

સત્વર જોઈએ છે

પ્રશ્ન— ઉત્તર—

શું જોઈએ છે?— સુધારકો.

કોને સુધારવા સાર?—પોતાની જાતને !

કેવા?—યુનિવર્સિટીની પદવી જીતનારા નહિ !

ત્યારે કેવા?—પોતાના મનને જીતનારા !

કેટલી વયના?—એમાં વરસોની વાત નથી.

ત્યારે શું જોઈએ?—જ્ઞાસાનું સૌંદર્ય અને આનંદનું ચૌવન !

પગાર શું?—ઈશ્વરપ્રાપ્તિ !

અરજી—દીનચાચનાઓથી ભરેલી નહિ, પણ અધિકારરૂપી

આજ્ઞા અને તાદાત્મ્યનો નિશ્ચય દર્શાવનારી !

તરતજ મોકલો—

જગદીશ્વર તમારા પોતાનાજ આત્મા-પર

હેકાણું—તમારા પોતાના હૃદયમાં

મુકામ, સર્વજ

ૐ

ૐ

ૐ

निवेदनः

આ પાંચ કાંચ પ્રકાર વિવિધ મંદમાળાનાં પુરવઠાઓ છે. ૧૯૬૧-૬૨ માં
૬૬ થી વીરલ્લા દળા એ પછી તે સર્વના વિવિધ કોલેક્ટર પાસે સ્થાપિત
છે. ૧૯૬૦ માં, સીટ બજારમાં ૧૨૭૮ માં અને તે પછી પણ તેની તેની
માત્રાની વાવડ મેલારી થતી મરુદાં સ્થાપિત પ્રાદ કાંચ છે.

[illegible]

अथवा नमोनीयता नमोनीयता, अथवा नमोनीयता नमोनीयता - यही है कि नमोनीयता
नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता
नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता
नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता नमोनीयता

[illegible][illegible]

સહાય અને સૂચના.

શ્રીમાન આર. કે. મોદીની કપતી-મુગ્ધ તરફથી થીયુન રામદામ કુવરજી મોદી જીભીવાળા તરફથી મળ્યા ચાતુર્માસમા રૂ. ૧૦૦૦) ની સહાય આપવાની ઇચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી. એ રકમનો સાબ સીધો સીધો વાચકવર્ગનેજ આપવાના હેતુથી આ અટ્ચિત્તું મૂલ્ય ઓછું રાખવા ખાતે તે રકમ અર્ચવાનું તેમને સુચરવામાં આવ્યું હતું તે તેમને પસંદ પડવાથી આ આટ્ચિત્તું મૂલ્ય દર પ્રતે ચાર આના ઓટ્ટુ રાખવામાં આવ્યું છે. આવી રીતે યનપ્રચારને રસ્તે સ્વતંત્રતાથી સ્વધનનો સફળપોગ કરવાની સહાયિ મળે એ બાબને ધન્યવાદ આપી ઇન્ડીયન કે સર્વ કોષમાં એવી સ્વપરતુ કામના કરનારી અનેકવિધ સન્મતિઓ અધિષ્ઠિત ઉદ્ભવે.

એ માથે વચ્ચમને પણ દુચ્ચીયુ કે જે પરમાત્માની કૃપાથી તેમને આવી સરથઓ તથા મજાતોદારા યાનપ્રાપ્તિના માર્ગમાં સહાય મળે છે તેને માટે તે મર્વ-પ્રેરક પરમાત્મા પ્રતે તેમને વિશેષ કૃતજ્ઞ બનવું જોઈએ. આ તે કૃતજ્ઞના માત્ર વાણી કે વિચારોથી નહિ, પણ યાન ચારિત્ર્ય વગેરેમાં તેમના કરના ઉત્તરી સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની ઉમતિ માટે તન મન ધનથી ઉભા બનીને તેમને દર્શાવી આપવી જોઈએ. આ પ્રમારે પોતાની વર્તમાન સ્થિતિનો સફળ મ બીજા ઉત્તરી સ્થિતિવાળાઓ પ્રતે કરના ચાલવાથી અપણા તરફ અધિષ્ઠિત ઉચ્ચ વસ્તુસ્થિતિઓ ઉતરી આવે છે એ રહસ્ય બાને તરફના દારુ નુ જા મમલ તોજ તેમની મનિન દવા બહાર જવા પેમીને બહાગની વિશુદ્ધ દવા નેવેસ મધ સકે છે.

૮ રહસ્ય અનેક મ. ૧ પૈકી રમનેટ દારુ યાનપ્રચાર એ પણ એક ઉત્તમ મ. ૧ છે. એપરી રાત અઢાળ મોગીવામાં અચાંચ મહેલા મનુષ્યો દીપકની રહસ્ય મ. ૧ કે જેમ પેતાનો માગ દુઃખમળથી મળી સકે છે તેમ અનેકવિધ અઢાળ ને, અ ટેવના રૂબી રહેના મનુષ્યે ન યાનને પ્રસૂ મળનાં આપો અઢાળ તેમો રહસ્ય યન-ચરિત્ર અને મુખ-સામનની રહિ નરક આકર્ષાય છે. આવી ઉત્તરી ઉત્તમ વસ્તુ પાને જીવનની બનીને બીજાઓને આપવી એવું તે કે હકીકત બની શકે. પાનુ રાત ચરિત્ર મરકક સમયે તો સર્વ કોષ બીજાઓને આવી સકે છે અઢાળ નાકો. આરે મકે રમનેટ દારુ નેવેસ પાનુ જે અનેક પ્રમાન અર્ચ કરે છે તેવી સાધ તેમ થોળી કમર કરીને પણ અવા યાનપ્રચારના મને રહે. પડે અચ કરના રહે, તો તે મને તેના પ્રિદાને કરના પણ અનેક મનુષ્યો દારુદાર કર એ રહસ્યુજ છે જેમ રહિતના પે પણ માટે અનન છે, તેમ મનનુ પે પણ મકે દારુદાર પણ અમને બાક તે સરીરી એક દારુ છે.

એક દિવસનું કામ આપે છે; ત્યારે યાનરૂપી ખોરાક તો જનમાયા સુધી કામ આપીને ઉન્નતિપદ પ્રેરજીએ ક્યાં કરે છે.

પોતાને ત્યાં આવતા પ્રત્યેક સારા માણસ પ્રસંગે પ્રત્યેક સમજી જાણ બહેનોએ પોતાનાં સર્ગ સંબંધી તથા યાતિજનો ઇત્યાદિના ખાનપાનાદિ વડે સત્કાર કરતી વખતે, માનસિક ભોજનની ઉચ્ચેષ્ટતમ પત્રાવલિઓ રૂપ નાનાં મોટાં હિમદા પુસ્તક પુસ્તિકાઓ વડે પણ તેમનો વચાશક્તિ સત્કાર કરવો જોઈએ.

કેાઈ કેાઈ દિવસભાગે આ પ્રકારે પણ ચોડું ધણું ધન ખર્ચે છે; પરંતુ જેમની વર્તમાન દશા તરફ જોતાં તો આ પ્રકાર સર્વેન મોટા પ્રમાણમાં આણું થઇ એક હિમદા સામાજિક રૂઢિ રૂપે બની રહેવો યોગ્ય છે.

દેવતા દોષ તો “અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મરણ નિમિત્ત અમુક તરફથી બેટ” કે એવું કાંઈ મુખપૃષ્ઠ પર સ્પર્શરૂપથી છાપીને અથવા દાઢવડે લખીને તેવી બેટ આપવાથી તે પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મરણનો હેતુ પણ સારી રહે છે.

સત્ત્વ સાદિત્વદ્વારા નીકળેલાં અથવા બીજાં જે પણ પોતાને પસંદ પડે તે લોકોપકારક પુસ્તકો આપી રીતે પ્રત્યેક નાના મોટા સાંસ્કારિક પ્રસંગે વહેંચીને, ધનના સદુપયોગનું તેમજ યાન જેવી સર્વોપરિ વસ્તુના પ્રચારનું ક્ષેત્ર દરેક સમજી મનુષ્યે મેળવવું ઉચિત છે.

દૃઢથી ખર્ચ કરવો હોય તો કેાઈ એક નાના મોટા ઉપકારક પુસ્તકની ખાસ આગતિ પણ છપાવીને વહેંચી-વહેંચાવી રાકાય; અને મધ્યમ કે જોડાળી રકમ ખર્ચવી હોય તો પોતાને પસંદ પડે તેવા કેાઈ એક ઉત્તમ પુસ્તકની સામગ્રી પ્રગટ કરીને મેમાનો, પંડાથીઓ, યાતિજનુંઓ, વગેરેમાં તેની લદાણી થઇ શકે. જો એકથી વધુ જાતનાં સારાં સારાં પુસ્તકો લીધાં હોય, તો બેટ લેનારને તેમાંથી પોતાને મનમનુ પુસ્તક ઉપાડી લેવાની સગવડ પણ આપી રાકાય. માત્ર પાંચ રૂપિયા જ આ રસ્તે ખર્ચવા હોય, તો તેટલાવડે પણ “જિજ્ઞાસાથી ગીતા” અથવા બીજી કેાઈ સારી બસો ચારસો પુસ્તિકાઓની લદાણી વહેંચી રાકાય. ઉપરે જોડા રૂપિયો ખર્ચવો હોય તો તેટલામાં પણ ધર્મકથાઓની અથવા બીજી અગ્રણ્ય રીખામણોની સો બસો હસ્તપ્રત સુમેથી વહેંચી રાકાય.

જો સિવાય લખી વાચી જાણુય જનાં પૈસા ખર્ચીને મારે વાંચન ન મેળવી શકે, એવાં જે જાણે મનુષ્ય આપણા દેશમાં પડેલાં છે, તેમને વિના નહયે ઉત્તમ ચોપડી ચોપાનીયાં પુરાં પાડવા માટે જે “ચાતુર્માસ યાનપત્ર” ની ચોગળા આ પંક્તિના પાનમાં આપી છે, તે તરફ પણ દરેક સમજી વાચકનું ખાન જેવચમાં આવે છે.

નૈશામ સુદી ૧૧-૧૯૭૮.

* સિમ્લુ-અખંડાનંદ.

• આવાં દેવતા પ્રકારનાં હસ્તપ્રત આ સંસ્થા તરફથી છપાવીને તેવાર રાખવા ખાતરુ છે; પરંતુ તેવી માગણીઓ આવવા કપર તેનો અમલ થવાનો આધાર છે.

શ્રી ચાતુર્માસિ જ્ઞાનયજ્ઞ.

મુજબની બાદમાં જાન્યારે સારાં સારાં અનેક પુસ્તકો નીકળે છે અને જાપી વાંચી જતાનુસાર એની સખ્યા પણ ૨૦-૩૫ લાખની થઈ જાય તેમ છે, પરંતુ તેઓમાં કેટલા અર્થને એકપણ ઉત્તમ મથનો લાભ લીધો હોય એવાં મનુષ્યો તો બાકેજ દુઃ સહ દેખે જાયોને. તેનું દક્ષ બાળ તો તેનાથી બેનમીજજ રહે છે.

અરેબી રી આલો હોય તો પણ અજાનના અધિકારમાં અથવા કદાચ એ અમખાન મનર બહુજોના જીવન પથને પ્રભાવના માટે સૂચકશૂળી જાન-કિરોની અવગણના સ્પષ્ટ છે.

એ બે બાળકોનાં કાગળોમાં મર્યાદાના અસ્તિત્વનું તથા તેના સફળતામયતા કાવ-
 દ્યને તે વર્તનું અધ્યાન, પૈમા અર્થવતી તેમની અધિક અથવા અધિકૃતિ; માત્ર સમા-
 મ ૨૫૨ કે વિદ્યાર્થી વર્ગમાં પોરિમાત્ર તેમનું પદ્ય રહે; એ કાગળો તો ફોર્મિનંગ ડે,
 ૧૪ એવા મધ્યમેમાં ૨૫ મુ મજાની તેમના પ્રેરે બામ ફરજ અજાય, તે
 તેમને જાણી દે, તે તે કાગળો સર્વ કળાં ઓટું નથી.

[illegible][illegible]

ગુજરાતી ઉપરાંત હિન્દી તથા મરાઠી ભાષામાં પણ વખતોવખત આવા યોગી યોધાનાં મેળાઓદારા, મામડાંઓમાં લોકમેલનાં કામો જાળવનારાઓદારા, તેમજ પ્રધમાઓ અને આસિષપત્રો વગેરેના સંરક્ષી વાંચકર્મદારા પ્રજા મોટા પ્રમાણમાં રહ્યા.

ધિન્ની લોકો બારતવાસીઓને પોતાની જગ્યામાં વિશેષ સપ્તવચા સાર અનેક પ્રકારનાં પુસ્તક પ્રસ્તિષાઓ દેલાવવા તથા બીજાં કામો કરવા પાછળ તન મનથી અમલક થયેલાની સાથે મનથી પણ જે લાગે કમીડોનો ખર્ચ કરી રહ્યા છે; તે આટલું બહુ પ્રસિદ્ધ દોવા છતાં પણ આપણા પોતાનાજ દેશના અને ધર્મના લોકોની આવા પ્રકારની સેવા માટે આપણાજ દેશના અને આપણાજ ધર્મના ઉદ્ધારકાઓ તરફથી અવગણ્ય આર્થિક મુશ્કેલ મેળવવાનું અસમ્ભવ તો નજ દેવાય.

હિન્દુનિષ્ઠોની પદરજને પૂજનાર જે ધર્મપ્રાણ દિંદુસંતાનો તીર્થયાત્રા તથા સાધુ બ્રાહ્મણોની સેવા પાછળજ વર્ષોવર્ષ અગમીતો ખર્ચ વેડી રહ્યા દોવા; તેમની પાસેથી તેમનાં પોતાનાંજ સંતાનો, પાંડોશીઓ, અને જાનિજનો માટે, તથા તેમને કમાણી કરી આપનારાં મરીમ અજાન મનુષ્યોની સેવા અર્થે આવી એકદર યોજના માત્ર બાજનાં મંથીજ નમ્યા કરે તેટલી રચાણી આર્થિક મુશ્કેલ મેળવવાનું પણ અસંભવિત નથી.

ત્યાં મુખી આવા કામો આવા રચાણી અને મોટા પાયા ઉપર ઉઠાવી પાર પાડનાર નીકળી આવે નહિ; ત્યાં મુખીએ દિશામાં પણ ધાંધલું થાય તે કરવાના હેતુથી આ “જાનવડ” ની યોજના યોજવામાં આવી છે.

આ જાનવડની પ્રથમ આકૃતિ તરિકે પવિત્ર ભગવદ્ગીતાના માર્ગસૂચ ૧૮ મા અધ્યાયની એટલે કે “એકાધ્યાયી ગીતા” ની સચ તથા પ્રત તત્તમમાં (સં. ૧૮૭૬ના પુરુષોત્તમ મારામાં તેમજ આવશ્ય માસમાં મળીને) વિના નવે વડેંચી દેવામાં આવશે.

દરેક વર્ગના ચાતુર્માસમાં તેમજ અનુકૂળતા દેવા તથા તેનાં આ “એકાધ્યાયી ગીતા” બીજાં વધારે માણસોમાં ફેલાવી સહાય. તથા ગીતા પુણ્ય લુટી લુટી ઉપ યોગી બાજોને લગતાં નાનાં યોગી યોધાનીનાં રાજો વખતે નાનાં સંખ્યામાં ફેલાવી સહાય; તેટલા સાથે આ જાનવડને લખતું ફેર નહોતે માત્ર પુણ્ય રાજામાં આવતું છે.

આરા છે કે જાનવડારનો મદિમા સમજના સમજના આ પુણ્ય કાર્યમાં વખતોવખત આર્થિક સહાય આપવાની તેમજ પ્રત્યેક નુનાશુભ પ્રસંગેપર આ ફેરો આદ કરવાની ફરજ સમજશે.

આ દેવમાં કચમાં કમ આર બાજા નવીનો રૂઝ લેવાને અને દરવર્ષે જે રૂઝ બેગી થશે, તેમાંથી આરાં આરાં લોકોપયોગી નથા જાન આગવ્યને વધારનારાં યોગી યોધાનીનાં તે તે વર્ગના ચાતુર્માસમાં તેમજ અન્ય અનુકૂળ અમલો દેલાવાનાં રહેશે.

આ ખાતે મોકલાતી દરેક રકમ સાથે “ જ્ઞાનયજ્ઞ કોષ માટે ” એટલું અવરજીવ જણાવવું. મ. એ. દ્વારા મોકલનારને તો ટપાલ રસ્તે પાવતી મને છેજ. રૂબરૂ આપનારને રૂબરૂમાંજ વ્યવસ્થાપકની સહિ સાથેની પાવતી મળશે.

આ કોષની આવક તથા ખર્ચનો હિસાબ વિવિધ પ્રથમાગા દ્વારા મંદની દરેક રકમ તથા તે આપનારના નામ સાથે જાણાતો રહેશે.

આ કોષમાં આર્થિક સહાય આપનારા જે સંસ્થાઓ આ યોજના દ્વારા નીકળનાં ચોપડી ચોપાનીયાં ફેલાવવાનું કાર્ય પણ બજાવી શકે તેમ હશે, તેઓની તેરી સહાય પણ ધન્યવાદની સાથે લેવામાં આવશે.

આ “ જ્ઞાનયજ્ઞ કોષ ” માં રૂ. ૧૨૫) અથવા તેથી વધુ રકમ મોકલનારની જે ઇચ્છા હશે અને તે ઇચ્છા પ્રથમથીજ જણાવી હશે, તો તેટલા દાનવડે તૈયાર થનારી પુસ્તકોઓના મુખપૃષ્ઠ ઉપર “ અમુક તરફથી અમુક પ્રસન્ન મા વ્યક્તિના સ્મરણમાં સદુપયોગાર્થે ભેટ ” કે એવું કાંઈ જણાવવું હશે તો તે જાણી શકાશે, અને એવું જાણામણી પ્રતોમાંથી સ્વહસ્તે વહેચવા સારૂ માંગેલી પ્રતો આપતાં જે કાંઈ વધી હશે, તો તે બાકીની પ્રતો આ તરફથી બીજાઓ દ્વારા વહેચાશે.

વહેંચવા માટે પોતાનાં નાણાંથી મને તેટલી થોડી પ્રત મંગાવનાર પણ જે ઇચ્છે તે પોતાની પુસ્તકોઓ ઉપર ઉપલી મતવનનું દાનવડે અથવા સ્મરના શિક્ષાવડે લખી-જાણી શકે.

આ રૂમાણે આ યોજના ઉદાર સંસ્થાઓને પોતાના ધન ઉપરાંત ઇચ્છા હોય તો તનનનનો પણ સદુપયોગ કરવા આગ્રહન કરે છે.

આય નિરિમુનિઓએ લોકસેવાદ્વારા આત્મહિત સંધાવનારા જે અનેકવિધ યજ્ઞ દાનાદિ ઉપદેશો છે, તેમાં જ્ઞાનદાનને સર્વથી વધારે મહત્ત્વ આપીને તેને ‘ બ્રહ્મદાન ’ પણ કહ્યું છે.

પરમ વદનીય શ્રીજ્ઞાનેશ્વર મહાગજ જ્ઞાનેશ્વરીમા કહે છે કે - “ જે કાંઈ પુસ્તકના નિર્મિતથી ગીતા બાંધેલાને આપે છે તે માણસ લોકોને માટે આ સસાર રૂપી બજારના મોક્ષ સુખનું મહાનજી બોલે છે. ગીતા રૂપી માતા અને મનુષ્યો રૂપી બાળક કુદ વાટકે છે તેમનો મેળાપ કરાવી આપવો એ સંસ્થાઓનો ધર્મ છે ”

બૂત માંના સદાના મહાયજ્ઞ અને પરમ આધાર સ્વરૂપ પુરુષાત્મવેદની અપાર લોકહિતાત્મકતા તનમનન વડે નિમિત્તભૂત બનવામાં જે અહોભાગ્ય રહેતું છે, તે વતન તમજી શકનારા તેમજ નહિ સમજી શકનારા માનવવંશીઓ પ્રત્યે આથી વધારે ન પણ અનાવશ્યક મમજી કે તત્ત્વ સત્ત્વ વૈરાગ્ય માસન્દિ સ ૧૮૭૮.

મંત્રી સચ્ચ સાહિત્ય વચક કાર્યાલય, અમદાવાદ અને મુંબઈ.

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનાનો સારાંશ.

ભાગ પ માના અનુવાદકની પ્રસ્તાવનામાંથી.

એ તો નિર્વિવાદ છે કે મૂળ ઉર્મિજમાંથી બાબાનતર કરવા જતાં મૂળમાં જે હુસ્તી, જે બાબના રહેલી હોય તે કેટલેક અંશે નાશુદ થાય છે, પણ તેનાં જે કારણો છે. એક તો બાબાનતરકર્તા મૂળમાં જે બાબના, જે રહસ્ય, જે સુંદરતા તેમાં છે તેને બાબાનરમાં લાવવાને સમર્થ નથી, ને બીજું ઉમણ બાબા જેટલી ગુણગાની બાબા બાબગ વધેલી નથી; બાબાનું હોય બહુ ટુંકું છે.

સ્વામી રામતીર્થજીના જીવનના કાંઈક દેવાલો અન્ય સ્થળે છપાઈ ગયા છે; તેમજ કંઈક તેમના જીવનનું સ્વતંત્ર પુસ્તક સરતા સાદિલ તરફથી નીકળેલી તેમાં આવનાર છે; તેથી અહીં તેની પુનરુત્થિ નહિ કરતાં માત્ર એટલુંજ કહીને સતોષ પામીશું કે, સ્વામીજી આ દલિયુગના શુદ્ધ ચાંદ્ર મવા; ને તેમનું ટુંક જીવન જોતાં કહેવા યોગ્ય છે, તેઓ દલિયુગના ચંદ્ર સ્વામી હતા. સ્વામીજીનું સરફત, કારસી, આરેખીક, ઈશ્વર વિશેષે બાબાજીનું જ્ઞાન ધાતું ઉચ્ચ હતું. જે ત્યાગ વિષેનાં બાબજો સ્વામીજીએ આપ્યાં છે તે પ્રકારનો ત્યાગ એમણે જાતે બરાબર કરેલો હતો, તે વાત તેમના જીવનની બીનાઓથી સાબિત થએલાં છે.

કેટલાકનું કહેવું એમ માય છે કે સ્વામીજીએ હિંદુસ્તાનમાં રહી આ પ્રકારનો બોધ નહિ કરતાં અમેરિકા જેટલે દૂર જઈને ત્યાં બાબજો આપ્યાં તેનું કારણ શું ?

પહેલું તો હિંદુસ્તાનમાં સ્વામીજીએ બાબજો નથી આપ્યાં એમ છે. કેટલાંક હિંદુસ્તાનમાં પણ આપેલાં છે. હિંદુસ્તાનમાં કર્મ ને લક્ષિતમાર્ગ વિષે આચાર્યશ્રી વખત છે, જ્ઞાનમાર્ગને પકડવા ચોક્કસ અધિકારી થએલા છે. ને સ્વામીજીના કહેવા મુજબ લલિતમાં જે વખતે એકજ ધમ (વેદાન્ત) પ્રવચનને ત્યાં હિંદુસ્તાન પણ જ્ઞાનમાર્ગ લેવા સૂકશે નહિ. હાલ હિંદુસ્તાન એટલું બહુ આગમ વધેલું નથી.

બીજું વૈરાપાદિમાં ને મુખ્યત્વે કરીને અમેરિકામાં કર્મ ને લક્ષિત ઉપર જ્ઞાન બાબજો આપવા કોઈ બેસે તો તે બધું બાબે ત્યાં ગ્રહિત ન થઈ પડે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર ત્યાં એટલું બહુ વધેલું છે કે કોઈ સમર્થ જ્ઞાની જ્ઞાનમાર્ગદારાએ કર્મ ને લક્ષિતમાર્ગ સમજાવે તોજ તે તેમને ગળે ઉતરે છે. સાચીય રીતે ધમની આવરવકતા મમજવવાની અમેરિકામાં જરૂર છે, કારણ જ્યાં ધર્મ તરફ સામાન્ય રીતે બેદરકારી હોય, પૈસા મારો પરમેશ્વર જ્યાં હોય, ત્યાં કોઈ અવતલ યોગી નિવાસ બીજાનું ગળું નહિ કે તે બોધ આપી શકે. ખરી રીતે કહીએ તો જેમ થીમદ

વહાણીમાં કંઈ છે કે, ચદા ચદા હિ ધર્મસ્ય મહાનિર્મલ્યતિ ભારત વિગેરે-તે
સુત અન્વયે ત્યા ધર્મની ગ્લાનિ હતી ત્યાં સ્વામી વિવેકાનંદ ને સ્વામી રામતીર્થજી
જેવા મહા પુરુષોના બોધની અવસ્થા હતી, ને પ્રકૃતિથીજ તે દેશમાં બોધ
આપવાને તેઓનો જન્મ થયો હતો.

જેમ ભક્ત કવિ તુલસીદાસની કિમત સર્વસ્વાત્માં પોતાના ગામમાં ને દેશમાં
નહોતી યદ્યપ્ત પણ પાછળથી લોકો તેમની ખરી કિમત સમજતા થયા, તેમજ વળી
જેમ ભક્ત કવિ રસિદ મહેતાની કિમત પોતાના વખતમાં પોતાના ગામમાં ને
નાતળતમાં સર્વસ્વાત્માં નહોતી યદ્યપ્ત તેજ પ્રમાણે સ્વામી વિવેકાનંદ ને સ્વામી રામ
તીર્થજીની કિમત થોડા વખતમાં, તેમની હાલતી જમ્યાન હિંદુસ્તાનમાં વખતે જોઈએ
તેટલી નહિ યદ્યપ્ત હોય પરંતુ સમય જતા તેમના બોધનો ને જ્ઞાનનો પ્રચાર થતા
તેમની કીર્તિ ચારે દિશામાં પ્રસરી રહેશે.

ત્યાં જેનું છેત્ર ત્યાંજ તેની કીર્તિ ઝગડી ઉઠે છે હીરાની કિમત ઝવેરી
ત્યાંજ થાય છે તેમ સ્વામી રામતીર્થજીની કીર્તિ અમેરિકામાં કેટલી થએલી છે તે
સ્વામીજીને વિદાયગીરી આપતાં માનવનમાં નીચલા ભાગની જે કડીયો ગવાઇ હતી
તે ઉપરથી સમજાશે.

“વહાણા ગમ ! આપને અમારા અન્તિમ પ્રણામ હો ! આપનું પ્રિયતમ
હાસ્ય નિર્જીવમાં પણ નવજીવન પ્રેરે એવું છે આ લોકમાં કદાચિત્ત આપણે જો
ન પણ મળીએ છતાં આપની દેવી પ્રભા તો અમે મંદિર જૂડીએ એમ નથી આપ
મગ્યમૂર્તિ છે આપ ધિક્કમાં અને ધિક્કર આપમ એમ પરસ્પર નિવામ કરો છો.

સ્વામીજીનો બોધ દરેકને પ્રિય ધર્મ પડવાનું એક મરણ્ય એ છે કે મંદિર વેદાન્તના
જ્ઞાનનો નાના બાગકને પણ સમજાવ્યું પડે તેવી શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી તેમણે પ્રચાર મ્યો છે

સ્વામીજીનો બોધ ને જા ! યુગગતી વચનવચ મા પ્રસરી યુગરાતની નજ વદાન્ત
અનુચાર ઉત્તર વિચાર ૧ ઉન્નત — વન આગે તો તેથી રણીયામપ્ત ખીલુ કાર્ધ નથી.

માધુક્ષા આપ્પારાન

પહેલા ભાગમાના મત્રીના નિવેદનમાથી

પ્રિય વાચક રામસ્વામી અ ! તેમના ઉપદેશોની આટલી મહત્તા જાણતાજ
પુસ્તકમાના વિવિધ નમય મડી પાની અધીરાઇ તો ઉપજવાની પણ હતા
રહે. રામસ્વામીના ચરિત્ર સંબધા આ લખનારના અગ્રાદ જે અનુભવારૂપ થોડી
વાનગી પણ બેમાબગી આપતો જ રીસ લેખિનીને હોય એવું તે તને નિસ્વા
લામશે છતાં તે પ્રેમપુજા આપવા હાથ લાગે ચલાથી ॥ તો નહિજ પડાય ! શો ॥
લુખ્પપજ્ઞાનો સ્વાદ લઇને પાની પુસ્તકમા પુસ્તકમાનું મદ મિશ્રાન્ત જમને એટલ
તેની મત્રા વધારે મળશે !

આ લખનારને અવિરતના નિવાસ દરમ્યાન રામસ્વામીની મદતો વિશે જાણ થતાં તેઓથીના સમાગમ સેવા થતી થઈ જાય છે. આ પછી મદદરૂપે તેઓ સાથે રાખવાનું પસંદ કરતા નહિ. એમ સાંભળ્યા છતાં હિતનો વેગ સરીકે તેમની પાસે લખનારનાં (જોરે તેઓથીનાં આશ્વાસન ત્યાં ચાલુ હતો) એવી મનો; અને જેટલાક માસ પહેલ જેટલાક સ્થળોમાં ચાલુ દિવસ તેમના સદવાસેવનનું સીલામય પ્રાપ્ત થયું. રામસ્વામીની ઉન્નત જીવનદશાની અને પ્રભાવશાળી વચનામૃતની જેને જાણે આ લખનારે એ સદવાસ દરમિયાન જોઈ, સાંભળી અને અનુભવી તેમનાં એક બે અનુભવે રામસ્વામીની મદતો સમજવામાં વાંચકને ઉપોગી થઈ પડે. એમ ધારીને આ નીચે આપ્યા છે.

અદલાપાદ (પ્રથમ) ના નિવાસ દરમ્યાન તેમને ત્યાંના રહીશ ભારતમૈત્ર્ય પંડિત મનમોહન માધવિપણએ ત્યાંથી જેટલાક આપણ દૂર અંગાદિનારે આવેલા રામભાગમાં ઉતારા આપ્યા હતા. ત્યાં તેઓ તેમજ બીજા અનેક પ્રતિષ્ઠિત અને સાધારણ આગેવાનો તથા યુમુક્ષુઓ તેઓથીના દર્શન સમાગમ અર્થે વખતે વખત આવતા હતા.

એક દિવસે સાંજે અંગારાનાર્યે જવું થતાં પ્રાપિનભેર અને બેઉ ગયા. સ્વામીજી સાથે ચાલે કરતા કરતા પંડિત માધવિપણ પણ અંગાદિનારે આપ્યા. સ્નાનથી ચાલર પાવવારી સ્વામીજીને બદલવાની કોપિન થઈ આ લખનાર પણ કિનારે ઉભો હતો. અંગારાથી સ્વામીજી બહાર નીકળ્યા એટલે પ્રાપિન તેમને આપી; પરંતુ તેઓથીના પગે ચીકણા કાચ મેપાસવેસો હતો જે છુટ્યા કે પાવાનું કયું સાપન તે વખતે કાચર નહોતું, જેથી તેવે પગેજ તેઓ ઉપાન પહેરવા જતા હતા; પણ તેવામાં માધવિપણએ તેમના ચરણ પાલે ટોટી જઈ પોતાના ગળામાંના કુપટાવડે ચરણ સાફ કરવા માંડ્યા. હર્ષશ્યાદિ દંડથી સંદેહજનના પ્રમાણમાંજ જીવનમુક્તા પુરોષની શ્રમિકાઓ તારતમ્ય રહેવું પ્રસિદ્ધ છે, તે આ પ્રસંગે પ્રત્યક્ષ જોવાની ઠીક તક મળી.

આ લખનાર તે સમયે એક અજ્ઞાસીની પહે તેમના મુખારવિંદના ભાગે કોઈ ભણે નહિ તેમ જોવા કરતો હતો. ત્રિવ વચનાર ! દિંદંતે એક પ્રદક્ષિન દીરો આ પ્રમાણે તેમના ધ્યજ્ઞોના કાચ પોતાના હિમ કુપટાથી છુટતો હતો, છતાં તે સમયે તેમના મુખારવિંદપર અસિમાનનો કશોજ ભાવ જણાવે નહિ તેમજ કોઈ જાતની ચાનાશયની કે વિવેચના સજ્જે પણ ન સંભળાયા કે ખસી જાયતો વળ પલુ ન થતો ! તે દિવસ મૂર્તિ તો પોતાની સ્વાભાવિક તત્ત્વપતાવણ સ્થિતિમાંજ કોમળ મધુર શ્વિત્ર મંદહાસ કરતો ઉભો હતો !!

પણ ' એવા પ્રસંગે તો સહી કાઈને અનંદકારીજ લાગે, શિશુજન પ્રસન્નજન ખરી સ્નેહી દર્શની આવે છે ' એમ જલ્દી પગાડે લાગશે; જેથી એક દેવો પ્રસન્ન થઈને અપવાદમાં આવે છે કે જે ઉપવા પ્રસન્ન પડી બેચાર દિવસમાંજ જાયો

“ * * તેઓ દેવમ વાન, હંડા અન્નાની અને સામા સંન્નાતી દત્ત...
તેમની ભાષા સત્તવાળી, લુપ્તવાદર અને સુદેવી; તુંદર વર્ણનારને સુદમ શુદ્ધિથી
કરેલી અને હતાત વિચારો તથા પવિત્ર લાગણીયુક્ત છે. તેઓ દદ તપસવી અને લુપ્ત-
વાદર કવિ દત્ત. વેદાન્તના આધુનિક ઉપદેશોમાં તેમને દરબો થતો હોય છે. * * *

નિપચીમાં સ્વામીજીનું અધુનિક શાસ્ત્રીય શાસ્ત્રીયનું તથા પ્રાચીન હિંદી
શાસ્ત્રીયનું વિશાળ જ્ઞાન, દર્શન અને વ્યવહારીક વ્યવહારી તેમની દુરાગતતા, તેમની
કાવ્યના સ્ફુર્તિઓ અંકાર, કાવ્યોદ્ધતી આદર જોઈએ ત્યાં થતો દુર્લભ મોડો
દેવાની તેમની સ્મૃતિશક્તિ અને તેમના વિચારોની ઉદારતા સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે
છે. * * *

મહાસમાં પ્રદેશ દમેલા અગ્રીક અંધમંથી.
“ સુવિચાર અને જ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ એવા મહા કોને પ્રદેશ માય છે; પરંતુ
સ્વામી રામનીયના કોષમાં તો કોઈ જાગ્ય પ્રકારની સ્વતંત્રતા અને વિશ્વશક્તિ તેજ-
સ્વિતા દેખાઈ આવે છે.....સ્વામી વિવેકાનંદની પેઠે વેદાન્ત સરખા મહાન વિષયને
મહેશ્વરી સમાવેશવાની કંઠાટી અને કાર્ણાધિ અમલ કમર્સનની પેઠે જાણમાં
સચેત મુંદરનાં વ્યક્તિઓની કળા કો જાને સુલેખ એમનામાં સ્વેચ્છા યોગથી કોઈ
મેહિત ન થાય.....પરંતુ નહંમંથી વેદાન્તને હાંસી વ્યવહારમાં તેઓ કદા
રિતિ ઉપરોક્ત કદેશ કો હાંસીની ખરી થતી સ્વામી રામનીયે સર્વે જાણના દાસમાં
આપી દીધી છે.....આપણારા સ્વામીજીના ઉપદેશાનુસારી મનમનનરની તકરારો
જાંત આવી હોયો સ્વીકૃતી અને આત્મિક કાવ્યથી સ્વદેશાનુભવ કરવાને ઉપોગી થકે
એવી આશા છે.

મનેદરદર મંડળીના મહાની અંધકપરથી.
* * રૂઢ વેદાન્તને કંઈએ કહીએ આવેના મોન વાચના કોમને તેના જમ
વામનો દોષ, એવા મનુષ્યોએ સ્વામી (રામનીય) જીના ગુણાસિદ્ધિથી નીચેનું
અથ હૃદયોપક પરંતુ કલ્પવે વેદાન્ત અલ્પ વાંચતુ; એવા પ્રતેક સાક્ષર વધુને
વિનિત છે.

હોકનિષ્ઠ (મરાઠી)-લાલાપુર.
* * “ મદદદાર નવલકથા ” અને “ સદ્વિચારમય ” રેખા ગુણ નામ
નીમે પ્રદેશ થતી નૂર્મતા ખરી અને અલ્પક પ્રજ્વલકાઓના. રાસનની અંધકાને
પરંતુન અંધ રાખા તેજસ્વી અને પરિભ્રમકારક મથેના વાચન પ્રતે અમરા તકલ
વર્તેની મહાતિ વગરી જોઈએ.

મયાજીવિજય (મરાઠી)-ગુર્જર.
* * “ સ્વામી રામનીયે સરખા મહાન પુરુષની આ વાણી છે ” એટલે દદ
એટલે પદો આ મંથની બીજ વિદ્યાર તારીફ કરવાનું કારણ નથી.

દાનાંજન-ગુર્જર.
* * સ્વામી (રામનીય) નાં * વ્યાખ્યાનો * * * * * એટલાં સુંદર છે કે તે
પુનઃ પુનઃ વાંચવા વરૂર પડે છે.

સ્વામી શ્રી રામતીર્થનું સંક્ષિપ્ત ચરિત્ર.

૧૭૫૫ વેલની ઉત્તરિયે કામ રૂઢ ચલત નિચા મજા તલપતાન આ. ૧૧
 ૧૧ નેગી તેરી ઉત્તરિયે ચલ તો છ પરતુ ખરેખરી ઉત્તરિયે ચલ મજા તે
 ૧૧૫૫૫ નેગી ચલત થવની જરૂર છે મજા મજા નેગીને આપા મજા સામગ્રી
 અને સદાચી જિંદગી ઉત્તરિયે ૧૧૫૫૫ સ્વામીનો ત્યાગ અને ઉચ્ચ પરમાર્થનો
 સ્વીકાર, એજ દરેકે જે જાણે સત્ય જો જાણે મુગ છે, અને તેથી એ માલિક
 જે હવે જુનું જોનું જામન છનાર મજા માલોજ વચ્ચે મજા છે

આજના પ્રિય જાનનામાં ઈશ્વરપત્રી અને કુમળના નિષ્કામમાર એવા
 જાનનામાં ૧૧૫૫૫ ઉપજ થવ છે અને તેથી આપણ આ વિષયે સંપૂર્ણ-આપણું
 પ્રિય જાનના-જાનના જે મજા મજા ન વળા અખિસ મજાનતિને આપ્યા
 પ્રિય જે જાનનાનું દિવસ મજા આ ૧૧૫૫૫ જાનનાનું આ નુ છે પ્રત્યુત્તર
 અને જે જાનના ને ૧૧૫૫૫ પવન વળા જે વળા એ કમ થવે અરી કલિ થવ
 ૧૧૫૫૫ જે અવિરોધિ જે કલિ મુખનાર મટે વિદુસતાન કુદરતી રીતેજ
 ૧૧૫૫૫ ને ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ મજા રોખની વગુઓ
 ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫
 ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫
 ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫
 ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫ ૧૧૫૫૫

એવું એક ભાતનું સ્વામિમાન આપણમાં ઉત્પન્ન થયું; અને ઉપરના બે વિચારોનું
અન નીચેના બે વિચારોએ કીધું.

(૧) કુદરતને તાબે હરવાનો પ્રયત્ન કરવા જતાં આપણેજ તેના દાસ
બન્યા છીએ અને ખરૂં કુખ બનાવ વસ્તુઓમાં નહિ પણ આપણી ભાવનાઓમાં—
આપણા પોતામાંજ છે.

(૨) આપણું વ્યક્તિત્વ—અકાર-વિસરી બદલે વિચારાવનામાં લીન થવું—
આત્માનો વિક્રમ કરવો—અને આત્માનુભૂતિનો રમ આપવો, એજ આપણા મુખની
શાહનું ખરૂં સાધન છે.

જો વિચારોનો પ્રસાર કરનાર અને પાતાન્ય દેખાડખીના મરદાર અને કીધીઓ
પામેલા લોકો ઉપર પણ એ વિચારોની છાપ પાડી તેમના વૃદ્ધ ચિપર અડબાત
અસર કરી તેમને મોહિત કરી ભાષણ આપનાર માંધ ગમડાંથી પરમદમક થતાં
તેમની કીર્તિ અને ભાષણનું પ્રિય નામ તેના પગ પડિમના દેશમાં પાગુ જઈ
પહોંચ્યા છે અને પરમ કલ્પ આવી રહ્યાં છે તેમ જ તેમના પ્રમાણ
અમેરિકામાં પણ કહેવામાં આવે છે. તેમના કદી નામના આત્મિક યત્નને માટે
પોતાની ઉત્પત્તિ કાળ નથી જિન્ય જનારો અને નામના આત્મિક યત્નને
નામક પદ્મના નામના નામકીય કલ્પ નામની આત્મિક વચન નામ
પોતાનું જ નામનું કલ્પ નામના જ નામના નામના નામના નામના નામના
જાણ મળેલા દેશો નામના નામના નામના નામના નામના નામના નામના
મંદારમાં ચરિત્ર અને કલ્પના નામના નામના નામના નામના નામના નામના

શ્રીય અદિતી નિરુત્તર ચર્ચ સ્થાન અને બ્યાસમ (મ્પરન) કરે છું. તત્પથાત્ પડિ તજની પાસે જાઉં છું રસ્તામાં પશુ વાચનો વાચનો ચાતુ છું એક કબ્બક પડી ત્યાં જોજન કરીને તેમની સાથે ગાડીમાં બેસી પાલેજામાં જાઉં છું કોયેજાથી મુકામ પર આવતા રસ્તામાં દુધ પીઉં છું. મુકામ પર ચોડા વખત વિવ્રતિ લઈ નદી તરફ ફરવા જાઉં છું નીના મિત્રારાપ લગભગ અર્ધ કલાક સુધી ફરવરખું છું ત્યાંથી પાંચ અવન આખા રહેરહા સુદર જાડિયાઓમાં ફરું છું પછી મુકામ પર અડીને આગામી પર ફરું છું, એજામાં અધાર ચંદ્ર જાય છે (કુ ફરુંફરું છું ત્યારે પશુ માંડે વાચન તો ચાતુજ હોય છે) અધારે ચંદ્ર હસરત કરે છું અને દીવો મ્પી સાત વાગ્યા સુધી વાગ્યા કરે છું ત્યાર પછી વાગુ કરવા જાઉં છું વાગુ કપો પછી જેમજની પાસે જાઉં છું ત્યાંથી આવી ૧૦-૧૨ મિનિટ સુધી કમગત કરું છું ત્યાર પછી લગભગ સાંજના વાગ્યા સુધી અમ્બાસુ વડે છું કુ અનુભવથી મિક કરી લખ્યો છું કે—અપને અપણા જર (ચે) ને જો મરામર સભાગ ઉત્તમ સ્થિતિમાં ગમીએ તો આનંદ કિંવા સુખ, ચિત્તની એકામતા ઈશ્વરનું સતન સ્મરણ અને અ મન-વિશુદ્ધિ અદિ અપણે સદા પ્રાપ્ત થાય. જુદાં જુદાં મહાન કરવાની શક્તિ તેથી સનેજ થાય છે પ્રથમ તો કુ જોરામજ બધું ચોડે લઉં છું અને વળી જો ખઉં છું તેને મરામર પચાતુ છું.”

‘રામ

પત્ર ૨ નો— ૫ મી જુલાઈ સને ૧૮૯૪

મ ગાજ પરમેશ્વર જ. ચતુર છે મો તે બધું પ્યારો લગે છે આપણે એની સાથે મૈત્રી રાખીએ તો અપણું કબાજુજ થાય છે આપણી માથે જે કોઈ કોઈ વખત સખ્ત થતો મલમ પડે છે પશુ એ તો હાજાજ છે તે અપણી સપ રસી દીગંગી કબાને દબેશા ડાબ ન કરે છે આપણી ફરજ છે કે આપણે મમ્પ મરકરી કરનારપર કોષ કરવો જોઈએ હિ. નાથ જીજ પવમાં કુ તેના સમયે અન્ય લગે આપણી સેવ મ્પુ કરીય અ પત્ર કુ રેવજ પર મ્પી લખુ છું અગે સવારે અઢીઆ થે જી ખડ પડી મર્ષ હતી જે ખાંડની આસપાસ ચાગ પાંચ કોડીઓ એકો થમન મરી કનમ અને મારા અપ્પરે તરફ જોઈ રહી છે અને મહોમદિ મ્પ વાનચીન કરી રહી છે મ જેમની જે લગે સાખગી તે કુ આપણે સખી જાણુ છું જો કે મલે પત્ર જડ ખરામ છે તેપણુ એ કોડીઓના મનની તો તે ઈશ્વરીન નાથા મમન > જે કોડી પ્રથમ જોલી તે અતિ અજાન હતી અને સારી નની પશુ હતી ને જોલી— જો જ્ઞેન’ આ મમગપર પેલી લાકડાની મ્પમ ફરી ચીતરી રહી છે તે જો કોલી લીગજોને લેખ પોતાની નજર સામે જે અને પશુ જેમની વચે છે જે કમગપર કનમ નિશાની કરે છે અથવા તે કમગ લોકો પાનન પ્રથમાં લઈ ફરે છે અઢાડા! કેવ સરસ મે ર’ જો મેનીના ગજા કોઈ કોઈ અંગે તો આપણા બાગક

(કાઠીઓ) ની તરફર જેવા દેખાય છે: જલદાહાં । શું ખુનમુરતી ॥ ૧ ॥ એ કથમમાં
 જીવ નથી, પણ આપણા જેવાં જીવનાં પ્રાણીઓને હમરો વખત તે પેદા કરી શકે
 છે, " આટલું બેલી પેલી કાઠી તો ચૂપ થઈ ગઈ ત્યાર પછી બીજી બેલ્યા તૈયાર
 થઈ. આ કાઠી પહેલી કરતાં બધાં મોટી હતી અને તેના કરતાં બધાં લીંદદિટિ ધરા-
 વતી હતી. તેની આંખે સનેજ હતી. તે બેલી:— " મારી બોળા ગાઇ ! તું બેતી
 નથી કે કથમ તો મિત્રકુલ મરેલું મુઠું છે, તે તો જરા પણ કથમ કરી શકતી
 નથી. બે આંખોએ તેને ચાહે છે ત્યારે તે ચાલે છે; માટે સંખો પાન્યવાદ
 આંખોએને થઈ છે. " ત્યાર પછી ત્રીજી કાઠી કે જે ઉપરુક્ત બનેથી મોટી
 હતી તે બેલી:— " તમે બન્ને હજી અજાન છે. આંખોએ તો પાનગી દોરી સમાન
 છે. તે મિત્રારી શું કરી શકે ! જે કરે છે તે પોંચું કરે છે. " અંતે સીધી મોટી
 કાઠી બેલી:— " કથમ, આંખોએ, પોંચું એ સર્વે ધડને આધારે કામ કરી રહ્યાં
 છે, માટે ખરો પાન્યવાદ તો ધડને થઈ છે. " આટલું બેલી તે કાઠી ચૂપ થઈ ગઈ.
 ત્યારે મેં તે સર્વને કહ્યું:— " હે મારાં બનન્ય સ્વરૂપો ! આ ધડ પણ જરૂર છે.
 એને પણ એક બીજી બીજોનો આશ્રય છે અને તે બીજા પ્રાણી છે; માટે પ્રાણને
 સમજા પાન્યવાદ થઈ છે. " હું આ ચન્દે બેલ્યો એટલે અને આપનાં વચનો યાદ
 આવ્યાં અને તે પણ મેં તેમને કહી સંભળાવ્યાં. મેં તેમને કહ્યું કે:— " મનુષ્યના
 આત્માની ઉપર પણ એક વસ્તુનો અધિકાર છે અને તે વસ્તુ પરમાત્મા છે. તે
 વસ્તુને આધારે બન્ય સજગી વસ્તુએ ચેલ કરી રહી છે. દુનિયામાં જે કાંઈ થાય
 છે તે તેની મરજીયા થાય છે. પુનગીએ જાદુગર વિના નથી શકતી નથી વીજા
 પણ વમાનનાર વિના સ્વયં સૂર કાઢતી નથી. આ રીતે દુનિયાનાં સમસ્ત પ્રાણીઓ
 તેની આઠા વિના કાંઈ પણ કરી શકતાં નથી. ધા કરવા એ નયવારનું કામ છે, પણ
 ચોદા વિના તદવાર ધા કરી શકતી નથી. તેજ પ્રમાણે કાંઈ જમે તેજે કુદ માણુમ
 હોય પણ પરમેશ્વરની મરજી વગર કાંઈ તેજો વાજ વાંકો કરી શકતું નથી. જેની રીતે
 ગાદશાહની સાથે મૈત્રી કરવાથી આજે દેશ આપણી સાથે મિત્રતા જાણે છે, તે પ્રમાણે
 પરમાત્માને પ્રસન્ન કરવાથી અખિલ વિશ્વ વ્યપત્તું પાતાનું ધર્મ જલ્પ છે. " વગેરે
 વતરપતિજી નામના એક માણસ સ્વામીશ્રીના સદાખ્યાયી હતા. તેમણે ૧૬૦૭
 ના ફેબ્રુઆરી માસના ' જમાન અખવાર ' માં એક લેખ લખીને સ્વામીશ્રીની
 વિદ્યાર્થીદસાની ધણી દર્શાવતી આપી છે. વતરપતિજી અને શ્રીરામતીર્થ પણ દિવસ
 સુધી એકજ જગ્યાએ રહ્યા હતા અને એકજ બેઠકીમાં રહેતાં. સાથે ખાતું પીતું
 ઉઠતું બેસતું વગેરેને લીધે બન્ને વચ્ચે થાદ મૈત્રી બધાઈ હતી. શ્રી રામતીર્થ તેમની
 પાસે હાથ પુણું કરીને વાજો કરતા હતા. શ્રી રામતીર્થને જમન ઉપર સૂતું જમન
 નહિ. બેંચ ઉપર સૂતું તેમને જલ્પ મળતું. તેઓ જલ્પ થોડું સ્વા. પ્રાન:જો ૪-૫
 વાગે ઉઠી વાંચવા બેઠવાની તેમની રીત હતી.

તેમના પિતા કોઈ કોઈવાર તેમને મળવા માટે બેઠકમાં હાજરમાં આવતા, પરંતુ તેમનાં
 શરૂ તો ત્યાં વાર આવતા, સ્વામીશ્રીના પિતાનો સ્વભાવ ધણે જ ભોળો હતો. તેમને
 કંઈ દિદી, અને સંસ્કૃત આવડતું હતું, સ્વામીશ્રી કહેતા કે મને જે કંઈ જ્ઞાન મળ્યું
 છે તે ધનાઞ્જયત, ખસેથી જ મળ્યું છે અને તેને જ તે શરૂ કહેતા. કાલેજની
 દરખોશના દિવસોમાં શ્રી રામતીર્થ વેગ જતા અને કે હજી તેઓ ધરનાર પ્રત્યે ઉદ્ધ
 સીનતા જતાવતા ન હતા, તોપણ તેમના સોજાતીઓ સાથે મતી વાતચીતો ઉપરથી તેઓ
 ધરનારનો જલદી જ ત્યાં જ કરશે એમ સૌને લાગતું હતું. શ્રી એ ની પરીણમાં
 પ્રથમ નંબરે આવ્યાથી તેમને દર માસે ૬૦ રૂપિયા વિદ્યાવેતન (દેવોદય)ના
 મળતા. તેમાંના ચોટાક પૈસા પેતાના ખર્ચને માટે રાખી બાકીની રકમ તેઓ ઘેર
 કિંવા સુરજીના ખર્ચને માટે મોકલી આપતા. તેમનો ખોરાક મુખ્યત્વે કરીને દૂધનો જ
 હતો. કોઈ કોઈ દિવસે તેઓ જમતા, તોપણ જે પાતળા શાટલીઓ સિવાય બીજી
 કંઈ ખાતા તેમને કોઈએ જોયા નહિ હોય. તેઓ હાથેનાં જે વખન દૂધ પીને રહેતા.
 પોતાના જીવનનું મિત્રો અને નિહટ રોહી સજાથીઓનું સ્વામત પણ તેઓ દૂધથી
 જ કરતા. ઔષધ ખાતાં તેમને કદિ કોઈએ જોયા નહિ હોય તેઓ માસાદારને મદ
 ત્યાપ મળતા અને માફક પદાર્થોને હલાકલ જેર માનતા તેમનો પોસાક બહુજ સારો
 હતો. શ્રીમ્મ નાતુમાં એક ખાદીનું જાડુ પોતીયું અને એક પહેરણું એ જ એમનો
 પોસાક. શ્રીમ્મ નાતુમાં પણ તેઓ માથું ઉપાક રાખતા, બહાર જતી વખતે મથ
 મથને ફેટા બાંધતા ટોપી કદિ વાપરતા નહિ. શીઘ્રજામાં ધાબળીનો એક ફાટ
 પહેરતા. કાલેજના અભ્યાસ પૂરા થયા પછી જ્યારે તેઓ સીઆલકોટની મિસન
 કાલેજમાં પ્રિન્સિપલ હતા ત્યારે પણ અખા શીઆજામાં તેઓ મરમ કપડાં ભરીકે
 ધાબળાં મિવાય બીજી કંઈ વાપરતા નહિ. સાજ સવાર કાલેજના વિદ્યાર્થીઓને
 તેઓ પેતાની સાથે ફરવા લઈ જતા અને આખ્યાનિક જાનતો ઉપર સવાદ કરતા.
 પંદર વર્ષે કદિ વાપરતા નહિ તેમનું માનસિક વૈષ્ણવ અસાધારણ હતું. પોતાની
 બહેન (જે બહેન પણ નાનપણમાં તેમનું રક્ષણ કયુ હતું) યુગદી મવાનો પત્ર
 વાંચીને તેઓ રાત્રી નદી ઉપર ગયા અને ત્યાં એમતમાં ધ્રુષ્ટિને પ્રાર્થના કરી કે—
 'પ્રભો! આ ૬૫ સહન કરવાની મને સક્તિ આપ કે જેથી શોક ન થનાં મને
 નિરાતર તારજ રમરજ રહે અને મારા અન્ય કર્તવ્યમાં હાનિ ન પહોંચે.' એક
 દિવસ વનરખતિએ પૂછ્યું કે તમારા હૃદયમાં ખરી ઇચ્છા શી છે? કાલેજના
 છોડવાએને જણાવવાની કે બીજી કંઈ? તેમણે જવાબ આપ્યો કે— આ ભણાવ
 વનુ કમ તો માત્ર થોડા દિવસનું જ છે તો પુત્રને માટે થોડા દવ્યસયમ કર્યા પછી
 રાત્રિ દિવસ દેસાદન કરવું અને લોહોને ઉપદેશ કરવા એજ મારી અતિમ ઇચ્છા છે
 નવા નવા જન્મ ત્યાં ત્યાં વિદ્યાર્થીઓને શીખવીશ. જલ્દયામાં થોડક દૂધ મળતી
 એટલે જસ. બીજા કસ ની અને અપેક્ષા નથી. ઉપદેશ કરીને અવિદ્યા દૂર કરવી એજ
 : કર્તવ્ય છે "

સંસ્કારોત્તર મિત્રન પ્રવેશમાં સંક્રિતન્ય પ્રવેશર દરીકે તેમની બાલી થઇ અને નાં તેમજે જે વર્ષ મુર્ધી કામ કર્યું ત્યાર પછે થોડા વખત લાટારની ઓરીએ-તલ પ્રવેશમાં તેઓ રીડર હતા. સર્વ દિશાઓ સ્વામીશ્રીના પર અત્યંત પ્રેમ હતો. તે વખતના સરકારી કોલેજના પ્રિન્સિપાલ ડૉ. રમણુ બેઝ, સ્વામીશ્રીની અસાધારણ કૃતિને માટે ધન્યવાદ અભિમાન ધરાવતા હતા. સ્વામીશ્રીએ પ્રેવીન્સલ સર્વિસ સર્વિસની પરીક્ષામાં બેસતું મોતી તેની ઇચ્છા હતી; પરંતુ સ્વામીશ્રીની ઇચ્છા પોતાને અત્યંત પ્રિય અને જોને માટે પોતે ધન્ય શ્રમ લીધેલા એવા મહિતનો વિષય થીખવાની હતી. સરકારી ઓફિસથી લઈ અને વિદ્યાર્થ વાળને દેખીતીની કુનીવર્સિટીની મહિતની સૌથી પ્રેમી સીનીવર દેખતી પરીક્ષા અપવાની તેમને ઇચ્છા થઈ હતી; પરંતુ એવી લાકિ પરીક્ષાએ આપને કેવળ આંકડા અનુસાર દેખર થવા કરતાં અધિકિત પુરૂષ થતું એવેજ દંકક પ્રધરી સંકેત તેમને માટે હતો, તેથી કે કોણ વળે સાધી પણ એમનામાં જે રસાદરથીયે રેખરતની ખતતા દોવા છતાં તે તેમને ન મળતાં એક મુશ્કેલીના વિષયોને મળ.

કોમેનમાં પ્રવેશર હતા ત્યારેજ એટલે ઇ. સ. ૧૮૬૭ના અક્ટોબરમાં શિવાગાને દિવસે તેમજે પિતાનો અપમા પરમેશ્વરને અર્પણ કર્યો, અર્થાત્ આત્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી સેવણને નિમગ્ન કર્યો. જે વખતે તેમની ઉંમર ૨૪ વર્ષની હતી. ૧૮૬૭ ના અક્ટોબરની ૨૫ મી તારીખ તેમજે પોતાના પિતાના પત્નના ભવાજમાં નીચે પ્રમાણે મળ્યું હતું:—

“અરજુવંદના અપનો કૃપાપત્ર અભ્યે. અત્યંત આનંદ થયાં, આપના પુત્રનું (સ્વામીશ્રીનું) શરીર હવે વેપાઈ મળ્યું છે. હવે ‘સ્વામી’ ને માટે એવું બેઠ રહ્યો નથી. આજે શિવાગાને દિવસે માફ શરીર આપી દઈને મુક્તિને છતી લીધા. હવે તમને જે કંઈ જોઈએ તે આરા માલીક દેને માની લે. તે તુરંતજ તમને આપરાં. એક વખત નિમગ્ન કરીને માગી તે જુઓ. આજ ૧૯-૨૦ દિવસ થયા માટે ખૂબ કામ તે પોતે ધણી સંભાળથી કરે છે, તે પછી તમારું કેમ નહિ કે ‘મનમુક્ત’ નહિ તેમની જોમ મદદા અને તેમ અમલ રતો રહેશે. આપણ-એસાંકેમનું ધન ગુરૂ મહા શાસ્ત્ર છે, જે માફ ધન હોયી દઈને સંસારના ખેડા ધનની પાછળ પડતું હિમિત નથી અને જે ધન ન મનેજું જોઈને થોડ કરશે જે તે ધન્ય શરમ ખરેજુ છે. આ અમલ પ્રાપ્ત અથવા થોડા (હર અદ્યક્ષ) ની મદદ એકવાર તેા લઈ જુઓ.”

આ વખત પછી જે વર્ષે તેમને વૈરાગ્યની ઉત્તમ દશા પ્રાપ્ત થઈ અને કોલેજની મહિતના પ્રવેશની જગ્યા તેમજે હોયી રીધી. ૧૮૬૮ ની અગસ્ટે તેઓ વિદ્યાલય ખસી આસના થયા. તે વખતે તેમને ૨૬ મુ વર્ષ પૂરૂ થઈને ૨૭ મુ વર્ષ બેઠું હતું. તેમને સંતતિમાં જે પુત્રો અને એક પુત્રી હતાં. એવા હાકરનું નામ મલનોદન અને - નનનું નામ જાનનંદ હતું. વિદ્યાલયમાં જઈને સ્વામીશ્રીએ દૈનિક તપશ્ચર્યા કરી

અલ્પવિદ્યામાં નિપુણતા મેળવી એક વર્ષની અંદરજ તેમણે સં-વામ લીધો. પછી
ત્રીમાસ દિવસમાં તેમણે પૂર્ણ-વની-પૂર્ણ જ્ઞાનની-રિષિતિ પ્રાપ્ત થઈ અને તેમણે મેત્ર-
જન વધુ એ વર્ષ પછી ધર્મમંદોલનનું પ્રયત્ન કર્યું. મધુરાં ગયા. હતા સ્વામીશીનો
ઉપદેશ માંજજાણે સોડા એટલા બધા ગાતુર હતા કે દાદ, નડોડો, પવન, વખત,
દરખત એ કદાને નદિ મળનાં તેઓ તેમની પછાડેજ જામતા. તંબુ અથવા મંડ-
પરી જગ્યા પૂરી ન પડતી મળનાના પદમાં તેમણે વ્યાખ્યાનો આપ્યાં પડ્યાં હતાં.

ત્યાર પછી થોડે દિવસે એકને મન ૧૯૦૨ માં સ્વામીથી પ્રવાસે નીકળ્યા અને
તેમને વર્ષામાં મિચર, અમેરિકા, જાપાન ઇત્યાદિ-દેશોમાં જઈ આવ્યા એ તેમને વર્ષામાં
તેમને સૌને પુણ્ય પથોંપોય કહે. તે છતાં તેમને પોતાની આત્મા ઉત્તરની
સાધના બધે કરી ન હતી, સ્વામીની કૌશલ દરમર સખી નહતી; છતાં આખી કુનિ-
યાનો પ્રભુ કહે. સ્વામીથી અમેરિકામાં જ્યાં ત્યારે ત્યાંનાં મંથુન મંથુનો (પુનઃ-
૨૫ દોષ) ના પ્રિમિટ્ડ બન સ્વામીથીનાં કર્મ કરવાને માટે જે વખત તેમની
પાને જાણે દશે. 'આપને કાંઈ જોઈએ હોય?' એમ તેમને પૂછનાં સ્વામીજીએ
તેને જે જવાબ આપે; તે ઉપરથી તેમનો ત્યાગ કેવો દશે તે જણાઈ આવે છે.
સ્વામીજીએ કહ્યું - 'ગ્રામને કાંઈ વસ્તુની હજી નથી તો તે શું માગે? આખી
કુનિયાની દેશ અને જાદુજોની જાદુસારી રામ' નીજ છે. 'રામ' જાદુસાર
તે બેપરવા હ અને જાદુસારોનો જાદુ હ છે. વાચના કરવાને ય રામે મન્વામ
હોય છે. તા. સ્વામીના ૫૦૩૦ રોડે ૧

“ ਘਾਟੀ ਠੰਡਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਾਲ, ਸੂਰਜੀ ਮੋਰੀ ਮਾਰਦਾ ਤੇ,
ਨਿਰੀਆਂ ਦੀ ਘਾਟੀ ਦੇ, ਰਾਮ ਰਾਮ ਮੁਲਦਾ ਜਾਗੇ। ”

[illegible]

“દિગ્ગજાલ દિગ્ગજાલ પાત્ર કોઈ અગત્ય નથી બાળકોના નાં ઉ એમ અને
અગત્યની દરજ્જા દત્ત પાત્ર અને રમત દરજ્જા અને દેવતા નજરે રહેતો હોય
અ રહેતો જુ અગત્ય દત્ત નજરે એમ નામે ઉ કે નર અગત્ય ૭ નથી અગત્ય
મુખરુની નિત્ય જુ અગત્ય ઉ અ નજરે એમ પાત્ર રહેતો થો નથી અને
અગત્ય અગત્ય દિગ્ગજાલ પાત્ર દત્ત રહેતો નથી”

ଅନ୍ୟତମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ଏହା ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାରର ସମାଜ ସେବା ଅଟେ ।

તેઓ વસિષ્ઠજીને કિનારે કિનારે ચાલતા લાગ્યા. સ્વામીમી રહેતા હતા તે પદ્મડમાં થીજ વસિષ્ઠજી નીકળી છે તેમને બે દિવસ સુધી પર્વતના બાજુ રસ્તાએ ઉપર ચાલતું પડ્યું. બીજે દિવસે સત્વચુખથી ભાર્ય મએવી જમીન ઉપરજ નળે ચાલ્યા જતા હોય તેમ ફોંતે લાગવા માંડ્યું. ઉપરજ 'રામ' બગચાન રહેતા હતા. અઢાલ 'કેવે આનંદ' જળે પવિત્રતાને વરસાદ ન વરસતો હોય. એ પદ્મડ-એ આનંદ જળનું વર્ષન કરવાની કોની કલમમાં સંકિત છે. આજુ જમણ પહાડી ઝરાઓથી ભરેલું હતું જ્યાં આગળ જતા 'રામ' બગચાની પર્ણકુળી નજરે પડી. બગચા કપડા સુચવતાં હતા કે આખી દુનિયાનો જાદુચાક અહીંઆજ છે કોઈના મનમાં કશું દુખ રહ્યું નહિ. હરિજીતો હોડીને 'રામ' બગચાના ચરણમાં અઢોડી પડ્યા. સ્વામીમીએ તુરંતજ તેને ઉઠાડીને હાથે ઝાંખા અને ખાખા હસીને બોલ્યા - "બેટા" તુ અહ્યો. ઠીક થયું ચાલ કુ તને તખ્ત ઉપર બેમડુ છું." એમ કહીને સામે પહોંચી ઉઘી સિંચા ઉપર તેને બેસાડીને પોતે ઉભા રહ્યા અને બોલવા લાગ્યા - 'આજ બપોલ' આ બે પર્વતોનો કેવો દિવસો જાઓ છે. આ સુદર પહાડી દવા, ચળકતો સૂર્ય, વાંકાચુકા વહેતા ઝરા તારા મનોગાન કરે છે. એ સૌમાં તુજ છે શેક છાનો. બચ છાનો. તુ શુદ્ધ આત્મવ છે. હરિજી જળે છે કે - તે રામતીર્થની અમારી સ્થિતિ કુ વર્ણવી શકતો નથી. 'રામ' બગચાની શેષ અવર્ણનીય હતી બે વિષમાં ક્યાંક ક્યાંક હોય તો તે અત્યારે આ સિંચા ઉપરજ બેઠો છે એમ સીને લાગતું હતું.

હરિજી આવી પહોંચ્યા પછી સ્વામીજીએ એક પહાડી ઊઠારને બોલાવીને ચાક શેર દૂધ જલદી લાવી આપવા કહ્યું ત્યાર પછી તેઓ બોલ્યા કે - બેટા. ઉતર કાઢી અહીંથી બે દિવસના રસ્તા ઉપર છે પહાડી કાઢતો પ્રમિલ પર્વત અહીંથી ૧૮-૩૦ મહિલ છે કેદરનાથનો આગમ પશુ બે દિવસના રસ્તા ઉપર છે એ સ્થાને તમને બતાવવાને મટે રામે ચુગી રાખ્યા હ મરજી થશે ત્યારે જઈશ બીજે કોઈ સ્થળે ન જવ ન લેખણ પવની કાઢતો પર્વત જોવા તો અવશ્ય આવવું જ પડશે. એટલે માં પૂરણજી વગેરે અવી પહોંચ્યા અને સૌ મળી પશુકુળીમાં જઈ બેઠા. એક પર્વતના ઉચા ચિખર ઉપર લગભગ એક કલાક જેટલું મેલન થી પર્વતની તલેગીમાં અક બાલુએ વસિષ્ઠજી વહે છે બીજી બાલુએ માધોલન માધલો સુધી ઉચા પવતોની દાર બીતની પડે આવી રહી છે જ્યાં ત્યાં ત્રિમળ પહોંચા ઝરાઓ ખાખખ વહે છે જમીન ઉપર વચ્ચ વચ્ચ સુદર પુષ્પો પોનાડી શોભા જતાવે છે. આ પર્વતો વચ્ચ બે મહિલ સુધી મોટા મોટા પહાડી પથરાઓ પડેલા. તમામ એક ઉપર પાગીઆ હિતા કરેલા જણા. છે, તેજ રામની પર્ણકુળી. તેની લગાઈ લગભગ ચણ અને પગેલાઈ બે મળ હશે અદર છે. પાગ છ નાની નાની પેગીઓ અને તેમાં પુસ્તકો સિંચા બીજી કઈ નહોતી.

મારે તે અને નેતૃત્વના કેટલાક મહેનત આપે. હવે મોલાના હાથ, હાથ તમેજ
 હાથે ફાંસી અને એકાદ નેતર, મિલન તમેજે અમેજ સંબંધાયું. " સમ ના
 નિર્ણયમાં કહે "માન હતું. પંચમી છુલ્લોલ હતું અને મેલાનસિલને પણ " સમ ના
 પ્રજામાં સંબંધ મળ્યું હતું. એક પેઠીમાં સંમેલિતે કમેલા મળે. હવે એક મેલો
 કમે પછુ રાખેા હતો. ખ્યાનાં હાથે સિમિતને પરીક્ષતા જ એ સંખને એરથા
 કેરેમાં આવેા એક ખુલામાં એક નવું, સાચું કરવું પછુ હતું; એવી જવી
 પરીક્ષાં વહેરીને સ્વામીશ્રી ક્યાએ ઉપર પુલે નીપતા. " કેટલાક નેતર
 હવે આવતાં, જે તે સીને અંધારમાં આવ્યું, જે તથુ ખાસક હવે પોતાનાં નામ
 મિલન (સમતીયા) ખાલામાં કરીને સ્વામીશ્રીએ પાંચું, પછી ખ્યાનાં હાથે પરીક્ષે
 મેલાનાં " પુનિયામાં આ ત્યાં આવેાં અનંદ પ્રસરી રહો છે, બધી ખરખર જાતી
 રહી. ખ્યાનાં કેવી સંવિ છે. " બાળ "સમ" સંખને રીધી હાથે કરેાએ છે. "
 દરિદ્ર હવે નેતરને રીધી મેલાનાં; " આપણાં આરે તે અર્ધીમાં જામ્યા છે.
 "સમે" એ પ્રથમ મધુચર વાંચ્યા અને ખર્ નેતાં ઉપર વાલવિલા સિવાય બીજું
 કંઈ "સમ" ની નજરે પડ્યું નથી, " એમ કરીને સિમત કરીને એક પેઠીમાંથી એક
 મંથ કહીને સ્વામીશ્રી સુલ્લાલાનાં વાલેા સંભળાવ્યા હાયા. તેમની ગિલ્લામાં જેવું
 બહુલુત જાનુ હતું. " કબો પછુ કેમ નીકળતા હતા ! જલે ઉતમેાતમ મોતીઓની
 મોળાનાં મોતી સરી ન પડતાં હોય ! વેરાનપૂર્ણ વાલેા સંભળાવતાં સંભળાવતાં
 સ્વામીશ્રીનાં નેત્રોમાંથી અનુભવાએ યાથી રહી અને અન્ય સૌ ખ્યાનાં લીન થઇ
 ગયા. પછી સ્વામીશ્રીએ વેદમાંથી કેટલાક મંત્રો આપ જાતાયા. માનવવિદ્યામાં તેઓ
 અત્યંત કુશળ હતા. તે મંત્રોના અર્થ તેમજ ઉત્તમ રીતે રીધી જાતાયા. એવા અર્થ
 દરિદ્રએ ઈર્ષ વખત આં નહોતા તેમ સાંભળ્યા પછુ નહોતા. વેદમાં કેટલા સુંદર
 કાવ્યો આપે છે તે સ્વામીશ્રી જાણે ત્યારે જાતાવતા.

જાણે તે યાને સ્વામીશ્રીએ દરમજાનુ કે. " જનુ મેડુ થઇ ગયું, હવે બાળન
 કે. " સ્વામીશ્રીનાં થાડું આવેાં દરિદ્રએ જનુજ આમક હયા. સ્વામીશ્રીએ જનુ કે.
 " બાળન કર્યું નહી રીધાને પણ કિવસ થઇ ગયા એ તને માનુમ નથી ! સાંજ
 સવાર થાડુંક હપમ પીને રહું છું. " પરજાજાએ પણ જનુ આમક હયાં સોનો
 અનંત પ્રેમ જોઇતાં ત્યામીજ ઉદયા અને " ઠીક ત્યારે આવેા " એમ કરી ખીચ-
 લીન જે તથુ રાગાગ્યા આપા પછી કરીને જાલ્યા કે. " તમારી મરજ પ્રમાણે
 મેં આપું, હવે તમે સાંતિથી જાઓ. "

એ આપમથી ૬૦ માર્ચ ઉપર નાચવજુ સ્વામી રહે છે એમ સોને માનુમ
 પડતાં તેમને પણ મોલાવવાની સ્વામીશ્રી પાસે આવ્યા માગી, અને તે મળતાજ પર-
 જુજાએ એક માનુસને પત્ર આપી તે વરુ મોકલ્યો. સાંજે સુમારે આર યાને સ્વામી-
 શ્રીએ રીધી ઉપરેક કસાને બાર બાંધેા. " ખરો અનંદ કિવા સ્વતંત્રતા ફાજ

ધર્મરમાં-સત્યમા-રામમાં રહેવાથીજ મને છે ' એ ઉપદેશનો વિચાર હતો. ' ધર્મર મિલાય બીજી કોઈ વસ્તુ સત્ય નથી, એ નિષ્કર્ષ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને જે ચાલે છે તેને કંઈ કુખ મળું નથી. જ્યારે મનુષ્ય જન્મતની વસ્તુઓને સત્ય અને ધર્મરને અમન્ય માનવા સામે છે, ત્યારેજ તેને કોઈ-આપત્તિ આવી મને છે ' સ્વામીજીએ વળી કહ્યું કે, " જુઓ પૈમલેશ રમણ પશુ ન કરતાં 'રામ' આખી કૃતિમાંની સફર કરી આપો, એ આ મહાન કાવલ પ્રમાણે વર્તવાને લીધેજ એ કાવલ પ્રમાણે આચારની આચાર દોષત ગુણમ બની રહે છે અને દૈવ (વિજય) તેનો ચાક્ર મને છે સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાઓ તેની ધ્રુવજનુસાર ચાલે છે, અને ઇંદ વરુણ તથા કુબેર તેનો વુક્રમ ઉદ્ભવવાને તૈયાર રહે છે ' ત્યાર પછી સ્વામીજીએ પોતાનું જીવનકાલ કહીને એ કાવલો સિદ્ધ કરી બતાવ્યો સર્જના ચારથી રાતના સપ્તાખ્યાર વાચ્યા સુધી ઉપદેશ મનુ રહ્યો. અતમા સ્વામીજીએ કહ્યું કે, "દેવ ચાતો સુષ્ઠ જાઓ, પશુ પ્વાનમા ચાખલો કે સૂતી વખતે ' રામ ' ને સાચે લઈને સૂતો નિદા તમને ગમી થી ફરત પાડી લઈની ન જોઈએ ' હારજ મોર પોરોડીએ ઉડી જુએ છે તો સ્વામીજી પ્રથમજ જામલ ઘણેલા છે તેઓ બોલ્યા- " હુ સદા જામતોજ છુ વિવેકનો તાપ લાઓ ત્યારથી મારી આજે મીચાઈજ નથી. "

પૂરજીજ વનેરે સૌ ઉડીને નિલવિધિ આપોપી સ્વામીજીની સેવામા હાજર થઈ વિશ્વાત જનન તત્ત્વવેળા શેષેનદોરના જીવનકાલની વાતો કહીને સ્વામીજીએ સાંને ખૂન હમણ્યા અને એમ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું કે, શેષેનદોરને કોઈ મરનું મુખ્ય મારણ તેણે આ મેળે કાવલો તોડ્યો એજ હતું.

બપોરે સ્વામીજીએ દરિજ પાચે કેટલાક સેવોને કામનો સખા-મા તેમા એમ લખ્યું હતું કે- જો રામ ને મળવાની ઇચ્છા હોય તો સુષોમ્બરની અદર ન્હાવી મદ્દ જનુ નદિ તો પડીચાઈ લાકરી નવિ. ' જ્યારે આ ભવિષ્યવચી નરેલી તમ કાણુ કહી શકો '.

ઉપર કહેની ખજુકીમા નિવાસ કરી તા. ૧૭ મી અક્ટોબર ૧૯૦૧ સવત ૧૯૬૩ ના અધિન ૧૦ અમ.ચાસ્યા ને મુખયારે એટલે દિવાળી વિષે ૩૩ વર્તની ઉમરે સ્વામીજીએ જો પને સદા મગી કરેલા અને જોની સદેશમાં તે મગા અનહી રંગે તે મગરો પાનપોરે ૨૬ અર્પજુ કર્યો. સ્વામીજીએ મુરને અત્મમમ પંજુ કયુ તે દિવસ પશુ તિવાળીજ દને એજ દિવસે સ્વામીજીએ પોનાનુ જમ પૂરે હતું અપણુ લખ પૂર કરી અને જ્યમમાધિ લેના પળેના લી મિનિટ ઉપર તેમની કલમમથી નિન્ધા લખે નીકળ્યા-—

" જાલ વિષ્ણુ સિન દે મગ જારન, દે મનુ! મારો આ એક દેલ જેસક લખ જ્યારે તેની દરકર નથી મારે બીજા દેલની મોર નથી મારી નિર્ધન કિલોમક દરકર દેલ પદરકર કમિ હુ આનહથી વિદગીદ જમમ, નહી.

નિર્મલજ્ઞાને જેને કું ગમેા હરીય; અમુકનાં મેળવ્યો રૂપે કું નાચીય; આનંદ ભયો
મંદ વાણુ અથવા રીતજ. સુગંધી વાયુ કુંજ છું; આ બીજાં જ્યાં મારાં બિન્ન
નિમ્ન સ્થાપોજ છે. આ રૂપે કું પવિત નીચે ઉતર્યો, મૂળેસતિ ઉપાસ્યો, ઉપનામિને
બલન ક્યાં, કેટલાંક દુર્લભીનાં આંખુ ભેજ્યાં, ગ્રામ્યોને કમ્પાન્યાં અને સ્પર્શ કર્યો,
તેને અડક્યો, અડીંઆં મેળે, ત્યાં ગયો, સાથે કોઈજ રાખ્યું નહિ અને કેટલાં
દાશમાં આપ્યાં નહિ. "

આ લેખ સખીને સમગ્ર જગોરે સ્વામીજી ગંગા ઉપર ગયા અને ગંગાજીમાં
જાળમાથિ લીધી.

તા. ૧૬ મી અષ્ટોજને રિવસે બ્યારે આ શોક સમાચાર સાદોર પહોંચ્યા ત્યારે
સ્વામીજીના વડા પ્રમ મનમોહન તથા પુરુષોત્ત અને સ્વામીજીના રતેલીએએ એ
મુશ્કવાર તેમને મામ મચાવીવાયા પહોંચ્યાયા. સ્વામીજીનાં ધર્મપત્ની આ ખબર
માલગાને અચ્ચિંત થઈ ગયાં અને ધણીવાર શુદ્ધિમાં આવ્યાં. સ્વામીજીના પિતા અને
તેમના વડા બાપએ પ્રથમ તો સ્વામીજીને દેહ હરી જવાની વાત સાચી ખજૂ માની નહિ.

- નિદરીના મદાયાગએ આ ખબર માલગાને તરતજ પોતાના ચાલ્ખની સપગી
ઘોડીએ બાંધ કરાવી દીધી. સ્વામીજીના ખતુનો મીઠ પ્રકરિત કરવા માટે સાદોરની
મિલન કોમેળમાં એક જગી સગા બચાઈ. કોમેળને ટાંચ (લીલાનખાવું) એ કે મળે
મેળે છે તોપણ સોડોતી બીડા એટલી જાણ થઈ હતી કે ભેસવાને પુરતી જગ્યા
ખજૂ મળતી નહોતી. કોમેળના પ્રિન્સિપલ ડા. જે. એન. મી. અપરં હવેજ અખજૂ-
રયાને વિગતવા દતા. અખજૂ મદાસને મીઠ પ્રકરિત કરનાં જણાવ્યું કે, " અને
સાદોરના આવાને ૧૮ વર્ષ થયા છે. ૬ આખે ને સમયે રામતીર્થજી કોમેળના
૧૦૮ મ્પર કમ્પાન્યા બાજુના દવા તેમનાં હિન્દુ નેચા અને તેમની મુદર હાથીએ
થઈ મનપર બડુ સારી છાપ પડી છે. ને વખતજુ ગમજુ અને હજી થઈ કાઠના
એવું તાજુ જ છે. રામતીર્થ પાસે વધુ સુખી આ કોમેળના જાગ્યા તેમજ મદાધી
સુપરે હાલજુ શુદ્ધ અને સ્વાજુ દવા હાલને કીર્તીઆન કોમેળના અખજૂક ક્રેટર
અવિલને જણાવ્યું કે ' સ્વામીજીના જેટલા વખજુ કરીએ તેટલે શ્રેય છે. તેમજ
કે.સ. દાસ નીચે જાગવા રૂપે હન્ટ અને તેમજ એન.પી. વોલે ક્રેસ એન.પી. દવા
સ્વામીજી એક મદાપુષ્પ દવા કે બીજા અખજુનેનાં ક્રેટર તેમજ પાં નડુ જાલી થઈ
જાતી એમનાજ રાકે એવી વિલગજુના દવા કે એવી તેમજ જાગ્યા અખજુનેનાં નડુ
ક્રેસ એવજુ જેવાજુ તેમજ ક્રેસ જે જે ક્રેસ થયા ન ન જાગ્યાનાં ને
અખજુનેનાં જે એવજુ જાગ્યા એવજુ ક્રેસ જેવાજુ તેમજ ક્રેસ એવજુ રાકને ન
રહે. " જાણુ અવિનદવા કમ્પાન્યા ક્રેસ એવજુ જાગ્યા એવજુ ક્રેસ એવજુ
સ્વામીજીના વડે વિગતજુનેનાં અખજુનેનાં એવજુ ક્રેસ એવજુ ક્રેસ એવજુ
ક્રેસ એવજુ ક્રેસ એવજુ ક્રેસ એવજુ ક્રેસ એવજુ ક્રેસ એવજુ ક્રેસ એવજુ

તેમના મૃત્યુનો શોક પ્રકટ કરવાને માટે સલામો મળી હતી. વળી વિશેષ વાત તો એ કે માત્ર સનાતની હિંદુઓએ જ નહિ, પણ આર્યસમાજ અને બીજાં ધર્મના લોકોએ તેમજ અન્ય ધર્મના લોકોએ પણ સળા હરી શોક પ્રદર્શિત કર્યો. અન્ય દેશોથી પણ શોક પ્રદર્શિત કરનારો પડ્યા આનંદ અમેરિકાથી આવેલા પત્રમાં એવું એકાંતુ લખાયું હતું કે, “સ્વામીજીએ અમેરિકામાં હિંદુસ્તાનને માટે જે કામ કર્યું છે તેનો ખ્યાલ તેઓને જ આવી શકે કે જેઓ તે દેશમાં જન્મને તે કામને પોતાની નગરે લુએ.” અમેરિકન એક પત્રના લેખક મહાશય જણાવે છે કે, “પોર્ટલેન્ડના જનર મી. વેસ્ટર કે જેઓ ‘પોર્ટલેન્ડ રામ સોસાયટી’ ના અધ્યક્ષ છે, તેમની સાથે અને વાતચીત થતા તેમણે અને જણાવ્યું કે, જ્યારે સ્વામીજીની સાથે કાંઈ પણ વાત થઈ નહોતી ત્યારે પણ સ્વામીજીની જાન્ય શ્રુતિ દર્શન કરતાં અને એવો પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો કે જેવો પ્રેમ અને બીજા કાંઈ પણ માણસનો મહેરો જેતા થયો નથી. આ પ્રેમની અમર અને દેહાત પર્યંત રહેશે.” સ્વામીજી જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં સર્વે લોકો એમના પર એવા તો મોહિત થઈ જતા કે તેઓ પોતાના દેહનું જ્ઞાન ભૂલી જતા અને સ્વામીજીને માટે પ્રાણ આપવાને તૈયાર થઈ જતા. અમેરિકાના લોકો કહે છે કે, સ્વામીજીના અકાળ મૃત્યુથી ક્રોધ હિંદુસ્તાનને જ નહિ પણ આખી દુનિયાને મહા ગુમાન થયું છે.

સ્વામીજીના શરીરની શોધ કરવામાં આવી, પરંતુ તે વખતે એ જડ્યું નહિ. સ્વામીજીના પરમ શિષ્ય પૂરજીજી જ્યારે લાહોરથી ત્યાં આવ્યા ત્યારે મહાપ્રવાહમાંની એક ખજોલમાંથી તેમનું શરીર એની મેજેજ બહાર આવ્યું અને હાથ ઉપરાઉપરી છાતી ઉપર મોકલા હતા અને પલાડી વાળેલી હતી. જાણે સમાધિસ્થ જ ન થયા હોય! આખો મીંચેલી ડોક સીધી અને વ્યાખ્યાનો આપતા પ્રયત્નોઆર કરતી વખતે જેમ મહે ઉપજ્યું હતું તેવીજ રીતે ઉધડેલું હતું સાત દિવસ સુધી મગાએ જળવાય પ્રાણીઓથી એ શરીરનું રક્ષણ કર્યું હતું તેમનું શરીર એક પેનીમાં મૂકી મગાના પ્રેમીને તેના હૃદયમાં સાચવી મૂકવાને માટે મગામાં પથરાવવામાં આવ્યું.

કેટલાક કહે છે કે સ્વામીજી હમેશાની પેઠે મગાકિનારે નહાવા ગયા હતા, પણ પાણીમાં ઉતરતાંજ એક અત્યંત ખચકાટવાળા વમળમાં પડી ગયા અને કેમે કરીને તેમથી બહાર નીકળી શક્યા નહિ, તેથી શરીરવિષેય મચાતા સમય આવી પહોંચ્યો. એમ તેમને જણાવાથી ગુસ્સા સમાધિસ્થ થયા. પરંતુ સ્વામીજી તરવામાં એકા હતા. અમેરિકામાં વીસ વીસ માઈલ સુધી તરીને તેઓ સીની આગળ નીકળી ગયા હતા. વળી ફૂલડી મારવાનો તો તેમને ધણે જ ઉત્તમ અભ્યાસ હતો. એ સર્વ ખ્યાનમાં લેતા તેઓ પાણીના વમળમાંથી બહાર નીકળી શક્યા નહિ એ બાબત માની શક્ય તેવી નથી. સિવાય અલગસિત પ્રાણ થયેલા મહાત્માને કંઈ જડ વસ્તુ ધન કરી શકે? ખરી વાત એવી કે સ્વામીજી અત્યંત ઉત્કૃષ્ટતાની સાતમી અભિક્ષે

અને આપું સરી રહેવા હરે, છતાં એની સિધ્ધિમાં પણ અમે તે સિખરે પહોંચ્યા અને તળાવમાં પડી નાણા. ત્યાર પહેલાં કેટલાક વર્ષ ઉપર અમે જ્યારે જાનોત્રી મંદિર પાસેની એક ગામમાં રહેતા હતા ત્યારે જાનોત્રીના પરિવત્તું સૌથી ઉંચું સિખર એવા ત્રણ હજાર ૩ સિખરની ઉંચાઈ સરખાવ ૨૬૦૦૦ ફીટ છે એમ સર જૈન ધર્મીઓ કહે છે. સિખર ઉપર પહોંચતાંજ બરફ પડ્યો શરૂ થયો. એક તો સાંજ દાદનાજ દિવસે દન્ય અને તેમાં વળી બરફ પડવાથી તો જીવ જાવનો વખત આવ્યો. બરફ પડ્યો પડ્યો દીક્ષુ સુધી આવ્યો ત્યારે હા ખૂસ પાડી ઉઠ્યા કે:—“રામ” દવે તો તુંજ ખચાવ, દવે બમને બચવાની આશા નથી.” એ સાંભળતાંજ સ્વામીજી લાજભોજ થઈ કોભ્યા:—“બાપ સા.” એ કહ્યું થનાજ બરફ પડ્યો એકદમ બંધ થયો. જનજોનામાં સાદગામો એકદમ વિખરાઈ ગયાં અને સુખનારાણુ ઉદય પામ્યા. એજ દિવસમાં તીર્થન: સહકથી જવાને બદલે ઉપરના બરફવાળા સ્થાનના પહાડી રહેતેથી અમે એ જાનોત્રીથી મંજાત્રી આવ્યા હતા. મેંય વર્ષે બામધાટ ઉપર રહેતા હતા ત્યારે એ જ દાદના દિવસમાં તીર્થગા કરતા વધારે પહોંચી જાગીરથી અને અલખનદા, અત્રી નદીઓ જ્યેષ્ઠતા પ્રચલ નદીને અમે જાણીયાર મામે કાંઈ મેવા દતા ત્યારે પણ હજુ થયુ નહિ. ના પડી નમ્યા નહિ ત્યાંથીજને તેમની હવજા મિત્રાણ પોતાના તાળ મા શી રીતે કાઢે નાં.

સ્વામીજી સંતોષપૂર્વક લીન થઈ જતાથી આપણે અહમંમ શા મ્મરે કરવા ન બ.પણું આપણાજ પુત્ર ઉપર ઉભા નેંગા કીખતુ વંદન્ય અને રામે ગમમા રામ ને ઉપરો ધાન્ય કરને અ બા જનનને જન્મઆતી નાખવાની સકિત મેળવતી વંદન્ય. ત્યાંજ ઉ. ન. વાંકિયાજ પાત્ર જેમ ન. મનાન્યોત્તે તો તેમના અકાળ દેહ: પમાનથી ભ.ર.ન.૨.૧. અંબલી પાટ પુનઃત્રા પ્રવળ કરેલ એજ ઉચિત છે જીવત પછી જાગીજને ના ના રતી કે પાંડવે જાતાના અતનમજર માટે દેહ: દેહુ જેમ અ પુત્ર નાના નમતુ દેહ: દેહ: નિખાળ તો તેનું દેહ: નવ ન થઈ જંતુ છે નાજ અનનિશ્ચય પ. ના ના ન. નેમના વિચારોને નેમ મેળવતી કરે. ન કથ નમતુ કુખ્યુજ ન મગરના નમર કે દેહ: નમ: મગર ને એજ ના ન. ન. નેમીજીવ નવ ના ના ન. ના ના પોતાના અનમાન મે ન. ન. દેહ: અખુત ના ના આ મામલર ના ન. ના ન. એવી તેમના ન. ન. રતી.

સ્વામી ને સ્ત્રીયના સંજોગદરનથી નાનપણમાં એક કિમ્તી ના. ના ન. ન. અંબલિ રિષે. નાગદેહ: થવાને નાપડ અનજાજન ના પ્રનાર ના ના ના ના ના મનામાજ એકદમ થતુ ના ના નમર દેહ: ન. ન. રતી ના નેમના જેવા પ્રતિજ્ઞા પવન આનમનસાદારી અનુજા. જનુ જાનના કેપન થા. ના નેમને ન. ન. રતી આશા પ્રનાર ના નાજાજને મગર એ એક ના ના ના

જ્યાં છાપી મેચા જેવું હતું તેમનો સદનામ થતાં જ મર્ત પ્રકારની મુદ્દ મનોરતિઓ એકદમ નષ્ટ થઈને આત્મા દિવ્ય હૃદયની તત્ત્વમાં સચ્ચર કરતા સામનો, નવા વિચારો અને નવી મનોરતિઓ લક્ષ્યમાં ઉભરાતા સામની, સામણી અને દવા વિરતૂત થતી, ઉદાત્ત અને પુણ્યસાગી વિચારોનો ગીતગ વામુ પ્રસરતો, ચિત્તની અસ્તરથતા એકાદી થતી અને સ્વર્ગીય સુખ, ચિરસાંતિ તથા અપર્યાયનીય આનંદ પ્રાપ્ત થતાં, હૃદય મળતી સકાઓ, તર્કસિદ્ધિ વગેરે મનમથી નીકળી જઈને આત્માના અસ્તિત્વ વિશે અચળ શ્રદ્ધા અને દૃઢ વિશ્વાસ પ્રાપ્ત થતા.

સ્વામીશ્રી મહા હમમુખ્ય રહેતા તેમની એ પ્રતિ કદિ ગદ્યમાં નહિ અને શિશુમાં મૃદુ પામિકિ રેસરોડ કપનીયા એવેજરે સ્વામીશ્રીને પોતાના દાઘથી માટીનું બારણું ઉધાડી આપ્યું સેન્દ ગુપ્તના તદ્દસનન માટે થએલા પામિક આખ્યાન મળ્યાં લખતા ત્યાંના સમાનપદાએ સ્વામીશ્રી સત્તાના મુખ્ય ત્રિપદ છે એમ જણાવી તેમની પ્રશંસા કરી હતી. સ્વામીશ્રી મહા ત્રમન્નચિત્ત રહેતા માનની વાનમીનમાં કોઈ મમે ને મરાય પૂર, ગમ નહીં મહાત્મા કાં ને જાણુ જનાનમાં પ્રથમ તે તે થાડીક મિનિટ સુધી ખડખડ દબાજ દબાજ વખતે તમની ઉત્પાદી અને પ્રસન્ન મુખમુદરાજ મનુષ્ય કે કોઈ અનુ નામથી નવ તમાના ઉત્તર રૂપજ ન હોય એમ જણાવ આ ત્રમન્નતા તમા ના ને રી રિજગીના પડે ઉધાડી નાખીને તેમ પ્રકાશ બર્ગી હી અમમાં મારામ છ મિથયની ધિયાની હી તરાતર મધમેજી આન હ — જ નખ આ મ મી રા આવા તેમાજ ઉત્પાદા પ્રાપ્ત થ કરતા નામના અને તાર તર્કિ મામે આરણ્ય મડનો પખ તેમના મિત મની જનક પ્રતિ પરી રીર તા રિત ના આવા ના પખ તમા જાકન મની જજ રતુતિ કરતાં માનતા સાર ૨૦૦ ૧ રખ્યા મિ ૬ ૧૫૮૦માં અક નડા એતરી માહેમ મદ રિરય ઉત્તર સામા નય શ્વેત તા કરસાં અન કલો ૬ રખાને-આવા દતા પંતુ મ આજ રખત ૧ ૧૧૧ ટિ નકે ચારાજ ન રી માહેમની તકવાને જુ ના કાણુ મળા થા રવા ના આ મ મા રામ થા રમાજ રહેવા વાઆ ૧ દાથ તરી ૧ ન મ આ — ન મ પદેતા રમર આવા થ રનો રાનો ૧ રવે માવા ૬ ૧ માફ કરા અમ ૧ ૧ રજા રખત નુ હી વાગ મેસી રવા અને સ્વામીશ્રી પ્રમખજ રમ મામગી આ ૧ ન થ ૧ ૧ ૧૫૧

સામાનું જીવ સામન તદ્દન મી ના ૧ આચિર થતા વોકો તેમને રામ મા રાજ કહેતા કાન્ધુ તમા રાતા હી મ ની આ ૧ ૧ અને ત્રસન્ન પ્રતિથી પૂરી ઉત્તર રા નાનાના રનર ગુપ્ત કરી મા આ દાથ એક રાર સ્વામીશ્રીએ તખ્યુ હતુ કે ન મ ગાલ્લાદ જુ આ રમાદ ન ર કરણુ એ જ માદ તમ છ જ્યાર મ ને માખ્યા ૬ હોન મજા આ જો નમમા ધર્મોપદેશ કયો ત્યાર વોકો તેનો ખરા ર અથ નમજી શકવા નહિ હા ને ફરીથી મારે

મમ શરૂ થયું છે. મારો શબ્દ તેજ તમારો. શબ્દ છે. તત્ત્વમાસિ-એ કંઈ તમે જુઓ
છે તે તમેજ છો. મારું જોનાં તમે સ્વતંત્ર છે. તમારું એ સ્વાતંત્ર્ય ખુંચવી લેવાની
આ જગત હિસાબ માર્ગ રાખમાં રાખિ નથી. સત્ય ત્રિહાસ્યામિત દોષ છે. મહારાષ્ટ્ર
જઈ મહિંત થઈ પડશે નહિ. મારું મસ્તક તમારુંજ મસ્તક છે. મમે તો તે કપો; પરંતુ
ધ્યાનમાં રાખજો કે એ એક મસ્તક કાપવાથી તેની જગ્યાએ બીજાં હજારો હિપ્ત થશે.”

વર્તમાન તથા જ્ઞાતી માનવજનિયાં વિશ્વ સંવેદનોમાં લીન થઈ જવાની એ
મહામાની ઉત્કટ ધબ્બા હતી. તેમણે કહેલી કેટલીક અગ્રેષ્ઠ કવિતાઓમાં તેમનો એ
પ્રયત્ન દેખાઈ આવે છે. સ્વામીજીના અધ્યાત્મી જીવનનું એ સૌથી મહાન કાર્ય
મહાધામ પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર પ્રાપ્ત કરવાને તેમનો પ્રયત્ન અગ્રેસરત્રિ ચાલુ રહેતો. જ્યાં
જ્યાં દર્શિ પાતી ત્યાં ત્યાં તેમને ધધિરનું દર્શન થતું. તેઓ ઉત્તમ જ્ઞાની અને ભક્ત
હતા. તેમનું મન અને હૃદય સુસંસ્કૃત તથા તેમની મનોવૃત્તિઓ પૂર્ણ વિકાસ પામેલી
હતી. ચાલી નહોતે તીરે ચિત્તની એકાગ્રતા, ધ્યાન કિંવા યોગની સાધના કરવામાં
તેમણે જણી રાખેલા આગ્રા હતી. ખસીચાર પ્રેમાધુરથી તેમની પથારીની ચાદર તાંન
બીની થઈ જતી. સનાતન ધર્મસભામાં “કૃષ્ણ” અથવા “ભક્તિ” ના વિષય
ઉપર પૂર્વ વચમાં વ્યાખ્યાન આપનાં તેમનું લલ્લ એટલું ભરાઈ આવતું કે તેમના
હોઠમાંથી નીકળતા શબ્દો જાણે પ્રેમાધુરથી બીજાઈ જઈ નીકળતા હોય એમ લાગતું.
આધ્યાત્મિક પરાક્રાશની એ અવસ્થામાં પોતાની આંખો તાંન ઉઘાડી દોવા છતાં
અને બાકીની સર્વ દ્રવિયો બરાબર જ્વરચિત્ર દોષા છતાં, પોતાને ધનસ્વામ શ્રી
કૃષ્ણ કાલી નામની કૃષ્ણા ઉપર નાચતા દેખાતા, એમ તેઓ કહેતા. ચિત્તની એકા-
ગ્રતાની એ એક વિશેષ અવસ્થા છે; અને તેમાં માનસિક વિચારો અથવા જ્ઞાન
નાઓના મૂર્ત સ્વરૂપ સિવાય બીજું કંઈ હોતું નથી, એવા સ્વામીજીએ એક વખત
આ વિષયનો ખુલાસો પણ કર્યો હતો.

સ્વામીજી જન્મથી જ વિરક્ત હતા. નગીઆમને લીધે ન્યાયોજની વિદ્યાર્થી
અવસ્થા કર્મિન તપશ્વર્મા રૂપેજ જ્ઞાતીન થઈ એમ કહેવામાં કરડન નથી. તેમાં
અત્યંત મહેનત કરવી પડી હતી અને જ્યાં કુળના વેકવા પડ્યા હતા. કેટલીક વખત
તો તેમને કેટલાક દિવસ જૂએ જ દેખાડવા પડ્યા હતા. પેટમાં પૂના અન્ન મિથ્યા
અર્થે ગ્રાંથ સુધી તેઓ અભ્યાસ કરતા અને ખમ્પીચાર મણિનના રાખલાઓ નખ
વામાં એટલા બધા લીન થઈ જતા કે રાત્રિ વીતી જઈ પરાડીદ ક્યાર થયું તેની
પણ તેમને ખબર પડતી નહિ. આ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીદલામાજર નરિન્નના ત્યાગી
જીવનની તેમણે અગતજ્ઞતાં તૈયારી કરી નહીં હતી. વિદ્યાર્થી મને પ્રોફેસર થવા
પહેલાં જ તેમની પ્રજ્ઞા અને હજીસાક્ષાત જણી ખીલી હતી અને મહાન જગત નહીં
ધર્મ સંબંધી વિચારો દદ થઈ પુણ્ય આત્મવિશ્વાસ-જેને તેઓ ‘મમતેલ નિ-
દના’ કહેતા એ સદૃશ્ય પ્રાપ્ત થવા હતા. મણિનના વિષયથી તેમની હૃદય કળીજ નીનજ
થએલી હતી, એટલે તેઓ મમે તે જાળનનું સદૃશ નિરીક્ષણ કરીને તથા તેમાંના મમ
સમજ લઈને તે વિષયનો ખરો, સર્વવ્યાપી અને માગાન્ય મિદાન સમજવ

મણિત એ સ્વામીજીનો પ્રિય વિષય હતો. તે વિષયનું એક પક્ષ પુસ્તક વાંચ્યા વિના તેઓ રથા નહોતા. એમના એ ઉત્તમ અભ્યાસને લીધે ખીજા કોઈ પણ વિષયનો અભ્યાસ કરવો તેમને અધરો પડતો નહિ. સદ્ગુણાત્મક તેમને સંપ્રિયતાઓ શોખ હતો. તે વખતે તેમણે જાતે રસાવનશાસ્ત્ર અને પ્રકૃતીકરણનો ભુને અભ્યાસ કર્યો હતો. પૂર્વના અને પશ્ચિમના તત્ત્વવેદાઓના મથોનું પોતાની હાથેથી રીત પ્રમાણે તેમણે ઉત્તમ પરિણીત કર્યું હતું. શ્રીચંક્રચાર્ય, કબાદ, કપિલ, ગૌતમ, પર્નાવર્ણ, જૈમિનિ, બ્યામ, શ્રીકૃષ્ણ તેમજ કેન્દ, હેગેલ, ગેટી, ક્રિસ્ટ, સ્પાયનાઝ, કોટ, સ્પેન્સર, ગ્રાવિન, ટિંગલ, હકમ્બી, સ્ટાર, જોર્ડન અને પ્રોફેસર જોન્સના પ્રથા તેમણે વાંચ્યા હતા. ફારસી, અંગ્રેજી, હિંદી, ઉર્દુ અને સંસ્કૃત એ ભાષાઓનું તેમને ઉત્તમ જ્ઞાન હતું. સન ૧૯૦૬ માં તેમણે ચાર વેદનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો. વેદનો દરેક મંત્ર તેમને મ્હોડે હતો અને મંત્રના દરેક શબ્દનો અર્થ સાચવેલાની જેઠે બુલ વિના તેઓ કહેતા. તત્ત્વજ્ઞાન અને અંગ્રેજી, ફારસી તથા સંસ્કૃત સાહિત્યમાં તેમણે પૂર્ણતા મેળવી હતી. ચાર વેદ, ૭ શાસ્ત્રો અને સમગ્રાં ઉપનિષદો તેમને જિજ્ઞાસે હતાં. ભાષણ આપતી વખતે વચ્ચે કોઈ કોઈ વખત વેદસંહિતાઓના મંત્ર, કોઈ વખત મીરાનામનાં ભજન, કોઈવાર તુલસીદાસના શોક-શબ્દો, કોઈવાર સરદાસનાં વચનો, કોઈવાર ગુરૂ નાનકે અથવા ગુરૂ ગોવિંદમંદનાં વૈરાગ્યપૂર્ણ ભજનો, કોઈવાર સમ્ભ, તલ્લેજ, માલાનામ, હાર્દેજ, શોખ સાદી વગેરેનાં મથોમાનાં ઉત્તર વગેરે તેમનાં મુખમાથી વારવાર નીકળતા. કુરાન અને બુદ્ધના પ્રથા સમજવાને માટે પાસી ભાષાનો અભ્યાસ પણ તેમણે કર્યો હતો. જર્મન ભાષામાં તેઓ વાતચીત કરી શકતા, બાપણ કરી શકતા નહિ. અમેરિકામાં રૂજ બે વર્ષના દુક મમવમાન્નીજ સાર્વજનિક પ્રમે હોવા છતાં ધર્મ ખરું અમેરિકન સાહિત્ય તેમણે વચ્ચે નાખ્યું હતું. તેમને વિદ્યાનો બહુજ શોખ હતો. છેક અંત-કાળના દિવસો સુધી તેમને અભ્યાસ ચાલુ જ હતો. એ પ્રમાણે તેનીસ વર્ષની દુક અવધિમાં સ્વામીજી અભ્યાસ જાનને ભગ્ગર ઘણ થયા. તેમની શુદ્ધ વિદ્યાજ્ઞ હતી અને પોતાના આપણની એક પણ ક્ષણ તેમણે નાશી મુઝાવી નહોતી, તેથી જ કેવળ તેનીમ વર્ષની હામરમાં તેમણે એટલું બધું જ્ઞાન મેળવ્યું તેમના અકાળ વિદ્યોમથી ભારતને તેમના એ જ્ઞાનને પૂરપૂરો લાભ મળી શક્યો નહિ એ જોઈ અત્યંત ખેદ થાય છે.

સ્વામીજીએ જા કે ભરતખડમાં જન્મ લીધો હતો, તોપણ સર્વ દેશ, સર્વ જાતિ અને બધા ધર્મના માણ્યો એટલું જ નહિ પણ સર્વ જીવ જાંતુઓ અને જીવ માત્ર ઉપર એ પ્રેમ રાખતા. તેમના હાથ સોના ઉપર સુખ અને ઉપકારની રીતે થતી બાળ્ય કાળને કોઈ પણ જાતનું, યત્કિયિત પણ કુળ દેવ તેમને મમતું નહિ. તેમને કોઈ જાંતુ નહોતો, તે સોના મિત્ર હતા. તે અજાતજાંતુ ધર્મરાજ-મુધિ-દિગ્ગ હતા અત્યંત પાપી, કુળદાષક અને કોરાર ગ્રાહીઓ ઉપર પણ તેઓ પ્રેમ રાખતા, રાધ કરતા અને પ્રેમભાવથી તે સોને વશ કરી લેતા. તે આનંદ અને સંતોષની રેલ મળી હતા અત્યંત કુળી અને ઉદામ લોભાને ક્ષણવારમાં તે જાંતુ

શ્રી રામ, મેઘાપ ધનાંશ અને તે બાળકને પોતાના ગ્રામ રહેતા. શ્રી રામની તેમને
 સખી બની. તેમને જોતાં જ રહે મનુષ્યનાં જાતકરણમાં તેમના તરણી પોતાને
 સ્વામી બાપા મુખ-સમાપાન, મળી એવી બાપા ઉપન, બની અને તેમના બાપા
 સદાસંધીજ તે બાપા તમ બાપને રોએ આવતે જાનકી થતા. તેમની રહિયા
 એ પ્રધાનુ જાણુત આવત રુઝ નિર્જીવ અને રૂઝ જાતકરણમાં પશુ તે નવું
 જીવન અને નવા ઉત્સાહ ઉપનન કરતા. મેઘાપ રવાનીએ મેઘા મનુષ્યને તેમને
 કોઈને રુઝ મળતું નહિ. હરેક કસતા કરતા તે પ્રિયમાં લીન થઈ જતા અને તેમના
 મુખમાંથી હરિનામ રવિતાઓ અને બાળને બાળપ્રવાહની પો એની મેળે નીકળ્યા જતા.
 સ્વામીજીની સાદી પરંતુ તેમની ગુર્વિદ્યુ રુઝન કરવાનો અને તેમના મુખમાં પ્રિયમંત્રી
 વાળો સંકલ્પવાને એમને લાજ મેળે છે તે સૌને ઉપર પ્રભાએ અનુભવ થયો હતો.
 તેમને પ્રેમ તેમની સાંતિના જોડેજા સ્વર્ગીય હતો. અત્યંત નીચ સોડાને
 મોટું પશુ તેમને મણકા મળ રુઝ પુસ્તક, પ્રસન્ન, પેન્સીય, અપુ, કરવત વગેરે
 વસ્તુઓની સાથે પશુ તેઓ જીવનાં પ્રાણી પો વાતા કરતા. એવી વસ્તુઓ ઉપર
 પ્રીતિ કરતા અને પ્રિયથી ચાલે કરતા તેમને ધણાઓએ જોવા હતા. તેમનાં બાપણો
 અને વિચારથી સૌની ઉન્નતિના બની. તેમની પાસે ઉચ્ચ-નીચ, સહજ-નિર્જીવ,
 એકે ભેદ નહોતો. જે કંઈ ઉપજ થતું છે, તે દેખાય છે તેનું નહિ પણ ઉપર-
 રૂપ છે, એમ તે માનતા. પોતાને અને તે મળે. તેપણ પ્રથમ તેની અંદરની-
 જાતકરણ-મુખિકા ઉપર પોતાનું જાતકરણ થઈ જઈ તેની સાથે પોતાનું પૂર્ણ
 સાદાત્મ્ય કરતા અને એવી રીતે પ્રથમ તેનું હૃદય કબજે કરી લાખને કેટલીક પરીણ
 મનાઓડાયા તેનું મન મનાથી તેની પ્રશંસાને સત્ત તથા ઘેરતા. પોતાને અત્યંત
 પ્રિય એવી કેટલીક ઉર્ધ્વ કવિતાઓ પોતાના ઉચ્ચ મધુર સ્વરે બાપા માંડતા તેમનું
 હૃદય આનંદથી કારાઈ આવતુ અને તેમના માથ ઉપરથી સતત અકુષારાઓ વહેવા
 લાગતી. તે કવિતાઓ તે એટલા બધા પ્રેમ અને લામણીથી ચાતા કે એ કવિતામાં
 'રામ' તદ્દન લીન બની મથા છે એમ હરેકાક સમજી રહતું. ડાક ડાકવાર
 આખ્યાન આપતાં આપતાં વચ્ચે નીચી 'હા હા' કરીને ડાલવા લાગે અને
 આખ્યાન વગેરે સવ કંઈ વિસરી જાય. આ પ્રમાણે એટલી બધીવાર મનનું કે
 'રામ' કવિતાના મુદિમાં દોષ છે એમ તેમના કેટલાક અભેરિતન મિત્રા કહેતા.
 સ્વામીજી સદા ધણાનંદમાં લીન રહેતા. જેના આધ્યાત્મિક વિચારો આટલા
 ઉચ્ચ છે અને એજ વિચારમાં જે રાત્રિ દિવસ લીન રહે છે, તથા જોને દેહબાન
 રુઝ નથી, એવો પ્રુદા નખર દેહબાનમાં પ્રાણ દિવસ રહેતો નથી અને તે આપણે
 સ્વામીજી રામભદ્રાજીના જીવનમાં જોયું છે. ઉપરે ઉપર પ્રત્યે જમારી એ પ્રાર્થના
 કે સ્વામીજી રામભદ્રાજીના જીવનપરથી વાંચકને અગણિત લાજ મળે અને દિલની
 ઉન્નતિ થાઓ, અમનુ!

(સ્વામીજીનાં વ્યાખ્યાનો વગેરેની અથમાળાં અંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ તેમાં તેમના શિષ્ય પુરુષોસિદ્ધિ જી પ્રસ્તાવના અંગ્રેજીમાં લખેલી છે.)

આ અથમાળામાં સ્વામી રામતીર્થનાં હિતમં વ્યાખ્યાનો પ્રસિદ્ધ કરવાનો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો છે સ્વામીજીનાં જીવનકાળમાં જે યોગ્ય લેખો અને નિબંધોનાં બહાર પડેલો હતો તેનો મમદ મદાસની મેઈસર્સ ગણેશ અને કંપની તરફથી (અંગ્રેજી ભાષામાં) સુદર આકારમાં ક્યારેનાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તે ઉપરાંત તેમણે અમેરિકામાં કેટલાંક વ્યાખ્યાનો આપ્યા હતા તથા કેટલાંક ભાષણોની નોંધ તેમના મિત્રોએ કરી હતી, તેમજ બીજા કેટલાંક ભાષણો તેમના મૃત્યુ પછી તેમની પેઠીમાંથી મળી આવ્યા હતાં તે સર્વ હજી અપ્રસિદ્ધ છે સ્વામીજીની હયાતીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં ભાષણોની પેઠે આ પાછળનાં ભાષણોને સ્વામીજીનાં પુનરાવતારનાં સાબ મળ્યો નથી, તેથી કરીને તેઓ તેમાંથી જે કેટલેક ભાગ કાઢી નાખ્યા તે તેમો કાયમ રહેલો છે, અને તેઓ જે ભાગ તેમાં ઉમેર્યા તે ભાગનો અભાવ રહી ગયો.

■ તેઓ આ ભાષણોનાં મુદ્દાઓનો સંખ્યા કિંમતી ભાગ, બીજા કેટલુંક ઉમેરીને તદ્દન ફરીથી લખવાનો ઇરાદો રાખતા હતા—તેને તદ્દન નવું સ્વરૂપ આપવાની તેમની ઇચ્છા હતી. જે તેમની આ ઇચ્છા ફળીભૂત થઈ હોત, તો તેમનો મધ્ય વેદાન્તનાં વિષયો ઉપર એક નીચળ પ્રકારનું પુસ્તક થઈ પડત અને બારી પ્રભા વેદાન્તને વ્યક્તિનાં તેમજ સમાજનાં ધર્મ તરીકે સ્વીકારત પણ તેમની ઇચ્છા થઈ જાગે જે કારણોને લીધે ફળીભૂત થઈ નહિ. તેમાં પ્રથમ કારણ એ છે કે તેમનાં જીવન-કાળમાં છેલ્લાં જે વર્ષોમાં તેમણે સર્જીત ભાષામાં મૂળ વેદનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરવાનું કાર્ય અતરની ખરી આગુરતાથી હાથ ધર્યું હતું આ અભ્યાસ કરવામાં તેમનો ઉદ્દેશ એ હતો કે પોતાનું અંતિમ કાર્ય કરેક રીતે હિતમં અને ચિરસ્થાયી થાય. આથી તેઓ પોતાનાં લેખો પદ્ધતિમર લખવામાં જે કાળ માગી શકત તે કાળ વેદનાં અભ્યાસમાં મગાયો. બીજું કારણ એ છે કે જીવનકાળનાં અંતિમ ભાગમાં તેઓ જનસમાજનાં સસર્ગમાં ન રહેતા પોતાનાં પ્રિય કિર્માત્વમાં એકાંત વાસ કરીને રહેતા હતા અને દિન પ્રતિદિન અનાદ્યનત બહામાજ તમનું ચિત્ત વધારે ને વધારે લીન થતું હતું જે તેઓ જનસમૂહનો ત્યાગ કરીને બહામાજ સવારો મમ થઈ ગયા ન હોત, તો જનસમાજની ઇચ્છાઓ અને આશાઓ તેમને તેમનો મધ્ય સંપૂર્ણ કરવા માટે ઉત્તેજીત કરી શકત ન્યારે છેલ્લાં વખતમાં કુ તેમની સાથે હતો ત્યારે તેઓ લગભગ બધી વખત સાતજ રહેતા. તેમને સાચવામાં કે લખવામાં રસ પડતો નહિ. તે વખતે ન્યારે તેમને પ્રમ કરવામાં આવતો ત્યારે તેઓ આતરવાનની સ્થિતિમાં

તેઓ જીમને સમર્પણતા, જે સ્થિતિને તેઓ તે સમયે જીવિત-મૃત્યુ કહેતા હતા. આ જીમને કહેતા કે, એ માણસ અવિતરસાગમ મૃત્યુદશા જેમ જેમ પારે ને વધારે અનુભવે છે, તેમ તેમ તે માણસ નૈસર્ગિક અને સ્વાભાવિક રીતે જનસમાજનું કલ્યાણ વધારે ને વધારે કરી શકે છે. કદાચ હું કદાચ દુષ્ટારણુ કામ કરું નથી કરી શકતો એમ બંધાયેલ, તોપણ મને દૈવીતીતિ છે કે આરાં મૃત્યુ પછી તે કાર્ય વધારે આરી રીતે સિદ્ધ થશે. આ મનમાં જે વિચારો રમી રહ્યા છે, અને જે વિચારોએ મારી જીવન પ્રાપ્તિના મુદ્દાન તરિક્ક કામ કર્યું છે, તે ધીમે ધીમે યોગ્ય સમય પ્રાપ્ત થતાં જનસમાજમાં સર્વત્ર પ્રવર્તશે, અને બધારે હું બધી યોજનાઓ, અભિધાન્યો તથા ઉદ્દેશ્યોને વીસરી જઈ દિવ્યનામાંજ માત્ર દીન થઈ જઈશ, ચારેજ તે વિચારો જનસમાજનું વાસ્તવિક કલ્યાણ કરી શકશે. આ સંકલ્પ એમના મનમાં એટલો તો દૃઢ થઈ ગયો હતો કે પુસ્તક લખવાની એમને મને તેટલી આજીજી કરવામાં આવે તોપણ તેમના પર કંઈ અસર થતી નહિ.

આરી રીતે જોઈ તેઓ પોતાના ઉપદેશનો સંપ્રદ પુસ્તકના આદરમાં બરાબર અવસ્થિત રીતે ગ્રાહી થઈ નથી, તોપણ આપણને એટલો તો સંતોષ છે કે તેમના દ્વારા જવાબ વિચારો પણ આપણને પ્રાપ્ત થયા છે. એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તેમના તાત્કાલિક કરવામાં આવેલાં ભાવણોમાં જે આત્મવિશ્વાસના અનુભવ અને વિચારો છે તે, તેમજ તેમના નિબંધો અને નોટણીઓ છે તે, જનસમાજ આજના મુખ્ય જેવા સ્વરૂપમાં છે તેવા સ્વરૂપમાં જાણીને રજુ કરવાં જેમને 'સમન્વિત' અંગત અનુભવ છે, તેમને આ વ્યાખ્યાનો વાંચતાં એવીજ પ્રતીતિ થશે કે ભણે કે તેઓ તેમનાં સંયોદ અને આદર્શ વ્યાખ્યાનો દૃઢ થવજી કરી રહ્યા છે. વ્યાખ્યાનોના છપાવવા સ્વરૂપમાં જે ન્યૂનતા છે તે તેમના કલ્પમાં ઉપરિધત થએલી 'સમન્વિત' પ્રિય અને પૂજ્ય મુર્તિદાર પુરાઈ જશે, જેઓને સ્વામીજીનાં દર્શન કરવાનું સુલભ્ય પ્રાપ્ત થયું નથી તેઓ જો પૈર્વથી અને બરાબર વિચારપૂર્વક આ વ્યાખ્યાનો વાંચી જશે તો તે વ્યાખ્યાનોની અંદર જે આત્મઉત્થાસવાળી અને પરમ આનંદદાયક સ્થિતિ છે તે અનુભવવાને બાજ્યવાળી થશે. કદાચ ચાચોને થોડું કેટલું સ્વામીજીના વિચારો શું છે તે બરાબર નહિ સમાજ, તોપણ બાંજે કેટલું તેઓને વધારે સ્પષ્ટપણે તેના તેજ વિચારો પ્રદર્શિત થએલા જણાશે. સિન્ન સિન્ન વિચારના અને પ્રકૃતિના માણસોને આ વ્યાખ્યાનો વાંચતાં તેમના વિચાર અને પ્રકૃતિને અનુકૂળ થાય એવો બેરાક મગમે અને કેટલાક વિચારો ભણે તેમના પોતાનાજ દોષ તેમ તેમને લાગશે.

આ પ્રધેશમાં સ્વામીજી થોડું પણ પ્રકારે આપણી સમક્ષ સ્પષ્ટિતના ઉપાસક વિદ્વાન તરીકે ઉપરિધત થયા નથી, તેમજ તેમને વિદ્વાન પ્રબંધક તરીકે જાણવાની જગ્યા પણ નહોતી. તેઓ આપણી સમક્ષ જીવનના આધ્યાત્મિક નિયમેના મદન

મનુષ્યની ક્રિયાઓ બધીવાળા પૈકીથી પ્રજ્ઞા ધર્મ હોય. તેમજ પોતાની જીવન ક્રિયાઓ દરેક દરેક, થયે થયે અને દિવસે દિવસે કરીને ચલે દત્તી કદાચ એમ પણ કહી શકાય કે પોતાના અવિષ્ણના જીવનના વર્તનની રૂપરેખા તેમજ ક્રિયાઓમાં પોતાના મનમાં એવી રાખી દત્તી જાણવશ્યમાંથીજ તેઓ પણ મંજીરપણે, સંતપણે અને સમજાવવાપૂર્વક એક એકમ કાર્યને માટે પ્રયત્ન કરતા જણાતા હતા. આ રીતે જાણવશ્ય કે જે કાંઈ પણ અપરિણામમાં ચલે નથી. તેમજ કાંઈ પણ વિષયી હોય નથી, તેના વર્તનના પગલામાં પરિપક્વ મનનો નિમજ્જ જણાવો હતો. આ જાણવશ્યના મુકાબરે દાખલિંગમાં નમ્ર, આનંદી, સરમાજ અને મર્ષાદાદીય ક્રિયાઓની માફક લક્ષણ તથા પવિત્રતાની નીચે કાંઈ પણ વસ્તુથી અને નહિ એવી વજમય ક્રિયાઓના પુણ્ય રહી હતી. એ એક વિશ્વજ્ઞ વિદ્યાર્થી હતો કે જે આ ભૌતિક પદાર્થો પ્રાપ્ત કરવાના હોયથી અભ્યાસ કરતો નહિ; પરંતુ દરેકજ જેમ નવો નવો સર્જ હોય તેમ નવી નવી પોતાની અભ્યાસશક્તિના ઘાન અર્થેજ-દરેકજ વધતી જતી તુલાને તુલ્ય કરવા અર્થેજ-તે અભ્યાસ કરતો હતો. તેના દરેકજને અભ્યાસ એ આવા હવનકુંડળી અંદર દોભાતી પવિત્ર આદુતિઓના જેવો હતો. શક્તિની વખતે પુરસ્કાષ્ટ વાંચવા માટે જે તેજ જોઈએ તેને માટે તેઓ એક બે કપડાં જોઈ વાપરતા, અથવા એક બે વખત જોજન નહિ લેતા અને તે રીતે ખચેલા પૈસા તેઓ તેજ ખરીદવામાં ખર્ચતા. તેઓ પોતાની વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં હોયેલાં સુચોદયથી સુધારાત મુખી પોતાના અભ્યાસમાંજ મગ્ન રહેતા. તેમના હૃદયમાં તેમને જાનપ્રાપ્તિ માટે એટલો બધો પ્રેમ હતો કે વિદ્યાર્થીજીવનમાં જોઈતી સાધારણ સગવડો અને સ્થૂલ દેહ માટેની જરૂરી વસ્તુઓને તેઓ તદ્દન વિસરી જતા. તેમને જાનપ્રાપ્તિની એટલી તો પિપાસા હતી કે કુષ્ઠા અને તૃણ તથા ઉન્નતતા અને શીતજનનાની તેમને લેઈ પણ અસર થતી નહિ. ગુરુજાનવાલા અને લાદોરમાં તેમની વિદ્યાર્થીઅવસ્થાની હકીકત જાણનારા કેટલાક મુદ્દાઓ હજી વિષમાન છે. તેઓ કહે છે કે પવિત્ર હૃદયના આ સાધનરહિત ગોસ્વામીને ત્રણ દિવસ અનિવાર્ય પંચ શ્રમ ઉપવેશ પડતા. તેઓને સજો મિત્રામજ્જ જીવનનું પુદ્ગ કરવું પડતું અને તેઓને કેટલાક એવા પ્રસંગો થઈ છે કે-જ્યારે આ ગંક પ્રજ્ઞાભ્યુત્તર હવા આવી ઘન માટે મર્વ ધરનારા આ દેશમાં જવું દિવસ મુખી નહિ જેવો ખાવાન સાધનથી જેમ તેમ પોતાનો નિર્વાહ હોય છે. નેમજ કેટલીક વખતે તો તેમને અન્ન વગર સમજાવા દમકા પણ કરવા પડ્યા છે. આવી સ્થિતિ જતા પછી તેમની મુખમુદા મના અનુજ, આનંદી અને સંતોષી રહેતી હતી.

આ પરથી સામીન થાય છે કે સ્વામીજીની સાજીની જીવનની ઉપદેશમાં જે જાનખંડાર જાણાય છે, તે મહાકષ્ટ અને તપશ્વચાકારા કણ કણ કરીને એટલો દરેકો સંગ્રહ છે. સ્વામીજી અન્નંત સંકષ્ટમય અને વિષમય જીવનમાંથી એક દિવ,

તેમના બીજાનાને આંસુથી બાળે એવું જોતી હતી તેમને છું કુ:ખ દેવ અને સાચી તેઓ શોકમંત્રે થતા હતા તેવું - ગમે તે કારણે હોય, પણ એ પરમ પ્રેમ કે જેનાથી તેમના વિચારો, આદર્શો બધા ફળદ્રુપ થયા છે તે પ્રેમની પ્રાપ્તિને અર્થે તેમના આત્માની આંતરિક તાંબાવેલીનાં આ અંશુ હતાં. નદીઓના તટ ઉપર અને નિર્જન જંગલના ધોર એકાંતમાં કુદરતના ગતિમાન દેખાવો જોવામાં અને આત્માનું જ્ઞાન કરવામાં તેમણે ઘણી રાત્રિઓ નિદ્રા લીધાં વિનાશ પસાર કરી હતી. તેઓ કેટલીક વાર સાચીથી છૂટ પડેલા પંખીની માફક શોકાતુર અવાજે પોતાનાં રંગેલાં પંદો ગાતા, તેમજ કેટલીકવાર ભક્તિમાં તદ્દપ જની જઈ સમાધિરેષ થઈ જતાં અને જ્યારે જાગે ત્યારે ત્યારે અચૂરણી પવિત્ર ગંગાના જળમાં પોતાની શરીરને સ્નાન કરેલું નિહાળતા. તેમના પ્રેમના પ્રકાર તે સદા મુક્ત રહેશે; કારણકે તેમણે પોતાનું અનંત જીવન આપણાથી મુક્ત રાખવાનું જ પસંદ કર્યું છે. તેમના આત્મ જાનના વિકાસ કેવી રીતે થયો તેની સવિસ્તાર દક્ષિણ તેમના પોતાના સિવાય બીજા કોઈ જાણતું નથી અને જાણી પણ શકે નહિ, પરંતુ આ વાત તો નિઃશંક છે કે કવિ અને ધર્મોપદેશક તરીકે બહાર પડ્યા પહેલાં તેઓ સાધુ પુરો, મહાત્માઓ અને ભવિષ્યનાં મંડળમાં સત્સંગ કરતા હતા. તેઓ ઇશ્વરનાં સુરીઓના અને તેમાં ખાસ કરીને હાથીજ, અતાર, માધાનાથેશ અને સમસ્તજેઝના તે નિરંતરના સાથી હતા. કહેકે સદીઓના ધાર્મિક વિકાસવાળા સતપુરુષોએ તેમના આધ્યાત્મિક જીવનને જાણત કર્યું હતું, તુલસીદાસ અને કુરુદાસ તે બરેજના તેમના જીવનના પ્રેરક હતા. ચાનચની પ્રેમ મમાધિ, તુલસીદાસ અને ચાનકની મહુરતા, કનિર, ફરીદ, હસન અને ભુવલ્લીકંઈદરની જ્ઞાનનિમજના, ધ્રુવ અને પ્રહ્લાદની અવ્યય શ્રદ્ધા, મીરાંબાઈ, ગોપાળસિંહ અને ભુલ્લાશાહની પરમ આધ્યાત્મિક સંકિત, કૃષ્ણનું અકર્ષીનપણું, શિવ અને શંકરનું આત્મજ્ઞાન, હમસન, કાન્દ અને કાસાઈચિયા વિચારો, પૂર્વના કાષ્ઠનિક વેદાન્તો ફરીથી પાકે જગતી ખતાવનાર પંચમના વોલ્ટરીટમેન અને ઘોરોનું સ્વઅંગ સંગીત, અને માણસના લકષણો વિસ્તૃત ખતાવનારી તથા સેકડે વર્ષના માનમિક કાલત્વમાંથી મનુષ્યના મનને મુક્ત કરાવનારી કલીફર્ડ, હક્લી, રી-ડેલ, મીત, ડાવન અને રેન્ડોલ્ફની વૈજ્ઞાનિક સત્યતા અને રક્ષતા, આ બધી અને બીજી ઘણી વ્યક્તિઓએ ફરી રીતે તેમજ સામગ્રી રીતે તેમના જીવનને વિચારજળ આપ્યું હતું. ત્યારે આપણે સ્વામીજીની સન્મસ્તકતાનું રમરણ કરીએ છીએ, ત્યારે આપણે એમને હાથેથી પરમાત્મામાજ લીન થએલા જોઈએ છીએ, અને તે વખતે આપણે તેમનામાં એક નમ્ર અને શરમાળ વિદ્યાર્થીનું સ્વરૂપ જાણ શકતા નથી. તેમનો અવાજ પૂર્ણ ભુલક, તેમનું આચર્ય પ્રતિભાસપન્ન, તેમની અજમાનુશૃતિ ઉત્તેજક અને તેમનું રમૂલ શરીર વિદ્યુતના જેવું આકર્ષક હતું તેમના અસ્તિત્વથી તેમની આસપાસનું વાતાવરણ પણ આકર્ષક જની જતું તેમના સસર્ગમાં આવનાર મનુષ્યના મનમાં સર્વ

મનુની આજ્ઞા પ્રત્યક્ષ થતી. ધરીમાં તેમનાં સામક્ષીભર્યાં વચનોથી શ્રોતાઓનાં
હૃદયો ફરી ફરી તેમની આજ્ઞાઓથી ઝગમગાઈ ધારા માથથી અને ધરીમાં ગોત્રી પ્રમ-
થા ટિંકા ફરી જ્ઞાનદ તરવરી રહેતો. કવિની માફક તેઓ આજ્ઞા નગરમાં એક
માધાન્યમાં સામાન્ય પદાર્થને દિવ્યમાં દિવ્ય રીતે અવતારને ઢગલો મઠાવી રેતલ
રેતલાં રોડો તેમના સંસ્કર્ષણથી સામાન્ય રીતે થતા અને રેતલાંક વિચારને
રેતલાંક અર્થને મારામારી નથી રેતલાંક મોઢાનો જનુમથક કરતા. તેમના મંત્રોથી
રેતલાંક સ્વધારણ સુરિન્દ મનુષ્ય પણ એટલે ઢગલો હોયછત થઈ જતા કે તેમની
માનસિક શક્તિમાં પ્રત્યક્ષ વૃદ્ધિ થએલી પ્રતીત થતી.

અલ તેમજને રાજામીડના એક અમેરિકન મિત્ર તેમના સ્પૃહા શરીરના અવશાન
પ્રમથો એક પત્ર લખ્યો હતો. રાજામીડ આજ્ઞા મર્યાદાથી આધિ એ પ્રમાણે વર્તના
હતા, દોશીક વર્તણૂકનું વર્તન એ પત્રમાં દેવાથી તે અહીં ઉતારેલાં ચોખ મુખો ઉ.

"જે વસ્તુ આપના કુલ રાકુચિત લાજોમાં પ્રદર્શિત કરી થાકી દીધું છે,
તે પ્રદર્શિત કરવાને વૃંદાપ્રમથન કદી થું ત્યાં કું નિઃશયક નિવડું છું."

"રાજામીડની આજ્ઞા તે નિરોધ મહત્ત્વ પત્રી, પ્રુપ્ત, વહેવા જાણી, લાગતી રજા-
ના, મૂર્ત, અંક અને નકશાની આજ્ઞા હતી, તેમની આજ્ઞા તે સંસ્કારના તેમજ મંત્રોની
શીતિ આજ્ઞા રિષાંદળા આનંદપ્રદામાં વહન કરતી આજ્ઞા હતી."

"મહાપ્રાદરો, જાણેલા પાંડો, જોડો અને પાંડો તથા જોડોના વૃદ્ધોની આજ્ઞા, કુલ-
નામાં ઉંડું અને ઉંડું તેમજુ ઇચ્છન રાજ કરતુ હતુ એટલે નહીં પણ મેમનું ઇચ્છન એ
જોડોનું ઇચ્છન હતુ મનુષ્યના અર્થ રિચ્છન અને તરેલાં જે નો અનિમિ ઉચ્છ-
નના પ્રદેશમાં તેમની જલ્દ થતી હતી. એવા રેતલાંક મેમ ૧ લખેલું એ નામોદિક
મહાપ્રાદરનું એવજુ હતુ છે તેમ. જાનવરોથીજ ને નામ ન્યામીડો ને તેમજ
મનનું આંતરિક કલ્પના જે હો તરેલા ને સંસ્કારના અર્થ ૧ રાજ પાડુ મેમનું જે ને દિવ્ય
માનવમત્ત રાજ. તેમજુ જોડો, ના વલ રિચ્છનાલકેટલ ૨. અને ૩ જાનવરોથીજ
ઉપીટ પણ ને સંસ્કારના ને રાજ ૧. તેમજુ અર્થ ૨. એ ૩. નામગુણમત્ત
રિચ્છન રહેલુ હતો. તેમજુ એવા અર્થના નામગુણ મત્ત."

"જે રિચ્છના ૨. નામ રહેલુ નહીં ને એટલે મેમ ૧. ના હો એ અર્થ ને
જોડો ૧ જે રિચ્છન રહેલો નહીં ને એટલે મેમ ૨. ના હો એ અર્થ ને
જોડોના અર્થને રિચ્છના પદમ, જેની રહેલો અર્થ નહીં ને એટલે મેમ ૩. ના હો એ અર્થ ને
જોડોના અર્થને રિચ્છના પદમ, મેમ ૩. જોડોના અર્થ નહીં ને એટલે મેમ ૪. ના હો એ અર્થ ને
રિચ્છના, જોડોની અને જોડોના વચનો દના ૧ જેટલે અર્થને અર્થના મારા આજ્ઞા-
નામનું દેવાથી તેમજુ મમરંક જોડોના રહેલુ અર્થના દના નેમજુ રિચ્છના રહેલુ
નહીં જોડોની રાજ પત્રી અર્થના દા જેટલે વર્તમા રિચ્છન અને મત્ત પત્રી
જોડો રિચ્છને મત્ત રહેલુ ને તેમજુ ને રહેલુ અર્થના અર્થના રહેલુ રહેલુ રહેલુ રહેલુ"

રિને, પ્રાપ્તિની અને વિમતી કરા દેવા. તેઓ મહા આનંદ અને શાંતિમાં મમ
 રહેતા. ભારે તેઓ જાણતા હતા કે વાતચીત કરવામાં રોષાએ ન મેળવવાય તેઓ,
 વિવર રૂપથી ઉ આર કરા કરતા. તેઓ અષ્ટિમ અમંડમાં મર્ગી વિજ્ઞાનજ્ઞ કર્શન
 કરતા. અને પ્રોફેસરને તેઓ મુખરૂપ નિમ રજૂ કરતા પગી સહે. પા દતા.....
 'રમ' આનંદ મુખના ઉ જાતા અગ સમાન હતા. તેઓ પદમંજર રહેતા, તેઓ
 જાદુમજર વિજ્ઞાન અને જાદુમજર તેઓ પાતાનું જીવન ચાલતા, એટલુંજ નહિ
 જન્મ તેઓ જાદુમજર હતા તેઓને અને એક વખત સમર્પુ હતું કે ને જોડાને
 જાતક એ, જાતકિ હતા કે, તેઓ નામકથી આનંદાદિત જેએના મુખના આગલ
 મર્ગી જાતક જે વગી શકે ન તમા વિચન કરતા અગ તે અને નૃત્ય કરતી મર્ગી.
 જાતકિ પૂર્વક જાતક મર્ગી ને ના પાતળી ડી રહે. ઉજ્જ પ્રકાશ અને
 મુખના મર્ગી મર્ગી જાતક ના મર્ગી ને રંગ આ મર્ગી નામુઓનું કષ
 જાતક મર્ગી મર્ગી મર્ગી ને રંગ, ને રંગના ઉત્તમ ન મર્ગી રંગની સેવામ
 હાતક ને રંગી ને આનંદ મર્ગી રંગીનવનિયા ઉપરજ જેમના મુખને
 આનંદ રિ. તેઓને તે પાતાના આનંદ કરા વિવન જાદુમજર તેમની પામેથી
 ફરને ફરને જાદુમજર ઉત્તમ જે નામે ને રંગી ને આનંદ ના મર્ગી મર્ગી
 મુખના મર્ગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી
 રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી
 રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી ને રંગી

વિષય તે અસ્પૃશ્ય એક વસ્તુ પ્રવેશ કરવાના સુધમાં ખીલી ઉઠતું અને સર્વ જગતમાં પ્રવેશ કરી પોતાની યોગ્યતા પ્રસારીને અણીમાત્ર પ્રત્યે દેવી પ્રેમની પાને ધરાવ્યાં એક કરતું. સ્વર્ણની બીજ ઉગ્યા વિના રહેતાં નથી. "સુખ" અને દુઃખ સુખી અને આવીને ફરવા લાગતાં. ત્યારે તેઓ ઉપર નજાણા પ્રમાણે શાસ્ત્રપ્રીત નામના સ્થળમાં રહેતા ત્યારે તેઓ મદા ઉલોચી, સાદુ, સ્વતંત્ર અને અનિદમ્ય જીવન ગાળતા. તેઓ સંત, સુખીજ રહેતા. ખાખખાટ કરતું હાસ્ય સ્વાભાવિક રીતે તેમના મુખમાંથી નીકળતું અને તેઓ નદી કિનારે હસતા હોય તો તેમનું હાસ્ય હંદે આવેલા શ્રદ્ધા પશુ સ્પષ્ટ રીતે સંભળાતું. તેઓ એક જાગૃત અથવા પરમદંડની માફક સ્વતંત્ર અને વિમુક્ત જીવન ગાળતા હતા. તેઓ દિવસોના દિવસે સુખી સમાધિમાં રહેતા હતા. સ્વદેશ પ્રત્યે તેમની અચળ ભક્તિ અને ધન અધિકારમાં અચળતાં જ્ઞાત સંતાનેને ઉન્નતિએ લઈ જવાની તેમની અભિલાષા, એ ખરેખર તેમનો સંપૂર્ણ આત્મસંયમ બતાવી આવે છે..... કું શાસ્ત્રપ્રીત છોડીને ગયો ત્યાર પછી અને સ્વામીજીનો એક પત્ર મળ્યો. મને પાછાથી મળેલી જ્યાર પ્રમાણે આ પત્ર મુખ્યત્વે ભિન્નરૂપ પ્રયત્ને લખાયેલો હતો. તે પત્રમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું— "એકામતા અને મુદ્દ દેવી લાગણી દમણાં દમણાંમાં આત્મર્પણ રીતે આગળ વધી ગઈ છે; પ્રવૃત્તિ અત્યંત રીતે સર્વત્ર પ્રસારી રહી છે. આ સ્થૂલ શરીર ધ્વજીત તરંગો અને સનત પરિવન નવાનું હોવાથી કું કદિ પશુ આ મિથ્યા પ્રમાણના બાવલ જેવી જન્મ તે કું છું, એમ માનીશ નહિ. માંદગીમાં એકામતા અને આંતરશક્તિ ધમીજ અધિક રહે છે. જે પુરૂષ અથવા સ્ત્રી દેહરૂપી નિવાસસ્થાનમાં દેવોએ આવા પડતા અધિકત્વ અનિચિત્તોના ધરતો આદર-સત્કાર કરતા નથી તેઓને ખરેખર દગાલ અને પ્રવૃત્તિ મળવા લેવેછે."

"સ્વામીજી હાંમેદા કરેલા હતા." "સૂર્ય અને નક્ષત્રોની અંદર જે પરમ પ્રકાશ અને આકર્ષક શક્તિ રહેલી છે તેમજ તે સર્વના આધાર રૂપ અને તે સર્વને નિયમમાં રાખનાર તથા સનાતનરૂપ આપનાર જે પરથી પશુ પર મહાન શક્તિ છે, તે શક્તિ કું છું—અર્થાત્ તે શક્તિ તે તેમજ છે. એવી સર્વશાળ તમે આત્મપ્રતીતિ કરે. આ તમારું મન-વચન છે, આવા અવધીનીય તમારો મદિમા છે, તેનો તમે નામકર કરો. તમારો આ અનન્ય શક્તિમય, અપાર મદિમાપૂર્ણ અનુજીવનમ, તમે એકામતા પામે. તમારો આ મન્ય સોદર્શનુજ તમે જાન ધરો. આ છુદ્દ શરીર અને તેની સાથે નજીવ ધરાવતાં બધેનો કે જેની સાથે મારે કોઈ પણ દિવસ મારું પગ જાળનાં મજાધન નથી અને જે અસત્ય છતાં સત્ય હોય એવાં અદારથી જાણાય છે, એવાં અથા જેવાં સ્વરૂપોને તમે તાન જાણી જાઓ. આ વિષયમાં જન્મ, અધિક કે શોક જેવું કશું જ નથી. તમે પોતે સંપૂર્ણ સુખી, સંપૂર્ણ આનંદમય અને સંપૂર્ણ શાંતિથી સરપૂર છો, જાનને નિરંતર સ્મૃતિમાં રાખો અને શુદ્ધ જીવનથી પર થાઓ." આ

તમારે જ પ્રવેશ થઈ શકે. આ હવે જીવનનો આશ્વસ્તાર પ્રવેશ મનુષ્યે કરવો જોઈએ, અને આજે આપણે કરવાના છે. આજનો જીવો ઉપયોગ કરવાની સર્વતે સ્વતંત્રતા છે, એવું 'રામ' જણાવે છે. દેશભર કે પુખ્તમય એ જે માગમાંથી ને પણ મારું આપણને આપણા આત્મસત્વથી પ્રતીતિ કરાવે તે માગ આપણે માટે આજની જ અને મુખ્ય છે. સંપૂર્ણ અભ્યસંચય એ આ આત્મપ્રતીતિનું પ્રથમ આવશ્યક પરિણામ છે અને તેની પ્રાપ્તિ વિના વિના વ્યક્તિઓ વિના વિના માર્ગે કરી શકે છે. આજે પદ્મિ અને અમુક અંતર વિચાર અથવા માન્યતાઓ કે જે અમુક વ્યક્તિના જીવનવિદ્યાને માટે અવરજીવ આપન દેશ છે, તે સર્વ વ્યક્તિઓને માટે આજે જોઈએ છે એવો આજે 'રામ' વિચાર કરતા નથી; પરંતુ તેઓ પોતાના મૂળ સિદ્ધાંતની સામાન્ય રૂપરેખાઓ આપણી મુમ્મત રજુ કરે છે, અને જે પદ્મિઓ એમને પોતાને તદ્દત હમણી નીચી છે તે આપણને તેઓ પ્રદર્શિત કરે છે. ત્યારે તેમના સિદ્ધાંતના સંબંધમાં પ્રમ કરવામાં આવે, ત્યારે પૂર્વ અને પશ્ચિમના - અદિતવાદના ધારણાનું કૌંસ પોતાના અભ્યાસકારા તેઓ પછાતની જુદીને પ્રતોષણ અને પોતાના સત્ત્વ આગળ તેની જુદીને નમવના. તેમની પાસે એઓ ગયાં કરવા આવના તેઓને તેઓ કરેલા કે, "તત્ત્વજ્ઞાનનો ધારણાનું અભ્યાસ કરવાથી જ તેઓએ જે જાનુ પ્રાપ્ત કર્યું છે. વાદવિવાદથી સત્ય કદિ પણ પ્રાપ્ત થતું નથી, ખરું આજુરે અને ગલીર વિચારથી જ તે પ્રાપ્ત થાય છે."

ત્યારે તદ્દત તેમના સિદ્ધાંતના સંબંધમાં યંદા હાવણું ત્યારે તેઓ વિના વિના હાગગીઓદારા હવેનમ કોટિના પ્રેમથી હવેને વ્યક્ત કરતા અને સર્વ વસ્તુ એક જ છે, પ્રેમને કદિ દિતમાવ સંબંધોજ નથી, એવો તેને અનુભવ કરાવના તેઓ જુદીને હૃદયવુજ અને હૃદયને જુદીવુજ બનાવના અને તે છતાં તેઓ પોતાની આત્મપ્રતીતિમાં તે જુદી અને હૃદય, એ બન્નેથી પણ પરમસત્યનેજ કૌંસ સ્થાન આપના આ કોટિશ્રમ તેમણે માત્ર પોતાની જ જુદી અને હૃદયની એકતા કરવાને અર્થે નહિ પણ બીજાઓની જુદી અને હૃદયની એકતા કરવાને અર્થે જ સ્વીકાર્યા કરતા કોઈ પણ માન્યતા ત્યારે જુદીવુદમાં પોતાના મનથી પ્રતિજ્ઞા મન કરાવતા ત્યારે તેઓ તેના ઉપરના પોતાના પ્રેમને ખતર તે ચર્ચા કરી બંધ કરતા; અને આવી રીતે તેઓ તેની સાથે એકમત થતા-અદિત ગાંધના. આજે એકમત-અદિત એ સત્યનું સ્વરૂપ છે એવું તેઓ માનતા અને આ સત્યનો તેઓ ખીટ કોઈ પણ વસ્તુને ખાતર જોગ આપના નહિ. ત્યારે કોઈ પણ માન્યતા હૃદયથી તેમની સાથે એકમત થતા નહિ, ત્યારે તેઓ તેના હૃદયધર્મને અદમ કરેલા રહીને તેના જુદીના ધર્મની સાથે એક મન થતા તેઓ અદિત સ્વરૂપ દોષથી કોઈ પણ માન્યતા તેમને માટે અગોચર મન કરાવી રહ્યા નહિ. કાલ્ય તેમના વિચારો તમારા હૃદયમાં અસર ન કરે તો જુદી વાત છે; પરંતુ તેમની પવિ-

૧૫૧૧ પદમની પ્રાપ્તિમાં વેદાંતની સમ્યક્તા અભાવ તેઓ જોયા. પ્રત્યેક પીરપુરુષ એ વેદાંતનો સાક્ષાર પ્રકાશ એમ તેઓ માનતા. દરેક આધુ પુરુષ એનું એજ વેદાંત પ્રકાશ છે એવી તેમની દૃઢ માન્યતા હતી. દરેક કવિએ તેનાજ મહિમાનું આસ્વાદન કર્યું છે એવી એમની દૃઢ ધારા હતી. સુખી અને આનંદિન અરેરા જોઇને રાગ લેને વેદાંતી નહેરા કહેતા અને એવા અરેરામાં તેમને કાવ ઉપન્યાસ વિના રહેતો નહિ. શાઈ પણ વિગતી માણસને 'શમ' જોવા ત્યારે તેને તેઓ વ્યાવહારિક વેદાંતી કહેતા. જાપાનીઝોની દિનચર્યાનું તેઓ અવલોકન કરતા અને તેઓ વેદાંતના અનુયાયી છે એમ કહેતા. આરબ અને બીજા મોટા પર્વતો ચડી જવામાં અને નાથગરાના ધોધના ભેંસથી વહેતા પ્રવાહને તરી જવામાં અમેરિકાનો જે સામ્રાજ્ય અને પરાક્રમ બતાવતા, તેઓમાં વેદાંતના સિદ્ધાંતો આધિભાવ છે એમ યામ કહેતા. વૈજ્ઞાનિક શોધને માટે કેટલાક માણસો પોતાના શરીરનું 'વિવિસેક્શન' (કાપક શારીરિક શોધને માટે પોતાના કપડાં શરીરને ચીરાવવું તે.) કરાવવા તૈયાર થયા છે એવી ખબર જ્યારે તેઓ વાંચતા, ત્યારે તેઓ પોતાના તત્ત્વજ્ઞાનનો પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર થયેલો ગણતા. આપે પ્રસંગે તેઓનું મુખ્યમગ્ન પ્રકૃતિસ્તવ યતું, તેમનાં તેજા અશ્રુથી પૂર્ણ થતાં, અને તેઓ કહેતા કે, "આ ખરેખર મનમનીજ ઉપાસના છે." યાતૃત્વિક પ્રભાસનાક રાત્રીના અને વારાતૃત્વિક સામાજિક નૃત્યના આધુનિક સિદ્ધાંતમાં શમ પૂર્વના વેદાંતનો અતિમ વિરમ અનુભવતા.

મનુષ્ય અને કુદરતના ન્યાયવેષ અનુગમ્યેશ્વરના સત્ત્વ પાક ઉપર ઉભા રહીને તેઓ કહે છે કે; જેઓ પ્રમતી સરવ્યાપક એકતાનો સાક્ષાત્કાર કરે છે, તેઓજ માત્ર કુપનનો ખરો આનંદ અનુભવે છે. પોતાના આત્માની અદ્વ સર્વજન પ્રાણીઓને જેવાં અને સર્વ જન પ્રાણીઓની અદ્વ પોતાના આત્માને જેવો એનું નામજ ખરું જાતું છે. જોવાની આવી દૃષ્ટિ જાત થયા વિના અનિહીન પ્રમ અથવા આત્મચ્યુતો આરિસાંધ અને આનંદપ્રદ નાદાંતના પ્રતીતિ થતી નથી. તેમાં પ્રમ કરે છે એવા પ્રમ અથવા આત્મચ્યુ વિના માનવકુવળની સાથે જાતજ મુ છે. આવી પાતૃત્વિય દૃષ્ટિ પગપગાર કેટલે પણ મનુષ્યના આ કુશલ અને મનથી ન અસિદ્ધિમાં કંઈ અદ્વતા ત્યારે તેઓ કહે છે, ત્યારે તેઓ અદ્વ આકાશમાં નેવું નુપ જોવા હોય તેવી રીતે હિંમતમાં પૂરે છે. તેમની કૃષિએ વેદાંત ને માત્ર એક પ્રસંગે કૃષિયા નથી. પરંતુ વેદાંત એકેએ તો પવિત્ર કુટુંબમાં અપાતું દેહનું અનં મનનું ગહીર તથા પુનિત અસિદ્ધાંત છે. નનજ્ઞાન અને નકસાક્ષના વચ્ચે અને તેમાંના વચ્ચે તથા વિદ્યા તેમજ અંકશરણાએ એ સુવંચી જુદી પાયાય છે અને નહિ પામે છે; પંનુ આ સાધનથી કોઈને પણ રામના વેદાંતનો સાક્ષાત્કાર કર સંદે એમ નથી. શરીર અને મનમાંથી અદ્વના-મનનાનો ખરેખરો અને વ્યાવહારિક ત્યાગ જ્યારે

શકે છે; ત્યારેજ આત્મામાં પ્રેમનો અગ્નિ પ્રગ્વલિત થાય છે. શરીર અને તેના દરેક ભાગનો ત્યારે એ પ્રેમના યજ્ઞમાં ખગ મળી ભોગ આપવામાં આવે છે અને ત્યારે એ પ્રેમના કુંડમાં મળતો પળ ભક્તિ આપવામાં આવે છે. ત્યારેજ મનુષ્યના આત્મામાં રહેલાં સ્વર્ગનાં દ્વાર ખુલ્લાં થઈ જાય છે. ત્યાં કોઈ પણ ભનગો પ્વનિ નથી, ત્યાં સૂર્ય અને ચંદ્ર વિદીર્ભ થઈ જાય છે, ત્યાં મર્વ વિશ્વ સ્વપ્રવિશ્ય સમાનજ યજ્ઞ અનંત સ્વરૂપમાં મળી જાય છે, ત્યાં 'રામ' ના વેદાંતજીવનનો નિવાસ છે. એ ઉચ્ચસ્થાને ગીતે તેઓ આપજીને પોતાની પાસે લેવાને માટેની નિમ્નરણી નીચે ઉતારે છે અને નીચે રહેલા જગનના દેખવાને પોતાની પ્રેમમય-દયામય દ્રષ્ટિથી નિહાજે છે. એ ઉચ્ચ સ્થાનમાં અપ્રમુદ શરીરે પ્રમરી રહેલી હોય છે. એ સ્થાનને પ્રસન્ન ચનાર મનુષ્ય જ્ઞાનમય-યજ્ઞમાં લીન થઈ જાય છે. મનુષ્ય ત્યારે એ જ્ઞાનમયી અવસ્થામાંથી કંઈક ઉચ્ચાનની-કંઈક ઉતરની દશામાં આવે છે ત્યારેજ માત્ર તે સવળા વાદવિચારોને પોતાની અમખામ જુએ છે અને મંદ મદ દસ્યા કરીને દસ્યમાન થતા પ્રાણી પગથોને કહે છે કે—'તુ રમ્ય છે,' 'તુ' પવિત્ર છે,' 'તત્ત્વમામિ.' (તું તે છે.)

ત્યાં સૂર્ય શશિ નંદી ભાગના, ત્યાં નાદ પ્રાણ મર્મી જતા,
ત્યાં સર્વજનું જીવન રચુ છે, મિદ આત્મ મમારિમા,
ત્યાં મય નદિ, નદિ માનવી ત્યાં વિષ કે દશા નદિ,
ત્યાં દિવ્ય વન શાનિ આ જાતિ વિશ્વ ગિજુ નદિ.

સ્વામી રામતીર્થ

અમના સદુપદેશ.

ગ્રંથ ૧ લો.

૧—આત્મકૃપા.

ઐયસ્ અને પ્રેયસ્.

‘ઐયસ્ અને પ્રેયસ્ બુદ્ધિ બુદ્ધિ છે’ એવું સુતિવાક્ય છે. ઐયસ્ એક ઉપદેશ હરે છે પણ પ્રેયસ્ પ્રાણીને બીજી તરફ ખેંચે છે. પ્રેયસ્ દહે છે કે ‘આપી કે-
ત્યાગ કર’ પણ પ્રેયસ્ દહે છે કે ‘લે, વધ રાખ, એ વારા હક છે.’ જ્યતમાં
હક બાજવેલો સરેલો છે; પરંતુ ધર્મ બાજવેલો મુશ્કેલ છે. વસ્તુસ્થિતિને
બાજવેલો વિચાર કરીશું તો બીજાનો વૃદ્ધ સાથે જ સંબંધ છે, તે જ સંબંધ
ધર્મ અને વાસના વચ્ચે છે. આશ્ચર્ય તો એજ છે કે સાંકેતી દુઃખ બાજવેલો
છે; પરંતુ બીજા દાખવાને બાજવેલો તેનું પાછી પાઈ પાપવાને ધર્મ બાજવેલો
કેવળ તેવાર હોય નથી, હૃદયની નિયમ એવા છે કે ‘આપણે જ આપણા કામ
બાજવેલો વગરની રહીશું તો આપણા હક અને અધિકાર એની મેળેજ આપણી
પાસે આવશે.’ અને જો આપણે તેમ ન કરતા આપણા હકનેજ દેવતા
કરીને તો બીજાના માંસમાં જોઈ એની નિયમનું દુઃખાનું આપણને
પ્રાપ્ત થાય છે અને આપણા હકને જાણુદ થાય છે

યથ પ્રકારની કૃપા.

દર્શન બાજવેલો ધર્મ બાજવેલો છે. પ્રથમ કૃત્તવ્ય હૃદયને સંબંધી

નથી; તેમના નામની લોકો સંસ્થાઓ રચાયે છે અને અનેક સુધારાઓ અમલમાં મૂકે છે. રાજકીય તરફે મુલક, સરકારવાળા, નાનકડા, સ્વામી દયાની નદ સરસવતી વગેરે એવું કારણ મુંડા કારણ એમ કે એ મહાત્મા એએ બીજાઓને સુધારવા નીકળવા પડેલા પોતાની જાતને સુધારી હતી. ઉચ્ચ પ્રકારની બનાવી હતી.

ક્રીષ્ણ દેશમાં આફ્રીકીય કરીને એક યોગી ગણિતવેતા થઈ ગયેલા છે. તે એમ કહેતો કે, યોગી શક્તિથી પણ આખી પૃથ્વીને હું હલાવી શકીશ; પરંતુ કદાચ પૃથ્વીની બહાર ઉભા રહેવા માટે મને યોગીક-સ્થિત જવ્યા અને મદદને માટે લાગે સરખો એક દારો મળવા જોઈએ. તે બિચારાને તો એવી સ્થિતિ જવ્યા મળી નહિ; પરંતુ રામ કહે છે કે જેના ઉપર હિંસા રહીને આખી પૃથ્વીને હલાવી શકાય એવું સ્થાન તમારો આત્મા જ છે! ત્યાં જળિ-પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત થઈને-જે પણ હીંસાચાત્ર આપણે કરીશું તે આખા જગતને હાથ મચાવી મૂકશે.

જ્યારે કોઈ જગ્યાની હવા સૂર્યના તાપથી પાતળી થઈને ઉડે ત્યારે છે, ત્યારે તે ખાલી જગ્યા બરી રેવાને માટે ચારે બાજુની હવા એની મેડેજ દોડી આવે છે અને એથી કોઈ કોઈવાર તો વાવાઝોડું પણ થાય છે એવીજ રીતે જ્યારે એક અનુભવ હિંદી પ્રકારના ઉપદેશ તાથી તમ થઈને ઉત્તન થાય છે ત્યારે તેની હિંસા દોષ કે ન દોષ તો પણ ને જગતના લોકોની ઉત્પત્તિનું નિમિત્ત થઈ પડે છે.

શ્રુત મુનિભાવન વિજ્ઞાનનું દર્શન.

આપણી જન પ્રાચીન કર્તાવ્યમાત્ર હિંદુ પ્રત્યેનું કર્તાવ્ય આવી ભાય છે મુસલમાનોએ એક કારણ છે કે એક અનુભવ હિંદી પ્રત્યેનું કર્તાવ્ય કરતો હતો અને તેને માટે અનુભવ ને અનુભવ પ્રેમથી દોષતો હતો. તેને ઉદ્યોગ બે હતો કે હિંદુવાળી પાતળે કોઈ પણ જાણીના દર્શન થાય અને તેના સમાચરને જન કલ્પની જગના સાત થઈ ચિત્ત સ્વસ્થ થાય. દોષદોષ આપરે નિમિત્ત થઈને તે એક જગતમાં જઈને બેઠો અને તેને નિમિત્ત થઈને કે હવે પણ જાનું પીવું નહિ અને અહીં જ મરી જવું.

“ બેઠે હું તેરે દરેરે તો કુછ કરે ઉઠે; ”

યા સ્વરસ-બી હો બચમા મા મરે ઉઠે. ”

ઉપદેશ પ્રસૂતે તે સમયનો જુનૈદ નામનો એક પ્રખ્યાત પૂજા નાની મદદામા પોતાના પોતાને પાણી પાવાને જતો હતો. પોતાએ હઠ કરવા મંદી અને તે રૂમે દરેરે આગળ વધતો ન હતો. પોતાને આમ અટકતો અને પાછો ફરતો એકેએક જુનૈદ ધાર્યું કે આમાં પણ કંઈક ઈશ્વરી સંકેત હોયો તેમજે ઉપરે. પોતાને જલાયક તરફ હાંકવાનો પ્રયત્ન છોડી દઇને તે બોલ્યો; “ જ્યાં જવું હોય ત્યાં ચાલ. ચોતરફ મારાજ ઈશ્વરનો પ્રદેશ છે. મારાજ સર્વ દેશ છે. પોતા એ પડી દોડતો દોડતો પેલા જમસમાં જ્યાં મેલો મિચાએ ઈશ્વરને ચોધનાદો મનુષ્ય ઈશ્વરના ચિંતનમાં લીન થઈ પડ્યો હતો ત્યાં જઈ ચડ્યો. જુનૈદે પોતા ઉપરથી ઉતરી તે માલુસ પાસે જઈ તેનો વૃત્તાન્ત પૂછ્યો અને તેના અદ્ય સમયના સંગાગમથી પણ પેલો મુમુક્ષુ આનંદ પામ્યો. બધાં જુનૈદ ઉઠ્યો અને પાછો જવા લાગ્યો ત્યારે પેલા મુમુક્ષુને એલે કહ્યું કે; “ જો હજી પણ કોઈ સમયે તને અડચણ આવે અને સલાહની જરૂર પડે તો બંગલાદ ચહેરમા આવજે. માફ નામ જુનૈદ છે. અને તેને પૂછજે એટલે માફ થર બતાવશે. ”

ઈશ્વરલક્ષિથી મસ્ત થયેલો પેલો મુમુક્ષુ બોલ્યો; “ હવે મને સર્વ સેદ સમજાયો છે. હવે તમારી ખાતે આવવાની મને કંઈ જરૂર રહી નથી; છતાં લે બવિધ્યમાં જરૂર પડ્યો તો આજનીય પેઠે તું અથવા બીજો ગમે તે ઈશ્વરદંષ્ટાથી અડીલાં ખેંચાઈ આવશે ”

“ આજર જળ ઉદ્ધતમે હું તો, ખીંચકર આહી લયેંગે; ”

હુંમે મરવા નહીં ઉલસે, અગર વહ રૂસ બેઠે હું. ”

અર્થાત્ પ્રેમમાં લે આકર્ષણશક્તિ હશે તો પ્રિય એની મેળેજ ખેંચાઈ આવશે. મારાથી તે રીઆઇને બેસશે તોપણ. મને દરકાર નથી. ધન્ય છે આધ્યાત્મિક પ્રેમના બહુ ! ધન્ય છે તને !

“ બેઠુંદહ ચરા દરપયે ઉમો ગરહી; ”

ભિનરીં અગરઉ પુદાસ્ત્ર પુઠ મીઆયદ. ”

બાપને પરમામ જવું, પદ્મમાં આ જાણીએ હર્ષયેલા ચર્ષ જઈને કરું,
“ તમે જામ બાપો છે એટલે વિઠોબાની પૂજા હું કરીશ. ”

બાપ બોલ્યો: “ કીક, પણ સવારે દાતણ પલ્લુ ક્યાં પહેલાં તો હું
ખાવાનું માગે છે ! તારાં જેવો નાદાન છેકરો તે દેવની પૂજા શું કરવાનો
હતો ? પૂજા કરવાની હોશ હોય તો દેવને જમાડીને પછીજ પોતે જમવું
એકઠું, ” એમ કહી બાપ જામ ગયો.

આ હર્ષયેલા છેકરોને શરે ઉંચ પલ્લું ન આવે. તે રાતમાં જ ઉઠી
હીને પોતાની માને પૂછવાં લાગ્યો કે, ‘ પરાડીયું ચર્ષ ? સવાર ક્યારે
પડ્યો મા ? હું વિઠોબાની પૂજા ક્યારે કરું ? ’ વહાણું બાતાંજ છેકરો
નહીએ જઈ જ્ઞાન કરી આવ્યો; એટલે તેની માએ દેવને નીચે ઉતારી
આપ્યા. મૂર્તિને તરબાણાના માણીમાં દુબાડીને તેણે એકદમ બહાર કઢાડી
અને તુરત આસન પર મૂકી હથ પોતાની માને તે કહેવા લાગ્યો કે, “ મા !
જલદી દૂધ લાવ. વિઠોબા નહાઈને બેઠા છે. તેમને બહુ ભૂખ લાગી છે. ”

તેની માએ આણી આપેલા દૂધનો પ્યાલો દેવ સામે મૂકીને તે
કહેવા લાગ્યો કે, “ ભગવાન દૂધ પીએ. ” દેવે દૂધ પીયું નહિ. છેકરો
આંખો મીંચી ધીમે ધીમે ગણગણવું શરૂ કર્યું અને ‘ રામ રામ, વિઠૂલ
વિઠૂલ ’ એમ બોલવા લાગ્યો. તેના મનમાં ખાતરી હતી કે મારી આ
ભકિતથી પ્રસન્ન થઈને દેવ જરૂર દૂધ પીશે. વચ્ચે વચ્ચે તે ધીમે રહીને
આંખો ઉઘાડે અને શુપશુપ દેવ દૂધ પીએ છે કે નહિ તે જુએ. આ
પ્રમાણે ઘણી વાર સુધી તેણે ‘ રામ રામ, વિઠૂલ વિઠૂલ ’ ના જપ કર્યા,
પણ દેવે તો દૂધબધ કાંઈ પીયું નહિ; તેથી છેવટે કંટાળી જઈને તથા
ભૂખ તરસ અને રાતના ઉબગરાથી થાકીને બિચારો નામદેવ રડવા લાગ્યો.
તેનાં કંઠમાં ખડાં થયા, કંઠ રૂંધાઈ ગયો; ડુસકાં ઉપર ડુસકાં ભરવા
લાગ્યો; હોઠ સૂકાઈ ગયા અને “ હાય ! અરે વિઠોબા ! આજ તારું
દૂધ આપું પર્યર જેવું કેમ ચણું ગયું છે ? હું છેકરું છું તેટલા માટે
શું તું દૂધ પીતો નથી ? મારા જેવા ગરીબ લોખા છેકરાથી પણ દીરાય
છે કે ? ” આમ બોલવા લાગ્યો.

“ સીમીબરી તો લાના લોકન દિલે તો સંગસ્ત,
દરસીમ સંગ પિનહા દીદમ ન દીદા બૂદમ. ”

અર્થાત્-અમ માથુકાં તાવ શરીર ચાલીનું છે, પરંતુ હૃદય તો પાન
 છે. ચાલીના શરીરમા પત્થરનું હૃદય એ આજ મુખી નવાનું બેથું!
 આવા ચાલીના શરીરમા પત્થરનું અંત કરજી તે આબુ કયાલી!

જિજ્ઞાસુ ઠોકરો રડી રડીને ચાડ્યો. આખોમાધી આમુઓની
વહેલી દલી અને છેન્ટે તેને મૂર્છા આવી. આટોગી પાટોગી એકઠા
માને મો ઉપર પાણી છાટ્યું જ્યારે તેને શુદ્ધિ આવી ત્યારે સૌએ
જાલવા માડ્યો કે, "ભાઈ, તું દૂધ પી, દેવ દૂધ ન પીએ, તે તો વાસના
બુખ્યા હોય છે"

“ધ્રુવરને પદ્મ દેવરાય” એવી અક્ષર એ છાંદસમાં હજી આવી નહે તે તો રાત્રની, અમાણિકપણાની મૂર્તિ હતો. એવટે હું લઈને તે ર લાગ્યો અને દહેવા લાગ્યો કે, “ જો વિડોયા દૂધ પીતો નથી તો ! પદ્મ ખાના પીવાની કે જીવવાની પરવા નથી ’ નાયમાલમા બજારીનેન છઠ્ઠ ડુર્ગળ મનને આત્મતાજ મજિ થતો નથી નાના સરખા નામદેવ ! તાર દેટતું જોર, દેટલું આત્મજા । ૭ । એ નાના છાંદસએ આરી રીતે નિ દરીને તુરતજ ચોક લગી ૭ । હાથમા લીધી અને તને પોતાના ૭ ઉપર મકીને લાગે । ‘ વિડોયા ’ વધ પી નહિત- ૭ મરૂ છુ । ”

[illegible]

તમે દોશા કે જો ૧૫૭' ૫૩ રામ છ ૭૫, ૧૩ ૧૩૩ નિ
 દયા છે? અમેરિકામાં રામે ખાતે ૧૧ નાન ૧૧ ૧૧ નાન
 અમલકારો નજર જોતા હ કે વિવા ન બજી જાવનાને મ કે સામેનું
 દોષ છે, એમ બતાવી ગયા મ કારણ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
 અમલકારા પૂછુ ત્રિજ વના છ, તો ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
 પોતાની બાવનાન બજી પરમેશ્વર ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
 સર્વિય પી છે, તોપણ આત્મકૃત - અત્નત્ત ૧૧ ૧૧ ૧૧ ૧૧
 છે કે તેના બજાથી ઈશ્વર સાગ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
 નહન વગમા, વૈકુઠમા, કે ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
 તેને ખેતી લાવી શાય

“ યામે દુષ્ટો દલેજોઠા આઝોમે આપમે;

નાનોમે તળદિ દિલમે બલા ક્યોં અસર નહીં ? ”

અર્થાત્-અંતઃકરણને હાથમાં લઈને-દાણુમાં લાવીને તમે આવશો,
એટલે પોતાની મેળેજ માનશો કે તેનામાં કેવો પ્રભાવ છે !

“ વહ દેલસા ઉદા દે જો વે દા નહિ સકતા,

દિગ્મત કદે ઇન્સાન તો ક્યા હો નહિ સકતા ?

દીડા જરા આ ઈસર વહ પચ્છરમેં ઘર કરે,

ઇન્સાન ક્યોં ન વહ દિલે દિલગરમેં ઘર કરે ? ”

એવો ક્યો કોષ્ટો છે કે જે છુટી ન શકે ? મનુષ્ય ક્ષિપ્રમત કદે તો શું
અર્થ નથી શકતું ? નાનો સરખો દીડો પણ પત્થરમાં ફોતરીને ઘર કરે છે
તો પ્રેમસ્વરૂપ ઇશ્વરના મનમાં મનુષ્ય કેમ વાસ ન કરી શકે ?

હે મનુષ્ય ! તારામાં એવું તો અપાર ઐશ્વર્ય અને સામર્થ્ય હોવાયેલું
છે કે તેને યોગ્ય રીતે પ્રકટ કરવાથી રેશ, વિશ અને વિધનાથને પણ
પ્રસન્ન કરી શકાય છે. દે શરૂ થતી વસંતના રમણીય પુષ્પ ! તું
પ્રથમ વિકસનને તો પામ ! તારી જાન પ્રત્યેની આ ફૂલ અદા કર-
વાથી બીજી સર્વ ફૂલ એની મેળેજ અદા થઈ જશે અને હુદ્દ જગુધી
લઈને આકાશમાં ઉડ્યાં પક્ષીઓ મુખી સર્વ ખુશી થઈ જશે !

“ તુ ખુશી તુ ખુશિઓ દાને ખુશી;

તુ સીસા જુદ મિન્નને બાદાસી ”

અર્થાત્-તું પોતાજ માનદ છે, તુંજ પૂર્ણ છે અને તુંજ જગતી જગ
છે; તો પરી સુખી થવાને માટે વિષયાનો પ્રાપ્તિ કેલક માંડે તારી જાન
ઉપર લાડે છે !

इकोट्ठांठनो एक तोफानी छांको.

એક ઊંઠરો કોટણના અગ્રથાકવચ્ચ હોતો તે તોફાની, હાલે અને
મસ્તીભર હોતો એક દિવસ તે અગ્રથાકવચ્ચ નહીં હો, અને ત્યજ
દાંડોમાં બીજા મારનો મારનો હાંડ આવી પડેલી ત્યાં એ મેટા
પેસાકાર લોઈ મેવળા બગીચામાં ફરવા લાગ્યો બ-કેવામે એ નિહાળી
તેની નજરે પડી તેને પકડી તેની સાથે તે મથવ, પાંતે - ના પા. ૫૪૫.
માને તેની પૂંછડી પકડીને ખેલવા લાગ્યો ત્યાં હાંડવાયેલા સ્વભાવ પ્રમાણે

ઘટકયાળાં કરી તે બિલાડીને સતાવવા લાગ્યો. પાનેજ એક ટાવરનું ધ આગ ટનટન કરીને વાગતું હતું. તે સાંભળીને ઊકરા પેલી બિલાડ પૂછતો લાગ્યો કે; “ આ થેલું ઘડીઆળ શું બકે છે ? ”

બિચારી બિલાડી ઘડીઆળના અવાજમાં શું સમજે ? ઊકરા બિ ડીની વતી પોતે જવાબ આપ્યો કે; “ ટન ટન ટન વિટંગટન વિટંગ (તે ઊકરાનું નામ વિટંગટન હતું) ટન ટન ટન વિટંગટન વિટંગ હોઈ મેયર ઑફ લંડન. ”

અનાથાલયમાંથી નારી આવેલા આ નાના સરખા ઊકરાએ પોત ઇચ્છા ક્યાં સુધી પહોંચાડી, એનો જશ વિચાર કરે ! ઘડીઆળના અ જમા પણ પોતે હોઈ મેયર થશે એવું ગીત તેને સંભળાતું હતું !

એટલામા હોઈ મેયર ફરતો ફરતો ત્યા આવી પહોંચ્યો. તેણે ઊકરાને પૂછ્યું; “ અરે ! તું કોણ છે અને એ શું બકે છે ? ”

ઊકરા આનંદથી પણ સ્વતંત્રતાથી જવાબ આપ્યો; “ હોઈ મેયર ં લંડન, હોઈ મેયર ઑફ લંડન. ”

એવડા નાના ઊકરા ઉપર કોણ ગુસ્સે થાય ? ઉલટું તેનું સ્વચ્છંદી તોફાની વર્તન એક હોઈ મેયર ખુશ થયો. એણે પૂછ્યું; “ અડ્યા, નિશાળે જશે કે ? ”

ઊકરા ઉત્તર આપ્યો “ માસ્તર ન મારે તો વગી ભઉં ! ”

તે ઊકરાને નિશાળે મૂકવામા આવ્યો. ભણતપ્રણયતા પરીક્ષાઓ પ કરીને આખરે તે મંજુએટ થયો, એટલામા હોઈ મેયરનો મરણકાળ સ થમા આવ્યો. તેને કદ કુસ્જ નહિ હોવાથી પોતાની અપાર સપ્તિ મોટો ભાગ તે ઊકરાને આપીને હોઈ મેયર મરણ પામ્યો. આ છા તે પડી પોતાની યોગ્યતા વધારતો વધારતો એક દિવસ ‘ હોઈ મે ઑફ લંડન ’ બન્યો હતો.

આ જગત અને તેની સાથેનો આપણો મળધ આપ હિમ્મત અને મનોબલવનાના પ્રત્યુત્તર જેવો છે. વિટંગટનની હિ નાનપણ. મોટી હતી અને તેન મનના ભાવો ઉચ્ચ હતા તે પ્રમ તેને કદ પણ મળ્યું !

વજીર ચપ્તો ચીનનો એક મરીન વિદ્યાર્થી.

ચીનમા એક અતિશય મરીન વિદ્યાર્થી હતો ત્રણે વયવાને તેલ

પાણીનો લોટો માગ્યો. દાગી બુદ્ધિ ગોલી કે, “ઝોરડીમાં લોટો નથી તે ક્યાંથી લાવું ?” (જાવા મેમાનોથી નોકરોને ઘણી તકલીફ પડતી હોવાથી તેઓ સદા કંટાળેલા હોય છે, એ સૌ જાણે છે.)

ભાટને બહુજ ઉતાવળ હોવાથી તે અસાવધપૂર્વે એકદમ ગોટ્યો : “ઓ પેટો લોટો ખડ્યો ! દેખતી નથી ?”

ઢોંગ ક્યાં મુધી ચાલે ? ભાટનું કંદેરું સાંભળતાંજ દાસી બેગમ પાસે દોડી ગઈ અને બોલી : “આ ભાટ મૂંઝો આંધળો નથી. એ તો રડ્યો જાતી ભેળને ઢોંગ કરે છે.”

તેજ દહાડે મહેલમાંથી તેને કહાડી મૂકવામા આવ્યો અને બીજે દિવસે તે અધાપાના ચિંતનના કુળ તરીકે ખરેખરોજ આંધળો થયો ! જેવું ચિંતવશે તેવાજ તમારે થવું પડશે.

ઘણાઓએ ભેળું હશે કે કેટલાક છોકરાંઓ આંખો મીંચી આંધળાને ઢોંગ કરી ચાલે છે; ત્યારે તેમની માતાઓ તેમને મારે છે અને શુભે ચક્રને કહે છે કે, “આંધળાનો વેશ લેશો તો છેવટે તમે પણ આંધળા જ બનશો !”

“કૃષ્ણ કૃષ્ણ મે કન્નીર તો મેલી કૃષ્ણ હો મઈ !” એમ ને કહ્યું છે તે તત્ત્વ ખરું છે.

દ્રઢ આત્મધર્મા.

આપનું જોડું કે આપમાના ઢોળથી આંધળો. પ્રધાનપદની ઇચ્છાથી પ્રધાન અને હોઈ મેયર થવાની અભિલાષા સંભવાથી મનુષ્ય હોઈ મેયર બની જાય છે, પરંતુ આપણું ડરાવ્ય બનાવવાને અને ઉન્નત થવાને આપણામા અત્યંત જરૂરના મુશ્કેલી નિયાની પવિત્રતા અદ્ભુત હિમ્મત, મુખ સમકાર, અદ્ભુત પુરુષાર્થ, પવિત્ર જ્ઞાના આ-અભિવિદ્યાસ, મહત્વાકાંક્ષા અને ધૈર્ય એ મુશ્કેલી હોવાનું જાણવું.

“મર બકુડે મિનિહર તરંગોડે મેહનત રોજ-નાર.

ચીને પેસાની નબીનદ ગેરાયે અજુય મા,

અગરવે કુન્ન જગડત દહે તો દહ જાયે,
હિમ્મત વાદતી દોગમે ગે દિસત જાયે

અમરે જહાંગી જુગુનુ સી દુમરે જલ જાયે,
 માર આટાળ સી દળવે અરુ દલ જાયે;
 દસી ન સાદજે હિમ્મતજા હોસજા દુદે,
 દસી ન ભૂલે કે અપની જલાંધે જલ જાયે. "

અર્થાત્-મારા ઉપર દુઃખના દુઃખરો પડે છતાં મારાં નયનના મૂળાને
 પણ મારા દયાગુપ્ત વાસની દરચડી દેખાશે નહિ ! મુવ ચળે, પરનના
 આધારથી હિમાશય પણ દગી પડે, યતંગીઆની પૂછડીથી આખો સચુદ્ર
 ચોપાઈ લાય અને સૂર્ય સિતિજ ઉપર આવતાં આવતાં તૂટી પડે; પરંતુ
 તેજસ્વી મનુષ્યનું સામર્થ્ય જોહું થતું નથી અને ભુલે સહે પણ તેના
 મહેરા ઉપર ચિંતાની છાયા પડતી નથી.

દોષદ્રષ્ટિવાદીઓ માટે ભગવાન શુદ્ધનો ફોસલો.

આજુન હિમ્મત અને ઉદાત્ત વિચારોનો અર્થ એવો નથી કે આપ
 જોજા એટલા તિરકારખાં ધીએ અને જીજા કુઝલિસાતમાં નથી ! આવા
 અસુખી કાને એક થયું હોય તો જીજાના સફળુ અને એકનાને માન
 આપયું જોઈએ. ભગવાન શુદ્ધ કહેતા કે. " જો જેવી ભાવના રાખશે
 ને તેવો થશે. " એકવાન નમતી પાને જ માલુસો આવ્યા. એક પૂછયું
 કે. " મહારાજ ! મારા ના સંતાનીની આવડે જનમે સી મનિ થશે ? કો
 નહા કુશાલા જેવા વિચારો કાને કેમ આવે છે એ આવડે જનમે
 કશો નહિ થાય. " બીજો માર્યા. " ના મારે વિચાર તરુન બિહાર
 જેવો જે તે મારને જનમે બિહારે નહિ થત. ? "

મત્તામ. શુદ્ધ જોવા. " જાતે. " જેવા તમાના સંજ્ઞા દુષ્ટ તેણે
 તમને કાં મારે. ના તમે આ બિહાર ઉપે હાનુ પાંચ છે. ને.
 તને બિહારે. " કે એકે ન જાને. એ કે પનુ તુ તાને
 તાજાની. તને મહે જે તોજા ત તોજે દલન્યા. ન કે દાનુ. કા.
 હાજો કે અને જાહે તુ મારે. નાદે તાન નદર. કાહે જાતે રહેડો
 જાવાઈ જનુ. નદો એ તોજા. ને ના તા. ને બિહારે
 તમને કે તો એ તોજે વિચારે છે.

આ બિહાર ઉપર તમારો વિચાર એ કે દોષ આપમેં પાં તમાર

શોધીએ છીએ તે આપણા પોતાનામાં લાવીએ છીએ. ‘રામ’ કહે છે કે જો તમારે તમારું હિત સાધવું હોય તો બીજાના દોષ શોધવા છોડી દઇને, પોતાની મનોબુમિમાં પ્રમાણિકપણું અને સદ્ગુણ સિવાય બીજા કોઈજ વિચાર પેસવા દેવા નહિ.

આપણા વિચારો પણ ‘આપણું નશીવ.’

કોઈ દેવળના ધુમ્મટમાં જેમ આપણેજ અવાજ ધુમીને પાછો આવે છે, તેવી રીતે આ આકાશરૂપી ધુમ્મટ નીચે આપણાજ વિચારો પાછા આવીને આપણા ઉપર અસર કરે છે અને તેનેજ આપણે પ્રારબ્ધ કહીએ છીએ. તમારા વિચારો શુદ્ધ રાખો. જગતને ખરાબ અને દુષ્ટ વગેરે કહેવું, એ નાના બાળકની પેઠે ધુમ્મટને દોષ દેવા જેવું છે.

પુરુષાર્થ અને પ્રારબ્ધ.

તમારા કાબુમાં ન હોય એવા પ્રારબ્ધથી જ બધું થતું હોય તો શાસ્ત્રોએ વિધિ-નિષેધક વાક્યોને જ્યાં જ આપી ન હોત. જો બધું પ્રારબ્ધના જ હાથમાં હોત, તો ‘આ કર અને પેટું કરતો નહિ’ એમ શાસ્ત્રો શા માટે કહેત ? અને એ જવાબદારી કયા ન્યાયે તમારા ઉપર નાખત ? નીચલી ઉદ્ધિના સંવીજ તે જવાબદારી ગૂઢી કહેવાય.

“દબ્ધ્યાને ગરે દયા તપ્ત બન્દમ કરદર્ષ,

બાજબી ગોષ્ઠ ક્રી દામન તર મકુન હુશિયાર બાશ.”

અર્થાત્-વહેતી નદીમાં એક પાટીઆ તાયે તો મને બાધી રાખ્યો છે, અને પછી કહે છે કે ખબરદાર બાપ પલગવા દીધી તો !

તમારામાં એટલી ગદ્ગદ છે કે જ આહો તે કરી શકો ખરું કહું તો:-

“મૈને માના દહરકો હક ને ડિવા પેદા રમે,

મે વર ખાલિક હું મૈરે ‘કુન’ ત ખુદ પેદા હુઆ.”

અર્થાત્-ઈશ્વરે આ જગત નિર્માણ કર્યું છે, એમ હું આગળ માનતો હતો, પરંતુ ખરું જોતા હું પોતેજ નર્વનો ઉત્પાદક છું. મારા ‘કુન’ (યદ જત) શબ્દથી મન પેદા થયો છે.

પૌરુષાદાપ્યતે સિદ્ધિઃ પૌરુષાદ્વીમતાં ક્રમઃ ।

દૈવમાશ્વાસનામાત્રં દુઃસ્વપેલવબુદ્ધિષુ ॥

અર્થાત્-પૌરુષથી જ નિદિ પ્રાપ્ત થાય છે, પન્કમથી જ બુદ્ધિવાન

હોકોનો વ્યવહાર ચાલે છે. 'દૈવ' તો કુઃખથી પીડાયેલી ભુદિને આશ્વાસન આપવામાટે જ છે.

યોગ્યતા અને ફગ્લા.

જે ચોતાને મદદ કરવાને તૈયાર છે તેને મદદ કરવાને ઈશ્વર પણ તૈયારજ છે, એ એક ઈશ્વરી નિયમ છે. ત્યારે મનુષ્ય પૂર્ણ અધિકારી બને છે ત્યારે તેના હક ચોતાની મેળે જ તેને ચોષતા આવે છે, એ એક અચૂક ઈશ્વરી નિયમ છે. જે અહીંઆં અગ્નિ સ્વગમતો હોય તો પ્રાણવાયુ ત્યાં ખેંચાઈ આવવો જ લેઈએ. ઇમ્મિલમાં એક કહેવત છે કે, "પ્રથમ લાયક થાઓ અને પછી ઇચ્છા કરો;" પરંતુ 'રામ' કહે છે કે, તમે ફક્ત લાયક જ બનો એટલે ઇચ્છા નહિ કરો તો પણ તમારી ચોષ્યતા પ્રમાણે બધું જ તમને પ્રાપ્ત થશે.

"બાંધે દુવે હાથેકો બા ઉમ્મીદ ઇબલત;

રહતે હં ખર સેંકટો મજમૂં મેરે આગે."

અર્થાત્-ચોતાનો સ્વીકાર થશે એવી ઉમેદથી સેંકટો સ્વાર્થ ઇચ્છાઓ મારી સામે હાથ ભેળીને ઉભી રહી છે.

હીંતમાં ચલુવા જેવો પત્થર રસ્તામાં કાંઈ પડ્યો રહે કે ? જો તમે અધિકારી થાઓ તો તમારી કદર જરૂર જ થાય. અધિકાર ચોષવામાં ફાકટ વખત ન શુભાવતાં અધિકારને લાયક થવાની જ ચિંતા રાખો.

"નાખુને ખાર આકે ખુદ ઉદકા તેરા કરદેગા વા;

પહિલે પાયે શોકમે પેદા કોઈ છાલા તો હો."

અર્થાત્-અથમ પગમાં ફાટ્યો તો થવા વો, કાંટો એની મેળે આવીને તેને ફાડી નાખશે.

સૂર્ય તરફ ભેળને ચાલીએ તો છાયા આપણી પાછળ પાછળ ચાલી આવે છે, પણ મોં ફેરવી છાયાને આપણે પકડવાને હોડવા મંડીશું તો છાયા પણ આપણી આગળ આગળ દોડવા કરશે.

"ભાંગવી શીરવી થી દુનિયાં જળ તલબ કરતેયે હમ,

અબ બે નફરત હમને ફી વહ બેકરાર આનેકો હે.

શુજરનમ્ અજસરે મતલબ તમામ શુદ મતલબ,

નદાબ ચિહરયે મકસૂદ બૂદ મતલબ હા."

પ્રતિબિંબિત થવું લેઈએ અને ત્યારે હોદ્દાની દૃષ્ટિએ આપણે આખા દિંદુસ્તાનનું અથવા સદગ વિશ્વનું કામ કરતા હોઈએ ત્યારે પણ આપણી પોતાની દૃષ્ટિએ આપણે ફક્ત આપણું પોતાનું જ કામ કરીએ છીએ. એમ લાગવું લેઈએ. અપણી વસ્તુનો પ્રત્યે એવો તો પ્રેમ વધવો લેઈએ કે:-

“ પતંગિ હુલસી લગા સદમા નસીમકા,
રુબનખકે દતદે આંખમે તેરે નશર પટે. ”

અર્થાત્-ફત્તની પાંખડીને દંડી લાગનાં તારી આંખમાં અધુ દેખાવા લાગે. ‘ રામ ’ એને ‘ આતમજા ’ કહે છે તે બીજા શબ્દમાં કહીએ તો ‘ ઈશ્વરી જાગ ’ જ છે. આપણું જે ખડું સ્વરૂપ છે તેજ શાનું ખડું સ્વરૂપ છે અને વસ્તુતઃ ઈશ્વરનું સ્વરૂપ પણ તેજ છે.

“ આપણેજ ‘ આ સંસારમાં પડેલું ઈશ્વરી તેજ ’ છીએ આપણા ‘ આ સંસારરૂપી જરામાં વહેતું અમૃત ’ છીએ. ”

નામ રૂપ મિથ્યા છે.

નામ રૂપ ખડું ભેતાં ક્ષણિક કાચા જેવાં છે. આપણે નામ રૂપ છીએ, એમ સમજીને કરવામાં આવતું કાંઈ અહંકાર અને સ્વાર્થથી પ્રેરિત હોય છે અને તેના અંત હુઝ અને નિરાશામાંજ આવે છે; પરંતુ જે કામ ખરા આત્મજ્ઞાનથી અથવા વિશ્વાસથી કરવામાં આવે છે તે અહંકારપ્રેરિત નહિ પણ ઈશ્વરપ્રેરિત હોવાથી તેના અંત ચિરકાલ આનંદ અને વિજયમાં આવે છે. સર્વ વ્યાખ્યાનનો સાર એ છે કે અહંકારને બહારે ઈશ્વરી દૃષ્ટિથી સઘળા સંબંધ તમે છુટો અને નામ રૂપને વગળી રહેવા કરતાં ઈશ્વરી સ્વરૂપનાં લીન થાઓ.

“ મઝાન થન, જે આકમલ કા દારે ફુનિયાંસ,

રંબ વહા અપની કૌલન. ઉઠાસે વહાસે ”

અર્થાત્-આ પૃથ્વી ઉપરના ઘર કરતાં આગમનું (ઈશ્વરનું) ઘર વધારે મજબૂત છે, માટે તારી દોલન અટ્ટીવી ઉઠાવી લઈને ત્યાજ મૂક.

નામરૂપના પાયા ઉપર પોતાનાં સર્વ કામ કરવાવાળા મનુષ્ય હવા માંજ કિંદા બાધી રહ્યો છે જીવંત મનુષ્ય તેજ છે કે જે જનતાની જાહેરાતથી, દૈનિક, દારિદ્ર્ય, અવનતિ વગેરેને સમુદ્રના શીણ જેવાં કાટપનિદ માનીને તેનાપર વિશ્વાસ રાખતો નથી

“છાયા ભલે ને મોટા પર્વતની હોય તો પણ તે તુચ્છ-દેખવા માત્ર જ છે.”

તત્ત્વદર્શી મનુષ્ય એજ કે જેની દષ્ટિ દ્રશ્ય જગતને લેટીને-નિત્ય અને અનિત્ય વસ્તુઓનો વિવેક સમજીને લોકોની નિંદા કે સ્તુતિની દર-કાર ન કરતા ફક્ત તત્ત્વનેજ વળગી રહે છે, કેમકે ઈશ્વર સિવાય કંઈજ નથી, બ્રહ્માજ સત્ય છે અને જગત્ મિથ્યા છે. ચતુર તે જ છે કે જે હર દરિએ પૂર્ણ સૌંદર્ય અને પૂર્ણ ઐશ્વર્યને એટલે કે ઈશ્વરીતત્ત્વનેજ અવલોકીને આશ્ચર્યમગ્ન થઈ જાય છે.

સ્વપ્નમાં ખલ્લનો મગવાથી બચતમા જે અમીરી દાખવવા બાધ તે જેમ મૂર્ખ છે, તેમ આ માથિકે વસ્તુઓને ભરોસે જે હવે છે તેને પણ હવતો છતાંજ મૂએલો સમજવો!

શુદ્ધ અહંમાયને દૂર કરો ઘટલે સમે ઈશ્વરરૂપજ છો.

એક કર્તવ્ય, સત્ય ધર્મ તથા આત્મકૃપાનો સાર એટલોજ છે કે, ‘તૂકો ઈતના મિટા કિ તુત્રમે તૂ ન રહે, ઓર કુછલી કુછકી જૂ ન રહે.’ અર્થાત્-તુ ‘તારાપણ’ એટલે મુખી કહાડી નાખ કે તુ ‘તુ’ ન રહે અને તારામા દેવની મધ સરખીએ ન રહે.

શુદ્ધ અહંભાવ ચિત્તમાથી એટલે મુખી નહ થવો જોઈએ કે તેનું નામ નિશાન પણ રહે નહિ ‘તુ પણ’ ન રહે એજ પૂર્ણત્ય છે.

“હે મન! તુ પેતે જ તારો પકડો છે તુ વચ્ચેથી ખમી જા-આ લોક પરલોકની મને પરવા નથી તારા માટે મનસૂરની પેકે શૂનીતું જ મારે કામ છે.”

અહંકાર કાયમ રાખીને જંઝો મોગ થાય છે તેઓ ‘ફરડન અને નમરૂદ બાદશાહો જવા છે

કેટલીક વાર માણસને દોરડી જોવાથી સાપનો બાસ થાય છે, પરંતુ માણસના મનમા સાપ રોય છે તો દોરડી નથી હોતી અને દોરડી રોય છે તો સાપ નથી હોતો, તેમ માણસના મનમા અહંકાર રોય તો ઈશ્વર નહિ અને ઈશ્વર હોય તો અહંકાર નહિ.

૧ અથ જે જાદુસ દોમ પદ્મ-એ સ્વર્ગે પડેલ્યને મટે એક ઉના મહેલ બધો હતો અને બીજાએ મળે ન આવવા દેશને એક કાચનો મહેલ બધો હતો. પરંતુ એક આખી તેજ નાકમા મધ અને છીક આવવા થીને મગી ગયો.

“ઈશ્વરી કૃપાનું તીર લાગતાં જ છવાતાં પોતાનું ઘર (અહંકાર) છોડ્યું. પરોણાની આગતાસ્વાગતા કરતાં ન આવડતી હોવાથી મહેમાનને માટે આખું ઘર જ છોડી દીધું.”

“ત્યાં સુધી માયું કંસકીની પેઠે કરવત નીચે મૂકાયું નથી, ત્યાં સુધી પ્રિયાના દેશકલાપ આગળ પહેાંચી શકાતું નથી.”

“ત્યાં સુધી સુરમાની પેઠે પત્થરની નીચે આપણા અહંભાવનું ચૂર્ણ થયું નથી, ત્યાં સુધી પ્રિયા (ઈશ્વર) નાંનેત્ર સુધી પહેાંચી શકાતું નથી.”

તમે કહેશો કે આંખો સુધી નહિ તો કાન સુધી તો કોઈ પણ રીતે પહેાંચી શકાયે? પરંતુ ત્યાં સુધી સ્વાર્થ દૂર થયે નહિ અને ‘હું’ પશું નહ થયે નહિ, ત્યાં સુધી પ્રિયાના કાન સુધી પણ પહેાંચી શકાયે નહિ.

“ત્યાં સુધી માટીની પેઠે વિંધાયો નહિ, ત્યાં સુધી પ્રિયાના કાન સુધી પહેાંચી શકાયે નહિ.”

“ત્યાં સુધી વારી માટીનું ડુંભાર ખાતું બનાવયે નહિ, ત્યાં સુધી પ્રિયાના લાલ હોઠ સુધી જઈ શકાયે નહિ.”

“સુઆ પછી મારી માટીનો ખાલો થયો, ત્યારે તે ખાલાની માટીમાં મળીને હું પ્રિયાના અધરનું ચુંબન લઈશ.”

ઉપરનાં વાક્યોમાં આંખો, કાન, હોઠ વગેરે આવે છે તે ઉપરથી એમ સમજતા નહિ કે ઈશ્વરને આંખ, કાન, નાઠ વગેરે અવયવો છે. એનો સારાંશ એવો છે કે પ્રિયાને ખુશ કરવાને માટે કોઈ મધુર ગાયન અથવા રાગ સંભળાવે છે, કોઈ તેનાં નેત્રોને મુંઢર રૂપો બતાવે છે, કોઈ તેના નાકને મુગધી ફૂલો મુંઘાડે છે. આ પ્રમાણે કોઈ અમુક ઉપાયોથી પ્રિયાને ખુશ કરી શકે છે, તો કોઈ બીજા અન્ય ઉપાયોથી ખુશ કરી શકે છે; પરંતુ ઈશ્વર રૂપી પ્રિયા માટે તો એવો કોઈ ઉપાય જ નથી કે જેથી આપણા અહંકારનો નાશ કર્યા સિવાય કામ પાર પડતું હોય. કોઈ વૈષ્ણવ યજ્ઞને ઈશ્વરને પૂજે છે, કોઈ શૈવ બનીને બજે છે, કોઈ મુસલમાન યજ્ઞને તેને માને છે, તો કોઈ ખ્રિસ્તી વરીકે તેને ઉપાસે છે; પરંતુ વૈષ્ણવ, શૈવ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી કે ગમે તે હો, પણ ત્યારે સર્વ સ્વાર્થી સંપત્તિનો નાશ થયે ત્યારે જ પરમેશ્વરનું દર્શન થયે.

તમે કહેશો કે આંખ, કાન, નાઠ, હોઠ વગેરે સુધી નહિ તો

“છાયા ભલે ને મોટા પર્વતની હોય તો પણ તે તુચ્છ-દેખવા માત્ર જ છે.”

તત્ત્વદર્શી મનુષ્ય જોઈ કે જેની દૃષ્ટિ દૃશ્ય જગતને લેતીને-નિત્ય અને અનિત્ય વસ્તુઓનો વિવેક સમજીને લોકોની નિંદા કે સ્તુતિની દરકાર ન કરતાં ફક્ત તત્ત્વનેજ પગથી રહે છે; કેમકે ઈશ્વર સિવાય કંઈજ નથી, બ્રહ્મા સત્ય છે અને જગત્ મિથ્યા છે. ચતુર તે જ છે કે જે હર ઘડીએ પૂર્ણ સૌંદર્ય અને પૂર્ણ આશ્ચર્યને જોતલે કે ઈશ્વરીતત્ત્વનેજ અવલોકીને આશ્ચર્યમગ્ન થઈ જાય છે.

સ્વપ્નમાં ખાલનો મગવાથી જાગતમાં જે અમીરી દાખવવા જાય તે જેમ મૂર્ખ છે, તેમ આ આધિક વસ્તુઓને ભરોસે જે જીવે છે તેને પણ જીવતો છતાંજ મૂંઝેલો સમજવો!

શુદ્ધ અહંમાત્રને દૂર કરો ઇટલે તમે ઈશ્વરરૂપજ છો.

એક કર્ત્ત્વ્ય, સત્ય ધર્મ તથા આત્મકૃપાનો સાર જોટલોજ છે કે, ‘તૂઠો ઈતિના મિટા કિ તુજમે’ તૂ ન રહે, ઔર કુછબી કુછકી જૂ ન રહે.’ અર્થાત્-તું ‘તારાપણ’ જોટલે સુધી કહાડી નાખ કે તું ‘તું’ ન રહે અને તારામા દેતની ગધ સરખીએ ન રહે.

શુદ્ધ અહંભાવ ચિત્તમાથી જોટલે સુધી નષ્ટ થવો જોઈએ કે તેનું નામ નિશાન પણ રહે નહિ ‘તું પણ’ ન રહે જોજ પૂર્ણત્વ છે.

“હે મન! તું પોતે જ તારો પડદો છે તું વચ્ચેથી ખમી જા. આ લોક પરલોકની મને પરવા નથી તારા માટે મનસૂરની પેઠે શુગીતું જ મારે કામ છે.”

અહંકાર કાયમ રાખીને જેઓ મોટા થાય છે તેઓ ‘ફરડન’ અને નમસ્ક બાદશાહો જેવા છે.

કેટલીક વાર માણસને દોરડી જોવાથી સાપનો બાસ થાય છે, પરંતુ માણસના મનમા સાપ હોય છે તો દોરડી નથી હોતી અને દોરડી હોય છે તો સાપ નથી રોતો, તેમ માણસના મનમા અહંકાર હોય તો ઈશ્વર નહિ અને ઈશ્વર હોય તો અહંકાર નહિ.

૧ આ જે બાદશાહોમ પદેગએ સ્વર્ગે પડે મરણે મારે એક ઉના મરેસ બાપો દત્તે અને ખીલખ મરજી ન અવગા દેરાને એક કાયનો મરેસ બાપો દત્તે, પરંતુ એક મ.ખી તેના નાકયા મ. અને છીક અવગ.યીતે મની મરો.

“ ઈશ્વરી કૃપાનું તીવ્ર લાગતાં જ જીવાત્માએ પોતાનું ઘર (અહંકાર) છોડ્યું. પરોણાની આમતારવાગતા કરતાં ન આવડતી હોવાથી મહેમાનને માટે આયુર્ દરજ્જો ઓછી લીધું. ”

“ જ્યાં સુધી માયું હાંસરીની પેઠે કરવત નીચે મૂકાયું નથી, ત્યાં સુધી પ્રિયાના દેશકલાપ આમજ પહેંચી ચકાતું નથી. ”

“ જ્યાં સુધી મુરમાની પેઠે ચત્તરની નીચે આપણા અહંભાવનું ચૂર્ણ થયું નથી, ત્યાં સુધી પ્રિયા (ઈશ્વર) નાંનેત્ર સુધી પહેંચી ચકાતું નથી. ”

તમે કહેશો કે આંખો સુધી નહિ તો કાન સુધી તો કોઈ પણ રીતે પહેંચી ચકાશે? પરંતુ જ્યાં સુધી સ્વાર્થ દૂર થયો નહિ અને ‘હું’ પહોં નહિ થયો નહિ, ત્યાં સુધી પ્રિયાના કાન સુધી પણ પહેંચી ચકાશે નહિ.

“ જ્યાં સુધી માનીની પેઠે વિંધાયો નહિ, ત્યાં સુધી પ્રિયાના કાન સુધી પહેંચી ચકાશે નહિ. ”

“ જ્યાં સુધી તારી માટીનું કુશાર આયું બનાવયો નહિ, ત્યાં સુધી પ્રિયાના લાલ હોઠ સુધી જઈ ચકાશે નહિ. ”

“ સુખા પકી મારી માટીનેા આયો થયો; ત્યારે તે પ્યાલાની માટીમાં મળીને હું પ્રિયાના અધરનું સુંબળ લઈશ. ”

ઉપરના વાક્યોમાં આંખો, કાન, હોઠ વગેરે આવે છે તે ઉપરથી એમ સમજતા નહિ કે ઈશ્વરને આખ, કાન, નાક વગેરે અવયવો છે. એનો સાદાંશ એવો છે કે પ્રિયાને ખુશ કરવાને માટે કોઈ મધુર ગાયન મથવા રામ સબજાવે છે, કોઈ તેના નંત્રોને મુદર રૂપે બતાવે છે, કોઈ તેના નાકને સુમધી ફૂલો સુંવાટે છે. આ પ્રમાણે કોઈ અમુક ઉપાયોથી પ્રિયાને ખુશ કરી શકે છે, તો કોઈ બીજા અન્ય ઉપાયોથી ખુશ કરી શકે છે; પરંતુ ઈશ્વર રૂપી પ્રિયા માટે તો એવા કોઈ ઉપાય જ નથી કે જ્યાં આપણા અહંકારને નાશ કર્યા સિવાય કામ પાર પડતું હોય. કોઈ વૈષ્ણવ યર્મિને ઈશ્વરને પૂજે છે, કોઈ શૈવ બનીને ભજે છે, કોઈ મુસલમાન યર્મિને તેને માને છે, તો કોઈ ખ્રિસ્તી તરીકે તેને ઉપાસે છે, પરંતુ વૈષ્ણવ, શૈવ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી કે ગમે તે હો, પણ જ્યારે સર્વ સ્વાર્થો સંપત્તિનો નાશ થયે ત્યારે જ પરમેશ્વરનું દર્શન થયે.

તમે કહેશો કે આંખ, કાન, નાક, હોઠ વગેરે સુધી નહિ :

મેશરના હાથ સુધી તો અમે પહોંચીશું ? પરંતુ:-

“ ત્યાં સુધી કલમની પેઠે છરી નીચે પોતાનું માથું કલમ કરાવી નાખ્યું નથી, ત્યાં સુધી પ્રિયાની આંગળીના અગ્ર સુધી પણ પહોંચી શકાતું નથી. ”

અને જો કહેશે કે સર્વથી નીચી જગ્યાએ-પ્રિયાના પગ આગળ તો રહી શકીશું ને ? પણ ત્યાં સુધીએ શી રીતે પહોંચશે ?

“ જ્યાં સુધી મેંદીની ચેંટે પત્થર નીચે વટાયો નહિ અથવા કૂસની ચેંટે જાડની ડાળીએથી તોડાયો નહિ, ત્યાં સુધી પ્રિયાના પગ સુધી પણ પહોંચી શકાશે નહિ. ”

ગોપીઓ બસરીને કહેલી હતી કે, “ હે ખંસરી ! જેની જમુડીથી મોટા મોટા રાજાઓ ભયભીત થાય છે, લીધા, અર્જુન, દુર્યોધન ઇત્યાદિ મહારાજાધિરાજ જેના ચરણસ્પર્શની ઇચ્છા રાખે છે, જેની ચરણરજ રાજા મહારાજાઓ પણ મસ્તક ઉપર ચઢાવે છે, અને ચંદ્રસુખી ગૌરાંગ લલનાઓ પણ જેનું શિખરચુકત વાન જોવા ઉત્સુક રહે છે, જોવો તે મનોહર કૃષ્ણ અત્યંત પ્રેમથી અને મધુરતાથી વારંવાર તને સુંગન કરે છે, જો કેટલા આશ્ચર્યની વાત છે ! વેતેકની રીચુકી વાસની ભુંગળી ! તેં પણ કૃષ્ણ ભગવાન ઉપર શું મોહની નાખી છે ! તારામાં આવી અશ્વત્થ કરામત ક્યાંથી આવી ? ”

વાસળીએ ઉત્તર આપ્યો. “ સ્વાર્થ, મહાંકાર વગેરેને નખથી તે શિખા સુધી દૂર કરીને હું અદરથી ખુલ્લી-પોલી બની છું, તેથીજ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મને સુખન આપે છે. જેના ચરણનું સુખન કરવાની લોકો ઇચ્છા રાખે છે ત અત્યંત પ્રેમથી મને સુખન કરે છે. મારામાંથી મનોહર સંગીત કેમ ન નીકળે ? મારામાં ‘ કૃષ્ણ ’ નો આસ છે તેથીજ મારા મધુર સંગીતમાં તેનો ધ્વનિ છે ”

વાંદળી ચેંટે નખથી તે શિખા સુધી પોકળ થાયો નહિ, ત્યાં સુધી પ્રિયતમના મધુરા અધરોનું સુખન લેવું સુલભ નથી.

મહા માઓ આસક્તિ અને મહાંકાર ત્યજીને જ અમરત્વ મેળવે છે.

‘ ધીરાઃ પ્રેત્યાર્માહોકાદમૃતા મવન્તિ ’

૨-બ્રહ્મચર્ય.

જો નર રાગ નામ લિયે નાહીં;

સો નર ખર ફૂર સફર સમ વૃથા જીયે જગ માંદી.

ૐ

ૐ

ૐ

તુમે દેખે તો દિર આંખે કિન આંખેસેં હમ દેખેં;

યે આંખેં ફુલ જાએં ગચિં ઇન આંખેસેં હમ દેખેં.

ૐ

ૐ

ૐ

ઇન અર્ગનઃ દોતો ચાહ ચક્ષી ખર ફૂલની ધિક્કાર ઉમે;

ઇન ખાયકે અમૃત વાછા રહી લીલ પશુઅન હી ધિક્કાર ઉમે.

ઇન પાયકે રાગકો આશ રહી ચક્ષી આટનકી ધિક્કાર ઉમે;

ઇન પાયકે જ્ઞાનકો આશ રહી જગ વિષયનકી ઉમે.

ઓંહાહોનાહો !

ज्यां प्रसु विलसे त्यां दुःख, शोक रही शक्ततां नयी.

જીવેના નર તો નેજ હે કે જે વનુત. ગમમા, નારાયણનાં રહે છે, હરે છે, ફૂર છે અને શાન્ત લે છે. આપ હંદેરા કે, તમે તો હમ્મશા બન આનંદ આનંદ ને આનંદની જ વતો હતા. હેરા જો, પરતુ એમ જ કરવામાં આવે તો પત્રી દુનિયાના હમ જ વી રીત થશે? અને લોકનાં હુ.ખ હદ કેલી રીતે દર થશે? વનુ. -

હરેજીત િ મુન્યાં ખીમા, જદ ગોગા ન માનદ આગમ.

(જે જગએ જાદશાહે દેરા નાખયો કે ના પીવત લોકોનો શોર બંધ ન થયો સમજવે..)

શ્રીમદભગવદ ગી. ૬-૬-૮૫ ને મેજ અ. ૧૫૩ આજી. એક વાનુ સંસ્કૃ.

મહાવીર. હનુમાનનું નામ લેવાથી અને ધ્યાન ધરવાથી લોકોમાં
 વીરતા અને દિગ્ભૂત આવે છે. એ હનુમાનને મહાવીર કહે છે બનાવ્યો ?
 પ્રજાચર્યેજ. મેઘનાદને મારવાની કાંઈનામાં તાકાત નહોતી. રામચંદ્રજીએ
 પણ પોતાની હીલાદ્વારા બતાવ્યું કે, “ હું ” એવો પણ મેઘનાદને માર-
 વાને શક્તિવાન નથી ! જેણે ૧૨ વર્ષ સુધી “ મનમાં પણ પ્રજાચર્યેજ
 ભંગ નહિ થવા દીધો હોય. તેજ તેને મારી શકશે. ” આવો
 પુરુષ કોણ હતો ? લક્ષ્મણ ! જીજ્ઞાસુ પર જેણે તેણે પવિ-
 ત્રતા અર્થાત્ પ્રજાચર્યનો ત્યાગ દીધો છે તેની હાલત અત્યંત અધીમત
 થઈ છે. જેનું અંતઃકરણ પવિત્ર નહોતું તેને કદિ પણ જય મળ્યો નથી.
 પૃથ્વીરાજના પરાજય પછી હિંદ દેશ પરાધીનતામાં સપડાયો, એ વાત સૌ
 કાંઈ જાણે છે. તે પૃથ્વીરાજ લખી ગયો કે કે, “ હું ” ન્યારે રણસંગ્રા-
 મમાં જ્યાં નીકળ્યો ત્યારે મારી કમર રાણીએ કસીને બાંધી હતી.
 નેપોલિયન જેવો મહાન રણવીર પણ પોતાના સર્વોત્તમ-સર્વોચ્ચ સ્થાનેથી
 કરાર જૂથ કરતો મળી પડ્યો તેનું શું કારણ ? ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે
 છે કે, રણમાં જ્યાં અગાઉ તે પોતાનું યુગ પોતાને હાથે જ કરી ચૂક્યો
 હતો-સ આમમાં જ્યાંની આગલી રાત્રે તેણે સીસા કર્યો હતો. ચંદ્રમ્ભા
 જેવો મતિવાન અને સૂર્યમ્ભા જેવો તેજસ્વી વીર યુવક અભિમન્યુ કુરુ-
 હ્યેત્રની રણભૂમિમાં કે જ્યાં ભારતવર્ષના ક્ષત્રિય વીર પુરુષોનો સર્વથા
 નાશ થયો હતો ત્યાં, રહે સાઈ ગયો તેનું કારણ શું ? રણમાં જ્યાં અગાઉ
 તેણે પોતાનું પ્રજાચર્ય ખડિત દીધું હતું ‘ રામ ’ ન્યારે પ્રિદેસર હતો
 ત્યારે તેણે ‘ પાસ ’ અને ‘ નાપાસ ’ ઓકરાઓનું એક હીસ્ટ બનાવ્યું
 હતું અને તેમાં ઓકરાઓની ચાલચલણ વિષે ‘ રિમાર્ક ’ દીધી હતી.
 આ હીસ્ટ પરથી તારતમ્ય ખેંચતા જણાઈ કે, જે ઓકરાઓ પરીક્ષાના
 દિવસોમાં અથવા તેથી થોડા દિવસ અગાઉ વિષયવાસનામાં ફસી પડતા હતા
 તેઓ આખું વરસ સારો અભ્યાસ કર્યા છતાંયે પરીક્ષામાં નાપાસ થતા
 હતા, અને જે ઓકરાઓના મન પરીક્ષાના દિવસોમાં એકાગ્ર અને પવિત્ર
 હતા તેઓ પાસ થતા હતા. બાઈબલ વાચતા જણાય છે કે બહાદુરીના
 સામ્સનનું નામ કહેવતરૂપ થઈ પડ્યું હતું, પરંતુ ન્યારે તેણે સૌ
 મલ પીધો ત્યારે તેની સર્વ બહાદુરી કોણ

વાથી પ્રજાની વૃદ્ધિ કરે છે અને મોજને માટે પોતાના વીર્યનો નાશ કરે છે, તેમને વિચાર છે ।

આર્થલોક આ દેશમાં પ્રથમ આવ્યા ત્યારે પ્રત્યેત્પત્તિને વધારે કરવાની આવશ્યકતા હતી; એટલા માટે લગભગ એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવતી હતી કે, ‘આ બાળકોને દસ પુત્ર આજો !’ પણ આધુનિક કાળમાં એક સ્ત્રીને દસ પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાની કામ જરૂર રહી નથી. તમે કહો છો કે, ‘મસલ પછી પુત્ર અમને સ્વર્ગમાં પહોંચાડશે;’ પરંતુ હાલ તો પુત્રોને પેટભર ખોરાક પૂરો નહિ પડવાથી જીવતાં જીવતાં તમારો વાસ નરકમાં થઈ રહ્યો છે. મારો ! ઉધારની આચાએ નગદને શા માટે છોડે છે ? અર્જુને શ્રીકૃષ્ણને મીતામાં એવો સચાલ પૂછ્યો છે કે, “પિંડ કોણ આપ્યો અને પિતૃઓ સ્વર્ગમાં શી રીતે પહોંચે ?” શ્રીકૃષ્ણે જે જવાબ આપ્યો છે તે ભગવદ્ગીતાના બીજા અધ્યાયમાં ૪૨ થી ૪૬ માં શ્લોક સુધી જે જાણે છે તે સ્વર્ગનો અર્થ કાંઈ સુખિત તો થતો જ નથી. સ્વર્ગમાં ગયા પછી તો પાછું આ લોકમાં આવવું પડે છે. સ્વર્ગના સંબંધમાં આકાશીય સ્ત્રી કહીએ કેની સંસાર વાણ પડે છે ! :—

જન્મ પરસ્ત બાહ્ય કમ હૃદ પરસ્ત હૈ ?

હૃદયે પે મરે વહા હે વહ સહજત પરસ્ત હૈ.

(જે સ્વર્ગનો ઉપાસક છે તે જાણે ઉપાસક શી રીતે બની રહે છે ? જે પરસ્તને મેળવવાને કાશ્ક મારી રહ્યો છે, તે તો કામાતુર છે.)

જાણા બધુએ ! જે તમે સ્વામીની વૃદ્ધિ કરવાની કિયા કરમજીને જ નહિ મદાદો ના કરૂં પોતેજ પોતાની દૂર પદ્ધતિ પ્રમાણે તે પ્રજાને પરજો ઉત્તરજીવ નવા મારે મહર્ષિ વસિષ્ઠજીએ પ્રવૃત્તિના કોપની નીચલી રીતિએ બની છે -

(૧) મન્ત્રી, (૨) દુર્યોધન (૩) ધનવીર્ય અને (૪) લક્ષ્મી આ મારે વસ્તુઓથી કુળ મનુની અવે ન વૃદ્ધિને ના થે, માટે જે મન્ત્રી દુર્યોધન, ધનવીર્ય અને કુળ મનુના જાગવા હોય તે જાગવના આશય છે. જ્યાં સુધી પ્રત્યેત્પત્તિ અને સ્વામીની પેરાજનું લાભુ પ્રમાણ નાખવામાં ન આવે ત્યાં સુધી જુદી જુદી બેભાષા સુદ અને એક જ કી પણ દર્શિ-રોગર કમ સારે નહિ દુષિયામાં એવે કાંઈ દેશ નથી કે જે પ્રત્યેત્પત્તિમાં

હિંદુસ્તાન જેટલો પાછળ અને પ્રગતિપત્તિમાં હિંદ જેટલો આગળ હોય! આપ સભાગોમાં હિંદમાંથી વેરલાવ અને સ્પર્ધાપરાયણતાનો દેવી રીતે નમ્મ શરૂ શકે? અને સંપ તથા ઐક્ય દેવી રીતે જળવાઈ શકે? જે ફક્ત વચ્ચે એક રાટલીનો દુકલો નાખીને દહો છે કે 'લડો નહિ' તે કેવી રીતે બની શકે? આપ સંયોગમાં સંપ અને ઐક્ય રાખવાનો ઉપદેશ કરવો એ વાતુલની મરકરી અને ઉપદેશની મબક કરવા બરોગર છે. એક ભ્રમમાં આપો દશ દોષ અને ઘાસ ફળ એક માથે ધાય એટલું જ દોષ, તો આપ જેવાં નમ્મ, ગરીબ, મૂઝાં પ્રાણી પણ લડ્યા બગર ન રહે; તો થી મૂખે મરવા હિંદીએ મુઠેકસંપ અને શાંતિ દેવી રીતે જાળવી શકે? વિજ્ઞાનશાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે કે દરેક વસ્તુનું સમતોલપણ જાળવી રાખવાને માટે દરેક પરમાણુ અને અંતરે રહેવાને તથા હરવા ફરવાને ફક્ત એટલી જ જગ્યા હોવી જોઈએ કે જેથી બીજાં પરમાણુ અને અણુ માટેની આવશ્યક જગ્યામાં વધારા થાય નહિ. હવે જે દેશમાં એક જગ્યા પેટ બારીને ખાવાથી બીજાં દશ માણસો વૃષ્ટાં કે અર્ધમૂખ્યાં સહી જામ તે દેશમાં મુઠેકસંપ અને સમતોલપણ રી રીતે જળવાઈ શકે? શું તમે હિંદુસ્તાનને ઠંડકરખનું દારામુદ બનાવ્યા વિના પાછા નહિ જ હોશો? જે થીજ નકામી થઈ જાય છે તેને આ લેખની બગડેલી ચીમનીની પેઠે નીચે ઉતારી નાખવામાં આવે છે. (આ વખતે લેખની ચીમની કાળી થઈ જવાથી તેને નીચે ઉતારી મૂકવામાં આવી હતી.) હવે ક્યારે સમજશો? પુરુષાર્થની શક્તિનો એવી રીતે નાશ ન કરો કે જેથી તમને પણ તુક્યાન થાય અને દેશની ખજૂ બરમાલી થાય એ શક્તિને અસાધ્ય અને અત્યંત જાનમા ફેરવી નાખો.

મદ્રાસ વિષે પીર્સ કેટલાંક દર્શાવે અને સુનામા.

દુનિયાનો સૌથી મહાન મહિત્વપૂર્ણ સર અધ્યક્ષ ન્યુન ૮૦ કરતાં વધુ વર્ષ અગ્રે હતા. એને આટલી યોગ્ય ઉમર પાંચવધાનું ઠાણું અદ્યતન હતું. મહાન તત્વજ્ઞાની કેન્ટ પણ અદ્યતન પ્રાપ્ત થઈ જતાં જીવનમાં અગ્રિયતાન થયો હતો. હર્બર્ટ સ્પેન્સર અને વિનન બર્મ જેવા દુનિયાના વિચારોને ફેરવી નાખનાર મહા અમર્થ વિદ્વાનો પણ અદ્યતન હતા કેટલાંક અગ્રે પત્રોએ એવો અપાટો દર્શાવ્યો છે કે અદ્યતન પાલનથી અગ્રે થઈ છે. તપાસ કરતાં માલમ પડે છે કે

ચેરિસ અને એડીનબરોના કેટલાક વર્ષોના જન્મમરણના રિપોર્ટો ઉપરથી ખાસ આ પરિણામ તારવી કાઢવામાં આવ્યું હતું. હવે જેનામાં જરૂરિયાત અનુસાર અંશ હશે તેને વિચાર કરતા સ્પષ્ટ થીતે જણાય છે કે ઉપરનાં શહેરોમાં ફક્ત એવા લોકોનાજ લગ્ન કરવામાં આવતા નથી કે જેઓ કાતા વિમાર હોય કે કાતો નાશાર અથવા એપ્રર હોય, કિંવા બીજા કોઈ રીતની મુશ્કેલીથી બ્યાધિગ્રસ્ત થઈ ગયા હોય. જેથી એવા હલકા જીવનમાં અગ્રજ આધુન્ય ઇત્યાદિ પરિણામોને પ્રકાશર્યાના પરિણામરૂપે મળ્યામજ નહિ. જગી તે દેશના કુવાશાં માણસો આત્મજ્ઞાન નહિ મરાવવાથી પણ પ્રકાશારી રહી શકતા નથી, જેથી એવા જન્મ-મરણના પત્રકપરથી પ્રકાશર્યાનું ખરું થવું તરન અશક્ય છે.

આપણા દેશની વિધા મહુલુ કરીને વિરસીએ તેનો લાભ લે છે અને આપણે જેવા ને તેવા રહી જઈએ છીએ, એ કેવી અફસોસની વસ્તુ છે? 'અમારા બાપે કુવો બોલાવ્યો છે' એમ હોવાથી આપણી તૃષા છીપવાની નથી. તૃષા તો પાણી પીવાથીજ સાત થયે; એવીજ રીતે સાચોના ઉપદેશ પ્રમાણે અમલ કરવાથીજ આપણા કુ બો નહ થયે.

૩-નગદ ધર્મ.

વેસવ અને વિઝવનો આધાર ભૂમિપર નથી, પણ સત્ય અને ધર્મ-
પર જ છે. 'સત્યમેવ જયતે માનુષ્યમ્।' વેદમાં લખ્યું છે કે, 'સત્ય સત્યનો
જ થાય છે અસત્યનો નહિ.' સાચને આંચ નથી. જગતમાં જ્યાં જ્યાં
સંપત્તિ અને ઐશ્વર્ય છે ત્યાં ત્યાં તેનું ખડું કારણ ધર્મજ છે. આપણે
હિંદુઓ કદીએ કીએ કે લશ્મી વિષ્ણુની પત્ની છે અને તે પતિવ્રતા છે.
જ્યાં વિષ્ણુ (સત્ય) છે ત્યાં લશ્મી હોવી જ જોઈએ; તે બીજા કોઈ
પણ પુરુષનો પડછાયો લેવી નથી. ઉન્નતિ એ જોડજ દેશની મિલકત
નથી અથવા તે જોડજ જગાએ સ્થાયી રહેલી નથી. જે હોઠો યુરોપ,
અમેરિકા વગેરે દેશોની ઉન્નતિનું કારણ ત્યાંની કંઠી અને શક્તિશાલક
હવા છે, એમ સમજે છે; અને બીજા દેશોની અવનતિનું કારણ ત્યાંની
ભૂમિને ગણે છે, તેઓ મોટી ભૂલ કરે છે. એ હવારથી પણ એમાં વર્ષ-
પર ઇંગ્લાંડના રહેવાસીઓ રોમ વગેરે શહેરોમાં કેદી અને શુદ્ધામ તરીકે
વેચાતા હતા; આજે ઇંગ્લાંડ આવા વિશાળ પ્રદેશ ઉપર રાજ્ય બલાવે
છે, તેથી આજે શું તે ભૂમિ ગદલાઈ ગઈ છે ? પાંચસે વર્ષ પહેલાં પણ
અત્યારે છે ત્યાં જ અમેરિકા ખાંડ હતો; પરંતુ એ અરસામાં ત્યાંના રહે-
વાસીમાં ફેરફાર ફેર પડ્યો છે, તેનો વિચાર કરો. રોમ, ગ્રીસ, મિસર
અને આપણું હિંદુસ્તાન પ્રાચીનકાળમાં જ્યાં હતાં ત્યાંનાં ત્યાંજ અત્યારે
પણ છે. તે વખતે આખી દુનિયામાં તેમની કીર્તિ પ્રસરી રહી હતી
ઐશ્વર્ય દેશ કિંવા મનુષ્યપર આધાર રાખતું નથી. જેઓ સન્માર્ગે ચાલે
છે તેમનોજ જય થાય છે; અને જ્યાં સુધી તેઓ સત્યથી ચાલે છે
ત્યાં સુધીજ તેમનું ઐશ્વર્ય નથી રહે છે. ભાઈઓ ! ' રામ ' તમતરો

* સ્વામીજીએ આ વ્યાખ્યાન માછીપુરમાં આપ્યું હતું.

ઉ અને તમે 'રામ' ના છો. પૂર્ણ પ્રેમથી મારી પાસે આવો! હું પણ જે કંઈ કહેવાનો છું તે પ્રેમથીજ કહેવાનો છું; પરંતુ માફ કરજો! હું તમારી ખુશામત નહિ કરું. પ્રેમને ખુશામત ગમતી નથી. 'રામ' જાપાન ગયો હતો, અમેરિકામાં ગયો હતો, યુરોપના પણ કેટલાક દેશો 'રામે' જોયા છે; પરંતુ જ્યાં જ્યાં ઉન્નતિ જણાઈ ત્યાં ત્યાં 'સત્ય' નું અસ્તિત્વ હતું. અમેરિકાએ જે ઉન્નતિ કરી છે, તે પણ ધર્મ પ્રમાણે આવનાથીજ. ધર્મને કોઈએ ઇતરે રાખી લીધો નથી. જમે તે માણસ ધર્મ પ્રમાણે આવરણ કરી શકે છે.

નગદ ધર્મ અને ઉધાર ધર્મ.

ધર્મ બે પ્રકારના છે, એક નગદ અને બીજો ઉધાર. હાથલા તરીકે એક માણસે કેટલોક ધન જમીનમા દાટી રાખ્યું હતું તે તેના ઊકરાએ ભર્યું. તેણે તે કુપચુપ કહાણી લઈ ચાપરી નાખ્યું અને તેટલાજ વજનના પથરા એ ખાડામા ભરી દીધા. કેટલાક દિવસ પછી તેના બાપે જમીન ખેદી લેઈ તો રૂપિયા મળે નહિ; તેથી તે રડવા લાગ્યો કે, "હાય! હાથરે! માફ ધન ક્યા ગયું!" ઊઠરો બેઠો- "બાપા! તમે શા માટે રડો છો? તમારે તે વાપજ તો દુનિયા નહિ, રાખો મૂકવા હતા; તો ત્યા પથરાએ પણ તેટલજ વજનના છે"

ભરારા નિહાન થે તમે ને કર.

(જે સઘરીજ મૂકવાં હોય તો પછી પત્થર અને સુવર્ણ સરખાંજ છે.)

જુદા જુદા ધર્મો વચ્ચે જે ઝગડા થાય છે, તે સર્વ નગદ ધર્મને લીધે નહિ પણ ઉધાર ધર્મને લીધેજ થાય છે. નગદ અથવા રોકડો ધર્મ તો એજ કે જે મરણ પરી નહિ પણ જીવનજ સકળ ધર્મની ચિંતા રાખે છે. ઉધાર ધર્મ અધ્યક્ષાનો છે અને નગદ ધર્મ દંડ વિશ્વાસનો છે. ઉધાર ધર્મ માત્ર લોકોને કહેવાનો અને ઉપર ઉપરથી માની લેવાનો હોય છે, જ્યાર નગદ ધર્મ આચરવાનો-અમલમાં મૂકવાનો હોય છે. ધર્મમા ગતરે રોકડ ભાગ છે તેને માટે સર્વ ધર્મોના એકજ મત છે. ખડું બોલવું, સત્યાનું અન્યથન કરવું અને તે પ્રમાણે ચાલવું, અહં-કાર અને ત્યાગ વૃત્તિયા દર તહેવું, પરધન અને પરકારા બેધને મનમાં

મહિન જાણના ઉપસાંચક ન હોય, જમતની લાલચ અને ધમકીઓનાં
જાદુમાં ફસાઈને આપણા મૂળ સ્વસ્વરૂપને વિસરી ન જવું, મનને દહ
અને વૃત્તિને સ્વતંત્ર રાખવી, એ ધર્મના નમદ બાગો વિશે કોઈ ભિન્ન
મત મલવતું નથી.

ધર્મના ઉધાર આપતી જાળતો દલદલિય લોકોને સોપી દઈ
લેઓ નમદ ધર્મથી ચાલે છે તેમની જ ઉન્નતિ અને ઉત્કર્ષ થાય
છે, એ અપદ્ધારિક સત્યનો પરોક્ષમાં અર્થ પડી રામ ને રલો અનુ
ભવ થયો.

હિંદ અને અમેરિકાની તુલના.

હિંદુસ્તાન અને અમેરિકા વચ્ચે શું ફેર છે? અહીંયાં દિવસ હોય
છે ત્યારે ત્યાં રાત હોય છે, અને ત્યાં દિવસ હોય છે ત્યારે અહીં રાત
હોય છે. અ્યારે હિંદુસ્તાનના ચિતારા પામરા હતા ત્યારે અમેરિકાને કોઈ
જોળખતું પણ નહિતું; આમે અમેરિકા વેલવને ચિખરે પહોંચ્યું છે અને
હિંદુસ્તાનનો કોઈ ભાવ પણ પૂછતું નથી. પૂજા અથવા સત્કારની
વખતે અહીંયાં જોડાકદાટવામાં આવે છે ત્યારે ત્યાંના લોક ટોપી ઉતારે છે.

અહીંયાં ‘પુસ્તક મિત્રપર છે’ એમ કહેવાય છે, ‘ત્યાં ઘોપડીપર
ટેબલ છે’ એમ કી.લાય છે. અહીંયાં ઘરમાં પુરોની સત્તા ચાલે છે, તેમના
ઘરમાં સ્ત્રીનું રાજ્ય હોય છે. અહીંયાં વિધવાઓની સંખ્યા માટી હોવાના
વિલાપ કરવામાં આવે છે, ત્યાં કુમારિકાઓની સંખ્યા વધી જવાની જૂમો
પાટણમાં આવે છે. હિંદુસ્તાનમાં અધિક અને પુરક મૂર્ખતાભરેલાં અને
અપશુકનીયાં મળાય છે, ત્યાં તેમને વિશ્વાસપાત્ર અને હોશિયારીના આદર્શ
વલુવામાં આવે છે. આ દેશમાં હખાતા પ્રથિમાં જો તેનો અર્ધ ભાગ
માટીન વેલવોની વાતોથી લયો ન હોય તો તેનો કોઈ ભાવ પણ પૂછતું
નથી. ત્યાં છપાતાં પુસ્તકોમાં જમી નવી નવી જાગતો ન હોય તો તેને
કોઈ હેતુ નથી.

અહીંયાં જેમી પાસે હુજર કલાતું ઉપયોગી જ્ઞાન હોય છે, તે તેને
છપાવી રાખે અને ત્યાં તેને છાપીને જહાર પાડે છે. અહીંયાં ઉધાર
ધર્મ-ઉપર ઉપરથી માનવાનો ધર્મ-જેદદ છે, ત્યાં નમદધર્મ (પાલન
કરવાનો ધર્મ) પુષ્કળ છે. અહીંયાં બીજાની સાથે હુજી મળીને ન

વામા, બીજાના હાથનું ન ખાવામા અને આલસછટને ખાતર અગત્યું રહે
વામા મોટાઈ મનાય છે, ત્યારે ત્યા લોકોની સાથે જેટલા પણ વધારે મરીને
ચાલે તેટલું વધારે માન મળે છે અહીં આ પરભાષા ભણતી એ હવડું
ગણાય છે (ન કોઈ ચર્ચા મળતી), ત્યા પરભાષાએ જેટલી વધારે આવડતી
હશે તેટલું વધારે માન મળશે.

નગદ્ ધર્મ વિષે એક વૃદ્ધ અમેરિકન પ્રોફેસરનું દૃષ્ટાન્ત.

‘રામ’ જ્યારે જાપાન જતો હતો ત્યારે સ્ટીમરમા અમેરિકાના એક
વૃદ્ધ પ્રોફેસર સાથે તેને યોગબાળ મળ્યું. તે વૃદ્ધ પ્રોફેસર રશિયન ભાષા
શીખતો હતો. તપાસ કરતા માલમ પડ્યું કે તેને અગ્રીમાર ભાષાઓ તો
આવડતી હતી. તેને “આટલા ઘડપણમા નવી ભાષા શીખવાની શી જરૂર
છે ?” એમ પૂછતા તેણે જવાબ આપ્યો કે, “હું ભૂત્તરવિદ્યાનો પ્રોફે-
સર છું, રશિયન ભાષામા ભૂત્તરવિદ્યાનો એક અશુભ અંશ લખાયો છે,
તેનું ભાષાતર હું કરી ચકું તો મારા દેશમાધવોને અત્યત લાભ મળે,
તે માટે હું રશિયન ભાષા શીખું છું.”

‘રામે’ કહ્યું - “હવે તો તમે મૃત્યુને બાતલો આપી પડોઆ છો, હવે
શીખીને શું કરશો ? ઈશ્વરનું ભજન કરો.”

તેણે જવાબ આપ્યો:- “લોકોએવા એજ ઈશ્વરોએવા છે, * આ
મુશ્કેલ કર્તવ્ય બજાવતા હું નરકે જાઉં તોપણ મને તબી હરકાર નથી.
મારા દેશમાધવોને મુખ યતુ દોષ અને મારે હજાર વગત નરકવાસ
લોગવનો પટે તોપણ મને હરકત નથી. આ જન્મમા લોકલોકોનો લાભ
લેવાનો હું મૃત્યુ પછીની અદરક સદિમા દરમી હું હોજન નથી.”

મુજરબા જવ તો આમન્દા ખ્યાલમા,

નનંભત હા હમી હમણાં હિ હલત. *

‘નગદ્ ધર્મ’ એજ કહેવાય. જાનવજીવિતામા એવી ઉત્કૃષ્ટ આદા કરી
છે કે—

દર્મ્યેભાષાકરણ મા રમેનુ કરાવન ।

અર્થન-કર્મજ કન્તો રહે, રૂગ ઉપર હિં રાખીય નહિ.

જન્મ હુ ન પુત્ર મ જન્મે પરી પુત્ર દે નમ્રતાજ સ્વસ્ત્ર પ અને કરિવ
કલ તો કેવળ અનુભવ છે કર્મજન્મજ ન અનુભવી પડેનું પરી પા છે એમ સમાજ.

હોદ મેડેલેની જીવી પ્રાચીના દલીલે, “મરૂં તો મારી તાવજેરીમાં મરૂં!”

દૂન કરના મુઝકો કુએ ધારમે,

કુએ જીવજીવની જાને જીવજીવમે.

અર્થાત્-પ્રિયાની મદીમાં જ મને દાટમે. જીવજીવની જીવજીવનીમાં જ દોષ છે.

મરુનું તો દર્જા જાતવનાં જ મરુનું જોઈએ, ધોર રજુસંપ્રમામાં જીવ જીવનાં મરુનું જોઈએ, આનંદ જાને ઉત્સાદ સાથે કેમરીમાં કરવાં જોઈએ.

એક દોસો જાદ દોષનો હતો તેને કોઈએ પૂછ્યું કે, “દોસા ! આ શું કરો છો ? તમારે ક્યાં આનાં દુઃખ આપ્યાં છે ? તમારું લાકડું તો સમયાને પડ્યું છે. પેલા દુઃખરનું વચન યાદ નથી ? ”

ધર જાતડું ખાક ઇશ વદયત-કદામે નાસિદા !

આથે જળ મજદર મુઝકો જોરકન યાદ આ ગયા.

અર્થાત્ “ દે ઉપદેશક ! આ જગતમાં હું ધર જાંખીને શું કરીશ ? ત્યારે મજુરોને હું જોઈ છું ત્યારે મારી દબર જોઈનાર મજુરોનું મને સમજી શક્ય છે. ”

દોસાએ ઉત્તર આપ્યો:- “ જીવજીવે વાળ્યાં ત્યાં તે મેં આપ્યાં. હું વાવતો જાઉં છું તે જીવ જાણે. ”

એવી જ રીતે જગતનો વ્યવહાર ચાલે છે. ઈશુખિસ્ત, મહામદ વગેરે જે મહાત્માઓ થઈ ગયા તેમણે વાવેલા જાડોળા દુઃખ શું તેમને, પોતેજ આપ્યાં ? કદિ નહિ. એ મહાત્માઓએ તો ઉચ્ચ પોતાના દેહ જ એ જાડોળા ખાતર વરીકે અર્પ્યા, ત્યાં પડ્યા દુઃખ ક્યાંથી ખાય ? આજે હજારો વર્ષથી જે વૃદ્ધોના દુઃખ લોકો ખાય છે તે વૃદ્ધ પ્રાચીન ઋષિઓની ભક્તિથી ઉત્પન્ન છે. આ સિદ્ધાંત ધર્મનો પ્રાણ છે અને એજ સિદ્ધાંતાનુસાર તે સંચયન ભાષા શીખનાર પ્રોફેસરનું વર્તન હતું.

મજુરી કરી વિદ્યામ્યાસ કરતા જાપાની વિદ્યાર્થીઓ.

જે સ્ટીમરમાં ‘ રામ ’ જાપાનથી અમેરિકા જતો હતો તે સ્ટીમરમાં જાનકર દોડતો જાપાની વરુઓ હતા. તેમના કેટલાક જાનકર કુટુંબોના છેતરા હતા; પરંતુ તે સૌમા પોતાને ધેરથી પેસા તથા આપેલો કેટલક જ દોલ કેટલાક તો એવા હતા કે સ્ટીમરનું સાડું પળુ ધેરથી લાવ્યા નહોતા.

તેમાંના કેટલાક શ્રીમંત ઉત્તરુએના જુદા સાફ કરવા રહ્યા હતા, કેટલાક સ્ટીમરને ધોવા સાફ કરવાના કામપર રહ્યા હતા, અને કેટલાક એવાં જ ષીજાં કામપર રહીને સ્ટીમરનું બાકું ચૂકવતા હતા. તખ્ત કરતાં માલમ પડ્યું કે, ‘આપણા દેશના પૈસા પરદેશમાં બંધને શા માટે ખરચવા ? સ્ટીમરનું બાકું પછી કામ કરીને ચૂકવવું’ એવો તેમનો વિચાર હતો. અમેરિકામાં ગયા પછી તેમાંના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ જાણે કિંમત શ્રીમંત લોકોને ત્યાં મળુરી કરતા અને રાત્રે સતની શાળાઓમાં બંધ બસતા કેટલાક દેવેના કામ ઉપર અને કેટલાક એવાજ ષીજાં કામોમાં જોડાયા હતા. એ લોકોઃ ઉનાગામાં મળુરી કરતા અને શિયાળામાં કૌલે-જમાં ભણતા.

ਘੇਰੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਘਾਇਬ ਹੋਣਾ।

અર્થત્રિ-જ્ઞાનપ્રાપ્તિને માટે મીઠાજલની જે પેડે એ ગાંધી જોડાયે.

[illegible]

કોઈ જામીની અલગ નહેતાર પાત્રે મુકાદ્દા નાથ છે.

[illegible]

પાણી નિર્મલા બાંધ્યાં અંદા હોય. ”

વિદેશગમનના લાભ-અમેરિકનો અને ઝર્મનોનું દ્રશ્ય.

વિચાર કરી જોતાં માત્રમ પદ્યો કે હરદોષ દેશે પ્રવાસથીજ ચેતાની ઉન્નતિ કરી છે. એ વિષે અમેરિકન લોકો તરફ જુઓ. સાધારણ રીતે ખ્રીસ્તાણીસ દલાર અમેરિકનો દરદોષ પેરીસમાં હોય છે, તેમનાં ટોળાંનાં ટોળાં જ્યાં આવતાં તરફે પડે છે અને ફ્રાન્સમાં કંઈ જણ નથી ચોધ સાથ અથવા કળા નીકળે કે ગુરત તેઓ તે પોતાના દેસમાં પહોંચાડે છે. જુની કળાઓ પણ તેઓ કાંઈ જોતી ચીજતા નથી. દરેક એસમમાં લગભગ જોઈ દલાર અમેરિકનો મિયુરમાં જાય છે અને ત્યાંના પીરામકાં જોઈ આવે છે. હાજો અમેરિકનો આખી પૃથ્વીનું પર્યટન કરી આવ્યા છે. જોવી રીતે એ લોકો જ્યાંથી જ્ઞાન મળે ત્યાંથી લઈને ચેતાના દેસમાં પહોંચાડે છે. જર્મન લોકો પણ એવા જ છે. અમેરિકાથી આવતાં ‘રામ’ જર્મન સ્ટીમરમાં બેઠે હોતા. પહેલાં વર્ષના ઉત્સાહ લગભગ ત્રણસેં હતા. તેમાં પ્રોફેસર, ઠપૂક, બેરન તથા વેપારી વગેરે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના માણસો હતાં. દિવસે ‘રામ’ સ્ટીમરને સૌથી ઉપલે માળે બેસતે અને ત્યાં એકાંતમાં વખતો, વાંચતો અથવા ધ્યાનમાં મગ રહેતે, પરંતુ જર્મન લોકો ઉપલે માળે આવીને ‘રામ’ ને નીચે લઈ જતા અને બ્યાજ્યાન અપાવતા. ‘રામ’ ને તેઓ ખરેખરી પારીને રહેતો અથવા કાફર ત્રણવા નહિ. તેમનો વિચારજ એવા હોત કે આ ‘પરંતી પાસેથી બેટલું’ જ્ઞાન મળે તેટલું કાઢી લેવું. ’ અમેરિકાના મુનાઈટ્ડ સ્ટે. સમા ‘રામ’ નાથી પહેલું વૉશીંગટન યહોર જોયું. ત્યાંથી વૉશીંગટન મુનિસિપલિટીએ ‘રામ’ ને હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર બ્યાજ્યાન અપવાને આમંત્રણ દ્યું. બ્યાજ્યાન પૂરું થયે થકી એક તરફ પ્રોફેસરની મુલાકાત થઈ. આ પ્રોફેસર જે હા વખતપત્ત જર્મની જઈ આવ્યો હતો. ” જર્મની સાં માટે મયા હજારી ’ એમ ‘રામ’ જ્ઞાને તેને પૂછ્યું ત્યારે તે લેખ્યો. — “ વનસ્પતિશાસ્ત્ર અને જ્ઞાનજાત્રાના વિષયોમાં અમારી મુનિસિપલિટી અને જર્મન મુનિસિપલિટીઓને મુજબતો કરવા ગયો હતો. ” તેજે જ્ઞાનેર રચક અલિબેર દરારજા જણ વ્યું કે, “ દયા વર્ષ પહેલાં જર્મની અમારા કરતા અગ્રજા હતા, પણ આજે અમે તેનાથી જણે ઉતરતા નથી. ”

વિદેશની વિદ્યા મળ્યાથી વટલાઈ જવાનું નથી.

હું કહું છું કે મરણ પર્થે ત બાણે. અમેરિકનોએ ઘણી મહેનતે બીજાઓ પાસેથી શીખી શીખીને વિદ્યા સંપાદન કરી છે અને તેને ખીલવી છે. અમેરિકન લોકો ' ડોલરના દાસ ' કહેવાય છે, તે ખર્ચ નથી; ઉલટા ડોલર તેમના દાસ છે. કારણ કે ડોલર તો વિદ્યાની પાછળ આપેઆપ જ ધસદાઈ આવે છે. જે લોકો અમેરિકન લોકોપર એ આરોપ મૂકે છે તેઓ નગદ ધર્મના નહિ પણ નગદ નાણાનાજ અત્યાચારી છે, તેઓ અમેરિકન વસ્તુસ્થિતિથી તદ્દન અજાન છે નિષ્ફળ યનાર શિયાળની પેઠે ' દાસ ખાટી છે ' એ પ્રકારનો એ આરોપ છે કેત્રીકિર્નિયાની એક સ્ત્રીએ અદાર કરોડ રૂપિયા આપીને એક વિદ્યવિદ્યાલય સ્થાપ્યું છે એવી ગીતે જ્ઞાનની વૃદ્ધિ અને પ્રસાર કરવાને માટે તે દેશમાં દર વર્ષે કરોડો રૂપિયાનું દાન કરવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાનની શ્રદ્ધાવિદ્યાને તેઓ એટલા માને છે કે વ્યાવહારિક વેદાત ત્યાં અત્યાર જેવું છ તંત્ર અહીં નથી તે લોકોએ વેદાતનું અધ્યયન કરીને તેને પોતાનું કર્મ નાખ્યું છે, તોપણ તેઓ કંઈ હિંદુ થયા નથી, તેનીજ રીત નાપણે પણ તેમની વિદ્યા અને દુનનરક્ષા પ્રાપ્ત કરવા હતાએ આપણ રાષ્ટ્રીનત્વ જાગરી રાખી શકીશું. આઠ બહારથી પોતાના ખાસક લેઈ, પરંતુ ત્યાં ત બલ ખેરકાડ બનતું નથી બહારથી ખીડું પાડી, પ્રકાશ બન હતા તે કંઈ અને પચાન છે, પણ તેથી તે જાન જ પાડી હતારૂપ બની નવું નથી જાપાની લોકોએ યુરોપ અને અમેરિકાની દુનનરક્ષા કરી નો પન્નુ ત્યાં જાતે જાપાનીશ રહ્યાં છે દેવોએ ક્ય (બહુર્ષા ના પુત્ર) ને નાજના પાત્ર મોહીને તેમની સહનની વિદ્યા શીખા લીધી, પણ તથા ૧ પોતે રાક્ષસ બન્યા નહિ, તેથીજ રીતે યુરોપ અને અમેરિકા જ્ઞાન તમનું જ્ઞાન તથા કલા શીખી આવવ થી તમારું હિંદુત્વ જન્મું નકબાનું નથી.

જ્ઞાનની ત્રાપ લે ન કરવાથી પોતાનેજ નુકસાન છે

જે લોકો જ્ઞાનને અમુક દેશમાં પૂતી નાખવા છન્દે છે અને આ જ્ઞાન અમારું ને આ જ્ઞાન બીજા દેશનું છે, બીજાનું જ્ઞાન અહીં આ નાપણે તો ખોદું મથે અને અમારા જ્ઞાનને તથા અપાને પણ કોઈને અધિકાર નથી એમ કહે છે, તેઓ પોતાના જ્ઞાનને અજ્ઞાનના રૂપમાં જ દેવે નાખે

છે. આ જોરડીમાં અજવાળું છે, આ પ્રકાર અત્યંત મનોહર અને સુખ-
દાયક છે; પરંતુ “ આ અજવાળું અમારું છે, અરરર ! બહારના અજ-
વાળા સાથે તે બળે તો અલદાઈ બચ-અપવિત્ર થઈ જાય ! ” એમ લો
આપણે દહીંએ તો આપણને ‘ મૂર્ખા ’ સિવાય બીજી શી ઉપમા મળે ?
છતાં તેવા બનીને આ અજવાળું છે, તે ન અલદાય તે માટે લો આ
જોરડીનાં બારી બારણાં બધે દરી દહીંએ તો મું થયે ? તે અજવાળું બ
એકદમ જનું રહેશે અને તેની જગ્યાએ ધોર-અંધકારજ પ્રસરી રહેશે !
અહોસોસ ! આપણે દિંદુઓ એવી ભૂલભરેલી નીતિ ચલાવતા આવ્યા છીએ !

વિદેશગમનથી દેશોપ્રતિ.

દુષ્ટાસ્વતન અજ મુઠકે-મુઠકેમાં ખુરતર;

ખારે-વતન અજ સખુલે-રેહાં ખુરતર.

અર્થાત્-“ મુઠેમાનના દેશ કરતાં મારો દેશ મને વધારે પ્રિય છે,
અંદાજના વૃક્ષ કરતાં મારા દેશનો ઠાંટો પલ્લુ મારે મનથી વધારે સારો
છે ” એમ દહીંને પોતે દેશાનુભૂતિ લોત્રવવી અને પોતાના દેશને કંટક-
વનસમાન બનાવી દેવો, એ મું સ્વદેશપ્રીતિ છે ? એકજ જાતનાં ઠાંટો એક
જ જગ્યાએ નજીક નજીક વાવવાથી તે છેક કમજોર બને છે; પરંતુ
તેમને દૂર દૂર વાવવાથી તે પ્રચંડ અને મજબૂત બને છે. જૂદા જૂદા દેશોને
પલ્લુ એજ નિવમ લાગુ પડે છે. કારખીર વિષે દહેવાય છે કે:-

અજર શીરદોષ બરફે-જનીનસ્ત;

હમીનસ્તો હમીનસ્તો હમીનસ્ત.

“ લો પૃથ્વી પર કોઈ પણ સ્વર્ગ હોય તો તે આજ છે, આજ છે,
આજ છે. ”

કારખીરી લોક પોતાનું આ નંદનવન ઊડીને બહાર જવામાં મુન્ડો
ચલતા હોવાથી જ તેઓ નિર્જળ, દરિદ્રી અને નાદાન રહ્યા છે; પરંતુ
તેમનો જે કારખીરી પહિલ પોતાનું પર્વતના સિખર ઉપરનું માની લીધેલું
સ્વર્ગ ઊડીને બહાર નીકળ્યો તેને ખરેખરું સ્વર્ગજ મળ્યું છે. તે જ્યાં
પલ્લુ રયો ત્યાં તેણે દિંદુસ્તાનના લોકો ઉપર છાપ પાડી અને તેમની પ્રિય
પ્રિય પદ્ધતિઓને તેણે યોજાવી છે. જ્યાં મુખી બાપાનીઓ પલ્લુ બાપાન
ઉડીને બહાર નીકળ્યા નહોતા ત્યાં મુખી તેઓ પલ્લુ દુર્બળ અને યૌ.

પાછળજ હતા; પરંતુ બહાર જ્યાં માંડતાંજ-બહારની હવા ખાતંજ તેઓ બહાર જન્યા. મૂરોપના પણ મરીન, દરિદ્રી અને સાધારણ લોકોના વહાણમાં બેસી અમેરિકા જઈ રહ્યા હતા; પણ જુઓ ! આજે તેઓ જ આખી કુનિયામાં સોથી વધુ સક્રિયતાન થઈ બેઠા છે ! તેવીજ રીતે જેમના પોતાના દેશમાં કોઈ જાવ પૂછતું નહોતું એવા કેટલાક હિંદીઓ પણ પરદેશ જતાજ ત્યાંજ ઉચ્ચ દરજ્જાના મુખરેલા લોકોમાં ગણાયા હતા અને તેમણે કીર્તિ પણ પ્રાપ્ત કરી.

“ પાણી ન બહેતો ઉરમે જુ આપે, ખંજર ન સહે તો મોરચા આપે; મદિશ સે બહા મિહર વ મઃ કા ખજ મદિશ સે ફલકને ઐજ પાયા.”

અર્થાત્-“ પાણી વહેતું ન રહે તો ગંધાપ છે, ખંજર વધરાય નહિ તો તેને કાદ ખામ છે, ફરવાથી જ સૂર્યને તથા ચંદ્રને મહત્વ પ્રાપ્ત થયું છે અને નહોતોમંડળ પણ ફરવાથીજ ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્તું છે.”

જેમ વૃક્ષ સર્વ પ્રકારની હરકતોને ન મહાગરતા જ્યાં પાણી મળે ત્યાં પોતાના મૂળને લઈ જાય છે; તેમ અમેરિકા, જાપાન, જર્મની, ઇંગ્લાંડ વગેરે દેશોના લોકો સમુદ્રો તરીને, પવતો આગળીને, પૈસા ખર્ચીને અને અનેક પ્રકારના સડો વેડીને જ્યાં કંઈ પણ જ્ઞાન મળવાનો સંજવ હોય ત્યાં પહોંચી જ્યાં કે તે દેશોની ઉન્નતિનું એક એ કારણ છે હવે બીજા કાણુ વિશે મળ્યા —

નવદર્શન-આગ્રહાત્મક વેદાન્તનાં કેટલાંક દૃષ્ટાન્ત.

કેટલાક હિંદુસ્તાના તથા બહારનાં સ્થાનમાં રહેલાં જેમને જતા હતા તેમના પર્વના ઉગા ઓને જ દેખાત મળતું ન તેમણે કંઈ કારણમરે સ્વીકાર્યું નહિ એક મંત્ર જાપના ઉપાય તથા કે એ દિ યુવાનો જુખ્યા છે, તેથી તેણે તમન માદ દુષ્ટ, ફળ વગેરે લાગીને તેમની સામે મૂક્યા તેમણે પ્રથમ તો ૧૦૫૪ વચ્ચે તે લેવાની ન પાડી, પણ પછી તે સ્વારીને જાણ સ્વીકાર ઉપ ન જાતી વ તા તઆજ પેલા જાપાની ઇન્જિનિયર નિશાર માન ન જુ જાપની વસ્તુઓની કેમત તેને આપવા મંડી, પણ તે જાપાનીઓ સીધી નહીં જતા, અને ૧ ઉપર દાવ જેડીને હાથ લગાડે કે, “ જારે તમે હિંદુ ના જાઓ તારે ત્વના લોતાને એમ કહેશે નહિ કે જાપાની લોક અત્યંત જાણ નાશાયક છે કે તેમની સ્વીમરોમાં

ત્રીજા વર્ગના ઉત્પત્તિ માટે ખાસ પીતાની સમવદ દેલી નથી. ”

જ્યા વિચાર કરે કે એક શરીર તરફ જાણી પ્રવાસી સ્ત્રીમર સાથે પોતાનો કંઈ સંબંધ ન હોવા છતાં આ પ્રમાણે પોતાના પૈસા શા માટે ખર્ચે છે ? પોતાના દેશની સ્ત્રીમરોની કાંઈ નિંદા ન કરે તેટલા માટે એ તરફ પોતે સ્વદેશથી જુદો છે એમ માનતો નહોતો. ‘આખા દેશનું જીવન એ જ પોતાનું જીવન’ એ જ એની પૂર્ણ ભાવના હતી. કેવો પ્રેમ ! ! કેટલો સ્વાર્થત્યાગ ! એનું જ નામ શુદ્ધ એકત્ય ! એનું જ નામ નગદ ધર્મ ! આ વ્યાવહારિક વેદાંત સિવાય જગતનું કે મોક્ષનું કશું માર્ગ અસ્તિત્વમાં નથી.

“ મરના બધા હે ઉસ્મા એ અપને લીયે જીયે;

જીવ દે વહ એ મરજુદા ઇન્સાન દે લીયે. ”

તમને યાદ હશે કે જ્યારે સચિયન લોકોના હૃદયને રોકવાની જાણ નહોતી અને તેને માટે કેટલીક આગળોટા સમુદાયમાં દુઝાવવાની જરૂર હતી; ત્યારે મીઠાટોએ બહેરનામું બહાર પાડ્યું કે, “ મારી પ્રજામાંના કોઈને હું આ કામને માટે ફરજ પાડતો નથી; પરંતુ જેઓ એ સ્ત્રીમરો સાથે દુઝવાને પુષ્ટી દોષ તેમણે સ્વયંસેવક તરીકે અરજી મોકલવી. ” આ બહેરનામાથી જરૂર કરતાં હજારો અરજીઓ વધારે આવી પડી હતી અને તેમાંથી સુદૃઢી કરવામાં મુશ્કેલી પડી હતી. તે વખતે કેટલાક તરફ-છોડી પોતાના શરીરમાંથી લોહી કાઢીને તે લોહીથી લખેલી અરજીઓ મોકલ કરી હતી. આમ કરવામાં તેમનો ઉદ્દેશ એવો હતો કે પોતાની અરજીઓ જલદી મંજૂર થાય; અને છેવટે થયું પણ તેમજ. જ્યારે એ લોકો આગળોટાની સાથે દુઝવા લાગ્યા; ત્યારે તેમાંના એક એ કસાનો પ્રયત્ન કરવાથી પોતાનો જીવ બચાવી શકે એવો સંભવ હતો. કોઈએ કહ્યું કે, “ કસાન સાહેબ ! તમે કામ તો પાર પાડ્યું, હવે પ્રાણ બચાવી શું ફાયદો ? જીવતા ઘેર જાઓ તો કેમ ? ” મૃત્યુની પરવા ન કરનાર પેલા કસાન તરતકારપૂર્વક જવાબ આપ્યો કે, “ શું પાછા જવાન માટે મેં બહા આપવાની અરજી કરી હતી ? ”

‘ મદગલા ન નિવરેને તમામ પરમે મમ ’

અર્થાત્—જ્યાં બધા પછી પાશું આ જગતમાં ન આવવું પડે તેજ માફે પરમ ધામ છે.

કેવા જુલુ કિ બા પસપાન્દ આસનેસ્ત
અર્થાત્-અહીં પ્રાણાર્પણ કર્યા નિના બીજી વાતજ કરવાની નથી.
શેર સીધા તૈગતા છે, વફતે-રફતનું આગમે
અર્થાત્-સિદ્ધ પાણીમા તરતા હમેશા સીધોજ આ પેા બાન છે
નગદ ધર્મ અને શુદ્ધ વેદાત તે આ જ છે !

ત્રેન ઝિદન્તિ શક્તાનિ ત્રેન દહતિ વચક ।

ન ચૈત જ્ઞેદવત્વયો ન જોષ્યતિ માસ્ત ॥

અમેરિકામા શાસ્ત્રીય પ્રયોગ કરી જોવાને માટે એક વખત જીવના મનુષ્યનું શરીર કાપવાની જરૂર જણાઈ કેટલાક અમેરિકન તરફેા તુરત જ પોતાની છાતી ઉઘાડી મરી દેલા રહ્યા અને બો-યા-અમને ચીરો, અમને કાઢો, તમ્હુ તમ્હુ કપાઈને અમારો પ્રાણ ભલે લય જો તેમ થવથી શાસ્ત્રની ધ્વનિતિ યત્ની હોય અને બીજાનું કપાણું થતું હોય તો અમારું વિવિસેકશન (જીવતો દેહ શાસ્ત્રીય પ્રયોગને માટે મપવો તે) હજાર દરજ્જા ઉપર છે ” અને પ્રેમ દહેવો કે ગૌરવ ? આજ નગર ધમ છે ! આજ વ્યાવહારિક વેદાત છે !

અમેરિકાના મુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના પ્રેસીડેન્ટ અબ્રાહમ લિન્કન વિષે એમ દહેવાય છે કે, એક દિવસ તે ઘેરથી નીખીને ઑફિસમા જતો હતો ત્યારે રસ્તામા તેણે કાદવમા ખુ ની મોહું અને અધમ્મણ થઈ ગયેતું એક કુર્મર જોયું તે માં જોર મારી લાવ્યું, પરંતુ વાહન ની બીજી તરફ નહેતું તે કુખથી તરફ તું હવે તેનું પાતળ પ્રેસીડેન્ટ નીચે જતર્યો અને તેની પાસે જઈ બહાર પહોંચી તેના બાવ બોલો મારા તેના શરીર ઉપરના બધા કપા પડે રહ્યા, પરંતુ હી જ દરજ્જા ન ક તા તે અહીસમા બાવ્યો લોકોએ ત્યાર બે વાત બાદની રે તેની લીજ પ્રથમ રાજીને તેને કહ્યું કે, આપ પછા દયણુ ન કરો તો ન જાય ! વ્યથ સ્તુતિ કરેો નહિ ! મ દયા વા ર કરા થી ર કુર્મરના દુલી મારા હાથ ન સર થા અને રે ર ર ન ર ર ર નિ બહાર કહાડયું !

વજ કરે નિશ્ચ-ચાપી ૧૧ ? વિમાતમા યાચે કેવું જોમ્મ ?

* છૂરો મજનસ નિકલા ફરે લેનીકી જો લી,

પ્રમનો કેવો સાદાત્કાર !

* દેવીનો નસ ફે તા મજનુની નમમ થી લેલી નીકજસ લાનુ

૪ પનીએ કુલકી લગા સદના નસીમકા,

મગનમ કે કનરે આંખસે ઉનકે ટપક પડે.

નગદ ધર્મનું આ સ્વરૂપ એ જે છે કે આખા જગતનો આત્મા એ પાણી જે આત્મા છે, એમ માનવું જોઈએ. ધર્મનું આ સ્વરૂપ વળીને મનુષ્યોએ તેને અમલમાં મૂકવું છે, તેમની ઉત્પત્તિ થઈ છે. જે મનુષ્યો આ સ્વરૂપ નથી સમજ્યા, તે અવનતિના ખાદ્યમાં પડ્યા છે.

હિંદીઓની ફલકાફના થોડાક દાસલા.

આપણા દેશ સંખ્યે બહુ જ દિલગીરી સાથે મારે એક વાત કહેવી પડે છે. હાલમાં દ્વાગદ્વાગમાં સીંચ લેણીની એક પલટણ છે. ત્યાર પહેલાં ત્યાં પકાણુ લેણીની પલટણ હતી. દ્વાગદ્વાગમાં પકાણુને મૂરોપીઅનેના જેટલો જ એટલો લગભગ મેત્રણ પીંડ જેટલો પગાર મળતો હતો. સ્ત્રીની લગણ વખતે સીંચ લેણી ત્યાં ગયા ત્યારે તેઓ પકાણુને પોતાના કરતાં બમણો પ્રમોડા પગાર મળતો. સાખી થક્યા નહિ અને તેમણે પ્રિટિય પાર્લામેન્ટને અરજી કરી કે, “પકાણુને બખે ત્રણ ત્રણ પીંડ પગાર આપવા કરતાં અમારા ૧૦) સ્ત્રીઓના પગારમાં પાંચનો વધારો કરીને અમારા જ લેણીની ભારતી કેમ કરવા નથી ?” એ અરજી વિષે સરકારના સ્વરેષ અને વિરોધ ખાતાના અમલદારો વિચાર કરવા હતા, ત્યારે પકાણુને મુલવામાં આવ્યું કે, “ત્રણ પેલને બદલે એક પેલના પગારથી સહેવાને તમે ખુશી તો ?” જા. માગણી એકે પકાણુ કૂલ કરી નહિ. એમ થવાથી પકાણુની સાખી પલટણની પલટણ હતી કનવામ આવી અને સર્વ પકાણુ બરતરફ થયા. લાગ્યો સાંજે એ એટલા પગાર બિનાફ ન કપો કે જો તેમ પગ પકાણુ આપવા જ રેલગ પુખી હ. તો ન પડેપડે પગ મુલત એ સીંચને લાજ ન આવી. પેલાના જાનવાના મગા હાવતા તેમને કંઈ જ દયા ન આવી. ન. ને. અરજી રેલગ કેલ હુ. પેલા બુધે મરતા પકાણુ રેલગાર કે. પલ. સાંજે નહિ. ત્યાં એક સેમણીકેનના સુલોનીનેકરીન સીંચ જ ર. ખેની નાંબે હાવા. તો જો દયા પાણીના ત્રણ સહેરેથી એ સીંચ લેણી. એ હ. જલ. રેલગ થવા દવા કે પ્રજા! પ્રજા! તેમને પકાણુન થયો, મરતો નથી, કરીન મરતા. મથો અને તાર સહેરેથી અધમળ્યા હાં રવા.

૪ પની દીને ડો દવા લગત કરી અમલ દિસાનું રેલગ હ. ન

મધમાખીએને હાથની આંગળીઓએ લગાડી એટલે સોળે ચલ્લે અને આખા શરીરના કરતાં હાથ ખૂબ લાંબા થયે !! પરંતુ એ લાંબાઈ શું સુખરૂપ છે ? એ જાણે-એ જાણે-તો રોગજ છે ! એવી જ રીતે જે લોકો પોતાના દેશનું દિત તે જ પોતાનું દિત છે એમ માનતા નથી, પોતાનો આત્મા દેશના આત્માથી સિત છે એમ સમજે છે, તે સ્વાધી સ્વેદિના હાથમાં રોગ થયલા સોળા સિવાય બીજું કંઈં આવતું નથી. હાથ ક્યારે કાન, નાક, આંખો વગેરે આખા શરીરના આત્માને પોતાનો આત્મા ગણી વર્તે છે, ત્યારે જ તે જગજાન અને મજબૂત થાય છે, અને જે મનુષ્ય પોતાના દેશનો આત્મા જ પોતાનો આત્મા છે એમ માને છે, તેને જ ક્ષમ પ્રાપ્ત થાય છે.

અમેરિકાની સ્વતંત્રતાની જાણવા યોગ્ય દર્શક અને કારણો.

જે અમેરિકામાં પહેલી આશ્ચર્યની જાણત એ લેખ કે એક ઠેકાણે ધરનો માલિક પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મનો હતો અને તેની ધાર્મિક સ્વતંત્રતા. શ્રી રામન દ્વિધાલિક પંથની હતી. એ લેખને મારા મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે આપણા હિંદુસ્તાનમાં સિન્ન સિન્ન ધર્મના લોકો (દાખલા તરીકે આર્યસમાજ અને સનાતન ધર્મ) એક મહાક્ષામાં પણ લાગે જ રહી શકે છે, તો આ જોડું સાથે તે શી રીતે રહેતું હશે ? તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે તે જોડું બહુ જ આનંદથી રહેતું હતું. દર રવિવારે પતિ પ્રથમ પોતાની પત્નીને તેના રામન દ્વિધાલિક દેવગ મુખી મૂંઢી આવે અને પછી પોતે પોતાના બુદ્ધ દેવગમાં પ્રાર્થના કરવા જાય. તે ગૃહસ્થની સાથે 'રામ' ને વાતચીત થઈ ત્યારે તે બોલે છે, " મારી સ્ત્રીના ધર્મ સંબંધી સલાહ તેની અને ઈશ્વરની વચ્ચે છે; તેમાં વચ્ચે પડનારા હું કોણ ? મારી સાથે તેનું ગુદ્ધ વર્તન છે. ઈશ્વર સાથેના તેનો વ્યવહાર તે બોલે અને ઈશ્વર બોલે." અહાહા ! કેવો ઉદાર વિચાર !

અમેરિકામાં પ્રજાની એકતા આગળ ધર્મબેદનું વિશેષ મહત્વ નથી. હિંદુસ્તાનના આર્યસમાજ, શીખ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી વગેરે તો ત્યાં હિંદુ તરીકે જ ઓળખાય છે. તેમનામાં પ્રજાની એકતા એટલી બધી છે કે આપણા અહીંના ધર્મબેદો કરતાં મોટા ધર્મબેદો તરફ પધ્ધ હોઈ

ત્યાંની કૌશલ્યોની સ્થિતિ કેવી હાય છે તે આંશજી. બી. એ., ઝોમ એ.,

વ્યાવહારિક અને શારીરિક દેહવળી. ઔકટર એક પ્રીકોમ્પારી ઇલ્યાદિ ટિઓમોના અવ્યા-
સની સાથે શારીરિક શિક્ષણ પણ આપવામાં આવે
છે. ઉત્તમ શિક્ષણની સાથે ખેડૂત, હુદાર, સુતાર અને
કારીઆના કામ પણ શીખવવામાં આવે છે. મનુષ્ય

પ્રાણીમાં મુખ્ય ત્રણ ભાગ છે. કેમ્બ્રિય, ગ્રાનોદિય અને એપેન્ડેજ. એને
ઇમેન્ટમા હેન્ડ, હેન્ડ અને હાર્ટ કહે છે. ગ્રાનોદિયમાં બહુનું ગાળ અહીં
જાય છે અને બહુ વસ્તુઓના. મન ઉપર તરલા પાં છે હાથ, પગ વગેરે
કેમ્બ્રિયોએ એપેન્ડેજના માથા વસ્તુઓ ઉપર નાચી આવે છે કેમ્બ્રિયો
અને ગ્રાનોદિય એ બંને વચ્ચેના વચ પાં જ નહીં પાં વચમાં આવે, પરંતુ તે
આપણે અહીંનું ગાળ કાઢી નાંચી એ વચમાં ગાળ અને ગ્રાનોદિય બંને
જવા ન હોય તો એ વચમાં મળવાના વચી ન આવે. દિશા થાય
છે. અને પાંચને ગાળ નહીં નહીં અને ગ્રાનોદિયને અહીં પ્રાપ્ત થાય
પાં વચી વચી ને એક નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં
અને નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં
વચ. નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં નહીં
વચ નહીં વચ નહીં વચ નહીં વચ નહીં વચ નહીં વચ નહીં વચ નહીં
વચ નહીં ગાળ નહીં વચ નહીં વચ નહીં વચ નહીં વચ નહીં વચ નહીં
ફેડ નહીં ગાળ ઉપરથી પાંચમાં જ નહીં હાથ છે. એવામાં
શાસ્ત્રને વ્યવહારમાં આવવાની કેવી રીતે એપેન્ડેજના વચ નહીં
શીખવામાં નહીં ફેડ વિચાર્યો ફેડ એવામાં નહીં વચ શીખવા
ફેડ નહીં

[illegible]

હૃદયની કોમલતા અને નિર્મલતાનું શિષ્યન.

વિદ્યાર્થી અને શિક્ષકની કમાળી વટે ચાલતા એક વિશ્વવિદ્યાલયમાં ‘રામ’ ગયો હતો; ત્યાં વિદ્યાર્થીઓની ક્ષી વગેરે સંગીત વટે કજીઆનો કાંઈ લેવામાં આવતું નથી. શિક્ષકોની દેખરેખ નીચે વિદ્યાર્થીઓ કૌલેજની જમીન ઉપર યંત્રો આગળ કામ કરે છે, પ્રોફેસરો નવી નવી શોધો કરે છે અને વિદ્યાર્થીઓને શોધો કરતાં શીખવે છે. એતીની નવી નવી રીતો, જુદા જુદા પાક અને નવી નવી દુન્નરકામમાંથી જે ઉત્પન્ન થાય તેમાંથી એ કૌલેજનો સપળો ખર્ચ ચલાવવામાં આવે છે. તેજ વખતે એક બોરડીમાં કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે ‘રામ’ ના દેખતાં કજીઓ થયો. એ તકરાર ઉક પ્રેસીડેન્ટ મુખી બઈ. પ્રેસીડેન્ટે કામ બંધ કરાવીને દ્વાર-મોનીઅમ વગાડવું શરૂ કર્યું. પંદર મિનિટમાંજ સૌ પોતપોતાની મેળે શાંત પડ્યા અને કજીઓ મટ્યો. આહા ! જેમના હૃદયમાં એટલો શાંતિ-રસ ભર્યો છે કે જેને જામગ કરવાને ગાયન જેવું નાતું સરખું બાહ્ય સાધન જ બસ છે, તેમને ધન્ય છે ! કેવી સરસ યુક્તિ ! હુવામાં સત્વશુભ બરી હેતુ જ મનનો ખજાનાગાદ એની મેળે શાંત થઈ ગયો.

શીકાગો યુનિવર્સિટીના એક અડર પ્રેમ્યુએટે ‘રામ’ ના તત્ત્વજ્ઞાન ઉપરના કેટલાક ભાષણોનું ટાચણ કરી લીધું, કસોટીની ખરી રીત અને તેમજ પોતાનું કેટલુંક લખાણ ઉમેરીને તેણે થોડા જ દિવસમાં એક પુસ્તક બનાવીને વિશ્વ-વિદ્યાલયમાં અર્પણ કર્યું. ગુરત જ તે વિદ્યાર્થીને ઉપલા વર્ગમાં મહાવ-વામાં આવ્યો, તેણે મિલ અને મિલનના પુસ્તકો પોતાના મગજમાં ભર્યા હતા કે નહિ, તે કંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. ખરા જ્ઞાનની કસોટી, જેવા પ્રકારનું જ્ઞાન અદરથી બહાર કહાડી શકાય તે ઉપરથી થાય છે, કેવું જ્ઞાન મગજમાં ધુસાડયું છે તે પરથી થતી નથી.

એક વખતે ‘રામ’ શાસ્ત્રી નામના જગલમાં પર્વત ઉપર રહેતો હતો. ત્યાં કેટલાક લોકો મગવા આવ્યા, તેમની બાળકો સાથે ઉત્તમ સાથે એક બાર વર્ષની છોકરી હતી. બધા ‘રામ’ વર્તન. નો ઉપદેશ ધ્યાન દઈને સાંભળતા હતા; પરંતુ થોડી વારે પેલી છોકરી ઉઠીને દૂર જઈ બેઠી અને

જ્યારે તે પાછી આવી ત્યારે તેણે એક કાનને રંજુ કર્યો. તેમાં શું થયું
 હતું ? 'શમ' નો સમય ઉપદેશ કવિતારૂપે તેમાં લખેલો હતો. પછી
 તે કવિતા વર્તમાનપત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થઈ. ઉકરંઓની એ દુશિવારી
 અને ટીકા બુદ્ધિ તેમને સ્વાતંત્ર્ય આપવાનું જ પરિણામ છે. મનુષ્ય
 બાળક હોય કે વૃદ્ધ હોય 'તે તત્ત્વથી દરનારે જાનવર' જ છે. બુદ્ધિ
 એ સ્વાર અને પશુવૃત્તિ એ થોટો છે. જ્યારે આપણે ઉકરંઓને સમ-
 લવીને કામ કરાવવાને બદલે, શુરસે થઈને અથવા ધમડી દઈને કામ કરા-
 વીએ છીએ, ત્યારે આપણે પશુવૃત્તિથી થોટાને સોડીના ફટકાથી બુદ્ધિ-
 રૂપી સ્વાસ્થ્ય પણ નીચેથી ફટાડી મૂકીએ છીએ. એમ કયાથી ઉકરંઓનો
 અંતરાત્મા શુરસે કેમ ન થાય ? ઉકરંઓને ધમકાવવાં એ પશુવૃત્તિથી
 કામ કરાવ્યા બરાબર છે, અને જે તત્ત્વથી મનુષ્ય એક ગણાય છે
 તે તત્ત્વનો-બુદ્ધિનો બનાદર થાય છે. સખ્તાઈ કરવી, શુરસે થવું, એ
 ઉકરંઓના અંતરાત્માનો બનાદર થઈ બદાબર છે. સમલવીને કામ
 સિવાય અથવા કાશુ બનાવ્યા સિવાય 'ફલાણું' કરીશ નહિ, અમુક
 જગાએ જઈશ નહિ' એવી નિરેધક આજ્ઞાઓ કરવી, એ ઉલટું પદ્ધતિ
 રીતે તે કામ કરવાની સૂચના આપ્યા બરાબર છે. ઉલ્ટે જ્યારે બાબ
 આદાને દુકમ કર્યો કે, 'ફલાણા અગાનવૃદ્ધાનું ફળ આઈશ નહિ' ત્યારે
 એ નિરેધને લીધે જ તે ફળ આવાનો કુવિચાર તેના મનમાં આવ્યો. તે
 નકલનકામાં હલકો વૃદ્ધ હયાં પરંતુ જ્યારે 'આ આઈશ નહિ' એવો
 આજ્ઞા નિરેધ કરવામાં આવ્યો, ત્યારે આવીઆ તેનેજ આવાનો તેને બાદ
 થયો. વર્તમાનપત્રમાં અત્યંત મદુરવતી બાદેર બબરાને મથાએ 'આ
 ચંચલો નહિ' એમ લખેલું હોય છે; તેમાં પણ આજ્ઞા રહસ્ય રહેલું હોય
 છે. કોઈએ એક સાધુ પાસે મંત્ર માગ્યો. તે મહાત્માએ મંત્ર આપ્યો અને
 કહ્યું કે, "વજ્ર વખત આગા જપવાથી મંત્ર સિદ્ધ થશે, પરંતુ આગા જપવી
 વખતે ફક્ત ચંદ્રાને વિચાર મનમાં આવવો ન જોઈએ." થોડાક પ્રયત્ન
 કર્યા પછી તે વિચારો પાછો મહાત્મા પાસે આવીને કહેવા લા-યો કે, "શુક
 મહાસત્જી ! ચંદ્રો મારા સ્વપ્નમાં પણ નહોતો; પરંતુ આપે ત્યાં પાડી
 ત્યાંથી તે ચંદ્રાને વિચાર લગુવાર પણ મારા મનમાંથી પસળો
 નથી." કેવળનીની જલથી ઉલટી રીત અભેસિમાં છે.

છોકરાઓને ત્યાં ફિન્ડગાર્ટનની પદ્ધતિથી ભણાવવામાં આવે છે. શિક્ષકો

છોકરાઓ સાથે રમતા, કૃદતા, ગાતા, નાચતા,

ફિન્ડગાર્ટનની રીતે શિક્ષણ આપતા ચાલ્યા જાય છે અને છોકરાઓ

શિક્ષણ મોજમજાની સાથે શિક્ષણ ગ્રહણ કરે છે. ધારો કે

છોકરાઓને વહાણનો પાઠ રીખવવો છે. લોકાર્થ

એક વહાણ દરેક છોકરા આગળ મૂક્યું છે અને વહાણ ભાષાના ઉપયો

ગમાં આપતી લોકાર્થની ટીપો વગેરે પણ તેમની પાસે મૂક્યા છે. પુરૂષ કે

સ્ત્રી શિક્ષક છોકરાઓ સુધે મળી જઈને કહે છે, “અમે તો હવે વહાણ

બંધીશું, અમે તો હવે વહાણ ચાલીશું. છોકરાઓ પણ એટલેમ

જીવા લાગે છે, અમ પડે જાતીશું આ જા’ નર્વ છોકરાઓ

જીવતા જાતી લાગે, આકે લાગે જાતી ૨૩ જીવતા પણ જીવતા, જીવતા

જીવતા લાગતા શિક્ષક પણ જીવતા જીવતાઓ તેમ મજા કરી અને

તેમ વહાણ લોકાર્થ થતું નાચતા રાંધે જ. શાળી શિક્ષકને પૂછવા

“લાગે, લાગે જાતી ૨૩ જીવતા પણ જીવતા, જીવતા

જીવતા લાગતા શિક્ષક પણ જીવતા જીવતાઓ તેમ મજા કરી અને

તેમ વહાણ લોકાર્થ થતું નાચતા રાંધે જ. શાળી શિક્ષકને પૂછવા

શાળામાં જોઈએ, આનંદ થાય છે, તેટલો, ઘેર પણ થતો નથી. ત્યાંની શાળાઓમાં શી લેવાતી નથી અને પુસ્તકો મફત આપવામાં આવે છે. એ દુકાનોનું વસ્તુ ધોરણ નથી. ત્યાંની દુકાનોની સ્થિતિ જુઓ. ચિકાગોમાં એક દુકાન તરફથી રામને આમ ત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. એ દુકાનની ફરજત ખીનું ક્ષેત્રફળ ગામીપુરના ત્રીજા લાખથી નાનું નહોતું. તે દુકાનને પુલ્લે પચીસ માળ હતા. જે માળે જવું હોય તે માળે મુત્ર લઈ જવું. દરેક માળે નવો નવો માલ હતો. લાખો ઘસડો, રોમ, આવતાં; પરંતુ દુકાનદારનું વર્તન સર્વ સાથે સરખું જ. પછી તે લાખો રૂપીયાનો માલ ખરીદનાર હોય કે પાંચ પેસાનો! દરેક વસ્તુની કિંમત તેના ઉપર લખેલી હતી; કિંમત એક જ રાખવામાં આવી હતી. એક પાઇ પણ વધારે આપી લેવાતી નહિ. મેનેજર સાે સામે દુકાને જાત કરતો તથા જે ગ્રાહક કશી વીસ વસ્તુઓની કિંમત પૂછવા છતાં પણ કશુંજ ખરીદે કયાં સિવાય આલવા માંડે તેને પણ બારણા મુખી વગાવા જતો; અને રીત પ્રમાણે નમીને સલામ કરતો. આ રીત ત્યાંની મોટી દુકાનોમાં છે એમ જ નહિ, પણ સાધારણ દુકાનોમાં પણ નજરે પડે છે.

નગદ ધર્મ પ્રમાણે નહિ ચાલે તો નામૂદ યજ્ઞો.

અમેરિકા, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોની પોલીસ પણ અત્યંત સખ્ય અને પ્રભાવશાળી છે. અહીંયા એકઠા થયેલા કેટલાક ગૃહસ્થો કહેતા હતા કે, “ જસ, જસ કરો. અમેરિકન લોકોની પ્રથા તો હજી કયાં મુખી ગાયા કરેલા? તમે શું અમને અમેરિકન બનાવવા માંગો છો? ” આવી કટપના લાવનારને ‘રામ’ કહે છે કે, શું હિંદી લોકોએ અમેરિકન થવું? હરે! હરે! કોઈના મનમાં એવો ખ્યાલ પણ આવ્યો. હોય તો તે નાશ પામ્યો! જે કોઈ માણસ એવી ઉમ્મદ રાખતો હોય તો તે ઉમ્મદ ફટાઈ જાય. ‘રામ’ ના મનમાં એવો વિચાર કદિ આવ્યો નથી અને આવશે પણ નહિ. એટલું ખરું કે કેટલાંક જાબનો તેમની પાસેથી શીખવાની આપણે અત્યંત જરૂર છે. જે આપણે જાતીય ક્ષીણતાના પંતમાંથી છૂટવું હોય અને હિંદુ સંહુ હોય, તો તેમની વિદ્યા આ અને કળાએ શીખવી જ જોઈએ. પછી કહે તેની મમે તે િ

આને પરદેશની હુનારકળાઓ શીખવાની તેને એટલી બધી જરૂર છે કે તે વગર પ્રાણ જવાનો વખત આવ્યો છે. જો આને હિંદુસ્તાનને છોડવું હોય તો અમેરિકા, યુરોપ, જાપાન વગેરે બહારના દેશોથી તેણે અગત્ય રહેલું ન જોઈએ. બહારની દવા લાગતાં જ છવમાં છવ આવશે. હિંદુઓ બહાર જાયે તો જ ખરા હિંદુ બનશે. બહાર જવાથી પોતાના શાસ્ત્રનું મહત્ત્વ સમજાયે અને શાસ્ત્ર વ્યવહારમાં મૂકાયે. તમે પોતાને જગતથી દૂર રાખી શક્યો નહિ. ચવનોથી જેટલા દૂર નાસ્યો તેટલા તમારે તેમના જુલામ થઈને રહેવું પડ્યો.

પુરાણમાં આપણે એવું વાંચીએ અને સાંભળીએ છીએ કે, અમુક ક્ષત્રિયોના વર અથવા શાપથી કેટલાક લોકોની સ્થિતિ બદલાઈ જતી હતી. યોગવાસિષ્ઠમાં સિદ્ધામાં સદિ દેખાવાનો ઉલ્લેખ છે; પરંતુ અમેરિકામાં એવી બાબતો મત્સ્ય નજરે દેખાય છે. ઠાલેજો અથવા દવાખાનાંઓમાં હજારો દર્દીઓને દુષ્ક્રિયા સંકટપ્રબળના પ્રયોગથી જ સાત્ત કરવામાં આવે છે. પ્રેદિસરના સંકટપ્ર પ્રમાણે મેજને બહલે પોટો દેખાય અને રંગસ સાહેબના ટોકટર પે જ બની બધ છે.

વેદાન્તના ઉત્તમ ગ્રંથો.

સંસ્કૃતમાં વેદાંતના બહુટા ગ્રંથો અસંખ્ય છે. હાજલા તરીકે હતાં-ત્રયની અવધૂતગીતા, અષ્ટાવક્રગીતા, શંકરાચાર્યનાં સ્તોત્રો વગેરે ક્ષાસ્ત્રી બાપામાં વેદાંતનો સૌથા ઉગમ મંથ શસ્ત્રત્રેજનો છે. તેનાથી ઉતરતા મસ્તવી, શરીફ, શ્રેણશ્ચતા, મગરની વગેરે ગ્રંથો છે. અમેરિકાના લાંડ વિટમેનના 'તુલપર્ણ' નામે ગ્રંથ પણ ઉપદેશકત સ્વરૂપા પુસ્તકો જાહેરી જ ચોચતા ધરાવે છે.

જો ગ્રંથના અભ્યાસથી મનુષ્ય જ્ઞાનદમા નિમજ્જ થઈ જાય છે.

હા ! જ્ઞાનદ ! જ્ઞાનદ ! જ્ઞાનદ !

હા હર ખડા હું 'હસે ખાલી જહાનમે;

તસદીને દિલ બારી હું મેરે દિલમે જાનમે,

સૂયે જમ મદા હું મેરે પર મિસ્તે સગ !

મેં કેસે આ સદ્દ હું કે હું—બચ નમે.

પુરા ખડા હાનખાંદી છતપર હું તમાશા દેખતા;

કે, મધ્યમ્નીઓ તેના ખાટલા ઉપર બેસતી; પરંતુ તે નિહર પ્રેમમૂર્તિને
તે દિદિ દંખતી નહોતી. જંગલમાંના કાષ તેના હાથે. પણ વિંટાલ;
પરંતુ હાથમાં કંઈ અથવા પગનાં સાંકળાંની પેઠે તે તેમની કંઈ પણ
દરકાર કરતો નહિ. કેવો પ્રેમી મનુષ્ય? એકવાર રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં
એમસંને તેમને પૂછ્યું કે, “અહીંના મૂળ રહેવાસીઓનાં તીર ક્યાં મળે
છે?” જોવાએ દમેશની રીત પ્રમાણે જ્યાં આપ્યો કે, “જ્યાં એકબે
ત્યાં” અને તુરત જ જ્યાંક પાછું ફરીને તેણે માગેલું તીર છાદી આપ્યું.

જે ક્ષણે નવા ખંડમાં (અમેરિકામાં) નવજીવન ઉત્પન્ન કર્યું, તેના
લખનાર એમસંને પણ ભગવાનીના અને ઉપનિષદોનું અધ્યયન કર્યું હતું;
એટલું જ નહિ પણ પણે અમે તેને આચરણમાં પણ મૂક્યું હતું. પોતાના
કથામાં ધણી જગ્યાએ તેણે ભગવાનીના અને ઉપનિષદોના ઉલ્લેખ કર્યો
છે અને તેના ભની દોસ્તોના કહેવાથી પણ જાણાય છે કે, તેના મન ઉપર
શીત અને ઉપનિષદોની ઘણી અસર થઈ હતી. મદ્રાસમાં ધોરો પોતાના
'સાદર'માં લખે છે કે, “હું રોજ પ્રાતઃકાળે મારી બુદ્ધિ અને અંતઃ-
સૂક્ષ્મને ભગવાનીનાના પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરાવું છું. ભગવ-
દર્શનામાં એટલું ઉત્તમ અને સર્વવ્યાપી સ્નાન છે કે જો કોઈ
લખનાર દેવને અગણિત વર્ષો માટે ગદ્ય છતાં તેના લેવો બીજા
મધ્ય હતું લખાણો નથી. મીન્ડની ક્ષણે સ્વરખાવનાં જગતનું
આધુનિક સર્વ જ્ઞાન તુરંત જાણાય છે. વિચાર કરનાં કરનાં એ
પ્રશ્નનું માદરવ મને એટલું બધું જાણાય છે કે એક એક વખતે
મારા તરફથી પાછું ખરે છાંદ લુહા જ મુગમાં લખાયું હોતું
જોડાયે એવો વિચાર મારા મનમાં જાય છે.” બીજા એક પ્રસંગ
મિતર દેવાથી જાણ પીતામહે વિશે ઉલ્લેખ કરતા કહે છે કે
“મારે જ મુગની સર્વ સ્મરણીય જાતુએના ભગવાનીની જેમ લીધું
મેં પણ નહીં.” બીજા અને ઉપનિષદોનું અભ્યાસ માટે
જેમ જાણકારિયે પેલાં જાણકાર નરક થઈ છે.

અમેરિકાના દેશમાં, ઉપનિષદ, ભગવાનીના અને પિપ્પલુપુત્રાદીને તેની
પેઠેનાં મદ્રાસમાં એકબેજ દાખલ થઈ હતું. સર હેમન્ટ અર્ચરે જે
ફોટોપ્રિન્ટ પ્રવાસી ટિપ્પણનામાં આપ્યું હતું, તેને આ પ્રકારે ઉદાહરણ

તરજુમો યૂરોપમાં લઈ ગયા હતા; અને ઘોરો આ હૃદય
તરને ક્રાન્તિ અમેરિકા લઈ ગયો. સર ટોમસ આદિ યૂરોપિ
મીએએ આ કથાને તરજુમો—સંસ્કૃત ભાષામાંથી નહિ પણ
ભાષામાંથી હૃદય ભાષામાં કીધો હતો; કારણકે તે વખતે યૂરોપ
દેશી ભાષા હૃદય હતી અને ઉત્તમ કથા આજ દેશને જોઈ
લાગતા હતા. સાચું કરીએ તો અમેરિકામાં વેદાંતનો વિશ્વવિખ્યા
પડેલાં ઘોરોએજ ફરકાએ હતા.

એકવાર એમર્સને ઘોરોને પૂછ્યું કે—“કયો દેશ ઉત્તમ
દેશોએ જન્મ આપ્યો?” એ પૂછી નીચેની જમીન તમને
ન લાગતી હોય તો તમે આ જમીન પર રહેવાને લાયક
દેશોના દૃશ્યમાંથી પ્રેમનાં કિસ્મો કુટી નીકળતાં હતાં. એ
અને દુનિયાનાં નખરાં અને કદાચ (સ્તુતિ અને નિંદા)
રાક્ષાં નથી તે દુનિયાને જરૂર હજીવી રાકે.

વેદાન્તના નમ્ર ધર્મરૂપી ‘સોના’ અહીંથી જન્મીને આપણે
હીએ તેને પાછી લાવવા કમર ઠસો એટલે સર્વ વસ્તુઓ અત્યંત
જંઝાળે તત્વજ્ઞાનને વ્યવહારમાં મૂક્યું છે તેમજ પોતાનાં
કરી છે. આજે ત્યાં દુઝી છે ખરી પરંતુ કાગડી દુઝીથી—પણ
તે કિમ્મતની હોય તોપણ કંઈ બૂબ મટતી નથી, તરસ છે. પણ
કાંઈ બૂબ થતી નથી એ દુઝી વડાદીને રોકડ ઉત્પન્ન કરવું બ
છે. આજ તે લોકો એ દુઝીની કિમ્મત આપી શકે તેમ છે, તા
સ્વીકાર્યો માટે ત્યાં જઈને વડાવા.

જ્યારે સીરામનાં અર્થોધર્મી વનવાસુ નવા ત્યારે તેનો પછ
નહ થયો અને તેનો જન્મોએ દુ ન તથા સકોટો આપ્યા, પ્રા
દય, દરમિયાન રાજાનું મુનુ ચુ, રાજાને કમળ કરતું પાત્ર
નિહાસન વેદ વર્ગ મુખી નહી રહ્યું, પરંતુ જ્યારે સમુદ્ર રાજી
દેશને પાછો લાવવા થી રામચંદ્ર તેવાર થયા ત્યારે વન
જન્મ જ મહી રાજાને પણ લગ્યા તેવાર થયા, અને એમ રાજા
પોતે કીએ પણ વનનો નરપશુનિ પ્રમદો મે.મા રેનીન
મર્યાદાં નહી પાત્ર જ કોઈ મર્યાદા કરતાં નહીં. તથા તે

કૃષ્ણ ધર્મ ગ્રંથો અને પત્યર પત્થ સમુદ્રમાં નાખતાં પોતાનો સ્વભાવ વિસરી
જઈને સીતાદેવીને માટે દુષ્ટી જવાને બદલે તરવા લાગ્યા.

કુનમ સદ સર દિદાએ પાપ સીતા,
ચિમટતા સરચિ દહના, સરચિ સીતા.

અર્થાત્—“ સીતાના ગરજમાં હું-સો મસ્તક અર્પણ કરીશ. પાપી બલે
માફ મસ્તક એક, દશ કે ત્રીસ માથાનું હોય ! ”

અધ્યાત્મ રામાયણમાં ‘ સીતા ’ નો અર્થ ‘ પ્રજ્ઞાવિદ્યા ’ છે. હું
કનું હું કે વ્યાવહારિક વેદાંત અથવા નમદ ધર્મને છોડવાથીજ હિંદુસ્તાન
ઉપર સર્વ પ્રકારનાં સંકટો આવી પડ્યાં છે. આપણા ઉપર ક્યાં સંકટો
આવ્યાં નથી ? ક્યાં દુઃખ અને રોગના પંજમાંથી આપણે બચ્યા છીએ ?
હાય, હાય ! આપણી એ પ્રજ્ઞાવિદ્યાથી સીતા આપણાં આચરણમાંથી
નીકળી સમુદ્ર જોળંગીને પેલે પાર ચાલી ગઈ ! બંધુઓ ! એ વ્યાવહારિક
પ્રજ્ઞાવિદ્યાને સમુદ્ર પારથી પાછી લાવવાને કમર કસો, અને પછી
જુઓ કે જગતની સર્વ સજ્જિતો પરસ્પરમાં દરીદ્રાઈ કરીને તમારી
સેવામાં હાથ જોડીને કેવી ઉભી રહે છે ! એકે એક દેવ-દેવતા મસ્તક
નમાવીને પોતાનો સ્વીકાર કરાવવાની કેવી વિનંતિઓ કરે છે ! અને ઇશ્વરી
સંપદાઓ પ્રતિજ્ઞા લઈને તમારી સેવામાં કમર કસીને દેવા તૈયાર રહે
છે ! તમારામાંનું ચૈતન્ય જાગૃત કરો અને પછી જુઓ કે એ પ્રભાણે થાય
છે કે નહિ !

સારે બહાને અમ્હા હિંદોસ્તાં હમારા,
હમ જુડજુડે હે ઉસકી વહ બોસ્તાં હમારા.

૪-ધર્મ.*

અંગ્રેજીમાં 'ધર્મ' શબ્દનો મૂળ અર્થ " પાઠું બાંધવું " એવો થાય છે; અર્થાત્ ધર્મ એટલે જે આપણને આપણા મૂળ સ્થાને પાછા લઈ લઈને પહોંચાડે છે તે.

પ્રશ્ન—એ મૂળ સ્થાન કયું છે ? એવી કંથી વસ્તુ છે કે જેની આજ્ઞાથી મન વિચાર, કરે છે, આંખો બુઝે છે અને સૃષ્ટિ સંભવન રહે છે ?

ઉત્તર—જે મનથી, આંખોથી અથવા બીજી ઇન્દ્રિયોથી જાણી શકાતું નથી; પરંતુ જે મન, નેત્રો ઇત્યાદિને પ્રકાશે છે તે બ્રહ્મ. બ્રહ્મ એ બુદ્ધિ અથવા મનનો વિષય થઈ શકતું નથી. મન અને વાચા ત્યાંથી નિરાશ થઈને પાછા વળે છે. ચતો વાવો નિરર્તે અગ્રાવ મનના સદ્.

ચીપીઓ પોતાની ચીપટીમાં બીજી વસ્તુઓને પકડી શકે છે; પરંતુ તે પાટો વગીને એને પકડનાર આગળને રી રીને પકડી શકે ? તેવીજ રીતે મન અથવા બુદ્ધિ પોતાના મૂળ સ્થાનરૂપ જે અવિજ્ઞાત બ્રહ્મ તેને જાણી શકતા નથી.

ધાર્મિક કલ્પનાઓ નેમજ હક અને દુરાનહ બાદ કરીએ તો ધર્મ એટલે જેનાવડે મન અને બુદ્ધિ પોતાના અનિર્વાચ્ય મૂળ સ્થાન તરફ—પરબ્રહ્મ તરફ વગીને તંમા મળી જાય છે, એવો એક ગહન વ્યાપાર છે.

ભાવિક ખ્રિસ્તી અથવા ધાર્મિક મુસલમાન ઈશ્વરપ્રાર્થના કરતી વખતે પોતાના હાથ આકાશ તરફ ઉઠા કરે છે, તે પરોક્ષ રીતે ચોમ બતાવે છે કે તે પોતે જે મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે પર અને અચિંત્ય છે. હિંદુ પદ્મ ત્યાગે ભક્તિમાં લીન થઈ જાય છે અથવા સમાધિમાં તદ્દપ બની જાય છે, ત્યારે તેની આંખો બેની મેળે જ બંધ થઈ જાય છે. એ ઉપરથી

* મગુરામાં ચબેલા પદરમાં પદ્મ મટોરુવ પ્રમને સર્વિ-અપ્રમમાં અપ્પુ તળી સ્વમીટ્ટે અપેતુ જાવન.

કયાં પુસ્તકોમાંથી મેળવ્યું ? જ્યાં અશ્રુત વાતો સાંભળી શકાય છે, અજ્ઞાત બાળતો જાણી શકાય છે અને અકલ્પિત બાળતોની કલ્પના થાય છે, એવા આત્માનો અપરોક્ષ અનુભવ કરવો એ જ જગતના ખરા દેહધાણુને માટે અવતરેલ વિભૂતિઓનું શિક્ષણ છે. જ્યારે મનુષ્ય અહં-લાવ વિસરી જાય છે, અને જ્યારે દેહ, મન તથા સમસ્ત વિશ્વ પરમાત્મામાં લય થયેલું માત્રમ પડે છે, અર્થાત્ એકાગ્રતાને લીધે મનને જ્યારે એક પ્રકારની સમાધિ ચઢી જાય છે ત્યારે તેનામાં અદ્ભુત પ્રકાશ પડે છે, સત્યનો વરસાદ વરસે છે, શોધો ઉભરાવા લાગે છે, જ્ઞાનનો પ્રવાહ ચાલવા માંડે છે અને વિશ્વમાંનાં સર્વ ગુણ તત્ત્વો ગમજાય છે. દુઃકમાં સ્ત્રીઓ, શોધો, યુદ્ધિઓ અને ઉત્તમ વિચારો ઇત્યાદિ ઉપર કહેલી સર્વ વસ્તુઓ એક ઇદ્રિયાતીત (ઇદ્રિયોથી ન અનુભવી શકાય એવા) યોગ આશવા ધર્મના સ્વાભાવિક ફળ છે. કવિ એક વખત તે અતીન્દ્રિય ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચે કે પછી તેનામાંથી દિવ્ય કલ્પનાઓ અને ઉદાત્ત વિચારો ઘઠાર આવવા જ લેઈએ. ગણિતવેત્તા અથવા તત્ત્વવેત્તા ફક્ત પોતાનો અહંકાર કાઢી નાખે કે ગમે તેવા કૃત્રિમ વિષયોનું નુકસાન પહોંચે તે જોત જોતામાં સમગ્ર જગત જોઈ ખરેખરી સીતે જ્યાં મુખી એ ‘ હું પણ ’ હોય છે ત્યાં મુખી કોઈ પણ શોધ થઈ શકતા નથી. જ્યારે ‘ અહંલાવ ’ નો ત્યાગ થાય અને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ધમનો સાક્ષાત્કાર થાય ત્યારે જ જ્ઞાન અને યશની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૨) રજુભૂમિ ઉપર ખેલતા એકાદ વીરની વૃત્તિ આપણે તપાસીએ. સંકલિતના અતિરેકથી તે વેલો જની ગયેલો હોય છે, હૃદયનો માણસ સામા દોષો છતાં પણ તેમનાથી તે જરાત્તરજો લય પામતો નથી, પોતાના દેહનું પણ તેને જ્ઞાન હોતું નથી, તેને જગતના અસ્તિત્વનું પણ જ્ઞાન હોતું નથી, તેનું સર્વ વ્યતન્ય જાગૃત થયેલું હોય, અને તેનો દેહ, મન વગેરે વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલ પરબ્રહ્મમાં લીન થયેલા હોય છે, એમ તેના શરીર ઉપરના રોમે રોમપરથી જણાઈ આવે છે પ્રેક્ષકને આ અતૈકિક શૌર્ય અને અનિર્વચનીય વીરતા આ દશ્ય સૃષ્ટિમાં પરમાત્મશક્તિના પ્રકાશિત વસ્તુપ્રારૂપ જ લાગે છે, પરંતુ તે મનુષ્યને પોતાને તો એ શૌર્ય અને એ વીરતા પોતાના ધર્મરૂપ જ લાગે છે. દશ્ય સૃષ્ટિની

આંતરિક પરાશક્તિમાં લીન થવું એનું નામ જ ધર્મ છે.

(૩) 'પ્રેમ' એ કેટલો બધો મધુર શબ્દ છે ! દરેક માણસ દાખને તો ચાહે છે જ' એવી એક કહેવત છે. શુદ્ધ અંતઃકરણના હિંદુને બહુધા ભક્તિનીજ ઈચ્છા હોય છે. કેટલાક મહાત્માઓ એવા હોય છે કે ઈશ્વરી પ્રેમને માટે (ભક્તિને માટે) ગમે તે વસ્તુનો ત્યાગ કરવા તૈયાર હોય છે; માટે પ્રેમનું મૂળ ક્યાં છે, તે ચોખી કાઢવાને આપણે પ્રયત્ન કરીશું.

ચૈતન્ય મહાપ્રભુ અથવા બનિયન (એક ખ્રીસ્તી કવિ)ના જેવા પરમ ભક્તો તેમના અપૂર્વ સમાધિસુખથી અને ભગવાનંદથી જ ઓગળાયા છે. ઈશ્વરી પ્રેમને (ભક્તિને) એટલે દરજ્જે પહોંચાડવાને માટે તેમની પેઠે લોકલત્ન, શિષ્ટાચાર અને અહંભાવને તિલાંજલિ આપવી જોઈએ.

જેએને એકદિક વસ્તુઓ ઉપરના પ્રેમનો જરા પણ અનુભવ થયો હશે, તેઓ પણ કમૂલ કરશે કે ઉચ્ચ પ્રેમમાં 'પ્રેમી અને પ્રેમનો વિષય' એ ઉભયમાં કયો પણ ભેદ રહેતો નથી. આવી રીતે 'પ્રેમ' અને 'ધર્મ' એકજ વસ્તુ છે, એ નિર્વિવાદ છે.

અંગ્રેજીમાં જેને 'આનંદ' કહે છે તે શબ્દનો મૂળ અર્થ 'કોઈ પણ સ્થિતિમાં અનુભવેલો આનંદ' એવો થાય છે. આ ભાવનો આનંદ તે જ ખરો આનંદ છે. પોતાનાં દેહ, મન અને વિશ્વથી અલિપ્ત (અહંતા-મમતારહિત) રહેવું એજ એનું નાર્થક છે. દરેકને આપો અનુભવ હશે કે દેવલાલથી એક ક્ષણ માત્ર પણ મુક્ત થવું એનું નામજ ખરો આનંદ છે; અને ઇચ્છિત વસ્તુ અને ઇચ્છનાર એ ઉભય એકત્ર થવાથી એ આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. એ જોતા તે આનંદનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરવું એજ ધર્મ છે એમ જણાય છે.

આ સર્વ વિવેચન ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે જ્યારે બુદ્ધિ અને તેની સાથે સંપર્ક જ દરેક જગત પરબ્રહ્મમાં લીન થઈ જાય છે, ત્યારેજ જીવંતીના ઉચ્ચ અને ઇષ્ટ હિંદેશો સફળ થાય છે; પરંતુ એમ કરવું એ, જેમ એકાદ મનુષ્ય શબ્દકોષમાં જોઈને એકાદ શબ્દ ચોખી કાઢે છે અથવા સમુદ્રમાં ફળદી મારીને તળીએથી મોતી લઈ નુસ્તર બદાલ આવે છે, તેમ વિશ્વનાથી પરમ તત્ત્વમાં ફક્ત ફળદી માર્યા બરાબર જ છે.

ઈદ્રિયોદારા પણ મુખો મળે છે ખરાં; પરંતુ ઈદ્રિયોદારા મુખને અનુભવ લેવો એ ધરાજી માર્ગે થઈને બધા દરબારમાં પ્રવેશ કરવા બરાબર, તથા તે ધરાજી માર્ગનેજ મુખના સત્યસ્થાનરૂપ માની બેસવા બરાબર છે. વળી ઈદ્રિયમુખો સ્વાધી નહિ પણ માત્ર વિજ્ઞાનીના સમકારી જોવા છે; અને તે વિજ્ઞાની વસ્તુતઃ દિવસના પ્રકાશથી લિપ્ત નથી તોપણ તે લાભ કરતાં હાનિ વધારે કરે છે.

આ આનંદના દરબારમાં ધર્મમાર્ગે પ્રવેશ કરવો એ શું અશક્ય છે? મધ્ય રાત્રિની વ્યમકત્વી વિજ્ઞાનીના પ્રકાશ સતત રાખીને કાયમનો દિવસ કરવો શું અશક્ય છે? આવી જાતની મનુષ્યની સ્વાભાવિક ઇચ્છા હોય છે તેથીજ સર્વ સાધારણ ધર્મની આવશ્યકતા જણાઈ આવે છે. આ ઉદ્દેશ પાર પાડવાને માટે અવિશ્રાંત પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. જેઓ ધર્મની મહત્તાને ઠકાબાજીમાં ઉઠાવી દે છે, તેઓ પોતાની ઈચ્છાવિરુદ્ધ આત્મભ્રાત્ર કરવાનો જ પ્રયત્ન કરે છે.

આ અનિર્વચનીય પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ યોગજવાને વિજ્ઞાન અને તત્ત્વ જ્ઞાનના અત્યાર મુખીના સમજા પ્રયત્નો વ્યર્થ નિવડ્યા છે. વિધની ડિંબા આત્માની દૃષ્ટિએ જોતા દેશ, કાળ, કાર્યકારણભાવના, શુભ અને ધર્મો શોધી કાઢવાના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ જાય છે. શોધક બુદ્ધિને જડ દ્રવ્યો, ગતિ અને શક્તિનું સત્ય સ્વરૂપ સમજવામાં બહુ મહેનત પડે છે. ૫ સ્વાત્મ પરમાણુવાદ પરસ્પર વિરોધી મતોથી ભગપુર છે. જોસ્ફોવિચના ‘શક્તિના મધ્યબિંદુ’ નામના સિદ્ધાંતની પણ આ જ ગતિ છે. જગતના સર્વ ધર્મમતોમા ઘોડે ધણે આગે વહેમ અથવા અધ્યક્ષદાની છાપ તો અવશ્ય પડેલી જ હોય છે. તત્ત્વજ્ઞાનનો એક વાઢ બીજા વાઢને હરાવે છે અને બીજો વાઢ પહેલાના પગ ચલાઈ કરે છે. આપરથી સિદ્ધ થાય છે કે પ્રકૃતિનું અંતસ્તત્ત્વ શુભ રહસ્ય તરીકે જ રહેશે, અને સામાન્ય માનવ બુદ્ધિને આ શુભ રહસ્ય સમજવાની શક્તિ મળેલી જ નથી.

ત્યારે શું આપણે નિરાશ થઈને આ મૂળ તત્ત્વની શોધ પડતી મૂકવી? આગમગ્રાંથી, તાર અને વિજ્ઞાની વગેરે વ્યાવહારિક વસ્તુઓ શોધી કાઢવામાંજ શું આપણે આપણી સર્વ શક્તિઓનો વ્યય કરી દેવો? આવાં સમકર્ષાં આપણને ચિરસ્થાયી શાંતિ આપી શકનાર નથી. કોઈ પણ બાદ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત થતાજ તે વધારે ને વધારે મેઘવવાની ઈચ્છા થાય

છે. સાંસારિક વાસનાઓની નિરાસરતા આ ઉપરથી પૂરેપૂરી રીતે સિદ્ધ થાય છે.

આ વિચારો આપણને નિરાશાવાદી બનાવી મૂકે છે; પરંતુ ઉપનિષદ કહે છે કે 'નમયન્' (નિરાશ અને ભયભીત યજ્ઞ યજ્ઞ નહિ) શાંતિની તીવ્ર આકાંક્ષા નિષ્ક્રમણ થશે નહિ.

સત્ય તત્વ તરફ ગમે તેવા દુરાચારથી આંખો મીંચીને જોસંવા છતાં કોઈ કોઈ પ્રસંગે જોઈ બને છે કે મન જગતથી નિવૃત્ત થાય છે અને 'આ દૃશ્ય જગત શામાંથી ઉદ્ભવ્યું ? હું શા માટે ઉદ્ભવ્યો ? પૃથ્વી અને આકાશ શું છે ?' એવા પ્રશ્નો અંતરમાં ઉદ્ભવે છે.

વેદમાં કહ્યું છે કે તત્ત્વજ્ઞાન, શાસ્ત્ર અથવા ઐહિક પ્રેમ ભલે આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર ન આપી શકે; પણ જો પરિચિત પ્રશ્નોનો ઉત્તર અમને મળવો જ નહોતો, જો પ્રશ્નોનો સમાવેશ અનિર્વચનીય માયામાં થતો હોવાથી તે આપણે સિદ્ધ દરવાજા અવિજ્ઞાત તત્ત્વનો એક ભાગ છે. જેમ ગરૂડ પક્ષી પોતાને જોઈએ તેટલી ધારી હવા કરતાં વધારે ઉચે ઉડી શકતું નથી, તેમ વિચારો પણ ઉપાધિની મર્યાદા ઓળંગી આગળ વધી શકતા નથી. જ્યાં સુધી પ્રશ્ન કરનાર અને પ્રશ્નનો વિષય એ બન્નેનું અસ્તિત્વ રહેશે, ત્યાં સુધી માવાનું બંધન અવશ્ય રહેશે જ; અને દૃશ્ય પ્રપંચથી ઉપર જવું અશક્ય જ થઈ પડશે. ખાસ અભ્યાસ કરવાથી જ આ ઉદ્દેશ પાર પડે તેમ છે અને એક વખત આ ઉદ્દેશ પાર પડ્યો તોટલે પ્રશ્ન અને ઉત્તરનું અસ્તિત્વ રહેતું જ નથી. ઐહિક સુખ, પ્રેમ ઇત્યાદિ બંધનોથી અલ્પિત થઈને આ ઉદ્દેશ પાર પાડવાનો વેદાંત ઉપદેશ કરે છે. સમાધિમાં લીન થયા પછીજ મન અને બુદ્ધિને અગોચર-અજ્ઞેય-એવા પ્રશ્ન સાથે આપણે એકરૂપ થઈએ છીએ. આ સાક્ષાત્કારનો શબ્દમાત્ર લાલ મગે તોપણ મનુષ્ય ચિંતા અને તાપથી ચકોને માટે સુક્રા થાય છે, અને ધર્મના આ સાક્ષાત્કારવડે અવિચલ મનોનિઝલ અને દહતાની નૃદ્ધિ થઈ તેના સ્વભાવમાં તેજસ્વિતા આવે છે.

આ પછી ધર્મની આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે. ૦ ! ૦ ! ૦ ! ! !

વખતમાંજ જગતનો એક જગવાન દેશ બનવાનાં ચિહ્નો જણાય છે. + કુદરતના નિયમો જો ખરા હોય તો આ જ્ઞાનસંપત્તિનો સૂર્ય એ પ્રદક્ષિણા પૂર્ણ કરીને હિંદુસ્તાન ઉપર પાછો જમણા તેજથી પ્રકાશવો જોઈએ ! તથાસ્તુ ! !

હિંદુસ્તાનનો પ્રાચીન ઇતિહાસ જોતાં હિંદુસ્તાનમાં શાંતિ પડવાનું ખરું અને મૂળ કારણ બીજા દેશ પ્રમાણે અહીંયાં પણ એકલગુણપણું પથરાયું એવું છે. “ આ જોરડી (હિંદુસ્તાન) માંનો સ્વચ્છ, શુદ્ધ પ્રકાશ દેહલે બધો ઉત્તમ છે ? તે આરો છે ! તે આરોજ છે ! તે મનેજ-મને જોડવાનેજ-મળવો જોઈએ ! હું તે બીજા દોષને નહિ આપું ! ” જોમ કહીને આપણે તે પ્રકાશ કોઈ ન લઈ લાય તે માટે તે જોરડીનાં ગારી બારણાંએ બંધ કર્યા; અને જો જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપણા જોડલાનાજ કાણુમાં શાખવાનો પ્રયત્ન કરવા જતાં ઉલ્ટો અંધારજ ઉત્પન્ન કર્યો- મેળવ્યો, ધિર દોષનો પક્ષપાત રાખતો નથી અને વૈભવ કે લક્ષ્મી એક જગાએ કદિ બેસી રહેતાં નથી. ‘ તરવમસિ ’ નો દિવ્ય અભેદભાવ આચારમાં મૂકવાનું આપણે તજ્યું. આપણામાં લેલભાવ ગાંધ્યા અને કાદ-કૂદ પડી, તેથી આપણે શક્તિહીન અને દુર્બળ બન્યા. દેશના એ સમયના શિક્ષાગુરુઓએ જો મોટું પાપ કર્યું કે અપત્યસમાન નીચલા વર્ણના લોકો સાથેનું પોતાનું (સ્વાર્થત્યાગનું) દર્શવ્ય વિસરી જઈ પોતાના સ્વાર્થી હુકો ઉપર અધિક ધ્યાન આપ્યું. ગમે તે હો ! હવે તો કાળ-બળથીજ આ રિયતિ સુધરતી લાય છે. જેઓ ગાદ નિદ્રામાં પડે છે તેઓ ત્યારે જાગે તો ત્યારે ઉત્સાહથી ભરપૂર હોય છે. હિંદુસ્તાન ઘણો વખત નિદ્રામાં હતું, પણ હવે ધીમે ધીમે-તોપણ નિશ્ચયપૂર્વક-તેનું આજાગ જવા લાગ્યું છે. હવે તેની પુરાણપ્રિયતા બદલાયેલા સંયોગો સાથે જોડાઈ જવા માટે ઉદારમતવાદી બનવા લાગી છે.

વિકાસક્રમનો જો એક નિયમ છે કે તેના સ્વરૂપ અને પદ્ધતિમાં લિપ્તતા દેખાય; પરંતુ તત્ત્વ અને હેતુની તો એકતા જ હોતી જોઈએ. દેશની ઉન્નતિને ખાતર હિંદુઓની વર્ણવ્યવસ્થા, મનુષ્યોના કામ ધંધાની નિયમિત વહેંચણી રહે અને જ્ઞાતકચ્છની એકતા રહે, એવા ધારણુપર રચ-

+ આ લેખ લખાયા પછી રૂઝ અને જપાન વચ્ચેની લગ્નગતિ આવી હતી ઉપરુ ધ્યન મત્ત રાગી આપું છે. અને હિંદના જાતી વિષેનું ધ્યન પણ હિંદમાં જે જાગૃતિ અને દીક્ષાલક્ષ દેવાઈ તે જોતાં અદ્વિત પડનાર છે. સંપાદક

વામાં આવી હતી; પરંતુ કાળે કરીને અંદરની એકતા કરનાં બહારના જુદાઈનું બંધ વધી જવાથી એ સ્વાભાવિક ક્રમ ફરી ગયો, અને તેથી ઉન્નતિને બાંહેડે દેશની અગિયતિ થઈ. પરિણામે અંતરના પ્રેમનત્વને નાશ થઈને સ્વાર્થ તથા ધંધા શાસ્ત્રારનું મિથળ થયું. એક વર્ણુ લોકો ધર્મીવાર બીજી વર્ણુના લોકોનો ધંધો કરવા લાગ્યા, જુના જાતિ લેહમાં નિધ્યાલિમાન પેસી જવાને લીધે લોકોનાં અંતઃકરણ વધારે ખાલ થયાં; દેહાલિમાન વધવાથી ધર્મ-આત્મા જુદાં જુદાં ફાળખાંનું નામ રૂપોની ઉપાધિઓમાં ફટાઈ ગયો; મુતિ (વેદ) માંનું આત્મજ્ઞાન તથા સદ્ થઈ સ્મૃતિ (પ્રાચીન આચાર શ્રદ્ધિ વિવેના-નિયમો) જુગમી લોકોના હાથમાં એક હથિયારરૂપ જ થઈ પડી; અને ભાવાર્થની જગા શબ્દાં લીધી. કાંઈએ કહ્યું છે કે વ્યાકરણ એ ભાષાની કબર (મરણ) જ છે. વ્યાકરણ બરાબર સાચાવા ગયા કે ભાષા મૂળજ સમજાવી તેવીજ રીતે નિયમો, શ્રદ્ધિ અને કર્મકાંડની મજતાઈથી રાખેલું સત્ત્વ નષ્ટ થાય છે. ચોટા કાગમુખી દાણાના રક્ષણને માટે ઉપરના ફાતક આવશ્યક હોય છે, તેમ નિયમ પણ અનુક્રમ વખત મુખી ઉપયોગી હોય છે, પરંતુ ત્યાર પછી જો તેને બદલવામાં કે સુધારવામાં ન આવે તો તે ઉલટા ઉન્નતિને અવકાશનારા કેદખાનારૂપ જ થઈ પડે છે. ધ્યાનમાં રાખજો કે સ્મૃતિ અને શાસ્ત્રો તમારે માટે છે, તમે તેમને માટે નથી જ! સનાતન શ્રુતિમાના સનાતન તત્ત્વોનો સર્વત્ર પ્રસાર કરો; પરંતુ આજના સયોનો પ્રમાણે સ્મૃતિમાં (ધાર્મિક શ્રદ્ધિ-નિયમોમાં) ફેરફાર કરો. સ્મૃતિના ઉપર તમારો વારસનો હક રહેવા દો, પણ તમારા ઉપર તેનો હક ન બેઠે! હિંદુસ્તાનની નદીઓના પટ આજે બદલાઈ ગયા છે, બગ્ધ પડવાની જગ્યાઓ બદલાઈ ગઈ, જગત હતા ત્યાં જોનરો થયા, દેશનું સ્વરૂપ બદલાઈ ગયું, રાજ્યપદ્ધતિ બદલાઈ અને લોકોનો વર્ણુ પણ બદલાઈ ગયો, તોપણ આ અસ્થિર જગતમાંથી જતા રહેલા ભૂતકાળના આચાર અને નિયમ કાયમ રાખવાનો પ્રયત્ન તમે કરો છો! સદાએ માછળ જોતા જોતા આગળ ચાલવાની આ સ્થિતિ ખરેખર દયાજનક છે. એવો મનુષ્ય પગલે પગલે કેસજ ખાય છે!

વંશપરધરાને વળગી રહેવું અને દેશકાળને અનુસરતા ફેરફાર કરવા,

આ તે નિર્મલો માણસાવની કન્નડિ અવગા જુદિ શાસ્ત્ર છે. પણ
 ઈલાલિ ગીચલી ચેનિદાંબ વંદાપરંપરાને અનુસરવાનો નિદાન કર્યો
 હાયુ પડે છે. દેહગ્રામને ચોખ દેહદાર દરવાજા પાસેથી જઈને
 પીંડે લીધેલ મનુષ્ય પીંડે માટી અને વનરપનિરી ભુલે પડે છે. નાનું
 બાળક દુરદુરોવા દેટલુંજ અજ્ઞાન દેવ છે. અને દેટલીક વાસ તેના
 કસ્ટે દેવતાનું કે પાપરતું બન્યું વધારે પણ દેવિધવા દેવ છે. દેવેલ
 કે કુદાર અથવા પાપરતું જરૂરનું કાર જ્ઞાન તેના વંદાપરંપરાના કારણ
 દેવોન્નજાણી જ મળે છે; અને પેરું બન્યું તે મિટું. સાચ છે તેમ
 તેમ વિદ્યારૂ પામતું વાચ છે, અને તે વિદ્યારૂદારા પરિજ્ઞાને બાબ
 અવગતે વશ દરવાજું સામગ્ર્ય જનું તે મિટવી કહે છે.

મારા મિત્ર ભંધેરા! ચોખ દેહદાર દરવાજાને જાતે જુના રીતરિવા
 જોઈ અને વંદાપરંપરાના કારણોને અગોચ્ર મદત્ત આપી મનુષ્ય
 કાલિની દીન બનતા નહિ! હિંદુસ્તાનના માગીન ભવિષ્યના વંદામં તમે
 છે એ વાત ખરી; પરંતુ તેમના કાળમાં તો તમે આવારે નખીલ વસતા.
 વનગયો, આગમોદો, તાર વનેરના જમાના વચ્ચે જ હમે તો તમે
 છો! તમે આવારના જનતથી અલગ રહી ગોકે તેમ નથી જ. તમારો
 અગો દહે તો દુરંધ અને અમેરિકાના ગીચથી સડીના યાત્રાન વિત્પત
 તથા ઉપોગી કોડો સાથે છે. તમે આ કપડો મટાડી ચો! તેમ છેજ
 નહિ! જરા સફા અવકોશન કર્યો તો તમને જગાડ આપ્યો કે
 અત્યાચારી સિમિતિયા કોવા હાયક જો તમારી જાનને તમે નહિ બતાવો તો
 જરૂર તમે નામરૂપ કરો! આ નવું જ્ઞાન (અને તે તમારા પૂર્વજોના
 જુના જ્ઞાનથી ભિન્ન નથી) મેળવીને તેને જો તમારું પાતાનુ
 કરેનું ન હાય તો તમારા બાપદાદાઓની પાસે પિતૃલોકમાંજ
 જઈને રહો! દેહદાર અર્ધાઆ સ્ત્રીને સમગ્ર શા માટે ખુશો છે!
 આવજો-નમસ્કાર!

તમારું સંપ્રીય નામ સાચ એમ 'સમ' દેવેલો નથી. ગારનો એકાદ
 કોપો બાળની હયા, ખાળી આવર અને માટી સર્વને ચોરી લે છે. તેથી તે
 મુકાઈ હતા, ખાળી અથવા જનીન બની જાય છે! કહિ નહિ. એવી જ
 રીતે તમારું પણ બાદાની વસ્તુઓ યદુલ કરીને-તેમને પચારીને પાતાની

ઉન્નતિ કરવી જોઈએ, અને માત્ર શ્રુતિ (અધ્યાત્મ વિદ્યા) રૂપી તમારો વંશ-
પરંપરાથી ઉતરી આવેલો આજુ તમારા હૃદયમાં તમારે સદા લગ્નૃત
રાખવો જોઈએ.

શિક્ષણનો ઉદ્દેશ એ હોવો જોઈએ કે દેશનાં સર્વ સાધનોને
આપણે ઉપયોગ કરી શકીએ. ખરા શિક્ષણથી લોકોને પોતાની ભૂમિ
વધારે રસાળ બનાવતાં આવડવું જોઈએ, પોતાની ખાતો અધિક ધનને
ઉપજાવનારી કરતાં આવડવું જોઈએ, વેપાર વધારે બહોળો અને ફાયદા-
કારક કરતાં આવડવું જોઈએ, મન વધારે વિચારવંત, હેતુ અધિક કાર્ય-
શીલ (કાર્ય કરવાને સમર્થ) અને બળવાન થવો જોઈએ, અંતઃકરણો
વધારે વિશુદ્ધ થવાં જોઈએ, કારખાનાંઓ વધારે વિસ્તૃત અને દેશ અધિક
સંઘટિત થવો જોઈએ. પોતાનું પાંડિત્ય બતાવવાને મોટાં મોટાં શાસ્ત્ર-
વચનો મેંએ કરવાં, ધર્મશ્રેણીનાં વચનોના ગમે તેવા અર્થ કરવા માટે
ગુપ્ત શબ્દમ્બલ કરવો, અને આખા જન્મમાં કદિ પણ ઉપયોગમાં ન
આવે એવા વિષયોનો અભ્યાસ કરવો, એ શિક્ષણ જ નથી! જે જ્ઞાન
વ્યવહારમાં આણી ન શકાય તે મગજમાં ભરવું એ બાળી જોઈને
આધ્યાત્મિક બધકોશ અથવા માનસિક અજીર્ણ ઉત્પન્ન કરવા જેવું છે.

હિંદુઓમાં ધીમે ધીમે પણ આવશ્યક ફેરફાર હવે થતા જણાય
છે, પાછલા યુગના સામાજિક બંધનો લોટા પડતા બંધ છે અને વર્તુ-
લ્યવસ્થા પોતાની મૂળસ્થિતિ તરફ આવતી બંધ છે, એ સતોષકારક છે.
પાશ્ચાત્યશાસ્ત્રોથી અજાણ ન જતા હિંદુ લોકો હવે એ પાશ્ચાત્યશાસ્ત્રોનો
શ્રદ્ધાવિધાના એક સહાયક સાધન તરિકે આનંદથી સ્વીકાર કરે છે.

હિંદુઓમાં લઘુસંખ્યે પણ જુદી જુદી ભાતિઓમાં કર્મક અને
વિદ્યાન પડિતોએ આગેવાન બનીને જનની ઉમર વધારવાના ભાતિ
નિયમો કરવા માડ્યા છે, અને પ્રસંગે પ્રસંગે જુદી જુદી ભાતો વચ્ચે
થતા અનુરૂપ વિચારોને પણ કેઈ બહુ અડચણ કરતું નથી.

હિંદુ લોકોમાં બાણાવ્યવહારને એટલું બધું વધારે પડતું અને
અયોગ્ય મહત્ત્વ આપી દેવામાં આવ્યું છે કે કોઈએ આપણા ધર્મને
'યુક્તિકા ધર્મ' (યોગ્યધર્મ) એવું ઉપનામ આપ્યું છે. શું ખાતું
અને કેમ ખાતું, એની શાસ્ત્રીય રીતે આપણે કદિ ચર્ચા જ કરી નથી.

જેવો તમે આદાર કર્યો, તેવાજ તમારા વિચાર અને આચાર થશે. મને તે યંત્રમાંથી પણ જે તેમાં નાખ્યુંજ ન હોય તે બહાર શી રીતે નીકળે ? મગજ અને સ્નાયુઓને વહેરનું અન્ન જે, ન ખાય તેના મગજ અને સ્નાયુ પાસે કામ કરાવવાની આશા કરવી એ દેવળ મૂર્ખાઈ છે. માનસિક અને શારીરિક કામો ઉત્તમ રીતે ચાલવાને માટે જોઈએ તેટલાં નાયટ્રોજન અને ફોસ્ફોરસ જેમાંથી મળી શકે એવાં ઘણાં અનાજ ફળ અને શાકભાજી પસંદ કરી શકાયો. મગજ અને સ્નાયુને પોષક એક પણ અંશ વગરના ધીને આપણે જાદુજ ઉત્તમ ગણીએ છીએ, અને વિદ્યાર્થીઓને માટે સૌથી ઉત્તમ અન્ન જે જવ, એને આપણે છેક અધમ લેખીએ છીએ, જે શું શોચનીય નથી ? તીખા ખાસ પદાર્થો અને ફવાઓ શરીરયંત્રને બગાડી નાંખે છે, આપણી સ્વાભાવિક રૂચિનો નાશ કરે છે, અને સર્વ પ્રકારની દુર્ગંધતા, વ્યાધિ તથા મૃત્યુને બોલાવી લાવે છે. માખણ, સાકર અને ફળેલા પદાર્થો જેવા કાર્બોનેટસ એટલે ફેફસાંને બાગી નાખનાર સિવાય બીજા કોઈ પદાર્થો નથી, તેનાથી સ્નાયુ અથવા મગજનું કાંઈપણ પોષણ થતું નથી, તેપણ તેમને અત્યંત મદત્ત આપવામાં આવે છે. એના પરિણામ તરીકે આગસ, ઉધ અને શાકજ વધે છે; માટે આદેશશાસ્ત્રને અનુસરીનેજ તમે તમારું ભોજન નહીં કરો.

હિંદુસ્તાનના 'સાધુ' જેવા 'સાધુ' તો હિંદુસ્તાનમાંજ છે ! જેમ ખાળોચી-આના ખાળી ઉપર લીલી શેવાળ વગી વ્યય છે, તેમ આખા હિંદુસ્તાનમાં 'સાધુઓ'જ પથરાઈ રહ્યા છે. આજકાલ તેમની સંખ્યા બાવન લાખની થઈ છે ! ઘોરાક 'સાધુ' માત્ર સદાવરને શોભા આપનાર શેવાળ ઉપરનાં કમળ જેવા છે, અને ઘણાખરા તો રોગોન્માદક લીલરૂપજ હોય છે. પાળી વહેવા ઘાં અને દેશમાં ઉન્નતિ ચાલુ થવા ઘો, એટલે એ શેવાળ આપોઆપજ વહી જશે એ સાધુઓ હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં દુર્દશાના સમયનું સ્વાભાવિક પરિણામ છે; પરંતુ આજકાલ સર્વસાધારણ સુધારાનો નિયમ અર્થ ગૃહસ્થાશ્રમીઓને લાગુ પડીને જેમ તેમની રૂચિઓ અને મનને બદલવા લાગ્યો છે, તેમ સાધુઓપર પણ તેની અસર થતી જાય છેજ. અત્યારે એવા પણ કેટલાક સાધુઓ છે કે જે

શક્તિઓને તે તે સમર્પિતરૂપ ઇન્દ્રિયદેવતાઓને અર્પણ કરવી એજ એનો અર્થ થાય છે. દેશમાંના સર્વ હાથના ક્રિતને માટે કામ કરવું એજ ઇન્દ્રને બલિદાન આપ્યા બરાબર છે. આદિત્યને બલિદાન આપવું, એટલે સર્વ નેત્રોમાં ઇન્દ્રિયનું અસ્તિત્વ જાણવું—સર્વ નેત્રને માન આપવું, આપણા ગેરવર્તનથી કોઈની દષ્ટિને કષ્ટ થવા ન દેવું, આપણી તરફ જોનારા સર્વને પ્રેમયુક્ત સ્મિતપૂર્વક આશીર્વાદ આપવો, અને આપણું નેત્ર વિશ્વનાં ચક્રોને એટલી અનન્ય બાંધીથી અર્પણ કરવાં કે આપણો સર્વ અહંકાર નાશ થવાથી વિશ્વના ચક્રરૂપ પરમાત્મા આપણા નેત્રોમાં સદા પ્રકાશિતો રહે. બૃહસ્પતિને બલિદાન આપવું, એટલે સર્વ મગજોને આપણું મગજ એટલે બુદ્ધિ-વિચાર અર્પણ કરવા, અથવા આપણા દેશબાંધવોના હિત સંબંધમાં પોતાના હિતસંબંધને લીન કરી-મેળવીને, તેમના ઉદયથી આનંદ પામીને, તેઓ અને આપણે બિન્ન નથી એવા વિચારથી દેશહિત સાધવું.

આશંકા કે યજ્ઞ એટલે સર્વ દેશબાંધવોને એકજ માનીને પોતાનું કુદરતી પલું નષ્ટ કરવું; તથા એના આત્મા જાળીને, પાટોથી કે દેશ બાંધવો તે હું જ છું, એ તત્ત્વ તેવા આચરણદ્વારા અનુભવવું. આ યજ્ઞનો અર્થ જેમ કાંઈ ઉપર ચલાવ્યા પછી પ્રિસ્તનું દિવ્યસ્વરૂપમાં પુનરુત્થાન થયું, તેમ દેહાત્મભાવનો વધ કર્યા પછી આપણું પદ વિશ્વસ્વરૂપમાં પુનરુત્થાન થવું એ છે. આ યજ્ઞનીજ એક બાબતનું નામ લકિત અને બીજી બાબતનું નામ જાન છે.

પ્રેમાર્પણ-સ્વાર્પણ.

(હમેશા કવિતાનો ભાવાર્થ)

હે પરમાત્મા ! માફ સર્વસ્વ સ્વીકારો, હું તમને અર્પણ કરું છું;
મારા હાથ સ્વીકારો, તેને તમારી સેવા કરવાની શક્તિ મળે;
માફ દુઃખ સ્વીકારો, તેમાં તમારી પ્રતિમા વિદ્યમાન રહે;
માફ મમત્વ નષ્ટ થાઓ, માફ સર્વસ્વ વિશ્વાત્મારૂપે રહુરો.

એ પ્રેમાર્પણ પૂર્ણ સાધ્ય થાય એટલે 'તત્ત્વમસિ' (તે તું છે) એ તત્ત્વને આનંદમય અનુભવ થાય છે.

શું તમને દેશભક્ત થવાની ઇચ્છા છે ? જો હાથે તો તમારા દેશ ઉપર, તમારા દેશબાંધવો ઉપર પ્રેમ કરો. તેમનો અને તમારો આત્મા એક થવા દો. તમારી અને તેમની વચ્ચે તમારો પોતાનો-‘હું’ પણુને છેક પાતળો પડેલો પણુ આવવા દેશે નહિ, દેશહિતના કામમાં પોતાના પ્રાણ અર્પવાને પણુ સંભળે એવા પારમાર્થિક વીર બને. હૃદ અહંપદ્યું ફેંકી દઇને દેશ સાથે તાદાત્મ્ય પામ્યા પછી તમારા મનમાં જે વિચાર આવશે, તે આખા દેશનાજ બનશે. તમે આગળ ચાલો એટલે આખો દેશ તમારી પછવાડે આવશે. આયુધ્ય-આરોગ્યનો વિચાર તમારા મનમાં આવતાં પરિણામે તમારા સર્વ દેશબાંધવો સહકૃત અને નિરોગી બનશે. તમારી શક્તિ તેમની નસોમાં વહેવા લાગશે. ‘હું હિંદુસ્તાન-સર્વ હિંદુસ્તાન છું’ એમ લાગવા દો. હિંદુસ્તાનની ભૂમિ એજ માઈ થરીર છે, કેમોરીનની ભૂશિર મારા પગ છે, હિમાલય માઈ મસ્તક છે, મારી જટામાંથી ગંગા વહે છે, મારા મસ્તકમાંથી સિંધુ અને ધ્રુવપુત્રા નીકળે છે, વિંધ્યાચલ એ મારી કેડે બાંધેલો કમ્બરપટો છે, કેરોમાંકલ જમણો અને મલખાર એ મારો ડાબો પગ છે, હું સર્વ હિંદુસ્તાન છું. હિંદુસ્તાનની પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિશા એ મારા હાથ છે, અને એ મારા બાહુ સમસ્ત માનવજાતિનું આલિંગન કરવાને હું પહોંચા કરૂ છું. મારો પ્રેમ વિશ્વવ્યાપી છે. અહોહા ! મારા દેહનો બાંધાજ એવો છે ! ઉભો રહીને અનંતકાળ તરફ હું નજર કરૂ છું, મારો અતરાતમા એ સર્વનો-વિશ્વનો આત્મા છે. હું ચાહું છું ત્યારે હિંદુસ્તાન જ આવે છે, હું બોલું છું, એ હિંદુસ્તાન જ બોલે છે, હું શ્વાસોચ્છ્વાસ લઉં છું તે હિંદુસ્તાન જ લે છે, એમ હું અનુભવું છું. હું હિંદુસ્તાન છું ! હું સંકર છું ! હું શિવ છું ! દેશભક્તિની આ સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવના છે અને વ્યાવહારિક વેદાંત પણુ એજ છે.

૬-હિંદુસ્તાનની હાલની જરૂરીઆતો.

હવે આપણે જેવા જોઈએ છોડીને કાલના કલકલોએ જોઈએ 'સાર' ના કાલ-
માટે આવીશિની બહાર અથવાય છે. આ કલકલ મળ્યા મુદત દેખાય છે.
આપણે પર્વત પાદેઅર પવિત્ર છે. વિશાલક્રમ વિષે કલકલામાં ઉગરું પ્રકટ
કાલેનું પ્રાણ દ્રમણુંજ કાંતીને 'સાર' જાણુએ મૂક્યું છે.

જોઈએ નથી સુધિ કાંતી કાલવાળી અથવા પ્રતિષ્ઠા કિયા લોકપ્રિયતા
ગોસ્વામી. સામના દોહીને કાળીવાર સત્ત્વ માર્ગથી વિગુમલ રાખે છે.
આ કલકલા બાલુએ મૂમિને, દુ પ્રાણી નિરાશ ન થતા. કિયા આ-મ-કાપાથી
દુષ્ટાં ન જાણ, માત્ર રીને હિંદુસ્તાનની હાલની અવસ્થાએ વિધિ
વિચાર દેવામાં આવે તો દેશી કલકલાનું વિચારિ જાણુએ અવરો. કે
જોઈએ પવિત્ર દેશમાં રહેવામાં દુષ્ટાન થતા. જાણુએ અવરો. કાંતે તરફ
દોહી દેશી દોષવાદ ધરાવે છે. અથવા લોકોમાં જાણુવાને છે પણ
આપણે દુષ્ટાને પંદ છે. પાર્શ્વમાં મનમાંથી પ્રકાશ મળુઅન નહ દેશ
સામું છે અને નાજીવાળી જાણના મદ થતી જાય છે.

અમેરિકામાં હિંદુસ્તાનથી પણ અધારે પડ્યા છે; પરંતુ પડ્યા પે તો
મંથ ઉપર આર્થિક અસાધનારા યાદાક ઉચ્ચ જલ લોકો સિનાત 'આ
કિલિક છે' 'આ નંદાકલ છે' 'આ પ્રેરબંદરિયન છે' વગેરે ઉપર
આપણા નીચે કાળીય જાણુવાય કલકલ જતા નથી. નિષ્પક્ષપાતપણે કલકલ
તો હિંદુસ્તાનની પેટે અમેરિકામાં ધર્માભિમાનને લીધે નેતારિક મળુઅન
વધા મુતકયા નુન થતા નથી. હિંદુનાં છાંકરો પ્રિસ્તાધર્મ મદળુ દરતા
તેનાં માખાપ તેને ધરીના દુરસ કરતા પધારે દરકો નજો છે મળુઅને
કાંતે કલકલા વેચુવ પાણાના અમના જોઈએ અઠવાળી પેદાનીને

અવધાનીકાંતે છે

હિંદીનિધા-અમેરિકામાં મળેલા પા.

તેની જગ્યાએ ખાલી નામો ઉપરજ લોકોની દૃઢતા રાંધી. ધાર્મિક વિધિઓના નિર્ણય કલેવરની વધુ પૂજ કરવાને માટે અંદરના આત્માને હાંપી કાઢવામાં આવ્યો. આ પ્રમાણે કાર્થિક, ગહમદ, વ્યાસ અથવા શંકરાચાર્ય જેવા સત્યનિષ્ઠ મહાત્માઓને પેઝંબર અથવા ધર્મશુરૂઓનાં નામ આપવામાં આવ્યાં; અને તેમના ક્રયોને પ્રકૃતિરૂપ મૂળ પ્રકૃતિ ક્રયોની સામે હરિદ્વાર્ કરવાને મૂક્યા. જો કે તેમના ક્રયો મૂળ પ્રકૃતિ-ક્રયોના વાંચનમાં ઉદાહરણુજ હતાં.

જો સંપ્રદાયો અને વિધિઓ જનસમાજની રચના કરવામાં ઉક નિરૂપયોગી હતાં, જોમ 'સમ' દેવો માગતો નથી; તેનો પણ ઉપયોગ હતો. બીજીની અમુક અંશે વૃદ્ધિ થતાં મુખી તે ઉપરનું ફાતફ જેમ અત્યંત આવશ્યક હોય છે તેમ તે વિધિઓ જરૂરની હતી; પરંતુ તેટલે અંશે વૃદ્ધિ થઈ ગયા પછી બીજના વિદ્વાસથી જો તે ફાતફ નીકળી ન જાય તો પછી તે ફાતફ તે બીજને ટાળી, યુગવી મારી નાખનાર કેદ-ખાનુજ બની જાય છે. આ રથેજે હજારમાં રાખવાની જરૂર છે કે બીજ ફાતફ કરતાં વધુ કિંમતી હોવાથી ફાતફને લેજે બીજનો વિદ્વાસ થયે. અત્યંત આવશ્યક છે અને જોયી હલકું થાય તો હાનિકારક છે.

બીજઓએ દશવેલી સદિનેજ માનવાની આવશ્યકતા દૂર કરવાને- યુગવીને મારી નાખનાર ફાતફ ઉઠાડી નાખવાને-દરેક માણસે પોતાના મનમાં જોવી હદ યદા રાખવી જોઈએ કે, 'પેઝંબરના જેટલી શક્તિ મેળવવાનો મારો પણ જનમસિદ્ધ અધિકાર છે, અને જો શક્તિ કંઈ ગ્રામ ન થઈ શકે જોવી નથી.'

કેટલાક લોકો બાંધેલું પર પોતાની નજરે જોવા સિવાય તેની રચના સામજી યાદતા નથી, તેમજ વગી કેટલાક લોકો જોવા છે કે તેમને ગત કિંવા સાંપ્રવક્તાની સમાજવ્યવસ્થાની આગળ પગલું ભરવાની જરૂરના મુદ્દાંએ આવવી નથી. જોવા લોકોની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન ઘટતી જવાનું મુચિન્ડો હિંદુસ્તાનમાં દેખાવા લાગ્યાં છે. લોકોના મનમાંના તર-વિતરો દૂર કરીને તેમને સર્વ કશય પદાર્થો સાથેના તેમના મિત્રવત્ત અને નેત્રગિર્દ મહુરવનો અનુભવ લેતા કરવા અને સ્વાભાવિક ઇશ-વિવિધતાથી ચિરસાથી સંપટિત બોધ સાધવું, જો 'સમ'ના સમજના પ્રમાણેને

વેદાતનો હેતુ છે કયા દેશમાં આ વેદાંતની જરૂર નથી? પરંતુ હિંદુસ્તાનમાં તો તેની અત્યંત જરૂર જણાય છે.

પ્રેમ અને પ્રકાશ (જ્ઞાન) નો પ્રસાર કરી હિંદુસ્તાનની હાલની જરૂરીયાતો પુરી પાડવાને માટે એક 'જીવનસંસ્થા' સ્થાપવાનો 'રામ' નો વિચાર છે.

સંસ્થાની રૂપરેખા.

આ સંસ્થામાં તુલનાત્મક ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ સમાવવામાં આવશે. આ સંસ્થા ઉમેદવારોને પરસ્પર વિરોધી પ્રાચીન અને અર્નાચીન ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ

(૧) ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાન એટલે પ્રમાણિક શત ન્યાયાધીશની પેઠે શાતતાથી, નિષ્પક્ષપાતપણાથી અને નિર્વિકાર

મનથી કરામાં મહદંશે દરેક વિદ્યાર્થીને પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ધર્મના અને તત્ત્વજ્ઞાનના નવે પોતાની જાતે વચવા પડશે,

(અન્યથા તો જરૂર પડે તો આચાર્યની મદદ મળશે) અને સાથે સહાનુભૂતિ નિર્ભય રીતે વચવાઈ શકે તેવા અથવા દિવસે વાચતી

પુસ્તકોનાં નામો આપવા, તેનાં સારો નવ આપરો પડશે એ

રે. ૧૫૦ રૂ. નાના જુના લોકોની ચર્ચા વિષયોનું

૧૦૦ રૂ. નાના માનસિક

લોકોની સમજ પર ધાર્મિક અજ્ઞાનતાને દૂર કરી તેમની શક્તિને વધારે સુચકિતક અને વધારે ઉપયોગી બંધવું આપવાને માટે આ સંસ્થાદ્વારા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રનો પ્રસાર કરવો જોઈએ. વળી આ સંસ્થામાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ હાંપી ધાર્મિક લાગણી સાથે કરવાનો છે. વિદ્યાર્થીના સિદ્ધાન્તોને વ્યવહારમાં મૂકવા માટે જ્યોતિષ વ્યાવહારિક વિદ્યાંત શીખવવાને માટે વિજ્ઞાન, કળા અને જહાસથી વ્યાવહારિક દેખાવા બીજા ઉદ્યોગોનો અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. અગાડીત નામની એક મોટાં સુદિશાસ્રવેતા વિષે જોમ કહેવાય છે કે, તે પોતાની પ્રયોગશાળાને મહિરના જેટલીજ પવિત્ર માનતો, અને તેને દરેક ભૌતિક નિયમ નીતિવત્ત્વના જેટલાજ મહત્ત્વનો લાગતો. સુદિની જુદી જુદી જાતો વચ્ચે સામ્ય અને સાધર્મ્ય શોધી કાઢવું, એ “ ઇશ્વરની ઇચ્છાઓ પુનઃ ચાક આજુબા જેવું છે ” એમ તે માનતો.

થોડા વખતે સંસ્થાના ત્રીજા કામ તરીકે ઔદ્યોગિક કળાના અભ્યાસનું કામ ચરૂ કરવામાં આવશે. ‘હિંદુસ્તાનમાં (૩) ઔદ્યોગિક કળા. ઔદ્યોગિક કળાઓની કેટલી મોટ છે તે કહેવાની કાંઈ ખાસ આવશ્યકતા નથી.

યુરોપ અને અમેરિકાનાં કેટલાંક મોટાં વિશ્વવિદ્યાલયો (દાખલા તરીકે ચેલ્સ, હાર્વર્ડ, સ્ટેન્ફર્ડ, ચિકાગો) તદ્દન ખાનગી સંસ્થાઓ છે. હજી હિંદુસ્તાનના લોકો પોતાની આવશ્યકતાઓ તરફ ન જોતાં પોતાના શિક્ષણને માટે સરકારની પદ્ધતિનેજ વળગી રહ્યા છે, એ અતિ શોચનીય બીજા છે.

‘સમે’ સમયેલા છવનમકમાં કર્મક મતના પ્રયોગને તેમજ પાખંડી મતના પ્રયોગને શાસ્ત્રીય નિષ્પક્ષપાત ન્યાયે એક જ સ્થાન મળશે. ‘સત્ય, પૂર્ણ જ્ઞાન, અખ્યયન્નિજ્ઞ સત્ય’ એ જ આ સંસ્થાનું બીરહ રહેશે.

ૐ ! ૐ !! ૐ !!!

૭-ચજ્ઞાનું રહસ્ય.

‘રામ’ જ્યારે પ્રજાની પવિત્ર ભૂમિ પુષ્કરશુભા વસતો હતો ત્યારે ‘રાષ્ટ્રીય એકતાનો પુનરુદ્ધાર કરવાને આપણે પુરાણો યજ્ઞ-યાગાદિનો વિધિ પુનઃ શરૂ કરવો હંદ છે કે નહિ, એ વિષે આપનો મૂત શું છે તે જણાવશો’ એવો એક પત્ર ‘રામ’ ને મળ્યો હતો આ પત્ર વાચતાં જ નીચલી દીઁએ શુભગાથી નીકળી પડી —

(શ્રેષ્ઠ સંશુદ્ધિને નામ ટાંકુ નથી, ઉચ્ચ કોટિની પવિત્રતા લક્ષણરૂપ મનાય છે, સત્ય જ્ઞાન નિર્ભય નથી, સ્વતંત્ર ધર્મગ્રન્થ અતિ અપરિચિત દેખાય છે, અનિદ્રિત દરજ્જા સોની લાગે વાત અચળ અને અખડ રહે છે, અતિ પ્રખટ પાનિ ને પડતો નથી, તોની માટી ચીજને કશો આઠાર પાંતો નથી)

પૂર્વે જે સુગંધ છલાવતા આમ જાને હે — “ હિમાલય પર્વત પરના જે જપત્ર અને દેવદારના વૃક્ષોને મેં પ્રગથ અને ઉપ્પાત્ર આપી છે, તેથી હવે હું તમને એ વસ્તુ આપી નહિ, માત્રી કૃપા અને મારો પ્રભાવ મેં તે દાસને દાસ બનાવવા નહિ નહિ તમારે પાશીન તમારે વધુ જોઈએ, ’ તેમ તે આજ્ઞાદેશ નાજા નજાત જ નથી તમા આગમના વૃક્ષો પર પ્રગથિત પડનાથી નિષ્ફળતા પુરુષને ટળી જ નહિ શકે, અને જુદા, કાંઈક તમા નહિએ ને થરેવા માણાંકારવી એ સ્વિચર, ન્યૂન અથવા વ્યવસ્થાને શાંતિ થઈ નહિ એવા માટે આપણા જીવનના પ્રશ્નોના નિર્ણય આપણે પોતે કરવો જોઈએ, અને જૂલકાગમ થઈ ગયેલા ધણાજ માનવત દાદાઓ તથા સતોની આજે દારા એવાને ખરે આપણી પોતાની આપાંચી જોવા શીખવું જોઈએ

પ્રત્યેક સ્મૃતિ જપ્તાવે કે રાસે આપણો મત આવે આવે હતો,

પણ આજે તે સંજયે તમારો મન કેવો છે ? પ્રત્યેક અંશમાં એવું ચલતી નાહું છે કે જેનાપર આપણે આપણે પોતાનો જ સિંકો મારી દઈએ છીએ. થોડા વખતમાં તે ઝોળખી નહિ શકાય એવું નાહું થઈ જાય છે અને કાગાંતરે તેને દંડ્યાગ્રમાં પુનઃ જવું પડે છે. કુદરત એક વસ્તુને બનાવે છે, તેને ઇત્તલિત કરી નાખે છે અને પુનઃ તેનો આધાર પડે છે. પોતાની મૂળસ્થિતિ કાયમ જાળીને ચોખ્ખા દેરદાર કરવો એજ છવ-નનો પરમ ઉદ્દેશ છે.

પોતાની પૂર્વ સ્થિતિ ભવિષ્યમાં આવવાની આકાંક્ષા રાખનાર અને બૃતકાળને હૃદયેથી પોતાની નજર સામે રાખનારના જેવી દયાનનક સ્થિતિ બીજા કોઈ માણસની હોતી નથી. નીચે આવતા દરેક મુદ્દાના ટેકામાં ગીતા, મનુસ્મૃતિ અને શ્રુતિનાં વચનો ટાંકી શકાય એમ છે, પરંતુ બધી એકને તેમ કરવું હોયી દીધું છે; કારણ કે પ્રતિપક્ષીઓ પણ એ વચનોની વિરુદ્ધ જતા આધારો એ પુસ્તકોમાંથી ટાંકી જતાવશે અને એમ થતાં મુખ્ય મુદ્દો દૂર રહી જઈ જશે. શબ્દવાદ વધી પડશે; એટલુંજ નહિ પરંતુ વસ્તુસ્થિતિના અભ્યાસ કરતાં પુસ્તકોના અધ્યયનને વિશેષ મહત્ત્વ આપનારી જે બૃહભરેલી શિક્ષણપદ્ધતિ છે તેને ઉત્તેજન આપ્યા જેવું થશે.

મહાત્મા શંકરની મોટામાં મોટી બૂલ એ હતી કે તેમણે પોતાનો (અનુભવનો) ખરો પ્રકાશ શુભ રાખ્યો હતો.* સ્વાનુભવ કરતાં અધિક વિશ્વસનીય બીજું કશું પ્રમાણ છે ? છતાં સ્વાનુભવથી જે સત્યતત્ત્વ તેઓ સમજ્યા હતા તે તત્ત્વનો પ્રકાશ કરવાને માટે પુરાણા ગ્રંથોનાં પાનાં ઉઘડાવવામાં અને શબ્દોનો વિપર્યાસ કરવામાં નકામો વખત ગાળવાની તેમણે શા માટે માયાદાંડ કરી હતી ? ત્યાર પછી અન્ય મહાત્માઓ (રામાનુજ, મધ્વાચાર્ય વગેરે) થયા અને તેમણે પણ આજ દંગાસ શબ્દો લીધા અને તે શબ્દોના પોતાને અનુકૂળ આવે એવા અર્થો લીધા. આ સદિચ્છા (શુભેચ્છા) થી કદેલા પ્રયત્નથી સત્યનો વેગ વધવાની વાત તો બાળુએ રહી, પણ તેથી ઉલટી તેની ગતિ મંદ પડી. સ્પષ્ટ કહીએ તો હિંદુસ્તાનની સંપત્તિ અવનતિનું કારણ એજ છે કે આપણે ચણિકમ

* થીમડુ સંક્રાન્તિના અનેક ગ્રંથો, સ્તોત્રો વગેરે આ ધ્યનને પોતું કરાવે છે. રામસ્વમીનો આ વિચાર પાછળથી બદલાઈ ગયો હોય એ પણ સંભવિત છે. સંપાદક

વિરૂદ્ધ આપણા છવિત આત્મદેવને પુસ્તકરૂપી પિયાયનો શુભામ બનાવી
 દીધો છે ! શ્રુતિમાતાની જોવી દુર્દશા અર્થ છે કે તેનો એક પુત્ર તેના
 મુદર વાગ એક તરફ જેથે છે, તો બીજો બીજી તરફ જેથે છે અને બંને
 ત્રીજો તેનો ચોટલો મળજીત પકડી અન્ય બાજુ તરફ જ, જેથે છે ! આવી
 રીતે પ્રત્યેક વસ્તુ અતિના નામ નીચે પોતાને ફાવે તેવો મત પુસાડી દે
 છે, અને આ સર્વનું પરિણામ એ આવે છે કે તે સંત્યશીલતાથી બદલાય
 છે આર્યાવર્તના પ્રાચીન ઋષિઓ અને આચાર્યોના વશબોને પોતાની
 આધુનિક જરૂરીઆતો અને પરિસ્થિતિ સળેથી મહત્વના પ્રશ્નોને ફેસલો
 મૃતભાષના બાકરણના નિયમોદ્ધાર કરવાનો વારો આવ્યો છે !

પ્રિય બધુઓ ! નિયમો અને સંસ્થાઓ મનુષ્યોને માટે છે,
 મનુષ્યો નિયમ અથવા સંસ્થાને માટે જન્મ ધરાવતા નથી. કેટલાક
 કહે છે કે, “લાભાદારા ભવિષ્ય અને ભૂતકાળનું સંધાન મળજીત થાય
 છે.” આ વિચાર કેવો સ્વાભાવિક અને મુદર લાગે છે ? પણ શું
 હજીએ જૂની ગોઠડીને વધારે થીગડની જરૂર છે ? સત્યને સમાધાનીનાં
 થીગડાની જરૂર નથી. આખી પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસ ફરે છે,
 સૂર્યને પૃથ્વીની આસપાસ ફરવાની જરૂર નથી ભૂતકાળ અને ભવિષ્ય-
 કાળનું યોગ્ય રીતે સંધાન કરવા માટે વિજ્ઞાનની આધુનિક દોષો બાઇબલ
 અથવા અન્ય ધર્મગ્રંથના ભાષ્ય અથવા ટીકાપર લાકી ગ્દી છે કે ?
 ઈશ્વરપ્રણીત સંસ્થાને પાતાનેજ માત્રવા દા. તુર્કને જોવા માટે દીવાની
 જરૂર પડે છે કે ? કાઠરડ, મહમ્મદ, બુદ્ધ, જરથોસ્ત, યેશુએ
 રેના પ્રમુખ આપવાથી અજિતસાચના કોનાં સિદ્ધાંતની કિંમત જરા
 થતુ વધશે કે ? સ્થાપનસાચના તત્વો આપણે પ્રયોગ કરવાથીજ સમજી
 શકીએ છીએ મસાકમ માત્ર માન્યતા ભરવાથી તો બુદ્ધિનું ખૂન કર
 વાનું પાપ આપણને ચોટશે કોકાદ ખાસ બનાવ અને વિકાસાગ્રાપિન

શ્રદ્ધાથી દુર્દશા માટે જન્મ ઋષિ મુનિજ્ઞાન જાળવવાર ન હતી સમગ્ર તેજ પ્રમુખે
 થીગડ સમરૂવને ખજુ નજા હતી સમગ્ર સૈનિકને સદુષ્ણોએ માટે મળેલી તમચારને
 ત્યાં વઠવે દુરુષોએ હતી દુષ્ટી થવ તેમાં તમચાર આપવાર સમગ્રે શુ હોય ?

સત્યમાં બહુ દરક છે. એકાદ ખાસ બનાવ, બીજાના મુખથી, સાંભળતાં ખરો માની શકાય; પરંતુ સત્યની પરીક્ષા તો સ્વાનુભવથી જ કરવી એકાએક વાદવિવાદ કિંવા પ્રમાણ (સાબીતી) થી વેદાંતને સિદ્ધ કરવાની જરૂર છે? વેદાંતના સિદ્ધાંત યોગ્ય સ્વરૂપમાં રહ્યું કરવા એજ તેનું નિર્વિવાદ પ્રમાણ છે. સૌંદર્યની આકર્ષણશક્તિ સાબીત કરવાને માટે બહારની ભટ્ટામણની કશી જરૂર નથી.

મોહક ભાવણો કરીને, મોહક ગાયનો ગાઈને, પ્રમાદયુક્ત નિદ્રા વધારવાને માટે હાથરણં ગાઈને, જનગ્રમ્યકની રૂચિને અનુકૂળ વચનો કહીને અને લોકોની અજ્ઞાનતાની પ્રથંસા કરીને મોટી સંખ્યામાં અનુયાયીઓ મેળવવાનું કાર્ય કાંઈ સુરેકેલ નથી. સત્ય એજ શાશ્વત છે અને આ સપ્તમાં ચચચર દશ્ય મિથ્યા છે. જે માત્ર દશ્ય-બ્રહ્મ સ્વરૂપને માટે સત્યનો લોગ આપે છે તેને ધિક્કાર દેજો! સત્યને તેની મરજી પ્રમાણે આગળ આવવા દો. સત્યરૂપી સૂર્ય પોતાનો ઉદય કેવી રીતે કરેલો તે સારી પેઠે જાણે છે. નગારાંઓના અવાજથી સૂર્ય લોકોને દીર્ઘ નિદ્રામાંથી દોકોળીને જાગૃત કરવા માટે સત્યને પ્રચંડ મર્જના કરવા લા. હું સત્ય સ્વરૂપ છું. સૂર્ય દેહની પ્રતિષ્ઠા વધારવાને માટે આત્મઘાત કરવાને હું તૈયાર નથી.

હવે યજ્ઞનો પ્રશ્ન વિચારીએ. આપણે તેનો સ્વતંત્રતાથી, નિષ્પક્ષ-પાત્રથી અને ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિથી વિચાર કરીશું.

સાધારણ રીતે હવનવિધિને યજ્ઞનો એક અગ્નિ મહત્વનો આવશ્યક ભાગ ગણવામાં આવે છે. હવનના આધુનિક પૂજારીઓ તદ્દધી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે “હવનથી હવા શુદ્ધ થાય છે, અને સુગંધ પ્રસરે છે.” આ તાત્પર્યોત્પન્ન એવી દાલેલી કલ્પના છે. ઇતર ઉત્તર પદાર્થોની માફક સુગંધ પદ્મ દાણવાર મનને ઉત્સાહ આપે છે, પરંતુ તેની સાથેજ પ્રતિક્રિયા થઈને સ્વાભાવિક શુસ્તા મદ પડી જાય છે. ઉત્તર પદાર્થો આપણા શક્તિસંગ્રહમાંથી થોડીક શક્તિ બચાવે લે છે; પરંતુ આ કરજપર ચક્રવૃદ્ધિ બાજુ ચડે છે અને એ કરજ કદિ પડ્યું પડી શકતું નથી.

ખરું જોતાં હવનદ્વારા સુગંધી દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ ઘટ્ટીજ થોડી થાય છે,

અને ઘણા મોટા ભાગ કાર્બોનિક એસિડ ગેસનો નીકળે છે. આ ઘણા હાનિકારક હોય છે.

એક વખત એવો હતો કે બ્યારે હિંદુસ્તાનમાં જંગલો ઘણાં હતાં અને મનુષ્યોની વસ્તી યોડી હતી. તે વખતમાં ધી અને એવાં બીજાં દ્રવ્યો ભાળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગેસ ઉત્પન્ન થઈ વનસ્પતિનું પોષણ થતું હતું, પણ સાંપ્રતમાં તે પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે વાસ્તવિક રીતે કદીએ તો આજે જંગલો રહ્યાં જ નથી, અને વસ્તીનું પ્રમાણ ઘણું જ વધી ગયું છે. પરિણામ એ આવ્યું કે હવામાં કાર્બોનિક એસિડ ગેસ વિશેષ હોવાથી માણસો આળસુ બન્યા છે. હાલમાં હિંદુસ્તાનમાં ઓક્સિજન (પ્રાણવાયુ) અને એઝોન (તીવ્ર પ્રાણવાયુ) ની ઘણી જરૂર છે, કાર્બોનિક એસિડ ગેસની જરૂર નથી.

આ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે હવન કરવા અને લોકોને જમવા, એ બંને બાબતોથી હવામાં જે રાસાયનિક ક્રિયા થાય છે તે સરખી જ છે. છતાં કૃત્રિમ અગ્નિના મુખમાં અમૂલ્ય ધોનો અપવ્યય કરવાને બદલે જૂએ મરતા, પરંતુ નાસાયલ્સવરૂપ લાખો ગરીબ લોકોનાં અસ્થિ તથા માસનો ભક્ષ કરી જતા જઠરાગ્નિના મુખમાં લુખા મુકા રોટલાના સાત દિવસનાં વાસી દુડકા સા માટે નાખતા નથી? આવા જ હવનની આજે હિંદુસ્તાનને વધારે આવશ્યકતા છે.

વળી હજારો માણસોને એક દિવસમાં જમાડ્યા તેમાં શું દહાડો વળ્યો? આવા વિવેકરહિત પરોપકારથી માત્ર સભાવિત બિખારીઓની સખ્યા વધે છે હિંદુસ્તાનમાં આ સર્વ દેન્ય અને દારિદ્ર્ય સાથી વધ્યાં છે? દેરા, કાળ અને સત્પાત્રનો વિચાર કયાં વિના આપેલા દાનથી. એક ટ્રેચ નયકારે લખ્યું છે કે, લોકોના દુખ નિવારણ કરવાના ઉદ્દેશથી કરવામાં આવેલા દાનથી ઉલટા અર્ધાઅર્ધા દુખ નવા પેદા થાય છે, પણ તે દાનથી ઉત્પન્ન થયેલા દુખોમાંથી અર્ધા દુખોનું પણ નિવારણ તેનાથી થઈ શકતું નથી. જાનની કિંમત એકલા સેતુથી નહિ પણ તેના પરિણામથી આકવાની છે એક ટકટકપોર આગસું બિખારીને એક પેસો આપીને કોઈ યાત્રાળુ એમ માને કે પરલોકમાં આપણને એનો જલ્દી મળ્યો, તો ભલે તેમ માને, બાકી તો ખુશું જ

અમલમાં છે કે એ પૈસાએ આ જગતને તો નુકશાન જ કર્યું છે. આપણે યોગ્ય પ્રકારનો જ ચર કરવો જોઈએ. અર્થાત્ દીન કિંવા અનાય માણસોની સેવા તથા રક્ષણ કરવું જોઈએ; અને તે કાર્ય એવી રીતે કરવું જોઈએ કે તેનો મૂળ ઉદ્દેશ ઉધો વગી ન બન્ય. સર્વ દાનામાં વિવાદાન પ્રેમ છે. કોઈ માણસને તમે એક દિવસ જમાડ્યો તોપણ બીજો દિવસ તો અવશ્ય તેને મૂળ લાગશેજ; પરંતુ જો તમે તેને એકાદ દુનિયા સીખવો તો તેની આખી જીંદગીનો ખોરાક પૂરો પાડવાનું પુરવ તમને પ્રાપ્ત થયે. તમે તેને જે જ્ઞાન આપો તે એવા પ્રકારનું હોવું જોઈએ કે જેથી તેના જન્મનું સાર્થક થાય. બિખારી રહેવા કરતાં તો જોડા સીવરા જેવો એકાદ ધર્મી કરવો વધારે પ્રદુસ્તવનો છે.

હિંદુસ્તાનના દરેક માણસના હૃદયમાં એવી ભાવના ઉત્પન્ન થવી જોઈએ કે સંપત્તિ, જ્ઞાન, સત્તા અથવા યોગ્યતા ઇત્યાદિ બાબતોમાં આપ-ણાથી જે લોકો ઉતરતી પંક્તિના હોય તેઓજ આપણી મદદને યોગ્ય આપણાં બાળકો છે. બદલાની આશા રાખ્યા વગર તેમને આત્માનો ખોરાક-ઉત્તેજન, જ્ઞાન અને પ્રેમ આપી તેમની સેવા કરવાનો માતા તરીકેનો હક લોગવવાનું પરમ સુખ દરેક જણે પ્રાપ્ત કરવુંજ જોઈએ. મહાન નિષ્કામ યજ્ઞ આજ છે.

પ્રાચીનકાળમાં જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં જનસમાજે કૃત્રિમતા ધારણ કરી નહોતી; જ્યારે હિંદવાસીઓને અન્ન, વસ્ત્ર, ઘરબાર ઇત્યાદિ બાબતોમાં મહુ ચેષ્ટાસ રહેવું પડતું નહોતું; જં વળતે-આજ કાશ્મીરમાં પુષ્કળ વૃક્ષોનો સમૃદ્ધ છે તેમ-સંખ્યાબંધ જુથો સમસ્ત દેશમાં વિદ્યમાન હતા; અને જે વળતે અમેરિકાના મૂળવનનીઓની મધુકે હિંદુસ્તાનનાં માણસોને વિશેષ વસોની જરૂર નહોતી; તે વળતે લોકોની સુંઝળાઈ રહેલી ચારી રિક અને માનસિક શક્તિને બહાર નીકળવાને ઇતર ઠાણ પછુ માર્ગ ખુલ્લો નહિ હોવાથી તે સર્વ શક્તિનો દેવતાઓની સાથે વ્યવહાર કરવામાં અર્થાત્ યજ્ઞયાગાદિ કર્મો કરવામાં વ્યવ થવા લાગ્યો. પ્રથમ આ યજ્ઞોનો અર્થ એટલોજ હતો કે દેવોની સાથે ચોકળો (રાકડો) વ્યવહાર કરવો. તેની અંદર યાચના આદિ આત્મનિંદક વિશ્વદેહિનું તત્ત્વ સમાવેલું નહોતું. તે વળતના લોકોને પ્રકૃતિની જેટલી શક્તિઓ-દે.

ઉત્ક્રાંતિવાદના એક આધુનિક સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ગૃહસ્થ પ્રેમીડેન્ટ ડૉક્ટર રોબર્ટ સ્ટાર ઓર્ડન જણાવે છે કે, “ સામાજિક ઉત્ક્રાંતિ વિષે ગોતતાં આપણે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે સમાજની ગમે તેવી અવસ્થા હુન્મેશાં મનુષ્યને અપૂર્ણ જણાવે છે; કારણ કે અધિક ચરતી દશાએ પહોંચેલા મનુષ્ય પણ આગળ વધવાના સ્વભાવવાળો હોય છે. જોમનું તેમ જણાવનાર સમાજની વૃદ્ધિ ધીમીજ થાય છે.” પરિસ્થિતિને સંપૂર્ણ રીતે અનુકૂળ થવાની પદ્ધતિ વારંવાર આવશ્યકતા ઉત્પન્ન કરે છે; કારણ કે પરિસ્થિતિ હુન્મેશાં બદલાયજ કરે છે. મનુષ્ય, પ્રાણી અને વિંધ, એ સંબંધી આપણે જે જ્ઞાન ધરાવીએ છીએ, તે દ્વારા જોતાં ‘કલક અને રૂપાંતર નહ થઈ સર્વ જણ મુખી અને મુરશિલ રહી શકે એવી સ્થિતિ-લાગણી’ સદૃશ વર્ણ આવશે ’ એવું સ્વપ્ન જોનારા આકાશકુસુમવત્ વ્યર્થ આશા રાખે છે, જોમ સપટ જણાય છે.

આટલા માટે આપણે આપણાં કર્મકાંડ બદલી ચાલુ પરિસ્થિતિને અનુકૂળ કરવાં જોઈએ. આપણી આવશ્યકતાઓ વેદકાલીન અધિઓની આવશ્યકતાથી ભિન્ન છે. ‘જે’ ના ઉપર સર્વ કર્મકાંડ અવલંબી રહ્યાં હતાં તે ‘જે’ (કામના) હવે બદલાઈ ગયાં છે. ‘જે તમારે ઘર જોઈએ તો છંદ્રેવને બલિદાન આપો,’ ‘જે તમારે સંતતિ જોઈએ તો પ્રજાપતિને સંતુષ્ટ કરો,’ ઇત્યાદિ પ્રશ્નો આજ આપણી સમસ્યા નથી. આજનાં કર્મકાંડ આ પ્રમાણે પરિવર્તન પામેલા સ્વરૂપમાં હોવાં જોઈએ. “ દિવસે દિવસે વધતા જતા અને સુધરતા જતા ઉદ્યોગ-ધંધાના આ જમાનામાં જે તમારે હવતા રહેવું હોય અને રાષ્ટ્રીય સ્પર્ધા ધીમે ધીમે ક્ષીણ થઈને મરવું ન હોય તો વિદ્યુત્ત્વ રૂપી માતરિયાને કળાને કરો, બાળ્ય (વરાળ) રૂપી વરણને તાણે કરો અને દૃષિશાસ્ત્રરૂપી કુન્નેરની સાથે મૈત્રી બાંધો. તમને આ જ્ઞાન આપનારો શિષ્યપત્ર અથવા શાસ્ત્રના શુર આ તુલન દેવની સાથે તમારો પરિચય કરાવનાર પુરોહિત છે. ”

આપણા દેશનું સ્વરૂપ પ્રાયઃ સર્વથા બદલાઈ ગયું છે. સરકાર બદલાઈ ગઈ, ભાષા બદલાઈ ગઈ, લોકોના વર્ણ બદલાઈ ગયા; ત્યારે વૈદિક કાલના દેવો હજી આ માટે પારણામાં હીંચકા ખાધા કરે છે? જંમ વર્ષ વધતાં જાય છે તેમ તેઓ પારણામાંથી ઉતરીને આપણી સાથે હજી કેમ

ઈશ્વરી શક્તિ બાદ્ય શક્તિ દો કિંવા અંતર્મત શક્તિ દો. 'અધિદેવતા' શબ્દની 'આધ્યાત્મિક' શબ્દ સાથે તુલના કરી 'જેનાં' 'દેવતા' શબ્દ અધિદેવ શક્તિનો પાગલ છે, એમ સ્પષ્ટ બજાઈ આવે છે. 'વસ્તુ' શબ્દ એકાદ વ્યક્તિની 'હાલ' સૂચવે છે; પરંતુ 'અધુદેવતા' નો અર્થ 'સર્વ પ્રાણીઓમાં ફેલાયેલી આદિત્ય નામની જોવાની શક્તિ' એવો થાય છે અને વિશ્વનું નેત્ર જે સૂર્ય તે આ શક્તિનું ચિન્હ છે. દસ્તોદ્રિય એટલે એક મનુષ્યના હાથમાં ફેલાયેલી શક્તિ છે; પરંતુ દસ્તોદ્રિયનો દેવતા એટલે સર્વ દસ્તોને હતાવનારી શક્તિ. આ અધિદેવ શક્તિને 'ઇદ' કહેવામાં આવે છે. તેજ પ્રમાણે જ્યારે આપણે ઇતર ઇન્દ્રિયોના દેવતા વિશે બોલીએ ત્યારે તેનો જો કંઈ પણ અર્થ થતો હોય તો તે આ જ છે.

હવે ધનમાં દેવતાને બલિદાન આપવું એનો અર્થ શું થાય છે ? તેનો અર્થ એ થાય છે કે 'આપણી વ્યક્તિવિષયક ઇન્દ્રિયશક્તિઓને તેમના પોતપોતાના અધિદેવ શક્તિદેવતાને અર્પણ કરવી, આપણા આટોચીપાટોચીઓને પણ આપણાં સ્વરૂપોજ ગળીને આપણા વ્યક્તિત્વનું સર્વાત્મા સાથે ઈક્ય કરવું; અને આપણી ઇચ્છાને ઈશ્વરની ઇચ્છામાં ભીન કરી દેવી.' હાખલા તરીકે આદિત્યનું બલિદાન આપવું એટલે એવો નિશ્ચય કરવો કે ડોઝની દૃષ્ટિને હોમ થાય એવી ખરાબ વર્તણૂક કહિ પણ ચલાવવી નહિ તથા આપણા તરફ દૃષ્ટિપાત કરનાર સવળા લોકોને પ્રેમ, સ્મિત અને શુભાશિષનોજ અનુભવ કરાવવો. સર્વ નેત્રોમાં ઈશ્વરને જોવો એનું નામજ 'આદિત્યનું બલિદાન' છે.

ઇદને બલિદાન આપવું એટલે દેશના સર્વે હાથોના હિતને માટે શ્રમ કરવો. યોગ્ય ખેડાક યોગ્ય પ્રકારે આપવામાં આવતાં તે સર્વે બજાવે પોષણ આપે છે. હાથના સ્નાયુઓને તંબો ખેડાક-શ્રમ અને વ્યાયામ આપવામાં આવતાં તે દૃઢપુટ થાય છે. આ પ્રમાણે ઇદને બલિ આપવાનો અર્થ એ થાય છે કે રોજમારની શોધમાં ફરતા લાખો રંક હાથોને પ્રેરોદોજગાર શોધી આપવો. ઇદને આવો યોગ્ય બલિ આપવામાં આવશે તો દેશમાં શ્રમદિ અવશ્ય વધશે જ. સર્વે હાથોને રોજગાર મળશે એટલે દારિદ્ર્ય ક્યાં રહેનાર છે ? ઇચ્છામાં ખેતી બિલકુલ કરવામાં આવતી નથી એમ કહીએ તોપણ આવે; તે છતાં પણ તે દેશ સમૃદ્ધ છે એનું કારણ

કર અને વિધાતક નિવડયો. હવે તો સજીવ દોષ તેવા ચિન્હોનો કિ વિધિઓનો સ્વીકાર કરો.

કેટલાક માણસો કહે છે કે નદીને જૂના માર્ગમાં વહેવું વધારે સહે પડે છે, માટે જીર્ણ સંસ્થામાજ નવીન ચેતન્ય પૂરવાના પ્રયત્ન કરે છે. ‘રામ’ કહે છે કે આ પાત પ્રકૃતિની વિરુદ્ધ છે. ચેરડીમાંથી એ વાર ઝસ નીકળી ગયા પછી તેજ સાડામાં પુનઃ તેવીજ રીતે રસ આ શક્યો નહિ તે સાડાને તો ભસ્મીભૂતજ કરી નાખયો. જોઈએ આપ આ સર્વ આત્મિઓની જ્ઞાનાભિક્ષુડમાં આહુતિ આપવી જોઈએ. દેહ કાગને અનુકૂળ હોય એવા રૂપમાં આપણે ખરા યજ્ઞના તત્વને સ્વીકાર કર્યો જોઈએ. કેટલાક લોકો એવા છે કે તેઓ પ્રાચીન ગત વૈભવ સતત સ્મરણ કરી એમી રહેવું એને જ મૂર્તિમત સ્વદેશભિમાન સમજે છે! આ લોકોને નવીન પરિસ્થિતિમાં પોતાના જૂના ઘરનો બોલો પોતાના પીઠપર હાથને ફરનારી ગોકળગાયનીજ ઉપમા આપવી જોઈએ, અથવા જૂની અને નિરૂપયોગી થઇ ગયેલી ખાતાવહીના પોધાના પાન ઉપસાવતા બેસી રહેનારા દેવાળીઆ પેટીદારજ કહેવા જોઈએ. હિંદ દેશ એકવાર મહાન ગજાઈ ગયો છે, એવા વિચાર કરવામાં વખત શુભાવશે નહિ તમારૂં બગ અમર્યાદ છે. હિંદુસ્તાનનું ભાવી સર્વોત્કૃષ્ટ છે એવી ભાવના કયાં કરો.

હતિહાસ અને સ્વાનુભવથી સિદ્ધ થાય છે કે ન્યારે લોકસમુદાય એકત્રિત થાય છે અને માણસોની દૃષ્ટિ તથા હૃદય એકઠા થાય છે, ત્યાં એક બીજા સાથે આત્મકરણનું એકજ સાધવાની અમૂલ્ય સધિ પ્રાપ્ત થાય છે, જાણતા અજાણતા પણ એક બીજાની ભાવના તથા વિચારની અદલા બદલી થાય છે અને સર્વ લોકો વૃત્તિ, વિચાર અને આત્મિક તેજના સામાન્ય ભૂમિપર આવી પડે છે. આ રીતે સર્વેના હૃદયમાં પરસ્પર પ્રેમ અને એકત્રની લાગણી ઉપજીને વૃદ્ધિગત થાય છે. અનપદ તથા લગ્ન આરંભ લોકોના એક દિવસમાં પાંચ પાંચવાર નિમાજ પઠાવીને ઇશ્વર સન્નિધ લાવવામાં હજારો મહામહાનું નિદિ અફલુત આનુર્ય દેખાઈ આવે છે. આ રીતેજ તેઓ વ્યવસ્થાશૂન્ય પ્રદેશમાં એક સઘટિત મજા બનાવી શક્યા.

યજ્ઞ, તીર્થ, મેળા, દેવમંદિર, ન્યાયમંદિર, લોજનગૃહ, વિવાહમંડા

સંભ, સમસાનપાત્ર, સખા, સમાજ, વારિઝોત્સવ, આધુનિક પરિવર્તો, રાષ્ટ્રીય
મદાસભા (નેશનલ કાઉન્સિલ) ની યેઠકો, આ સર્વે દિગ્દર્શનાં નામો હોયોને
એકત્ર મળવાના અને એકતા વધારવાના પ્રયત્નો છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં
ખ્રિસ્તી દેવાદાયો, હોટલો, પ્રત્યક્ષો, પ્રવાસસ્થાનો, વિશ્વવિદ્યાલયો, સાર્વ-
જનિક આશ્રમો, ક્લબો અને રાષ્ટ્રીય સંમેલનો આદિના યોગથી
હોયોને ચંબુનેરો બધે છે. જે સંસ્થામાં પ્રેમયુક્ત સાત્વિકવાત્ત વિદ્યમાન
હોય છે, તેજ સંસ્થા વિશેષે કરીને એકચર્યક (સંપ્રદાય વધારી
કરનારી) હોય છે; અને આથી સંસ્થામાં એકચર્યકી ગુણને પ્રેમરૂપી
જગતું ઝિંચત થવાથી તે શુદ્ધિગત થાય છે. ત્યાં અંતઃકરણની એકતા
થાય છે ત્યાંજ ચિરસ્થાયી એકચર્યકી ઉત્પત્તિ થાય છે. માત્ર દેહનું
જ-સામીપ્ય (નજીક આવવું) થવાથી બલુવા જેવું કુળ મળતું નથી; તેથી
તો ઉલટો મત્સર થયે છે. વળી નાનીતોડીને જહારનું એકચર્ય; સાધવાની
ખટપટ કરી એ પ્રભુ વૃથા છે. જે મિત્રતામાં અંતઃકરણનું એકચર્ય થઈ
શકતું નથી તેથી ક્રોધી રહેટક (કુટે એવા) પદાર્થોના મિથલુ કરતાં પણ
વધુ ખરાબ છે. મળતી ગતિવડે દેહને નજીક આવવાથી હૃદયમાં મન
પણ નજીક આવે. એમ સમજ્યો નહિ, આપણા મિત્રો અથવા આપણા
અનુયાયીઓ હૃદયમાં આપણી પાસેજ રહે એવી આપણી ઇચ્છા અથવા
આવશ્યકતા હોતી નથી. અર્થ હૈનન્યના ઉત્પત્તિસ્થાન અને શાશ્વત
ઝરારૂપી આત્માની જોડેજ નજીક આપણે હૃદયનું નેહા અધિક
મિત્રો આપણને મળશે. વીઢો નામનો છોડ પાણીની નજીકજ ઉગે છે
અને પાણીની તરફજ પોતાનાં મૂળીયાં ફેલાયે છે; આથી તેની આસપાસ
તેજ જાગતા ખીચ પુષ્કળ છાંડવાઓ આપોઆપ ઉગી નીકળે છે. આ
પ્રમાણે આપણે પણ શાશ્વત ઝરા (આત્મા) ની નજીકજ રહેવું તેજીએ, કે
જેથી આપણી આસપાસ પણ સમાનચીલ પુષ્કળ મનુષ્યો ઉપસ્થિત થયા.
માત્ર પ્રથમ તમારેજ સત્યના ઝરાની સાક્ષિય ઉભું રહેવું તેજીએ.
દુર્ભિનના કાષોમાં અર્ચની વચ્ચે કાચ યોગ્ય સ્થાન રાખવામાં આવે
કે તરતજ અથગા કાચો જરાબર કામ કરવા લાગી જાય છે. સૂર્યની પ્રદ-
માળા સુમમતાથી વાટે છે તેનું દારણ પણ એજ છે કે જુદા જુદા ગરો
મચ્છેનું અંતર પ્રમાણજદ્દ હોય છે. કેટલાક મિત્રોની સાથેનો પરિચય

જે પ્રમાણે ભાષાની તદ્દેશીએ પાશ્ચાત્ય પ્રભુનું વ્યાવહારિક જ્ઞાન પોતાના દેશમાં આપ્યું તે પ્રમાણે તમે પરદેશમાં મેગવેલું જ્ઞાન તમારા દેશ-ખંડુઓને અર્પણ કરી તેમને સુખી કરજો. જો પરદેશમાં તમે સ્વાશ્રયી થવા ઉપરાંત પરોપકારી થાઓ એમ ન લાગે તો તો ત્યાંજ રહેજો. એવા સંયોગોમાં અહિં આવીને હિંદમાતાની હુઃખિત છાતીપર નિરુદ્ધોની જળો ચઢીને જ રહેવાનું હોય તો તેમ કરવા કરતાં એકદમ અરણી સમુદ્રમાં ભૂસ્કો મારજો અને અમુદનું આતિથ્ય સ્વીકારજો; પરંતુ હિંદુસ્તાનના દિનારા તરફ આવવા નહિ. સ્વદેશાભિમાન અને સ્વદેશપ્રીતિ તમને આવીજ રીતે વર્તવાની આજ્ઞા કરે છે.

જેનપુલ (ઈંગ્લેન્ડ) ના પંચઅંશથી છુટવાને આયર્લેન્ડના ગરીબ ખિચારા આઈરિશ લોકો દરવર્ષે હબરોની સંખ્યામાં પોતાની જન્મભૂમિ છોડી અમેરિકા જઈને રજા હવા હિંદના આગસ્ટ લોકોએ મારા પ્રિય અમેરિકા દિવા દંતર દેશોમાં જઈ વસ્તી વધારવી એવી 'સમ' ની ઇચ્છા નથી; પરંતુ વસ્તુસ્થિતિજ એવી છે કે તમારા પરદેશગમનમાં તેમને પણ ક્ષાયદો સમાએલો છે. જે વૃક્ષો એક ડેઝાએ ગરદી કરી ચોટી સંખ્યામાં ઉગે છે, તે ઘણું ધીણું અને દમજીર હોય છે. તેમાના એકાદ વૃક્ષને પોતાની મૂળ જગ્યાએથી ઉખેડી બીજા દોષ સારા સ્થળે શેપો તો તે એક પ્રચ્છ વૃક્ષ યાદ જાય. જો તમે પરદેશગમન કર્યો તો ત્યાં જ્યો ત્યાં ભૂયલુરૂપેજ વિરાજયો. અમેરિકાના ધનાઢ્ય લોકો પણ પ્રથમ મૂરો પછી શિખાદી હાલતે જ આવ્યા હતા. સર્વ રાષ્ટ્રોના ઇતિહાસપરથી સિદ્ધ થાય છે કે પરદેશગમન કરવાથી સમાજસ્થિતિ મુઘરની જાય છે.

યર વિષે થોડા વધારે શબ્દો કહું છું. વરતો અર્થે કદિ કદિ પરાનમ કરવામાં આવે છે; પણ વેરાવ્ય જેવા ઉત્તમ શબ્દનો અર્થ નિમ્નિક્ય નિરાધારપણું અથવા આત્મપાતકે દુર્બળતા દરશ્ય નહિ અથવા તેનો અર્થ કલેશપ્રસક કલોર શારીરિક તપશ્વ્યાં પણ સમજાયો નહિ. તમારો દેહ જરા પણ પ્રતિકાર કર્યા વગર માસભક્ષક ફર પડેને ખાવા દેવો, એ કાઈ જિરામ્ય નથી. પોતાની જાતને અન્યાય તથા અયોર પાતકને આપીન કરી દેવાને તમને શું હક છે? જરકર્મી મનુષ્યને પોતાનું પવિત્ર શરીર અર્પણ કરવું એ કોઈ સીની ત્યાગવૃત્તિ મદર્શિત કરવું નથી. ત્યાગ એટલે

પોતાનું સર્વસ્વ સંત્યજે (સત્યસ્વરૂપને) અર્પણ કરવું તે. આ આપણે દેહ-આ આપણી સર્વ માત્રમિદ્ધત ઇષ્ટરની છે, તમે તેના પેદે રંગીર તરીકે તમારો પહેરો નીમકંઠલાલીથી બરો. ઇષ્ટરની સોયેલી પવિત્ર ખૂટીમાં અન્યાય તથા પાપને દાઢા ઘાલવા દેસો નહિ. સત્યરૂપી અજ કતા રવિની પેઠે પ્રકાશે, સત્યસ્વરૂપ જનો. આજ માત્ર વાસ્તવિક ત્યાગ છે, પણ જરા યોગો. એને આપણે 'ત્યાગ' નું નામ આપી શકીશું કે ? એનું નામ તે ત્યાગ કે દેવી એશ્વર્યની પ્રાપ્તિ ?

વૈદિક કાળમાં પણ અહંકારગ્રાથી ઉત્પન્ન થયેલા કર્મકાંડથી મુક્તિ મળતી નહોતી. મુક્તિ તો હૃદયમાં જ્ઞાનથી મળે છે કર્તવ્યના ભારથી હબાઈ ગયેસો અને દોડાદોડથી હાંપી ગયેસો, સ્વાર્થોપજાનો મુખરેલો શુભામ, આધુનિક ઉપલક્ષીયા કર્મકાંડદ્વારા પાપ અને દુઃખથી મુક્ત થઈ શકશે નહિ. તે જગતની બધીજ સંપત્તિ મેળવશે તોપણ અપણા આત્મા તેજ સર્વનો આત્મા છે, એવું જ્ઞાન થયા વગર તેને શાંતિ મળનાર નથી. જગતના સઘળાં પરિવર્તનો અને સંયોગોમાં એક તત્ત્વ અંતર્જાત થયેલું જણાય છે, અને તે આત્મસાક્ષાત્કાર છે. જ્યાં સુધી માણસનું જીવન ધૃતિમત્તા, બાહ્યાચાર તથા જગતના પદો થીની કામનામાં જ શ્રયવાઈ રહ્યું છે, ત્યાં સુધી દરેક ઉપલબ્ધિથી માત્ર મુક્તિ કચરાનો નવીન યરજ બહાર આવે છે, જમીન (ખરી વસ્તુ) તો ખિલકુલ ડેખાતીજ નથી. જ્યાં સુધી 'સર્વ વસ્તુ આપણે પોતેજ છીએ' એવા દૃઢ નિશ્ચયરૂપી આરોગ્ય તમારા શરીરને પ્રાપ્ત થયું નથી, ત્યાં સુધી મુધારણાનો સર્વ બપોરો દેહાભિમાનનું દુઃખકારક મણુ લોકવાની મહામપદોજ કહી શકારો. વેદાતનો આ જ્ઞાનકાંડ જ ખરો વેદ છે અને એનેજ વડદર્શનકારોએ, જન તથા જુદા અંશકારોએ 'મુક્તિ' નું નામ આપ્યું છે. હિંદુભાષાએ 'આ' 'મુક્તિ' નો જ આશ્રય લેા અને સામ્રાટ કાળની આવશ્યકતા પ્રમાણે સ્મૃતિ તથા કર્મકાંડને બદલેા. આ રીતે જ તમારું હિંદુ તરીકેનું વ્યક્તિત્વ જાળવી શકો, એટલું જ નહિ પરંતુ તમારી ઉન્નતિ કરી તમે જગતના માર્ગ-દર્શક બનશો. બીજાથી અવગ રહેવાને લીધે પ્રાપ્ત થયેલી, પાવનમાંના પિના જેવી શિથિલતા આ રીતે દૂર થશે અને સર્વનો સમાવેશ

૯-મનપ્રદેશમાં ચિદ્માનુઃ*

સન્નારીઓ અને સંતોના સ્વરૂપમાં અવિકારી આત્મનું વિકારીમાં અવિકારી એ આત્મની શાંતિના વ્યાખ્યાનનો વિષય છે. આત્મનો વિષય શરૂ કરવા પહેલાં 'સમ' ને 'ચાર'વાર પૂછવામાં આવતા એક પ્રશ્નના જવાબમાં કેટલુંક જોડવામાં આવશે. તે 'પ્રશ્ન' એ છે કે, 'જે રંગનાં વસ્ત્ર તમે ધારણ કરો છો તે રંગનું શુદ્ધ સ્વ શું ?' શુદ્ધધર્મના સાધુઓ પીળા રંગનાં વસ્ત્રો અને વેદાંતી સાધુઓ-સ્વામીઓ અગ્નિના રંગનાં (ગેરૂઆ રંગનાં) વસ્ત્રો શા હેતુથી ધારણ કરે છે ?

તમે જાણો છો કે પ્રત્યેક ધર્મમાં જ્ઞાનકાંડ, કર્મકાંડ અને પુરાણ, એવાં ત્રણ સ્વરૂપો હોય છે. કોઈ પણ ધર્મ તત્ત્વજ્ઞાન સિવાય ટકી શકે નહિ. પંડિત, વિદ્વાન કે તાર્કિક વર્ગના મનુષ્યોનું સમાધાન કરવાને અર્થે તત્ત્વજ્ઞાન જરૂરનું છે, મનોભાવ, મનોરાજ્ય અને રસવૃત્તિના પોષક જન-સમાજને માટે પુરાણકથા આવશ્યક છે; તેમજ સામાન્ય જનસમાજને માટે કર્મકાંડની જરૂરિયાત છે.

અત્યુક્ત રંગનાં વસ્ત્રો ધારણ કરવાં એ વેદાંતના કર્મકાંડનો એક વિધિ છે. ક્રિશ્ચિયન લોકો ક્રોસનું (વધસ્તંભ, સાથીઆના આકારનું) ચિન્હ ધારણ કરે છે એ પણ કર્મકાંડનોજ એક વિધિ છે. ક્રિશ્ચિયન લોકો એમના દેવજાતા ચિખર ઉપર ક્રોસનું ચિન્હ રાખે છે એ પણ કર્મકાંડનોજ એક વિધિ છે. શામન દૈયાલોક લોકોમાં (ક્રિશ્ચિયન ધર્મના કેટલાક પંથો માંહેલા એ નામના એક પંથવાળા લોકોમાં) કર્મકાંડનો-ભાગ અતિથય છે. પ્રેટિસ્ટન્ટ ધર્મમાં કર્મકાંડનો ભાગ ચોટા છે, છતાં છે તો ખરાજ. તેઓને પણ તેના વગર ચાલી શકે એમ નથી. જાવી રીતે આ રંગનાં

* સ્વામી શમતીર્થે સાન દાન્તીરો સહેરમાં જોડન જેટ હોલ નામના સ્થળે ઇ. સ. ૧૯૦૩ વન્યુઆરીની ૧૨ મી તારીખે આ જાગજી અધ્યુ હતું.

વચ્ચો પશુ વેદાંતના કર્મકાંડનોજ એક વિધિ છે. કિશિયન દોષ કાઢીને
 ને અર્થ કરે છે, તેજ અર્થ ગેરમાં વસીને હિંદુઓ કરે છે. કાંસ એ
 એક કાષ્ટરોના મરણનું સ્મારક ચિન્હ છે, તે કાષ્ટરો અતિ એક પ્રેમ
 સૂચન છે, પરંતુ બાઈબલમાં નવવિધાન નામના વિભાગમાં સેન્ટ પાલ
 કે કાષ્ટરો એમ દુરમાર્ગીનેથી કહ્યું કે, તમે કાષ્ટરોના કાંસ ધારણ કરે
 તમે તમારોજ (વધસ્તંભ) કાંસ ધારણ કરો, એમજ દુરમાર્ગી છે ત્યાં આજ
 સંજો. ॥ અને તેનો અર્થ એજ છે કે, તમે તમારી દેહાત્મભુદિને કાંસ
 ઉપર-વધસ્તંભ ઉપર ચઢવે. દેહાત્મભુદિને નાશ કરો-તમારી વિવેક
 વાસનાનો નાશ કરો-તમાજ અહંકારનો, નાશ કરો, આવી રીતે
 આપણી સ્વાર્થી વૃત્તિઓનો આપણા હૃદ અહંભાવનો, આપણી પુણ્ય
 અહંકારપૂર્ણ સ્વાર્થનિષ્ઠાનો નાશ કરવાના ચિન્હ તરીકે કાંસ કાઢો
 ભેદ્યો, અને કાંસ ધારણ કરવાનો અર્થ પશુ તેજ છે. તમારે જોનો
 આવો અર્થ કરવો કે જીએ કાંઈ કાઢવો, એ તમારી મુનસરી ઉપર
 આધાર રાખે છે; પરંતુ વેદાંત તો કાંસનો આવોજ અર્થ કરવાની સલાહ
 લલામણુ કરે છે.

વળી આજ અર્થર્થ જોહો, પીંગા રમણ વજ્ર ધારણ કરે છે. પીંગા
 રમ એ ભારતવર્ષમાં યજનો-મૃત યરીરને રમ ચણાય છે. મૃત્યુ પામે
 લાનો વર્ણ પીંગાજ ઉપર હોય છે પીંગા વજ્ર ધારણ કરવા, પીંગીકાની
 પહેત્વી જોનો દેતુ એ છે કે તેણે પોતાની દેહાત્મભુદિને અને વિવેક
 વાસનાઓને નિર્મૂલ કરી છે-દરેક સ્વાધવૃત્તિથી તેણે પોતાને અસમ
 કર્યો છે આત્મીજ રીતે જ્યારે દેહમન હૃદયલિંગ ધર્માનુચારીએ કાંઈ નવજ
 સાધુને ધર્મપ્રધિકાસ્તી લીધા આપે છે ત્યારે તેઓ તેને યજને હૃદ જગાની
 પેટીમાં બેસાડી તેના મસ્તક ઉપર બાઈબલના જોળ નામના પ્રકરણમાંથી
 અનુક્રમણ વાળી બાંધે છે, તેમજ મરી ગયેલાના યજ ઉપર જે મરો,
 સ્ત્રોત્રો અને ધર્મવ્યાખ્યાનના કૃત્તઓ તેના ઉપર લખવામાં આવે છે,
 તેનો અર્થ એ મૃત દેહના અત્યાત્માને જોડો સુરવચામ્મ આવે છે કે,
 દેહાત્મભાવથી હવે તે મરણ પામે છે, તેની જાણ વાસનાઓ નાશ

x નુ દેહમેહ બદલે હર્ષાન્નના નામના પટીના ઉપરેજો કાષ્ટવ્યથો
 ભાવ, તેડ અર્થ નીના મલ જેત પશુ વજ્ર કરે છે.

પાત્રી છે અને તેની બધી મનોવૃત્તિઓ અને ઐદિક ક્રિયાની ઉપાસો કય પાત્રી છે. બોદ સાધુઓને પીમાં વચ્ચે ધારણ કરવા પડે છે તેનો અર્થ, પણ એજ છે કે, જેને એ વચ્ચે ધારણ કર્યાં તેને દેવે દાણ પલ્લ લોકપણ કે વિવેચનાના રહી નથી. બાકે કે તે આ દુનિયાની દરિયા મૃત થઈ ગયો છે. આવીજ રીતે વેદાન્તી સાધુઓના વચ્ચેના કાયાય રંગ પણ અગ્નિના રંગ છે. આ રંગ (આ વચ્ચેના કાયાયકર્તાએ પોતાનું વચ્ચેના કાયાય લઈને આ રંગ બતાવ્યો.) અગ્નિના રંગને ઘસાવેર મળતો આવતો નથી; પણ અમેરિકામાં જે આ રંગ અને મળી શક્યો છે, તે લગભગ અગ્નિના રંગને મળતો રંગ છે. અમારે ત્યાં હિંદુસ્તાનમાં એક એવો રંગ મળે છે કે જે બરાબર અગ્નિના રંગ (એકનો બરાબરો રંગ) જેવોજ હોય છે. દાણ હિંદુ સાધુ દાણ દેશો જેના હોય અને એને જે તમે કહેશો તેજી, તે તે સાધુ છે કે અગ્નિના દમ છે એ તમે બરાબર કહી શક્યો નહિ. આ રંગ અગ્નિના રંગ સૂચવવા માટે છે; અને એનો અર્થ એ થાય છે કે તે રંગનું વચ્ચે જેને ધારણ કર્યું છે, તેને પોતાના દેહને દમ કરી નાખ્યો છે. તમે જાણો છો કે હિંદુસ્તાનમાં મૃત થયેલાના દેહને દાંડતા નથી પણ બાળે છે. આ કાયાય વચ્ચે ધારણ કરનારે પોતાના દેહનો ભોગ આપી દીધો છે, સત્તમની વેદીમાં તેને પોતાના દેહને સ્વાદા કરી નાખ્યો છે; એટલુંજ નહિ પણ તેણે પોતાની ઐદિક સર્વ ઉપજાઓને અને મનોવૃત્તિને લગભગાત કરી દીધા છે. તેણે પોતાની સર્વ આશા અને નૃપ્તિઓને અગ્નિમાં દોખી દીધી છે.

દાસનો રંગ ચતો હોય છે. દાણરના લોહીનો રંગ પણ સતો છે. કિંચિત્તવન લોકો પણ કંઈક સતુંજ હોય છે. આ વચ્ચે પણ સતુંજ છે, અને દોહી અને અગ્નિ એમ બે અર્થવાળું છે. વળી આનો બીજો પણ અર્થ થાય છે. પીળો રંગ એ કદીરના મરણનો વિચાર, વિવેચનાનાના કાયાનો વિચાર દર્શાવે છે; પરંતુ જ્યાં પીળી કદીર પહેરતા નથી અને અગ્નિરંગની કદીરો ધારણ કરે છે એનો અર્થ એ છે કે એક દરિયા એનું મરણ અને બીજી દરિયા એનું જીવન છે તમે જાણો છો કે અગ્નિની અંદર જીવનતત્વ રહેલું છે; અગ્નિ એ જીવનપ્રાપ્ત છે; અગ્નિમાં સહિત રહેલી છે અને અગ્નિની અંદર બળ રહેલું છે. સતી કદીર એ સૂચવે છે કે સર્વ ક્ષુદ્રક ઉપજાઓ-સર્વ ક્ષુદ્ર વિવેચનાઓ અને સર્વ

હુક્ર મનોરથો એ સર્વને અગ્નિમાં હોમી થીયા છે, એ સર્વનો નાશ કર્યો છે, પરંતુ બીજી જાંબુએ તે હોમમાંથી અગ્નિ, જીવન, ચેતન્ય અને શક્તિ આપીલાં પામ્યા છે એ પ્રમાણે કોપાય વસ્ત્રોનો એક અર્થ યાચકિતનું મરણ અને બીજો અર્થ ચેતન્યનું જીવન છે. વેદાન્તે જન સંસ્કારનો નહિ પણ જન્મલક્ષણ અગ્નિસંસ્કારનો ચેતન્યસંસ્કારનો ઉપદેશ કરે છે. આપણે જાણજતાં પણ વાળીએ છીએ કે, “તમે (જનન) જીવનને જોઈતું હોય તેણે પોતાના (પાંચિવ) જીવનનો લોભ આપવો જોઈએ.” તમે તમારા હુક્ર જીવનનો નાશ કરો (અહંકારનો નાશ કરો) એટલે તમારા વાસ્તવિક જીવનનું સંરક્ષણ થશે, એ નિયમજ છે. હું જન તના માનવીઓ, તમે કેવો મહાન જન્ય કરો છો. તમે તમારા એક જ જીવનને કાશગૃહના-નરકવાસના જીવનસંમાન ગંતીવો છો. રાત્રીને તમે શામા કર્યો પણ સત્ય તો એજ છે તમારા હૃદય ઉપર ચોક્કસ અને ચિતાનો હિમાલય પર્વત પડેલો છે. હિમાલય પર્વત તો ભૂમિમાં અને સર્વ શક્તિનું સ્થાન છે, માટે તેને જાહેર ચોક્કસ અને ચિતાનો પ્રયેક પર્વત એમજ આપણે કહીશું. લોકો પોતાને સદા ઘડીઆજના લોકાની માફક હર્ષ અને ચોક્કસ વચ્ચા જુલાવ્યા કરે છે તેઓ બીજાની કૃપા અને ઇતરાજી અથવા આશા અને લાયથી સર્વદા પોતાને ઘેરાયલા રાખે છે, અને તેમ કરીને પોતે પોતાની કષ્ટનાથી પોતાની આસપાસ કાશ ગૃહ અને નરકવાસ બનાવે છે.

વેદાન્ત તમને જીનતા અને અજ્ઞાનતામાંથી મુક્ત થવાની આજ્ઞા કરે છે તે દ્વરમાયે છે કે અજ્ઞાનતા, નીચ અહત્વ, હુક્ર સ્વાર્થભાવ, કે જે તમારા દિવ્ય જીવનને નરકસમાન બનાવે છે, તે સર્વને જ્ઞાનાગ્નિમાં બાળી લાસ્ય કરે. હિંદુઓ જ્ઞાનને અગ્નિનું રૂપક આપે છે એ જ્ઞાનાગ્નિમાં આ સર્વે મળી વિવેચાદિ ધ્વંસનેને હોમી-બાળી લાસ્ય કરી નાખે, અને દિવ્ય, જન્મલક્ષણ અગ્નિસમાન થઈને નીકળે, એ કાયામ રમ્યાં વસ્ત્રોનો અર્થ.

કોઈ એક બીજા ગૃહસ્થે એક વળતે અને પૂછ્યું હતું કે, “આ રંગના વસ્ત્રો ધારણ કરી તમે અમારું ધ્યાન કેમ ખેંચો છો?” “રાત્રી” જવાબ આપ્યો કે, “વારુ, જાણ મહેરબાની કરીને એટલું મને કહેશો કે

આ રંગનાં વસ્ત્રોમાં કયો દોષ છે ?” તે ગૃહસ્થે કહ્યું કે, “ મને તો એમાં કંઈ દોષ જણાતો નથી, પણ બીજાઓને તે ઠીક લાગતો નથી.” બીજાના અજ્ઞાનના કંઈ તમે જવાબદાર નથી. તમે તમારી જ શુદ્ધિ અને મગજને વપાસો.

સર્વથી મહાન સાધુ, જાણત વર્ષનો સર્વથી મહાન યોગી, સમસ્ત જગતનો મહાન સન્ધ્યાસ્તી તે આ ઉદય પામતો સૂર્ય છે. આ ઉદય પામતો સૂર્ય પેદાની સ્વામીના કાપાય વસ્ત્ર ધારણ કરી પ્રત્યેક દિવસ તમારી પાસે આવે છે આ સૂર્ય તે આજની રાત્રિના વિષયમાં વિકારી શરીરોમાં રહેલા અવિકારી આત્માના દુષ્ટતા તરીકે તમને કામ લાગશે સત્ય સ્વરૂપ આત્મા કે જે અવિકારી, નિત્ય ભોગજ સદા સર્વદા એકજ રૂપે છે, તેની સદા તરીકે આ સૂર્યને આપણે લઈશું મનુષ્યને જે વિકારી શરીરો છે, તેની આત્મા આત્માના પદો વિકારી અને અનિત્ય પદોથી ભરેલું મનુષ્યના આત્માની પદો રહેલા છે, તેમ તેની અવર અવિ કારી વિષય સત્ય જગતના આત્મા પછી રહેલા છે રૂપ એ અવિકારી સત્ય આત્મા, ભોગજ શરીરના અવિકારી છે આ શરીરો તથા છે.

દષ્ટિથી નિહાળવાની જ જરૂર છે. સૂર્યને પોતાના અસ્તિત્વને અર્થે જીવે
 દોષ પશુ પ્રમાણની જરૂર પડતી નથી કોઈપણ વસ્તુને જોવા માટે જરૂર
 ના પ્રકાશની જરૂર પડે છે, પશુ પ્રકાશને પોતાને જોવા માટે બીજા પ્રકાશ
 શની જરૂર પડતી નથી આવી રીતે આજે સરે કોઈપણ જાતની ફરીક
 તકે સિવાય તમારી આગળ માત્ર સિદ્ધાંત જ અર્થવામા આવશે.
 હવે આપણે દષ્ટાંત લઈએ કૃપા કરીને તમે જ્યાં રામ ની
 સાથે સાથે દ્વિમાલયના જરૂરના મેદાનમાં આવો. ત્યાં મહિમાય પર્વતો,
 સદૈવ જરૂરના મેદાનો, શ્વેત સીરસાગર જેવા પર્વતોના આખને આંધ
 નાખે જોવા બમઝમાટ કરતા રેખાવો આપણી નજરે પડે છે. ત્યાં જુઓ
 ત્યાં તેજ, તેજ અને તેજ, સપ્તસિંહર્ષ, લબ્ધના અને પ્રભુભાવ પ્રસરી
 રહેલો જણાય છે ત્યાં આપણને વનસ્પતિ, પ્રાણી કે મનુષ્ય, જોવાથી
 કશું જોવાનું નથી. જો જરૂરના મેદાનોમાં પ્રાણુ ઉત્પત્તિસ્થાન માત્ર
 સૂર્યજ દીકામ આવે છે તે દિવ્ય ભૂમિમાં સૂર્યનું દેહીધ્માન બિંમ
 પ્રકાશી રહ્યું છે અહા! કેવો લબ્ધ રેખાવ! કેટલીક વખત વાદળામાંથી
 છવાઈને નીકળતો સૂર્યનો પ્રકાશ સમગ્ર સ્વર્ગીય દરેકોપર અગ્નિની જ્વાલા
 જેવો રમણીય પ્રકાશ પાડે છે; અને જોને લીધે જો ગિરિજા સંન્ધા-
 સીના વગેરે જોવા કાશ્ય રમ ધાગ્ય કરે છે જો આખા રમ્ય પ્રદેશને
 કારતવર્ષના સાધુના રૂપમાં દેખી નાખે ॥ મોઢા વખત પછી ત્યાં જહુ
 પીગુ બની જાય છે અને રમ્ય પ્રદેશમાં માત્ર જોડજ વસ્તુ સૂર્યજ
 જણાય ॥

હવે તમે જોઈ શકો છો કે આ જરૂરના મેદાનોની અદરજ કારત
 જાંની મોડામાં મોટી નદીઆ અલ્લાવ પામીને રહેલી છે કારતવર્ષની
 જાંની મોટી નદીમાં આ જરૂરના મેદાનોમાંથી નીકળીને વહેવા માટે છે
 આ દ્વિમ્ય ટમ્બા જે નદીઓના નૂન અથવા કારતવર્ષીર રહેલા ॥
 હવે તમે જો નદીઓના જીવનની બીજી અવસ્થા થીજ સરી તરફ મહે-
 રાણની કરીને ચલા

અહીં આપણને તરલ જીવનના રેખાવો તથા પ્રદેશો નજરે
 પડે ॥ હવે આપણે જરૂરની કા પેલા યિજ્ઞો ઉપર ઝંકા નથી, પરંતુ
 જહુ નીચણના પ્રદેશમાં જાંને અહીં પોતાના મેદાન મુખી આરે તરફ

અને તરંગી આકૃતિ ધારણ કરી હતી, તેજ પાણીનાં ઝરણાં અને તેજ નદીએ અહીં મેદાનમાં મહાન પ્રવાહનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે, ગંગા જંગમસ્ત પ્રવાહ રૂપે અહીં વહી રહી છે, પણ તેમાં ફેરફાર થઈ ગયો છે. તેણે નવાંજ વસ્ત્ર અને નવોજ રંગ ધારણ છે, હવે તેની અંદર તેનું મૂળ પારસ્પરિકપણ કે નિર્મળતા રહ્યાં નથી તે હવે મહાન થઈ છે અને ક્રોધોળાઈ ગઈ છે. તેનો રંગ પણ વિષ્ણુ થઈ ગયો છે. તેનું પાણી ટાહળાઈ જવા સાથે તેના વેગમાં પણ ફેરફાર થઈ ગયો છે. તેનો પ્રવાહ એવો ધીમો પડી ગયો છે, પણ તેની સાથે તેનો ઉપયોગ વધી પડ્યો છે. આ મહાન નદીમાં હોડીઓ અને નૌકાઓ ચાલી રહી છે ને તે દ્વારા માલ લાવવા મોકલવામાં આવે છે આ જંગમ નદીમાં હજારો લોકો સ્નાન કરવાને પ્રવેશ કરે છે, વળી ચારે તરફના પ્રદેશને પાણી પાછું સ્થાળ કરવા માટે તેનો ઠાસ અને નહેરોમાં પણ ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે.

નદીના જીવનની આ ત્રીજી અવસ્થા એજ તેનું સ્થૂળ શરીર છે. ત્યારે નદીના વાસ્તવિક જીવન (આત્મા) ની શું સ્થિતિ છે? પ્રવાહની વાસ્તવિક શક્તિનું શું સ્વરૂપ છે? નદીના જીવનની વાસ્તવિક પ્રેરક શક્તિ તે સૂર્યજ છે આ દષ્ટાંત આપણે મનુષ્યજીવનને લાગુ પાડી શકીએ છીએ.

તમારા એ ત્રણે શરીરોનો એક બીજા સાથે તેમજ તમારા સત્ય સ્વરૂપ (આત્મા) સાથે શો સંબંધ છે?

તમારી સુષુપ્તિ અવસ્થા કે જેની અંદર તમને બીજી કંઈ પણ વસ્તુનું જ્ઞાન રહેતું નથી, જ્યાં તમને દુનિયા વિષે કંઈ પણ જ્ઞાન રહેતું નથી, જ્યાં પિતા એ પિતા નથી, માતા એ માતા નથી, મૃદ એ મૃદ નથી અને જ્યાં કવચ અજ્ઞાન સિવાય બીજું કશુંજ હોતું નથી, જ્યાં કેવળ અપ્રતીકૃત ભૂતાની અવસ્થા, મૃત્યુની એક સ્થિતિ, વિનાશનું એક સ્વરૂપ, દુઃખાણમાં રાત્રિની સ્થિતિજ માત્ર હોય છે આવી અવસ્થામાં તમારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ કેવું હોય છે?

આ સંબંધમાં વેદાંત કહે છે કે આ અવસ્થા કે જેના વિષે તમે કંઈ વિચારજ કર્યો નથી, તે અવસ્થામાં મનુષ્યનું કારણશરીર તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપ આત્મામાં અજ્ઞાનપણે સૂતેલું હોય છે. ઉપરના દષ્ટાંતમાં

જરૂરની મેદાનમાં પ્રેરાયતા સૂર્યની સાથે આત્માને અને નદીના જીવનની સાથે મનુષ્યના જીવનને સરખાવવામાં આવ્યા છે. હવે તમે જરાજર લક્ષ આપીને સાંભળજો; કારણ કે અહીં તમને એક મહત્વ સંકેત વાત કહેવાની છે. એ વાત પહેલાં એક વખત તમને કહેવામાં આવી છે; તથાપિ આ પ્રસંગ એવો છે કે તેને પાછી ફરીથી કહેવાની જરૂર છે.

તમારી નિદાની અવસ્થામાં આ દૃશ્ય પ્રપંચ રહેતો નથી. માત્ર ત્યાં અવપ્રવેશ રહે છે. તમે તે અવસ્થામાંથી બહાર છો ત્યારે કહો છો કે, “એ આદે નિદા અવસ્થામાં અને કથાવતું જ્ઞાન નહોતું, ત્યાં કંઈ પણ નહોતું.” વેદાન્ત કહે છે કે જરૂરજ એ મુપુસિ અવસ્થામાં કંઈપણ રહેતું નથી; પણ તમે જાણો છો કે પશ્ચિમના હેમલ નામના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ કપાટ બતાવી આપ્યું છે, આ “કંઈ નહિ” જોજ તમારું કારણ શરીર છે. આ “કંઈ નહિ” કે જેને તમે જાગૃત અવસ્થામાં અજ્ઞાન અવસ્થા તરીકે વર્ણવો છો, તેજ તમારું કારણશરીર છે, એ તમારા જીવનનાં જરૂરનાં મેદાનો છે. બાઈબલમાં કહ્યું છે કે ઈશ્વરે “કંઈ નહિ” માંથી (શૂન્યમાંથી) આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી. તેવી રીતે હિંદુઓએ પણ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે આ કારણશરીર કે જેને તમે જાગૃત અવસ્થામાં “કંઈ નહિ” અથવા તો અજ્ઞાન-અજ્ઞાન કહો છો, તેજ કારણશરીરમાંથી અથવા અજ્ઞાનમાંથી આ સમસ્ત સૃષ્ટિ આવિર્ભાવ પામે છે. કદિ તત્ત્વ-વાદીઓ આગળ આવી જાનું ખંડન કરે કે “કંઈ નહિ” માંથી અર્થાત્ શૂન્યમાંથી દૃશ્ય પ્રપંચ કદિ ઉત્પન્ન થઈ શકેજ નહિ; તો વેદાન્ત સિદ્ધ કરી આપે છે કે, જેને તમે “કંઈ નહિ” એમ કરીને કહો છો તે વાસ્તવિક રીતે કંઈ નહિ એવું નથી. જ્યારે તમે મુપુસિમાંથી બહાર છો ત્યારે જ તમે તેને “કંઈ નહિ” એમ કહો છો. તમે જાણો છો કે “કંઈ નહિ” પદનો આપણે ગમે તે અર્થ કરી શકીએ; પણ વાસ્તવિક રીતે એ “કંઈ નહિ” જોજ તમારું કારણશરીર છે. એ જરૂરનાં મેદાન સમાન છે. પણ તમે હવે પ્રશ્ન કર્યો કે વાડ, મુપુસિઅવસ્થા કે જેને તમે કંઈ નહિ-અજ્ઞાન કહો છો અને જેમાંથી આ સર્વ દૃશ્ય પ્રપંચ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે બાહ્ય દૃષ્ટિથી જામને ‘કંઈ નહિ’ એવું લાગે છે, તે

કારણ શરીર છે, એ વાત તો જરાજરૂર અમે સમજ્યા; પરંતુ તમે કહે
છો કે, તમારા અંતરમાં રહેલા સૂર્યને જાણો, તમે તમારા હૃદયમંદિરને
રહેણાંકીયરને જોજો, તમે તમારા અંતરાત્મા કે જે તમારા કારણ
શરીરકી, હિમપ્રદેશમાંથી આ અખિલ વિશ્વને સર્જે છે તેનો સાક્ષાત્કાર
કરો; તે સૂર્ય, ઈશ્વર અથવા આત્માનો ચો અર્થ છે? મહેરબાની કરી
હવે એ પ્રશ્નનો ખુલાખો સાંભળો.

જ્યારે તમે ગાઢ નિદ્રામાંથી જાગો છો ત્યારે તમે કહો છો કે, “
સુષુપ્તિ ઉઘી ગયો હતો, મને કશુંજે જ્ઞાન નહોતું.” આના સંલક્ષ્ય
વેદાન્ત કહે છે કે, આ તમારા શબ્દો એક કાગળ ઉપર મહેરબાની કરીને
લખો. આવું કહેવું એ, જેમ કોઈ માણસ એમ કહે કે, “ધોર રાત્રિએ
અમુક સ્થળે કોઈપણ નહોતું” એના જેવું છે. એક માણસે ન્યાયાધીશની
કોર્ટમાં આવી જણાવ્યું કે મધ્ય રાત્રિએ અમુક જગ્યાએ કોઈએ નહોતું.
ન્યાયાધીશે આ એના શબ્દો કાગળ ઉપર લખવાને તેને ફરમાવ્યું. પછી
માણસે તે પ્રમાણે લખ્યા પછી ન્યાયાધીશે પૂછ્યું કે “તમે જે કહો છો
તે ખરી હકીકત છે?” તેણે “હા” પાડી. ન્યાયાધીશે પાછું પૂછ્યું કે
“આ જે તમે કહો છો તે કોઈની કહેલી વાત કહો છો કે તે તમે જાતે
જોએલી કહો છો? શું તમે તે નજરોનજર જોધ છો?” તેણે કહ્યું “હા
તે મેં નજરોનજર જોધ છે” ન્યાયાધીશે કહ્યું “જદુ સારું જો તમે
આ હકીકત નજરોનજર જોએલી છે અને ત્યાં કોઈએ હાજર નહોતું, એ
તમારું કહેવું સત્ય છે તો પછી તેને પ્રત્યક્ષ બાબુનાર તરીકે નિદાન તમે
પોતે તો ત્યાં હાજર હતાજ, અને જો હાજર હતા તો પછી “ત્યાં
કોઈએ નહોતું” એવું જે તમારું કહેવું છે તે કોઈ રીતે વાસ્તવિક નથી.
કારણ કે કોઈ મનુષ્ય તરીકે તમે તો ત્યાં હાજર હતાજ—અર્થાત્ ત્યાં
નિદાન એક માણસ તો હાજર હતાજ.”

આ પ્રમાણે જ્યારે તમે કહો છો કે, “હું એવો તો ઘસઘસાટ ઉઘી
ગયો હતો કે મને કશુંજે જ્ઞાન નહોતું ત્યાં કંઈ પણ નહોતું,” એમ
કહેવામાં વિરોધાભાસ આવે છે પણ મહેરબાન, હું કહું છું કે ત્યાં કંઈ
પણ નહોતું એમ નથી, પણ ત્યાં કંઈક હતુંજ, અને તે કંઈક તે તમે
પોતેજ ત્યાં વિદ્યમાન હતા જો તમે જાતે ઉઘી ગએલા હોત, જો તમારું

સત્ય સ્વરૂપ, સત્ય આત્મા, સત્ય જ્ઞાન, શૂન્ય બિંબ, સત્ય હૃદય એ તો
ત્યાં નજ દેખાતા; તો “અને કશુંએ જ્ઞાન નહોતું” એવું અજ્ઞાન અને
ત્યાં “કશુંએ નહોતું” એ અજ્ઞાનનું જ્ઞાન તમને કેવી રીતે થાત ! છતાં
એ અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનનું જ્ઞાન તમને શું છે તેથી તમે ત્યાં હાજર
હવાજ.” આવી રીતે તમારી યુગ્મિ અવસ્થામાં-ગાઠ નિદ્રા અવસ્થામાં
એક તો ‘હંધ નહિ’ અથવા અજ્ઞાન-કે જે બરહત્ત મેદાન ચમ્પાન છે,
તોમજ જેને કારણશરીર કહેવામાં આવે છે તે હનુ; અને બીજો સ્વયં-
પ્રકાશ, ત્યેતિ રૂપ, હંધર સ્વરૂપ અને સાક્ષીભૂત આત્મા-કે જે એ
અજ્ઞાનનું જ્ઞાન કરે છે અને એ અવસ્થાની વિશ્નવતામાં પણ પ્રકાશી
રહ્યો છે-તે હોતો; એમ જે વસ્તુઓ ત્યાં પનુ રહે છેજ. આ હાલમાં સત્ય
સ્વરૂપ આત્મા એ નિત્ય અને અવિકારી સર્વરૂપ છે, અને યુગ્મિ અવ-
સ્થાનું ‘હંધ નહિ’ રૂપ અજ્ઞાન કે જે તમારું કારણ શરીર છે, તે અનિત્ય
અને વિકારી બરહત્ત મેદાનોરૂપ છે. એ કારણ શરીર વિકારી અને ક્ષણિક
કેમ છે? કારણ કે જ્યારે તમે યુગ્મિ અવસ્થામાંથી રજન અવ-
સ્થામાં આવો છો, ત્યારે તે ‘હંધ નહિ’ એવું જે અજ્ઞાન તે ત્યાં
રહેતું નથી. એ અજ્ઞાન ત્યાં નાશ પામે છે. હવે યુગ્મિ અવસ્થાનું
હંધ નહિ એવું જે અજ્ઞાન એજ એ તમારું સત્ય સ્વરૂપ હોત તો તે
જેવું ને તેવું-વિકાર પામ્યા વગરજ સદા રહ્યું હોત; પરંતુ તે તોમ ન
રહેતાં વિકાર પામે છે. તે યુગ્મિ અવસ્થા સ્વમાવસ્થામાં રૂપાન્તર પામે
છે, એજ બતાવી આપે છે કે એ નિત્ય નથી. એ કારણ શરીર સત્ય
નથી. તમે આત્મધર્મચક્રિત ચર્મ પૂછ્યો કે આ સર્વ દૃશ્ય પ્રપંચ તે અબ્યકત
અજ્ઞાનમાંથી-શૂન્યમાંથી કેવી રીતે આવિર્ભાવ પામે? પણ તે શૂન્યમાંથીજ
આવિર્ભાવ પામે છે એ સત્ય છે. તમે યુદ્ધાપ અને અમેરિકામાં વસ્તુ-
સ્થિતિને જુદીજ રીતે વિચારો છો. તમે વસ્તુના સ્વરૂપનું ઉપીજ રીતે
આલોચન કરો છો. ‘રાગ’ ના વચન ઉપર મદ્દા રાખો. આજ સત્ય છે
અને એજ સત્ય અખિલ વિશ્વમાં એક વખત વહેતું મોડું પ્રત્યેક મનુ-
ષ્યના દૃદયમાં વ્યક્ત થયો.

અહીંના લોકોમાં વસ્તુને અવગ્રી રીતે ગ્રહણ કરવાની રૂઢી પડી ગઈ
છે. તેઓ નીચે વહેલી સરિતાને ઉચે પર્વત ઉપર ચઢાવવા માગે છે.

હવે આપણે સ્વભાવસ્થામાં આવીએ. જાણે કે જરૂરનાં મેદાનોમાં યદને આપણે પર્વતોમાં નીચા આવતા ઢોળાએ તેવી રીતે મુખસિ અવસ્થામાંથી સ્વભાવસ્થામાં આપણે આવીએ છીએ. ધારો કે હજી તમે પર્વત ઉપર સ્વભામાં છો. ખડીં સૂક્ષ્મ શરીરમાં રહેલો સ્વભાવસ્થાને અનુભવતો તૈજસ આત્મા (આ સ્વભાવસ્થામાં રહેલા આત્માનું નામ છે) કદપનાના તથા મનોરાજ્યના પ્રદેશમાં સ્થિત થએલો પોતાને જુએ છે. તે ઘડીવાર પક્ષી બને છે, તો ઘડીવાર ગ્રાહ બને છે. વળી બીજીજ પળે તે લિખારી બને છે. પાછો વળી તે દ્વિમાણ્ય પર્વત ઉપર માર્ગ બૂલી ગયો હોય એવો કોઈ રખડતો મનુષ્ય બને છે, અને પછી તે ઝંડન જેવા મોટા શહેરનો શહેરી બને છે.

[illegible]

અવસ્થા એ કારણશરીર, તમારી સ્વભાવસ્થા એ સૂક્ષ્મ શરીર, તમારી જાગૃત અવસ્થા એ સ્થળ શરીર છે, એ તમે બરાબર સમજી હો. તમે જાણો છો કે, સરિતા જ્યારે પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતર સપાટ પ્રદેશ ઉપર વહેવા લાગે છે, ત્યારે પણ તેનું સૂક્ષ્મ શરીર તે તેનું તેજ રહે છે, પણ તે માત્ર મલીન વસ્તુ ધારણ કરે છે. તમે પર્વતમાંથી વહેતું પાણી જોએ છો, તે નિર્મળ અને સ્વચ્છ પાણી કાઢવ મેટાડી અને સપાટ પ્રદેશમાં ગુમપણે રહે છે. પર્વતમાં જોએલી નદીન સૂક્ષ્મ શરીરમાં કોઈ પણ રીતે ફેરફાર થયો નથી, પણ માત્ર તેણે નવ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. આવી રીતે સૂક્ષ્મ શરીરવાળી નદી જ્યારે વહેતી વહેતી સપાટ પ્રદેશમાં આવે છે અને કાઢવવાળું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, ત્યારે નદીએ સ્થળ શરીર ધારણ કર્યું છે, એમ આપણે કહીએ છીએ. જ્યારે કારણશરીરમાંથી સૂક્ષ્મ શરીર ઉદ્ભવ્યું ત્યારે આવો પ્રકાર નહોતો. ત્યારે તો કારણશરીરને વિલીન થઈ સૂક્ષ્મ શરીરરૂપે થવાનું હતું; અને હવે જાગૃત અવસ્થામાં આવવા સાથે કંઈ સૂક્ષ્મ શરીરને વિલીન થવાનું, રૂપાંતર પામવાનું રહેતું નથી. તેને ફક્ત નવું સ્વરૂપ નવું વસ્ત્ર ધારણ કરવું પડે છે. સાચી વસ્તુસ્થિતિ તો આ પ્રમાણે છે.

તમારી જાગૃત અવસ્થામાં તમારું સૂક્ષ્મ શરીર કે જે સ્વભાવસ્થામાં મન અને બુદ્ધિ રૂપે કામ કરે છે, તે કંઈ અદૃશ્ય થઈ જતું નથી; પણ તેનું તેજ રહે છે. અને વધારામાં માત્ર મસ્તક વગેરે સર્વે સ્થળ અંગો વસ્ત્રની માફક ધારણ કરવામાં આવે છે. જ્યારે તમે નિદ્રા અવસ્થામાં જાવ છો ત્યારે જેવી રીતે આપણે પહેરેલાં વસ્ત્રો ઉતારી ખૂંટીએ, મૂકીએ છીએ, તેવી રીતે સૂક્ષ્મ શરીર સ્થળ શરીરનું જાન મૂકી કંઈને કારણ-શરીરમાં પ્રવેશ પામે છે.

જેવી રીતે સુતી વખતે લોકો પોતાના શરીર ઉપર પહેરેલાં વસ્ત્ર ઉતારી એક ઠાંને મૂકે છે, તેવી રીતે તમે તમારા જાગૃત અવસ્થાવાળા સ્થળ શરીરમાંથી તમારું જાન જેથી દૂર છો, અને સ્વપ્નામાં માત્ર તમારું સૂક્ષ્મ શરીરનું કાયમ રહે છે. વાડ, એ સૂક્ષ્મ શરીર શું છે ? તે પણ એક સ્થળ શરીરની માફક પાંચભૌતિક શરીર જ છે. હવે એ વાત તમને સાબીત કરી આપવામાં આવશે. વળી સાથે સાથે સૂક્ષ્મ શરીરનો સ્થળ

શરીર સાથે અને સ્થળ શરીરનો સૂક્ષ્મ શરીર સાથે શો સંબંધ છે, તે વાત પશું તમને યાદીત કરી આપવામાં આવશે તમે જાણો છો કે નદીઓ બહુ જાગે શિખાગાની ઋતુમાં (અહીં શિખાગાને રાત્રિની જોડે સરખાવવામાં આવ્યો છે.) તેઓના સ્થળ શરીરનો ત્યાગ કરે છે. અને માત્ર સૂક્ષ્મ શરીરને ધારણ કરે છે. અર્થાત્ શિખાગાની ઋતુમાં નદીઓ પ્રવાહમાં નાની બને છે અને પોતાનું કાંદવ અને મટોડીવાળું મલીન વસ્ત્ર છોડી નિર્મળતા ધારણ કરે છે; (નિર્મળતા એ નદીનું સૂક્ષ્મ શરીર છે.) જલે કે તે નદીઓ સુવા જાય છે. જેથી રીતે નદીઓ કાંદવ અને મટોડીવાળું પોતાનું સ્થળ શરીર છોડીને નિર્મળ પ્રવાહરૂપે સૂક્ષ્મ શરીર ધારણ કરે છે, તેવી રીતે તમે પણ દરેકજ રાત્રિએ (રાત્રિ એ તમારો શિખાગો છે.) સુવા જાવ છો, ત્યારે તમારા સ્થળ શરીરનો ત્યાગ કરીને જોડલે કે તેમાંથી તમારું જ્ઞાન સમેટી લઈને માત્ર તમે તમારું સૂક્ષ્મ શરીર રહેવા દો છો.

આમાં જે સૂર્ય નદીના કારણ શરીરમાં પ્રકાશતો હતો તેનો તેજ સૂર્ય તેના સૂક્ષ્મ શરીરમાં પણ પ્રકાશે છે, અને તેનો તેજ સૂર્ય નદીના સ્થળ શરીરમાં પ્રકાશે છે.

જેજ પ્રમાણે જે સત્ય સ્વયંપ્રકાશ આત્મા સુષુપ્તિ અવસ્થાના કારણ શરીરમાં પ્રકાશતો હતો, તેનો તેજ સ્વયંપ્રકાશ આત્મા સ્વમાવસ્થાના સૂક્ષ્મ શરીરમાં તેમજ જાગૃત અવસ્થાના સ્થળ શરીરમાં પ્રકાશવા કરે છે. ત્યારે એમાં તફાવત શું છે? તફાવત માત્ર પ્રકાશના પરાવર્તનમાં-પ્રકાશ પડવામાંજ છે. જ્યારે સૂર્ય બરફના મેદાનોમાં-નદીના કારણ શરીરમાં પ્રકાશતો હતો, ત્યારે ત્યાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ જણાતું નહોતું. બરફને પીગાળવાની સૂર્યની ક્રિયા અર્થઠપણે ચાલતી હતી ખરી, પણ ત્યાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ કે પરાવર્તન જણાતું નહોતું; પરંતુ જ્યારે તે સૂર્ય નદીના સૂક્ષ્મ શરીરમાં પ્રકાશવા લાગ્યો ત્યારે તેમાં તેનું પ્રતિબિંબ અને પરાવર્તન જણાવા લાગ્યું.

ત્યારે હવે આ પ્રતિબિંબ જોડલે શું?

આ બિંબ તે તમારી અંદર રહેલો અવિકાદી, અવિનાશી સત્ય આત્મા છે. તે ઈશ્વર અને બ્રહ્મા છે. જ્યારે તમે તમારી સુષુપ્તિ અવ-

સ્થામાં હો છે. ત્યારે પણ તેજ આત્મા તમારી અંદર વિદ્યમાન હોય છે તેજ આત્મ-રૂપ તમારા કાચુ શરીરમાં પ્રકાશે છે. બારિક રીતે તપાસી જુઓ, તમારી સુષુપ્તિ અવસ્થામાં અહંકાર હોતો નથી. હું, મુખ ગયો છું, હું વૃદ્ધિ પામું છું, હું અજ્ઞ પચાવું છું, હું આ કંઈ છું, હું તે કંઈ છું, આવો કોઈ પણ જાતનો અહંકારનો અભાવ રહેતો નથી. પણ ત્યાં માત્ર સત્ય આત્મ-રૂપ વિદ્યમાન રહે છે. આ મિથ્યા બાહ્ય અહં કે જોને લોકો સત્ય આત્મા તરીકે ગણે છે તે ત્યાં નથી. તે મિથ્યા અહં તો સ્વપ્નાવસ્થામાંજ દ્રશ્યમાન થાય છે. તમારી સ્વપ્નાવસ્થા તે જો નદીની બીજી સૂક્ષ્મ અવસ્થા જેવી છે. આ સૂક્ષ્મ જોને જાગૃત અવસ્થામાં તે અહંકારનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. સપાટ પ્રદેશમાં વહેતી સરિતાના સ્થળ શરીરના જેવી તમારી જાગૃત અવસ્થા છે. નદીના આ સ્થળ શરીરમાં પણ સૂક્ષ્મ અવસ્થાના પ્રદેશમાં જે પ્રમાણે પ્રકાશતો હતો, તેજ પ્રમાણે પ્રકાશે છે, પરંતુ ગરજાઓમાં જોને કાઢવ તથા મટોડીવાળા નદીના પ્રવાહમાં તો તેનું પ્રતિબિંબ પણ જણાય છે. આવી રીતે તમારી જાગૃત અવસ્થામાં પણ આત્મરૂપનું પ્રતિબિંબ રીકામાં આવે છે. હું આ કંઈ છું, હું તે કંઈ છું, હું આ છું, હું તે છું, આ અહંકાર, આ મિથ્યા આત્મા જાગૃત અવસ્થામાં પણ જણાય છે; પણ તમે જુઓ છો કે સ્વપ્નાવસ્થાના જોને જાગૃત અવસ્થાના અહંકારમાં તફાવત છે. જેવી રીતે પર્વત ઉપર વહેતા ઝરણાઓ અને વહેણાઓમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ અસ્થિર અને તરલિત હોય છે, તેવીજ રીતે તમારી સ્વપ્નાવસ્થામાં તમારો અહંકાર કે જે આત્માનું પ્રતિબિંબ છે તે ક્ષણિક, ઘંચળ, અસ્થિર, તરલિત અને વિકારી છે; જોને સપાટ પ્રદેશમાં વહેતી નદીના મહા પ્રવાહમાં જણાતા પ્રતિબિંબની માફક તમારી જાગૃત અવસ્થામાં પ્રતિબિંબરૂપે પ્રકાશતો તમારો અહંકાર સ્થિર અને સ્થાયી છે.

હજી પણ આ વિષય જરા વિશેષ સ્પષ્ટ કરવાની ગરજ છે. લોકો કહે છે કે સૂક્ષ્મ શરીરમાંથી ત્યજ શરીર ઉત્પન્ન થાય છે, જો તમે શા આધારે કહો છો? લોકો કહે છે કે જાગૃત અવસ્થા કરતા સ્વપ્નાવસ્થાને તમે શા આધારે ઉચ્ચ ગણો છો? જુઓ પાન આપો. તમારી જાગૃત અવસ્થાને જાગૃત ગણો અને સ્વપ્નાવસ્થાને સ્વપ્નાવસ્થા ગણો. તમારી જાગૃત અવસ્થાને જાગૃત ગણો અને સ્વપ્નાવસ્થાને સ્વપ્નાવસ્થા ગણો.

જાગૃત અવસ્થાનો અનુભવ એ દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણભાવ છે. એ દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણના વિચાર વગર તમે આ ધ્વજાંડના કોઈ પણ પદાર્થનો ખ્યાલ કરી શક્યો નહિ, એના સિવાય કોઈપણ વસ્તુનો ખ્યાલ આજુબો અશક્ય છે. આ દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણભાવ એ તો તમારી જાગૃત તેમજ સ્વપ્નસંદિના વાણી તાણી સમાન છે. તમને ખબર છે કે ઇંગ્લેન્ડના વિદ્વાન થકિટ મેક્સમૂલર જર્મન તત્ત્વવાદી ફ્રૅન્ક્ટના “હિસ્ટ્રિક ઓફ ઓર રીઝન” નામના ગ્રંથના શાષાંતરમાં તેની પ્રસ્તાવના લખતાં કહે છે કે, જે તત્ત્વજ્ઞાન વેદાન્ત શિખવે છે તેજ તત્ત્વજ્ઞાન ફ્રૅન્ક્ટ શિખવે છે, વળી તે કહે છે કે દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણ ભાવ એ આવ છે, એ ફ્રૅન્ક્ટ સ્પષ્ટ રીતે સાબીત કરી આપ્યું છે અને હિંદુઓએ તે સાબીત કરી આપ્યું નથી; પણ રામનું એવું કહેવું છે કે મેક્સમૂલરે હિંદુઓના પૂરેપૂરા ગ્રંથો જોયા નથી. વળી રામનું એવું કહેવું છે કે હિંદુઓએ દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણભાવ આદિ-અંતવાળા મનોગત છે એમ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે; વળી તેમણે સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે તમારી જાગૃત અવસ્થાનો જ અનુભવ છે તે તમારા સ્વપ્ન અવસ્થાના અનુભવના પરિણામ રૂપ છે. તમે ધીરજથી સાંભળજો. તમારી સુપુતિ અવસ્થામાં તમને દેશ, કાલ કે કાર્ય-કારણભાવ એ કશાનો ખ્યાલ હોતો નથી. તમે સ્વપ્નાવસ્થામાં આવો છો ત્યારે જ દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણભાવ અસ્તિત્વમાં આવે છે. હિંદુઓ કહે છે કે જેવી રીતે બીજાથી નાનો અને નાનુકે અંકુર કુટે છે, તેવી રીતે તમારી સ્વપ્નાવસ્થાના દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણભાવ તમારી સુપુતિ અવસ્થા માંથી ઉત્પન્ન થાય છે; અને પછી તે જાગૃત અવસ્થામાં મહાન વૃક્ષ સમાન પરિણામ પામે છે. આ પછી તે દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણભાવ જળરજ્જ્વલ અને પ્રચંદ નદી સમાન બની પોતાનું સ્થળ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. જંગ જંગ તમે સ્થળ પ્રદેશ તરફ આગળ વધતા જાઓ છો તેમ તેમ તમારી સાથેજ દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણભાવ પણ વૃદ્ધિ પામતાં જાય છે. અર્થાત્ પ્રમાણ (અંતઃકરણ) એ વિકાસ પામતા દેશ, કાલ અને કાર્ય-કારણભાવના પરિણામ સિવાય બીજું કંઈ પણ નથી.

તમારી સ્વપ્નાવસ્થામાં પણ કાલનું અસ્તિત્વ છે; પણ જાગૃત અવ-

સ્થાના કાલમાન સાથે જોને સરખાવી જોયો તો તમને જણાય કે સ્વમા-
વસ્થાનો કાલ ક્ષણિક, અસ્થિર, ચળ, અસ્પષ્ટ, અનિશ્ચિત અને અનિયંત્રિત
છે, અને જાગૃત, અવસ્થાનો કાલ તે કુદરતી રીતે પરિણત સ્વરૂપમાં હોય
છે, અર્થાત્ સ્વપ્ન અવસ્થાનો કાલ તે સંપૂર્ણપણે વિકાસ પામેલો હોય
છે. જો તમને અનુભવ છે કે સ્વપ્નમાં કેટલીક વખત મરેલા જીવતાં, અને
જીવતાં જો મરેલાં દેખાય છે, પણ આવી રીતે કંઈ જાગૃત અવસ્થામાં
જણાતું નથી. કારણ કે જાગૃત અવસ્થામાં કાલ નિશ્ચિત હોય છે, ત્યારે
સ્વમાવસ્થામાં ભૂતકાળ જો ભવિષ્યકાળ અને ભવિષ્યકાળ જો ભૂતકાળ
બને છે. જાગૃત અવસ્થામાં આવો પ્રકાર નથી. તમે સાંભળ્યું હશે કે
મહાશ્વેત પેશાબરને આઠમા આરમાનમાં જતાં રીઝ કાળ લાંબો હતો,
પણ તેમણે જાગૃતે જોયું તો માત્ર ત્યાં જતાં જો સેકન્ડ જ થઈ હતી.

આવી રીતે તમારી જાગૃત અવસ્થાના પદાર્થો તે તમારી સ્વમા-
વસ્થાના પદાર્થોથી વસ્તુરૂપે જ ભિન્ન નથી, પણ તેના પ્રમાણમાં અને
અંશમાં જ ભિન્નતા છે. સ્વમાવસ્થાના પદાર્થો ક્ષણિક, વિકારી, અસ્થિર
અને અનિયંત્રિત હોય છે કાંઈ એક નાના છોકરે આપણી મરજી પ્રમાણે
વાળી અને ઉઠેરી શકીએ છીએ તેવી રીતે આ સ્વમાવસ્થાના પદાર્થોમાં
પણ આપણી ઇચ્છાનુસાર ફેરફાર કરી શકીએ છીએ, પણ ત્યારે તે
નાનો છોકરો મટી જઈને મોટું વૃક્ષ બને છે ત્યારે આપણે જોને કાંઈ
પણ રીતે વાળી કે ફેરવી શકતા નથી, તે પ્રમાણે જાગૃત અવસ્થાના પદાર્થોમાં
તમે બદલત ફેરફાર કરી શકતા નથી તમારી સ્વમાવસ્થામાં તમે
એક સ્ત્રીને જુઓ છો, એક સેકન્ડમાં તેજ સ્ત્રી યોડી બને છે, વળી તે
યોડો બને છે સ્વપ્નમાં તમે તમારી આગળ એક જીવતો માણસ જુઓ
છો, પગવારમાં વળી એજ માણસ મરી જાય છે, અને તેને બદલે હવે
તમારી નજર આગળ એક પર્વત ખડો થાય ॥ વળી તે પર્વત હટો
ન હતો થઈ જઈ તેની જગ્યાએ ત્યાં અગ્નિ ભગૂંકે છે જે પદાર્થો તમે
તમારી સ્વમાવસ્થામાં જુઓ છો તે પદાર્થો તમારી સુષુપ્તિ અવસ્થામાં
નહોતા તોપણ (જેવી રીતે બરફના પ્રદેશોમાંથી નાના નાના ઝરણા
અને વહેણા નીકળે છે, તેવી રીતે) સુષુપ્તિ અવસ્થામાંથી જ એ બધા
પદાર્થો ઉત્પન્ન થયા છે, તેજ પ્રમાણે તમારી જાગૃત અવસ્થામાં પણ આ

સ્થામા જ તમારી સાથે હોય છે એમ નહિ, પણ સમાનભાવે
 સુખાનુભવ સ્થામાં પણ એ વર્તમાન રહે છે હાજર હોય છે, આ
 દસ્ય વિકારો અને અવસ્થાઓમાં એ તો સદા સર્વથા નેવો ને તે
 સમાનભાવેજ વિરાજી રહ્યો છે
 ૬ એવો અનુભવ કરો કે એ વાસ્તવિક આત્મા સર્વ ચિન્તાઓ,
 મુશીબતો અને દુઝોથો પર છે તમને કેટલું હાનિ કરી શકે તેમ
 તમને કેટલું દુઃખ કે તર્ક નથી

દંદ, દંદ, તું દંદ, સિધુ ! તું તારા તરંગ ચરણોપર,
 દંદ, દંદ, તું દંદ, જગત ! તું બાવી મારા ચરણો પર.
 હે ! સૂર્યો ! હે ! પ્રભાત તુષારો ! હે ! ભૂક પો ! હે ! કલહો !
 નમસ્કાર ! સ્વાગત ! આવો, શક્તિ મુજ પર સૌ અજમાવેલ
 મુન્દર જલનોકા ને અગ્નિ ! અહા રમકડાં એ દૂદો,
 ખરતા તારા એ સૌ મારા બાજો વેગભર્યા છૂટો
 પ્રત્યવહિત અગ્નિ ! મુજને તું કરી શકશે શુ બરમીભૂત ?
 અહા બ્હીઆમણી ! તું મારાથી ઘલી હમિયા પ્રત્યવહીભૂત
 ચમક ચમક કરતી તસ્વારો ! તોપગજા ગોળા ઉઠો !
 અગ્રાધ મુજ શક્તિ તમને મારી હણવે હઠો, હઠો !
 દિલગિજ આ દેહ પવનમા જ્યારે દેહી દવારો,
 અનન્યતા આર પડી ચાર મુખ્ય ધામ સ્વજ યારો
 માન બધાયે કાન જ આહા ! નવ બધાયે આરા નેત્ર,
 હાથ બધાયે હાથ જ આહા, મત્ર બધાયે આરા સત્ર
 ગા ! બો ! હું મુ કુ પીધા બેઠબાન સનખો યોગી,
 દેવ પેદિત, મુજ ના ! અમુનથી બરી બ્હારી જાતી !
 જ્ય ન ગાયો, યા ન જરીયે નયા લાલસાની પીડા,
 જ હું આનંદ નવને વૃદિ કરે બ્હારી હીડા
 જાનનુ-પદ્ય, બધાર જ્ય વ્યાકૃત ચક્ર વિસિત યવ,
 ૨ પે, કમ ૩ પદાનન, બધા નિત્યના મવા, મવા
 બ્હારી ના જનમન જ્ય નિયા સગવા, ચેકવા, બે,
 અહા ! અકર નહ અહ જાનન રામ ! શિવ ! હરેહરે !
 ઓં ! ઓં ! ઓં !!!

૧-પાપ અને આત્મા સાથે તેનો સંબંધ.

બહેનો અને બાળકો!

જ્યાં અટવાટિયામાં જે ચારે વ્યાખ્યાનો થયા હતા, તેના અનુસંધાન કરેલ આજનો વિષય છે. જેઓએ પાછળનાં જે વ્યાખ્યાનો સાંભળ્યા હશે, તેઓ આજે બહુ સારી રીતે સમજશે.

આજના વ્યાખ્યાનમાં સમગ્રી પાપની વ્યાખ્યા નહિ આવે; એટલે કે 'જેને દોષ લાભ્યું', જે ક્યાંથી આવ્યું, આ સંસારમાં પાપ શા માટે છે, એક માણસ બીજાના કરતાં શા માટે વધારે પાપી હોય છે, દોષ દોષમાં બીજાઓના કરતાં શા માટે લાલચ વધારે હોય છે અને વગેરે દોષમાં લાલચના કરતાં દોષ વધારે શા માટે હોય છે, એનો વિચાર આજ નહિ થાય. વખત મળશે તો આ પ્રશ્નોનો દોષ બીજા વ્યાખ્યાનમાં વિચાર કરીશું.

આજ તો આપણે પાપનો અત્યંત સામાન્ય અર્થજ કરવાનો છે; એટલે કે સમસ્ત ખ્રિસ્તી સમાજ એવો પાપનો અર્થ કરે છે, તે અર્થમાં આજ વિચાર થશે.

આ સંસારમાં તમે અત્યંત વિચિત્ર ઘટના, ચમત્કારપૂર્વક ઘટના જોશો. આ સંસારમાં તમે કેટલીએક એવી વાતો જોશો કે જે મહાન તત્ત્વજ્ઞાનીઓની ચતુરતાને પણ મ્હાત્ત કરે તેવી હોય, અને દોષ દોષ એવાં નૈતિક અને ધાર્મિક તથ્ય જણાશે કે જેથી વૈજ્ઞાનિકોને ઉદ્વેગ પણ થાય. આજે જે બધાંની આપણે વેદાન્તની દૃષ્ટિએ વ્યાખ્યા કરીશું. પાપની અદ્ભુત ઘટનાનો પણ આવી આવી વિચિત્ર ઘટનાઓમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. સંસારમાં જે દોષ જન્મ ધારણ કરે છે તે અવશ્ય મરે છે

* આ લાખજી રજાથી ગુમીશિ છે. ચ. ૧૯૦૨ નવેમ્બર તારીખ ૧૧ મી ને રવિવારે આપ્યું હતું.

એ સર્વ કાંઈ બાણે છે. દરેક વૃદ્ધ જે પૃથ્વીપર દેખાય છે તે એક દિવસ જરૂર નાશ પામવાનું છે. પ્રત્યેક પશુ જે હસ્તું હસ્તું જાય છે, તે પણ એક દિવસે જરૂર મરવાનું; આવીજ નીતનું માણસ માત્રનું પણ છે. આ સત્ય પ્રત્યેક મનુષ્ય બાણે છે. મહાન શૂરવીરો, સિંહ-હર, નેપોલિયન નેપોલિયન, જે સોફો લાખો મનુષ્યોનાં મોતનું કાળે થયા હતાં, તે પણ મરી ગયા. જેઓનાં હાથથી નરસંહાર અને રક્તપ્રવાહ થયાં હતાં તે બધા આપ્યા ગયા. એ પણ મરી ગયા અને મરેલાને જીવાડનારા (ચર્મ-તોરિક પુરૂષો) પણ મરી ગયા. શરીર નશ્વર છે, એ આપણે બધા જાણીએ છીએ, છતાં વ્યવહારમાં કાંઈ પણ આ સત્યમાં વિશ્વાસ નથી રાખતા. બુદ્ધિથી તો એનો બધા સ્વીકાર કરે છે, પરંતુ વ્યાવહારિક શ્રદ્ધા આ તથ્યમાં કાંઈની નથી દેખાતી. આમ શા માટે થાય છે? જે સ્ત્રીતર વર્ષનો તો ધર્મ ચુક્યો છે, અને હજુ નેવું વર્ષનો થવાનો છે, એવા વૃદ્ધમાં વૃદ્ધ મનુષ્યની પાસે જઈને જુઓ તો તે પણ પોતાના સંબંધીનો સસાર વિકસિત કરવા ધારે છે, તે આ સસારમાં નિત્યનિવાસ કરવા ઇચ્છે છે મૃત્યુનો ત્યાગ કરવાની તેની ઇચ્છા હોય છે અને વ્યાવહારિક જીવનમાં પોતાના મૃત્યુની વાતનો કદિ વિચાર પણ નથી કરતો. પોતાની માલમત્તા વધારવા ઇચ્છે છે, રનેહી સંબંધીઓનું મહલ વધારવા મથે છે અને પોતાના અધિકારમાં વિશેષ સુખતિ વધે એવો પરિશ્રમ કરે છે. હમેશા જીવતા રહેવાનીજ તેને આશા હોય છે. વાસ્તવિક રીતે મૃત્યુને બાણે એ માનતોજ નથી, અને મૃત્યુનો ઉચ્ચાર પણ એને શિરથી અગુડાસુધી ધબકાડે છે. ઉત્પન્ન કરે છે મૃત્યુનું નામ લેતાજ શરીર કાપવા. એ મનુષ્ય તો બાણે છે કે મૃત્યુ તો અવશ્યભાવી છે, છતાં પણ મૃત્યુનો વિચાર માત્ર પણ એનાથી સહન નથી થતો. એનું શું કારણ? આ તો એક પ્રકારનો નિયમવિરોધ છે આને સમજાવો. એનું જ્ઞાન એને કહે છે છતાં પણ મનુષ્યને મૃત્યુમાં વ્યાવહારિક શ્રદ્ધા કેમ નથી રહેતી? વેદાન્ત એને આવી રીતે સમજાવે છે.

મનુષ્યનો વાસ્તવિક આત્મા અનર અમર છે એ વાસ્તવિક આત્મા નિત્ય, નિર્વિકાર, આજ, કાલ અને સદા એકરસ છે મનુષ્યમાં એક એવી વસ્તુ છે કે જે મૃત્યુને નથી ઓળખતી, જે કાંઈપણ બતાવના પરિ-

સ્ત્રી, વિકારને નથી અણલી, મનુષ્યમાં આવહારિક અવિધાસનું, અપ્ય-
કારણ મનુષ્યમાં વાસ્તવિક આત્માની ઉપસ્થિતિ છે અને એ આવહાર-
વિક અવિધાસકારા એ વાસ્તવિક નિત્ય, અમર, આત્મા પોતાના
અસ્તિત્વને પ્રમાણૂત કરે છે. આપણે હવે એક બીજા વિચિત્ર વાતપર આવીએ. સ્વતંત્ર-સ્વાધીન
થવાની અભિલાષા એ પ્રાણીમાત્રનું સ્વાભાવિક લક્ષણ છે. સસારભરમાં
પ્રત્યેક પ્રાણી સ્વતંત્ર થવા મથે છે. દેવરો, સિંહ, ચિત્તો, પક્ષી કે
મનુષ્ય પ્રધાને સ્વાધીનતા બહારી લાગે છે. સ્વાધીનતાનો વિચાર સર્વ-
ભોમ છે. રાષ્ટ્રો પોતાનું લોહી વહેવડાવે છે અને માનવજાતિના લોહીથી
ભૂમિને ટરજોગ કરી નાંખે છે. પૃથ્વીનું કુદર ગુણ સ્વાધીનતા નામથી
લોહીથી રંગાય છે; ખ્રિસ્તી, હિન્દુ, મુસલમાન, બધાએ પોતપોતાનું
એક લક્ષ્ય બનાવી રાખ્યું છે. એ લક્ષ્ય શું છે? મુક્તિ, કે જેનો નાનો
એવો સાદો અર્થ થાય છે સ્વાધીનતા-સ્વતંત્રતા.

હિંદુસ્થાનમાં કોઈ એક મંદિરમાં એક દિવસે કોઈ માણસ મીઠાઈ
વહેંચતો હતો. હિંદુસ્થાનના લોકોમાં એવો રીવાજ છે કે બ્યારે કોઈ
માણસને મોટો લાલ થયો હોય ત્યારે ગરીબ લોકોમાં મીઠાઈ વહેં-
ચવામાં આવે છે. પેલો માણસ મીઠાઈ વહેંચતો હતો તેવામાં કોઈ બીજાએ
ત્યાં આવી પેલા માણસને પ્રશ્ન કર્યો કે, બાઈ, તમે શા નિમિત્ત આ
મીઠાઈ વહેંચ્યા છો? તેણે ઉત્તરમાં જવાબ્યું કે, મારો ઘોડો બોવાઈ
ગયો છે માટે આજે હું મીઠાઈ વહેંચું છું. આવો ઉત્તર સાંભળીને લોકોને
ઘણી નવાઈ લાગી અને બોલ્યા કે, વાહ! એકનો તમે ઘોડો બોયો છે
અને બગી મીઠાઈ વહેંચ્યા છો! તેણે કહ્યું, મહેરબાની કરી મારા દહેવાનો
ઘોડો અર્ધ ન કરો. મેં ઘોડો તો જીભાવ્યો છે; પરંતુ તે ઘોડો ઉપર
બેસનાર તો જથી ગયો છે. કુટારાઓની ટોળી મારો ઘોડો લઈ ગઈ તે
વખતે જો હું પણ તે ઘોડા ઉપર બેઠેલો હોત, તો મને પણ તેઓ લઈ
ગયા હોત. હું પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનું છું કે, તેઓ તે ઘોડાની સાથે
મને પણ લઈ ગયા નથી. આ સાંભળીને લોકોને જૂન દસવું આવ્યું અને
કહ્યું કે આ તો કોઈ મૂર્ખ માણસ છે?

મહેનો અને બાઈઓ, આ વાત દસવા જેવી લાગે છે; પણ એ

દરેકે પોતાને લાગુ પાડીને વિચારી જોવું-જોઈએ. પણ વધારે હસવા જેવું આપણે તો કરતા નથી? તેણે તો શું કહેયું? શુભાચે હાલ, પણ પોતાની જાત જાણી રહી. પણ અરે! આંદુની આમાં હાલથી અને લાગે માણસો તો પોતાનો યોગને સાચવવા ખુદ પોતાની જાતને-યોગસ્વારને જ શુભાચે છે! આ તો પેલા કંઈ બહુ ભારે મૂર્ખતા! પેલા માણસનું તો જુથાલીનું કારણ એવું હતું કે તેણે યોગને જ શુભાચે હાલ અને યોગસ્વાર તો મચી ગયો. દરેક જણ જાણે છે કે યોગસ્વારનો યોગની સાથે જોડાણ સંબંધ છે, તેથી જ સંબંધ આપણા વાસ્તવિક સ્વરૂપનો-આત્માનો આપણા શરીર સાથે છે. આપણે કોઈ માણસને તેના નામ, ઠામ, કેકાણુ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપ વિશે પૂછીએ કે, “તમે કેણુ છો? તમે શું કરો છો? તો તેનો જવાબ એવો જ મળવાનો કે, “હું ફાણો ફાણો છું અને ફાણી ઝોપીસમા ઠામ કરું છું” આ બધા લક્ષણો અને ઉત્તર એ તો માત્ર સ્વત્ત્વ શરીરને જ લાગુ પડે છે અર્થાત્ આ જવાબ રીતે મુદાત્તર નથી તેનો આ જવાબ એવો નથી કે જેથી તેનું સ્વરૂપ આપણે જાણી શકીએ.

આપણે યોગસ્વારના સંબંધમાં જાણવા માગીએ છીએ, પણ એ કશું તો તે ઉડાવી જ દે છે અને જના સંબંધમાં આપણે કશું જ જાણવા માગી નથી તે જ વાત તો આપણે આ ૧૧ ધરે છે આમાં ઉત્તર આપણે પોતાના ધ્યાને જ ધ્યાનવાર ૧૦ જાનું નથી થતું વાર? “કોઈ જોવાયો છે ધ્યાન જોવાયો છે” ધ્યાન જોવાયો છે, “જો આજકાલ ચાલતી સંજગત છે પણ ખરખર શું જોવાયું છે? કોઈ ના, ના એ તો ધ્યાન સ્વરૂપ જાણતો છે છતાં દરેક જણ જાણે છે થઈ કહે છે ધ્યાન જોવાયો છે” તજ પ્રમાણે માણસ એ શું! એમ પૂછતા ધ્યાનુચ્છ હસણ ચિન્ન ૧૨ કહવાને દરેક મંદી પડે જે જાણી સમજાય છે કે નહિ પણ તો યોગસ્વાર જોવાયો છે જોવાયું છે તો શરીર નહિ પણ આત્મા છે આપણે પોતાને જોઈએ! આપણે સ્વસ્વરૂપ જોવાયું છે! આ એક વિચિત્ર આશ્ચર્ય!

વે આપણે આપણી જાતને-સ્વારને-આત્માને કેવી રીતે કે

કહાવીશું ? જ્યાં અકવાદીઆમાં સમગ્ર દરદોલ આ પ્રતિનિધી જવાબ
આપવામાં આવ્યો છે. આને આપણે ભુલાવ દિગ્દિગ્ધી-પાપના દિ-
ગ્દિગ્ધી આ પ્રતિનિધી જવાબ ચર્ચીશું. પાપનું મૂળ શું છે ? આ સદિમાં
પાપ કેવી રીતે પ્રવેશ્યું ? આ પ્રતિનિધી જે ખુલાસો આપવામાં આવનાર
છે તે તમને કદાચ વિપરીત અને અનુકૂળ લાગશે. તે તમને કદાચ
આશ્ચર્યકારક લાગશે. પરંતુ આશ્ચર્ય ન પામશો. બહારથી નવાઈ
જેવા લાગતા આ વિવેચનની બાઈબલના વચનની સાથે એકવાક્યતા છે.
એમ માનીતુ કરી શકશો. બાઈબલને હિંદુઓ જે અર્થમાં સમજી
શકશે તે અર્થમાં યુરોપના લોકો કદિ સમજી શકવાના નથી, કારણ કે
ક્રાઈસ્ટ જોશીઆનો વતની હતો; અને કહેતા હશે તો એ પણ સાબીત
કરી આપવામાં આવશે કે તેનો હિંદુસ્થાન સાથે પણ સંબંધ હતો.
એ બાઈબલમાં જે અલંકાર અને રૂપક છે તે સર્વે હિંદુશાસ્ત્રોમાં
વારંવાર રીકામાં આવે છે. આવી રીતે જોશીઆ ખંડમાં રહેનાર હિંદુઓ,
એવા અલંકાર અને રૂપકોથી પરિચિત હોવાથી પશ્ચિમના લોકો કરતાં
બાઈબલને તેઓ વધારે સારી રીતે સમજી શકે છે, અને તેને અનુસ-
રીને ઉપલા પ્રતિનિધી દમણ જે સમાધાન દરવામાં આવશે તે તમારા-
માંના કેટલાકને આશ્ચર્યકારક અને પોતાના વિચારો અને ભાવનાઓની
વિરુદ્ધ લાગશે; પરંતુ હમાદિગ્ધી યોગીવાર પીરજ સમજવાની તમને
વિનંતિ છે. કારણ કે જોઈદરે આ ઉપરથી આશ્ચર્યકારક વસ્તુનું સમા-
ધાન તમારા બાઈબલ સાચના વચનથી કોઈ રીતે અસંગત નથી. હવે
પાપના વિષયની ચર્ચા શરૂ કરવા અનાડી એના પંદરોની ચર્ચવા જેવી
બીજી કેટલીક બાજોના આપણે ચર્ચીશું.

જે જગતે તે મરવાનું જ “ જાતમ્ નિ મુલો દ્યુ.” આનું ઉત્તર પણ
લોકો મૃત્યુનો કદિ પણ વિચાર કરતા નથી તેનું શું કારણ ? મૃત્યુના
વિચાર માત્રથી પણ સરીરમાં ભય ઉત્પન્ન થઈ માણસને કંપારી પડે
છે. આપણે દહીંને છીએ કે બૂનકાગમ જે મહાન રાજા મહારાજાને
હત્ય તે સર્વે કાળના મુખમાં નાસ થઈ ગયા છે, અવનારી પુરંચ અને
પેત્રોરો કે જેઓને મુવલાન પણ ઉપદ્રવ થયા છે; તેઓના સરીર
પણ આખરે પડી ગયાં છે. પૂર્વે જે કોઈપણિયતિ સીમતો હતા

જેઓનાં શરીર વજ્ર સમાન હતાં તેઓ પણ સર્વે આજે મરણને શબ્દ
 ચર્ચ ગયા છે અને આપણાં શરીર પણ એક વખત અવશ્ય મોટાં વહેલાં
 પડવાનાંજ છે. ધારો કે કદાચ હજી તમે પાંચ સાત દશકા કે એથી
 પણ બમણું કે ચારગણું જીવો, પણ તેથી શું? આખરે એક વખત
 મરવાનું ખરૂંજ ને! એ તો નિર્માણજ છે; અને અરે! આવું છતાં પણ જાણે
 “મૃત્યુ” ને તો કોઈ માનતુંજ નથી એમ લાગે છે એ કેટલી નવાઈની
 વાત છે! કોઈ પણ મરણનો વિચાર આવવા દેતુંજ નથી! કોઈને ‘તે
 વિચાર ગમતોજ નથી! દરેક જણ સગાંવહાલાંઓ અને મિત્રો સાથેના
 મંબંધ અને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર તથા બીજા વ્યવહારનો પસારો જોવો તો
 વધાર્યા જાય છે કે જાણે કોઈ દિવસ એમને મરવાનુંજ નથી! આવું
 કારણ શું? માણસ મરણનું નામ સાંભળે છે કે જાણે એના આખા શરીરે
 જ્વરજ શરૂ છે! આમશાથી? એક બાજુ મૃત્યુ અટક છે અને બીજી બાજુ
 જેમ કોઈ પક્ષી પોતાની પાંખો ઉપર પાછી પડ્યું હોય તો તેને ખંખેરી
 નાખે છે; તેમ આપણે મૃત્યુનો વિચાર સરખો પણ મનમાં આવવા દેતા
 નથી! તમે જાણે મૃત્યુના વર્ણનનાં પદો ગાઓ, પણ વ્યવહારમાં તો
 મૃત્યુ છે એમ તમે કદિ નથીજ માનવાના. આવું કારણ શું હશે? વેદાંત
 આનો જોવો ખુલાસો કરે છે કે.-આ બધાનું ખરૂં કારણ એ છે કે
 તમારો વાસ્તવિક આત્મા અમર છે; તમારો આત્મા કદિ પણ મરણ
 પામતો નથી; અને તમારું શરીર કે જેને મરણ છે અને જે પ્રત્યેક ક્ષણે
 મરણ તથા ફરવાનું જાય છે, તે તમારું પોતાનું સત્ય સ્વરૂપજ નથી-
 એ તમારો આત્માજ નથી તમારી અદર કોઈક એવી વસ્તુ છે કે તેને
 કદાપિ મરણ નથી. આપણા શરીરમાં જે આત્મા ગહેલો છે તેજ આપણું
 ખરૂં સ્વરૂપ છે એને કદિએ મૃત્યુજ નથી. તમે કહેશો કે આપણે
 આપણા આત્માને અમર માનતા નથી, પણ આપણા શરીરનેજ અમર
 માનીએ છીએ તેનું કેમ? આ કેટલું હિંદુધર્મનું વેદાતશાસ્ત્ર જોવો ખુલાસો
 કરે છે કે, યદી વાત તો એજ છે કે આત્મા કદિજ મરતો નથી અને શરીરજ
 મરે છે; પરંતુ તે આત્માના ધર્મને પ્રાતિધીજ મર્ત્ય સ્વભાવવાળા શરીરમાં
 આરોપિત કરવામાં આવે છે, અને આ આરોપણ થવાનું મૂળ કારણ અવિદ્યા-
 અજ્ઞાનજ છે. વેદાંત સિવાય બીજું કોઈ પણ તત્ત્વજ્ઞાન આ વિષયનો

સરીને હજીએ હિંદુસ્તાનના હજારો સાધુઓ પોતાનું જીવન માટે
અહીં આપ બરા ધ્યાન આપી વિચારણા કે આમ છતાં પણ જે
ત્યાગનો ઉપદેશ કરવાને ગહાનેજ તમારા લોકો ધર્મપિટેય
તરીકે હિંદુસ્તાનમાં આવે છે !

આ આકર્ષકારક નથી કે જેઓ ત્યાગને નામે હિંદુસ્તાનમાં આવે
અને પછી ત્યાં દરરોજ પોતાની ધોડાગાડીઓમાં બેસીને ફરે છે, કાન
દાર ગંગાઓમાં રહે છે, સેંકડો ડોલર જેટલો દરમાયો લે છે
રાજા મહારાજાના જેવા કાઠમાં રહે છે, છતાં પાછા તેઓ કહે છે કે
લોકોને ત્યાગનો ઉપદેશ કરીએ છીએ ! શું આ આશ્ચર્ય જેવું નથી
વેદાંત કહે છે કે, દરેક વસ્તુને પોતાની કરવાની જે લોકોની લાગણી
છે તે વસ્તીને ઢાળી રાખવા માટે લોકોને મને તોડવું ચિત્તવું આ
અથવા ધર્મધ્યાન ઉપરથી મને તોડવો ઉપદેશ કરો, પણ તેને તેઓ કાં
પણ દબાવી શકવાના નથી. અરજી કે તમારા આત્માના આર્થત્રિક ધાત્ર
સ્વનો-તમારા આત્માના અખિલ વિશ્વ ઉપરના આધિપત્યને તમે કહિં
નાશ કરી શકો એમ નથી. પણ તમારે મુ આ રોગ અનાપ્ય છે ? કે
આ હુનીનાર્થ જેવું કંઈ જોવાય જ નથી ? ના, ના, એનો ઉપાય પણ
જરૂર છે. આ મહાવ્યાધીનું આ મહાપાપનું કારણ અજ્ઞાન છે, જ
અજ્ઞાન જ આત્માના ધર્મને અનામ સરીરમાં આરોપિત કરાવી સરીરન
દુઃખકે ધનેને અનદ્યોગ બાળનામાં રૂપાવે છે આ અજ્ઞાનને તમે
દારેશ અને પછી નામે જેટલો કે અનુભવ એ કોઈ પણ પ્રકારના
જ્ઞાન ધન વૈજ્ઞાન વિજ્ઞાન પાત્ર ધનાઢ્ય અને સમૃદ્ધિવાન છે. અને
તે કોઈ પણ મુશ્કેલ કે ગંજીય વાનને પાત્ર અખિલ વિશ્વનો
સંચાલક છે. જ્યાં પછી જાણ્ય અજ્ઞાન નાનું છે, વા મુશ્કેલ નો કોઈ
માને સંચાલક કે જે જાણ્ય નાનું નાનું અજ્ઞાન કે માન્ય નવો
કોઈ કોઈ આ અજ્ઞાનના આ કોઈ જાણને જ પાકત કરી તમારા અજ્ઞાનને
મુશ્કેલ રીતે ફરે અને : - વહવા વધારે જગત જ નાનકે નાનકે માટે
કોઈના કોઈના અજ્ઞાન જ તમારો જાણ્ય નાનકે અજ્ઞાન તેઓ આરોહાનુતક
કોઈ કે જે જાણ્ય આ અજ્ઞાન રાજ્ય નાનકે, વિજ્ઞાન અને પરિજ્ઞાન
રેકે જે અને એ અજ્ઞાન તેજ રાજ્ય નાનકે આ અજ્ઞાનમાં નામે

એકાદ નાના સરખા વિભાગમાં રહેલો છે; એ સંસાર મને અતંતને કદિ પણ પોતાની અંદર સમાવી શકે એમ નથી. ધીસ અને રોમ પણ મારી અંદર છે. કેટલાએ સૂર્યો અને તારાઓ મારી અંદર ઉગે છે અને આથમે છે. ”

મહાત્મ અલેક્ઝાન્ડર આવી લાવાથી પરિચિત નહોતો, તેથી તેને ઘણું અચ્ચો લાગ્યો. તેણે મહાત્માને કહ્યું: “હું ત્યાં તમને જોઈએ એટલું દ્રવ્ય આપીશ. હું તમને ઐહિક સુખમાં ગરકાવ કરી નાખીશ. લોકોને જે જે વસ્તુઓ મોહ પમાડી આકર્ષે છે, તે બધી વસ્તુઓ હું તમારી સેવામાં રજુ કરીશ; પરંતુ મહેરબાની કરીને તમે અમારે સુલક ધીસ ચાડો. ” પરમહંસ આ સાંભળીને પાછા હસી પડ્યા અને કહ્યું કે:—“હીરા, આણિક્ય, સૂર્ય અને તારાઓ એ સર્વે મારાવડેજ પ્રકાશે છે. પ્રહાદિક અંતરિક્ષ ગોળાઓને મહિમા પણ મારાવડેજ છે. વસ્તુઓનું સર્વે મોહકપણું અને સર્વ આકર્ષકપણું તે મારાવડેજ છે. આ પ્રમાણે જેણે જગતના પદાર્થોને મહિમા આપ્યો, તેણેજ પાછા તે પદાર્થો માસ કરવા માટે ઐહિક સંપત્તિના દ્વારે માગતા ફરવું, સુખ અને આનંદ મેળવવા માટે વિપયાસક્રિયા અને પશુબુત્તિના બારણે ભિક્ષુ માગતા ફરવું, એ મારા સ્વરૂપને હીણપત લગાડવા જેવું, મારી જાતને લાંછન લગાડવા જેવું અને આણુછાજતું છે; હું કદિ એટલે નીચે જઈ શકવાનો નથી. ”

આ શબ્દોથી મહાત્મ અલેક્ઝાન્ડર ઘણાજ આશ્ચર્ય પામ્યો અને ક્રોધના આવેશમાં આવી જઈ મહાત્માનો ચિરોચ્છેદ કરવાનો મંત્રાદો જણાવ્યો. તરતજ આનમાંથી તરવાર કાઢીને જ્યાં તે તે મહાત્માનો ચિરોચ્છેદ કરવા બાંધે છે, ત્યાં તો તે મહાત્મા વિશેષ ઉત્સાહમાં આવી જઈને પાછા ખડખડ હસતા બેલવા લાગ્યા કે:—

“અરે અલેક્ઝાન્ડર ! તું તારી આખી છાંદ્યાનીમાં આના જેવું કદિ હડહટું છુટું નહિ જોડ્યો હોય ! એ તરવાર ક્યાં છે કે જે મને હાપી શકે? એ અસ્ત્ર ક્યાં છે કે જે મને છેદી શકે? એ આપત્તિ ક્યાં છે કે જે મારા આનંદ અને ઉત્સાહને વિલીન કરી શકે? આજ, કાલ ? સર્વ. ” એકરૂપ, નિર્મલ, પવિત્રમાં પવિત્ર અને અખિલ

વિશ્વનો માલીક, તે હું છું. જરે અલેકઝાન્ડર આ તોચ હાથ કે જે આ ક્રિયા કરે છે તેમાં ક્રિયા કરાવનાર શક્તિ પણ હું જ છું.” “તમારા શરીરના ડિયાતનુઓને બળ આપનાર શક્તિ, તે હું જ છું” આ ચુબો સાંભળીને તરતજ મહાન અલેકઝાન્ડરના હાથમાંથી તરવાર સરી પડી.

અહીં આપણે લેઈએ છીએ કે લોકોને ત્યાગનું સ્વરૂપ સમજાવવા માટે માત્ર એક જ માર્ગ છે. જ્યારે બીજી એક સંપત્તિથી આપણે સંપદા થઈએ છીએ ત્યારેજ આપણે ઐહિક સ્વર્ગ વસ્તુનો ત્યાગ કરવા શક્તિ-વાન થઈએ છીએ. ગરીબીમાં જે કાંઈ પ્રાપ્ત થાય છે તે સ્થાયી નીવડે છે. શું તમે પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક નિયમ નથી ધ્યાનમાં લેતા? બાદ્ય ત્યાગ ત્યારેજ કરી શકાય છે કે જ્યારે આંતર સ્વામિત્વ અથવા આંતર દુવરાજ્ય પ્રાપ્ત કરાય છે. આ સિવાય બીજો માર્ગ નથી-સ્તોભ નથી !

નાન્યા: વધ્યા વિષયેડયનાય ! નાન્યા: વધ્યા વિષયેડયનાય !

હુનિયામાં કોષનું અસ્તિત્વ શાથી છે? આપણે ઘણાંજે જુરસાદાર ઉપદેશો સાંભળીએ છીએ કે, દુદયની દુર્બળતા સમગ્રી લેઈએ નહિ; આપણે કદિએ કોષ કરવો લેઈએ નહિ; અને છતાંજે વખત આવતાં આપણે આપણી નિર્બળતાને અટકાવી શકતા નથી અને કોષ કરીએ છીએ. એવું કારણ શું? કોષ, વૈર, સ્વાર્થવૃત્તિ, આ બધી પાપવૃત્તિઓ શાથી? વેદાન્ત ઉપર કહેલા સિદ્ધાંતથીજ આ સર્વ પાપના સંબંધમાં ખુલાસો કરે છે. આ બધા પાપોના સંબંધમાં અત્યારે ખુલાસો કરવા જેટલો વખત બાક્યેજ હોય. જો તમારે એ બધા પાપોના સંબંધમાં ખુલાસો લેઈતો હોય તો તમે ‘સમ ને મુકામે આવશે તો હીક પડશે. ત્યાં એ બધાં પાપ, એનું કારણ અને એ સંબંધમાં યાચતો શો નિર્ણય છે; એ બધાના સંબંધમાં સારી પેઠે સમાધાન કરી આપવામાં આવશે. હમણાં તો બહુજ દુક વખત હોવાથી ‘સમ’ માત્ર સારણ રૂપેજ કહે છે, અને તમારું ધ્યાન એવું છે કે આ બધાં પાપો માત્ર અજ્ઞાનને લાઇનેજ છે; કે જે અજ્ઞાન અનાત્મ શરીરમાં અને મનમાં આત્મ-ખુદ્દની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. આ અજ્ઞાનના ધ્વંસ કરો, એટલે પછી કોષ પણ જાણતું પાપ રહેવાનું નથી. બીજા કોષ પણ ઉપાયથી તમે

તમારાં પાપ દૂર કરવા માગ્યો તો તે દરેક પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે. બીજા કારણે પણ વસ્તુનો નાશ થઈ શકે છે. હોય કે નહિ, પણ અજ્ઞાનને તો નિઃશકેપણે નાશ કરી શકાય છે. આપણે અજ્ઞાનને દૂર કરી શકીયું જ બાળક ત્યારે જન્મે છે, ત્યારે દુનિયાની ઘણી વસ્તુઓથી અજ્ઞાન હોય છે; પરંતુ જેમ જેમ તે મોટું થતું જાય છે તેમ તેમ ધીરે ધીરે તેનું અજ્ઞાન દૂર થતું જાય છે. તે ઉપરથી પણ કહી શકાય છે, અજ્ઞાન એ દૂર કરી શકાય એવી વસ્તુ છે.

વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી જે શક્તિ તમને ક્રોધ કરાવે છે, પાપ ધૃતિ તરફ દોરે છે અને દ્રવ્યસંચય કરવા માટે પ્રેરે છે, તે શક્તિને નાશ કે નિમ્મટ્ટ કરી શકાવાનો જ નથી. એ શક્તિ તો સર્વદા સહેવાની જ. વેદાંત કહે છે કે એ શક્તિને ધારીશું તો આપણે આત્મામાં પહોંચી શકીશું. એનો દુરુપયોગ ન કરો, પણ એનો સુદુરુપયોગ કરો. એ શક્તિ તમારા સત્ય સ્વરૂપની છે, એ શક્તિ તમારી અંદર સહેલા આત્માની જ છે, કે જે આત્મા અપ્રતિમ અને અખિલ પ્રકારનો અધિપતિ છે.

દરેક જણ મુક્ત થવા ઇચ્છે છે અને દરેકને એ મુક્તિનો ખ્યાલ પ્રિય લાગે છે, એવું કારણ શું? માત્ર એ જ કે તે અપ્રતિમ, ઉચ્ચ અને ઉન્નત સ્થિતિને પામવું એ દરેક મનુષ્યને માટે શક્ય છે, અને જે સ્થિતિને પામવાથી તમે સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત થાઓ, તે સ્થિતિને તમે પ્રાપ્ત કરો. એવી આત્મશક્તિની પ્રેરણા છે આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવાર્થ તમે અદ્વિતીય અને અપ્રતિમ થાઓ છો; કેમકે તમારું સત્ય સ્વરૂપ જે આત્મા તે અપ્રતિમ અને અદ્વિતીય છે. ઔદિક સ્વાર્થવૃત્તિને અને લોભવૃત્તિને તમે નાશ કરવા માગતા હો તો નક્કી બાળુએ કે કદિ પણ તેમ બની શકશે નહિ. તે અનાદિ અને અનંત એવા આત્માની શક્તિનો કેવી રીતે નાશ કરી શકાય? હા, તમે દરેક વસ્તુનો દુરુપયોગ કરીને સ્વર્ગને નરક બનાવી શકો ખરા.

ઇશ્વરના એક પ્રતીક પાદરીના સંબંધમાં એવી એક વાત છે. તેણે એક દિવસે મહાન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી હાર્વિન અને હુકસલીના મૃત્યુ સમાચાર બોધ્યા. આ ઉપરથી તેને વિચાર આવ્યો કે આ પુરુષો

નરકમાં ગયા હોય કે સ્વર્ગે ? આના સંબંધમાં એને સત દિવસ ખગ વિચાર આવવા લાગ્યા. તેણે વિચાર્યું કે આ પુરુષોએ એ કે કોઈ પણ જાતનું પાપ કદિ કર્યું નથી; પણ તેઓ બાઈબલ અને કાઉન્ટને માનતા નહોતા અને તેથી ખ્રિસ્તી નહોતા, માટે નરકેજ જવા લેઈએ; પરંતુ આવા નિર્ણયથી કંઈ તેનું મન સમાધાન પામ્યું નહિ. તેને પાછા વિચાર આવવા લાગ્યા. તેણે ધાર્યું કે તેઓ પણ સારા માણસ હતા અને તેઓએ આ દુનિયામાં પણ સારા કામ કર્યા છે; જ્યાં તેઓને નરક વાસ તો યોગ્યજ નથી. પણ ત્યારે તેઓ ક્યાં ગયા હોય ? આમ વિચારની ગઠમથલ કરતો કરતો તે ઉઘી ગયો એટલે તેને એક વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું, કે બંને પોતેજ મરી ગયો અને તેને સ્વર્ગમાં લઈ જવામાં આવ્યો. જે લોકો સ્વર્ગમાં જાય એવા તેને લાગતા હતા, જે ક્રિશ્ચિયન બંધુઓ દેવગમાં આવતા હતા, તે સર્વેને ત્યાં તેણે જોયા. પછી ત્યાં તેણે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી હકીકતી અને ઇર્ષિનના સંબંધમાં પૂછી એણે તો ત્યાંના દારપાળ અને ખીલ વ્યવસ્થાપકોએ જવાબ આપ્યો કે તેઓ તો છેક નીચામાં નીચા નરકમાં ગયા છે.

પછી એ પાદરીએ ત્યાંના વ્યવસ્થાપકને વિનંતિ કરી કે જો તમે મને એ નીચામાં નીચા નરકમાં જવાની આજ્ઞા આપો તો ત્યાં હું તે લોકોની મુલાકાત લઈ આપણા પવિત્ર બાઈબલનો એમને ઉપદેશ કરું, અને એમને સિદ્ધ કરી આપુ કે બાઈબલના પવિત્ર વચન નહિ માનવાનું તમે જે ઘર પાપ કર્યું તેનુંજ આ કુળ તમારે સોગવનું પડે છે. કેટલીક દા ના પછી આખરે એ વ્યવસ્થાપકે તેને નરક સુધી જવાની ટીકીટ કાઢી આપી. સ્વર્ગમાં અને નરકમાં પણ જવા આવવાની આગમીએ છે, એ સાંભળીને તમને ઘણી નવાઈ લાગશે; પણ એ પાદરી રહે અને તાર ખાતાની પ્રવૃત્તિમાં પછો ત્યો પચો રહેતો હતો તેથી તેને સ્વર્ગમાં પણ એવોજ દેખાવ ખરો થાય એમાં નવાઈ જેવું નથી.

૧૩, ૫૪ ના પાદરીએ ફર્ટ કલાસની ટીકીટ લીધી. રહેઠાણી ત્યાંથી ઉપડીને અપાતાબે આગળ ચાલી વચમાં રહેઠાણે આવતા હતાં, તે ઉંચામાં ઉંચા સ્વર્ગમાંથી નીચામાં નીચા નરકમાં જવાને હતો તેથી તેને લાગ્યું કે હવે આપણે એમ એમ નીચે જતા જઈએ, તે

તેમ ખરાબ ને ખરાબ પ્રદેશ આવતો જાય છે. તે નીચામાં નીચા નરક સ્થાનમાં જઈ પહોંચ્યો ત્યાં તો તેને જાન પશુ રહી શક્યું નહિ. આ તરફથી એવી દુર્ગંધ આવતી હતી કે તેને પોતાને નાકે રૂમાલ પર પડ્યા; છતાંએ તે મૂર્ચ્છિત થઈ જતો હતો. ત્યાં રડારડ, ભૂમાનુભ અને દાંતિયાં કરવાનો ખૂબ અવાજ અને ઘેંઘાટ મચી રહ્યો હતો. વળી એ નરક સ્થાનનો દેખાવ પણ એવો હતો કે ચીતરી ચડે. તેનાથી તે એક શકાતું નહિ આવા અધમ સ્થાનમાં આવવા માટે હવે તેને પદ્માત્મપ યવા લાગ્યો.

થોડી મિનિટ પછી તો રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર મુસાફરોની ભણ્ણી ખાતર “નીચામાં નીચું નરક ! ઘોર નરક !” એમ લોકો ભૂમ પાસ લાગ્યા. વળી તે સ્ટેશનની બીંદ ઉપર “નીચામાં નીચું નરક !” એમ કોતરેલું પણ હતું પણ પેલા ધર્મશૂરને ઘણો અચ્ચે લાગ્યો અને હરેક જણને પૂછવા લાગ્યો કે:—“આ તે નરક છે કે સ્વર્ગ ? આ તે સ્વર્ગજી હોયું જોઈએ.” રેલ્વેગાર્ડ અને ક્લર્કવરે તેને કહ્યું કે:—“આ નરકભૂમિજી છે.” એટલીવારમાં તો ત્યાં એક માણસ આવ્યો અને તેણે કહ્યું કે:—“ચાલો મહેરમાન, નીચે ઉતરી જાઓ, તમારે જ્યાં જવાનું છે તે આજ સ્ટેશન છે.”

તે ત્રિચારા નીચે તો ઉતરી ગયો પણ તેને પણ આદર્શ લાગવા માંડ્યું; કારણ કે નરકભૂમિ તે કોઈ નીચામાં નીચું અને અધમમાં અધમ સ્થાન હતો એમ એના મનમાં ખ્યાલ હતો, અને આ તો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્વર્ગભૂમિની પણ સ્પર્શ કરે એવી ભૂમિ તેને જણાઈ. તે ત્યાંથી રેલ્વે સ્ટેશન છોડી આગળ ચાલ્યો ત્યાં તો સુચેતિત મોટી મોટી ભવ્ય વાટિકાઓ તેની નજરે પડી. એ વાટિકામાં અનેક ભવ્ય મુખધિવા ફૂલો ખેંચી રહ્યાં હતાં અને મુખધિવાઓ મંદવાસુ પણ વાઈ રહ્યો હતો. એટલામાં ત્યાં એક ઉચ્ચ કઠાવર ગૃહસ્થનો તેને ભેટો મયો. તેણે તેનું નામ પૂછ્યું અને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, કહે ના કહે પણ આ માણસને મેં પહેલાં ક્યાંક જોયો છે. પેલા કઠાવર માણસ આગળ ચાલ્યે જતો હતો અને આ તેની પુઠે પુઠે જતો હતો. એટલામાં પેલા કઠાવર માણસે તેને બોલ્યો, એટલે તે ધર્મશૂર નરક પુર અને જલ્દી એક બીજવા દાસ મેળવ્યા અને તે ધર્મશૂરને તેને જોગબી

કહાડ્યો. એ કોણ હતો ? એ હકચલી હતો. તેણે તેને પૂછ્યું:—“આ શું છે ? શું આ નીચામાં નીચું નરક છે ?” હકચલીએ જવાબ આપ્યો:—“હા, ખરેખર તેજ છે.” પછી તે ધર્મશૂરને કહ્યું:—“હું તમને અહીં ઉપદેશ કરવા આવ્યો છું, પણ પ્રથમ તમે મને એ કહો કે મને આ કંઈક લુહુંજ નગરે પડે છે તેનું કાસ્તુ શું છે ?” હકચલીએ જવાબ આપ્યો:—“બરાબર છે, તમારો નરકના સંબંધનો ખ્યાલ કંઈ ખોટો નથી. અમે ત્યારે પ્રથમ અહીં આવ્યા ત્યારે સૌથી ખરાબમાં ખરાબ અને નિદિ ધંધળા ભોગ સ્થાન તે આ નરકનું સ્થાન હતું.” પછી તેણે તે માટેલા હજી મૂળસ્વરૂપમાં રહેલા કેટલાક ભાગે બતાવ્યા તે બધા મલીન નરકના કુંડ હતા. તે સિવાય તેણે એક બીજો પણ ભાગ બતાવ્યો; ત્યાં લોખંડના ધગધગતા સ્તંભ હતા. વળી તેણે બીજા કેટલાક ભાગે બતાવ્યા; તે અતિ તપી ગયેલાં દેવીનાં મેદનો અને બાકી મારતા છાજુલાદ વગેરે ખાતરના દગલાઓ હતા.

પછી હકચલીએ કંઈક પોતાનો વૃત્તાંત કહેવા માંડ્યો:—“અમને સૌથી પહેલાં પેલા દુર્ગંધવાળા કુંડમાં નાખવામાં આવ્યા; પરંતુ અમે ત્યાં ત્યાં સુધી રહ્યા ત્યાં સુધી એ કુંડ માટેનું દુર્ગંધવાળું પાણી ઉલ્લેચી ઉલ્લેચીને પાસેના તત્ત લોખંડના સ્તંભો ઉપર નાંખતા. આવી રીતે અમે એ કુંડના કાંઠા ઉપર આવેલા લોખંડના સ્તંભો ઉપર એ કુંડ માટેનું ગંધીય પાણી નાંખ્યાજ કહ્યું. ત્યાર પછી ત્યાંના બ્યવસ્થાપકો અમને ત્યાંથી ઉકળતા તેલના કદાયામાં નાખવા લઈ જવાના હતા; પણ તેમ ન કરતાં તેઓ અમને પેલા તદ્દન કંઠા પછી ગએલા લોખંડના સ્તંભો પાસે લઈ ગયા કે જે લોખંડના સ્તંભોને અમે હવે સારી પેઠે સ્પર્શ કરી ચકતા હતા; છતાં પણ હજી બીજા કેટલાક લોખંડના સ્તંભો ધગધગતી સ્થિતિમાં હતા. ત્યાર પછી અમે ત્યાં જે કંઠા પછી ગએલા લોખંડના સ્તંભો હતા, તેમાંથી કેટલાક ભાગ લઈ તે તત્ત સ્તંભો આગળ તેને ધરી ધરીને તેમાંથી કેટલાક સાંચા અને ઓળટરો બનાવવાને શક્તિમાન થયા. પછી ત્યાંથી તેઓ અમને છાજુ હઘાર વગેરે ખાતરવાળું જે મેદાન છે, ત્યાં લઈ જવાના હતા. આખરે તેઓ ત્યાં અમને લઈ ગયા; પણ અમે પેલા લોખંડના બનાવેલા યંત્ર અને કોદાળીવતી ત્યાં ઓઢકામ ચલાવ્યું.

ત્યાંથીએ વળી એક બીજા નજીકના મેદાનમાં અમને તેઓ લઈ ગયા પેલાં યંત્ર અને ઓજારો જે અમારી પાસે તેવાર હતાં તેનાવડે અને ત્યાં પણ ફેટલીક ચીજો નાંખી એણે અમારી ખાતરની ગરજ સારી; અને આવી રીતે આખરે અમે થોડે થોડે આ નરકભૂમિને આવી સ્વર્ગભૂમિમાં પલટાવી નાખવામાં ફોતેહમંદ નીવડયા.”

મૂળ મુદ્દાની વાત એ છે કે આ નરકભૂમિમાં જે જોઈએ તે સાધનો તો હતાં, પણ તેની યોગ્ય યોજના કે વ્યવસ્થા ન હતી. માત્ર તે સાધનોની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવામાં આવી તેથીજ આ નીચામાં નીચી નરકભૂમિ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દિવ્ય સ્વર્ગભૂમિ બની ગઈ છે.

વેદાંત કહે છે કે આજ પ્રમાણે દિવ્ય અને સત્ય આત્મવસ્તુ, તેમજ મિથ્યા અને અસત્ય અનાત્મવસ્તુ બને તમારી અંદરજ છે; પરંતુ તેનો તમે દુરુપયોગ કરેલો છે. તમે એને ઉલટ સુલટ કરી નાખીને ઉલટી રીતે વાપરો છો. ઘોડાને ગાડીની આગળ જોડવો જોઈએ તેના બદલામાં તમે ગાડીને ઘોડા આગળ જોડો છો અને આવી રીતે તમે આ દુનિયાને નરકભૂમિ બનાવી દો છો. તમારે કોઈ પણ વસ્તુને નિર્મૂળ કરવાની જરૂર નથી. આ તમારો મહત્વાકાંક્ષી સ્વભાવ, આ તમારું સ્વાર્થપણ, આ તમારો કોપી સ્વભાવ અને આવી બીજી ફેટલીક વૃત્તિઓ કે જે નરક સમાન છે, તેનો તમે નાશ નહિ કરી શકો; પરંતુ માત્ર તેની તમે શુભ વ્યવસ્થા કરી શકો. તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા અને સદુપયોગ કરો તો આ નરકને પણ તમે પરમ સ્વર્ગધામમાં પલટાવી શકો. વેદાંત કહે છે કે આ જગતમાંથી પાપ અને દુઃખનો નાશ કરી નાખવા માટે માત્ર એકજ રસ્તો છે,—ઉદાસીન અને ગમભીન વર્તન રાખવાથી એ વસ્તુસ્થિતિમાં કંઈ પણ ફેરફાર થઈ શકાયો નથી—એ બધા પાપમાંથી મુક્ત થવાનો—બધા વિહારને—બધા પ્રયોજનને દબાવવાનો માત્ર એજ માર્ગ છે; અને તે માર્ગ તે તમારા સત્ય સ્વરૂપ આત્માને બાબુવો તેજ છે. તમે તમારા સરૂપને તમને પોતાને બાબુજી નથી ત્યાંમુથી તમે વિવરવૃત્તિઓ ઉપર રહી પણ જય મેળવી શકવાના નથી. જ્યારે તમે તમારા સત્ય આત્મસ્વરૂપને બાબુજી, ત્યારેજ તમે હર્ષ વિવરવૃત્તિઓનો નિમજ્જ કરી શકો; એટલુંજ

નહિ પણ સર્વથા સુખ સમ દુઃખની અત્યંત નિવૃત્તિ અને પરમ સુખની નિત્ય પ્રાપ્તિ થયે; અને એજ પરમ સ્વર્ગ છે. ૬૦

(" પાપુ' નિધન અને તેની પરીણા " એ નામથી આત્મ આજ્ઞા ભાષણ સ્વામીજી તરફથી " ધી ઝોરેની ઝોર સાયન્સીક " નામના સ્થગર્ભા ઇ. સ. ૧૯૦૨ ક્રીતેબરની ૨૦ મી તારીખે ફરીથી આપવામાં આવ્યું હતું. એમાંના ઉત્તમ ઉત્તમ ભાગો કે જે પૂર્વ ભાષણના અનુસંધાન રૂપે છે, તે સુદ ન આપતાં આ વિચારની નીચે આપવામાં આવે છે. સંપાદક)

એવી રીતે જાણકારી મલીન સંદેશમાં રહે છે તેપણ તે સંદેશના પાણી કે કાદવથી તેનાં પીણાં પીંજવાં કે મેલાં થતાં નથી; તેવીજ રીતે વેદાન્ત કહે છે કે, હે મનુષ્ય ! તારામાં એવી કોઈ એક વસ્તુ છે કે જે સ્વભાવશિદ્ધ નિર્મળ અને નિર્લેપ હોઈને તારા શરીરના દોષ, પાપ અને દુર્બળતાથી તે વસ્તુ કેવળ અબાધ છે ! આ પ્રમાણ અને પાપની દુનિયામાં પણ તે કેવળ નિષ્પાપ અને નિર્મળ છે ! ત્યારે હવે બૂલ ક્યાં થાય છે ? વાત્તાવિક રીતે નિષ્પાપપણું એ સત્ય-પવિત્ર સ્વરૂપ-આત્માને ધર્મ છે; પરંતુ તે ધર્મને જમથી આપણે શરીરમાં લગાડીએ છીએ, શરીર અને મન નિષ્પાપ અને નિર્દોષ છે એ વિચાર કોણે લોકોના હૃદયમાં પ્રેર્યો હશે ? કોઈ સેવાને કે બહારના પિયાથે આ વિચાર તમારા હૃદયમાં પ્રેર્યો નથી, પણ તેને પ્રેરનારું કારણ તમારી અંદરજ છે. કારણ હૃદયમાં સ્વયં કાર્યની અંદરજ હોતું હોઈએ. એક પદાર્થનું કારણ બીજાનું પદાર્થમાં આરોપિત કરવાના દિવસો હવે ચાલ્યા ગયા. ચાલતાં ચાલતાં એ કોઈ પણ માણસ પડી જતા તો તેના પડી જવાનું કારણ કોઈ બૂત કે પ્રેતમાં આરોપિત કરવામાં આવતું, પરંતુ હવે સદિશાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાન આવા સમાધાનને કબજે રાખતું નથી. કારણ તો આપણે એ કાર્ય માન્ય થોડાં જ લોકોએ આપણે લાણીએ છીએ કે શરીર પાપ અને દોષથી ભરપૂર છે, છતાં આપણે પોતાને નિર્દોષ અને નિષ્પાપ ગણીએ છીએ, તેનો શો ખુલાસો હશે ? વેદાન્ત કહે છે કે કોઈ પણ બહારના સેવાનને આધાર લઈને આત્મ સમાધાન આપ્યો નહિ. કોઈ પણ બહારના બૂત પ્રેતનો દોષ ગણીને આત્મ ખુલાસો કર્યો નહિ. એનું કારણ તમારી અંદરજ છે. પવિત્રમાં પવિત્ર વસ્તુ તમારી અંદરજ છે. નિર્મળમાં નિર્મળ અને નિષ્પાપમાં

નિષ્પાપ એવી કોઈ એક વસ્તુ તમારી અંદર છે કે જેનું અસ્તિત્વ આપણને આપણો આત્મા પ્રતીત કરાવે છે. આપણું શરીર ગમે તેટલું પાપ અને દોષવાળું હોય તોપણ એથી આપણા સત્ય સ્વરૂપને જરી પણ ખાધ આવે એમ નથી. તેની સત્તા તે સત્ય સ્વરૂપ આત્માનું નિષ્પાપ પણ, તે સદા કાયમજ રહેવાળું. તેનો નાશ કરી શકાય એમ નથી.

હવે આપણે જુદી જુદી ભાવનાં પાપ અને તેનાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ કેવાં છે તે તપાસીએ.

એ બધામાં "પ્રુશામત" એ પ્રથમ નંબર આવે છે. જો કે આ પાપ મહા પાતકમાં ગણાતું નથી તોપણ તે છે તો બધેજ વ્યાપેલું. આનું શું કારણ હશે કે કુદ જાતુથી માંડી ઠેક જ્યાં પર્યંત સૌને પ્રુશામત પ્રિય છે? દરેક જણ પ્રુશામતના દાસ કેમ છે? દરેક જણને પોતાની પ્રસંસા, વાહવાહ, શાખારી મેળવવાની અભિલાષા હોય છે; દરેક જણ પોતાના સંબંધમાં ઉચો મત કરાવવા ઇચ્છા રાખે છે; આનું શું કારણ હશે?

જ્યારે તમે વહાલથી અને પ્રેમથી કોઈ એક જ્ઞાનની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવી તેને યાળડો છો; ત્યારે તે જ્ઞાન પણ આનંદમાં આવી જઈને પોતાની પુછડી હલાવી ગેલ કરે છે. આવી રીતે જ્ઞાનને પણ પ્રુશામત પ્રિય છે. ઘોડાઓને પણ પ્રુશામત ગમે છે. જ્યારે કોઈ એક ઘોડાનો માલિક પોતાના ઘોડાની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવી પ્રેમથી તેને પંપાળે છે, ત્યારે તે ઘોડો તરત પોતાના કાન ઉઘા કરી ટટાર થઈ જાય છે.

હિંદુસ્તાનમાં કેટલાક રાજાઓ શિકાર કરવા માટે શિકારી ફૂતરાને બદલે વાધ પાળે છે. એ વાધની શિકાર કરવાની એવી રીત હોય છે કે જો ત્રણ ફૂલંગમાં શિકાર પકડાયો તો કીક છે, નહિ તો નિરૂત્સાહ બનીને ત્યાંજ બેસી જાય છે. આવે પ્રસંગે રાજા ત્યાં આવી તે વાધની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવી તેને ખૂબ યાળડો છે, એટલે તે પાછો ટટાર થઈ જાય છે આવી રીતે વાધને પણ પ્રુશામત પ્રિય હોય છે. હવે કોઈ નિર્માલ્ય માણસનો દાખલો દ્યો. એની પાસે જઈ તેને જરા માન આપી વખાણો, એટલે તરતજ તેનો ચહેરો આનંદથી પ્રકુલિત થઈ જાય અને ગાલ ઉપર લાલી જણાઈ આવશે.

જે દેશોની અંદર દેવતાઓને પૂજવાનો ચાલ છે, ત્યાં આપણે સાંત-

બીજે બીજે કે દેવતાઓ પણ પોતાની પ્રસંસા અને સ્તુતિથી પ્રસન્ન થાય છે; એકદશવાદીની પ્રાર્થનામાં પણ શું હોય છે? તેમનાં સ્તોત્રો દેવાં હોય છે? નિષ્પદપાતપણે વપાસરો તો તમને જણાયે કે તેમાં પણ પ્રશામન અને પ્રસંસા સિવાય બીજું કંઈ હોતું નથી. આવી રીતે વિષમાં સર્વત્ર પ્રશામનનું અસ્તિત્વ હોવાનું કારણ શું? સર્વને પ્રશામન પ્રિય છે; પરંતુ એવો એક માણસ જણાતો નથી કે, જેટલી પ્રસંસા તેને પ્રિય લાગે છે તેટલી પ્રસંસાને તે લાયક હોય! વેદાત આનું એવું સમાધાન કરે છે કે, વસ્તુતઃ તમારી અંદર કોઈ એવી વસ્તુ રહેલી છે કે જે શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ હોઈને પોતાના અસ્તિત્વની પ્રતીતિ કરાવી રહી છે. દરેક મનુષ્યમાં તે સત્ય સ્વરૂપ આત્મા વિરાજી રહ્યો છે, કે જે આત્મા મહાનમાં મહાન અને શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ છે. જ્યારે કોઈ પ્રસંસા કરનાર આપણી પાસે આવી આપણી પ્રસંસા કરવા માટે છે, આપણા શુભ નાવા લાગે છે, ત્યારે આપણે ખુશ ખુશ થઈ જઈએ છીએ; તેનું કારણ કંઈ તે પ્રસંસા સત્ય હોવાનું નથી, વેદાત કહે છે કે તમારા ખુશ થવાનું કારણ તમારી પોતાની અદરજ રહેલું છે—તમારા પોતાના આત્મમાનસ તે છે. તમારી છદ્ધિયોની પાછળ કોઈ એક વસ્તુ છે, કોઈ એક મહાન શક્તિ છે, કોઈ એક દૃઢત્વ—અવિનાશી—મહાનમા મહાન અને શ્રેષ્ઠમા શ્રેષ્ઠ વસ્તુ છે કે જે તમારું સત્ય સ્વરૂપ યાને આત્મા છે, અને જે આ સર્વે જાતની પ્રસંસા અને વખાણને યોગ્ય છે એ તમારો આત્મા એવો તો મહાન છે કે કોઈ પણ પ્રસંસા, કોઈ પણ વખાણ, કોઈ પણ મહિમા, એ સત્ય સ્વરૂપ આત્માને માટે પુનઃ થઈ શકે એમ નથી આ ઉપરથી તમે એવો અર્થ ન કન્યો કે ‘રામ ખુશામતને ઉત્તરજન આપે છે ‘રામ’ કદિ ખુશામતને ઉત્તરજન આપે એમ નથી ખુશામત, પ્રસંસા અને મહિમા, એ સર્વ સત્ય સ્વરૂપ આત્મા તત્ત્વેજ દોષે તેમ છે કુદ્ર શરીરને તે ચોક્કસ નથી આપણા આ મર્યાદિત શરીરને અર્થે તે નર થઈ જઈએ “ જ નીજનું હોય તે સ્ત્રીજને અને ઈશ્વરનું હોય તે ઈશ્વરને આપે. ’ મીજરનું ઈશ્વરને અને ઈશ્વરનું સ્ત્રીજરને આપવાની બૂલ ડગી તેમાજ પાપ રહ્યું છે એકતુ બીજાને આપવામાજ આપણને ખુશામતના દાસ થવાનું પાતક લાગે છે આમ કરવા

આપણે ગાડીની આગળ ઘોઠો ઉભો રાખવાને બદલે ઘોડાની આગળ ગાડીને ઉભી રાખીએ છીએ. જો તમે તમારું સ્વરૂપ ઓળખો, જો તમે મહાનમાં મહાન અને શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ વસ્તુ સાથે એકરૂપ થાઓ અને એજ તમારો આત્મા છે એવું બોલો, તો તમારા શરીર અને મનથી પર થઈને તમે ખરેખર મહાનમાં મહાન અને શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ થશો; તમેજ તમારા આદર્શ બનશો; એટલુંજ નહિ પણ તમેજ તમારા પોતાના હિંદર થશો. આનો તમે સ્વાનુભવ કરો એટલે તમે મુક્ત થઈ જશો. સત્ય સ્વરૂપ આત્માનો મહિમા શરીરમાં આરોપિત કરવામાં અને પછી તે શરીરની પ્રશંસા કરવામાંજ આપણી ભૂલ થાય છે. અહીંજ ભૂલ થાય છે.

કોઈ એક ગૃહસ્થે ‘રામ’ પાસે આવીને કહ્યું કે “મહેરબાન આમ જુઓ, અમારા ધર્મના અનુયાયીઓની તેમજ બીજાના ધર્મમાંથી અમારા ધર્મમાં આવેલાઓની સંખ્યા સર્વ કરતાં અધિક છે, તેથી અમારાજ ધર્મ દુનિયામાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. અમારા ધર્મને માનનારાઓની મોટી સંખ્યા હોવાથી તેજ સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ હોવો જોઈએ.” રામે જવાબ આપ્યો: “ભાઈ તમે જરા ખરાબર તપાસ કરીને કહો તો ઠીક પડે. તમે સેતાનને માનો છો ?” તેણે હા પાડી. રામે કહ્યું: “ઠીક ત્યારે તમારા ધર્મને માનનારાઓની મોટામાં મોટી સંખ્યા છે કે સેતાનને માનનારાઓની ? સંખ્યાની અધિકતાથીજ સત્યનો નિર્ણય થતો હોય, તો તમારા બધા કરતાં સેતાનનીજ શ્રેષ્ઠતા વધારે કહેવાય.”

આપણે કહીએ છીએ કે અભિમાન અને દંભ, કે જેને તમે બલે સેતાનનું મુખ કહો, તેણે આ દુનિયામાં દરેકે દરેક મનુષ્યને ઘેરી લીધો છે. આ શાથી ? મળી તેની સાથે જો પણ આપણે બાણીએ છીએ કે આ શરીર કોઈ પણ વાતનું અભિમાન અથવા કોઈ પણ વાતના દંભને માટે યોગ્ય નથી; તોપણ દરેક જણ અભિમાન અને દંભ કરે છે તેનું શું કારણ ? વિશ્વમાં સર્વ ઉપર અમલ ચલાવનારી આવી વસ્તુ કયાંથી આવી ? આવો સર્વત્ર વિરોધાભાસ અને અસત્યાભાસ કયાંથી આવ્યો ? જો તમારી પોતાની અંદરથીજ આવવું જોઈએ, એનું કારણ બહાર ચોધવાનું નથી. તમારી અંદર કોઈ એક શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ છે કે જે તમારું પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ છે; તેને તમારે ઓળખવાનું અને બાણવાનું છે. જ્યારે તમે તમારા સત્ય

સ્વરૂપને જોખપણો અને બાધણો, જ્યારે તમે તમારા સત્ય સ્વરૂપનો સ્વાતુ-
 ન્ય કરશો, ત્યારે તમે આ છુદ્ધ શરીરની મહત્તા મેળવવાને ખાતર વળખાં
 પિંદિ મારો, પછી તમે આ છુદ્ધ શરીરને માટે 'ઈલ' કરવાનું કહિ-
 પસંદ પિંદિ કરો. જો તમે તમારા સત્ય સ્વરૂપને બાધણો, જો તમારા હૃદયને તેના
 પ્રદેશ કરવશો, તો તમેજ તમારા પોતાના ઉદારક, જનશો. જો તમે
 તમારા અંતરમાં રહેલા પ્રભુનો-તમારા પોતાના સ્વરૂપનો સાક્ષા-
 ત્કર કરશો, તો પછી આ અદ્ય અને છુદ્ધ શરીરનો મહિમા
 વધારવો અને તેનાં વખાણુ સાંભળવાં એ તમને અધમમાં અધમ
 લાગશે; એટલુંજ નહિ પણ એ તમારી બાતને અધમ કરનારૂં
 અને લાંછન લગાડનારૂં જણાયે; અને પછી તમે શારીરિક, ઈલ અને
 અભિમાનથી પર થશો. શારીરિક ઈલ અને અભિમાનથી પર થવાનો
 રસ્તો આજ છે.

તમારી અદર વિશાળ કહેલા આત્મા-તમારૂં સત્ય સ્વરૂપ એ મહા-
 નમાં મહાન, એકમા એક અને દેવનો પણ દેવ હોવાથી તે પોતાનો સ્વભાવ
 કેવી રીતે છાંયી શકે? એ આત્મા પોતે એક છુદ્ધ જાંતુ અને દીન છે
 એવું તે કેવી રીતે માને? તે એવા ઘેર અજ્ઞાનમાં પોતાનું કેવી રીતે પવન
 કરે? કહિ પણ તે પોતાનો સ્વભાવ તણ સકવાનો નથી, અને આથીજ
 આખા વિશ્વમાં સર્વત્ર ઈલ અને અભિમાન દીકામાં આવે છે. આવી રીતે
 સમાધાન કરીને હું કહી ઈલ અને અભિમાનને ઉત્તેજન આપવા માગતા
 નથી; કેમકે શરીરને માટે ઈલ અને અભિમાન કરવાનું કૈાં પણ
 રીતે થોમ્ય નથી.

આપણે બહોળીએ હીએ કે પૃથ્વી ફરે છે પણ સૂર્ય ફરતો નથી,
 છતાં પણ આપણે જમમાં પછીએ હીએ અને પૃથ્વીની અતિ સૂર્યમાં અને
 સૂર્યની સ્થિરતા પૃથ્વીમાં ન્યારાપિત કરીએ હીએ માન અને બદાધના
 જુખ્યા લેહો પણ નાવીજ બાતની જૂલ કરે છે. તેઓને પણ નાજ
 બાતની ખાતિ સાચ છે નહીં સૂર્યની જગ્યાએ સૂર્યનો પણ સૂર્ય
 અને જ્યોતિનો પણ જ્યોતિ એવો નાત્યા છે કે જે આત્મા સદા
 અચળ અને સર્વ મહિમાના કારણરૂપ છે, અને પૃથ્વીની જગ્યાએ
 નાપણુ શરીર છે, કે જે દરેક સર્વે દર્શા કરે છે, વિહાર પામ્યા કરે

છે અને કોઈ પણ વાતના મહિમા અને પ્રશંસાને પ્રાપ્ત નથી. આનું
 છતાં આત્માનો મહિમા શરીરમાં આરોપણ કરવાની અને શરીરના વિકા-
 સદિ ધર્મ સત્ય સ્વરૂપ આત્મામાં કરવાની આપણે ભૂલ કરીએ છીએ.
 આ ભૂલ, આ પ્રાંતિ, આ અજ્ઞાનજ આ યુગલક શરીરનું અભિમાન વધા-
 રવાનું કારણ છે. આ અજ્ઞાનને સેવાન કહી શકાય અને જો તે સેવાનને
 અજ્ઞાનની માફક વસ્તુઓને સ્થાનાંતર કરવાનુંજ કાર્ય હોય, તો આપણે
 એમ કહી શકીએ કે આ સેવાનજ આ જગતમાં આવીને આત્માનો ધર્મ
 શરીરમાં અને શરીરનો ધર્મ આત્મામાં આરોપાવીને સર્વને પ્રાંતિ કરાવે
 છે. આ અજ્ઞાનને દૂર કરો. આ અજ્ઞાન રૂપી સેવાનનો ધ્વંસ કરો.
 એટલે તમારો દંભ અને અભિમાન આપોઆપજ નાશ પામશે.

લોગ, તુજા અને સંપ્રદાય કરવાની લાલસા આ દુનિયામાં સી, પુરૂષ
 અને પુત્ર એ દરેકમાં જ્યાં ત્યાં જાપે થાયી હશે વાડે? પોતાની આધ-
 પાત્રની દરેક વસ્તુ મેળવવાની તુજા કોઈની પુરી પડતી નથી જેમ જેમ
 તમે વધારે ને વધારે વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરતા જાઓ છો, તેમ તેમ તમારી
 તુજા પણ વધારેજ વધતી જાય છે. તુજાને વધારે ને વધારે પોતાનું
 મંગલુ જાય છે. જા તમે રાજા થાઓ તો તમારી તુજા પણ
 રાજા થાય છે; અને જા તમે ગરીબ થાઓ તો તમારી તુજા
 પણ ગરીબ થાય છે. આખી દુનિયામાં ચારે વરસ સર્વજન એવું આજે
 સામાન્ય થાયી હશે? કિંથિયનાના દેરબામાં, કિંદુઓનાં મહિરામાં
 અને મુન્ડાઓની મહાદોમાં ધર્મોપદેશકો “ભાઈઓ, તુજા ન કર્યો,
 લેખ ન કર્યો” એવા લગભગ ગાળા ઉપદેશો આપે છે, તેઓ તે તુજાને
 દબાવી દેવાને માટે, તેને નિર્મૂળ કરવા માટે બહુ મહેન્ટ કરે છે. પરંતુ તુજા
 તો જ્યાં ને લેલીજ રહે છે એવું શું કારણ છે? આ દર્શને નિર્મૂળ
 રચનાને વિચાર કરવા પડેલા, તેજુ મરજુ આપણે જામડું એટલે
 કાચબાને પુરાણે વાલી રાહો નહિ.

પ્રેમ અને એવે મુક્તિ કરે છે કે, જે માનવ જગતની અંદર પેલા
 અભિજ્ઞાન વિદ્યાર્થીને એવે જલ્દી આત્મ વિદ્યા રહી છે, એવે કદિ
 વિદ્યા રહી રહે નેમ નથી વિદ્યાનુભવીને કહે છે કે કેવું પણ અજ્ઞાન
 વાડે પણ રહે નથી, પ્રેમ પણ એવે એવેજ પુણ્યો કી છે કે જે

દુનિયામાં કાંઈને પણ પોતાનો હરીફ ગમતો નથી તેનું મું કારણ
? હરેક જણને સ્વતંત્ર અવિરૂદ્ધ થવાની હચ્છા આ માટે હોય છે ?
“ મું જે કાંઈ નિહાળું છું તે સર્વનો અધિસત્ જુ. દુનિયામાં એવો
પણ પદાર્થ નથી કે જે મારા હક્ક સામે વાધો ઉઠાવે ”

પ્રત્યેક જણને આવી હચ્છા હોવાનું કારણ મું ? આ કાંઈ અને
આરબીય પ્રાંતનો વેદાંત એવો જુલાલો કરે છે કે, કે અનુજા ! તારી
હક પ્રકમેવાદિર્જાનન એવો જે આત્મા હોયો છે, તે અપ્રતિમ હોઈ
હાંકામાં તેનું કાંઈ પણ પ્રતિરૂપી નથી. અજ્ઞાન અને પ્રતિધી એ
દ્વિતીય આત્માનું એકપણું અને મદ્દિમા આપણા શરીરમાં કદપવામાં
થાય છે. આવીજ હું એકલો અને કાંઈ પણ પ્રતિરૂપી વગરનો હોઈ,
મેનું હરેકનું સ્વાભાવિક વલણ હોય છે.

હવે આપને બીજાં પાપોનો જુલાલો કરવાની જરૂર નથી, કારણ
કે વેદાંત બધાં પાપોનો આવીજ રીતે જુલાલો કરે છે. મહાપાપનું
પણ તે આવીજ રીતે સમજાવવાનું કરે છે. અજ્ઞાન કે જે આત્મા અને
આત્મામાં પ્રતિ કરાવે છે; તેને દૂર કરવું એજ માત્ર આ
સર્વ સમાધાન અને મહાપાપોનો કાય કરવાનો ઉપાય છે.

કાંઈ માણસ પેટલા અને આખા એમ બે જાતના દરદી પીડાતો
હોતો. તેની દવા ક્યારવા માટે તે એક ડોક્ટર પાસે ગયો. ડોક્ટરે તેનું
દરદી વપાણી તેને બે જાતની દવાના પરીકાં આપ્યાં. આખાનાં વાપવા
માટેનું પરીકું ઝીનું અને વાંધકની વેગવટીયા ગુરમનું હતું કે જે એક
જાતનું હોય છે. બીજું પરીકું ખાવા માટેનું હતું તે મરી મરનાં વગેરે
પૂર્ણનું હતું. આ માણસને આખાનાં વાપવાનું પરીકું હતું અને દરદી
જાતનું પરીકું હતું, તેણે જાન ન રહેવાથી તેનું તે આખાનું હતું તે
આખાનાં વાપી દીધું, અને આખાનાં વાપવાનું હતું તેને તે દરદી નો
પરિહાસ એ આપ્યું કે તે આખે આખાં દર્દી નથી અને દરદી પણ
નથી મર્યું.

હોડોઆ જામે અનુજા મારે છે; દુનિયાના જે પણ દુનિયાનાં કાવે
છે તેના અસ્તિત્વનું પણ આજ કારણ છે નહીં આખાની અજ્ઞાનને
તમારી સંદર્શ દેહો એવોતિને પણ અનોતિ નેપો આખા જે ને

કહે છે કે, “ હું મનુષ્ય, તારી અંદર એવી કોઈ એક વસ્તુ છે કે જે વાસ્તવિક રીતે અવિકારી, અવિનાશી અને સર્વદા એકજ સ્વરૂપે છે, માત્ર જ્ઞાતિથીજ તમારા સત્યસ્વરૂપ આત્માનો અવિકાર સ્વભાવ તે તમારા વિકારી સ્વભાવવાળા શરીરમાં આરોપવામાં આવે છે. આજ એવું કારણ છે. તે જ્ઞાતિ અને અજ્ઞાનનો દેવસ કરો. એટલે પછી તમે સદાને માટે વિપયાનુરાગથી મુક્ત થશો. ”

વારૂ, ત્યારે આવસ્ય અને જડતાનું કારણ શું હશે? વેદાંતના મિત્રો પ્રમાણે તમારા હરેકની અંદર વિરાજી રહેલો તમારો સત્ય સ્વરૂપ આત્મા સંપૂર્ણ રીતે અચળ અને શાંત છે, એજ આવસ્ય અને જડતા સર્વ હોવાનું કારણ છે. એ સત્ય સ્વરૂપ આત્મા અપરિમિત હોવાથી તેને ગતિ નથી, અપરિમિત વસ્તુને ગતિ હોઈ શકે પણ નહિ. આ એક વર્તુલ છે અહીં પાછું એક બીજું વર્તુલ છે. જ્યાં આ છે ત્યાં બીજાં. નથી અ જ્યાં બીજું છે ત્યાં આ નથી, એક બીજા એક બીજાનું અસ્તિત્વ મય દિત કરે તો બન્ને પરિમિત થાય. જો આપણે કોઈ વર્તુલને અપરિમિત બનાવવું હોય તો તેનો સર્વત્ર ઘેરાવો આવવો જોઈએ. પછી તેમાં બી કોઈ પણ નાના વર્તુલ માટે અવકાશ રહેશે નહિ. જો કોઈ પણ વર્તુલ એને પરિચિન્ન કરે તો તે વર્તુલ કદિ અપરિમિત કદી શકાય નહિ. જો વર્તુલને અપરિમિત બનાવવું હોય તો તે એકજ હોવું જોઈએ. તે સિવાય તેની બહાર બીજું એક વર્તુલ હોવું જોઈએ નહિ. તેની બહાર બીજું એક વર્તુલ ન હોવાથી એવું એકે સ્થળ નથી રહેતું કે જે અપરિમિત વર્તુલથી વ્યાપ્ત ન હોય. આવી રીતે અપરિમિત વસ્તુને પણ જાતનો અવકાશ ન હોવાથી તેને સ્થાનાંતર રહેતું નથી. અપરિમિત વસ્તુમાં કોઈ પણ જાતનો વિકાર પણ નહીં હોઈ શકે. આપણી અવિરાજી રહેલો આપણો સત્ય સ્વરૂપ આત્મા અપરિમિત છે; અને સંપૂર્ણ રીતે અચળ અને શાંત છે. તેમાં કોઈ પણ જાતની ગતિ નથી. તે કોઈ પણ જાતની ક્રિયા નથી. વસ્તુત્થિતિ આમ હોવાથી આપણા આત્મા અપરિમિતપણું, શાંતપણું, અક્રિયપણું, અજ્ઞાનથી અપણે આપણા રૂને લગાવીએ છીએ અને તેથી આપણા શરીરમાં આવસ્ય અને જડતા આપણને જાન થાય છે. દુનિયામાં સર્વત્ર આવસ્ય અને જડતા હોઈ ગઈ છે.

દુનિયામાં દોષને પણ પોતાનો હરીફ ગમતો નથી તેનું તું કાંઈ
 ૧ હરેક જણને સ્વતંત્ર માલિક સવાની હજી શા માટે હોય છે ?
 “તું જે કંઈ નિહાળું” તું તે સર્વનો અધિપતિ થું. દુનિયામાં એવો
 પણ પદાર્થ નથી કે જે મારા હજી સાથે જાયો દેરાવે.”
 પ્રત્યેક જણને આવી ઇચ્છા હોવાનું કારણ શું ? આ દિન અને
 પારલ્લીય પ્રાંતનો વેદાંત એવો ખુલાસો કરે છે કે, હે મનુષ્ય ! તારી
 જીવન દરમિયાન દીવ્ય એવો જે આત્મા રહેલો છે, તે ‘અતિમ’ દોષ
 દ્વારા તેનું કોઈ પણ પ્રતિસ્પર્ધી નથી. અજ્ઞાન અને પ્રાંતિકી એ
 દ્વિતીય આત્માનું એકપક્ષ અને મહિમા આપણા શરીરમાં દરખવામાં
 આવે છે. આથીજ હું એકલો અને કોઈ પણ પ્રતિસ્પર્ધી વચ્ચેનો દોષ,
 તેનું હરેકનું સ્વાભાવિક વલણ હોય છે.

હવે આપણે બીજા પાપોનો ખુલાસો કરવાની જરૂર નથી, કારણ
 કે વેદાંત ગદ્યા પાપોનો આવીજ રીતે ખુલાસો કરે છે. મહાપાતકનું
 પણ તે આવીજ રીતે સમાધાન કરે છે. અજ્ઞાન કે જે આત્મા અને
 અનાત્મામાં પ્રાંતિ કરાવે છે; તેને દૂર કરવું એજ માત્ર આ
 સર્વ આત્માન્ય અને મહાપાપોનો ક્ષય કરવાનો ઉપાય છે.

દોષ માણસ પેટના અને આખના એમ બે ભાગના દરદી પીડાતો
 હોય. તેની દવા દરાવવા માટે તે એક ડોક્ટર પાતે ગયો. ડોક્ટરે તેનું
 દરદ તપાસી તેને બે ભાગની દવાના પરીક્ષા આપ્યાં. અંખમાં નાખવા
 માટેનું પરીક્ષું ‘શીઝું’ અને ગંધકની મેગવર્ણના મુરમાનું હળું કે જે એક
 ભાગનું હોય છે. બીજું પરીક્ષું ખાવા માટેનું હળું તે મરી મરચાં વગેરે
 સૂઈતું હળું. આ માણસને આખમા નાખવાનું પરીક્ષું કયું અને કાઠી
 કરવાનું પરીક્ષું કયું, તેનું જ્ઞાન ન રહેવાથી તેણે તે ખાવાનું હળું તે
 આખમાં નાખી દીધું; અને આખમા નાખવાનું હળું તેને તે કાઠી ગયો.
 પરિણામ એ આજુ કે તે આખે આધળો થઈ ગયો અને જરૂર પણ
 મગરી ગયું.

લોકોમાં બધે આવુંજ આવે છે, દુનિયામાં જે પાપ દીકામાં આવે
 છે તેના અસ્તિત્વનું પણ આવ જાણ છે. અહીં આંખની જગ્યાએ
 તમારી અંદર રહેલો જ્યોતિનો પણ જ્યોતિ એવો આત્મા છે; અને

પેટની જગ્યાએ તમારું શરીર છે. આત્માને અર્થ જે કરવાનું તે રને અર્થ અને શરીરને અર્થ જે કરવાનું છે તે આત્માના અર્થ વામાં આવે છે. આત્માના ધર્મ શરીરમાં અને શરીરના ધર્મ આરોપિત કરવામાં આવે છે; દરેક વસ્તુ ઉપી ચલી કરી નાખવા આવી છે; દરેક વસ્તુના વાસ્તવિક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ છે; દુનિયા જે કાંઈ પાપ લીધામાં આવે છે તેનું અસ્તિત્વ આને લીધે છે. વસ્તુ સુલટી કરો એટલે તેની સાથેજ તમે પણ સુલટ થઈ જશો. તમારો વાસ્તવિક ઉત્કર્ષ થશે; અને તમે દેવના પણ દેવ બનશો.

આવી રીતે તમારી અંદર પ્રત્યેક વસ્તુ છે, પરંતુ આત્માને ની અને શરીરને ઉપર કરી નાખવામાં આવ્યું છે; અને પરમ સ્વર્ગને બનાવી દેવામાં આવ્યું છે. તમે દરેક વસ્તુને સુલટી કરો એટલે પછી ઘોરમાં ઘોર અને નિંદામાં નિંદા પાપ પણ રમ્ય અપવિત્ર રૂપ ધારણ કરશો. તમારી દૃષ્ટિને સુલટી કરો એટલે તમે પરમ મહેશ્વર સ્વરૂપ બનશો.

ઈશ્વરને નહિ માનનારા એક ગૃહસ્થે “ઈશ્વર કોઈ પણ ડોકાએ નથી એવી રીતે આરે તરફ પોતાના ઘરની બધી લીવાલો ઉપર લખ્યું હતું તે અનીશ્વરવાદી-નાસ્તિક હતો. તેનો ધર્મો વકીલાતનો હતો. એ દિવસે એક અસીલ આંચો અને પોતાના કેસના સંબંધમાં ફટલી વાતચીત કર્યા બાદ તેણે તે વકીલને ૫૦૦ ડોલર આપવા માંડ્યા. વકીલે તે લેવા ના પાડી અને કહ્યું કે, હું તો ૧૦૦૦ ડોલર લઉં છું. અસીલે કહ્યું:-એક હબર તો એક હબર, પણ કેસ જીત્યા પછી આપીશ અને ૫૦૦ ડોલર લેવા કબૂલ કરતા હો તો હું હમણાં જ આપી દઉં. વકીલને તે કેસમાં જીતવાની સંપૂર્ણ ખાત્રી હતી, તેથી તેણે કેસ જીત્યો પછીથી ૧૦૦૦ ડોલર લેવાના કબૂલ કરીને તે કેસ પોતાના હાથમાં લીધો. પોતે કેસ બરાબર સમજી ગયો છે, એવી દૃઢ માન્યતાથી તે કોર્ટમાં ગયો. તે કેસના મુદ્દાને બરાબર ધ્યાનપૂર્વક વિચારીને ગયો હતો; પરંતુ પ્રતિવાદીના વકીલે એવું તો એક કાયદાનું-ગ્રીલ્ડ પાઇન્ટ કાઢ્યું કે અતે તે કેસ જીતી શક્યો નહિ. આથી જે ૫૦૦ ડોલર મળવાના હતા તે પણ તેને મળ્યા નહિ. આથી તે ઉત્સાહભંગ થઈ ખિન્ન સ્થિતિમાં ઘેર

પાસે આવી મરકરી કરીને બોલ્યો કે, બહુ લાંબા નિબંધ લખી
 થાકી ગયો છે, તેને માટે મને બહુ લાગી આવે છે. બાઈરને તે
 હાથમાં પેન લઈ પરીક્ષાપત્રમાં એક જ વાક્ય લખી
 લખું. પરીક્ષાનું પરિણામ બહાર પડ્યું, ત્યારે તે નિબંધનું
 ઇનામ બાઈરને, જેણે એક જ વાક્ય લખી કાઢ્યું હતું તેને
 સુપરિન્ડેન્ટન્ટ કે જે બાઈરને એક એકી ઓકરો ગણતો હતો, તેને
 ઇનામની વાત બાઈરને ઘણી જ નવાઈ લાગી. ઇનામને માટે જે બીજા
 ઉમેદવાર વિદ્યાર્થીઓ હતા, તેમણે બાઈરને નિબંધ કલાકમાં લખી
 જવાને પોતાના પરીક્ષકને વિનંતિ કરી. તે નિબંધમાં બાઈરને શું
 લખ્યું હતું ? “ ધિ વોટર સી હર માસ્ટર ઍન્ડ બ્લરડ ” “ જ્યારેલીએ
 પોતાના સ્વામીને એવો અને તેના મુખ ઉપર મુરખી છવાઈ
 રહી ” કાલ્કિદના ચમત્કારમાં આજ રહસ્ય હતું કે લેનાવડે તેણે
 પાછળનું હાથમાં ફેરવવાનું કરી નાખ્યું હતું. બાઈરને બાઈર નિબંધ
 તે આજ હતો ખરેખર આપણને આ એક નવાઈ જેવું નથી લાગતું
 વા ? જ્યારે કેણ પણ સી પોતાના પ્રિય પતિને સાથ સાંભળે છે
 તેને જુએ છે, ત્યારે તેના મુખ ઉપર મુરખી છવાઈ રહે છે, તેમ
 દેવીએ પોતાના સ્વામીનું મુખ એવું અને તેણીના મુખ ઉપર મુરખી છવાઈ
 રહી, અર્થાત્ પાછી લાક મહિસા બની રહ્યાં, આ એવો ભાવર્થ છે. આજે
 નિબંધ ઉત્તમ ખરો કે નહિ ?

તમે તમારી અંદર રહેલા તમારા સત્ત્વ સ્વરૂપને બાંધો.
 બાઈર “ પિતા અને પુત્ર એક છે ” એવી પ્રતીતિ કરે. “ સરિન્ડ
 અધિકારમાં સજ્જ હોય અને તે સજ્જ તે સરજનહાર પ્રજાની સાથે હોય,
 આને તમે સ્વાનુભવ કરો. ” સ્વર્ગનું પાત્ર સ્વર્ગ તમારી અંદર
 રહેલું છે, ” તેને એક વાર અનુભવો ખાતરી કરો; એટલે પછી
 કેઈ મહાનમાં મીઝન જળાશય પણ તમારે માટે અમૃતનું
 સરોવર બનેલું; દરેક કારણકે તમારે માટે ઉત્તમોત્તમ સ્વર્ગ-
 ધામ બનેલું; તમને કેઈ પણ બાળી મુશ્કેલી કે હાલત નથી રહી
 અને તમે આ સર્વ વિજય નિયંત્ર બનેલો.

સ્વામી ગુમાવવામાં આવ્યો છે, અર્થ તો છે જ. દરેક જણ આ માટે તો જરીએ જરી માહિતી આપશે, પરંતુ આપણને તો સ્વામી આત્માની-આપણા સત્ય સ્વરૂપની માહિતીની જરૂર છે. આ તાવનિર્ણયને માટે આખા જગતના વિદ્વાનો પુસ્તક પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે. આ ઘણાજ ગંભીર વિષય છે અને એક કલાક જેટલા દુક વખતમાં એને ન્યાય આપવો એ દુર્લભ છે; તોપણ તેને હાંત અને વાર્તામાં જેમ બનશે તેમ આપણે સરજા કરીશું.

આ વિષય એક વખત ૧૫, ૧૬ વર્ષની વયના એક યુવકને સમજાવવામાં આવ્યો હતો અને તે યુવક દુક સમયમાં તે બરાબર સમજી પડ્યો ગયો હતો. એ એક ૧૫, ૧૬ વર્ષના યુવક આ વિષય સમજી શક્યો, તો પછી તમે તો આ વિષય સમજ્યો જ. પણ માત્ર તે જવાને અર્થે તમારે પુરતું લક્ષ આપવું પડ્યો. તે નાના કુમારને સમજાવવા માટે જે પદ્ધતિ સ્વીકારવામાં આવી હતી, તેજ પદ્ધતિથી આજે પણ તે સમજાવવામાં આવશે.

એક વખત પર્વત ઉપર 'રામ' ની પાસે એક રાજકુમાર આવ્યો અને પ્રશ્ન પૂછ્યો:—“સ્વામીજી, ઈશ્વરનું સ્વરૂપ શું છે?” ‘રામે’ કહ્યું:—“આ એક એવો વિષય છે કે જેની દરેકે દરેક તત્ત્વજ્ઞાની ભૂષિ સુનિ અને દરેકે દરેક ધર્મ શોધ કરે છે; અને તમારે તો તે દુક સમયમાં આ જાણવાની છાસા છે. પ્રિય કુમાર! તમે ઈશ્વર શું છે, એ જાણવાની ઇચ્છા રાખો છો? એની સુલાકાત લેવા માગો છો? પણ નિયમ એવો છે કે, જ્યારે કોઈ મોટા માણસની સુલાકાત લેવાની હોય ત્યારે આપણે આપણું પરિચયપત્ર (પશ્ચિમની પદ્ધતિએ મળવા જનાર ગૃહસ્થ પોતાના નામદામનું છાપેલું “વિઝિટિંગ કાર્ડ” મોકલાવે છે તે) પ્રથમ મોકલાવવું જોઈએ; માટે તમારે પણ તમારા નામ દાખવાનું એક પત્ર ઈશ્વરને મોકલાવવું જોઈએ. તમારા નામ દાખવાનું પત્ર તમે મને આપો; હું તે ઈશ્વરને હાથોહાથ આપીશ એટલે ઈશ્વર તમારી સુલાકાત લેશે અને તે ઈશ્વરનું સ્વરૂપ તમને સમજાશે.” તે રાજકુમારે કહ્યું:—“સ્વામીજી, આપનું કહેવું યથાર્થ છે. હું મારું નામ દાખ આપને જણાવું છું.” “હિંદુસ્તાનના ઉત્તર વિભાગમાં હિમાલય પર્વત ઉપર

અમુક રાત્રી રાત્રી કરે છે તેનો હું કુમાર છું અને અમુક માઈ નામ છે. ” આવી રીતે તેણે એક ધમજનની ચીડી ઉપર લખી કાઢ્યું. એ ચીડી ‘ રાત્રે ’ લીધી અને વાંચી બેઠો. તે ચીડી ઈશ્વરને ન પહોંચાડતાં તે કુમારને જ પાછી આપવામાં આવી અને તેને કહેવામાં આવ્યું કે, “ હે કુમાર, તમે શું છો તે જ તમે બાણતા નથી ! એક અભણ માણસ તમારા પિતાજીને મળવા માગે છે પરંતુ પોતાનું નામ કામ લખી શકતો નથી; એના જેવા તમે છો. હું તમારા પિતાજી એને મળ્યો ? તમે પણ તમારું નામ લખી શકતા નથી. તમને ઈશ્વર કેવી રીતે મળે ? પહેલાં તમે કાણ છે તે બરાબર જણાવો, ત્યાર પછી જ ઈશ્વર આવીને તમને લેઈશે. ”

આ સાંજની કુમારે મનમાં ખૂબ વિચાર કર્યો અને પછી તેણે કહ્યું:— “ ત્વાનીજી, હવે હું બરાબર સમજ્યો. માઈ નામ લખવામાં મેં ભૂલ કરી છે. મેં મારા આ પંચમહાભૂતના સમૂહરૂપ શરીરનું જ નામ લખ્યું છે, માઈ ને ખરું સ્વરૂપ તેનું નામ મેં લખ્યું નથી. ”

કુમારની પાસે ઉભેલા તેના એક અનુચરને આ કંઈ સમજાયું નહિ; તેથી કુમારને કહેવામાં આવ્યું કે, “ આ તમારો અનુચર તમારી વાત સમજ્યો નથી; તેથી તમારા કહેવાનો બાવ તેને તમે બરાબર સમજાવો. ” કુમારે પોતાના માણસને પ્રશ્ન કર્યો કે, વાડ ફલાવ્યાભાઈ, આ કાર્ડ કેનું છે ? ” તે અનુચરે કહ્યું:— “ તે માઈ છે. ” તે કુમારે તે અનુચરની લાકડી પોતાના હાથમાં લઈ પાછો તેને પ્રશ્ન કર્યો કે, “ આ લાકડી કોની છે ? ” તેણે જવાબ આપ્યો. — “ તે મારી છે. ” “ વાડ, આ તમે પહેર્યો છે તે સાફ કોનો છે ? ” તે માણસે જવાબ આપ્યો કે, “ તે મારો છે. ” કુમારે કહ્યું:— “ બહુ સાફ; જ્યારે આ સાફો તમારો છે, ત્યારે આ સાફો અને તમારી વચ્ચે અમુક જાતનો કાંઈક સબંધ છે. આ સાફો એ તમારી મિલકત છે અને તમે એ સાફના માલિક છો, ત્યારે તમે સાફો તો નહિ જ. ” તેણે કહ્યું:— “ ખરેખર, એ તો દેખીતું જ છે. ” “ વાડ, આ સીસાપેન તમારી છે, એના માલિક તમે છો અને તમે એ સીસાપેન નથી. ” તેણે કહ્યું. — “ હા તેમજ છે. ” “ સાફ ” એમ કહીને કુમારે પોતાના અનુચરના કાન પકડ્યા અને તેને પાછો સવાલ પૂછ્યો કે, “ આ કાન

કેના છે ?” અનુચરે જવાબ આપ્યો:—“તે મારા છે,” કુમારે કહ્યું:—
 “બહુ સારું; એ કાન તમારા છે, એ કાનના માલિક તમે છો અને
 તેથી તે કાન તમે નથી. પાર, કાનની માફક આ નાક પણ તમારું છે
 અને તે તમારું છે તેથી તે નાક પણ તમે નથી.” તે હનુરીઆના શરીર
 તરફ હાથ કરીને કુમારે કહ્યું:—“આવીજ રીતે આ આખું શરીર કોનું
 ?” તે અનુચરે જવાબ આપ્યો:—“આ શરીર પણ મારું છે.”
 “ભાઈ ત્યારે આ શરીર તમારું છે ત્યારે તમે તો શરીર નહિજ, અને
 તમે તે શરીર નજ હોઈ ચકે, કારણ કે તમે કહેો છો કે આ શરીર
 મારું છે, આ કાન મારા છે, આ માથું મારું છે, આ હાથ મારા
 છે. આખું તમારું કહેવું જ બતાવી આપે છે કે, તમે કંઈ જુદીજ વસ્તુ
 છો; અને કાન, હાથ, આંખ એ ઉદિયોવાળું શરીર તે પણ કંઈ જુદીજ વસ્તુ
 છે. આ શરીર એ તમારું છે અને તમે આ શરીરવાળા શરીરી છો.
 શરીર એ તમારા પહેરવાના વસ્ત્ર સમાન છે અને એ શરીરરૂપી વસ્ત્રના
 તમે માલિક છો. શરીર એ તમારો અપ છે અને તમે એ અપના સ્વાર
 છો. ત્યારે હવે, તમે શું છો એ વિચારો.” પેલા અનુચર આટલા મુખી
 આ બધું બરાબર સમજી ગયો, અને કુમારને એક કાગળના દુકડામાં
 પોતાનું નામ લખી આપવાનું કહેવામાં આવતા તે કુમારે પોતાનું
 અર્ધ નામ લખી આપવાને બદલે પોતાના શરીરનું નામ લખી આપ્યું એ
 કુમારે જૂઠ ઠરી હતી; એ પણ બરાબર સમજી ગયો. હવે પાતું કુમારને
 પૂછવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું:—“ત્યારે તમે શરીર નથી, તમે કાન નથી,
 તમે આંખો નથી, એવું કંઈ પણ તમે નથી, ત્યારે તમે શું છો ?”
 કુમારે સ્પષ્ટ વિચાર કરીને જવાબ આપ્યો:—“હા બરાબર ! હું શરીર તો
 નહિજ, પણ હું મન છું, હું શરીરને સ્વાલમ્યારું જે મન, તે મનજ
 હોઈ શકું.” પાતું એ કુમારને પૂછવામાં આવ્યું કે, “આ તમે કહેો છો
 તે બરાબર છે ?”

“જરૂર તમારા શરીરમાં દેહવાં હાડકાં છે તમે કહી શકો છો ? આજ
 સ્વારમાં જે કંઈ તમે અન્ન ખાધું, તે તમારા શરીરમાં હાડકાં રહ્યાં છે
 તે જણાવી શકો છો ?” કુમારે કંઈ જવાબ આપી શક્યો નહિ પણ એવ
 કહેવાથી આ સજો નીકળ્યા:—“શરીર જુદિયે એમાં કંઈય નથી જે

આપણી આંતરિક શક્તિ કઈ શરીરકથામાં વાળ્યું નથી, તેથી આ વિષયને મારી જુદી સમજી શકે એમ નથી. મારું મન એવું મદદ કરી શકતું નથી.” તે કુમારને પાછો લીએ પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો:—“હે પ્રિય કુમાર! હે વત્સ! તમે તમારા હૃદયથી દુઃખ યથા જાણો છો કે, જુદી પણ તમારી છે અને મન પણ તમારું છે. વાડ, જો જુદી જો તમારી છે, તો જો જુદી પણ તમે નથી અને જો મન જો તમારું છે, તો તે મન પણ તમે નથી, ત્યારે હવે તમે શું છો? મહેરબાની કરીને ચોક્કસપણે વિચાર કરો અને તમે શું છો તે જણાવો. તે બાલકમાં આવશે ત્યારે જ ધીરજનું તમને દર્શન થશે.”

કુમારે ખૂબ વિચાર કર્યો પરંતુ કંઈએ ગમ પડી શકી નહિ, તેથી તેણે કહ્યું:—“જામીજી! આના મારી જુદી જરીને ચાલતી નથી, મારું મન એમાં લપડેલ નહિ કરી શકતું નથી.”

આહા! આ શબ્દો કેવા મધ્યસ્થ છે! ત્યાં આત્મા પાસે જો મન કે જુદી કોઈએ જઈ શકતું નથી ત્યાં સ્વસ્થ આત્મા-ધર્મજ્ઞ જો મન, વાળી અને જુદીથી પર છે.

પછી તે કુમારને હૃદયમાં આવ્યું કે—“તમે યોગીવાર એકાગ્રમાં એકી તમને જેટલું તમારી જુદીથી સમજાયું હોય, તેટલાનું શાત ચિત્તે બરાબર મનન કરો. હું શરીર નથી, હું મન નથી, એમ જો તમને મધ્યસ્થ લાગતું હોય તો તે નિશ્ચયને તમે બરાબર દૃઢ કરો અને તેને અનુસરીને જ તમારું આચરણ રાખીને તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરો.” હું શરીર અને મનથી પર છું” જેટલું જ વત્સ જો તમને સમજાયું હોય, અને માન તેટલું જ જો તમે તમારા વર્તનમાં મુક્યો, તો અનેક જાનની ચિંતા, ભય અને રાગદેવ વગેરેથી તમે મુક્ત બની જશો. શરીર અને મનના પ્રદેશમાંથી એવી રીતે બચાવે તમે તમારી જાતને ઉંચે લઈ જશો, ત્યારે જો બધી જ બલાઓ તમારી પાસે હોવી જશે, અને તમારા સર્વ ઉદ્દેશ અને ચોક્કસ લય પામી જશે.”

ત્યાર પછી તે કુમારને “તે પોતે શું છે” તેની પ્રતીતિ કરાવવાને કંઈક મદદ કરવામાં આવી, અને પાછો તેને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો કે—“હવે કુમાર, આજ સવારમાં તમે શા શા કામ કર્યા તે જણાવશો?”

તેણે કહેવા માંડ્યું; “હું વહેલો પરાડીઆમાં ઉઠ્યો; પછી નહાઈ ઘોષને સંધ્યાવંદનાઈ નિત્ય કરું; નાસ્તો કર્યો; દેટલુંક વાંચ્યું; દેટલાક પત્રો લખ્યા; દેટલાક મિત્રોને ઘેર બધું તેમની સુલાકાત લીધી; મારે ત્યાં આવેલા મિત્રોનો મેળાપ કર્યો અને પછી બહાર આવ્યો. હવે આવીશ.”

ફરી તે કુમારને પૂછવામાં આવ્યું:—“બસ આટલું જ? જરા વધારે વિચારી જુઓ કે તમે આથી વધારે કામ નથી કર્યા?” તેણે પાછું વિચારી જોઈને બીજાં દેટલાંએક કામો કરેલાં તે પાછાં જણાવ્યાં. તેને ફરીથી કહેવામાં આવ્યું કે:—“હજી પણ બધાં કામો તમે કર્યાં નથી; હજી બીજાં ઘણાં બાકી છે; તમે આ સિવાય બીજાં પણ હજારો કામ કર્યાં છે. હજારો તો શું પણ લાખો અને અસંખ્ય કર્યાં કર્યાં છે; અને તે છતાં તે તમે કહેતા નથી એ યોગ્ય નથી. તમે શું શું કર્યું તે બધું જ મહેરબાની કરીને જરીએ જરી જણાવો.”

પોતે કહેવા ઉપસંત બીજાં પણ અસંખ્ય કામો પોતે કર્યાં છે, એવા અજબ યાદો સાંભળીને કુમારને ઘણું જ અચંબા લાગ્યો; અને તેણે કહ્યું કે, “સ્વામીજી, આપને કહી બતાવ્યાં ને ઉપસંત મેં એકે કામ કર્યું નથી.”

તે કુમારને પૂછવામાં આવ્યું:—“આ સ્વામી તરફ કેણુ જોઈ રહ્યું છે?” તેણે કહ્યું:—“હું.” “અને આ યજ્ઞને જંગમ નથી વહે છે, તેના સાચું પણ તમેજ જોઈ રહ્યા છે ને?” તેણે કહ્યું:—“હા, હુંજ જોઈ રહ્યો છું.” “વારુ, તમે નહીં અને સ્વામીજીનું યુગ એ બન્ને જુઓ છે, પણ આંખની અંદર રહેલા હ સ્વાયુએને કેણુ પ્રેરે છે? તમે બાહ્ય છે. કે જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આંખના હ સ્વાયુએ કિયા કરે છે? તે કિયા કસ્વાને તેમને કેણુ પ્રેરે છે? બહારનો કેઈ બીજો તો તેને પ્રેરનાર નજ દેખાય શકે.”

કુમારે જવાબ આપ્યો:—“હુંજ તેને પ્રેરું છું; બીજો પ્રેરનાર નજ દેખાય શકે.”

“વારુ કુમાર, હમણાં આ પાછું કેણુ જોઈ રહ્યું છે? જરી આ ચર્ચામાં જ્યાં કેણુ આવી રહ્યું છે?” કુમારે જવાબ આપ્યો:—“તે પણ

કરવી, ખાતું, પીવું વગેરે ક્રિયાઓ ઐચ્છિક છે. આ સિવાય બીજી પણ હબરો એવી ક્રિયાઓ છે કે, જે આપણી ઇચ્છા વગર અર્થાત્ મન અને બુદ્ધિની સહાયતા વગર જ થયાં લાય છે. દાખલા તરીકે શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવા, શરીરની નસોમાં લોહીનું વહેવું, વાળ ઉગવા, વગેરે વગેરે. આને અનૈચ્છિક ક્રિયાઓ કહે છે.

મન અને બુદ્ધિદ્વારા ઐચ્છિક રીતે ચાલ તેજ ક્રિયાઓ માત્ર ‘અમે કરીએ છીએ’ એમ કહેવામાં અને માનવામાં લોકો દેખીતી બૂલ કરે છે. બાકીની જે ક્રિયાઓ મન અને બુદ્ધિ સિવાય એમને એમ અનિચ્છાથી થયા કરે છે, તેને તો તદ્દન બાબુએ જ મૂકવામાં આવે છે. તેઓ તે ક્રિયાઓને પોતાના કામોમાં ગણતા નથી અને બૂલથી પોતાના આત્માને પોતાના સમર્થાદ મનમાં મર્યાદિત કરી દેખે-પોતાના અનંત-સ્વરૂપને પોતાની સમર્થાદ બુદ્ધિરૂપ ગણી લેખે-લોકો પોતાને હાથે જ કંગાલ અને દુઃખી બને છે ! લોકો કહે છે કે, “ઈશ્વર અમારી અંદર વસી રહ્યો છે.” બહુ સાફ, આખા સ્વર્ગનું સામ્રાજ્ય તમારી અંદર છે; પરંતુ નાજિ-યેરના ટોપરા જેવો અંદરનો સારરૂપ પદાર્થ તમારી અંદર છે તે તમે છો; પણ ઉપરનાં છાંં તમે નથી જરા મહેરબાની કરીને વિચાર કરી જુઓ ! તમે તે ટોપરારૂપી આત્મા છો કે કાયલીરૂપી શરીર છો ? જે તમારી અંદર વસી રહેલો છે, તે તમે છો કે બાહ્ય છો તરાં તે તમે છો ?

કેટલાકો કહે છે કે, “અરે સાહેબ, અમે ખાઈએ છીએ અને કુદરત તેને ખચાવી દે છે.” ન્યાય, સત્ય અને સ્વતંત્રતાને ખાતર તમે જરા વિચારી જુઓ કે, તમે તે કુદરત છો કે તમે તે કેવળ શરીર છો ? તે કુદરત અને પરમાત્મા તે તમે જ છો. બે તમે તમારા ખ્યાલો તમારી પહેલાંની માન્યતા અને પહેલોને ત્યાગ કરી આ વિષયના સંબંધમાં વિચારશો અને તાત્પર્ય જોશો, તો તમને સમજશે કે વસ્તુની અંદર રહેલો ગર્ભ અને સમસ્ત કુદરત તે તમેજ છો.

પણ બાગે તમારા માંહેલા બધા મારી ફલીવનું તાત્પર્ય સમજ્યા હોવા બેધએ; પરંતુ તે રાજકુમાર હજી તે જરાબર સમજ્યો નહોતો. તે કુમારે કહ્યું:-“સ્વામીજી, હું આટલું તો જરાબર સમજ્યો છું કે “બુદ્ધિ અને મન કરતાં તો હું કંઈક જુદોજ છું.” આ વખતે આ

સાજકુમારનો પેલો અનુચર કે જે ત્યાંજ નજીકમાં બેઠો હતો તેણે કહ્યું:-
 “પણ સાહેબ, આપ જોઈશું સમજ્યા છે, જોઈશું મને જરા સ્પષ્ટ રીતે
 સમજાવવાની કૃપા કરો? કારણ કે હજી મુખી હું તે જોઈએ એવું
 સમજી શક્યો નથી.” પછી તે નોકરને પૂછવામાં આવ્યું કે, “તમે:બ્યારે
 પધારીમાં જઈ ઉઘી લાવ્યો છે ત્યારે તમે જીવતા હો છો કે મરણ પામો
 છો ?” નોકરે કહ્યું:-“મરણ પામતો નથી, જીવતો રહું છું.” “ત્યારે
 તે વખતે તમારી જીવિ અને મનનું શું થાય છે ?” તેણે જવાબ
 આપ્યો:-“તે ત્યાંનાં ત્યાં હોય ॥ અને તેને બાંહે અનેક બાતનાં સ્વમાં
 હું ત્યાં અનુભવું છું.” “વારૂ પણ જે વખતે તમે ગાઢપણે ઉઘી લાવ્યો
 છો અને સ્વપ્ન સરખું પણ આવતું નથી; તે વખતે તમારી જીવિ અને
 મન ક્યાં લાય છે ?”

તેણે વિચાર કરીને કહ્યું કે:-“તે અવસ્થામાં મન કે જીવિ ત્યાં રહેતાં
 નથી.” “વારૂ, મન કે જીવિ તો ત્યાં રહેતાં નથી; પરંતુ તે અવસ્થામાં
 તમે તો જો છો કે નહિ ?” તેણે જવાબ આપ્યો:-“હું તો રહું છું જ,
 તે ગાઢ નિદ્રાવસ્થામાં પણ માત્ર અસ્તિત્વ તો કાયમ રહે છે.” “વારૂ,
 જરા આમ જીએ. આઠ નિદ્રાવસ્થામાં મન કે જીવિ રહેતાં નથી, તેનું
 કારણ એ છે કે તે અવસ્થામાં મન અને જીવિને ખુટીએ મૂકેલા વસ્તુની
 માફક એક બાબતને મૂકેલાં હોય છે અને તમે જોડવાનું કાયમ હો છો.
 તે અનુચરે કહ્યું:-“આનો બાવાઈ હું હજી પણ બરાબર સમજી
 શક્યો નથી.”

તે અનુચરને કહેવામાં આવ્યું કે, “વારૂ, બ્યારે તમે ઉપમાંથી
 ઉઠીને કો છો કે આજ રાત્રે મને બરાબર ઉંઘ આવી સ્વપ્ન સરખું
 પણ આવ્યું નથી અને એકો ઉંઘ પહોંચી વાળી ગયું.” તેણે કહ્યું:-
 “હા એમ કહું છું ખરો.” “વારૂ, હવે આપણે જરા આગળ ચલાવીએ
 આ બાબત ધારીજ બારિક છે, બરાબર હવે આપણે ઉંઘમાંથી ઉઠીને
 તમે જે કો છો કે આજ તો ઉંઘમાં છું પણ જાગ્યાં જ નથી, એ
 તમારું કોણ અસત્ય છે. કોઈ માણસ એમ કહે કે હવાથી વખતે ફાટી
 ઠેકાણે કોઈ પણ માણસ ન હોય એ એ મારી નજરે જોયું છે; તેના
 જેવું જ તમારું કોણ અસત્ય છે. કારણ કે ત્યાં કોઈએ માણસ

એમ બહુવા માટે જોઈયામાં જોઈએ તે વખતે તે પોતે તો ત્યાં હાજર હતો ન."

"આવી રીતે ગાઢ નિદ્રામાં માતા, પિતા, ઘર કે કશુંએ નહોતું એ વાત ખરી; પરંતુ તમે તો ત્યાં હતા ન. કાલ્પ કે તમે જો ન હોવ તો "મને જરી સ્વપ્ન સરખું એ આવ્યું નથી." "મને કશુંએ જણાયું ન નથી" આવો અનુભવ અમને કોણ કહેવ? એ ઉપરથી સમજાય છે કે તમે મન અને બુદ્ધિથી કંઈક જુદીજ વસ્તુ છો. તમારું મન અને બુદ્ધિ એ વખત ઉંઘી ગયાં હતાં, પણ તમે જાતે તો બાજત જ હતા. જો તમે ઉંઘી ગયા હોત તો શરીરની નસે નસમાં લોહીને કોણ ફેલાવત, તેમજ જઠરની પાચન ક્રિયાને કોણ ચલાવત? શરીરની વૃદ્ધિક્રિયા-કોણ કાયમ રાખત? વાસ્તે તમે તો કોઈ એવી વસ્તુ છો, કે જે દિવસે ઉંઘવી જ નથી, બુદ્ધિ અને મન જ ઉંઘે છે; તમે ઉંઘતા નથી, પણ બાજત રહો છો. મન, બુદ્ધિ અને શરીરથી પર એવી તમે કોઈ જુદીજ વસ્તુ છો."

આ વખતે કુમાર બોલી ઉઠ્યો કે, "સ્વામીજી, સ્વામીજી, હવે હું એ બરાબર સમજી ગયો છું કે હું કોઈ એક દિવ્ય અને અનંત શક્તિ છું કે જે કોઈ દિવસ ઉંઘતી નથી, તેમજ તેમાં કોઈ દિવસ ફેરફાર થતો નથી. મારી બાહ્યાવસ્થામાં મારી બુદ્ધિ, મન, શરીર અને વિચાર હમણાંના કરતાં તદ્દન જુદીજ બાતનાં હતાં. પણ હું તો તેને તેજ હતો. અવસ્થા-ઓની ફેરફારીમાં મન બુદ્ધિ વગેરેજ ફેરવાય છે અને હું તો જેવો ને તેવોજ રહું છું; એ હવે હું બરાબર સમજીશ." કુમાર આટલું કહી શાંત થઈ ગયો; પરંતુ તે બાબત વિશેષ દઢ કરવાને 'રામે' આજગ ચલાવ્યું. ડોક્ટરો કહે છે કે સાત વર્ષ પછી શરીરનું બધું બદલાઈ જાય છે; અને ફરેક સમયે પણ શરીરમાં અને મનમાં ફેર પડતો જાય છે. બાહ્યાવસ્થામાં તમને સૂર્ય દેવદતોને ખાવાની ખુદર ચોટતી જેવો જણાવો હતો; ચંદ્ર એક રમણીય કાચના રમકડા જેવો લાગતો હતો અને તારાઓ મોટા મોટા હીરાઓ જેવા લાસવા હતા, પણ હવે તે બધાંએ ક્યાં છે? તમારું મન, તમારી બુદ્ધિ એ તદ્દન ફરી ગયાં છે. આ બધા ફેરફાર થયા છતાં હું બ્યારે બાગક હતો, હું બ્યારે નાનો હતો, હું બ્યારે સ્ત્રીતર વર્ષની ઉંમરનો થઈશ, એવું જે તમે કહેો છો તે બધાંની આપે છે કે

તમે કોઈ એવી વસ્તુ છે કે જે બાહ્યાવસ્થામાં, મુલાવસ્થામાં અને ગૃહ-
વસ્થામાં એકી જોઈ અને જોવીને તેવીજ રહે છે. હું ઉઘી ગયો, મને
ગાઠ નિદ્રા આવી ગઈ, આવું આવું જ્યારે તમે, દેહો છે. ત્યારે એ
ઉપરથી એકબીજા સાબીત થાય છે કે તમારી અંદર કોઈ વાસ્તવિક “નહમ”
છે. તેજ તમારું સત્ય સ્વરૂપ છે, કે જે બહુવ, સ્વપ્ન અને મુગ્ધાસિમાં
(ગાઠ નિદ્રામાં) પણ સદા એકજ રૂપે કાયમ રહે છે. તમારી અંદર કોઈ
એવી વસ્તુ છે કે જે તમારી મૂર્ખાવસ્થામાં પણ એકજ રૂપે રહે છે; તેમજ
જે આવાં, પીતાં, ડોકાં, બેસવાં, લખવાં, પાંચવાં પણ એકજ સ્વરૂપે
સ્થિત હોય છે. કૃપા કરી તમે બરાબર વિચાર કરી જુઓ કે શું તમે
કોઈ એવી વસ્તુ નથી કે જે સર્વ અવસ્થામાં, આજ, કાલ અને સર્વદા,
સ્વરૂપમાં લવલેસ પણ દેશ્કાર થયા વગર એકજ સ્વરૂપે કાયમ રહે છે ?
એ આ ખરું ભાગતું હોય તે હજી જ્યાં વધારે વિચાર કરી જુઓ,
એટલે પછી તરતજ તમને ઈશ્વરનો મેઘાપ કરાવવામાં આવશે. તમને જે
દહેવામાં આવ્યું હતું, તે તમને યાદ દોશે કે તમે તમને પોતાને બોલો;
તમારું નામ કામ એક કાગળ ઉપર લખીને આપો, એટલે પછી તરત
તમને ઈશ્વરનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરાવવામાં આવશે !

હવે જ્યારે રાજકુમારને પોતે શું છે તે સમજાવું-પોતે એક અવિ-
કારી, નિત્ય અને ગાઠ નિદ્રામાં પણ બાગ્ય એવું કોઈ તત્ત્વ છે, એવું
જ્યારે તેના બાહ્યમાં આવ્યું; ત્યારે તેને ઈશ્વરનું સ્વરૂપ બાહ્યવાની
વિશેષ જ્ઞાના સા ધર્મ. ત્યાર પછી તે કુમારને પૂછવામાં આવ્યું કે, “ભાઈ,
આ જે વૃક્ષો વૃદ્ધિ પામે છે, તે તરફ જોઈને દેહો કે તે જે શક્તિવટ
વૃદ્ધિ પામે છે તે શક્તિ તેમની શક્તિથી નિરાળી છે કે તેજ છે ? ”
તેણે જવાબ આપ્યો કે:—“ના, ના. તે તે તેની તેજ હોવી જોઈએ.”
“વારુ, ત્યારે આ વૃક્ષોમાં વૃદ્ધિ કરનાર જે શક્તિ છે તે શક્તિ આ
પશુઓના શરીરને વૃદ્ધિ કરનારી શક્તિથી ભિન્ન છે કે તેની તેજ છે ? ”
તેણે કહ્યું:—“ના, ના, એ પણ તેની તેજ હોવી જોઈએ.” “વારુ,
જે શક્તિ આ વાસણોને ગતિમાં મૂકે છે, તે શક્તિ નદીના પ્રવાહને
ચલાવનાર શક્તિ કરતાં ભિન્ન છે કે તેની તેજ છે ? ” તેણે કહ્યું:—
“ના, તે પણ તેની તેજ હોવી જોઈએ.” બરાબર છે. જે શક્તિ-

વેડો મુક્તિના સંબંધમાં વાલો કરે છે, પણ તમે યાચી બહુ છે, તે તમારે પ્રથમ ભેવાનું છે. એ તમે મુક્ત થવા મામતા હો તો, તમારા બંધનું મારણ છું છે. તે તમારે ભણવું જ ભેષ્ય છે. એ તો એક પાંદરાની વાતના જેવું છે. કિંદુરતાનમાં પાંદરાઓને જુદી રીતેજ પકડવામાં આવે છે. કેટલાંક સાંકડા મેનાં વાસળોને જામીનમાં મગજૂત દાટીને તેમાં ખાખાં દૂગ ચંપવામાં આવે છે, પછી તે વાસળો પાસે કેટલાંક પાંદરાં દોડી આવે છે અને તે દૂગ લેવાને માટે વાસળોમાં ફાથ પાડે છે, પણ તે દૂગને થોડે થોડે બહાર કાઢવાની રીત તેમને માત્રમ દેવાતી નથી તેથી પાંદરાઓ નેદમાં 'બુ' લઈ યાચવ તોટલાં દૂગ પીતાની મૂડીમાં એકી વખતે જતી લે છે, એટલે વાસળું બહુજ સાંકડા મોઢાના ડેવાથી તે પાંદરાના ફાથ તે વાસળોની બહાર નીકળી ચકતા નથી અને અતે પાંદરાઓ પકડાય જાય છે.

અમિ એ પૂછીને છોએ કે, તમને બહુ અને પરત્રાં ડોળુ કરે છે? આ એક વિશાળ વિશ્વરૂપી રૂબ અને મહાન વન છે અને એ વિશાળ જગતનીમા કેટોકાંજી વાકડા મિંચાળાં વાસળો મોઢવી દેવામાં આવ્યાં છે. એ વાસળું તે તમારા સાંકડા વિચાર, મન અને જુદિ છે. તેથી અંકર અનરોહ અને નીચાં કેટલાક દૂગ રહેલાં છે. ડોકોને તે દૂગથી થોડી થોડી મુડીયા જતી છે. 'સાલગા વિચાર, મન અને જુદિથી જે કિંવા ફરવાવા આવે છે તેથી જાણે તેમનાં મમલ જાણાય છે. 'દુ મન જુ' એવી રીતે ગદા-ગદાવ થોડેને થઈ આવે છે, કેટક જમુ બાવકારમાં મન જમુપ મળી આવે છે 'દુ મન જુ', 'દુ જુદિ જુ' બાવી રીતે કહીને તેમજ લોકો મન જમુજી પાસળું મનેજા દૂગથી મગજૂત મુડીયા કરે છે. જ તમને જાગર અને જુદામ બતાવે છે તે બાજ છે. તમને જે ડોક, લોક, લોકવ અને ખોજી બની જમુજા યાચવા કાલ જમુજે છે તે બાજ છે. તમને મન કરે છે તે બાજ છે. આ જગતમાં બાવંજુ જે જે દુનિય લેવડીએ લેવડે તે કરોડુ કાલુ જમુ બાજ છે. એ રીતે બાવંજી દુગ વધુ જમુજા હો, એ રીતે પરેસા જમુજા હો, તે બાજ તમે તમારી મુડીમાં લોડિયાં દૂગ છેડી દો એટલે પછી આ બાજમાં જમુજાં જમુ જમુજાં જ છે. રીતે એક લોકી મનેજા કાલ અને

બીજે ઝાડથી ત્રીજે ઝાડ સ્વચ્છંદે ફર્યા કરે અને અનેક બાતનાં અખ-
શાદ વગેરે ફળો મરણમાં આવે એટલાં ખાધાં કરે; કારણ કે આ
ખાધું જંગલ તમારું જ છે. આ ફળિયા તમારી જ છે. માત્ર તમે
અહંમત્વવાળું અજ્ઞાન ઊભી દો; એટલે પછી તમે સ્વતંત્ર અને સુકલ
થશો, તમેજ તમારા ઉદ્ધારક બનશો.

“અહા! x હવે આપણે વધારે વાર નહિ શિક્ષાશું. હે આત્મા!
આપણે પણ આપણા વહાણ ઉપર સવારી કરીએ. (અહીં આત્માનો
અર્થ સુદ્ધિ કરવાનો છે.)”

“તું મને વારા ખેળામાં લે છે; હું મારી સોડમાં તને દમાડું છું!
એમ હે આત્મા! નિર્ભયતાથી કોઈ અજ્ઞાત કિનારાપર જવા માટે, પ્રચંડ
વાવાઝોડામાં, હર્ષ અને ઉન્માદની લહરિઓપર નાચતાં નાચતાં, નિર્શિન્ત-
પણે કીર્તન કરતાં કરતાં, પરમાત્માનું—આપણું લજ્જન ગાતાં ગાતાં, મુખ-
મય અન્વેષણનાં ગીતો લોકારવાં, હાસ્યો અને પરસ્પર સુંબનો કરતાં
કરતાં, આપણે પણ પંથદીન મહાસાગરનાં પ્રવાસીઓ છીએ. (જેને
પાપને માટે પશ્ચાત્તાપ કરવો હોય, આંધુ પાડવાં હોય, પેલાને અધમ,
દીન, પતિત માનવાં હોય, તેઓ ભલે તેમ કરે.) પણ હે આત્મા, તું
મને જ્ઞાનંદ આપે છે, હું તને આપું છું!”

“હે આત્મા! કોઈ પણ આચાર્યના કરતાં ઈશ્વરમાં અમને વિશેષ
શ્રદ્ધા છે; છતાં ઈશ્વરનાં દહત્યો ઉદ્દેશવાની અમારી હિમ્મત નથી. હે
આત્મા! તું મને જ્ઞાનંદ આપે છે, હું તને આપું છું.”

“આ મહાસાગરની મુસાફરી કરતાં, પર્વતોના શિખરો ઉપર ચઢતા
કે સરિતા બાજરણુ વખતે દેશ, દાણ અને નૃસુના શાવ વિચારો ખજા
ખજા વહેવા જવની પેઠે, વસ્તુતઃ મને જ્ઞાનંત પ્રદેશોમા ચાલે લઈ જાય છે.”

“હે ભગવન! તું જેના વાયુને હું ચાતોચ્છવાસ લઉં છું, તેના દિષ્ટ-
બલ તરંગોના ધ્વનિ હું સાંભળું છું; વારા સામીપ્યમા, વારે મને
આવતાં આવતાં મને અને મારા આત્માને તું સર્વાને સ્વીકૃતી દેશ, મને
વારામાં નિયમિત કરી રહે.”

x અહીંથી તે એ પ્રસંગની ઉપર મુખીને જ્ઞાન અમેરિકન ભગવન
“વોલ્ફ હીલ્મ્સ” ના કાવ્યો જોવામાં છે.

“હે ભગવન! તું સર્વોચ્ચ, અનામી, સૂત્રાત્મન, પ્રાણુ પ્રકાશના પ્રકાશ, વિશ્વકર્તા, વિશ્વનો કેન્દ્ર, સ્વપરાયણ, ધર્મિક પ્રેમભાજનોનો મહાન કેન્દ્ર, નૈતિકતા અને આધ્યાત્મિકતાનો પ્રેમનું મૂલ અને જાંઘર છે.”

(મારા વિચારમસ્ત આત્મા! મારી અતુલ તૃપ્તિ! આપણે ત્યાં કોઈ સહ નથી જોતું?—આપણે સંપૂર્ણ સાચી—ત્યાં મુખ સ્નેહી આપણી પ્રતીક્ષા કરતો નથી બેસી રહ્યો?)

“તું (વિશ્વપ્રભાંડની) ગાત્રી છે, (પેલા) સૂર્યો, નક્ષત્રો અને મંડળોનો તું પ્રેરક છે; એ મહામંડળો અનેક ચક્રો કાપતાં કાપતાં, સુરક્ષિતપણે, નિયમિત ગતિથી, દિશાના નિરાકાર અનંત વિસ્તારોને કરી બાંધ છે.”

“મારામાંથી બહિર્મુખ હું ન થાઉં તો, એ બધાં ઉત્તમ વિ કેવી રીતે વિચારમાત્ર પણ કરી શકું? એક શ્વાસ પણ કેવી રીતે કે એક સજ્જ પણ કેવી રીતે બોલી શકું? પરમાત્માનું ધ્યાન અને પ્રકૃતિ તથા તેના બધા ચમત્કારો, દેશ, કાલ અને મૃત્યુના સ વિચાર કરતાં વેંતજ હું બાંજે મુકાઈ બાઉં છું. પણ એજ “હું” પારતત્રિક રીતે “તું” જ છું, જ્યારે તને બોલાવું છું, ત્યારે તું ત એ બધા પ્રહમંડલોનો અધિષ્ઠાતા યજ્ઞ બાંધ છે, સમયનો અનુસંગી છે, સંતુષ્ટ થઈને મૃત્યુની સામે મધુર હાસ્ય કરે છે અને દિશા અનંત વિસ્તારોને સંપૂર્ણપણે તું—તારાપણાથી, ભરી દે છે.”

“નક્ષત્રો અને સૂર્યો કરતાં વિશેષ ફૂટતો ફૂટતો તું આગળ કહે છે; મારા અને તારા કરતાં કયો વિશેષ પ્રેમ આથી અધિક કરી શકે તેમ છે? તારા અને મારા કરતાં હે આત્મા! આદર્શનાં સ્વપ્નો, શુદ્ધિ, સિદ્ધિ અને શક્તિની કઈ સુકિતઓ, અન્યને માટે સર્વસ્વત્યાગની અને પરને માટે સ્વસ્વ સહનરીક્ષતાની જોવી માકાંડાઓ અને ઇચ્છાઓ વધી બાંધ તેમ છે?”

આગળની ચલુત્રી કરતાં કરતાં વખત આવ્યો ત્યારે હે આત્મા! તારા પાર યજ્ઞ બધા, બુધિરેણાં તોફાનો શાંત થઈ ગયાં, યાત્રા ઈ ગઈ; હે આત્મા! જ્યારે (ચારે તરફથી ધ્વજરથી ઘેરાયલો)

સન્નુબ આવે છે, ત્યારે પ્રાપ્ત લક્ષ્ય એવી રીતે અર્પણ કરે કે જે બાલે કે પ્રેમ અને વાતસલ્યથી પરિપૂર્ણ વહીવળ બન્ધુના મળવાથી નાનો ભાઈ એના વત્સલ આલિંગનમાં સહજ સમાર્થ બાપ છે-એકનેકે થઈ બાપ થી

હિંદ કરતાં પણ આખો ઘણે-જ દુર્લભ પ્રદેશમાં જવાતું છે શું એટલે બધે દૂર જવા માટે તારી પાખો તે સનારેલી છે? (મોઠ અને મનુષ્ય પ્રેલી છે?) હે-આત્મા! શું તું આવા આવા લાભ પ્રવાસ કરે છે? શું તું આવા સમુદોની નદર સેલગ્રાહ કરે છે? શું તું વેદ, વેદાંત અને એવા બીજા સરૂત સાહિત્યમાં પારનાં થયો છે? તો હવે તારા બધાનો નાથ કશ તારે માટે નાર્ગ છુટો છે, દિનગ તારાજ છે એ જીવતા જ દાનિન તમારી પાતે ન પહોચાય, તો એ શુચવક ભર્તૃ પ્રશ્નોથી આવજુ પામેલી સમસ્યાઓ! તમારી નિહિને માટે પણ હવે નાઈ છુટો થઈ ગયો છે! જો આત્મા બાલો!

“બાલો, હકાસે હોડીને વાન્તવિક આત્મા યુધી આ ૨ પૂર્ણ અન્ધધ્વાને-અરીરના આ મિથ્યા અધ્યાસને છોડી દો. આ મુદ્ધ ધરીની નોહનીનો છોટો છોટો તમે આ ધરી અને છુદિના નોહમાં તમારા સ્વરૂપને દેસાથી દીધું છે એમથી નુત્ત થાઓ. ચાલો, નિન્મતા, વાન્ત વિન્મતા, સત્ય સ્વરૂપ આત્મા પ્રતિ આ ૧૧ ગ્યાણુ રો ભારત પ્રદેશ વધારે આગળનો રસ્તો પકડો.”

“નહા! ભારત દરતા પણ આગળનો સન્નાઈ! ૮ પૃથ્વી અને આકાશના ગૂઢ સહસ્ય! હે સન્નુદ અને જલનવાહો! હે દા તી નદીઓ! હે વનો અને ખેતરો! હે સમન્ત દેશના ઉપવનો! ૭ શિવ બો! ૧૧૬ ભૂધરો! આરદ્ર તાત બાલ, નેવ, વૃદ્ધિ અને હિમલો! હે દિવસ અને રાત્રિ, તમારો બધાનો માઈ હવે સ્પષ્ટ થઈ ગયો છે!

“દેહાધ્યાસથી ધર બાલો એટલે તને એ બધું કર જાના છા આ બધાને માટે તમને નાઈ નથી બદલ છે જો હું તમે પનેર છા એવો અનુભવ કરો.”

“હે સન્દ, સૂર્ય અને સમસ્ત નક્ષત્રો! બૃહ-પતિ અને શુક્ર! તને પણ ચાલો, તમને પણ માર્ગ મળી ગયો! મારી વતોના હવે નેવધી લોહી ઉછળે! હે-આત્મા! દૂર-દૂર જવા માટે લગર દોડી મુક દોરીઓ

તોડી નાંખો. હલેસાં મારો; ચલાવો વહાણને.”

“ પૃથ્વીપરનાં વૃદ્ધોની પેઠે આપણે હવે અનન્તકાલ સુધી અહીં નથી રહેવું ! તુચ્છ યજ્ઞ પક્ષીની પેઠે આપણે ‘અહીં’ ખાતાં પીતાં ઘણા કાલ પર્યન્ત બરાડા નથી પાડ્યા કર્યા ?”

પુસ્તકીયા જ્ઞાનથી આપણે આપણા સ્વરૂપને ઘણા દીર્ઘ સમય સુધી આંધળું નથી કરી રાખ્યું ?”

“ ચાલો, આગળ વધો; ઉંડાં પાણીમાં વહાણને લઈ જાઓ; હે આત્મા ! નિશ્ચિન્તતાથી અન્વેષણ કરતાં જાઓ ! હું તારી સાથે અને તું મારી સાથે છે. કારણ જ્યાં કોઈપણ નાવિક હજી ગયો નથી એ આપણું લક્ષ્ય છે. આપણી જાતને અને આ (જીવન) નૌકાને આપણે સાહસમાં-જોખમમાં નાંખવાની છે.”

“ હે મારા વીર આત્મા ! ચાલો, દૂર-સુદૂર ચાલો. હે સાહસી યજ્ઞ સુરક્ષિત આત્મા ! શું આ સમસ્ત સમુદ્ર ઈશ્વરનો નથી ? અહા ! દૂર-સુદૂર વહાણ હુંકારીએ.”

ૐ !

ૐ !!

ૐ !!!

૧૧-ટીકા અને વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ.

ત્યારે હિંદુસ્તાનમાં કેઈ નવી હીલચાલ શરૂ થાય છે ત્યારે પક્ષ-
પાતથી દોરાઈ જઈ લોકો તે હીલચાલના નેતાના જીવનની દોષદૃષ્ટિવાળી
સ્થૂલ વાતોજ આપણી આજના આવે છે. આવી રીતે પુખ્તને ખીલતાં
પહેલાંનું ચુંદી નાખવામાં આવે છે; પરંતુ દોષ વગરનું કોણ છે ?
(સ્વામી વિવેકાનંદ ખાવાપીવાની બાબતમાં વિધિ-નિયેધ પાળતા નહોતા,
એ બાબતનું ઠાલ પીસીને કેટલાક લોકો તેમના ઉદ્ધાર અને કાર્યાભ્યુદય
વિચાર અને સ્વતંત્ર અભિપ્રાયો વરફ દુર્લભ કરે છે. તેવીજ રીતે
કાશીના કૃષ્ણાનંદ સ્વામી ઉપર હલકી વર્તણૂકનો આરોપ મૂકવામાં આવે
છે, કે જે સાંલગીને આપણને મ્હાનિ ઉત્પન્ન થયા વગર રહે નહિ. એ
કે તેવી હલકી વર્તણૂક તેમનામાં જરા પણ નહોતી.) *સાધારણ ધર્મ-
સલા અને x ધર્મમંદિરાસવાની સલાઓ તોડી પાડવાના પ્રયત્નો ચાલુ છે.
કારણ એજ બતાવવામાં આવે છે કે એ કામોના આગેવાનોમાં ઘણા
દોષો દેખાય છે. થોડા ઉપરથી પોતે પડી જવા છતાં બીજા ઉપર શુસ્સે
થવું એ ખરેખર વિચિત્ર ન્યાય છે. થોડા દિવસપર 'રામે' એક છોક-
રાને હાથમાં દધની કેટલીક શીશીઓ લઈને જતો જોયો. અકસ્માત તેના
હાથમાંથી એક શીશી છટકી જઈ નીચે પડી ગઈ, તેથી એકદમ શુસ્સે
થઈને ભાઈ સાહેબે બાકીની પણ સ્ત્રામાં ફેંકી દીધી ! પરસ્પરના વ્યવ-
હારમાં પણ લોકો આ પ્રમાણેજ ચાલે છે. એકાદ બાબતમાં પોતાના
મિત્રનો છુદ્દ દોષ દેખતાં જ તેના સર્વ શુભોનો અનાદર કરવાને આપણે
કેવા લલચાઈ જઈએ છીએ !

*સ્વામી સિવજીઆર્ચ દ્વારા સ્થાપિત થયેલી ફેઝાગ્રાફની એક સંસ્થા.

xભારતધર્મ મહામંદગ્ર-મંદીદ્વારા ઉજવવામાં આવતા ઉત્સવો.

ઉદકસ્થિતિશાસ્ત્રના આત્મતિક દાળ અને પ્રકટ દાળ વિશે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. એકાદ પદાર્થ ઉપર આત્મતિક દાળ ગમે તેટલો હોય પરંતુ પ્રકટ દાળ કંઈજ હોતો નથી. હિંદુસ્તાનમાંની અસંખ્ય શક્તિઓ પરસ્પર વિરુદ્ધ હોવાથી તેમાંથી કંઈ પ્રકટ દાળ ઉત્પન્ન થતો નથી. કેવી શોકજનક સ્થિતિ ! દરેક જણ પોતાના દેશજનુના દોષ તરફ પોતાનું લક્ષ્ય રાખે છે, તેથી એકય તો સંભવેજ શાનું ? પરંતુ આ અવિદ્યાથી દષ્ટિ સમાજમાં દુર્જનતાની વૃદ્ધિ કરવામાં મદદ કરે છે. એક માણસને 'ચોર' કહીને બોલાવો એટલે તે 'ચોરી' કરતાં શીખવે. આ એક નિર્વિવાદ સત્ય છે.

શું કાર્યને માટે સામાન્ય ક્ષેત્ર કોઈ છેજ નહિ ? આપણા બધાઓમાં એકય-વખાણવા યોગ્ય કંઈજ મુલ્યો-નથી ? હિંદુસ્તાનના શુદ્ધ શુદ્ધ યથોમાં એકય છે જ નહિ ? પવિત્રતા અથવા અપવિત્રતાના નામ નીચે ઇશ્વરના છુપી પોલીસ ખાતાના સ્વયંસેવક-સભાસદ બની, દેશકાર્ય કરનાર સફળદાયકતા ખાતરી વર્તનપર તપાસ ચાલવાનો આપણને ચોક્કસ છે ? પોતાના ખાતરી વર્તનનો સવાલ તેની અને ઇશ્વરની વચ્ચેનો સવાલ છે, તેની વચ્ચે આપણે માથું મારવાની શી જરૂર છે ? બીજાના વર્તનમાંથી દોષો કાઢવામાં આપણે આપણી શક્તિનો જેટલો વ્યય વ્યય કરીએ છીએ, તેટલીજ શક્તિ આપણું વર્તન ઉચ્ચ બનાવવાને પુરતી થાય તેમ છે. ફરજ પાડવાથી મનુષ્યનું નીતિબળ હેય ખજૂ વધશે કે ? રૂઢિને ખાતર, કોઈને સહી ચાખવા કે માન મેળવવા માટે કરેલું આચરણ પવિત્ર કહેવાય ખરું કે ? એ પવિત્રતા ઉં જોમ કહિ માન્યો નહિ, એ તો દુર્જનતાજ છે. કાંદા હોય છે તેથી મુઘાળના ફૂલને કોઈ કેંડી દેતું નથી. કહોઈ મુઘે રોટલો ખાઈને રહેતો હોય તેથી શું તેના હાથની મીઠાઈ ખાવી નહિ કે ? એવાના હાથનું ખાવાથી આપણે રૂચિ થતા નથી, પણ જે મહાનિય બહાર કઢાવીને છીએ તેનાથીજ રૂચિ રૂચિ થાય છે છીએ.

સ્વામી વિવેકાનંદ ગમે તે ખાતાપીતા તેમાં આપણું શું બગડ્યું ? ત્યાં મુખી તેમનો પાસેથી ઉદાર તત્ત્વો આપણને મળે છે ત્યાં મુખી તે શું ખાતાપીતા કતા તે એવાની

વજ્રર નથી. અર્થે તરફ ન જોઈ ઉપદેશના સુગ્રામ્ય ઉપદેશને તેને
સ્વીકાર કરવો જોઈએ. બુદ્ધિનિર્મા સુખતત્ત્વોનો પુરસ્કારના સારીર
સ્થાને રોય સંભવ છે ? ચિન્તારો વાંતે કદાચ દોષ તેથી મું
તેના મુંદર ચિત્તને પાન આપવું ન હેતુ ? તર ફાળેલીર
જેવન લાંચ લેતો તેથી મું તેને લખેલું “ન્યાયશાસ્ત્ર” પુસ્તક
ફેંટી દઈશું ? ના ચીવમી મરીમાં લો આપવું વિવેક જુદિને બનના
શખીને ઉપદેશને ઉપદેશક વ્યક્તિ સાથે જોઈ ન નાખવો જોઈએ.
એક મુદર કમળા મેલા પાખીના તળાવમાં હોય તેથી આપવું
તેને નહિ લઈએ ?

હિંદુસ્તાનના દરિદ્રપતુ મુખ્ય કરતુ કચરા ફેંટી દેવો, મૂત પ્રાણી-
ઓના હાલમાં નહિવા નચકાતુ, માલેદિયે કરાવેલા આરોગ્ય શાસ્ત્રને
પદ્ધતે નાન આપવું, લોપમા પાંચના મન પ્રમદે જે હલ્લી
વસ્તુ બઝાય છે તેના તરફ દુર્લભ કરવું જોઈ છે. જે માંદી અને
હલ્લી મણાની વસ્તુઓનો પોત્ત ઉપયોગ કરવાથીજ વૃદ્ધપ
અને બીજા મુદરેલા દેરો આત્મારે ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આબ્યા છે.
મદા ખાનરમાંથી ઉત્તમ કૃષ્ણાણે બનીના તેવાર નથી મતો કે ? અમે-
રિકા અને વૃદ્ધપના લોકાના અને એવાજ કારખાનાઓમાં ખરાબ
કોલર્યા અને કૃમાકાનો પોત્ત ઉપયોગ કરીનેજ પ્રચંડ શક્તિઓ
ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે.

શુદ્ધ માકલાઓની પ્રચંડ તેના વૈવાર વરવામજ સામગ્રી ખરી મહત્તા
વજ્રાર આવે છે શુદ્ધ અને ચાલિક મળવું સાથે શાંતિથી કાજ રહી ન
મંદ ? પરતુ દીન અને પતિત લોકોને ખરી લાગણીથી અને માતાના
જેવા પ્રેમથી જે જુએ છે, તેજ ખરો ઉદાર મહાત્મા છે. લોકિક
અને પાગમાયિક નવનિર્મિત કરનાર ચોક્કા પર્મની આલકહેટથી નારમા
ફેંટી રૂપેનું મહત્તુ કરવાના પ્રયત્નમાં આયુષ્યનો અર્થ વ્યય કરવો
જોઈએ નહિ. જ પર્મમા નનવ અવિનાથી આત્મા, એકાદ પરપર્મીના
હાલના નાનથી જાણ થાય છે—નલકાય છે તે તે ચોક્કાપર્મ ખરેખર
દયાળુ નહિ ? હાલના દુર્લ્લ યથેલા સ્થિતિથી વજની નીને મું છે તે
દુષ્ટ દરીને ખરાબર જુએ ? તમે કાજ છે ? અનવ, અવિનાથી અને

અચર એવે જે વિચાર્યા એજ તમારો આત્મા છે. તર્ક આત્માએવું એવું વિચરવાથીજ અતતમાં સર્વ અનર્થ થાય છે.

અમનુભા પડેલા અને ઉતારગીઆ માણસો પોતાના આદેશીપાદેસી તથા માંખેલોના ખાનગી વર્તન ઉપર તૂટી પડીને રૂઝા ઉપરનોડિયે બેઠાનાં દૂર કરાગ્યે પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ એ ખરા કારકુરૂપ માનવીજ અનુમાનના તરફ તેઓ જરાએ વશ રેતા નથી.

પણિતોને ઉદ્ધાર કરનાર તમે કેણુ ? તમારો ઉદ્ધારજ પ્રથમ તમે કરો છો કે ? જીવનસાફર્ય કરવાને આતર જીવનની તિલાંજલિ આપવાને તમે તેવાર છો ? એટલી સક્ષિ અને હિંમત તમા સમાં હોય તે ઊંચ અને ગરીબોના ઉદ્ધારક બને.

જનપાન બુદ્ધિ વારંવાર એક અધિકાના પરમાં જતા હયા. કુટો કપિ કરનારી મેરી મેનડેલીનનો જનવાસ કરતાં ઉત્સુચિત્ત વિચરુ અવસ્થાએ નહેલો. ભરેરે ! આ નીચ માટાઈ ક્યારે નહિ જશે ? અર્થ મુખી આપણે એક બીજાના દોષજ દોષધ્યા કરીશું, ત્યાં મુખી દેશમાં મેંમ અને એકબીની કુદિ કદિ પાત્ર થતે નહિ. તમા મેટાઈ સર્વે આગકેપર સમાન મેમ સામનારી માનના મેટુ અંતકરેણુ ખાનાવડું એજ જીવનસાફર્યનો ચાર છે. ખરી કેળવણી દેજ છે કે એથી અનિચ્છ વિષય અને અંધારને દિશો ખાંડ યાચ.

ઉપરિ ઉપર કોને થાય છે. એમ દરક અવધને આત્માપાયા, પાયા પાયા વગેરે અનુભવેશમાંથી પચાર થતું પડે છે. તેમ મેલિય અને અનુભવિય કેવળ પાત્ર મુખી મુખી અનુભવમાંથી પચાર થક અનુભવ છે. જેવિય અનુભવ દેકે નીચેજેકમાંમાં આગકે છે. હું આગમાં પાત્ર એક અંતકરું એક અંતકરું પાત્ર નથી ? તમે વડાઈ એકે અંતકરું અને છે તેમ દુષ્ટ મિયા નથી. એમ રહે એક રાત્રી સોપાઈ દુષ્ટ તેમ તે અંતકરું નિષિદ્ધિ અનુભવ થય છે પાત્ર વિચાર છે.

કેવળ અનુભવ વિચારવડે રેક અનુભવે પાત્ર એમ રહે છે, અને તે અંતકરું અંતકરું અનુભવે રેક એક અનુભવ અંતકરું રહે છે એ અનુભવ અંતકરું એકે રહે છે કે - એકે અંતકરું અંતકરું એકે એક, એકે રેક એકે અંતકરું એકે ?

પરંતુ વહાલા મિત્રો ! જ્યાં મુખી તમને કોઈ વસ્તુમાં દોષ દેખાય છે ત્યાં મુખી તમે તેનાપર યેમ કરી ચકતા નથી. યેમનો અર્થજે
 “ ચોંદઈ લોલુ ” એ છે.

અધારની સાથે લગાડ કરવાથી શું તે જાતુ રહેશે ? ધાર અધારમા
 ઝોવરક પથરા ફેકવાથી, લાકડીઓના સપાટા મારવાથી, બારી બારબા
 પછાડવાથી, ટેબલ ખુરશીનો કચ્ચગ્વાસુ વાળવાથી, ખડીઓ ટોળી નાખ
 વાથી અને ગુસ્તે થઈ જાણે લાડવાથી અધાર જાતુ રહેશે કે ? આવીજ
 રીતે ઉત્સાહભગ કુનાગી અને નિરાશ કરનારી ટીકા કરવાથી
 માણસો મુઘંગી શકવાના નથી. ઉત્સાહભગ વધારનાગ આશા
 જનક-સ્નેહભરેલા-કપદેશનીજ જગત છે. ઉત્સાહ ભગ કરનાર
 ટીકાઓની જગર નથી ગરનો કચરો ગાનારો ઉપર પાથરવાથી
 કદ તારૂં પરિણામ આવી શકે ? કદિ નહિ તેવીજ રીતે બીજાના
 દાવા તન્ક કરી નજર રાખવાથી ઉત્તમ પરિણામ આવી શકશે નહિ
 ચાલના અને સુલેખાપી પાણીના નિર્મળ પ્રવાહ એ ગરમાથી વહેવ
 નાવા એટલે બધા ના પાપાનાપ પાવાઈ બચ એમ કહેવાય છે
 કે અગર ખાદ્યાહ એ વચન એક લીટી દોરી અને તેના શાળા પ્રધાન
 બીજાને કહ્યું : ના લીટીને એક પલ્લ બાબુએથી જૂની નાખ્યા
 વગર ટુકી પરી નાપા બીજાને તુરતજ પલી લીટીની નીચ એક
 જાખી લીટી દોરી એટલે નાખની હામી એની નેગેજ ટુકી દેખાવા
 તાની લાકડી ને લીટી નાખાજ ખરી મહત્તા છે જેવી રીતે
 ખાંડખડ નાખની ખાતો કાં ત કાં તલે દારેલી નીતી ટુકી હતી
 તેવીજ રીત ન રહે લા ન કાંકુપુવ માનતા રવા ભેઈઅ
 તઆ ખાંડ રત્ત લાવ છ અને અને ખાંડીઅહીઅ ત સ્તો ખરા છ
 આપણા મહાત્મા મહામહાત્મા અથ એજ ધ્યાય છે કે તુકની
 વડ કેમ નથી ? તુકની વડ કેમ નથી ? પન્નુ એ
 નવા નજરો મજાની થી બરવા છે, તેવો નજાના લ નાપ
 અગે તાનો નાવા મ નથ અને એના કમ નથી ? એ ત રને મડ
 બટાટ છ આપણને દર પન્નુના નેદવ જોડુ મેળ ખ અર્ન નિ
 નવી છોગી ક સાર ની પ્રથના કા કુદનીની સાર કા મવ
 મિદ દાહસર - કુહ

ટીકાકાર મિત્ર ! હું તમને ચાહું છું, પણ જોતપર તમે ટીકા કરો છો તેને પણ હું તેટલો જ ચાહું છું, અને તેના વિષે પણ મારા મનમાં તમારા જેટલું જ માન છે.

કલહ.

જીવનકલહમાં ક્ષેત્ર કોણ પામે છે ? પ્રેમ.

જે સમાજમાં માણસોનાં અવકરણો એક થાય છે, વિચારો એક થાય છે અને સ્નેહમયી સેવા કરવામાં હાય, પણ એકઠા થાય છે, તે સમાજમાં માણસોની સંખ્યા ઓછી હાય તોપણ તે, વિભક્ત યજ્ઞવાળા કદોડો મનુષ્યોપર જીવન-કલહમાં વિજય મેળવે છે.

કલહ ત્રણ પ્રકારનો છે : (૧) વિષમ સાથે, (૨) સરખા સાથે, અને (૩) પ્રકૃતિવિરુદ્ધ.

મસ્તર, ધર્મી અને પક્ષાભિમાનથી ઉત્તેજિત યર્ષ સમાન લોકોની સાથે કલહ કરવામાં પોતાની યજ્ઞિતનો વ્યર્થ વ્યય કરવા કરતાં, સમાન માણસોની સાથે એકમ કરીને વિષમ લોકોની સાથે કલહ કરવાથી વિજય પ્રાપ્ત થાય છે.

“ દરેક જાતનો જીવમ દયામાંથીજ જન્મ પામે છે ” એ વાક્ય અક્ષરથાઃ ખરૂં છે.

વિષમ ઉપર જ્યારે પ્રેમ થવા માટે છે ત્યારેજ પ્રકૃતિ વિરુદ્ધના કલહમાં આપણને જય મળે છે; અને પચમહાભૂતો ઉપર પણ સત્તા મળે છે. “ હું સર્વનો નિયામક પ્રભુ છું ” એ સૂત્રને આ જડચંદ્રિમાં કૃતિમાં મૂકવું અને પ્રકૃતિવિરુદ્ધ કલહ કરવો એ ભ્રમ કાંઈજ ફરક નથી.

ટીકા કરવાનો સ્વમાન આ જગતમાં આટલો વધો સાધારણ કેમ છે ?

ટીકા કરવાની પ્રવૃત્તિ બીજા માણસને ગુસ્સાન કરવા જેવી રેખાય છે; પરંતુ બહુધા તે પોતાના બચાવને માટે હોય છે. કોઈ પણ પ્રકારની ટેવ અથવા અભ્યાસ હોવી રેવણવચને માટે તેનાં ખરાબ પરિણામો મેળવું વર્જન કરીને સખત ટીકા કરવાની જરૂર પડે છે. જ્યારે આપણે તે દોષ બીજા માણસોમાં જોઈએ છીએ ત્યારે તેના ક્ષેપ રખેને આપણને

ડી વગરે એવા સયથી આપણે તેનો સંસ્કર્ષ તથા દેવાને ઇચ્છીએ છીએ
તે દેવ પ્રાણી અથવા નવી દષ્ટિ બનાવવી એ જુની દેવ અને જુની
દિને નાશ કર્યા બરાબર છે. જ્યાં સુધી જનતામાં સુધારાને અવકાશ
ત્યાં સુધી ટીકા અને તુલના પણ રહેવાનાં. તેનો ત્યાગ કરવો હ
થો તેમ શક્ય પણ નથી, પરંતુ ટીકામાં કોઈ વ્યક્તિ સંબંધે બોલ
ને તુલનાનાકારક છે, માટે એ ગ્રેસને તો તથા દેવના બોલને આપા
દુહું કે જે આપણામાં અને લોકોમાં પાપની ઉત્પત્તિ કરે છે તે
જે દેહી દેવ બોલે. આમ કરવાથી સમગ્ર દુખ જતું રહેશે એ
જી રીતે એક રસાયણશાસ્ત્રી અથવા વનસ્પતિશાસ્ત્રી રસાયણિક કે
અથવા વનસ્પતિનું નિરીક્ષણ, તેના સુચવાર્થ પરવાની ધાસ્તી વા
ત્યાથીપણે, બોલેપણે અને સૂક્ષ્મતાથી કરી શકે છે, તેવી જ રીતે આ
પણ આપણી આલપાસના સમગ્રા ક્રમો અને માણસોને નિષ્પૃહતા ન
શક્તિથી ભેદ શકીશું, તથા જીવી રીતે સર્થ એક સાક્ષી તરીકે શુ
અથવા અહન વૃક્ષ ઉકળે કે ઉકળ ન ન કે નાની, પશુ કે પક્ષી અથ
જીવનનું બીડી મહારી અને વહનને સમાનતાથી ભેદ રાકે છે તે
જી આપણે પણ નર નરુનાં નિદોર અને સમાન નિ
ભેદ શકીશું

કેવલ જયરામ પવનના આરામ્યશાસ્ત્રના નિયમ નમ
વાલેનું ના પાળા મધુપ અને ખાના એ બોલે તિમ આ
ઉ ન સ્થિતિ ન વળ ન વળ ન નિરમ છે

સાચ ત્યાં નજી આવડે ત્યાં નમૃદિરાન થવાનું
નાસ વવા નેજુ નેજુ નેજુ પચા નેજુ નેજુ થવ
ના નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ

ત્યાં નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ
નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ

નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ
નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ
નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ નેજુ

સ્તુતિમાં અદસ્ય થઈને, ઘડીમાં આનંદ અને અહંકારમાં ખોવાઈ જઈને, ઘડીમાં વિપત્તિ અને દુઃખોમાં દબાઈ જઈને, ઘડીમાં સંસારનાં સંકટોમાં લપાઈ જઈને, ઘડીમાં હાનિ લાલને લીધે બૂલાઈ જઈને, ઓ પ્રેમ ! મધુર પ્રેમ ! યુગોના યુગો સુધી તે મને ઠગ્યો છે.

ઉપાધિએ, આનંદોના આધાત પ્રત્યાધાતો, પ્રચંદ પ્રહારો, હાર્યો અને નિષ્વાસવદ્ધને, એ બધાં અજળ પ્રકારની રસાયનક્રિયા અને વિષુ-અછિન્ન ધરાવે છે. એ ખરેખર એક પ્રકારનો શુદ્ધિકરણ પ્રયોગ છે; આસક્તિ તોડનારું પૃથક્કરણ છે. આ ક્રિયાદ્વારા રાગ, દ્વેષ, સંબંધ, આસક્તિ, આધાર અને ધિક્કાર વગેરે મનોવિકારરૂપી કાચી ધાતુમાંથી નિર્વાણ-પરમપદરૂપી શુદ્ધ રેહિયમ મળી આવે છે. આહા ! ઠેવી વિચિત્ર ઘટના ! ઓ પ્રેમ ! મધુર પ્રેમ ! યુગોના યુગો સુધી તે મને ઠગ્યો છે.

મારા અંતઃકરણના રેહિયમમાંથી એકસ-રે કિસ્મો નીકળે છે, અને તે સઘળી જાતના પદાર્થોને, સઘળી બાબતોએથી અને સઘળા બાગોમાં પારદર્શક બનાવી મૂકે છે. ઠેવી અણુવ ઠળા ! ઓ પ્રેમ ! સ્વર્ગીય પ્રેમ ! યુગોના યુગો સુધી તે મને ઠગ્યો છે.

ખરું રહસ્ય ગ્રામ રાખવાને માટે લીધેલું નિંદા, સર્વ કંપો, સર્વ આધારો, શત્રુઓ, મિત્રો અને સર્વ વ્યાપારો, આ સઘળી વસ્તુઓની તમે જે દિવાલો બાંધી છો તે હવે અપારદર્શક રહી નથી. તમારું સંઘળાં રહસ્યો સ્પષ્ટ રીતે પ્રકટ કરેા છે ઉત્તમ આબૂપણ ! આત્મારૂપી શુદ્ધ રેહિયમ ! પેટી, પટારા, લીઝેરી, બારણાં અને તાળાં આ સઘળી ખોટી ! મલકતોને તું બાળીને બરમ કરે છે. શુદ્ધ સત્ય સ્વરૂપ રેહિયમ ! ઓ સર્વબક્ષી આત્મા ! ઓ પ્રેમ ! મધુર પ્રેમ ! યુગોના યુગો સુધી તે મને ઠગ્યો છે.

નિર્વિકાર દષ્ટિ.

બાળક દરેક વસ્તુમાં વ્યક્તિત્વ આરોપિત કરે છે. આકાશમાં મેઘ-ગર્જના થાય ત્યારે તેઓ માને છે કે વાદળાંની પછવાડે એકાદ રાક્ષસ રહેલો હોય છે તે ખીજવાઈને બૂમબરાડા મારે છે ! તેવીજ રીતે કેટલાંક વૃદ્ધ બાળકો જે જે વસ્તુના સંસર્જમાં આવે છે, તે બધી ખરાબ છે એવો આરોપ તેમનાપર મૂકે છે ! બ્યારે કોઈ વસ્તુ જહારથી ખરાબ

દેખાય ત્યારે આપણે વર્તન પ્રેમમય બનાવવાને બદલે સાથે છિદ્ર શોધવાં એ ટેલીફોનદ્વારા ખરાબ ખબર સાંભળીને તે ભાગી નાખવા ખરાબર છે.

આસ્ટ્રેલીઆના કાળા લોકોમાં એવી માન્યતા છે કે અમુક જાપવાથી અથવા એવાજ કોઈ પ્રકારથી માણસ પોતેજ વરસાદ વરસાવી શકે છે ! તેઓ આ ક્રિયાને “મેલ્કા” કહે છે. એક પ્રખ્યાત માણસ લ છે કે “અમારા પ્રવાસ દરમ્યાન એ વાવાઝોડુ થતું તો અમારી જંગલી કાળા આસ્ટ્રેલીઅનો દુર્ગેશ્યા બીબ લોકોપર (બીબ આસ્ટ્રેલીઅનો કે જેઓ વરસાદ વરસાવતા હતા તેમનાપર) ગુસ્સે થતા.

આ જંગલી આસ્ટ્રેલીઅનોમાં જે ઘેર અજાન-તિમિર માલમ પડે છે તેવીજ ભતતું અજાન પોતાના બાંધવના દોષથી ગુસ્સે થનારા સુધરેલા અને કેળવાએલા લોકોમાં છે. પ્રકૃતિના નિયમાનુસાર વરસાદ આવે છે. પુખ્ત ખીલે છે તેમાં પણ પ્રકૃતિના નિયમ સિવાય કોઈ બીજી વસ્તુ દેખાતી નથી. એવીજ રીતે એ કે જૂડાસ સમજ્યો નહોતો તોપણ તેના દગાભરેલા ચુંબનમાં પ્રેમનો નિયમજ પૂર્ણ જોશમાં અમલમાં મૂકાયેલો. તે દગાભરેલા ચુંબન પછી તરતજ જે થટના બની તેથીજ આવજ કાર્કસ્ટને સૌ માણસો યાદ કરે છે. એ તેમ ન થયું હોત તો આને કાર્કસ્ટને કોણ યાદ કરત ? મારી માગતા બધુઓને ઉઠાર લેસદે કહ્યું કે “લાઈઓ ! તમે મને કૂવામાં નાખ્યો નથી. ઇજીપ્તમાં મને દેવપદ આપવાને માટે પ્રેમદેવીને મારા લાઈઓ કરતાં વધારે પ્રેમના પૂલરીઓ મળ્યા નહિ તેથી તેમને જ પસંદ કર્યા.

હું જે વસ્તુને હાથમાં લઉં છું તે મને એટલી બધી અંગળ, કુણુ, લાંબુર અને નાચવંત જણાય છે કે હું કોઈ પણ વસ્તુને સ્થાયી કે વાસ્તવિક માની શકતો નથી; ત્યારે હું તેપર દીકા તો ચી રીતેજ કરી શકું ! એક વિજળીના ચમકારો થતાં પૂર ઝડપે જતી આગગાડી અને ઢોડણ વાદળું સ્થિર દેખાય છે; પણ જ્યારે આપણે તેના સંબંધમાં વધારે જ્ઞાન મેળવીએ છીએ ત્યારે તે ‘સ્થિર નથી’ એવી આપણી ખાત્રી થાય છે.

* કાર્કસ્ટના બાર સિંચોમાંના એક જૂડાસ નામના સિંચે ઉપર કાર્કસ્ટને એવી રીતે દ્રોષ દિધો હતો.

આવી રીતે લોકો અધી વસ્તુઓને માથાના ચંચળ પ્રકારમાં બુદ્ધિ છે અને તેટલા ઉપરથી જ સ્થિરતા, વ્યક્તિત્વ અને સમૃદ્ધિ વિશે પોતાને સંપૂર્ણ અભિપ્રાય બાંધી બેસે છે. આને વ્યાવહારિક જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. દરેક વસ્તુને શાંત, સત્વ અને અનંતતાના સૂર્યપ્રકાશવડે બુદ્ધિ, જેટલે તમને અનંત શાંતિ સાથે તમારું નેત્ર ચમકે. જણાશે.

મનુષ્યો નક્કર વાદવિવાદ અને અમદાઓ કરે છે. વાદવિવાદ કરીને પોતાના મતલેહ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવાથી લેહભાવ, અસંતોષ અને અશાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું કારણ શું? મહાન બાંધવાની ચક્રમાત્ર કરતા પાયો મજબૂત નથી નખાતો તેથી જ આવું પરિણામ આવે છે. પ્રથમ અવાઃકરણને છોડો, પછી ન્યાયબુદ્ધિને અગ્રણ્ય કરો. જ્યાં ન્યાય-બુદ્ધિનો પ્રભાવ થાય છે ત્યાં પ્રેમ વિજયી નિવડે છે. ઇસપનીતિ વાય-વાથી જણાય છે કે વાયુ બળાકાર કરીને વટેમાર્ગનો ડમલો ઉલસની ચક્રો નહિ, પણ સૂર્ય તેજ દાર્ધ્ય ધીમે ધીમે નક્કર વર્તણૂકથી કરી ચક્રો.

ધર્મ અને મતનું આશય કરવાને માટે લોકો ઘણા ચિંતાગુર જની રહ્યા છે, પણ તેઓ આત્માના નેત્રની શક્ય ભેદ નથી નેત્રનો નર્થ એ છે કે આલેલેહ અને મનોવિહારને ન મણકારતા અંદરથી એક થવું. માત્ર પ્રેમથી જ પ્રમાણે રહી શકે છે. જ્યાંથી તમે સર્વાભિભાવ નહિ પ્રાપ્ત કરો ત્યાંથી સર્વજ્ઞતા કદિ નહિ પ્રાપ્ત થાય વિશાળ બુદ્ધિના કરતાં સદૃશ્યતા વધારે આવશ્યક છે. પ્રેમ કાયદો તેટલે તેથી કાર્યકિદ્ધિ જાય છે; પરંતુ એ બીજી દેહ વસ્તુ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરે તો તેજાન અને કાંતિ યથા વિના રહે જ નહિ. માત્ર પ્રેમજ દેવીકાયદો છે. પ્રેમને જ માત્ર કાયદો તેડવાનો હક છે, પ્રેમથી જ નબેટી સર્પિતનો સ્વીકાર કરવો એ ઇશ્વરી ન્યાયને અનુસરવું જ કાર્ય છે. હક કરને લેવું એ ગેરકાયદેસર છે.

જ્યારવર્ષના શાશ્વત્ય નેત્રો! તમે નિષેધક દેહોએ અન નાવશ્ય ભર્થા બળાપા આજ શુધી કરતા આખ્યા છે, પણ તથી તમારો સ્થિત મુશ્કરવાને બલે દિવસે દિવસે બચતી બધા છાં. હવે જ પછે એ ન્ય માર્ગ મહત્વ કરવાનો પ્રયાત કરવો એકંએ સામા પછાન મ જોડાએ એક હામ હવું તેથી તમે પણ એ એક હાથે કરો તા તથી ક્રમ

સ્થિતિ મુધરવાની નથી, એથી તો એક કલક ઉપર બીજી કલક ઉતરે રાશે, કંઈ તેમાંથી ઘટવાનું નથી. એક પુખ્ત વયના માણસનું એક ઘેર રાએ અપમાન કર્યું, આથી ગુસ્સે થઈ પેલા માણસ ઊકરાને દોડયો અને તેને પકડીને બોલ્યો:—“મૂર્ખા! તું આટલો બધો ઉદ્વેગ બન્યો છે?” ઊકરાએ તુરત જવાબ આપ્યો કે, “મહેરબાન સાહેબ! આપના કહેવા પ્રમાણે હું મૂર્ખ હોવાથી મેં અટક્યા છું, પણ આપ તો કાઢ્યા છે ને? આપ તો કાઢ્યા માણસ જેવી વર્તણૂક રાખો!”

વિજ્ઞાનીથી સ્પર્શ પામેલી વસ્તુ જ્યારે કોઈ બીજી વસ્તુના સંસર્ગમાં આવે છે ત્યારે તેને તે ચોંટી જતી નથી, પણ પ્રવર્તનક્રિયાથી એ વિવિધ પ્રવાહ ઉત્પન્ન કરે છે; પણ જ્યારે જરાજર સંયોગ થઈ જાય છે ત્યારે સમ પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે. ભતિ-અભિમાન તથા વર્ણભિમાનના કાચના પડદાઓ જ્યાંસુધી અંતઃકરણો એક થવા ન દે, ત્યાં સુધી બુદ્ધિ અને વિચારની મદદથી એકથ કરવાના પ્રયત્ન કરવો એ મુશ્કેલીના કારણ અને ભ્રમાવહ છે; એથી તો તમે જે પરિણામ લાવવા માગો છો તેથી વડન વિરૂદ્ધ પરિણામજ આવશે. જ્યાં સુધી એક માણસ પર તમે પ્રેમ ન રાખો ત્યાં સુધી તમે તેને ઓળખી શક્યાજ નહિ.

જ્યાં બુદ્ધિનો પરાજય થાય ત્યાં પ્રેમને વિજય મળી શકે છે.

ધર્મ, પંથ, સંપ્રદાય વગેરેને લોકો મંત્રેલાં માદળીઆની પેઠે ગણામાં પહેરે છે. સમગ્રી જાતના શુભ અને પ્રભાવ તેમાં છે એમ માનવામાં આવે છે, છતાં આપણે જે ઘોડો ધણો શુભ સંપાદન કરીએ છીએ તે એનાથી નહિ; પરંતુ તેનાં કારણો જુદાંજ છે. હવે આપણે આપણા મનુષ્યત્વનું સંરક્ષણ કરીને આ વહેમો ત્યજી દેવા જોઈએ. આ નામ-રૂપનાં રમકડાં સાથે હજી કેટલા દિવસ રમ્યા કરશો?

ખોટા મતો, લોભ, મોહ વગેરે સર્વે તમારે છોડવાં જોઈએ. તમારી સર્વ મત્તા (મમત્વ, માયા, મારાપણ) તમારા ઉપર સત્તા ચલાવે છે અને તમને શુંગળાવી નાખે છે. તમે પોતે અંદર ઉતર્યા સિવાય બીજાં જોને બહાર કાઢી શકશો નહિ. તમારું સર્વસ્વ લૂંટાઈ જવામાંજ આનંદ હાથક વિજયનો ખલાનો રહેલો છે. ઈશ્વરનું એક નામ ‘હરિ’ છે. તે ‘રામ’ ને સાથી વધારે પ્રિય લાગે છે. ‘હરિ’ નો ખરો અર્થ ‘લૂંટારો’

તપોસતી વખતે તે પોતાના પ્રિય શિષ્ય શાહિદની વાંકાચુકા અમુરે
વાળી પાટી પોતાની નજર સામે રાખતો અને તે પાટીના અમુરેને
ઉત્તમ ગણતો. આખ્યાય ! આખ્યાય ! બચાવર છે ! ત્યાં પ્રેમને અમુરે
દષ્ટિ દ્રવિત થઈ હોય ત્યાંજ માત્ર ભૂલો દેખાય છે. બ્યારે પ્રેમદે
આપણા હૃદયમાં પધારે છે ત્યારે અધારાનો નાચ થાય છે; અને કિંમત
પડી શત્રુ ન પડતાં દિવસજ આહુ રહે છે.

સત્યપરાયણતા.

પવિત્રતાના નામ નીચે કેટલાક લોકો પ્રેમની વિરૂદ્ધ ગણુગણુટ કરે
છે; પણ પવિત્રતા તો પ્રેમ વચ્ચે એક સમુ પલુ છવી શકતી નથી એ
વાત તેઓ શા માટે ભૂલી જાય છે ? કેટલાક પ્રેમથી મરે છે; કેટલાક
દેવથી મરે છે; બહારથી પવિત્રતાનો ઢાંગ કરી અંતઃકરણમાં દેવ
સામવો એ ભંધકર પાપ છે. જગતમાં અપવિત્રતાના શુભાશ્રેય પણ છે;
પરંતુ નીતિના નામ નીચે પોતાની દુર્બળતા ઢાંકનાર પવિત્રતાના શુભાશ્રેય
અધિક લક્ષ્યકર છે. પોતાના આત્મા સાથે પ્રમાણિકપણે વર્તો, પોતાના
અનુભવ પ્રમાણે આચરણુ રાખો. સ્વાનુભવ કરતા વધારે યોગ્ય બીજો
કોણ શુક્ર નથી.

સ્વાનુભવની મનુષ્યના જેવો બીજો કોણ જાણેજ પવિત્ર હોય છે.
પવિત્રતાના શુદ્ધ બાહ્યોપચારને અને ભતિદેવને અયોગ્ય મદત્ત આપ-
વાથી વાસ્તવિક ચિત્તશુદ્ધિથી આત્મસાક્ષાત્કારથી આપણું વચિત
રહીએ છીએ.

સમાજને ધૃતિમ નીતિ સીખવનાર પધારાશ્રીઓ એ શાન રહે તો
લોકો શારીરિક અને માનસિક પવિત્રતા એની મેળે રાખતાં સીએ;
હાયપત્ર પોતાનો આચાર્યશ્રુણુનો સાદો કાપલો લોકો પોતાની મેળે
સીખી લે છે; તેવીજ રીતે શારીરિક અને માનસિક પવિત્રતા પણ તેઓ
આપાઆપ રાખતા સીખી જાય. વિવચાસક્તિ વિષે બહુ ઉદ્દાપિત કર-
વાથી તો દેવી પ્રકૃતિ પરાવનાર મનુષ્ય પણ જે વસ્તુથી દુઃખ છે તે વસ્તુ
તેના અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થયો. તમારી સક્ષિત્યોને ઉચ્ચ વિષયો
તરફ વાળ્યો તો શુદ્ધ વિવચાસક્તિ વિષે વિચાર કરવાનો સમય પણ
તમને મળશે નહિ.

મનુષ્યો પોતે સ્વતંત્ર વિચાર કરતાં શીખે એવું શિક્ષણ ન આપતાં દેહલીક સંસ્થાઓ માનસિક દારિદ્ર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. નિર્દોષ છોકરા અને છોકરીઓનાં મસ્તકમાં અચુક ધાર્મિક આત્માઓ જગાડાડે ભરી દેવાથી માનસિક દારિદ્ર્યની ઉત્પત્તિ થાય છે. નીતિનો ગોધ આપવાથી નૈતિક દારિદ્ર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. માનસિક દારિદ્ર્ય અને ધર્મવેલણ એ એકજ રોગની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ એવી જ સ્થિતિઓ છે.

બધી નદીઓ એકજ સાગરમાં જઈ મળે છે. પ્રેમના બધા પ્રવાહ એકજ પ્રેમસાગરમાં જઈ મળે છે. ઈશ્વરના હૃદયમાંથી સૌંદર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. બ્રહ્માની નાભિમાંથી હમગ ઉગે છે. જેને સૌંદર્યની ઇચ્છા હોય તેણે ક્ષીરસાગરમાં સૂતેલા પરમાત્મા પાસેથી તે ભેગવવું જોઈએ. ખરેખર સૌંદર્ય એ પરમાત્માનું નિવાસસ્થાન અને આત્માનું જીવન છે. સૌંદર્યની અભિરૂચિવિનાનો મનુષ્ય હગો, લૂંટ અને પ્રપંચન કરી શકે છે; પણ સૌંદર્ય ક્યાં છે? શું તે ભૂરી આંખો, શુભાષી માત્ર, ડોકિલ સ્વર, રમણીય હસ્યો અને સુંદર કળામાં છે? હા, છે; પરંતુ તે ગાત્ર તેમાંજ છે એમ નથી. વસંત ઋતુ આવે ત્યાં ગુપ્તી જેને આનંદને માટે આખો શિયાળો રાહ જોતી પડે છે તે મનુષ્યની અભિરૂચિ ખરેખર હયાજનક છે. એક વખત મધુર સ્વર કલ્પગોચર થાય તે પહેલાં જેની અભિરૂચિ ઉપર હલદો વખત આઘાત પડે એવા સંગીતના યોગીન મનુષ્યની દશા પણ ખેદકારક છે. જે માણસના આનંદનો આધાર રમણીય દેખાવ, સુંદર બગીચા, અનુકૂળ મિત્રમંડળ, મધુર વચનો ઇત્યાદિ બાહ્યવસ્તુઓ ઉપર છે, તે માણસને ખરેખર અસાગીજ સમજવો જોઈએ.

ખરેખર મુક્ત મનુષ્ય તો તેજ છે કે જેનો સ્વયંપ્રકાશ તેની આસપાસની સઘળી વસ્તુઓ ઉપર સૌંદર્યનું ઓજસ નાખે અને જેના અંતઃકરણમાંથી કેવળ દિવ્યપ્રેમનાં ફિરજોળ નીકળ્યા કરે. શ્રી ચેતન્ય મહાપ્રભુના સમક્ષ ચાર અને દારૂડીઆ લોકોમાં રહેલા ઈશ્વરી અંગ પણ પ્રકટ થતો હતો. પુરાણ પુરૂષ ભગવાન સૂર્યનારાયણને પોતાના પરિજનવૃંદમાં પ્રકાશ સિવાય બીજું કંઈ જ દેખાતું નથી.

મુક્ત લોકોની પ્રેમશક્તિથી જંગલી પશુઓનો પણ ઉદ્ધાર થઈને

તેમનામાં પ્રેમના અલોક રૂટે છે. એમ ચેતનાશૂન્ય સુરેમાં વચનું છે તે
 સુ ખોલું છે. આપણે જે પ્રેમ અનુભવીએ છીએ એમ જે સમજા પામે
 કહેવું સ્વર્ગ ન હોય તો પછી સ્વર્ગ, એ એક સ્વપ્ન સિવાય બીજું
 હોઈ શકે.

पवित्रता पढते हैं :

દેહાદમમાન, દ્વિવિધાસક્રિયા વગેરેના શુદ્ધ વિચારોથી આત્માને
 દૂષિત ન થવા દેવો એજ ખરી પવિત્રતા છે. બાકી વિચારોના કામ
 ન થઈ બેસવું તેથી અલિપ્ત રહેવું એજ પૂર્ણ પવિત્રતા છે. સિદ્ધાન્ત
 મંત્રને સ્મરણ, માતાપ્રમાણ, જ્યાજ્ઞ્ય ઇત્યાદિ કંઈની કાંઈ પણ અસર
 અપચ્છાદર ન થાય એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી એનું નામજ પવિત્રતા છે.
 માત્ર પવિત્ર માણસોજ સદ્વિચારોથી અનુભવી શકે છે. જેમ મુંઝર સૌ
 આરતીમાં પાંચાત્તું મુખ એકને આનંદ પામે છે, તેવી રીતે સદ્વિચારો
 દેખને પવિત્ર આત્મા પોતાની અસરનું "આનંદસામાન્ય" નામરૂપાન્ય
 પ્રકૃતિદર્શનમા યનિર્જિનિત થએલું એકને આનંદ પામે છે. ચારણ પ્રેમી
 મહારામાઓ પ્રેમનો અનુભવ લઈ શકે છે. પરંતુ તેઓ તેમં ન દેખાતા
 નીચી જુનિયત આપવાને બદલે ઉચ્ચ જુનિયતા બાધ છે. જદી પવિત્રતા
 અંદરે વિશુદ્ધ હૃદય અને વિશુદ્ધ હૃદય બદલે ખરી પવિત્રતા કાઢી શકે
 ત્યાર નીચીની દુનિયાના પવિત્રતા તથામ છે અને આસક્રિયા પ્રેમનાં નામનો
 એકરૂપ છે એ બદ ધ્યાનન: છે

[illegible]

ੴ ਕਹੀ ਤਿਨੇ ਸਾਨੁ ਖਾਧੁ ਤੇ ?

ગાંધીજીનાં આશ્રમમાં રહેવાનાં સમયે જોઈએ તેવાં સર્વોચ્ચ
 ગુણોવાળાં અને સર્વોચ્ચ સ્તરનાં સંસ્કૃતિવાળાં સર્વોચ્ચ
 ગુણોવાળાં અને સર્વોચ્ચ સ્તરનાં સંસ્કૃતિવાળાં સર્વોચ્ચ

આપણે તેને પ્રાપ્ત કરી શકીશું નહિ. બાળક પોતાની આજીવનની રમત-
ગમતો અને આજીવનને હાંચવાં કર્તવ્યોમાં નિમગ્ન રહેવાથી જ ત્યાગ પશુ
છોડીને પુણ્ય અવસ્થામાં રાખવા માય છે; મહાકાલી પેટે મોટા માણસની
નકલ કરવાથી તે પુણ્ય અપાતું નથી. **સૌંદર્ય યદતે કું?**

ત્યાગ અર્થે મહાકાલી ત્યાગ કરેખર, કૃપણતાભર્યું ચક્રિતલે
(૫૬) પશુ) તજવાથી જ અનન્ત જીવન પ્રાપ્ત થાય છે, લોભી-સ્વાર્થી
વૃત્તિથી સુખનાં સર્વ કિલ્લો ચોપી લેનાર હરદોષ પદાર્થ કામેા પડી
ભાય છે; પરંતુ જો કિલ્લો ચોપી ન લેતાં હારવૃત્તિથી-નિરપ્રહતાથી
બહાર પાડાં દેકનારી પદાર્થ તેજસ્વી અને છે. સર્વ આકર્ષણનું કેન્દ્ર
દેહીયમાન સુખ ધામેર પ્રકાશ અને ઉજ્જ્વળ દેહ્યે ભાય છે.

બાળકો કોને મધુર લાગે છે, કારણ કે તેમનું મન 'અહંપણા' થી
સંકુચિત થયેલું નથી, નિરાશિમાન અને નિસ્વાર્થ પ્રીતિની છાપ આપણા
મનસ્સર પાડનાર દોષ પશુ બ્યક્તિ આનંદ આપે છે અને આકર્ષણ કરે
છે. પ્રેમભૂતિપર જો પ્રેમ કરે છે ધાર્મિક ગમતા અને વસ્તુજ્ઞાનના વાદ-
વિવાદો! ફર હોય, તમાઝ કાઈ કામ નથી કું તેઓને ચારી પેટે ઓળખું
હું. સૌંદર્ય એટલે પ્રેમ અને પ્રેમ એટલે સૌંદર્ય. જો બન્ને સાથે મળ્યાં
એટલે થયે સંન્યાસ ઉગાડના સંન્યાસી એકવર્ડ કાર્પેન્ટરના શબ્દોમા
કહીએ તો "તમાન પોતાના વિષે વિચારો કરવાનું તદ્દન ન છોડી દો
ત્યાં સુધી તમને કુળ મગી શક્ય નહિ, અને તે પશુ અર્થ મને નહિ.
હું હું પશુનો અશ પશુ રહ્યા હશે તો તે સમગ્રી બાજી બગાડી નાખશે
હું એમ કહેતો નથી કે એમ કવુ સુરકેલ નથી, પશુ જો સિવાય
બીજો માર્ગ નથી "

હે મનુષ્ય! પ્રેમભૂતિ બનીને જીવવામાજ મજા છે. ખુદ,
કાઈરેટ અને અન્ય સત્તાદિ પ્રાચીન કાળની વિભૂતિઓનાં અપૂર્ણ
લખાએલાં દશતોધી બોળવાઈ દેશકાળથી બીરો નહિ.

માણસની-એકજ માણસની ઇચ્છા વડે ઇતિહાસ ધૂણી ઉઠે છે.
પ્રમસ્વરૂપે રહો એટલે તમારી મરણ પ્રમાણે બધા નિયમે
બધારો. અપ્રતરિક એકતા સાથે તાદાત્મ્ય અનુભવો એટલે

કાળ તમને બરાબર તાલ આપશે, તમારી મરજી પ્રમાણે ચાલશે
 ઘડીઆળના કાંટા કેટલા નાનુક છે? છતાં સમસ્ત જગત ઉપર
 કેવો કરડો અમલ ચલાવે છે? એ નાનુકડા કાંટાના ગુલામ બની રહે
 (કાળથી બંધાયું) એ અમર મનુષ્યને કેવી મોટી શિક્ષા છે? દેવમાં
 ખરેખર વિચિત્ર છે! અદ્વૈતના અટલ નિયમ અને ઈશ્વરની વાસ્તવિક
 સત્તામાં શ્રદ્ધા ન રાખવાથી જ લેણે દુઃખ પામે છે. અરે નાસ્તિકો! 'અ
 અશ્રદ્ધાશુભો! બીજાના શરીરમાં જુદો આત્મા છે એમ તમે માને
 ને? 'સમ' કહિ ઘડીઆળ રાખતો નથી, તે છતાં કદિ પણ વખ
 ચૂકતો નથી! પ્રેમપ્રેરણાની સાથે ચાલવાને વખત પોતે બંધાએલો જ છે
 પવનચક્ષી બરાબર ગોઠવે એટલે ચારે બાજુએથી આવતો પવન તે
 સહાયતા કર્યા વિના રહી શકશે જ નહિ. આવી રીતે પ્રકૃતિ પોતાની બાવે
 તમારે તાબે થશે. પ્રેમસ્વરૂપ બન્યો એટલે સર્વ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થશે.
 આપણા શિક્ષાચાર અને આદર્શતિથ્ય જોઈને દેવતાઓ મૂંઝામાં હો
 છે. પોતાના સાથી નજીકના પાટોશી-આત્મા પ્રત્યે જેવકા રહીને આપણ
 ફરના પાટોશી પ્રત્યે વફાદાર બનવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આપણે કેવે
 લલભસ્પર્શ પ્રતિજ્ઞાલાંબ કરીએ છીએ! એક બિખારી એક કુલીન સ્ત્રી
 પાસે બીજા માંગવા આવ્યો, પરંતુ તે બિચારી કુલીન સ્ત્રીને તો ધરમાં
 વમરના લટકતા બિખારીનું સ્થાનચંચળ ઈષ્ટ લાગ્યું. બિખારીના ગળ
 પછી તેણે પોતાના પતિ આગળ બહાનું કાઢ્યું કે, "મારી માતા ગુજરી
 ગયાનો પત્ર હમણાં જ મને મળ્યો છે, માટે મને પીયર જવા દો."
 પતિએ વિચાર કર્યો કે, "સાચું જ આપણે માટે કાંઈ વાસ્તો મૂકીને મરી
 ગયાં હશે, માટે રજા આપવામાં કાંઈ હરકત નથી." સ્ત્રીને તરત રજા
 મળી અને તે તો રોયન પર જઈને ટીટીટ લઈ આગામીમાં એથી
 નજીકના રોયને ડીંગરી પડી. પાજરામાંથી દૂટેલા પડીની પેડે આનંદથી
 તે જંગલમાં લટકવા લાગી. તેણે જૂપ લાગતાં ગામડીઆ ખેડૂત પાસેથી
 ખોરાક ખરીદી અને ખાધા. રાત્રિ પડતાં ઘાંતની ગંજીમાં ભરાઈ સૂઈ
 રહી. બીજે દિવસે સવારમાં ટીકીને યજુ એજ પ્રમાણે કરવા લાગી; પણ
 એટલામાં જ્યો, જળી તેણે આ કેનેા અવાજ સાંભળ્યો! મોટીવારમાં
 તેણે પોતાના સ્થાનીને પેલા બિખારી સાથે લટકતો દીઠો. સોની પેડે

તાનું ગાયન બંધ કરે છે ! “ આ ” એમ કહેતાં જુને ગાયન બંધ
સ્તુતી છીએ એવી ભાવના પેલા બાળકના મનમાં પેલા યાય છે; અને
પાલી ભાવના પેલા ચતાંજ તેની પ્રથમની સ્વાભાવિક મુદ્રા બદલાઈ જાય છે.
ના ચહેરાની પ્રકૃતિથી ઘેરી જાય છે અને તે જ કાંચ પામે છે; જેની વૃત્તિ
વતંત્ર હોય છે તે પોતાના આત્મા સાથે પ્રમાણિકપણે વર્તે છે અને આત્મ
ક્રિયા બને છે. જગતનો કોઈ કાયદો તેનાથી બિન્ન પડતો નથી પણ તેની
ગ્રાથે જોડાઈ જાય છે. તે કોઈની ઈર્ષ્યા કરતો નથી, કોઈની નિંદા કરતો નથી,
કેમજ કોઈનાથી નાચતો-ભાગતો કરતો નથી.

રામ શું છે ? પ્રેમને અભાવે ઉત્પન્ન થએલી આપત્તિ; પડછાયો જોવાથી
પેટી ગએલો ધાક; ધોળે દિવસે આવેલા સ્વપ્નથી ગભરાઈને બૂમ પાડવી
તે. ખડું જોતાં ગભરાટ ઉત્પન્ન કરે એવી કોઈ વસ્તુ નથી. સર્વ દિશામાં,
સર્વ કાળમાં અને સર્વ દેશોમાં એકજ પરમતત્ત્વ વસ્યું છે અને
તે તત્ત્વ મારો આત્મા જ છે તો પછી હું કઈ વસ્તુથી કડું ? રાત્રિ
દિવસના જેટલીજ ઉપયોગી છે. તોફાન અને ગર્જના સૂર્યપ્રકાશના જેટલાંજ
આવશ્યક છે. આખી રાતોની રાતો એક હાથ પણ આંખ મીગ્યા વગર
પસાર થાય તોપણ ‘રામ’ બીજે દિવસે હૃદયેશની માફક પ્રકૃતિવત જ
હોય છે; કારણ કે “ ઉંઘ નથી આવી, ઉંઘ નથી આવી ” એવો જે હૃદય
માં ઉદ્વેગ થાય તે તેથીજ થાક લાગે છે, ઉંઘના અભાવે થાક લાગતો
નથી. જ્યારે પ્રેમમૂર્તિને માટે ઉભારા કરવામાં આવે છે ત્યારે તે કેવા
મુખદાયક લાગે છે ? જ્યારે બૂખ લાગે છે ત્યારે ભોજન સ્વદિષ્ટ લાગે
છે; પણ જ્યારે છુપાદેવી તૃપ્ત થએલી હોય છે ત્યારે ઉપવાસ પણ ભોજન
જેટલોજ પ્રિય લાગે છે. વિરહાથનો વર્ષાદ વરસ્યા પછી આનંદનું પૂર
અવસ્થા આવે છે; કારણ કે જુદાના તૃપ્તિપર પ્રેમદેવીની સ્વારી હોય છે.
વિરહાથનો આનંદ હાન્યના આનંદ જેટલોજ મુખદાયક છે તો પછી હું
કોનો પ્રતિકાર કરીશ ? જ્યારે હું તવંત્ર બાપી રહ્યા છું ત્યારે હું
કોનાથી નાથી બંડ અને કયા નાથી બંડ ? આહાહા ! કેવી નિઃસ્પૃહતા ?
કેવી બેપરવાઈ ?

જ્યારે તાવ આવે છે ત્યારે હું ત્રિભુવ અકળાતો નથી. એક મિત્રની
પેડે તેનું સ્વાગત કરું છું અને કોઈ બીજી રીતે ન સમજતાં આધ્યાત્મિક

જા હું એમ લાગે, ત્યારે મારે કોઈની પાછળ રોડી મરવાની શી જરૂર છે સર્વ આડર્શ નસુબોની સાથે જેનું તાદાત્મ્ય થયું છે તેને આપણે વિદ્યમાન કથી વસ્તુ મોહ પમાડી શકે ?

પોતે ઇશ્વરથી જિન્ય છે એમ માનનાર, આત્મા સાથે આત્મપાતક વર્તણૂક ચલાવનાર, સ્વયં પ્રકાશને સામાન્યમર્મ છુપાવનાર હુદ બદ મારૂં રૂપ મારે કયું પાપ કયું નથી અને કયું પાપ અવિધ્યમાં કર્યો નહિ ?

ભણું કે બુઝું, સદાચરણી કે દુરાચરણી, કોઈપણ પ્રકારનું સારીરિક કે માનસિક કર્મ, કીર્તિ, અપકીર્તિ, નિંદા, સ્તુતિ, કોઈપણ પ્રકારની કીર્તિપત્રની આસક્તિ, મને-આનંદસામરને બાધક થઈ શક્યો નહિ. હું નિત્ય નિર્વિકાર સચ્ચિદાનંદરૂપ છું. જ્યારે સચ્ચિદાનંદ-અનંત પ્રકાર માસ પાતાન આત્મામાંજ વિદ્યમાન છે ત્યારે મારે બીજાનો ઉપાસ માનવાની શી જરૂર છે ? મારે કોની આગળ મદદને માટે હાથ મરવાની જરૂર છે ?

યમ અને પ્રેમ.

તરીક જિજ્ઞાસા મગ્નરને આત્મપાતક બન્યો જાયો, તેનાપર પ્રેમ કયો, જેટલો તે નમારી પાંડ પોતાક પણ ન માનતાં ઠામ કર્યોજ જાયો. તમે મગ્નરને ચાહો જેટલો મગ્નર તમારા કામને ચાહ્યો. પ્રેમથી પ્રેરણા વગેરે કામને છું તમે 'યમ' નામ આપ્યો ? ના, તે તો આનંદકાવક કમલ છે.

ક્યા જેટલો છું ? જં વરતુનો આપણે સ્પર્શ કરીએ તેમજ સ્પર્શનિ અવિચાર્ય થવ તેનું નામ ક્યા પૃથ્વી ઉપર કે સ્પર્શમા એથી તે કયો વસ્તુ છે કે જં એકવર્તને મૂર્તસ્વરૂપ આપે છે ? આહા ! તે વસ્તુ પ્રેમ વિષય બાજી કયો હોય શકે ?

આપણુ યમ ઉપર પ્રેમવાળા પ્રાણીયથી મુરર કલિંદ બને છે અને તેથી નુકસાન થાયલે કેપણ થવ છે જર્મિતપ્રાણમા ક્ષિંભમાં ક્યાંકોક્યાંક યમ આપણે જ્યુ કેમ નહીં ? પ્રભુ એજ કે કરીમપાને કોઈ સમજી નથી ! તરીક જિજ્ઞાસા મદેવતુ સીંદરેને ઉત્તેજન અપાવને માટે તેમને તેમજ જુ પદાવરથી હાલી પ્રત્યાગ આપે છે !

અંતે કોઈએક વિચારક સચ્ચિદાનંદ મારે છે ત્યાં પશ્ચિમ દેશ ન વચરતું ત્યાં અજાનિ અને વચા રાહીમાં કોઈજ કંઈ છે અને ક્યાં

કેશવ નિર્જીવ થેડ થઈ પડે છે. જ્યાં ઉદ્યોગને માન આપવામાં આવે છે ત્યાં ચેતન્ય અને પ્રકાશ વાસ કરે છે અને કેશવ વધે છે. હે પ્રેમ-દેવી ! તારી શી સ્થિતિ થઈ છે ? 'પ્રેમ' ચળદનો એટલે સુધી વિપ-ર્યાસ થઈ ગયો છે કે એ ચળદનો ઉચ્ચાર ચતાંજ લેકો 'દિવ્ય-ચેતિ'ને બદલે શુદ્ધ 'વિધિલાલસા' અથવા 'મૂર્ખતા' એવો તેનો અર્થ કરે છે ! કેવી ભયંકર અધોગતિ ! કેટલીક વખત લેકો 'પ્રેમભક્તિ' અને 'ઉપાસના' વિષે પુષ્કળ ગ્રંથો મારે છે; પણ આચરણમાં તો તેની એટલી જ ઉપયોગિતા છે કે કેટલાંક સંસ્કૃત સ્તોત્રોનો મોઢેથી પાઠ કરી જાયો ! આ સ્તોત્રોનો અર્થ પણ તેઓ પૂરા સમજતા નથી; તો પછી તેમાંનું રહસ્ય અને સદૃશ્યતા તો ક્યાંથીજ સમજી શકે ? અને જ્યારે સમજે નહિ ત્યારે તે પ્રભાવે આચાર પણ શી રીતે કરી શકે ? શ્રદ્ધા ન હોય તો એટલી ભક્તિ શા કામની ? ભક્તિરસથી ઉભરાતા શ્રી ચેતન્ય મહાપ્રભુની આ કેવળ ખોટી નકલો છે.

મંદિરમાં ઉત્તમ વાલમુર સાથે દેશી બાજાનાં પદો સંભળાય છે; પણ તેમાં આત્માને શુદ્ધ કરનાર એક પણ પ્રેમાશુ જણાતું નથી.

બંધુઓ ! 'હું ખાપી છું,' 'હું પતિત છું,' એવા ચળદો તોલીને તમે ક્ષિરને મૂર્ખ બનાવી શક્યો નહિ અને તેનો પ્રેમ પણ છુટી શક્યો નહિ. જેવા તમે વિચાર કરો છો તેવાજ તમે થયો. જેવી તમારી મતિ છે તેવીજ તમારી ગતિ થશે. કર્મનો સખત કાયદો તમને કદિ પણ છોડ્યો નહિ. જ્યારે તમે 'ખાપી' અને 'પતિત' વરીકે પ્રાર્થના કરો છો ત્યારે તે તમને 'ખાપી' અને 'પતિત' જ બનાવી મૂક્યો. એ કાંઈ ભક્તિ નથી.

મારા મરીબ શ્રીમંત બંધુઓ ! ઉઘ્યાં ઉઘ્યાં સંજેમરમરનાં મંદિરો અને તમે બનાવેલા પત્યરના વિપ્લવો તમારા અંતઃકરણની અસાધિ દૂર કરી શક્યો નહિ. તમે દુઃખી છો એ હું બાલું છું તમારો ગર્વ તે વાત તમને કબૂલ કરવા દેતો નથી. દેશના બૃખ્યા નારાયણે અને મહેનતુ વિપ્લવોની પૂજા કરો. ઉપયોગી કળાઓ અને ઉદ્યોગો શીખવાને માટે ગરીબ હિંદી વિદ્યાર્થીઓને અમેરિકા એકઠો કે જેથી તેઓ હિંદુસ્તાનમાં પાછા આવીને સેંકડો બંકે હબારો ભૂખે

જો તું પાછો ફરીને જોયે તો હું અખડ અને પૂર્ણ આરોગ્ય સ્થિતિમાં મારૂંમ પડીય. બદલી ! બનામ બદલી ! નમસ્તે ! મહાશય ! નમસ્તે !

સુલલનાનો ! મને કાપી નાખવાની તમને જ્ઞ છે, પણ મારૂં અતઃકરણ તમારા પ્રત્યેના પ્રેમથી ખો છે ખિત્તીઓ ! મારા કથનનો ખોટો અર્થ કેવાની તારને છૂટ છે, પણ હું તો તમને ચાર્લ્સ હુ. અંત્યલે-સગીઓ ! તમારાં મેલાં ગદાં સુપદામાં લેઈ નહિ આવે તો પણ 'રામ' ત્યાં આવવાને જરા પણ સકોચ રાખશે નહિ.

દુઃખિત ગ્રેમ અને ખોટી સહાનુભૂતિ દેખાડવા એ ઈશ્વરનું અપમાન કર્યા બરાબર છે સાચી પ્રેમજ્વાલાની ગાયે છુદ વાતનાઓનો ધૂમાટો જાળ્યો હોય તેની ફિકર નહિ

કોઈ વસ્તુના અતઃકરણમાં સત્યપ્રેમનો જામુકો ઉઠતો હોય, પણ જો તે ટેકિફનયાદા, રીતરિવાજો, રૂઢિચરણ, સલ્તન, ઈર્ષિ-આદિ બ્યાવહારિક હતાપણુની સત્વિનો દાવ બની બધ તો તેના ખન પ્રેમની જ્વાલામાં આ વસ્તુઓ હાલ અને કોલસા જની અવર કરે છે, અર્થાત્ તેને સ્વતંત્ર રીતે બળવા દેવી નવી બહારનો દોગડીમાક અતઃકરણ ઉપર બેસાડપ થઈ પડે છે, માટે તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ

સુલલ સત્ય ! હું માત્ર તારો સત્કાર કરૂં છું તુજ મારો સખામિત્ર, ત્રિપથર, દેવ, સ્વામી અને આત્મા છે તલ્લઓ, કાયદાઓ અને રાતિઓ ! ઈશ્વર તમારૂં જનુ દેવ ! 'રામ' ને તેના સન્માર્ગમાંથી વિમુખ કરવાની તમારામાં જરાયે શક્તિ નથી તમારી ધમકીઓ, કૃપાકટાંગે કે કોપ વચનો, ભેટલા અજમાવી ચાગય તેટલા અજમાવો અસંખ્ય સાર્વજીક સલ્તઓ, આપખુદ નૃપતિઓ અને જહાગીરી ચલાવના બાંચાહો કન્ટા સ્વેચ્છાચારી મહાસલધિરા / સત્યદેવ અધિક જગવ ન છે

જેન મહેવાય છે કે પન ના - વેના તત્યેક સધાદીક મનુષ્યનો લો ! નાપવો પડ્યો હતો આ વત સાચી રોય કેલ્લૂં, પરતુ એ તો અનિવાર્ય સત્ય છે કે મનુષ્યેના દગ હાડખીજરથી બનાવવામાં આવેલા ન્તાપર જ સ્વેચ્છાવિહારી નત્તેવની પધરામણી થઈ હતી. સત્યદેવના દિવ્ય ચગપુરુષર્નાથી જેમના મસ્તકે પવિત્ર થયા હોય તેમન ધન્ય છે !

(જરાક દેશકાર સહિત) કહેવાં આ ઠેકાણે ચેત્ય લાગે છે: “જો દેશપર મારો વધારે પ્રેમ ન હોત તો હું તારાપર આટલો જાણી પ્રેમ રાખી શકત નહિ.”

જેમ સૂર્ય દરેક વસ્તુને પોષણ આપે છે તેમ સાચો પ્રેમ આત્માનો વિકાસ કરે છે. જે પ્રમાણે હિમ સઘળી વસ્તુને બાળી મૂકે છે તે પ્રમાણે આસક્તિ અથવા મોહ આત્માને સંકુચિત બનાવી દે છે.

મોઝીઝની પહેલી આજ્ઞા એ છે કે “પ્રેમ સિવાય બીજો કોઈ તારો ઈશ્વર નથી.”

આ અદેખો પ્રેમદેવ લોભ અથવા મોહને પોતાનું જલ્દી રાજ્યાસન ખુંચવી લેવા દેશે નહિ. પોતાનું એકનું એક બાળક મરી જવાથી એક બાઈ આકંઠ કરવા લાગી. ‘રામે’ પૂછ્યું: “એક સીદીના બાળકને દત્તક લઈને તારા પોતાના બાળકની પેઠે સંભાળ લઈશ કે? બાલક આમ કરવાને તું તૈયાર છે?”

પેલી સીદી જવાબ આપ્યો: “ના.”

‘રામે’ કહ્યું: “ઈશ્વરે તારૂં બાળક લઈ લીધું તેનું કારણ એજ છે.”

સર્વવ્યાપી પ્રેમ એજ સ્વર્ગના દ્વાર ઉઘાડવાના કુચી છે; એકદેથી આસક્તિ સ્વર્ગના બારણા કદિ નહિ ઉઘાડી શકે.

લોકો બીજા માણસોની કૃતજ્ઞતા વિષે બદબગાલ કરે છે કોઈનું જરાક કાંઈ કામ કર્યું હોય તો સામ્રાજ્યની પેઠે બગાલકારે વ્યાજસહિત તેનો બદલો લેવાની દોહાદોહ કરી મૂકે છે; પરંતુ સામ્રાજ્ય! જરા પૈયું રાખે, જરા શાંતિ પકડે ઈશ્વરને માત્ર એકજ હાથ નથી, સર્વ હાથો તેના છે, બધી આંખો તેનીજ છે અને બધા મસ્તકોનો માલિક તેજ છે. ત્યારે કોઈ માણસની સાથે તમે કંઈ કામ પાડો છો ત્યારે જે હાથે તેણે તમારી કોઈ ચીજ લીધી હોય, તેજ હાથે તે ચીજ પાછી આપે છે કે નહિ એમ કંઈ ધ્યાન રાખો છો કે? બીજો હાથ વાપરે તો તેમણે મુંઝવું? હાથ તમારી ચીજનો લેનાર નથી પણ હાથના માલિક છે.

તમારે ફક્ત ઈશ્વર સાથે કામ છે; મિત્ર અથવા શત્રુ નથી દેખાવી હાથા સાથે કાંઈ કામ નથી. ઈશ્વર પોતાનું દેવું જાણ કરવાનું કદિ બૂલી નથી. તમારું કોઈ પણ નિઃસ્વાર્થ કર્મ ઈશ્વરને દેવુંદાર બનાવે છે.

લેલી વખતે તેણે જે હાથ બાપચી દેતા ને, હાથ ફાડાય આપતી વખતે
 ન પુણ્ય વાપરે; મરુત કેણે બીજા હાથ માણસ-દારા તે તમારું દેણું
 વ્યાજસહિત ચૂકવી દેશે. કે અચળ નાસ્તિક ! એટલે બધા કેમ અજ્ઞાન
 છે ? તોત્ત-દેવી આત્મા સિવાય બીજું કેણે પવન વરતું સમસ્ત જનત
 ઉપર સ્વતંત્ર સત્તા લોગવતી નથી.
 મૂર્તિપૂજા શું છે ? મિત્ર અને યતુ કેવે, લાંસલ સ્વરૂપોમાં વ્યક્તિત્વ
 અને સત્યત્વ એટલે બધે નથી. માની લેવું કે નેથી એકજ ગુણ વ્યક્તિ-
 ત્વદેવ પરમાત્માનું જાન પવન રહે. એનું નામજ મૂર્તિપૂજા.
 જંગલો, નદીઓ, ઘાટોવડો અને લીલાછમ શિખરોના સમગ્રીય દેખા-
 વોથી આપણામાં સ્ફુર્તિ આવે છે, મન પ્રસન્ન થાય છે અને આત્મા તેમાં
 તરલીન થઈ જાય છે; એનું કારણ શું ? કારણ એજ છે કે આપણું મર્યાદિત
 વ્યક્તિત્વ જુદી જગ્યા છે. યદેયમાં માથે પોરી લીધેલાં બધેનાથી
 ત્યાં મુક્ત થવાય છે, અને મુદ્રણ થયા અને પવિત્ર પાણી પીવાના અનુ-
 શ્રિમ લોકર્ય અને માધુર્યથી આપણને સંપ્રસિદ્ધ થવાની ફરજ પાડતાં નથી.
 સુલાભનાં ઉદ્યાનોમાં અને આમરવૃક્ષની વાડીઓમાં જે દિવ્યગત છે,
 તેજ તત્ત્વ જેઓ પ્રરૂપો અને સ્ત્રીઓમાં જુએ છે, તેઓ આ સમસ્ત
 જગતને સ્વર્ગીય નંદનવન માને છે. એવા આત્માઓને પન્થ છે ! પન્થ છે !
 ૐ ૐ ૐ

અને રજના કરતાં આછા મહાવનો ગણવે નથી. માત્ર કહેવું એટલું જ છે કે, 'હિંદુસ્તાનમાં આપણે તમોશુણુ વિરુદ્ધ ખૂબ યત્ન કરીએ છીએ, મર્યાદા મર્યાદા તેનો પ્રતિકાર કરવાથી જ આપણે તેની આપણામાં અતિશય વૃદ્ધિ કરી મૂકી છે.' હવે તો આપણે તમોશુણુનો ઉપયોગ કરતા શીખીને તેને ઉચ્ચત્ત્વ કરવો જોઈએ. એવું ખાતર ઉપયોગમાં લીધા સિવાય જો આપણે ફેંકી દઈશું તો બગીચા શી રીતે તેમજ યશ થાય ?

તમોશુણુ એ કાલસો છે. તેના સિવાય રસોશુણુથી. અગ્નિ અને વરાળ તથા સત્ત્વશુણુથી પ્રકાશ ઉત્પન્ન થતા નથી. કોઈ મનુષ્ય દેશમાં જોતલે અગ્નિ તમોશુણુનો પાથો મજબૂત હોય છે તેટલે અગ્નિ હીલ્યાલથી ઉત્પન્ન થતા રસોશુણુના અગ્નિ અને સત્ત્વશુણુના પ્રકાશનું ભેદ વિશેષ હોય છે; એ સિદ્ધાંત આધુનિક મસ્તકવિદ્યાના સિદ્ધાંત ત્રાથે બદલે મળે છે. એ યાજ્ઞમ્ય કહ્યું છે કે નૈતિક અથવા બીજા કંઈ (બુદ્ધિવિધ્યક) વિકાસ માટે તેટલો થયો હોય, તોપણ તેજસ્વિતા અને ચારિત્ર્યની શક્તિઓને મનુષ્યની તામસી વૃત્તિનો મજબૂત આધાર મળ્યા સિવાય તે નિરૂપયોગી નિવરે છે, અને તેથીજ હિંદુ લોકો મહાદેવને તમોશુણુના અધિષ્ઠાતા કહે છે.

હિંદુસ્તાનના એક કલાકેટીના સમયમાં આપણે જન્મેલા હોવાથી દેશસેવા કરવાના પ્રયત્ન જોઈએ તેટલો છે; અને તેને માટે આપણે ઈશ્વરનો ઉપકારજ માનવો જોઈએ. આપણે ભાગે આવેલું કાર્ય લોકોત્તર રૂપેને પણ સ્ફૂર્તિ આપનારું અને કાર્યકારક છે. કહેવત છે કે જો ખૂબ જોયે છે તે સંપૂર્ણ તાલ થઈને ઉડે છે. હિંદુસ્તાનને મહા આદ નિદ્રા આવી હતી તેથી તેનો બાગ્યતિ પણ તેવીજ લોકોત્તર થવાની છે. હિંદુલોકોના આપણે જે ઉત્પન્ન કર્યું છે તે આ બાગ્યતિ જ છે.

દોષ સોધવાની દૃષ્ટિ દૂર કરીને શુભઆકંક્ષા વધારવી: બંધુભાવ, કાર્ય કરવાની વૃત્તિ, એકત્ર થવાની ટેવ અને મહેનત-બરેલાં કાર્યો કરવાના ઉત્સાહને માટે હિંદુઓને બાગ્યત કરવા: એ 'હાથ ધણ' આવશ્યક છે.

અરે! એક પંથવાળાએ જીવન ઉપર ટીકા કરવામાં અને ને

વિખિન્ન શ્લોક આધુનિક દ્રાવ્યમાં લાગુ પડે છે:—

યજ્ઞશિષ્ટાદિના સંતો મુચ્યન્તે તર્વાંકિરિપયઃ ।

નુંજતે તે તપં પાપાયે પર્વંત્યામકારણાત્ ॥

ગ્રી. મગધદ્વાતા ગ. ૨. ૧૨.

ઈન્દ્રપ્રાપ્તિ દેવી દેવ તો સંન્યાસવૃત્તિ ધારણ કરે, એટલે કે ત્યારબાદ પૂર્ણ ત્યાગ કરીને તમારું હૃદ્ય વ્યક્તિત્વ હિંદુભાવના વિરુદ્ધ સ્વરૂપમાં નેજાવી દે. આનંદ અથવા ઈન્દ્ર એજાવયો દેવ તો રાષ્ટ્રીય નીતિના વિચારોમાં પોતાની સર્વ વૃત્તિઓનો લોભ આપનાર પ્રાણજીવ સ્વાય ધારણ કરે. આનંદપ્રાપ્તિ દેવી દેવ તો પ્રત્યેક હોદ્દા પોતાના જીવનનો ભોગ આપવાની દાત્રિયવૃત્તિ ધારણ કરે. ઈન્દ્રપ્રાપ્તિને માટે પોતાની સર્વ સંપત્તિ સમૂહના સંગ્રહ કરીકે સાચવી રાખનારી ખરી વૈરયવૃત્તિ ધારણ કરવી જોઈએ. આ લોકમાં કે પરલોકમાં આનંદ અથવા રામ-આનંદધન રામ-નો સાક્ષાત્કાર કરવો દેવ અને તમારા મનમાંના અમૂર્ત ધર્મવિચારને મૂર્ત અને દ્રશ્ય સ્વરૂપ આપવું હોય, તો દોષ દોષે પુણ્યચાળી શુદ્ધોને નીમી આપેલા શારીરિક કષ્ટદારા તમારે તમારા હાથ-પગપડે આ સંન્યાસવૃત્તિ તથા પ્રાણજીવ, દાત્રિય અને વૈરયની વીરવૃત્તિઓ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ. સંન્યાસવૃત્તિનો અંત્યજોના કર્તવ્યપાલનમાં સંયોગ થયો જોઈએ. એ એકાદ માર્ગ અત્યાદે રહ્યો છે. ઉડો, બગૃત થાઓ.

બીજા દેવો પણ અત્યાદે આખા જગતની પ્રસભૂગિ હિંદુસ્તાનને પોતાના હાથતથી આ ધર્મ શીખવે છે. ત્યારે એક બાપાની વડપુને પ્રવચન પાળીને માતાની નેવામાં રહેવાને (ગૃહધર્મ) માટે સંન્યાસ દાખલ કરવાની ના પાડવામાં આવી, ત્યારે તેની માતાએ આત્મહત્યા કરીને ઉચ્ચ રાષ્ટ્રીયધર્મને માટે જોણા મહત્ત્વના ગૃહધર્મનો ત્યાગ કર્યો.

અતુલ પ્રતાપી ગુરુ ગોવિંદચંદ્રે રાષ્ટ્રીયધર્મને માટે વ્યક્તિવિરયક, સાંસારિક અને સામાજિક ધર્મોનો જે ત્યાગ કર્યો, તેમની ગરોળરી કર નારા બીજાં કયા કર્મો મળી આવશે ?

લોકોને સત્તાની મહત્ત્વાકાંક્ષા હોય છે. ત્યારે તમારું વ્યક્તિત્વ આખા સમૂહના વ્યક્તિત્વ સાથે વાદાત્મ્ય પામે છે, ત્યારે એવી કઈ પ્રચંડ અભયાર્થ ગૃહિત છે કે જે તમારા હાથમાં આવી શકશે નહિ ?

છેવટે હજારત મહમદ પેગંબરના મુદર શબ્દોમાં એ સહિતનો મને
દાખલો આપવા દોઃ

“સૂર્ય મારા જમણા હાથ ઉપર અને ચંદ્ર ડાબા હાથ ઉપર આવીને
બેસે અને બન્ને મને પાછો ફરવા કહે, તોપણ હું તેમનું સાંભળવાનો નથી !”

હમ રૂબે દુકડે ખાયેંગે, ભારતપર વારે બાયેંગે;
હમ સૂખે અને ચખાયેંગે, ભારત કી ભાત બનાયેંગે;
હમ નંગે ઉમર ખિતાયેંગે, ભારતપર બન મિટાયેંગે;
સૂલોંપર ફાટે બાયેંગે, કાટો કો રાખ બનાયેંગે;
હમ દર દર ધકકે ખાયેંગે, આનંદકી ઝલક દિખાયેંગે;
સખ રિશતે નાતે તોડેંગે, દિલ ઇ આતમસમ બેડેંગે,
સખ વિધવેંસે મુંહ મોડેંગે, સિરપર પાપોકાં ફેડેંગે.

રામ.

ૐ ! ૐ !! ૐ !!!

૧૩-સચેત શાંતિ.

ઉદાર પ્રકૃતિ દરરોજ લાખો ખનિએ, વનસ્પતિએ અને પ્રાણીઓનેા અપભ્રવ (વિના દારણે વાપરતું તે) કરવી વળાય છે. પણ કાંઈ દરકત નહિ, પ્રકૃતિ અને ' સમ ' દર કલાકે લાખો પ્રાણીઓ અને લાખો ખજાનાઓ ખરવી નાખવાની શક્તિ ધરાવે છે. વસ્તુનેા નાશ ક્યાં થવાને છે ? તે અને ત્યાં જ્યાં તેાપણ મારામાજ રહેવાની છે. પ્રાચીનકાળમા ત્યારે હિંદમાં યુદ્ધ થન હતું ત્યારે તે મારા યના ખીરસામા હતું, હવે ત્યારે તે પશ્ચિમમા ધસઘાસ ગયું છે ત્યારે તે મારા જમણા ખીરસામાં આવ્યું છે. હું સમુદ્ર છુ, બરડી અને એટ બન્ને મારામાં જ યાય છે. અનુદા રાખવાથી અને વેર લેવાથી આપણું કલ્યાણ કયો નહિ, પણ કર્તવ્ય બળવશથી-પ્રેમ રાખવાથીજ કલ્યાણ થશે. ' પ્રેમ સર્વને છોડે છે ' એવું જ કહેવાય છે તે કાઠ આટું નથી વસ્તુની પાછળ દોડવાથી તેના ખરા માલિક થઈ શકાતુ નથી. " કપૂર, કપૂર, ઉતુ રહે, મારે અને રાખી મૂકુ છે " એમ કહેવાથી કપૂરનો એક દુકાન પણ નમારા હાથમા રહેશે નહિ. પણ પ્રેમથી આખી દુનિયા તનારી છે એવે બહુભવ તમને મળી શકશે. મારા પ્રેમથીજ ખરા માલિક થઈ શકાય છે ખીજી માલિકીઓ ખારી, વૃદ્ધાદ અને દેવી નિયમના C. લખાની કડામ આવી જાય છે. એ કે મનુષ્ય ત્યાર્થપર રજાથી તેને યોગ્ય અને કાવ દાસની માલિકી એવુ જામ આવે છે.

તેણે હવેર મણલોના માધવડે કાનની છાનનેા નોંધાવતાં ૧૯૨૨ નેચરવેગ નામના આપણુદ પાસાહે એક વખતે હોજર વિને પેન્ટ પાસે લોહાવી મંજાવ્યો. કવિએ પેતાના એક દાણમા એન ઉત્તુ હનુ કે, " સનમ (પ્રિયા) જ આલ ઉપરના લગને આટે દુ પનરત નને

બાળ કે જેથી હું-નું, માફ-તાફ હંભાદિ અહો-મનત્વના સર્વ ભાવો બાળી બાળ અને સર્વ તેજના તેજમાં પોતાનો રહે પણ મળી બાળ, આત્મ ઉપનિષદનું અરિધાસાત્ત પાળનાર કોઈ જણાવે નથી.

મુધારાના બાળકો ! તમારાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો અને દલાઓનો અમે સ્વીકાર કરીએ છીએ, પણ કૃપા કરીને બહુ છાપરે ચલાવ્યો નહિ. પ્રેમ એ સૂર્ય છે અને દુનિયાનાં શાસ્ત્રો તેની આસપાસ ફરનારા કાંઠા તથા ઉપકરણો છે.

મનુષ્ય સાથે પછે ફરતું સગપણ ધરાવનાર ખનિજ પદાર્થો અને પૃથ્વીનો વિષે ભૂસ્તરવિજ્ઞાન વિવેચન કરે છે. જન-પ્રતિશ્ચાર વગી તેથી જરા શ્યા વિચનું વિવરણ કરે છે. ખગોળવિદ્યા માણસથી ઘણું દૂર રહેલા પ્રાણી સંબંધી જ્ઞાન આપે છે ચરીરશાસ્ત્ર માણસના બાહ્ય હાડપિંજર અને અસ્થિતું જ્ઞાન આપે છે માનસશાસ્ત્રમાં ફક્ત મનના જુદા જુદા યાપાદો જણાવ્યા છે, પણ નેમશાસ્ત્ર તો મનુષ્ય તેમજ પ્રકૃતિના પરમ ભૂતની સમજ આપે છે એ વિજ્ઞાન તો એક કળા અને શાસ્ત્ર બન્ને છે. શાસ્ત્રીય સૂર્ય તો એક મહાન નૂરના પ્રેનરૂપી અગ્નિનો અથવા જ્વલંબાદિતીયમ એ તત્ત્વનો માત્ર તણખો છે.

ત્યારે નાનો ફેંકલીન પગ જ ઉઠાવતો હતો ત્યારે તેનો બાપ બેન્ડા-મીન દોરીના ખોસેલી લોહચુબકની તોયને ધારી ધારીને જોતો હતો તે અવકોટન દરવાના એવો તો લીન વહ જાયો હતો કે પૃથ્વીથી પોતાની અંતરે જુદી ધારતોજ નહોતો બધા નાણસ - મુઠ કાર્યમાં ચાલતો. મધ્ય તાલીન વર્ષ બાળ ત્યાં તેની જ્ઞાનપાત્રની સગી ચીજે લાચે ગુ તેનું તાજાનું નવી ૧૫ ? તે જ પવનના પુત્રના જવો નથી બની જતો ? પ્રકૃતિના અંત - ની ના તેન અંત કંઈ મળી બાળ છે અને આના કરીને પ્રકૃતિ - નો તમા પોતાન બની બાળ છે પૃથ્વીપરના વિજ્ઞાનીના ના બાળની ના ના સગી નિર્જા બાળ ધનંદ છે, બધી તેને જોતો નાપ ના બાળ બાળ બાળ બાળ રીત બાળ પ્રમાણ જોતાજ આપ ના ના બાળ બાળ બાળ પ્રમાણ સાથે એકતા વળવે છે

પે મનુષ્યો વાળ જ્યાં નમ - નમ અઠેનજાના નાપ ના છે, ત્યારે લેદલાવનાની માયા ટગી બાળ એની લા નીના બીજાની

લાગણીઓ બને છે; એકનો વિચાર બીજાના વિચાર બને છે એ
પરોક્ષ દર્શન સમગ્રાણુ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

મયિં સર્વમિદં પ્રોતં સુષ્ણે મણિગવા રથ ।

તેવી રીતે એક દોરામાંજ જુદા જુદા મણુકાઓ પરોવાયેલા હોય
તેવી રીતે મારામાંથીજ આ સઘળું વિસ્તાર પામ્યું છે.

જે જે તણી પ્રીતિ ધરે, તે તે ખરેખર તું બને;

યદિ દેવપર પ્રીતિ કરે, સાક્ષાત્ પરમાત્મા બને.

જો ધૂળ પર દષ્ટિ કરે, તું ધૂળ વિષુ બીજું બને ?

આહાહા ! આપણા પોતાના અંતઃકરણને ખોરાક કેવો પુષ્ટિકાર
કેવો સ્વાદિષ્ટ અને કેવો સુખદાયક છે ! એના લેટલો સ્વાદ બીજા કે
વસ્તુમાં નથી. 'શમ' એ ખોરાકની સાથે કાંઈ કાંઈ દિવસ થોડું દ
પીએ છે, તે સિવાય બીજું કાંઈ ખાતો નથી.

આકાશમાં યામિનીસ્વામી શત ક્રમ્યો તે જુઓ !

નરનાર સૌ તેને વિદોહી તાપ પોતાના પુઓ !

તવ સુખપંકજ-સુધા નેવી નિત્ય કુમુદબધવા !

સુખ હૃદયના તાપો રમાવી સફળ માનુ જાંદગી

ના શમ્યૈદ બોલાવશે ના ભિયમ્યન્ને તેંડેશ,

આનંદમય જાને બધુ હુ ખ મુજનં તેા મર્વયા.

હે નમરના તું નમરજન ! સ્ત્રીકાર મારી બદગી,

તે નગરની બાહોજલલી છે તને સુખ બંદગી

તું ગમનસુખિન ગિરિશખર આદર તું પામે હૃદયમ,

હે ભજકભરિત રીતિરિવાજો દૂર હો તમ દૂર હો.

સકલુ ને કુર્યુલ, ધારા, પંચ, શ્રાતિ પુદ સૌ,

મિત્રો અને શત્રુ બધાં બધન અને સંબધ સૌ.

મિલકત અને આસક્તિ કે વળી સત્ય કે અનૃત હો,

નિશા અને દિન દેશ કાળ તથા ભર્યો સંસાર દો.

એ સર્વ વસ્તુને પ્રણામો હું કરું છું હૃદયથી,

મારું ભયુ છે હૃદય આ બસ પ્રેમથી બસ પ્રેમથી.

પુષ્પો અને સંજીત તેજોમય બધાં જે કિરણ છે,

હું તે પ્રતિજ્ઞા પ્રેમથી મસ્તાન ને સુવતાન છું.
 ધારિ અને દિન એ બધું સ્નેહી સ્વરૂપે બાસતું,
 વિભિર તેજસ્વીપણું તો એકરૂપે લાસતું,
 આનંદની લહેરો મહીં તોણાં મુંખેથી ખાઉં છું,
 આનંદ ને આનંદનાં ગાયન સંદોદિત જાઉં છું.
 મૂંઝે મને એકાંતમાં યાદો વમે તો દૂર હો,
 બસ દૂર હો, બસ દૂર હો, બસ દૂર હો, બસ દૂર હો,
 ધરમાળ મુખ્યા ને સમે મુખ 'હા' બાળીને ટાપ દે,
 પિતા અને માતા ભગિની જ્ઞાતની વિદાય લે;
 હા ! હા ! સમય સંવાપનો કેવો હૃદયમાં લાગતો,
 ગદ્ગદિત સરતા ચાન્દ આખો દેહ સંભાવિત થતો.
 તેજેમથી સંસારમાં દાખલ થતાં આદર વને !
 દર્શન પ્રભુતું જ પ્રમાણે અતિ આદરથી ભર્યું;
 છેલ્લાં વચન મારા જદા વાણ સગરુમાં રાખલે,

“ગદ્ગદિત સરતા ચાન્દ આખો દેહ સંભાવિત થતો.”

પ્રેમી મનુષ્યને મન મોટી, નાની, મુંઝે, કઠરૂમી, ઘેસ, દનિષ, આક
 વંક, જનાર્જક, સપગી વસ્તુઓ એકજ છવતી પ્રેમપ્રતિમાનાં બુદ્ધ
 છાંદ્રિયો છે, અને સપગી વસ્તુઓએ એકજ આત્મા રોકે છે તથા
 તેને આ બધી વસ્તુઓ એકજ હૃદયેશ્વર-પરમાત્માના બુદ્ધ બુદ્ધ ગૂંધારે
 છે એમ લાગે છે.

આદાહા ! આ કેવો મોટો જ્ઞાત્યંત્રામર ! પ્રેમનો કેવો મોટો દ્રવિ
 પ્રિય ! વમને પોતાની પ્રિયાના કાળા પાળ, તેના પવન-તેજસ્વી સ્પર્શ
 જેટલાજ આર્જક અને તુલર લાગે છે. તેથીજ રીતે ‘રામ’ ને અતિ
 દિવસના જેટલીજ સુખદાવક લાગે છે, મૃત્યુ છવનના જેટલુંજ મરુ
 લાગે છે અને સતુએ મિત્રોના જેટલાજ પ્રિય લાગે છે.

કેની મિલકત સૌરાષ્ટ્ર જઈ દોષ તે આજુબ કેવો મુખી છે ! ત્યાજ
 બધેનમાથી છુટો થતાં જે પરમાત્માની સાથે નિહત નંબરેમાં આ
 ચકે એવો દોષ તેની શી નાની જગથી ઉઠેલો તે વધારે મુખી ર
 શકે છે. મુલકમાન લોકોના સાક્ષ્ય એક એવી વાત છે કે એક

ઈચ્છાહીમને સસુદ્રર્થદત્ત કરવાની ઇચ્છા થઈ. ખિન્નરા અથવા વરુણ તાએ તેના વહાણના પોતે કપ્તાન થવાની માગણી કરી. પ્રથમ તો ઈચ્છાજીવણપણથી તે માગણીનો સ્વીકાર દીધો, પણ પુનઃ વિચાર કરીને વરુણને કહ્યું: “હે ઉદાર બંધુ! મને માફ કર; હું મારા વહાણમાં માગતોજ નથી. પ્રેમરૂપી ઈશ્વર માફ વહાણ ચલાવે એ અધિક પ્રિય છે. તારા હાથમાં હવે સુ આવશે એટલે જહાજને મુરતાની જરૂર નથી. આથી મારે તારાપર અવગંબી રહેવું પડશે ઈશ્વરનો પૂર્ણ રીતે ભરોસો રાખવા માર્ગમાં તું પડદારૂપે નડશે. હરીને મારી અને ઈશ્વરની વચ્ચે તું ઉભો રહે નહિ. મારા બંધુ ખિન્નરા પર આધાર રાખવા કરતાં ઈશ્વર ઉપર સંપૂર્ણ ભાવે નાખવું મને અધિક આનંદ થાય છે.”

વિચારથી બેહોશ થઈ ગયેલો આચક બોલે છે કે, “હે વિદુષી! તું ચમક્યા કર! તારી મેયગર્જના ચાલુ રાખ. હે વાવાઝોડા! તોફાન બારી રાખ! હે પવન! તારું કુંઠાતું ચાલુ રાખ! હું અન્યથા આપું છું! હે સ્વર્ગીય મેયગર્જના! તું મારી સુકમાર મિલકત બચાવી રાખીને એક સણવાર પણ ગાઠ આલિંગન દેવાને માટે પાસે હાથે છે?” જીવંતીના કડવા અનુભવો! આપણિ, સંકટો મિટ છે? માત્ર જીવંતીની આ સર્વ દાતામાંથી ઈશ્વરપ્રેમવિરહ દાવાય મધુર મદિરા આપણને કાઢત. આવડતું લેખકે.

લો જીવંતી આ, નૃપુ વડેને આપને અર્પણ થશે;

લો દુદય આ, તારા પ્રાણના દમ અંગે વાધશે;

લો આંખ આ, તારા નિશાની તે તારા ભરપૂર હશે;

લો હાથ આ, મુજ પ્રાર્થથી પ્રત્યેક દમનો મુકશે.

પ્રિય પાકગણ! તમને કદિ નિષ્કામ પ્રેમ કરવાનો, સર્વસ્વ અપ કરવાનો, પ્રેમથી બદલ થવાનો-નહ, ના, સુદૃઢ થવાનો અનુભવ પ્રાપ્ત થયે છે? જો એ અનુભવ હશે તોજ તમે નીચે જણાવેલા વિચારોનું તારા સમજવાને સક્ષિપ્તવાન થશો.

કેવે મેજની આ તરફની રૂપાની, પ્રેમો! સ્વપુને વાપરે ધેરી બંધી;

વળી જોડપર આપ સ્વચ્છંદ ચાલો, અને વિરહે દુઃખીને મુખ આપો;
પ્રત્યુ અપના ચરણનો દાસ હું છું, સ્વીકરો વિજુ દાસનો દાસ હું છું.

અર્થ:—પ્રેમો ! મારા દેહની ચામડીનાં જોડાં કરાવો. અને હૃદયની
શિરાની દોરી બનાવો. આપના ચરણકમળનો સ્પર્શ કરવાને ઉત્સુક બનેલા
(વિરહથી દુઃખી થએલા) મારા જોડની સાથે તમારા ચરણનો સ્પર્શ
થવા દે. મજા છે ! હું તમારા ચરણનો દાસ છું.

એવું કયું કામ છે કે જે પ્રેમના યોગથી ચોલીનું અને મુંદર ન
બને ? જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં નાના-મોટા, ઉચ્ચ-નીચ, કયાનો લેહ રહેતો
ધી. ત્યારે કોઈ પણ કામ પ્રેમથી પ્રેરિત થઈને આપણે કરીએ છીએ
ધારે તે અતિથય દુઃખર હોય તોપણ આપણને સ્વર્ગીય લાગે છે.
જાર્થજુદિથી અતિ ઉચ્ચ સ્થિતિ પણ ત્રાસદાયક અને કંટાળાભરેલી
રાગે છે. તમે ગમે તેવી સ્થિતિમાં હો, પણ પ્રેમ તેને મધુરજ બનાવશે.
પૂર્વ દુઃખો, આહતો, ચિંતાઓ અને વિપત્તિઓ માત્ર સ્વાર્થજુદિમાં
થીજ ઉત્પન્ન થાય છે. અતિથય દુઃખદ સ્થિતિપર પણ પ્રેમ કરશે. તે
કેમાંનું દુઃખ કયાં રહેનાર છે ? આપણાં સવળાં દુઃખો, આપણા સમજા
વંતાપો, પ્રેમરૂપ પ્રિયાએ ચોવાને આલિંગન દેવાને-આપણને ભગૃત
સ્વાને માટે કરેલાં અડપલાંજ છે. હલાવણું, હદોળણું અને અસહાવણું
એ ખીડી પ્રેમપ્રિયાનાં અડપલાંજ છે. પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિ ઈશ્વર પ્રેમથી તમને
જમાડે છે ત્યારે ઉઠો, ભગૃત થાઓ.

તારે મુખેથી ધવજ કરવા એક ઉત્તર લાહરો,
કે આંખ સાથે આંખ મેળવવાજ નિશ્ચય માહરો.
શું સાંભળે છે તાડપત્રોને નિસાસો નાખતાં ?
નિઃવાસરૂપે દલી મયો એ તું સ્મરણમાં આવતાં !
રે ભગ લાહરડા વીર રે ભગ લાહરડા વીર,
હું નમન કરું છું તુજને મુજ પ્રાણથી અદકા વીર.
તે ઉગ મારા પ્રેમને શાંતિ નહિ કંઈ આપશે,
આનંદ તણી ધમ્મી નહિ તે શાંત કહિએ પાડશે.
શું જુએ છે તું સતત પડતા દિમાચ્છાદિત ગિરિ ?
ના ના નહિ તે કરી શકે કહિ એવી મારી નોટરી.

રે જાગ લાકડા વીરા રે જાગ લાકડા વીરા,
 હું નમન કરું છું તુજને સુજ પ્રાણથી અહકા વીરા.
 મું સાંજળે મંગાતળાં ખજખજ વહેતાં નીર છું,
 પણ સતત વહે છે આ હૃદયમાં એથી ઉંડી લાગણી.
 ઉંડી વહે, ઉંડી વહે છે, એજ મારી માગણી,
 એ લાગણીના પાણીથી શુદ્ધાત્મ બનજે વીર છું.
 રે જાગ લાકડા વીરા રે જાગ લાકડા વીરા,
 હું નમન કરું છું તુજને સુજ પ્રાણથી અહકા વીરા.

૧૪-ઉત્કર્ષનું રહસ્ય.*

એક વાર એક માણસે ત્રણ ઊંકરાઓ વચ્ચે સરખે બાને વહેંચી દેવા માટે એક બેઆની આપી. ત્રણેએ બબારમાં જઈ કંઈક સાઈ ખાવાનું લેવાનો કારણ ક્યો. તેઓમાં એક ઊંકરા હિંદી, બીજો અંગ્રેજ અને ત્રીજો ઇરાની હતા. તેમાંના કોઈને એક બીલની ભાષા પૂરેપૂરી આવડતી નહોતી, તેથી શું ખાવાનું લેવું એ વિષે વાદવિવાદ થયો. અંગ્રેજ ઊંકરે ‘વૉટરમેલન’ લેવાનું કહ્યું. હિંદી ઊંકરે કહે: “છદ, મેરકું તો હિંદવાના ચહીયે;” ત્યારે ઇરાની ઊંકરે કહે: “નહિ નહિ, મુઝે તો દરખુચ હી હોના.”

એ પ્રમાણે શું લેવું એ બધી વાર મુઠી નહી થઈ શક્યું નહિ. બીલને શું ગમે છે તેની પરવા ન કરતાં પોતાને ભેઈતું જ લેવું એવી પ્રેમીએ હઠ પકડી, તેથી તેમની વચ્ચે કણ્ઠ્યો થયો. એવી રીતે લડતાં લડતાં તેઓ રસ્તે જતા હતા એટલામા ઇંગ્રેજ હિંદી અને ફારસી ત્રણે ભાષા ભણનાર એક માણસ તેમને ભેળા. તેઓને આવી રીતે લડતાં જોઈને તેને ગમત પડી અને તેમની પાસે બંધને કહ્યું: “ઊંકરાઓ, આવો, તમારો કણ્ઠ્યો હું પલાવુ.”

ત્રણેએ પોતપોતાની ફરીઆદ કહી સંભળાવી અને તેનું કહેવું કમલ કર્યું. તેમની પાસેથી તે માણસે બેઆની લઈ તેમને દૂર રસ્તે એક બાજુએ જઈ ઉભા રહેવા કહ્યું અને પોતે પાસેના બબારમાંથી તે બેઆનીનું એક મોટું તરણુચ લઈ આવ્યો. તે ગુપચુપ સંતાડીને પેલા ઊંકરામાંથી અંકેકને પાસે બેલાવ્યા. પ્રથમ પેલા અંગ્રેજ ઊંકરાને બેલાવ્યો.

+ તા. ૨૬-૧૦-૧૯૦૩ ને દિવસે સાનકાન્તિસરો-અમેરિકામાં મોહન મેટલોલમાં આપેલું બાખ્યાન. જાપાનના યોકોહા નહેરમાં આજ વિષય પર આપેલાં બાખ્યાન કરતાં આમાં વિશેષ વિસ્તાર છે.

સંપાદક

અને તેને ખબર ન પડવા-દેતાં પેલા તરણુચના ત્રણ સરખા કકડા બેક તેને આપ્યો; અને કહ્યું કે, “ તારે આજ ભોંધતું હતું ને ? એકરો પહોળા ખુશી થયો અને “ હા ! મારે એ જ ભોંધતું હોયમ કહી આનંદ પ્રાપ્તો પ્રાપ્તો નાચતો દૂદતો ચાલ્યો ગયો.

પછી તે માણસે પેલા ધરાની ઓકરાને બોલાવ્યો અને પેલા પ્રતો બીજો કકડો તેને આપીને “ તારે આજ ભોંધતું હતું ને ? ” કહ્યું. પેલા ઓકરો તરણુચ ભેડ અત્યંત ખુશી થઈ ગયો અને “ તારું તરણુચ, આજ મારે ભોંધતું હતું, ” એમ કહી ખુશ થતો તે ચાલ્યો ગયો.

પછી પેલા હિંદી ઓકરાને બોલાવ્યો અને ત્રીજો કકડો આજ તારે ભોંધતું હતું ને ? ” એમ પૂછ્યું. તે ઓકરો પણ એ જો સંતુષ્ટ થયો અને “ હા આજ મારે ભોંધતું હતું; યહી મેરા જીના, ” એમ કહી એ પણ ચાલતો ગયો.

હવે આ કથાએ શા કારણથી ઉત્પન્ન થયો હતો ? ઓકરા જો એ દટો થવાનું મૂળ કારણ શું ? કેવલ નામલેહ. નામમાં ફેર મેટલુંજ ને ? નામલેહ કહારી નાજો, નામલેહના પડાની પાછળ ભૂં મેટલો વૉટરમેલન, હિંદવાના અને તરણુચ, એ ભૂકાં નામથી એ માત્રી વરતુ એકજ છે એમ જણાઈ આવશે. ત્રણે નામોના મૂળ મેટલ વરતુ છે. ધરાન કે હિંદુસ્તાનના તરણુચમાં અને ઇંગ્લેંડના તરણુચમાં કદાચિત્ કંઈક ફેર હશે, પણ ખરી રીતે ફળ એકજ છે-વ એકજ છે. ભુલક લેહતું વિશેષ મહત્ત્વ નથી.

જુદા જુદા ધર્મો અને પંથોમાં વિવાદ, દંડા અને અજુજનાવ ભેદ ‘દામ’ ને એજ આશ્ચર્ય થાય છે કે, ખ્રિસ્તિઓ યાહુદી લોકો સહ છે, યાહુદીઓ સુસલમાનોને જુદા કરાવવા પ્રયત્ન કરે છે, સુસ માનો હિંદુઓ સાથે દટો કરે છે, બ્રાહ્મણો જોદોને દ્રવણો આ છે અને જોદો પણ સામે તેવોજ ખદલો વાળે છે. આવા કથાવાદ બહુ ગમમત આપે એવા હોય છે; પણ એમ થવાનું ખુબ્ય કારણ શું ખરું ઉપર દહેલી નામલેહ છે. ફક્ત નામોનું આવરણ દર કરે, નામો

‘રામ’ વણીવાર ‘વેદાંત’ એ શબ્દ વાપરે છે ‘વેદાંત’ એ કુદત એક નામ છે; પરંતુ કેવળ એ નામ જાણીનેજ ઘણા લોકો ‘રામ’ તુ કહી પશુ કહેવું જાણતા નથી. એક મનુષ્ય આવે છે અને ખુદનું નામ કહીને ઉપદેશ કરે છે; પરંતુ તે કાનને ન જાગે એવું ખુદનું નામ છે કે એટલાજ ઉપરથી ઘણા લોકો તેનો ઉપદેશ જાણતા નથી. કૃપા કરીને વધારે વિચારવત બનેા આ વીચની સતી છે નામલેદથી પર યવાનો આ સમય છે ‘રામ’ કિવા બીજો કોઈ ને કઈ તમારી જાને મૂકે તેને અતર્જિત યોગ્યતા પ્રમાણે અહલુ કરી કેવળ નામ જાણીને જ મહારાષ્ટ્ર, સુચરાઈ કિવા ક્ષારાઈ જયો નહિ દરેક વસ્તુની તેના નામ ઉપરથી નહિ પણ શુભદોષ ઉપરથી પરીક્ષા કરતા થીજો. તે ઉપયોગી છે કે નહિ તેનો વિચાર કરી અનુક ધર્મ નિશ્ચય પ્રાપ્તિ છે માટે તેનો / સ્વીકાર કરવો યોગ્ય છે, એમ માની બેસવું જોઈએ નહિ પ્રાપ્તિ નતા ઉપરથી / તેની તત્ત્વતા અને યોગ્યતા મિલ્લ થઈ શકતી નથી હામી વખત જુના ઘર પાડીને નવા બાંધવા પડે છે વચ્ચે જુના ઘર્ષ જાણેલા હોય તે બદલવા / પડે છે નવીનતા નવીન માગ પણ ન્યાયપુરસ્કર હોય તો તે પણ પ્રભાવના ઝાકમલયા નુદર ગુલાબ જેવો / ઉત્તમ છે, તેવીજ રીતે અનુક ધર્મ નવો છે એટલું જ જોઈને તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ નથી વસ્તુઓ હમનેવા સારીજ હોય છે એન પણ નથી, કારણ કે એ સમયની કસોટીએ ચરેલી નથી બધા મનુષ્યો-ઢાલગ આખી મનુષ્યજાતિ-અનુક ધર્મ પર નજા રાખે છે, એટલા / ઉપરથી તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ, કારણ કે / નતનના સ્ત્રી મોટી સખ્યાની સેતાનના ધર્મ પર-અજ્ઞાનથી લરેલા ધમ પર-અધમના હોય છે એક સમય એવો હતો કે બ્યારે જનસમાજને ગુલામગીરીના ધધા પ્રત્યે દિલગોજ હતી, એ ઉપરથી ગુલામગીરી એ યોગ્ય અને ઈચ્છવા જતી બાગત છે એન કહી સમય નહિ એનાઢ ધર્મના અનુક અનુક માલુમો છે એ / હા / ઉપરથીજ તેપર ધજા રાખવો નહિ કોઈ કોઈ વખત એના ધર્મનો સ્વીકાર કરનાર મૂઠીભર લોકો અધારામા બૂલા પડેલા હોય છે અનુક નહાન યોગી કે ત્યાગીએ અનુક ધર્મ સ્થાપ્યો કે ઉપદેશ્યો છે, એટલા ઉપરથી તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ, કારણકે જલ્લે તર્જસ ન પરિ

કરવો એકજે સ્વતંત્રતાપૂર્વક તમારી પોતાની દૃષ્ટિ દરેક બાબત બેલવી
શીખો, શીખના પ્રયત્નપર આધાર રાખનારી બુદ્ધિને ઓળી ઘો. તમારા
પૂર્વજો અમુક ધર્મમાં મદા સખતા હતા તે તેમને માટે યોગ્ય હતું
કારણ કે તે તેમને એકને નહીં કહ્યું હતું પરંતુ આજ તમારે મોક્ષ
મેળવવો એ તમારું પોતાનું કામ છે, તમારો ઉદ્ધાર કરવો એ કામ
તમારા પૂર્વજો નથી! અમુક ધર્મ ઉપર તેમને મદા હતી તે પ્રમાણે
આશીને તેઓ ત્યાં હોય કે નહિ, પરંતુ તમારો મોક્ષ તમારો પોતેજ
મેળવવો એકજે જે જે તમારી સામે આવે તેની યોગ્ય પરીક્રા કરો અને
તે તમે જાતે કરો. તમારું સ્વાતંત્ર્ય વેચશો નહિ. કદાચ તમારા પૂર્વજોને
એકજ ધર્મ જલાવવામાં આવ્યો હશે, પરંતુ તમારી સામે સર્વ પ્રકારનાં
સત્ય, સર્વ પ્રકારના ધર્મ, સર્વ પ્રકારનું વાતચાલ અને સર્વ પ્રકારના
ચાલો સપ્રયોગ સિદ્ધ કરી જલાવવામાં આવે છે. તમારા પૂર્વજોના ધર્મ
તમારી પાસે છે, એટલા ઉપરથીજ તે તમારો એમ જણાવું હોય તો
તેજ વાતચાલનાર બોલ અથવા વેદાવધર્મ પણ તમારો ધર્મ થઈ શકે છે.

સત્ય કોઈ એકજ જણની મિલકત નથી. એ ઇશુની મિલકત નથી,
માટે ઇશુના નામે તે આખી-ઉપરથી ચક્રાય નહિ. તે બુદ્ધને વારસો
નથી, માટે તે બુદ્ધને નામે પણ ઉપરથી ચક્રાય નહિ, તેમ તે મહામ-
હત્તુ જીવોપાઈત ધન નથી, કૃષ્ણનું નથી તેમ કોઈનું પણ નથી; સત્ય
તો સૌનું છે અને તેના ઉપર સૌને સમાન અધિકાર. તમારા પહેલા
તકકામાં કોઈ એકેલો હોય તોપણ તમે તેજ તકકામાં બેસી શકો છો. એકાદ
ખાલો વહેતા ઝરાતું વાલુ પાણી કોઈ પોતું હોય તો તેમાંથી એકાદ ખાલો
પીવાનો તમને પણ અધિકાર છે. સર્વ ધર્મ પ્રત્યે તમારી એવીજ સમાન
દૃષ્ટિ હોવી એકજે પાટોશીની એક સપત્તિ લઈ લેવાનો કિયા તે
પોતાને મળે એવો વિચાર દરેક મનુષ્યના મનમાં સાચેજ આવ્યા વિના
રહેતો હશે, પરંતુ એ એક સપત્તિના કરતા અત્યંત યેષ એવી
આત્મિક અથવા ધાર્મિક સપત્તિ આપણા પાટોશીએ આનંદથી આપણને
આપવા આવે છે; છતાં તે ન સ્વીકારતા આપણે તેની વિરુદ્ધ હતા થઈએ
છીએ, એ શું આશ્ચર્યની વાત નથી ?

‘રામ’ તમને ‘વેદાતી’ નું ઉપનામ મળે માટે ‘વેદાત’ નો ઉપ

।મને ચેતન્ય, શક્તિ, સામર્થ્ય અને વિજય તરફ રોરે છે કે નહિ તે જુઓ. હિંદુઓ તે પ્રમાણે વર્તે છે કે નહિ તે ખૂંચો નહિ. 'રામ' ।મને સ્પષ્ટ કહે છે કે આ વેદાન્ત કંઈ એકલા હિંદુઓની મિજબાની, તે સાર્વજનિક સંપત્તિ છે, તેનાપર તમારો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. અમેરિકન લોકો વ્યવહારમાં એ પ્રમાણે વધારે વર્તે છે અને તેથી તેઓ ।બાબતમાં વધારે વિચારી નિવડ્યા છે. તેઓના જેટલું હિંદી લોકો ।માન આચરણમાં ખૂંટ્યા નથી, તેથી આધિભૌતિક બાબતમાં તેઓ અમેરિકનોની પાછળ છે.

'રામ' કંઈ તમને વિપરીત વેદાંત ઉપદેશતો નથી, તે કુદરતના મૂળમાંથી કૂરેલું વેદાંત તમને ચીખવે છે. તમે તમારા તર્કશાસ્ત્રને કામે લગાડો અને બુદ્ધિની દૃષ્ટિએ આ વિષયનો વિચાર કરો, એટલે વેદાંત કેટલું મજબૂત છે, દરેક બાબતમાં તે આપણને કેવી રીતે વિચારી બનાવે છે મને દરેકને ચેતાની ઈચ્છા વિરૂદ્ધ પણ દરેકને વેદાંતની આજ્ઞાએ પ્રમાણ આચરણ કરવું પડે છે એ સર્વ સમભર્યો.

ઉત્કર્ષણ રહસ્ય બહુવિધ છે, તેનાં જુદાં જુદાં ઘણાં અંગો છે. આપણે એ અંગો-સાધનો એક પછી એક લઈએ અને હિંદુ ધર્મ-પ્રાચીનમાં કદા પ્રમાણે વેદાંતની સાથે તેનો શો સંબંધ છે તે જોઈએ.

ઉત્કર્ષણ પ્રથમ સાધન-ઉપોગ.

કામ કરવું, તેની પાછળ પડવું, એજ વિજય એળવવાનું મુખ્ય સાધન છે, એ હવે જમણદેર ચર્ચ ગયું છે. "મંડયા રહો, મંડયા રહો," એજ ઉત્કર્ષણ પ્રથમ સાધન છે. ઉદ્યાન-પુરુષાર્થ સિવાય તમે કદિ વિજયી થઈ શક્યો નહિ. આજરુ મનુષ્ય જીવનકલહમાં મરે છેજ, તે પ્રવેશ જોઈએ. અહીંના વેદાંત વિરૂદ્ધ સદા પૂછવામાં આવતો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે, વેદાંત પ્રતિપાદિત નિષ્ક્રિય, નિર્જીવ અને અસ્થિત આત્માની સાથે સતત પુરુષાર્થની એકવાક્યતા શી રીતે ચર્ચ શકે ? પરમાત્મસ્વરૂપની નિષ્ક્રિયતાને અને શાંતિને વેદાંતમાં સમાવેશ કરવાથી અને ત્યાગને ઉપદેશ આપવાથી વેદાંત આજસ ને નિરુદ્ધોગીપણું ઉત્પન્ન કરતું નથી ? પરંતુ ઈર્મ અને ત્યાગના સચકર અજ્ઞાનને લીધેજ આવો આરોપ ઉત્પન્ન થાય છે.

તેવીજ રીતે કેવી સ્થિતિમાં અને કેવી રીતે કામ કરવાથી આપણે
જય યશસ્વી થઈ શકીએ એ પણ સમજવું જોઈએ. કર્મ કરો, કર્મ
જો, એમ કહેવું જોઈએ સહેલું છે; તેટલું જ તે કરવું કઠિન છે.
કે જે પ્રસિદ્ધ ચિતારો અથવા ગાયો યજ્ઞની ઇચ્છા રાખે છે; પરંતુ
જો ઇચ્છાવાળા બધાએ તે પ્રમાણે થઈ શકતા નથી. અકર્મ ઉપર શાથી
શક્તિ થાય છે? તેમજ ધમ શાથી તમને ગમે છે? આપણી ઇચ્છા,
જો છતાં તે કામ આપણે કરી શકતા નથી એમ તમે ઘણી વખત શું
કે અનુભવો છો? અને કેટલીક વખત કામ કરવાની ઇચ્છા ન હોવા છતાં
ધમ રીતે તે કામ તમારા હાથથી થઈ જાય છે; તમારા કર્તૃત્વ ઉપર
ધિકાર બલાવનાર કોઈ મદત્ત છે એવું પણ તમને ઘણીવાર જણાઈ
જાયું નથી? એક માણસ સવારમાં ઉઠે છે, ત્યારે તે અનિર્વચનીય
શક્તિ સ્થિતિમાં હોય છે. કુદરતની સાથે તેનું એક અથવા તાદાત્મ્ય
ઈ જોવાનું હોય છે. હાથમાં કલમ લઈ લખવા બેસતાં જ તેની કલમ-
થી દિવ્ય પ્રાસાદિક કવિતા અથવા તત્ત્વજ્ઞાન બહાર આવે છે! કોઈ
તાદાત્મ્ય એકાદ ઉત્તમ ચિત્ર દેહાદ્યને અતિશય પ્રયત્ન કરે છે; પરંતુ
નાથી તે થઈ શકતું નથી. કોઈ દિવસે અચાનક સવારે તે ઉઠે છે અને
વચસ્કૃતિથી કામ કરીને મુંદર ચિત્ર ચિતારી કાઢે છે, એવું તમે કહી
શકો છો નથી?

દુઃકામાં આપણને એમ જણાઈ આવે છે કે આપણી સર્વ શક્તિઓને
તમ બનાવનારી એક દિવ્ય શક્તિ છે. એ દિવ્ય શક્તિનો એ તમે લાભ
લો છો તા તમે ધણુંજ કરી શકો અને તમારું કરેલું કામ નિર્દોષ અને
સર્વ રીતે મુંદર થશે. વેદાત એ ઉચ્ચ સ્થિતિ, ક્રિયા આ પરમ શુભ
હવ્ય તમારી આગળ રહ્યું કરે છે. તે શુભલોક એટલે વિશ્વ સાથે એકરૂપ
બની જવું, ઈશ્વરત્વ સાથે મળી જવું, આપણા અંતરમાંના શુદ્ધ
માત્રામાં એટલે ઈશ્વરમાં વાસ કરવો અને અહંકાર ક્રિયા શુદ્ધ વાસનાને
બોળાંગી જવું, એ સિવાય બીજું કંઈ નથી. એવી રીતે સર્વ પ્રકાર
અને સર્વ શક્તિનો-આપણામાં શુભ રીતે રહેલા જરાનો-લાભ લેવાથી
તમારું કર્મ અદ્વૈતિક થશે. એકાદ સિદ્ધિપ્રાપ્તિ અથવા ચિતારાને રસ્તામાં
વાલતાં અનેક ચહેરાઓ નજરે પડે છે. કોઈ મનુષ્યની આંખોજ તેને

દુઃખ (બદલો) કે સ્તુતિ વધારે દિવસારક હોઈ ચક્રમાં નથી; એટલા માટે વંચાય, ધર્મ અને સત્કારને સાધનાકાર કરાવે એવી કર્મવ્યવસ્થા રાખે અને ઉકરવાથી વચનો માટે કર્મ ન કરે. તમારા ઉપર કંઈ મોટી જવાબદારી હિંવા ઉપાધિ છે એમ માન્યો નહિ. બહિષ્કોની આશા રાખ્યો નહિ. કામ કરવામાં તમારો ઉદ્દેશ આજ હોવો એમ છે.

લોકો કહે છે કે પ્રથમ યોગ્યતા મેળવે અને પછી ઇચ્છા કરો. વેદાંત કહે છે કે કુક્ષત યોગ્યતાજ મેળવે, ઇચ્છા કરવાની કંઈ જરૂર નથી. જીતે ખાંધવાને ઉપયોગી થાય એવા તૈયાર વાનગી પત્રાઓ ઇચ્છા ન કરે તેથી તે કાંઈ વસ્તુમાં પડી રહેશે નહિ. જો તમારામાં પાત્રતા આવશે તો અનિવાર્ય ઈશ્વરી નિયમ પ્રમાણે દરેક વસ્તુ આપોઆપજ તમારી પાસે ચાલી આવશે. દીવાએ કુક્ષત બળતાજ રહેવું એમ છે; પતંગોને આમંત્રણ કરવાની જરૂર નથી, તેઓ પોતાની મેળેજ તેની આસપાસ એકઠા થશે. વહેતા ઝરાની પાસે પોતાની મેળેજ જળની ઇચ્છાવાળા લોકો આવે છે, ઝરાને તેની બિલકૂલ ચિંતા કરવી પડતી નથી. ત્યારે ચંદ્રોદય થાય છે ત્યારે ચાંદનીનો આનંદ મેળવવાને લોકો આપોઆપજ બહાર આવે છે. ચાલો-આગળ વધો કે જ્યાં દેહનું મિથ્યાત્વ અને આત્માનું સત્યત્વ અનુભવાય. અપ્પી મારણાપૂર્વક દમ્ય વ્યાપારો અવિશ્વાસપણે થવા માંડશે ત્યારેજ તમે નિર્વાણ અથવા કેવલ્યમદનો ત્યાગ ચાખી શકો. જો પ્રમાણે ત્યારે તમે તમારા વ્યક્તિત્વ અને અહંકારને કર્મરૂપી કોંસ ઉપર ચડાવશે ત્યારે વિજય તમને પોતાની મેળેજ શોધતો આવશે અને તમારી યોગ્યતા પારખનાર માણસોની ખોટ પડશે નહિ. શિસ્ત ત્યા સુધી જીવતો હતો ત્યાં સુધી લોકો તેને માનતા નહોતા; લોકોમાં પૂજા પડેલાં તેને કોંસ ઉપર ચડવું પડ્યું હતું. બંધુઓ, સત્યને કચડી નાખી જમીનદોસ્ત કરી નાખવામા આવે તોપણ તે ફરીથી બહાર આવશે જ. કોઈ પણ બીજા તેના નામ અને રૂપનો નાશ થયા સિવાય ઉગી શકતું નથી; માટે ઉત્કર્ષણની બીજા આવશ્યક બાબત સ્વાર્થત્યાગ-અહંકારને કોંસ ઉપર ચડાવવો એ છે. 'ત્યાગ' શબ્દના અર્થમાં ગેરદાખલ કર્યો નહિ, ત્યાગનો અર્થ 'દેહહંડ' નથી.

દરેકને શુભ, ચક્રચક્રીત, ક્રાંતિવાન અને તેજના અંબારરૂપ થવું છે; પરંતુ તમે પ્રભાવશાળી શી રીતે થશો? પદાર્થો ધોળા શી રીતે દેખાય છે? આધિભૌતિક ચાસો તમને એમ કહે છે કે ત્યાગ એ શુભતા મેળવવાનું સાધન છે, બીજું કંઈ નથી. સૂર્યનાં કિરણોના સ્પર્શ રંગ ભુલ્લ ભુલ્લ પદાર્થો ઉપર પડે છે. કેટલાક પદાર્થો તે બધા રંગ ચોંટાળે છે અને ઘણા ખરા છ રંગને રાખી લઈને એકજ પાછો મોકલે છે. આ પદાર્થ જે રંગ પોતાની પાસે ન રાખતાં પાછો ફેંકે છે તે એકજ રંગમાં ઝોળખાય છે. તમે અસુક વસ્ત્રને શુભાળી કહો છો, પરંતુ વસ્તુતઃ એ રંગ એ વસ્ત્રનો નથી; પણ તેણે જે બીજા રંગ ચોખી લીધા છે તે તેના છે એમ તમે કહેતા નથી એ કેવું આશ્ચર્યકારક છે. કાળા પદાર્થે સૂર્યકિરણના સર્વરંગ ચોખી લે છે, એકે રંગ પાછો આપતા નથી કયાનોએ ત્યાગ કરતા નથી, તે કંઈએ નાખી દેતા નથી; તેથી તે કાળાને કાળાજ હોય છે. ધોળા પદાર્થો કંઈજ ચોષતા નથી, તે કયાપણે પોતાનો હલ્લ રાખતા નથી, તે સર્વનો ત્યાગ કરે છે, સ્વાર્થી બનીને તેઓ કંઈજ રાખી મૂકતા નથી, માલેકીની બાવના તેમનામાં હોતી નથી; તેથી તે શુભ, ચક્રચક્રીત, ક્રાંતિવાન અને તેજપુંજ દેખાય છે.

તેવીજ રીતે જો તમારે યશસ્વી અને પ્રભાવશાળી બનવું હોય તો તમારે તમારા અત કરણુમાંની સ્વાર્થી સ્વામીવૃત્તિ છોડી દેવી જોઈએ. તેનો તમારે ત્યાગજ કરવો જોઈએ. સદા શત્રુ બનો, નિઃસ્વાર્થી સેવા કરનારા બનો. વાચનાની આશ્રમૂત વૃત્તિને તંમ્બ-રામ પેસવાજ દેશો નહિ. કોઈ પણ વસ્તુ પરત્વેનું અહં-મમત્વ છોડી દો. તમારાં દેહસાંમાંની હવાને પણ તમારીજ ગણવાનો તમને શો અધિકાર છે? તે હવા તો સાર્વજનિક છે. ઉલ્લુક બ્યારે તમે દેહસાંમાંની ઘોડી હવા ઉપરની માલેકી છોડી દેશો, ત્યારે સર્વ વાતાવરણના માલેક બનશો અને તમારાં સાધનો અસંખ્ય થઈ પડશે. ચિન્મ્યાપી પ્રાણપ્રાયુર્ન પાન કરો. ગર્વિષ્ટ બનતા ના. અહંભાવ રાખશો નહિ. તમારાં દુઃખ વ્યકિતત્વની માલેકીનું કંઈ પણ છે એમ માનશો નહિ. સર્વ ઈશ્વરનું, તમારા વાસ્તવિક સ્વરૂપ આત્માનું છે. સર એકાક્યુટનનો દાખલો થો. જનતાની દૃષ્ટિએ તે એટલો બધો હોશિયાર, વિદ્વાન અને કુશાલજીવિનો

રીતે થયો ? જે ઉત્તમ સાવનાથી તેણે જીવતાં સુધી કામ કર્યું, તે ના તેના અંતકાળે જોને માફમ પડી. “ તું આખા જગતમાં સોધી માણસ છે ” એમ જ્યારે તેમની કોઈએ પ્રશંસા કરી ત્યારે તે મોઝા : “ ના, ના, મારી જુદી અથવા મારું કંઈ વ્યક્તિત્વ તો અગાધ રૂપી સમુદ્રના કિનારાની છીપો અને ચંખલાઓ ચોધનાર બાજક જ છે ! ” આ ઉપરથી આપણને જણાઈ આવશે કે જે નિરસિમાન-કથાએ ઉપર પોતાનો હક્ક પ્રતિપાદન કરી નથી, કિંવા પોતાના વ્યક્તિત્વની બરાશો હાંકી નથી, તેજ તમારી કૃત્યશક્તિ અને કૃત્ય ઉત્તમ રીતે વધારે છે; અને વેદાંતની સાવનાનું આજ ર વધણ છે.

તમારામાં દરેક જાતની વાસનાઓ હોય છે અને તે સર્વ તૃપ્ત થાય ! તમારી ઇચ્છા હોય છે, પણ એ સર્વ વાસનાઓ તૃપ્ત કરવાનું શુભ પ પહેલાં સમજી જ્યો. જ્યારે તમે વાસનાને છોડી દેશો ત્યારેજ મુક્તિ મળે. બાજુ કેમ મારવામાં આવે છે ? આપણે ધનુષ્યમાં લઈએ છીએ અને વાળીએ છીએ, પણ જ્યાં મુખી ધનુષ્યની દોરી પડે છે એવી રાખીએ છીએ ત્યાં મુખી વીર આપણા હાથમાંથી છૂટીને ચતુરને તું નથી. આપણે નમે તેટલી દોરી એવી રાખીએ પણ બાજુ આપણી જ રહેશે, પણ જ્યારે આપણે તે છોડી દઈએ ત્યારેજ સુસવાટ ! તે બધું છે અને ચતુર હૃદય લેદે છે તેજ પ્રમાણે જ્યાં મુખી નાને તમે એવી રાખો છો, જ્યાં મુખી ઇચ્છા રાખો છો અને જ્યાં ! વાસનાને માટે જુદો છો, ત્યાં મુખી તે બીજાના હૃદયમાં પ્રવેશ નહિ; જ્યારે તમે તેને છોડી દેશો ત્યારેજ તે બીજાના આત્માને ને વાગશે. વાસના કંઈ છે કે, “ જ્યારે તમે મને છોડી દેશો અને જ્યારે ત્યારેજ હું તમારી નજીકમાં જણાઈશ. જ્યારે તમે તમાની ને આપણા બન્નેથી બિન્ન એવી અનિર્વચનીય સ્થિતિમાં રાખવા રજ તમે મને મેળવી શકશો. ” વેદાંત તમને એજ શીખવે છે.

એક સમયે બે સાધુઓ સાથે પ્રવાસ કરતા હતા. તેઓએ એક પોતાના ચરણમાં સમઠ કરવાની નીતિ પાળતા હતા અને બીજો ત્યાગી હતો. હું અને ત્યાગના વિષયોપર વિવાદ કરતા કરતા તેઓ એક નદીને

કિનારે આવ્યા, એટલામાં છેક સાંજ પડી ગઈ. ત્યાગીની પાસે તો કંઈ પૈસા નહોતા, પણ પેટા બીજા પાસે હતા. ત્યાગી બોલ્યો: “આપણે શરીરની મું પસવા ઈ હોડીવાળાને આપવાને આપણી પાસે પૈસા નથી, ખંધરનું નામસ્મરણ કરતા કરતા આ કિનારે જ સતવાસો કરીએ.”

પૈસાવાળો સાધુ બોલ્યો: “આપણે જો નવીના જ્ઞા તીરે રહીએ તે અહીંમાં ગ્રામ નથી, વાડી નથી, મુંપડી નથી તેમજ કોઈની સોબત પણ નથી. વરુએ આવી ફાડી ખાય, સાથ કરડે અથવા કંટીથી કરી જવાજ માટે સામે પ્રાંતે જઈએ. હોડીવાળાને આપવાના પૈસા મારી પાસે છે. પેટી ખેંચ એક નાનું ગામડું છે ત્યાં આપણે મુખે રાત રહીશું.”

એટલામાં હોડીવાળો ત્યાં આવ્યો અને તેણે તે જાનને નદી પાર ઉતાર્યા. રાત્રે હોડીવાળાને જાડું ચૂકવનારો સાધુ પેટા ત્યાગી સાધુને હોવા લાગ્યો કે “પૈસા સાથે રાખવાનો ફાવડો તમને હવે સમજાયો કે નહિ ઈ એ પૈસાનેજ પ્રતાપે જો એવ રાત્રે બધા, માટે હવે કહિ ત્યાગનો ઉપદેશ કોઈને ન કર્યો. હું પણ તમારા જેવો ત્યાગીજ હોત તો આખી રાત પેટે તીરે બૂબું રહેતુ પછત, દાઢથી અકાંઈ જાત અથવા કસાચિત મરી પણ માત.”

ત્યાગી સાધુ બોલ્યો “તમે પૈસા તમારી પાસેજ રાખ્યા હોત-આપણાં ન હોત, હોડીવાળાને આપ્યા ન હોત તો આપણ પેટે તીરે મરી જાત એ પ્રમાણે પૈસા આપી દેવાથીજ નસત ત્યાગીજ આપણે એવતા રહ્યા. મારા ખેતલામાં હું પૈસા રાખતો ત્યાં તોપણ તમારું ખીરનું માર્ગજ બન્યું. મારી પ્રજાએજ તમારા બોલામાં મારે માટે પૈસા રાખ્યા. મારે કોઈ દિવસ કસી ખાત પડતી ત્યાં જવારે મને કોઈ પણ વાતુની જરૂર પડે છે ત્યારે તે જરૂર વગર મળી રહે છે.”

આ વાત કીતવા જરૂર જાણે છે કે જ્યાં મુખે તમે તમારી વાતનાં બંધન રહેલાં એને તમારી પાત-બોરવામાં રાખો છો ત્યાં મુખે તમને નિર્લેપતા મુન અને રતિ મળી શકે નહિ. તમારી ઉપજનાં કોઈ ન, તેને બેગનો બંધ, એટલે તમને જામણી રતિ, તમારા કિશિષ્કિ અને જાતે જર્વ પ્રાપ્ત્યેની પુત્રિ જાતે વજ્રનાં કોઈ રતિને બધારે તમે તમારા જર્વ (જર્વ) સ્વરૂપને રહેલો ત્યારે તમારી જર્વ પ્રાપ્ત્યે

પૂર્ણ થયો. ધ્યાનમાં રાખજો કે જ્યારે તમે પરમાત્મસ્વરૂપમાં બાહ્યે
અબાહ્યે પણ દીન થજો ત્યારેજ તમારી કામના સફળ થવાનો વખત
આવી પહોંચ્યો.

ઉત્કર્ષણું ત્રીજું તત્ત્વ-પ્રેમ.

ઉત્કર્ષણું ત્રીજું તત્ત્વ પ્રેમ છે-વિશ્વની સાથે ઐક્યભાવ અને પરિ-
સ્થિતિને અનુરૂપ થવું એ છે. પ્રેમનો અર્થ શું ? પ્રેમનો અર્થ એ છે
કે આપણા પાડોશીઓ અને જેની જેની સાથે આપણે સંબંધ ધાપ તે
સર્વની સાથે એકતા અને અભિન્નતાનો અનુભવ કરવો. એ તમે હુકાન-
દાર હો તો તમારા ઘરાકોનું દિવ, એજ તમારું દિવ છે, એમ જ્યાં
મુખી સમજ્યો નહિ ત્યાં મુખી તમારા બ્યાપારમાં તમને હાલ-બરકત
જણાયો નહિ અને તમારો ધંપો ખરાબ થઈ જાયો. એ હાથ સ્વાધી
વૃત્તિથી શરીરનાં અન્ય અવયવોથી પોતાને ભિન્ન ગણીને એમ કહે કે,
“જુઓ હું જમણો હાથ છું, બધી બાતનો મમ હું કરું છું” અને
અત્યંત કદ વેડીને જે હું હાથું તે આખા શરીરને શા માટે મળવું
એછે ? થમ કરીને મેળવેલું માફ અન્ન પ્રથમ ચેટને અને તેના દારા
બીજાં અવયવોને શા માટે મળવું એછે ? નહિ, નહિ, તે તો હું મારી
પાસેજ રાખીશ !” તો તે અન્ન સામગ્રી ફાટી હાથમાં લાવી સિવાય
અથવા અન્નનું નક્કર મુક્યા વિના બીજો કોઈ માર્ગ નથી, પરંતુ એમ
કરવાથી હાથનું દિવ થયો કે ? ના, કદિ નહિ. ફક્ત એકજ રીતે તે
હાથ ખૂબ જાડો થઈ શકશે. તે એકલોજ એવો તો જુદું થયો કે શરી-
રના બીજા ભાગ તેની અદેખાઈ કરશે. તે હાથે એકાદ લાંચ, મધમાખી
અથવા સૂઈ કરડાવવાથી હાથ ખૂબ જાડો થયો. ફક્ત એજ રીતે હાથની
સ્વાધી વૃત્તિ પૂર્ણ વિજય પામશે અને એવીજ રીતે હાથનું સ્વાધી
તત્ત્વજ્ઞાન સિદ્ધ થયો, પરંતુ તે કેટલું અનિષ્ટ છે ? એવી વૃત્તિ અથવા
એવી જાતનો વિજય આપણે એછોતો નથી. સૂજી જઈને જાડું ગણાવું
એ કોણ સાફ દરી શકે ? એવીજ રીતે તમે ધ્યાનમાં રાખ્યો કે ના
જગત આખું એક શરીર છે અને તમારાં ભિન્ન ભિન્ન શરીર એ
જગતરૂપી શરીરનાં (વિસદ સ્વરૂપનાં) દાત, નખ કે અંગગાળીની ચેટે
તેના નાનાં નાનાં અવયવો છે, માટે ઉત્કર્ષણી ઇચ્છા રાખતા હો તો

તમારો આત્મા વિશ્વના આત્માથી જુદો છે એમ કહિ માન્યો નહિ. હાથને પોતાનો ઉત્કર્ષ કરવો હોય તો શરીરના ઉત્કર્ષમાંજ પોતાનો ઉત્કર્ષ સમાવેલો છે, આપું શરીર અને હાથ બિન્ન નથી એમ તેને સમજાવું જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો હાથને પોતાનો આત્મા કાંડાની આગળના પ્રદેશમાંજ નહિ પણ શરીરના સર્વ ભાગમાં છે એમ લાંબું જોઈએ. આખા શરીરના આત્માને પોષવો એ હાથમાંના આત્માનેજ પોષ્યા બરાબર છે એમ માનવું જોઈએ. વિશ્વની સાથે આપણું એક્ય છે-ધ્વિર ને આપણે એકજ છીએ એ પૂર્વ સમજાયા અને વ્યવહારમાં મૂકાયા શિવાય તમારો ઉત્કર્ષ યશ નહિ. વિયોગ અને લેહલાવના પંજામાં સપડાયો તો તમે સ્વાસ્થ્યરહિત અને વ્યાધિચક્ત બન્યો. જ્યારે તમે સર્વ અને સમદ્રિષ્ટ બન્યો ત્યારેજ પૂર્ણતા પામ્યો. આ એકત્વ અનુભવવાથી વેદાંત આચરણમાં આવે છે. આ ઉચ્ચ અને ઉદાત્ત તત્ત્વનું ઉદ્દંધન કર્યો અને આ પવિત્ર નિયમનો વ્યવહારમાં લગ કર્યો, તો પેલા સ્વાર્થી હાથની પેઠે એ પાપની શિક્ષા તમારે લોગવવી પડશે. કાલરિજ્જે પોતાના 'એન્સીયંટ મૅરીનર' માં અને બાયરને પોતાના 'પ્રિન્સનર ઑફ ચીલોન' માં આ સત્યનું અદ્ભુત રીતે વિવેચન કર્યું છે. એ કવિતામાં તેમણે તો એમ સિદ્ધ કર્યું છે કે, જ્યારે મનુષ્ય પ્રભૃતિનો વિરોધ કરે છે ત્યારેજ તેને દુઃખ લોગવવું પડે છે. જ્યારે તમે તમારા બાધવોની સાથે તમારું એક્ય અનુભવો છો ત્યારે અવસ્ય તમારી ઉન્નતિ થાય છે.

એક અંગેજ કહે છે:-“ મનુષ્ય અને પશુ પક્ષી એ બન્ને સાથે સૌથી વિશેષ પ્રેમ કરે છે, તેજ સર્વોત્તમ ભક્તિ કરે છે; અદ્વય અને મહાન બધી વસ્તુઓ જે જે ઉત્તમતાથી સ્થાય છે એજ સાચી પ્રાર્થના કરે છે. ”

એક વાર એક રાજ્ય મૃગયા રમવા વનમાં ગયો, ત્યાં એક સિંહની પાછળ પડવાથી પોતાનાં માણસોથી જુદો પડી ગયો. સૂર્યના સખત તડકાથી તે તૃપ્તાતુર થયો. તે અરણ્યમાં એક નાનો સરખો બગીચો તેને જણાયો. રાજા એ બગીચાની અંદર પેડો પોતે શિકારી પોતાકમાં હોવાથી અને બગીચાના માગીએ એને પહેલાં કહિ નહિ જોએલો હોવાથી રાજાને

હેઠાધ્યાસથી પર થતાં અને સ્વાર્થી, કુદ, અધમ વાસનાઓને ઓળંગી જતાં તમને તમારા સ્થિરતા અને ઉત્સાહવૃત્તિ ખાણં મળે છે.

હું કેમ એ તમારે આનંદ અને ઉત્સાહ મેળવવાં હોય તો 'તમારો આત્માજી ત્રિશક્તિબાધિત સત્ય છે, એ પેદાંડના સિદ્ધાન્તનો તમારે વ્યાવહારિક અનુભવ કરવો જોઈએ.

તમારા આત્મ્યમાં તમે લીન થઈ જ્યો એટલે દરથ જગતનો સર્વ અસ્થિર વિસ્તાર કપૂરની પેઠે ઉડી જશે. 'હું દેહ નથી' એમ સમજતાંજ સર્વ શારીરિક વ્યાપાર, સંબંધ અને બંધનો કેવળ રમકઠાં જેવાં બાસશે. એ સર્વ નાટકની રંગભૂમિ ઉપરનાં પાત્રોના કામ છે. રંગભૂમિ ઉપર એક મનુષ્ય મારો થયું થાય છે, બીજો મારો મિત્ર બને છે, કોઈ પિતા થાય છે તો કોઈ પુત્ર થાય છે, પરંતુ વસ્તુતઃ હું પુત્ર પણ નથી અને પિતા પણ નથી, એ થયુંમિત્રો પણ ખરેખર થયુંમિત્રો નથી. હું કેવળ પ્રજા છું, સંસારી બંધનો અથવા સંબંધ મને બાધી શકતા નથી, તર્વ સંબંધી માયાવી છે. રંગભૂમિ ઉપર તર્વ પાત્રોએ પોતપોતાનો પાટ બરાબર બજવવો જોઈએ, પરંતુ રંગભૂમિના કૃત્રિમ રાગદ્રેષને સાચા માનીને જે મનુષ્ય પોતાના શરીરપર વહોરી લે છે તે કેવળ મૂર્ખ છે, તેવીજ નીતે આશુ જગત ક્યારે નાટકનો એક સ્ત્રી-દંખાવજ છે તો કર્તવ્યતા બાદ સ્વરૂપને અનાવરણક મહત્ત્વ શા માટે આપવું? કોઈ રાજા હોય તો તેની અદેખાઈ અને કોઈ રાજા હોય તેના તિરંગદાર શા માટે કરવા?

ઉચ્ચ કે નીચ તિથિનિમા, નથી નાનાપમાન ટે,

સ્વકર્તવ્ય કરો તેના, સર્વ માન વને જઈ

વેદાંત તમને એમ કહે છે કે તમારી પરિસ્થિતિ તબયે તમાર ચિંતા કરવાની કંઈ જરૂર નથી અધ્યાત્મવિદ્યાના નિયમો સમજી જ્યો અને તર્વ કામ છોડી ઘો ન્યાયાધીશ ક્યારે ન્યાયમ દિરમ્બ આવીને પોતાને રથાને બેસે છે, ત્યારે પારીપ્રતિવાદીઓ, ક્ષરક્રોધો, વક્રીલો, નોકરચાકર અને બીજા લોકો કચારનાએ તેની તહ જોવા તેને માત્રુમ પડે છે ન્યાયાધીશને તાહીને જોવાવવા કે વક્રીલોને નિમત્રણ આપવા જુ પડતું નથી, પારીપ્રતિવાદીને લાવવા પડતા નથી, તેને ઓરડાઓ વાગવા, સાદ કરવા, ટેબલ ખુંછવા, બેઠકો તાફ કરવી વગેરે કામ કરવું પડતું નથી,

તેના આવતાંજ સર્વ કામ વ્યવસ્થિત રીતે ચરૂ થાય છે. જેમ સૂર્યના ઉગવાથીજ સૃષ્ટિ માત્ર બગૃત થાય છે; નદી, વનસ્પતિ; મનુષ્ય સર્વને આહ્વાદ થાય છે, તેવીજ રીતે જ્યારે તમે સત્ય સ્વરૂપમાં તમારું ચાહું બેસાડ્યો, જ્યારે તમે નિઃસ્પર્શતાવી વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશ તરીકે તમારા આત્માની જગ્યાએ અધિષ્ઠિત થયો, જ્યારે તમારો દિવ્ય આત્મા સર્વ શક્તિથી પ્રકાશવા લાગ્યો; ત્યારે સર્વ પરિસ્થિતિ પોતાની મેળેજ પોતાનું કાર્ય કરવા લાગ્યો અને તમારી સમીપતાના મુખકારક પ્રકાશથી સર્વ વસ્તુઓ આનંદિત અને મુલ્યવસ્થિત થયો.

ભગવાન શ્રીરામચંદ્રજી વિષે જેમ કહેવામાં આવે છે કે જ્યારે તે સીતાજી (આત્મવિદ્યા) ને પાછાં મેળવવા નીકળ્યા, ત્યારે સર્વ સૃષ્ટિ તેમની સેવા માટે તત્પર થઈ. તેમની સેનામાં ભરતી થવા માટે વાંદરા, રીંછ, હંસ, ખીસકોલીઓ, પત્થર અને પાણી પણ પરસ્પર સ્પર્ધા કરતાં હતાં. વિષયો રૂપી કાઠવમાં મરાગુલ બનાવનારી આસક્તિનો અને અધોગતિના ખાડામાં ઢોરી જનાર દેષનો ત્યાગ કરીને આત્માના વૈભવ અને ઐશ્વર્યથી વિહસિત રહો; એટલે દેવ અને યક્ષ કિન્નરાદિને તમારા દાસાનું દાસ થઈને તમારી સેવા કર્યા સિવાય છુટકો નથી. દરેક મનુષ્ય બાળકની એટલી બધી ખુશામત શા માટે કરે છે? એ નાનો સરખો બાળરાજા મોટા મોટાઓને ખલે ચલી બેસે છે અને તેમની મૂછો ખેંચે છે એ શાથી? એનું કારણ એજ છે કે બાળક પરિસ્થિતિથી અલિપ્ત અને અજ્ઞાન અવસ્થામાં પણ દેવીભાવમાંજ રહે છે.

જે તમે તમારું કર્તવ્ય ઉત્તમ રીતે બજાવ્યા જ્યો, જે તમે સદ્-બુદ્ધિથી તમારું કાર્ય કર્યા જ્યો તો પછી બાકા મદદ માગવાની કે તેની ચિંતા કરવાની તમને કંઈ જરૂર નથી. મદદ તમને મળવીજ જોઈએ અને તેજે તમને ચોષતાં આવડુંજ જોઈએ. જ્યારે તમે એકાદ ભારણ આપો ત્યારે તેમાં સંગ્રહ કરી રાખવા જેવો ભાગ કોઈ ઉતારી લેશે કે પ્રસિદ્ધ કરશે કે નહિ, એવી ચિંતા કરશે નહિ. ન્યાયાધીશની વૃત્તિ રાખો તમારી મૂળ મોટાઈમાં-પ્રભાવમાંજ સ્થિર થાઓ. બાકા બાળતો અને બીજાઓની મદદની ચિંતાથી તમારી આનંદિત વૃત્તિને બગડવા દેશો નહિ.

શરીરના એકાદ સામ ઉપર વળ આવતાં ત્યાં ખંભાજવાને દામ એની મેળેજ તે તરફ બાધ છે. દામમાં રહેલો ચક્તિ બધવા આત્મા વળની જગ્યાએ રહેલો ચક્તિ કે આત્માથી જિન્ન નથી; તેમજ એ પશુ પ્યાનમાં રાખ્યો કે તમારામાનો અને તમારી આસપાસવા સર્વ પ્રદાર્થોમાનો આત્મા એકજ છે, અને જ્યારે તમારામાનો આત્મા સર્વ-બ્યાપી આત્મા (બ્રહ્માત્મા) સાથેના એકપથી સુરે છે તથા જ્યારે આ જગત તમને તમારુંજ શરીર લાગે છે, ત્યારે વળની જગ્યાએ જેમ દામ એનો મેળેજ બાધ છે તેમ સર્વ જાણ મદદ એની મેળેજ તમારી તરફ દોડવી આવશે.

આપણે આપણી ડાયા પકડવાને તેની પાછળ દોડીએ છીએ તો તે કદિ દામ લાગવી નથી, તે હુમ્મેશાં આગળ ને આગળજ રહે છે; પરંતુ એ ડાયા તરફ ખીક કરીને સૂઈ તરફ આપણે દોડીએ તો તેજ ડાયા પાળેલા કૂતરાની પેઠે પાછળ પાછળ દોડી આવે છે. તેવીજ રીતે એ બાદ પ્રદાર્થો પાછળ દોડીને તેને પકડી રાખવાનો પ્રયત્ન કરવાજ તે તમારી પાસેથી સટકી બાધ છે અને ફર દોડી બધ છે. તમે મને તેટલા પાછળ દોડા તોપણ ડાયાની પેઠે તે આગળ ને આગળજ રહે છે; પરંતુ તેની તરફ ખીક કરી સર્વ પ્રકારનો પ્રકાર જે અંતરાત્મા, તેની તરફ જવા લાગ્યો કે તુરંતજ તે તમારી પાછળ પાછળ તમને ચોપતા આવશે. સુદિનો એ નિયમજ છે.

ધણા લોકો 'કર્તવ્ય' શબ્દ સાલગતાંજ બહારી ઉઠે છે અને નરમ બની બાધ છે. કર્તવ્ય એકાદ બૂતની પેઠે તેમને પકડે છે, સતાવે છે અને તેમને ધડીવાર પશુ કુરસદ કે વિસામો મળવા દેતું નથી. હુમ્મેશાં તે તેની પાછળ લાગેલું રહે છે. આવા ઉતાવળીઆઓ, કર્તવ્યનાં યંત્ર વત શરીરો ઉતાવળ કરવામા જેટલો ફાયદો મેળવે છે તેટલું ચક્તિમાં તુકસાન સદન કરે છે. કર્તવ્ય કર્મની ચિંતાથી તમારી નિઘરતા બગડવા દેયો નહિ અથવા તમારો ઉત્સાહ પશુ નષ્ટ થવા દેયો નહિ. પ્યાનમાં રાખ્યો કે દરેક કર્તવ્ય કર્મ તમે પોતેજ તમારા ઉપર લાદી લીધેલું છે. ખડું જોતાં તમેજ તમારા સ્વામી છો. તમેજ તમારી દાલની જગ્યા પસંદ કરી છે. તમેજ નોકરી કરવાનું કળૂલ કર્યું છે, તમેજ વરિડપડે બેસવાને

સર્વ સત્તા-તમારાથી ગોણુ દાવી બેઠાં. તમારું પ્રમાણ તમેજ છે. કર્તાવ્યબુદ્ધિ અને ખાણ ઉદારતાથી કરેલી વ્યવસ્થા બહુ બહુ તો શુદ્ધ આકારની થશે; પરંતુ જે વ્યવસ્થા કર્તાવ્ય અને કર્તાપણના ભાવરહિત થશે તે તો સજીવન અને સચેતન થશે.

ઉત્કર્ષનું પાંચમું વલ્લ-નિર્મયતા.

હવે આપણે ઉત્કર્ષના પાંચમા વલ્લ 'નિર્મયતા' તરફ વળીએ. નિર્મયતા એટલે શું ? માયા પ્રત્યે અધદ્વા; પરંતુ આપણા આત્માવિશે અનુભવપૂર્વક જ્ઞાન અને સ્વચ્છ શરીર એ બંધનું સ્થાન છે અને વ્યારે શરીરમાં આત્માનો આરોપ કરીએ છીએ ત્યારે તુરત ભય લાગે છે, તેથી આપણા દેહને ચિંતાડી છોડી સદા ફેલાવી ખાય છે. ખમી ભવના આધિવ્યાધિને પ્રવેશ કરવાનું અને રહેવાનું તે સ્થાન છે. જે શક્તિ આપણે દેહાભિમાન છાડી છોડી તેજ શક્તિ બંધનથી મુક્ત થઈએ છીએ. હિંદુ જાતને રહે. વેદાત આચરણમાં આવો. પછી જુઓ કે તમને કુળ દેવાની કે ઇલા કરવાની કેણુ હિંમત થરી શકે છે ? નિર્મયતા અને વેદાંત એ એકજ છે.

ઉત્કર્ષને નિર્મયતાની શી જરૂર છે તે વિશે સ્વાતુલ્યનો કાખડો આપણે. એક વખતે હિમાલયના ધોર અરણ્યમાં અચાનક પાચ રીંછ 'રામ'ના શરીર ઉપર ધસી આવ્યાં. પરંતુ તેઓ 'રામ' ને બિલકુલ ઇલા કરી શક્યા નહિ, એનું કારણ શું ? કદા નિર્મયતા. "હું દેવ નથી, મન નથી, હું સર્વેશ્વર છું. પરબ્રહ્મ છું. અસ્તિ અને જાતી શકતો નથી અને શસ્ત્ર મને ઉછી શકે તેમ નથી " ઇત્યાદિ ભાવનાઓમા રામ તદ્દપ ખમી જયો કહ્યો. તેથી તે રીંછની સામે એકી ટંત બેતાજ તે નાની ગયા એક વખત તો રાજા દેખાડનાજ એક હિંસક વડુ નાની નયું બીજી એક વેળાએ એક વાધને પણ એવીજ રીતે નજાડયો બિલાડી આવનાજ કમળરો પાતાની આખો નીચી દે છે. તેમને લાગે છે કે આપણને બિલાડી દેખાવી નથી તેથી તે પણ આપણને નહિ દેખતી હોય, પરંતુ બિલાડી તેમને જીવતા છાડતી નથીજ ? બીજારો તો બિલાડી પણ તમને ખાઈ જશે. ગામડાઓની ચેરીઓના ચાલતા ભય પામતા ફાગળો લાગે છે, પાછળ દોડે છે અને તળાવે છે, એ શું તમે નથી

બનાવી સૂક્યો નહિ. બીજા સીંદની મનુષ્યને પાકે નાસ્તિક બનાવી દે છે. તમે સૂરના પ્રજા સૂર અને આ અધિવ વિશ્વાના અધિપતિ નથી? અસ્થિતિનાં એવાં ક્યાં મિત્રાંઓ છે કે જેને તમે પદાવધારી થોડાં થોડાં નહિ! કેટલાં પદાવધાર પમાડનારી સ્થિતિ અંતર: પદાવધારી છે. એવો અધાર પદાવધાર થોડો નહિ. તમે નિર્ભય-અને નિર્ભય છે.

૧૪૫ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

૧૪૫ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

દુઃકામા આત્મવિશ્વાસ એવ જાનત અને મુખનુ મુખ છે પોતાની જાતને દીન, દીન, દુર્લભ, પતિત અને પાપી માની બેસ્યો નહિ એમ વેદાત તમને ચેલાવે છે તમે જાનત છો, સર્વ શક્તિમાન હૃદય તમે છો, અનાદિ જાનત પરમેશ્વર તમે છો, એ સત્યપર વિશ્વાસ રાખો એ સત્ય કેટલું સ્ફૂર્તિદાયક છે? માધિક પદાર્થોપર વિશ્વાસ કર્યો તો નાશ થયોજ સમજજો! કાયદોજ એવો છે!

એકવાર જનરો કરવા એ બાઈઓ એક ન્યાયાધીશ નમુના આ.

તેમને એક વક્ષાધિપતિ હતો અને બીજો ગરીબ હતો. ન્યાયાધીક્ષે વક્ષાધિપતિને પૂછ્યું કે, “તું આટલો બધો શ્રીમંત રી રીતે થયો ! વળી તારો ભાઈ આટલો બધો ગરીબ કેમ ?” તેણે જવાબ આપ્યો કે : “પાંચ વર્ષ પહેલાં અમે બંનેને અમારા બાપ તરફથી સરખીજ મિલકત મળી હતી. દરેકને બાગ દોઢ દોઢ લાખ રૂપિયા આવ્યા હતા. મારા ભાઈને ‘હું પછોજ પેસાદાર છું’ એમ લાગવા માંડ્યું. આપને માલમજ્જ હશે કે કેટલાક શ્રીમંત લોકો કામ કરવું એ હવડું સમજે છે; તે પ્રમાણે એ પણ આજમુ બન્યો અને બધું કામ નોકરો ઉપર નાખવા લાગ્યો. એકાદ પત્ર આવે તોપણ નોકરનાં હાથમાં આપીને ‘આ વાચ અને શું છે તે સમજી તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કર’ એમ કહે. જે જે કંઈ કરવાનું હોય તે સર્વ નોકરને કહે. એ પ્રમાણે સર્વ કાર્ય નોકરોને હવાલે કરી પોતે બધો વખત એકાચાસમમાં ગાળ્યો. ખાતું પીવું અને આનંદ કરવો એજ તેનો આયુષ્યક્રમ હતો. તે સદા પોતાના નોકરોને કહેતો કે, ‘જા, પેહું કામ કર, પેહું જો, ફલાણું સંભાળ !’

પોતાના સંબંધમાં તે પેસાદાર મનુષ્ય બોલ્યો : “મને જ્યારે દોઢ લાખની મિલકતનો બાગ મળ્યો ત્યારે માફ કામ મેં બીજા કાંઈને સોંપી દીધું નહિ. જ્યારે જ્યારે કંઈ પણ કરવાનું હોય ત્યારે તે કરવાને હું જાતે ઉડતો અને નોકરોને હુમ્મેશાં ‘આવો, આવો, મારી પાછળ આવો, મને મદદ કરો’ એમ કહેતો. મારા મોંમાં હુમ્મેશાં ‘આવો, આવો’ એ શબ્દો રહેતા અને મારા લાઈના મોંમાંથી સદા ‘બાઓ, બાઓ’ એ શબ્દો નીકળતા. તેના સર્વ વિત્તે તેનુંજ કહેવું પાડ્યું, તેના નોકર, તેના મિત્ર, તેની માલ-મત્તા, તેની સંપત્તિ, સર્વ તેને ઇંડીને જતાં રહ્યાં ! માફ તત્ત્વ ‘આવો’ હતું તેથી મિત્રો આવ્યા, મિલકત વધી અને સર્વ વસ્તુઓ મને આવી મળી.”

આ પ્રમાણે આપણે જ્યારે બીજા ઉપર આધાર રાખી બેસીએ છીએ ત્યારે હુમ્મેશાં આપણે ‘બા, બા’ એમ કહીએ છીએ; પરંતુ જ્યારે આપણે આપણા પોતાનાજ ઉપર આધાર રાખીએ છીએ અને આત્મા સિવાય બીજા કશા ઉપર વિશ્વાસ રાખતા નથી, ત્યારે સર્વ કંઈ આપણને આવી મળે છે; આપણી આસપાસ કાર્ય એકડું થાય છે.

એ તમે પોતાને ગરીબ, તુરુ, દીટ અથવા જંતુ જેવા માન્યો તો તો તમે ખરેખર તેવાજ બન્યો; પરંતુ એ તમે તમારું સ્વમાન સાચવી સ્વાવલંબી બન્યો તો અશ્વર્ય તમને વિચિત્રમાળ આરોપશે. જેવી તમારી ભાવનાઓ હશે તેવા તમે બનશોજ, ચો યજ્ઞક્રુઃ સ યવ સઃ ।

હિંદુસ્તાનમાં એકવાર એક નિગ્રાજ વપાસવાને ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ આવ્યા. એક શિક્ષકે એક છોકરા વરુ આંગળી કરી કહ્યું: "આ છોકરો એટલો બધો હોશિયાર છે કે એને મિટનનું "પેરિફર્મ લેસ્ટ" મેંએ છે. તેમાંનો ગમે તે ભાગ કહેયો તોપણ તે મેંએ બોલી બધે."

છોકરાને ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ સામે બોલાવવામાં આવ્યો, પણ તેનામાં વેદાંતનું વાત નહોતું. તે વરત શરમાઈ ગયો. 'તને એ કાવ્ય મેંએ આવડે છે?' એમ પૂછતાં તે બોલ્યો કે, "ના સાહેબ! મારામાં કંઈજ નથી, મને કંઈ આવડતું નથી!"

'એમ બોલવાથી હું વિનયશીલ અને નમ્ર ગણાઈશ' એમ તેને લાગ્યું; તેથી તે ફરીથી બોલ્યો: "ના સાહેબ! મને કંઈ આવડતું નથી. હું તે શીખ્યો નથી!"

ઇન્સ્પેક્ટરે ફરીથી પૂછ્યું, તોપણ તેણે એજ જવાબ આપ્યો. બિચારો માત્તર પણ શરમાઈ ગયો. ત્યાંજ એક બીજો છોકરો હતો તેને તે કાવ્ય આપું મેંએ નહોતું, તોપણ તે બોલ્યો: "સાહેબ! મને આવડે છે. હું ધારું છું કે તેમાંનો તમે કહેયો તે ભાગ હું બોલી બતાવીશ."

ઇન્સ્પેક્ટરે તેને કેટલાક સવાલો પૂછ્યા તેણે તુરત તેના જવાબ આપ્યા અને શ્લોક પછી શ્લોક બોલી બતાવીને ઇનામ મેળવ્યું.

તમે તમારી પોતાની જે કિંમત કરાવશો તેના કરતા અધિક કિંમત કોણ કરશે નહિ.

કૃપા કરીને તમારી જાતને બીજાને માખણ લગારનાર-પુથામત કરનાર-હાઈ હા કરનાર સુદ્ર પ્રાણી બનાવશો નહિ. જેવી તમારી મતિ તેવી તમારી ગતિ! તમે પોતાને ઇશ્વર માનો એટલે તમે ઇશ્વરજ છે. પોતે સુકવ છે એમ માનો અને તેજ ક્ષણથી તમે સુકવ છો.

એક વખત એક મનુષ્ય એક વેદાંતીને ત્યાં ગયો પણ તે ઘેર ન હતો; તેથી તેના ખાલી ઉચ્ચાસન ઉપર પોતે ચડીને બેઠો. વેદાંતી

ત્યારે તે ઓરડીમાં પાછો આવ્યો ત્યારે પેલા મનુષ્યે પૂછ્યું: “મહારાજ ! ઈશ્વર અને મનુષ્યનાં લક્ષણ તથા ભેદ મને સમજાવો.” પેલા વેદાંતીએ એને સીધા જવાબ ન આપતાં પોતાના નોકરોને બોલાવ્યાં, અને મોટેથી ગાળો દઇને પેલા મનુષ્યને બહાર કહાડી મૂકવા હુકમ કર્યો. તે ખરા જાની મનુષ્યે એવી વિચિત્ર ભાષા વાપરી કે આવી ગાળોવાળી ભાષા સાંભળીને પેલો મનુષ્ય ગભરાયો અને ગભરાઈને ઉચ્ચાસન ઉપરથી ઉતરી પડ્યો. પેલો વેદાંતી તે આસન ઉપર જઈ બેઠો અને શાંત અને ગંભીર વાણીથી બોલ્યો: “આ (પોતાના તરફ આંગળી કરીને) ઈશ્વર છે અને આ (તે મનુષ્ય તરફ આંગળી કરીને) મનુષ્ય છે. તમે ગભરાયા વિના આ સ્થાન છોડ્યું ન હોત, તેમજ તમારા મનની સ્થિરતા બે સાચવી રાખી હોત અને ગભરાયા ન હોત તો તમેજ ઈશ્વર હતા; પરંતુ બીકથી, કંપથી અને ઈશ્વરત્વ સંબંધી અશ્રદ્ધાથી તમે તમારી બલે છુદ્ધ કીટ સમાન બન્યા છો. આપણે ઈશ્વરજ છીએ એવી ભાવના ધરો. પોતાના ઈશ્વરત્વમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખો એટલે કોઈ તમને જરા પણ હાનિ કરી શકશે નહિ.

જ્યાં સુધી તમે સ્વસ્ત-બાહ્ય શક્તિ ઉપર આધાર રાખ્યા કરશો ત્યાં સુધી અપયશ તમારા લલાટે લખેલોજ નમન્યો. તમે તમારા હૃદયમાંના ઈશ્વરપર વિશ્વાસ રાખો અને શરીરને કાર્ય માટે તત્પર રાખો, એટલે સહજ વિજય મળશે. પવત મહમ્મદ પાને આવે નહિ તો મહમ્મદે પર્વત પાસે જપુજ લેઈને એક મનુષ્ય બૂખ્યો હતો. છુપાની શાંતિ કરવાની હઞ્છાથી આંખો માંચીને તે એક જગ્યાએ બેઠો અને માનસિક કટી ભાત ખાવા લાગ્યો. યોડીજ વારમાં મરણા ખાવાથી હાલ બગલી હોય તેવી રીતે મોં ફાડીને મુસ્કાર કરતા કાઇએ તેને જોયો. કોઈએ તેને પૂછ્યું ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે, “કદીમા લીલા મર્યાં બહુજ હંતાં તેથી હાલ બળે છે.” તેની પાસે ઉભેલો એક માણસ બોલ્યો: “ગરીબ બિચારો ! અદ્યા માનસિક લોભનજ કરવું હતું તો મરણને બદલે કોઈ મિથ્યાન તો કેમ પસંદ ન કર્યું ? તું કદપનાલક્ષિમાં-મનોરાજ્યમાં ફરતો હતો તો પછી એકાદ સારો પદાર્થજ પસંદ કેમ ન કર્યો ?”

વેદાંતાનુસાર આ જનતતમારૂંજ મનોરાજ્ય છે; તો પછી તમે પોતાને પાપી, હુદૈવી વગેરે શા માટે માની બેસો છો ? પોતાને નિર્ભય અને

સ્વાવલંબી ઇશ્વર કેમ માનવા નથી ?

તત્ત્વ ઉપર પૂર્ણ ધ્યાન રાખે, તમારી નામપાત્રની વસ્તુઓનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવે, ખપી બાબતોનો તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે સ્વીકાર કરે અને એ વૃત્તિ તમારામાં એટલી બધી હદ થઈ જવા લાગે કે આ જગત તનને માયાવીજ લાગે એક જ્યોતિષશાસ્ત્રી સ્થિર નક્કરો વચ્ચેના અવર ચોધવી વખતે વિચારે છે કે, નક્કરો અને અદ્વિતીય પ્રમાણમાં આ પૃથ્વી કંઈ જ નથી, ફક્ત એક ધૂન છે-બિદ્ધ છે, એમ / માને છે, અને એમ છે તો પછી અનવશકિત-આત્માની સાથે સરખાવવા પૃથ્વીનો શુ દિલાબ છે એનો વિચાર કરે, એનો અનુનવ જ્યો તમે પ્રમથના પણ પ્રકાશ છે અને તર્વ વૈભવ તમારો છે એ તત્ત્વને એટલે જશે અનુભવે કે આ પૃથ્વી, કીર્તિ, ઐહિક સમય, માનાપમાન, પ્રતિષ્ઠા અને અપ્રતિષ્ઠા, શત્રુ એની ટીકા અને મિત્રોની પ્રશંસા એ તર્વ હોયો નિમ્ન પ્રલીત થાય ઉત્કૃષ્ટ, યથાપ્રાપ્તિનું આજ શુદ્ધ તત્ત્વ છે

નાચ જાના ધોધના લેવલયાર્થ પ્રવાહમાં એ મનુષ્યો લણાતા જતા હતા તેમાંના એને એક મોટુ લાકડુ હાથ લાગ્યું અને પોતાના બચાવને માટે તે તેણે પકડ્યું બીજને પોતાને બચાવવા નાટે કિનારા ઉપરથી કેટલાક માણસોએ નાખેલી એક નાની વરખી દોરડી મળી સફાળાએ તે તેણે પકડી લીધી લાકડાના જેવી લાચ તે નહોતી અને દેખવામાં પાતળી અને હલકી હતી, તો જુ તેનાથી તેનો પ્રાણ પાળ્યો, પરંતુ જેણે પેણુ મોટુ લાકડુ પકડ્યું હતું તેણે લાકડાની સાથે / નવાહુના નોરમાં ઉડાવવા પાત્રી તરફ નસકાર્થ યો અને દૂખી યો !

તેથીજ રીતે ટે સસારી જનો 'બાહ્ય મીર્તિ' વિત્ત, સપત્તિ, જનીન બળી અને ઐશ્વર્ય ઉપર તમારા બંધનો છે પેલા લાકડાના હુલાની પેઠે એ બધા મોટા અને લારે જણાયા બધા પકડુ તે તારક નથી તારક તત્ત્વ તો પેલી પાતળી ટારી જુ તમારું આન્તર ઐશ્વર્ય છે તે લારે નથી, ઇન્દ્રિયગેચર નથી, તે જાવમાં લાઈને લેઈ વડાય એણુ નથી, તેનો તમને સ્પર્શ થતા નથી એ સૂક્ષ્મ તત્ત્વ, એ સૂક્ષ્મ સૂત્ર અણુકાંડે, પરંતુ તમને તારનાર એજ સૂક્ષ્મ તત્ત્વ છે જેના ઉપર અત્યારે તમે વિશ્વાસ રાખી બેઠા છો તે સર્વ ઐહિક વસ્તુઓ તમારો નાશ

કરશે અને તમને નિરાશા, ચિંતા તથા દુઃખની ઉડી ખાઈમાં ફેંકશે તે માટે ચેતો ! ચેતો ! ! સત્યને મન્યજ્ઞત પકડી રાખો અને બાહ્ય વસ્તુઓના કરતાં સત્ય ઉપર જ વધારે શ્રદ્ધા રાખો. બ્યારે બ્યારે મનુષ્ય બાહ્ય વસ્તુ અને સંપત્તિ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે, ત્યારે ત્યારે તે જરૂર નિષ્ફળ થાય છે. કુદરતનો નિયમજ એવો છે. ઈશ્વર ઉપર ભરોસો રાખો એટલે તમે સુરક્ષિત રહેશો; ઇદ્રિયોના પંજામાં સપડાશો નહિ.

આસપાસના લોકોના બહુમાં ફસાઈ પડશો નહિ. ઐહિક સંબંધો અને બંધનો તમને ચિન્તા અને દુર્ભાગ્યની ભાગમાં બાંધી લેશે, માટે એમાંથી મુક્ત થાઓ. સત્યપર વિશ્વાસ રાખો. ઈશ્વર સાથેનું તમારું તાદાત્મ્ય ઝાળખો-અનુભવો; એટલે તમે મુક્તજ છો. ખરેખર, તમે મુક્તજ છો.

જગત તમારા આત્માથી વધારે મહત્વનું છે એવો ખ્યાલ પણ આવવા દેશો નહિ. તમારી ભતને ઇદ્રિયાધીન, ચોચનીય અને ક્ષુદ્ર અહંભાવવાળી બનાવી દેશો નહિ. ડાકટર જેમ રોગીનો રોગ પોતાને ન લગાડી દેત તેને સારો કરે છે તેમ તમે પણ કર્મની સાથે અનાસક્ત બચવાડાર જ રાખો. અનાસક્ત સાક્ષીની પેઠે જ કર્મ કરો અને મુક્ત રહો.

ઉત્કર્ષનું સાતમું તત્ત્વ-પવિત્રતા અને સદાચાર.

છેલ્લું અને વિજયની ખાત્રી આપનાર તત્ત્વ પવિત્રતા છે. એ ખરું છે કે વિચાર એ નસીબનું જ બીજુ નામ છે. “ જેવી જેની મતિ તેવી તેની ગતિ, ” પરંતુ જો તમે અપવિત્ર વિચારો મનમાં લાવ્યા કરશો અને અધિગતિએ દોરનાર અનીતિને તમારા હૃદયમાં સ્થાન આપશો, તો તમારી એ સ્વાર્થો વાસનાઓ તૃપ્ત થતાં જ હૃદય વિદીર્ણ કરનારી બેઠના, તીવ્ર પીડા અને ચિત્તશોભ કરનારાં દુઃખો તમને પ્રાપ્ત થશે અને થોડા તમારા આત્માનો ત્રાસ કરશે. વિષયોના લોગથી આપણને સુખનો અનુભવ થાય છે એમ મૂર્ખ લોકજ સમજે છે; પરંતુ તેઓ નથી સમજતા કે અપવિત્ર વિચાર અથવા આચારથી ઉદ્ગટે તેમની શક્તિનો વ્યય થઈ તે ક્ષય પામે છે. સ્વાર્થો વૃત્તિથી બ્યારે તમે તેનો દુરુપયોગ કરો છો ત્યારે કર્મનો કાયદો તેનું વેર લે છે અને તમને ગમરાથી નાખે છે. ઈશ્વરને હુકમ ફરમાવશો નહિ. શારીરિક જરૂરીઆતોની બાબતમાં ઈશ્વરની ઈચ્છા પ્રમાણેજ સર્વ થવા દો. જે મહા-

શક્તિની ઇચ્છાથી પત્નિસ્થિતિ હાલને સ્વરૂપે દેખાય છે તે મહાશક્તિ તને જ હો, તેનો અનુભવ કરો. આપણું દારિદ્ર્ય પણ આપણે જ નિર્માણ કર્યું છે એમ સમજીને તેનો આનંદથી ઉપભોગ કરો. દેહની પામનાએ તમને આડે માર્ગે દોરે છે અને કામવાતના તમને ચતાવે છે, એમ તમને જણાય તો પ્રલમ્બ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને તે કાયમ રાખવાને માટે તમારી પ્રચંડ ઇચ્છાશક્તિનો ઉપયોગ કરવાનો આજ વખત છે. આ દેશમાં કામવાસનાને પ્રેમના પવિત્ર નામ નીચે લોકવાર્તામાં આવે છે ! પ્રેમનો કેવો ઉપહાસ ! એથી લોક પૂર્ણ નિર્ભળ રહેતા નથી. એમના જીવનમાં કોઈપણ પ્રકારની એકાગ્રતાજ દેખાતી નથી. અસાધારણ આશક્તિ અને અનિવાર્ય વિપત્તિવાતનાથી તેમના આયુષ્યના ચૂરેચૂર થઈ જાય છે. પૂર્ણ પ્રહારથી સુવાન કવચિત જ મળી શકે છે લોકોમાં જણાતો પ્રત્યેક મનુષ્ય હજુ પણ ખરાબ થએલો 'અપૂર્ણાશ' જ હોય છે તેનો એક ભાગ તેની પ્રિયામાં હોય છે તો બીજો ભાગ બીજાજ વિષયમાં હોય છે તમારા ઉદ્યોગ ઉપરજ પ્રેમ રાખો, જ્યાં તમારા હાથ કામ કરે છે ત્યાંજ તમારું હૃદય પાડી રાખો. હાથપગને કર્મવડે સદા ગત્તમ ગ્રહેવા દ્યો માત્ર મગજ ઠંડું અને શાંત રાખો. તમારા વિચાર તમારે સ્વાધીન નાખો, તેને તમારા આત્મામાં લાગેલા રહેવા દા અને પરિસ્થિતિથી નિશ્ચિત રહે માનવજાતિનું દ્વિત કરવાના વિચારોથી હમ્મેશા અરણ્ય રહેશે નહિ તમારી ચિંતાઓની સદા અપેક્ષા કરે એટલું બધું જગત શા માટે દરિદ્રી હોતું બોલ્યું ? તમારી પાતળી નુકિત માટે તમારા શરીરને પ્રયત્ન કરતું રહેવા દા અજાની લોક જાનપ્રજાશની વચ આપી રાખે છે અને તેને માટે પ્રયત્ન કરે છે તની પણ તમારે શા ન ઇચ્છા રાખવી જોઈએ ? સદા પ્રજાશનીજ ઇચ્છા રાખવાથી તને ન થાન આજ રહેશે. એક સમુદાય પણ તવ હૃદયજોડેને જાડો કહાડ પ્રજાને દીર્ઘ ઉચ્ચાર કરે. ન આત્મહિત ક ન દ્રવ પૂણ નિઃસ્વારાખી જોઈએ ન પ્રત્યક્ષ પ્રજાશનીજ નૃતિ બન્યા કર્મના સર્વ આદિક હેતુ હાનિ દા વાન નાડી પિયાઓને દાદી થોતમારા સર્વ કર્મ પવિત્ર કરા અને આત્મહિતની રીતને દાડી કહારો. બાહ્ય વસ્તુઓમાં આત્મહિત નાખવાથી તને સવામ ન

વસંત ઋતુને નિજ દૃશ્યમાં હેતથી રાખે ચદા,
તેને કદે મું બન્ય ઋતુઓ દેખથી દુઃખી કદા ?

ગુરુગુરુ અથવા કોઈકોને આશ્રયરૂપે જોવાટો એટલે કર્ણમધુર સંગી-
તામૃતનો પ્રવાહ એની મેળેજ વહેવા લાગ્યો. તમારું મન સ્વસ્થ અને
આંતરિશ્વર રાખો એટલે સહજ સ્ફૂર્તિથી-એની મેળેજ તેમાંથી અત્યંત
મધુર આશાપ નીકળ્યો.

તમારું ઈશ્વરત્વ એ કંઈ પૂરું કરી લેવાની વસ્તુ નથી. આત્મસાક્ષા-
ત્કાર એ કંઈ પ્રાપ્ત કરી લેવાની વસ્તુ નથી. ઈશ્વરનું દર્શન કરવાને
તમારે કંઈ કરવાની જરૂર નથી. ફક્ત વાસનારૂપી અંધકારમય ભંડાર
તમે એકઠા કરી રાખ્યા છે તે નષ્ટ થયા એવું જોઈએ. બીજો નહિ એટલે
તમે યુક્તજ છે. આ માયાવી બંધન પણ તમારીજ સ્વતંત્રતાએ તમારા
ઉપર નાખ્યું છે. તમારા જોવાવ્યા સિવાય કોઈ પણ સંકટ તમારા ઉપર
આવી પડતું નથી. દુઃખની જેડીએને અલંકાર ગણીને તેમનાપર પ્રેમ
દાખવવો યોગ્ય નથી જોડી કપનાઓ ફર કરો. સર્વ કુટિલતા બાળી
નાખો અને પછી બુદ્ધિ કે તમારી પાલકાઓ ઉચ્ચકવાનો લાભ
મળતાં પોતાને સાગ્યશાળી ન માનનારી જગતમાં કઈ શક્તિ
છે ? ઈશ્વરની તમારામા સ્થાપના કરો અને ધ્રુવ અલંકારનું અસ્તિત્વજ
નહોતું એમ સમજીને તેને એકદમ વિસરી લાગો. સમુદ્રમાં પરપોટો
કુટી જાય છે એટલે તે સાગરજ બની જાય છે. તમે પૂર્ણ છો,
તમે અનંત છો, તમે સર્વ છો, માટે ખરા તેમથી પ્રકાશિત બનો હો
જીવન્મુક્તો ! તમારે જગતમા કંઈજ કરવું નથી, કંઈજ કર્મ નથી,
કંઈજ કાર્ય નથી સર્વ જહિ ઉત્સુકતાથી તનારી સેવામા તત્પર રહેશે
તમને વદન કરવા અને તમારી પૂજા કરવાનો લાભ મેળવવામાં
સર્વ શ્રદ્ધિ પોતાને સાગ્યશાળી સુમંગલો મિત્રો ! તમારી સાને
હાથ જોડી હોલી આ સિદ્ધિ તન્નુ તમે ધ્યાન આપશો ?

સર્વોત્તમ એવો જ આત્મા તમા શ્રદ્ધા રાખો ધુમસ અથવા
ગ્રાકળની પેઠે ઉડી જનારી બાલ્ય વસ્તુઓ પર શ્રદ્ધા રાખવા-
થીજ આત્મામાં અશાંતિ પેદા થાય છે. જો તનારે તાલ્લ અને
નવીન રહેવું હોય અને શુભ જાલનો પ્રાપ્ત કરવો હોય તો ખરી ત્રિકાલા
બાધિત આત્મસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરો અને શ્રમમા નાખનારી સંપત્તિ.

પરિત્યાગ કરો. હે સર્વમય આત્મા ! હે વિશ્વ સાથે તાદાત્મ્ય ધરાવનાર આત્મા ! તારે કાંઈ પણ કર્તવ્ય કરવાનું નથી. કામ માટે એટલો અક-
ળાય છે શા માટે ? સત્યનો અનુભવ હે અને ચિંતાથી દૂર નાસ.
“આહા ! તમે કેવું સાફ કામ કરો છો !” એવું જ્યારે લોકો
બોલે ત્યારે કદિ પણ તેમની તે પ્રશંસાપર શ્રદ્ધા રાખશે નહિ.
એજ સત્ય તે વખતે યાદ લાવી મસ્ત જનએ કે મેં કદિ પણ કર્મ
કર્યું નથી; કારણ કે હું તો વિદેહી ઈશ્વર છું. ઇદ્રિયાસકત લોખા
માણસો બિચારા અને બોળખતા નથી કે હું આ દેહ નથી પણ સર્વ
દેહોનો અને પ્રત્યેક વસ્તુનો આધાર છું; પ્રભુસ્વરૂપ છું.

હે સુખી, સુખી, સુખી રામ !

ગંભીર, આનંદી, પ્રશાંત, નિર્વિકલ્પ રામ !

કાંઈ પણ વસ્તુ મારો આનંદ અટકાવી શકે એમ નથી.

મારા માર્ગમાં કાંઈ પણ વિપ્ન નાખી શકે એમ નથી.

દેવ, મનુષ્ય અને પક્ષીઓ મારાં દાસ છે.

મારો આનંદ શબ્દાતીત (શબ્દથી ન વર્ણવી શકાય એવો) છે.

અત્ર, તત્ર, અને સર્વત્ર હું છું. જ્યાં ‘ક્યાં ?’ એ પ્રશ્નનો પણ

પત્તો નથી ત્યાં હું છું.

યદા તદા તથા સર્વદા હું છું. જ્યાં ‘કદા (ક્યારે) ?’ એ પ્રશ્નનો

પત્તો નથી ત્યાં હું છું.

આ, તે, જે અને શું જ્યાં છે ત્યાં હું છું. જ્યાં “ શું ” પ્રશ્નનો

પત્તો નથી ત્યાં હું છું.

પ્રથમ, અંતિમ, મધ્યમ અને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં, હું છું એ પ્રશ્ન “શા માટે ?”

સર્વાતીત જ્યાં અદૈત છે ત્યાં હું છું. એક, બાંધ અને સો તથા સર્વ હું છું.

સંખ્યાતીત અવસ્થામાં હું છું. એક અને સર્વ હું છું.

કર્તા, કર્મ, જ્ઞાન અને દ્રશ્ય હું છું. અરે ! એ વર્ણન પણ ખરું નથી !

‘ હો ’ ધાતુને ગોટાળામાં નાંખનાર હોય, છે અને થશે તે હું જ છું.

હું પ્રિયતમ આત્મા છું ! હું સત્ય સ્વરૂપ છું ! હું પણ નથી ! હું પણ

નથી ! તે પણ નથી !

ॐ પૂર્ણમદઃ પૂર્ણમિદં પૂર્ણતર્ણમુદચ્યતે । પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે ॥

ॐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ॥

૧૫-ધર્મનું લક્ષ્યવિન્દુ.*

માનં આત્મ સ્વરૂપે ।

આત્મનું ભાવજી, દરેકી જે નિયમિત રીતે એકધારાં ભાવજી કરવામાં આવશે તેના ઉપોદ્ધાતા રૂપે છે.

“ધર્મનું લક્ષ્યવિન્દુ શું છે ને તેને સિદ્ધ કરવા હિંદુઓ કેવી રીતે ચત્ન કરે છે ?”

હિન્દુઓના અદ્વત મત પ્રમાણે દરેક વ્યક્તિ પરમાત્મા છે. કિંમતીમાં કિંમતી જવાહીર, સર્વ ખલનો, ત્રિવિદ્યાનંદ ને સર્વ સુખનું મૂળ પોતાનામાંજ રહેલું છે. દરેક વ્યક્તિ ઈશ્વર છે ને ઈશ્વરમાં દરેક જણ છે. જો આમ છે તો પત્રી લોકો દુઃખ કેમ પામે છે ? લોકો પાસે દુઃખનો ઉપાય નથી તેથી કે તેમનામાં અમર્યાદ આનંદ રહેલો નથી તેથી, કે તેમની પાસે તે કિંમતી જવાહીર નથી તેથી શું તેઓ દુઃખ પામે છે ? ના એમ નથી. જે અંધિથી તેઓ બધાં રહ્યા છે તે અંધ કેમ છોડાવવી તેની તેમને ખબર નથી. જે ડબ્બીમાં સુખ ભરાઈ રહ્યું છે તે ડબ્બી કેમ ખોલવી એજ તેઓ બાબુતા નથી બાંછી રીતે કહીએ તો લોકો આત્માને કેમ બાબુપો, તેને સાક્ષાત્કાન્ કેમ કરવો તેજ બાબુતા નથી આપણે સ્વહસ્તેજ, પોતાના વડેજ સુખરૂપી કિંમતી જવાહીર ઉપર પડેલો માખી રીધો છે ને બંતે દુઃખી થયા છીએ ઇમર્સન કહે છે કે, “દરેક મનુષ્ય, ઈશ્વર હોવા છતાં મૂર્ખનો પાઠ ભજવે છે.”

સર્વ પદો આપણી આજ ઉપજનો પડદો તોડવાનાજ પ્રયત્ન કરે છે. કેટલાક પદો આ પડદાને જને તેટલો પારદર્શક કરી ચકયા છે, સર્વ પદોમાં સત્ય ત્વરૂપને સમજનારા મનુષ્યો હોય છે, અને ન્યા ન્યા પક્ષ

*દરેકી બધરૂડ દાંધમા આપણુ ભાવજી. માનવજીરકો ચતિનાર તા. ૫ દીસેઅર ૧૯૦૨.

સત્ય સ્વરૂપ સમજાય છે, ત્યાં ત્યાં આંખ ઉપર પડેલો પડદો જાડો હોય કે પાતળો હોય પણ તે તોડીને આરપાર જોઈ શકાય છે-સત્ય સ્વરૂપ સમજી શકાય છે. દાખલા તરીકે:-

આ એક પડદો (સ્વામીજીએ પોતાની આંખો ઉપર આ વળતે રૂમાલ લાંક્યો) મારી આંખ ઉપર છે. પડદો ખસેડીને જોઈ શકાય તેમ છે ખરું; પરંતુ તે પાછો આંખ ઉપર આવીને પડે છે. પડદો હવે પાતળો થાય છે. (અહીં સ્વામીજીએ રૂમાલનાં પડ ઉકેલ્યાં) આમ પાતળો થાય છે ત્યારે પણ તે ખસેડી શકાય તેમ છે; પણ વળી આંખો ઉપર આવી પડે છે. પડદો આંખ ઉપરથી સ્થાયી ફર થતો નથી. હજી પણ પાતળો કરીએ, અને આ સ્થિતિમાં પણ તે ફર ખસેડી શકાય તેમ છે; પરંતુ આંખો ઉપર પાછો આવીને પડે છે. જ્યારે પડદો તાંતણા જેવો પાતળો થઈ જાય છે ત્યારે જો કે તેને ખસેડતા નથી; છતાં પણ વસ્તુ આરપારથી જોઈ શકાય છે. આ પડદો પણ સમય ઉપર આપણે ખસેડી શકીએ તેમ છીએ અને જ્યારે ઘણાજ પાતળો થઈ જાય છે ત્યારે તે ખરી રીતે પડદોજ નથી એમ કહીએ તોપણ ચાલે; કેમકે એવો નહિ જેવો પડદો હોય તોપણ આપણે સમિચ્છદાનંદને અનુલવી શકીએ છીએ, ખરૂંકે પરમાત્મા રૂપજ બનીએ છીએ. આ જગતની કેઈ પણ વસ્તુ આપણા મુખનો ઉઘેદ કરી શકતી નથી. આ બાબતમાં વેદાતનું સાધન બીજા પથો કરતાં ચઢીયાતું છે. વેદાત અજ્ઞાનરૂપી પડદાને (માયાને) તોડી નાખી જ્ઞાનીને પ્રવૃત્તિની માટે પણ આનંદ અનુભવાય છે.

દરેક પંથના અનુયાયીઓ કેઈ કેઈ વાર પ્રભુમાં લીન થઈ જઈ માયાના પડદાને તોડી શકે છે, પણ તે જ્યાં સુધી પ્રભુમાં તણીન હોય ત્યાં સુધીજ. વેદાંતી પણ એવી મુખમય સમાધિમાં રહી શકે છે; પરંતુ તે ઉપરાંત તે સાધારણ સ્થિતિમાં પણ સમિચ્છદાનંદનું મુખ અનુભવે છે. બીજા પંથવાળા જેમની આંખો ઉપર માયાનો નાડ પડદો છે તે તેમ કરી શકતા નથી.

હિંદુસ્તાનના પથો માફક જગતના સર્વ પથોના પણ ત્રણ મુખ્ય વિભાગ પાડી શકાય. સંસ્કૃતમાં આ વિભાગને “તત્ત્વેવાદમ્” “તંત્રવાદમ્” અને “તંત્રવાદમ્” એમ કહેવાય છે. “તત્ત્વેવાદમ્” નો અર્થ “હું તેને

હું” એમ યાચ છે. આ પ્રમાણેની માન્યતાને માવાનો ઘણો ગાઢ પડદો લાગેલો છે. આનાથી ચંદ્રનું બીજું પત્રનું “વર્તમાન” નું છે; જેનો અર્થ “હું તારો છું” એવો યાચ છે. પહેલામાં ને બીજામાં જે તકાવત છે તે સદ્ગત સમઘડ્ય તેવો છે. પહેલા મત પ્રમાણે ઈશ્વરભક્ત પોતાને ઈશ્વરથી દૂર ગ્રમ્યો છે. ઈશ્વર આ જગતમાં બધે ના હોય, અદૃશ્ય હોય તો ત્રીજા પુરૂષમાં તેને સંબોધે છે. આ સ્થિતિ આવશ્યક છે; કારણ તે ખરા-સત્ય ધર્મની શરૂઆત છે. દરેક ધાર્મિક વ્યક્તિને આ સ્થિતિ માતાના રૂપ સમાન છે. આ સ્થિતિથી શરૂઆત થયા વિના અગમ વધવું અશક્ય છે. “હું તેનો છું” આટલીજ ભાવનાએ કેળવાય તો તે કેટલી મધુર લાગે છે! ઈશ્વરભક્ત પ્રભાતના પહેરામાં બગૃત થતાં હોય છે કે, “પ્રભુએ મને કૃપા કરી બગૃત કર્યો” પોતાના નિત્ય કર્મમાં પ્રવૃત્ત થતાં હોય છે કે, “મારી દુરબલતા પ્રભુએ મને પ્રેર્યો છે.” સર્વ જગત, પોતાનાં સમાસંબધી, સર્વ પ્રભુએ તેને આપેલાં છે એમજ તે સમજે છે. આહા! જગત આવા વિચારથી સ્વર્ગ સમાન બને છે. મનુષ્ય ખરા અંતઃકરણથી એમ માને કે દરેક વસ્તુ ઈશ્વરની છે અને પોતે પણ તેનોજ છે, તો પત્રી સંસાર તેને માટે સ્વર્ગજ છે. આવી ભાવના પણ એ બરાબર દેહ દોષ તો તેવો પુરૂષ પણ આનંદમયજ બને છે. આ ભાવના પ્રમાણે એ કર્મ કરે તો તેની મધુરતા જોશ આવે છે, પરંતુ આ ભાવના પણ માત્ર દુલ્લ સત્ય ધર્મની શરૂઆતજ છે.

ઉપર કહી તે ભાવના લાઈ “હું તારો છું” એ ભાવનાને સર પ્રાવીએ દર પળે મારે વારી જરૂર છે, હું તારો ને તારોજ છું. પહેલી ભાવના મધુરવર છે. તકાવત હવે જુઓ. માધાને પડદો તોડેજ પાતળો થય.થી આ બીજી ભાવના સુરે છે આમ ઈશ્વરને ત્રીજા પુરૂષના તબિય પતા નથી તે અદૃશ્ય કે જેરદાજર દોષ તેમ કહેવા નથી, પરંતુ આપણી સન્નુપ દોષ એમ બોલીએ છીએ. આ ભાવનામાં ઈશ્વર આપણી વધારે પાતે છે, આપણે તેના પદ્મિપમા વધારે આવીએ છીએ એક ધાર્મિક પંથ તરીકે આ મત, આવી ભાવના ઉત્પન્ન છે, પણ ચાલી વખત મનુષ્ય “ઈશ્વર પોતાની સન્નુપ છે” એમ સનેજડેલોજા છતાં પણ આ જગત નાને બને જેટલી વીજ હન્ગા બેઠાને તેટલી તેજમાં દોષી નથી જેટલી

પછી દુઃસ્વપ્ના આ જાવના કંઈ કરવી શરૂ કરે છે, અને અતે માયાને પડદો ખોલી નાખી આત્માનું અનુભવે છે. આવા પુરુષોને મોક્ષ તથા કહેવાય છે, તેઓ આ જન્મમાં જ જીવનનું કહેવાય છે.

માયાને પડદો ખોલે કરવાનું કાર્ય જુલિદ્વારા થાય છે, અને પડદો ઉઘાડી દૂર દેકવાનું કાર્ય જાવના કર્યાથી થાય છે. ઉપર ત્રણ પ્રકારની જાવના હતી. હવે એ ત્રણ જાવનામાં રહેલા જુલ જુલ મનુષ્યો કેવી રીતે માયારૂપી પડદો દૂર દેઈ શકે છે તે જોઈએ. હિંદુઓમાં પ્રવર્તતી ઠેઠીક વર્તમાનોનાં દશાન્તથી આને આપણે સમજાવીશું.

એક કન્યા કોઈના પ્રેમમાં પડીને પ્રેમમય બની મઈ હતી. એક વાર તે ઘણી માઠી પડી ત્યારે વેંચોને જોવાવ્યા. વેંચોએ કહ્યું કે તેના શરીર-માથી ચાકું લેાહી ઠાઠી નાખીએ તો જ તે સાચું થઈ શકે. આ અભિ-પ્રાયને લીધે તેની કસ જોવાવાનું શરૂ કર્યું પરંતુ તેના શરીરમાથી લેાહી ન નીકળતા લોકો તેના પ્રેમીના શરીરમાથી લેાહી નીકળતું જણાવું. આ અલોકતા કેવી આશ્ચર્યકારક છે? આને આપણે કંઈકયા-ગપ્પ કહીશું, પરંતુ નામ બનવાજોગ છે. ઘણી વખત પ્રેમમાં લુપ્ત થએલા મનુષ્યો પોતાના જીવનમાં આ પ્રકારનો કાષ્ઠક અનુભવ લે છે. પેલી કન્યા પોતાના શરીરનું જાન જૂલી નઈ હતી, પોતાનું અસ્તિત્વ (શરીર, દેહ વરીકેતું) જૂલી નઈ હતી ને પોતે પોતાના પ્રેમપાત્ર સાથે એકરૂપ થઈ ગઈ હતી. આવા પ્રકારની એકરૂપતા તેજ ધર્મ કહેવાય માટે શરીર પરનેધરનું છે, એનો આત્મા એ મારો આત્મા છે. હિંદુઓમાં “યોગવાત્સિક” નામનું એક અત્યંત મનોહર પુત્રક છે, જેમાં એક એવી વાત છે કે, એક સ્ત્રી અન્નિમા પડી, પરંતુ અન્નિથી તે બળી નહિ એ સ્ત્રીના આશરેને પણ અન્નિમા નાખ્યો તો તે પણ બળ્યો નહિ. આમ સાચી બન્નું? તેમને નદીમાં નાખવામાં આવ્યા પણ તે ડૂબીને તણાયા નહિ. ચર્વતોની ટોચ ઉપરથી તેમને ફેંકવામાં આવ્યા, પરંતુ તેમનો એક વાળ પણ વાકો ના થયો, આનું કારણ શું? તે વિષેનો જુલાસો તે સમયે તેઓ ના કરી શક્યા, કારણ પોતાના અસ્તિત્વનું જ તેમને જાન નહોતું. ઘણા કાગ પડી નામ કઈ ઈલા ના થવાનું કારણ તેમને પૂછવામાં આવ્યું, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે તેઓ એક બીલમાં વન્નમય હતા તેથી.

અણેડતા પ્રાપ્ત કરો કે પછી કોઈ દિવસ વિયોગની વાત જ ના રહે. “ચલીવણે કેવલ્લીયોજા” આમ રટણ કરવા કરતા “મારી ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થાયો” “મારી જ ઇચ્છાથી સંવનું બને છે” એમ દૃઢ માનો, એમ લેખ્યા કરો.

હાલ અમેરિકામાં જે રીતલાલ પ્રચલિત છે તે કરતાં ઘણી જુદી ભાતની રીતલાલ પૂર્વે હિંદુસ્તાનમાં હતી. અમેરિકામાં રાત્રે દીવા કરવા સારું વિજ્ઞાનિક શકિતનો ઉપયોગ થાય છે. રાત્રે જે સમયની વાત કહે છે તે સમયે હિંદુસ્તાનમાં માટીના દોરીયા દીવા કરવા માટે વપરાતાં હતાં અને જ્યાંએ એક ઘરમાં દોડએ દીવો ક્યોં હોય ત્યારે આટોશીપાટોશી તેના ઘરમાં જઈને દીવો સગમાવી આપતા. એક વંધ્યા સમયે એક કન્યા જે શીકુણ ઉપર આસહત થઈ હતી તે કુણના પિતાના ઘરમાં દીવો સગમાવવા ગઈ. ખડું જોવા તે તે માત્ર મૂર્ચ નેથી કાન્તિવાળા કુણના સુખના તેજમાં પતળીયા માફક ઝપટાવવા જ ગઈ હતી. ત્યાં જતા દીવાની જ્યોતિ તરફ દ્રષ્ટિ ના નાખતા, કુણના મુખ ભળી એક રહીને તેણે દીવો સગમાવવા માડ્યો. કુણના મુખ ભળી જોવા તે તેમાં એટલી તે તફીન થઈ ગઈ કે પોતાના દીવાની વાટ સગમાવતા પોતાની આગળી મગલી હતી તેનું પલ્લુ તેને જાન ન રહ્યું. આમ જાનની જળે જતી હતી અને વખત આજ્યો જતો હતો, પલ્લુ તેને વર જવાનું પલ્લુ સામર્થ્ય નહિ એ કન્યાની માતા અધીરી બની તળી ને કુણ ના પિતાને ત્યાં ગઈ અને જુએ છે તો છોડરીની જાનમાં બને બાર જ. માતા જાનની થઈ ગઈ ને રૂદન કરતી યોલી લો - ‘અન્ન રી ! તુ તુ રે જી !’ આ સાંભળી તે છોડરી જાવધ વડા જાવા પ્રેમના જ અવદના ઉત્પન્ન થાય છે. આ અણેડનાને એટલે કે તે મારો અન્ન પન્નાતમા જ જ, હું ઇચ્છિજ છું, આ જાવનાને-રીછું નિશ્ચિત જાનના આપ જ, અન્ન તમા પડીની જ નિશ્ચિત થાય છે તે જ દથી વડુવી નડ જ તન નવી.

ઉપરની વાર્તા પ્રેમની રીછું નિશ્ચિતનું ચિત્ર આપે છે. હવે “હું તારા જી” એ બીછું દશાને સમ વચવા સારું નાપણે નિશ્ચયુ દશાને લેઈએ બે દોડગાઓ કોઈ શુદ્ધ પાત્ર ગયા અને તેમને ‘આપ અમને ધર્મોપદેશ કરો’ એમ વિનવ્યુ શુદ્ધ બોલ્યા - “ભાઈ તમારી પરીક્ષા

કયા વિના તમને ઉપદેશ થાય નહિ.” એમ કહીને તેમણે બન્ને ઇકરા-
એને અકેક કળુતર આપ્યું અને તેઓને કહ્યું:—“તમને કોઈ ના દેખે
એવી એકાન્ત જગ્યામાં જઈને આ કળુતરને મારી લાવો.” આજ્ઞા થતાંજ
એક ઇકરો સીધા સીધા લોકોની ગરદીવાળા રસ્તા પર ગયો અને રસ્તે
ચાલતા લોકો તરફ પીક ફેરવીને એક લુગડાનો કકડો પોતાના માથા પર
ઓઢી લીધો. પછી પેલા કળુતરને પકડીને તની ડાક મરડી નાખી અને
તેને લઈને ગુરૂ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો:—“ગુરૂજી, ગુરૂજી! આપની
આજ્ઞા બજાવી, જુઓ આ આપે કહ્યું તે કરી આવ્યો.” ગુરૂએ પૂછ્યું:—
“કાઈ! આ કળુતરને તે માર્યું ત્યારે કોઈ તને જોતું તો નહોતું ને?”
શિષ્ય બોલ્યો:—“ના, કોઈ પણ ત્યાં નહોતું.” ગુરૂ કહે:—“હીક, હવે
તારો સાથી શું કરી આવે છે તે જોઈએ.”

પેલા બીજો ઇકરો ગાદા જંગલમાં ગયો અને કળુતરની ડાકી મરડી
નાખવા તૈયાર થયો. તે સમયે તે ગરીબ પક્ષીની આંખો દયા ઉપજે તેવી
ખેંચાકળી થઈ અને તે પોતાના કિંસક તરફ જોઈ રહી હતી. આ
આંખોમાં કાંઈ એવું તો તેજ પ્રકાશતું હતું કે પેલા ઇકરો ગભરાયો,
ગુરૂના કહેવા પ્રમાણે કરવા જતાં વાત વસમી લાગી. આ એકાંત સ્થળમાં
પણ કોઈ જોતું નથી તે વાત ખોટી લાગી; કારણ કે “અન્ય કોઈ”
જોનાર તરીકે પોતાના કૃત્યનો સાક્ષી કળુતરની આંખોમાં જણાયો. આઠા!
કોઈ એવું સ્થળજ નથી કે જ્યાં આપણે એકલા હોઈએ! ઇકરાને વિચાર
થયો કે હવે શું કરવું ને કયાં જવું? તે તો જંગલમાં આગળ ને આગળ
ચાલ્યો ગયો. ફરીથી કળુતરની ડાક મરડવા જતાં એની એજ આંખો
ટગર ટગર સામું જોઈ રહી. વખતો વખત આમ થવા માંડ્યું; પરંતુ
ગુરૂનો આદેશ અમલમાં મૂકી ના શક્યો. નિરાશ થઈ ગુરૂ પાસે ગયો
અને મસ્તક નમાવી શેષ પડ્યો. કળુતરને ગુરૂના પગ આગળ મૂક્યું ને
બોલ્યો:—“ગુરૂજી! સ્વામીજી! આ સ્થિતિ ખમાતી નથી. ઈશ્વર વિશે
જ્ઞાન આપો. આમ પરીક્ષા કરવા કરતાં બીજો રસ્તો દેખાડો. દયા કરીને
દિવ્ય જ્ઞાન આપો.” ગુરૂએ શિષ્યને છાતી સરસો આંખો અને પ્રેમથી
કહ્યું:—“વહાલા શિષ્ય! જેમ એકાંત સ્થળમાં પણ દુષ્ટ કૃત્ય કરતાં, કળુ-
તરની આંખોમાં તારા કૃત્યનો સાક્ષી જણાયો, તેમ તું ગમે ત્યાં હોય અને

લાલનોથી ખ-ગણ કામ કરવા વલપર થાય; ત્યારે યાદ રાખજો કે પ્રભુ સર્વત્ર છે ને સર્વ કૃત્યોનો સાક્ષી છે પ્રભુ અને જીવો છે એ ખૂબ યાદ રાખજો હરદમ ઈશ્વરને સાક્ષી રાખીને કૃત્ય કરજો.”

[illegible]

“અહા! આનંદરસથી મારો મુખનો ખ્યાલો ઉભરાઈ જાય સર્વ ઇચ્છાઓ પરિપૂર્ણ થાય છે. પ્રભાતનો મીઠો ને મધુર વાયુ મ કાર્યવાહક છે અને તેના સ્પર્શથી આહ્લાદ પામી જગત ખીલતું છે, તે મારોજ પ્રતાપ છે. મેઘ ધનુષ્યના રંગો મારા આભૂષણરૂપ પ્રકાશ મારા સદેશા લઈ વ્યય છે ને વિદ્યુત તેમને પ્રબલિત કરે છે. પ્રેમી પ્રેમીનાં હૃદયો હું પોતે જ છું. ઇચ્છાઓ તથા ઉર્મિઓ પણ હું જ છું.”

“પ્રકૃલિત ગુણાળનાં દ્વિત, આકાશરૂપી મોતી, આનંદપ્રદ સૂર્ય ફિરજો, રૂપેરી ચંદ્રપ્રકાશ, મીઠાં ને મધુર સ્વચ્છ રમતાં ફૂલતાં મેઘ બુલતાં ઝારો, એક બીજા સાથે લપટાઈ ગએલી વેલીઓ, શુંબારવ કર જામરો, એ સર્વે મારાજ વિચારો પ્રદર્શિત કરવાનાં સાધનો છે; મારા મધુર શ્વાસોદ્ધીસ છે. “સોદમ” માટે જન્મ મરણ છે. સર્વ સારા નરતામાં, હૃદયો ને મધુરતામાં, હું જ રમણ કરી રહ્યો છું.”

“મું કંઈ ને કયાં જાઉં તેનો મને વિચાર નથી, કારણ કે અખિ જગદમાં હું વ્યાપ છું. કાળ ને શક્તિ હું જ છું. મારે ઇચ્છા કરવાનું નથી, ક.કા ને નિલગીરીમાં હું પીડાતા નથી, કારણ કે સર્વનું મૂલું જ છું. ભૂત, ભવિષ્ય ને વર્તમાન અટકા છે હું તે સમીપ છે. સર્વ સ્વાર્થ, એકી ને ગંધનું માટે નથી છે. આ ને મિત્રના અધિકારતા જે હું જ છું. નરી જગત સરને મન્ય.”

“રામ”

ૐ ! ૐ !! ૐ !!!

૧૬-પ્રેરણાનું સ્વરૂપ.*

હિંદુસ્તાનમાં એક સમય એક સભામાં વિદ્વાન અને ડાહ્યા પુરુષો એકઠા થયા હતા. ત્યાં હિંદુશાસ્ત્રમાંથી પવિત્ર ધર્મસૂત્રોનું પ્રવચન થઈ રહ્યું હતું. આચાર્યોએ વ્યાખ્યાન પૂરું કર્યું અને સભા વિસર્જન યવાની તૈયારીમાં હતી; એટલામાં એક માણસ ગાલી ઉઠ્યો કે, આ સંદેશમાં કોઈ એક મહાત્મા પધાર્યા છે અને તેઓ નદી કિનારે ઉતર્યા છે.

આમ કહીને તેણે તે સાધુનાં અત્યંત વખાણ કર્યાં એટલે લોકોને સ્વાભાવિક રીતે એ મહાત્મા વિષે વિશેષ જાણવાની ઇચ્છા થઈ. એ સભામાં પાંજરામાં પુરી રાખેલો એક પોપટ અથવા બીજા કાગડોમાં કહીએ તો એક કોડી હતો. તેણે આ મહાત્મા વિષેની વાત ધ્યાન દર્શને સાંભળી, અને તેણે જે ગૃહસ્થ આ મહાત્માના સંબંધમાં વાત કરતો હતો તેને કહ્યું:—“મારી વતી તે મહાત્મા પાસે જઈને તમે પૂછી આવશો કે, આ પિંજરામાં કેટલા પુરાણોના પછીના છુટકારા માટે કોઈ ઉપાય છે ?” તે ગૃહસ્થે “હા” કહી, ને તે મહાત્માની પાસે જઈને તે પોપટનો પ્રશ્ન રજુ કર્યો. મહાત્માએ પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપતા પાસેની નદીમાં નહાવા થઈ ધરીને વહેવા લીધું. તેણે ખરેખર તથાતા હોય અને મૃતપ્રાય થઈ મથા હોય એવા જણાવા લાગ્યા. સાધુની આ સ્થિતિ જોઈ ત્યાં ઉઠેલા લોકોને પાતું જ આવેઈ લાગ્યું, અને જે ગૃહસ્થે પાંજરામાં બંદ થયેલા સુલામ-પોપટનો સંદેશ આપ્યો હતો, તેને તેણેએ હલોજ દપડો આપ્યો. લોકોને એમ લાગ્યું કે પિંજરામાં પુરાણોના પોપટની વાત સાંભળીને ક્યાંય દુલ્લ હોયને લીધે સ્થાની મૂર્ખિયત થઈ ગયા છે. આ

+ આ જાણક સ્થાને રાજકીર્તિ ના ૨૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૧ ના રોજ લખ્યું હતું.

મહાત્મા તે દિવસે આખો દહાડો આ સ્થિતિમાં જ રહ્યા. બીજે દિવસે પ્રથમના ઠેકાણે પાછી સભા બરાબર, ત્યારે તે બદ થએલા પોપટ પેટા ગૃહસ્થ કે જે ત્યાં હાજર હતો તેને પૂછ્યું:—“કેમ સાધ, મારા સંદેશને ઉત્તર મળ્યો કે નહિ?”

ગૃહસ્થે જવાબ આપ્યો:—“પોપટજી! જેવો તમારો સંદેશો મેં મહાત્માને વિહિત કર્યો, કે તરત જ તે મહાત્મા મૂર્ચિત થઈ ગયા જેવ જણાયા અને નદીના પ્રવાહમાં તણાવા લાગ્યા.” સભામાં બેઠેલા લોકો આ સાંભળી બહુજ આશ્ચર્યચકિત થયા અને વિચારવા લાગ્યા કે આનો અર્થ શો? તે પોપટ જો કે બુદ્ધિશાળી નહોતો, તોપણ તેને એ મહાત્માના વર્તનનું રહસ્ય સમજાયું અને તે, સાધુ મૂર્ખા પામ્યા એ શબ્દો સાંભળીને તરતજ પોતે મૂર્ખા પામી બેસાત થઈ ગયો અને બહુ મરી ગયો. હોય એવો જણાયો. સભામાં બેઠેલા માણસોને આ જોઈને ઘણીજ તાણુળી લાગી અને કહેવા લાગ્યા કે, ખરેખર આ સંદેશો કંઈ બેઠવાળો હોવો જોઈએ! જ્યારે પાસે ઉભેલા માણસોને લાગ્યું કે આ પોપટ તો હવે મરી ગયો છે, ત્યારે તેમણે મરેલા પોપટને પાંજરામાં પુરી રાખવો નહિ એમ ધારી પાંજરાનું બારણું ઉઘાડી નાખ્યું. જેવો તે પોપટને ઉંચકીને બહાર નાખવા ગયા કે તરત જ તે છુટો થઈને ઉડી ગયો. પછી તેણે એ સભામાં બેઠેલા લોકોને કહ્યું કે:—“હે શ્રોતા જનો! હે જગતના માનવીઓ! તમે આ પવિત્ર શાસ્ત્રો સાંભળવાને હરદોષ એકલા ધાઓ છો; પરંતુ આત્માનુભવ, સુકિત અને પ્રેરણા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે, તે હજી તમે કોઈ પણ જાણતા નથી. તે મહાત્માનો જે સંદેશો મને કહેવામાં આવ્યો તે ઉપરથી હું જાણી શક્યો કે તેઓ ખરી રીતે મૂર્ખા પામ્યા નહોતા; પરંતુ મારા સંદેશાના પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર તમણે કે મૂર્ખા પામીને પોતે આપતા હોય એમ મને પ્રેરણા થઈ. આવી રીતે તે મહાત્માએ મને સુકિતનો પરાં રસ્તો બતાવ્યો; અને તે રસ્તો તે આજ છે કે, “બાહ્ય મૃત્યુ એજ આંતર્યામ અને મોક્ષનો માર્ગ છે.” દેહાત્મબુદ્ધિનો નાશ તેજ પ્રેરણાનો પરાં રસ્તો છે. દેહાત્મબુદ્ધિથી પર થવું, આધ્યાત્મિક સ્થિતિમાં બેઠાવું, આન્તરિક મોક્ષની એવી અવસ્થાએ પહોંચી જવું કે જ્યાં આ દેહ મૃતપ્રાય થાય છે, એજ મોક્ષનો સત્ય માર્ગ છે. જ્યારે આ મર્યાદિત અસ્થિ શુવનને, જ્યારે આ કુદ્ર દેહાભિમાનને ભૂલી જવાય

છે, ત્યારે એને તદ્દન નિર્મૂળ કરવામાં આવે છે; ત્યારે જ સત્ય જીવનનો ખરો રસ્તો આપણે હાથ લાગે છે. સંસ્કૃતમાં બરાબર અર્થ-સૂચક એ શબ્દો છે; તે માટેલો એક મોગ અને બીજો મોગ શબ્દ છે. તમારા માટેલા લક્ષ્યા આ મોગ શબ્દથી વર્ણવેલું હશે, અને કદાચ તમે પાંચું પણ હશે કે આ મોગનો ઉલટો શબ્દ તે મોગ છે. મોગ શબ્દનો મૂળ અર્થ વિલાસ થાય છે; અને મોગ શબ્દનો અર્થ ત્યાગ થાય છે.

આ જગતમાં લોકો મોજશોખ અને વિલાસની વાતો બહુ કરે છે; પરંતુ મોજશોખ અને લોગ તે શું છે? જો તમે બરાબર લોગનો પૃથક્કરણ કરીને વિચાર કરી જોશો તો તમને જણાયે કે તે મોગ-ત્યાગ સિવાય બીજું કંઈ પણ નથી.

ખરી રીતે ત્યાગ સિવાય બીજા કશામાં વાસ્તવિક લોગ નથી અને ત્યાગ વિના પ્રેરણા પણ ક્યાં છે? અરે! ત્યાગ સિવાય બીજા કશામાં ખરી પ્રત્યક્ષિત પણ નથી, જે વખતે તમને તમારા તુચ્છ કંઠાભિમાનનું જતી પણ લાન રહેશે નહિ; કારણ કે જે પળે આનંદ છે તે પળે તે આનંદનો લોકતા હોઈ શકે નહિ. જે વખતે અંતઃપ્રેરણા થાય છે, તે વખતે “હું જાણું છું” ને “હું કહું છું” એવો વિચાર રહેતો નથી તે વિચાર ત્યાં રહી શકે જ નહિ. મહાન પુરુષોએ આ વિષય ઉપર જે જે કહ્યું છે તે આજ છે:—“જે મનુષ્યને પોતાનું સ્વામીનપણું પ્રાપ્ત થયું છે તે મનુષ્ય કાવ્યના બારણાં વ્યર્થ જ ઠેકે છે.” (તેને કાવ્ય કરવાના મયલની જરૂર નથી.) તમે કાવ્યરત્નિક તેમજ કાવ્ય કરનાર એમ બન્ને સાથે સાથે હોઈ શકો નહિ. તમે તમારા પોતાના માલિક તેમજ દ્રવિતા કરનાર હોઈ શકો નહિ. કોઈ પણ માલિક લખી શકે અને તેની સાથે લખે છે એમ તેને લાન હોઈ શકે નહિ. ત્યારે મનુષ્ય કદા તરીકેનું જ્ઞાન જૂલો પેલે જ્ઞાનસ્વરૂપ-જ્ઞાનસ્વરૂપ બની જાય છે, ત્યારે જ તે ખરી અંતઃપ્રેરણાની પરાક્રમણે પહોંચે છે. કારીગર પોતાની કારીગરીમાં વલ્લીન થઈ જવું જોઈએ. જો તમે લોકોમાં મહાન કારીગર તરીકે ગણાતા હો તો તે બીજાની દૃષ્ટિથી જ ગણાઓ છો, તમારી દૃષ્ટિથી નહિ. “હું કહું છું” એવો વિચાર ત્યાં રહેતો નથી. તમે તો તે કાર્ય સાથે એક

રૂપ બની જાયો છે. કારીગર, કારીગરી અને કારીગરીવાળી વસ્તુ એ સર્વ એકરૂપ થઈ જાય છે.

ત્યાં દેવપણું નથી થાય છે. ત્યાં જ્ઞાતા, જ્ઞાન કે જેવું એવો કોઈ ભેદ રહેતો નથી. લોકો કહે છે કે આ મહાત્મા પુરૂષ છે; પરંતુ જો તે પોતે પોતાને મહાત્મા ગણતો હોય તો તે મહાત્માજ નથી. જો તે પોતે પોતાને આત્મપ્રેરિત જ્ઞાની માનતો હોય તો તેને કદિ પ્રેરણા પ્રાપ્ત જ થતી નથી. માત્ર લોકોજ તેને મહાત્મા અને પ્રેરિત પુરૂષ કહી શકે. મનુષ્યો મેઘ-ધનુષ્ય તરફ જુઓ છે અને તેની રંગબેરંગી છાયા જોઈને આરહાદ પામે છે. સદા તેનાં વખાણ કર્યા કરે છે; પરંતુ જે સ્થળે તે મેઘધનુષ્ય હોય છે તેજ સ્થળે જઈને તમે જોશો તો તમને ત્યાં મેઘધનુષ્ય જેવી કોઈ વસ્તુ જ જણાયે નહિ. માત્ર તે સ્થળની સામી જાણુએ ઉલેંટા લોકોનેજ તે મેઘધનુષ્ય જણાય છે.

આવીજ રીતે લોકો પોતાની દૃષ્ટિથી કોઈ પણ પુરૂષને મહાત્મા, પ્રેરણાપ્રદ ત્રિકાળજ્ઞાની, તત્ત્વવેદા, પ્રખર લેખક કે દિવ્ય વિચારશીલ ગણે છે; પરંતુ પોતાની દૃષ્ટિથી તે માણસને “હું લેખક છું,” “મને અંતઃસ્ફુરણ થાય છે,” એવો કોઈ પણ જાતનો ભ્રમ થતો નથી. તેવું કરું પણ તેને જ્ઞાન હોતું નથી. કારીગરે પોતાની જાતને પોતાની કારી-ગરીમાંજ સમર્પણ કરવી જોઈએ. મધમાખીઓ જેવી રીતે પોતાનું આશુ જીવન પોતાના ડંખમાં સમર્પણ કરે છે, તેવીજ રીતે કારીગરોએ પણ પોતાનું સર્વસ્વ જીવન પોતાની કારીગરીમાંજ સમર્પણ કરવું જોઈએ. આમાંજ અંતઃપ્રેરણાનું સર્વ રહસ્ય સમાયેલું છે. મધમાખ જ્યારે તમને ડંખ મારે છે ત્યારે તે ડંખ મારીને તરત જ મરણ પામે છે; આવીજ રીતે જોનેજ ખરા અંતઃપ્રેરણાવાળો જ્ઞાની કહેવાય, કે તે જે કાર્ય કરે છે તેમાં પોતાની જાતને સંપૂર્ણ રીતે હોમી કે છે. આજ સર્વ રહસ્યનું રહસ્ય છે. તમને અંતઃપ્રેરણા થાય અને તેજ વળતે તમે તેના લોહવા હો, એવું કદિ પણ બની શકે નહિ. તમે કોઈ પણ વસ્તુના મુખના લોકતા બનો, એટલે તમે જોશો કે પછી તમને કોઈ પણ જાતની અંતઃસ્ફુરણ થયે નહિ. તમારી અંતઃસ્ફુરણનો તો જગતના માનવીઓ જ ઉપલોગ કરશે. લોકતાપણું અને અંતઃપ્રેરણા એ બન્ને કદિ સાથે હોઈ

ચક્રે નહિ. તમે આનંદના સોકતા નહિ થાઓ; પરંતુ એ સ્થિતિથી પણ પર આનંદસ્વરૂપ યર્ષ જવાના.

પતંગીયું દીપકની જ્યોતિમાં ઉડીને પડે છે; અને પોતાનો પ્રેમ કેવો છે એ જગતને સાબીત કરી આપે છે. બીજાં સામાન્ય કુદાં અને માખી-ઓમાંથી પતંગીજીને ઓગળી કાઢવા માટે, જેને આપણે દીપકની જ્યોતિમાં દગ્ધ થતું જોઈયું. આવીજ રીતે કોઈ પણ મનુષ્ય અંતઃસ્ફુર-ણાવાળો, કાળદર્શી કે તત્ત્વવેદી છે, તે સાબીત કરી આપવાને માટે તેણે ત્યાગસ્વરૂપી પૂર્ણ યોગી થવું જોઈએ. તે ભય કે યોગથી રહિત થાય છે. તેને આ સંસારની કોઈ પણ વાસના કે ઇચ્છા રહેતી નથી. તે આ સંસારની દૃષ્ટિથી મૃત યર્ષ ભય છે.

કોઈ પણ મહાન બુદ્ધિશાળી પુરૂષ જીવંત કુદરત સિવાય બીજે કોઈ પણ દેહકોષથી અંતઃપ્રેરણા પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. આને આપણે એક કુદરતનો જ કાળકો વર્ષ સ્પષ્ટ રીતે સાબીત કરી આપીશું. પાણી પૃથ્વીને જીવન આપનાર છે. આ દુનિયામાં સર્વેની વૃદ્ધિ અને વિકાસનું કારણ પાણી અને પ્રકાશ છે. તમારી જનીનને પાક પાણીથી જ થાય છે. પાણી એ ઈશ્વરની એક મહાન આશીર્વાદ રૂપ બનીસ છે. અમેરિકામાં લોકોને વરસાદ પસંદ નથી, પરંતુ હિંદુસ્તાન અને પૂર્વ તરફના સર્વ દેશોની નંદર વરસાદજ માત્ર દુનિયાની ઉત્તમમા ઉત્તમ આશીર્વાદ રૂપ વસ્તુ ગણાય છે. મહાન તત્ત્વવેદીઓ, મહાન કવિઓ અને એવા બીજા મહાન પુરૂષો કે જેમને અંતઃસ્ફુરણા પામવાની ઇચ્છા છે, તેઓ જ્યારે આકાશમાં વાદળો ઘેરણા માટે છે અને અર્જુના તથા વિન્નગી થઇ મુસલધારે વરસાદ વરસે છે, ત્યારે તેઓ તે તકનો લાભ લે છે. કવિઓ અને અંતઃસ્ફુરણાવાળા પુરૂષો આવી વર્ષાઋતુના પ્રસંગની અભિલાષા કરે છે. ‘રામ’ પોતે પણ પોતાના ભતિ અનુભવથી કહી શકે કે જ્યારે બહાર આકાશ ઘનઘેર યર્ષ વરસાદ પડે છે, ત્યારે બીજા કોઈ પણ પ્રસંગ કરતાં એ વખતે ‘રામ’ ઘણાજ આનંદ અને ઉદ્ઘાસથી કવિતા લખી શકે છે. જ્યારે વરસાદ ઝરઝર ઝરઝર વરસી રહ્યો હોય છે, ત્યારે મન પોતેજ સ્ફુર્તિ પામે છે અને ચિત્ત કાબજની વૃત્તિથી પ્રેસાય કે આ રીતે આકું વાતાવરણ સ્વાભાવિક રીતે પ્રેરણાજનક બને છે. વર્ષાદ્વારા આકાશ

અને પૃથ્વીની એકતા સિવાય આવા અલૌકિક આનંદ માટે બીજું કંઈ પણ માધ્યમ કારણ આપી શકાય એમ નથી. આ વર્ષા પડતી વખત લોકોને એમ લાગે છે કે બહો સ્વર્ગ ને પૃથ્વી એક થતાં હોય નહિ ! અહીંયાં આપણે એકંએ કે એવું શું છે કે જે આપણામાં પ્રેરણા ઉત્પન્ન કરે છે અને વરસાદ લાવે છે ? એવું શું છે કે જેથી ચારે તરફ ગરમી વરસે છે અને મંદ મધુર યવનની લહરીઓ વાય છે ? એવું શું છે કે જેથી આ સમસ્ત વિશ્વ પ્રેરિત થાય છે ? વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર આપણને કહે છે કે આ પ્રેરણાનું કારણ જેને આપણે એક પરિપૂર્ણ અવસ્થા કહીએ છીએ તે છે. હવે આ શબ્દ એવો છે કે તેને સ્પષ્ટ સમજાવવાની જરૂર છે. એક દ્રવ્યનો પ્યાલો જ્યો. તેની અંદર ખાંડ નાખો એટલે તે ઓગળી જશે. વળી બીજી થોડી ખાંડ એમાં નાખો અને તે પણ પાણી ઓગળી જશે. એમ વારંવાર ખાંડ નાખતાં નાખતાં આખરે એવી પરાકાષ્ટા-હર આવશે કે પાણી એમાં નાખેલી ખાંડ જરી પણ ઓગળશે નહિ. આ હર, આ અવસ્થા, આ પરાકાષ્ટા, તેનેજ વસ્તુની પરિપૂર્ણાવસ્થા કહેવામાં આવે છે. આવીજ રીતે આપણે એકંએ છીએ કે પાણી અમુક હર સુધીજ મીઠાને ઓગળાવી શકે છે, એમ છતાં જો એની અંદર વધારે મીઠું ઉમેરવામાં આવે તો તે ઓગળ્યા વગર એમને એમ તળીયે પડવું રહેશે. અગ્રે પાણી મીઠાથી પૂર્ણપણે જરપૂર છે. પાણી માટીવડે પણ આ પ્રમાણે પરિપૂર્ણ થાય છે. આપણે પાણીમાં અમુક પ્રમાણમા માટી નાખીએ અને તે ઓગળી જશે; પરંતુ એની હર ઉપરાંત જરી પણ વધારે માટી તેમાં નાખીએ તો તે ઓગળશે નહિ.

આપણી આસપાસ જે વાતાવરણ આવી રહેલું છે, તેની અંદર નાર્કટીકીયન, એકાદીકીયન, કાર્બન ટ્રીઓક્સાઈડ, હાઇડ્રોજન ને બીજા કેટલાક જુદી જુદી અણુ ભૌતિક પરમાણુઓ રહેલા છે. આ વાતાવરણની અંદર વરસાદ રહેલી છે. એ વાતાવરણમા જલરજુ ચારે તરફ ઉડતો રહે છે; પરંતુ જ્યારે હર ઉપરાંત વરસાદજનક જન આપણા વાતાવરણમા જમાવ છે, ત્યારે તે વધારાની જરાય આપણને હાથમાન થાય છે અને એ હર ઉપરાંતનું વધારાનું જન વરસાદ અથવા અકસ્માતે નીચે પૃથ્વી ઉપર પડે છે. આવી રીતે જ્યારે વાતાવરણ પાણીથી જરપૂર થાય છે અને તેની

હાલ ઉપરાંતનું જળ સમાવી શકતું નથી, ત્યારે આપણી પૃથ્વી ઉપર વરસાદ પડે છે, શાકળ પડે છે, ઝરમર ઝરમર મેદુલો વરસે છે અને વાતાવરણમાં આવાજ બીબા બન્યાવે બનવા પામે છે. વરસાદ પડવા વગેરેના આવા ફેરફાર, આપણું વાતાવરણ પાણી વડે જ્યારે પરિપૂર્ણ રીતે ભરપૂર થાય છે ત્યારેજ આપણને માલૂમ પડે છે. આ પરિપૂર્ણ અવસ્થા કેવી રીતે હત્યન્ન થાય છે તે આપણે આગળ ઉપર વિચારીશું; પણ હાલ એટલુંજ બસ છે કે વાતાવરણને પણ અંતઃપ્રેરણા થવા માટે અથવા બીબા શબ્દોમાં કહીએ તો એ વાતાવરણ આપણા ઉપર વરસાદ વરસાવે તેને માટે એ વાતાવરણ પરિપૂર્ણ અવસ્થામાં આવવું જોઈએ; એટલું જ નહિ પણ પરિપૂર્ણ અવસ્થાથી-એ પરાકાષ્ટાની અવસ્થાથી પણ કંઈક પર જવું જોઈએ; અને ત્યારેજ આપણને સતોષકારક રીતે તેનું પરિણામ માલૂમ પડ્યે.

આપણે આ દુનિયામાં જે મહાન પરિણામો જોઈએ છીએ, તે આવી પરિપૂર્ણ અવસ્થા પ્રાપ્ત થવા પડીજ. આવીજ રીતે તમારા મનને આ વાતાવરણ સાથે સરખાવી શકાય. જ્યારે આપણું મન કેાઈ એક વિચારથી પરિપૂર્ણ રીતે ઘસ્ટ થાય છે, એ વિચારમાજ તે કેવળ તટસ્થીન થાય છે; ત્યારે એ વિચાર તમારા મનને વધ કૂરે છે, તમારા મનના અણુએ અણુમાં એ વ્યાપ્ત થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ તમને પોતાને પણ તે ગરકાવ કરી નાખે છે. આવે વખતે તમે તમારા મનને ઘાણીજ અજબ સ્થિતિમાં જોશો. તમે તે સ્થિતિને કહાથ અજંપાની સ્થિતિ કહેશો. મનની આ સ્થિતિ શાત અને ઘનતાની સ્થિતિને મળતી આવે છે. તમે જાણો કે જ્યારે મેઘ ખૂબ ઘેરબો ધાલીને અધારે છે, ત્યારે આજ નરૂર વરસાદ પડ્યે, એવી સર્વ લોકોને આશ્વા બધાય છે.

જ્યારે બહુજ ઘનધાર થાય છે ત્યારે આપણ વાતાવરણ પાણીથી ભરપૂર થઈ બાય છે, અને એની પરાકાષ્ટાની હાલ આવી રહેતા આ પૃથ્વી ઉપર વરસાદ વરસશેજ, એવું સર્વને જણાય છે. આ પ્રમાણેજ જ્યારે તમારું મન કેાઈ એક વિચારમા છેક નરકાવ થઈ બાય છે, ત્યારે તે એક એવી સ્થિતિમાં હોય છે કે જે સ્થિતિ શાત અને ઘનતાની સ્થિતિને મળતી સ્થિતિ હોય છે. જ્યારે તમારું મન તમારી કેાઈ પ્રિય વસ્તુમા

લાગે છે ત્યારે તમને જણાતું હશે કે એ સમયે તમારું મન તદ્દન શાંત, સ્થિર અને કોઈ અવર્ણ્ય સ્થિતિમાં હોય છે. લોકો તેને અજ્ઞાની સ્થિતિ કહે છે. બ્યારે આ સ્થિતિ એની હૃદય રસ્તાં આગળ વધે છે ત્યારે તમને અંતઃપ્રેરણા થાય છે અને કાવ્યનાં અવનવાં ઝરણાં સ્ફુરે છે. આ અવસ્થાજ તમને કવિ બનાવે છે. આ અવસ્થાજ મુંઠર મધુર કાવ્ય, કવનો અને રમણીય ગીતોનો વરસાદ વરસાવે છે. બ્યારે તમારું મન અંતઃપ્રેરણાની-સ્ફુરણાની પર સ્થિતિએ લાય છે ત્યારે જ તમારા વિચારો ચળકરે તમારા કાગળ ઉપર લખાય છે.

તમારામાંથી જેમણે ગણિતના કઠિન દાખલાઓ ગણવાનો તેમજ તત્ત્વજ્ઞાનના ગૂઢ પ્રશ્નોનો શુદ્ધાસો મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હશે, તેઓ જાતિ અનુભવથી 'રામ' ના આ કથન સાથે બરાબર એકમત થશે. આપણે એક ગણિતનો કઠિન દાખલો ગણવા બેસીએ; પરંતુ આપણું મન બીજી કોઈ ઘડલાંગમાં ગુંથાએકું હોય છે, તે પ્રયત્ન કર્યા છતાં પણ દાખલો બેસતો નથી; ત્યારે તમે જરા અકળાઓ છો અને બીજી વસ્તુઓમાંથી મનને તમે દૂર કરો છો અર્થાત્ ગણિતનો અમુક દાખલો બેસાડવાનો જ વિચાર માત્ર તમારા સન્મુખ તરવરી રહે છે. આમ છતાં હજી પણ તે દાખલો બેસતો નથી. બીજી બધી વૃત્તિઓ અને બહારના વિષયોનો સંગ એ કે દૂર થાય છે તથાપિ "હું" કરું છું, હું તેનું માન ખાટીય "એવો અહંકારનો વિચાર ત્યાં કાયમ રહે છે. પછી શું થાય છે તે જુઓ. થોડીવાર પછી બ્યારે તમે તે દાખલો પાછો ગણવા માંડો છો, અને તેના સંગ્રહમાં ઉપરા ઉપરી વિચાર કર્યા કરો છો ત્યારે અહંકારનો-અર્થાત્ મારા તારાનો વથા દેશજાણનો સ્વર્ગો વિચાર નાશ પામે છે, અને જે દાખલો બેસતો નથી તે બેસાડવાનો જ માત્ર વિચાર રહી રહે છે. બ્યારે આવી પરાકાષ્ટાની સ્થિતિ આવે છે, ત્યારે તમારા મનમાં એકજ વિચાર વ્યાપી રહે છે અર્થાત્ આપણે તે વિચારરૂપ બની જઈએ છીએ. આજ સ્થિતિમાં પતંગ અગ્નિની જ્વાળામાં પોતાને બાળી બાલમ કરે છે અને મધમાખીઓ પોતાની જીંદગીનો લોગ આપે છે. આ સ્થિતિમાં લોકતૃત્વનો વિચાર નાશ પામે છે અને ક્રુદ્ધ અહંકાર રહેતો નથી. આવી પરાકાષ્ટાની સ્થિતિએજ દેહાભિમાનનો નાશ થાય છે.

આ સ્થિતિ ત્યાં થઈ કે તરતજ અંતઃસ્ફુરણ થવા લાગે છે. તમારા હૃદયમાંથી એકદમ વિજળીના ઝબકારા માફક ગણિતના કઠિન કાખડાના સમાધાનનું સ્ફુરણ થઈ આવે છે. “મને સુઝી આવ્યું, મને ગમ પડી” આવાં આવાં વાક્યો બોલતાં લોકોને તમે નથી સાંભળ્યા? આવી જીવન-ક્રુરિત સિવાય તમને કદિ આનંદ કે અંતઃપ્રેરણા થયે નહિ.

કારીગરો, શિક્ષકો, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અને તત્ત્વચિંતકો પોતે પોતાના વિષયોમાં પ્રેરણા પામે છે; પરંતુ આ પ્રેરણા માત્ર દેહાભિમાનનો નાથ ચલાવી શકે છે. આ દુનિયામાં મનુષ્યોને લોકતા અગર કરતાં તરિકે રહેવાનું બહુ ગમે છે; પરંતુ વેદાંત બતાવી આપે છે કે કોઈ પણ વસ્તુના લોકતા બનવું, એ કુદરતના નિયમની વિરૂદ્ધ છે. આ લોક લોકબનાર અસત્ય આત્મા મિથ્યા અદ્વૈતવાદ છે—તે તમે પોતે નથી. સર્વ તત્ત્વચિંતકોએ અને તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ બધાં જ એક જ કે તેમનું શરીર, મન અને તેમનો દરેક જીવનઆધાર એ સમસ્ત દુનિયાના લોક માટે છે. આજ સત્ય માર્ગ છે. જો તમારે લોકતા થવું હોય તો મોક્ષનો માર્ગ, મુખનો રસ્તો, આનંદનો પંથ, તમારે માટે અંધ છે. તમે આ દુનિયાનો કદિ ઉપલોગ કરી શકતા નથી. તમારે માટે માત્ર એક જ રસ્તો છે અને તે એ છે કે તમારે તમારા દેહને, મનને અને સર્વસ્વને કોઈ દેવીશક્તિ લોગવે છે એમ જાણવું છે. કાઈએ કહ્યું છે કે, “આ મારું માંસ ખાઈ બાકી, તેનું બધું કરી બાકી.” “આ મારા લોહીનું તમારે પાન કરી જવાનું છે.” તે મનુષ્યને ધન્ય છે અને તેજ મનુષ્ય ખરો મુખી છે કે જેનું જીવન એક સતત આત્મસમર્પણરૂપ છે—અર્પણરૂપ છે.

ત્યારે આપણે આવી સંપૂર્ણ પરાકાષ્ટાની સ્થિતિએ પહોંચીએ છીએ, ત્યારે આપણું મન એક જ વિચારમાં તક્લીન થઈ જાય છે, ત્યારે આપણને પોતાને પોતાનું પણ જ્ઞાન ન રહેતા એ વિચારમાં આપણે લીન થઈ જઈએ છીએ, ત્યારે મહાન દેવી ગાયક, દિવ્ય વાદ્ય-દિવ્ય વીણા પોતાના હાથમાં લે છે; અને આ દિવ્યવાદ્યદ્વારા હૃદયગમ અલૌકિક નાદ ઉત્પન્ન કરે છે.

આ ઈશ્વરી વીણામાંથી ગંભીર અને મહાન ધ્વનિઓ નીકળે છે; પરંતુ ત્યાં સુધી આ મનુષ્ય બાળક, આ વાદ્ય પોતાના હાથમાં રાખવા

ધ્રુવે છે અને તે મહાન ગાયકને સોંપવાં ઇચ્છતો નથી, ત્યાં સુધી એ વાદ્યમાંથી બેસુર અવાજો જ નીકળવાના. જ્યાં સુધી લોચ વસ્તુના લોચ-વનાર આ અસત્ય દેહાભિમાન કાયમ રહે છે, અને દેહાધ્યાસ છૂટી શકતો નથી; ત્યાં સુધી આ શરીરદ્વારા વાદ્યના બેસુર અવાજો જ નીકળવાના. તમે આ શરીર-આ દિવ્યવાદ્ય પરમાત્માને સોંપી દો, અસત્ય અહંત્વથી દૂર ચાલો. આવું થાય ત્યારેજ, આવી પરાકાષ્ટાની સ્થિતિએ જ ઈશ્વર પોતે આ વાદ્ય પોતાના હાથમાં લે છે. એ મહાન ગાયક આ દિવ્ય વાદ્યને છેડી એમાંથી મધુર અને અદ્વૈતિક નાદ કહાડે છે. એ વાદ્યમાંથી મુરસ સ્વર નીકળે છે તેજ વખતે તમને હૃદયમાં પ્રેરણા થાય છે. આ અંતઃપ્રેરણા એજ દર્શા-ઈશ્વર છે. જ્યારે કુલ્લક અહંતા નાશ પામે છે, ત્યારે જ મનુષ્યને આ અંતઃપ્રેરણા થાય છે.

આપણે બાણીએ છીએ કે કાઈસ્ટે લોકોને પોતાનો ઉદ્દેશ આપવો શરૂ કર્યો, તેના પહેલાં સેતાને તેને આ સંસારનાં સુખ ભોગવવા માટે અનેક રીતે લલચાવવા પ્રયત્ન કર્યો. તેના ઉપલોગને માટે સમલોક હતા. ખાવાને માટે અનેક બતના રસવાળા અને સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો હતા. રાત્રી કરવા માટે મહારાત્રી હતા. અનેક પ્રકારના ચમત્કારો કરી દુનિયામાં તેને યશ મેળવવાનો હતો. આવી આવી વિવિધ લાલચો અને આકર્ષક વસ્તુઓ તેની સામે હતી; પરંતુ કાઈસ્ટે કહ્યું કે:—“હે સેતાન! ચાલ, બાણુપર રહે, મારે તારા હાથનું કશુંએ લેવું નથી.” કેવાં ઉત્તમ વચનો! હે અમેરિકા અને યુરોપના લોકો! કાઈસ્ટનો આ ઉપદેશ સદા તમારી સન્મુખ રાખો કે, “હે સેતાન! તું મારી સામે ન આવ; મારે તારા હાથનું કશુંએ લેવું નથી.” આ સવળી બાજી અસત્ ભૌતિક વસ્તુની મારામારી, ખેંચાખેંચી અને લૂંટાલૂંટ છતાં કાઈસ્ટનો આ ઉપદેશ તમારે ધ્યાનમાં રાખવો બેઈએ. કાઈસ્ટે આ સંસારની દરેક વસ્તુને ત્યાગ કર્યો હતો. તેણે ત્યાગ અને કાંસ (આત્મલોચ) નો સ્વીકાર કર્યો છે. તેણે યથાર્થ સંન્યાસ ધારણ કર્યો છે. તમારી આગળ પ્રેરણાનું આ રહસ્ય અને દયાંત બોણુ છે. જ્યાં સુધી ભોક્તૃત્વ અને કર્તાત્વનો વિચાર તમારા મગજમાં હોયતો છે, જ્યાં સુધી “હું કરું છું, હું કરું છું, મારે માન

ખાટવાનું છે " એવા વિચાર તદ્દન નહિ થાય નહિ, ત્યાં સુધી તમને કદિ પ્રેરણા થવાની નથી.

‘શમ’ તમને એક વાત કહી જાઓ વિષય પૂરો કર્યો. હિંદુ શાસ્ત્રમાં ત્રણ અમુરોના સંબંધમાં એક સાબળવા જેવી વાત છે. એ ત્રણ મુરખોમાં અદ્ભુત શક્તિ હતી. તે મહાન યોદ્ધાઓ હતા. કોઈ પણ માણસ તેમને છતી ચેકે નહિ એવા તેઓ અભેદ હતા. કદાચ એક લોકો એમની પાસે જાવી એમની સાથે યુદ્ધ કરતા, પરંતુ તેમનાથી હાર ખાઈ તેઓ વિદે મે એ ખાઈ જતા ને માણસો તેમની સાથે યુદ્ધ કરતા તેઓની સખ્યા હજારોની હતી, છતાં જા ત્રણ અમુરો તેમને હરાવી દેતા પ્રતિ-પરિણામ જાન વાર વાર લોકોને હાર પમાડતા હોવાથી કેટલાક લોકો લેગા ચક્રને એ મહાન પાન ગયા અને તે મહાત્માને વિનવીને પૂછતા જા ત્રણ આપના અમુરોને કવી રીતે હરાવી શકાવ ? તે મહાત્માના હૃદયે કોઈ જાણ્યો. તમારું તે અમુરોના અદ્ભુતપણાનું કારણ જાણી જાણું તેમજ બહુ બહુ વિના ત્યાં પડી અતે લોકોને સમ લાયક ન બનના પાના મનમ નમે જતા રીએ અમે લોકોના

તપશ્ચાતુ રહસ્ય સમજાયાથી તે મહાત્માએ એ અસુરોને જીતવાનો ઉપાય બતાવ્યો. તેમણે કહ્યું કે એ અસુરોની સાથે યુદ્ધમાં ઉતર્યા પછી તેમની પાસેથી તમારે નાસી જવું અને વળી પાછા આવી તેમની પાસે જઈને યુદ્ધની માગણી કરવી. બીજીવાર જ્યારે તેઓ તમારી સાથે યુદ્ધ કરવા આવે ત્યારે થોડી ઘણી ઝપાઝપી કરીને તેમને જય પમાડી ત્યાંથી નાસી જાવો ! આ પ્રમાણે વારંવાર કરવાથી અંતે તે અજીત યોદ્ધાઓ હાર પામશે. લોકોએ આ મહાત્માના કહેવા પ્રમાણે કર્યું; અને અંતે ધીમે ધીમે અજીત યોદ્ધાઓ પોતાની ખરી સ્થિતિમાંથી-તેમના વાસ્તવિક અજીતપણામાંથી પતન પામતા ગયા. તેમને પોતાના શરીરનું તથા બળનું જ્ઞાન થવા લાગ્યું અને પોતે અજીત છે, એમ તેમનો નિશ્ચય થયો. વારંવારની જીતથી તેઓના મનમાં પોતાના સંબંધમાં વિજેતા હોવાનો વિચાર બંધાયો. આ યોદ્ધાઓ દેહરૂપી પીંજરામાં પુરાયા અને પોતાને બધીવાન બનાવ્યા; “હું” કહે “હું” અથવા “હું” મહાન યોદ્ધા છું” એવા વિચારોએ તેમના મનમાં ઘર ઘાટ્યું અને તેમને શુદ્ધાત્મ બનાવ્યા. તેમની અંદર દિવ્ય અંતરાત્માની જગ્યાએ લુલ્લક અહ કારનો વાસ થયો. એ અસુરોની આવી સ્થિતિ થવાથી લોકો તેન સહજમાં જીતી શક્યા, આમ દેહાધ્યાસ અને કર્તાપણના બાવથી અસુરો જીતાયા અને કેટ પકડાયા.

હવે આ કથાનંતેના તારંગો છે એ તમે વિચારો જ્યાં મુધી તમે દમિરના એક તર તરીકે કામ કરો એ અને જ્યાં મુધી તમે દેવી-સત્તામાં સ્થિત છો, ત્યાં મુધી તમે કોઈથી પણ ન જીતાવ એવા અજીત છો. “હું” લોકતા છું, “હું” જીતા છું, “હું” જીતા છું,” આવા વિચારથી પર સ્થિતિ-વાળા પછાત્રણ અસુરોની પેઠે તમે અજંબ હો, પરંતુ જ્યારે લોકો તમારી પાસે આવી તમાજ વખાણ કરે. તમને મનરૂર બનાવે, તમારી ખુશામત કરી તમને ઉચ્ચ ચઢાવે, હરેક પ્રકારે તમાજ મનને રૂચની તમારી તારીફ કરે, ત્યારે તમે એક અજીત ને વિજયવત છો, એમ તમને જ્ઞાન થવાનું. તમે વીર છો, તમે વિજયી છો, બીજાઓ તમારાથી હારી બાય છે, એમ તમને ખ્યાલ આવતો જશે, અને “હું” આ કર્મ કહે છું” ને એ કર્મનું ફળ હું જીતે જોગવીશ,” “હું” લોકતા છું,” આવા વિચાર તમને બધીવાન બનાવશે, અને તમે તમારી મૂળ સ્થિતિમાંથી

[illegible]

માટે સ્વયં રાખ્યું નથી પડતું ? મું દરેકજ વખતે તમારૂં ૫૨ વાની
કુટીને ત્રાકે કરવું નથી પડતું ?

આવીજ રીતે તમારે તમાન મનને પણ દરેકજ સ્વયં અને નિર્મળ
અપાની જરૂર છે. અથાત્મી દુનિયાના વિચારો, દુનિયાની લાલચો અને
દુનિયાના વિપ્લોના ઉપગ્રોહની વાતનાઓ, અથવા "હું કરું છું" એવા
અહંતાના ખ્યાલો તમારામાં મોજુદ છે, અથા મુખી તમારું દેહાલિમાન
નાથ પામ્યું નથી, ત્યાં મુખી તમારે માટે કોઈ પણ બાતની સંજીવ આશા
નથી. "દેહાલિમાનના નાથ વિષય નંતઃપ્રેરણા થવા માટે બીજો કોઈ
પણ નથી."

ૐ

ૐ

ૐ

સાંકળો-આ બંધનો કે જેણે તમને બાધી લીધા તે શું છે ? આજે તમે આ વાત માનો યા ના માનો, અમેરિકનો તથા યુરોપિયનો આજે આ વાતની ખૂબી જોઈ શકે વા ના જોઈ શકે; પરંતુ સત્ય તો જ છે તેજ છે ! તે કદિ બદલાવાનું નથી. સત્ય એ છે કે તમારું સર્વ બંધનો, તમારા પ્રેમ, તમારી વાસનાઓ ને ઇચ્છાઓ સાંકળોથી તમે બંધાએલા છે. એજ તમને બંધનકર્તા છે. એથી કરીનેજ તમે પ્રભુને જોઈ શકતા નથી. આજ કારણેજ છે. તમે વાસનાઓ બંધનથી તેમાં પૂરાએલા છે. એટલી તમને જે ધણીની નોકરી બની શકેજ નહિ, સમ અને કામ બન્નેને સાથે સંધાયજ નહિ, દેહના શુભામ યર્ષ, દેહમાં મમત્વ સખી વિચિત્ર નિયંત્રણે કદિ ધવાયજ નહિ. સત્યનો આશ્વાસન કરવો એટલેજ વિચિત્ર નિયંત્રણ થવું; અને ઇચ્છાઓ, વાસનાઓ સખી એટલે શુભામગીરીમાં બંધનમાં, કારણકેમાં હાથે કરીને પૂરાઈ રહેવું. દરેક મનુષ્ય કાર્મિક ધર્મ ઇચ્છા રાખે છે, દરેક મનુષ્ય સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવા ઇચ્છે છે, પેત્રો કે અવધારી પુરુષ યથા મનમાં કામના કરે છે; પરંતુ એવો કેઈ સામ જ મળી આવશે કે જે તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાની પ્રવૃત્તિઓને યોગ્ય નાખે !

હિંદુસ્તાનમાં એક નોટો કુરલીમાજ માલ હતો. તે હજમ પા છુંદણ છુંદાવયા ગયો અને તેને પોતાના બન્ને હાથ ઉપર એક મહા ભગ્વત ચિહ્નની આકૃતિ કાઢવાનું કહ્યું. આ ચિહ્ન ૧૮૬૮ વરના કારણે તેણે કહ્યું કે, “જ્યારે મૂલ ચિહ્નના સમ હતો તો વખત મારો જ ગયો છે, તેથી મારા ઉપર તે ચાસની અજર થઈ ગઈ છે. હું બહાદુર ચાલીર ચિહ્ન જોવા છું.” હતા વાત જાન બની કે જ્યારે હજમને ૧૮૬૮ કાદના દાયમ તે વ લીધી ને સત્ય થી- ના તેજ, ના ના મ તદ્દન કરી ના શક્યો એણે હજમને કહ્યું “નહી” કહ્યું નહીં હતાં રહેવા કરે છે ?” હજમને કહ્યું-“ચિહ્નની પૂછી મળવા શરૂ કરી છે. આ મેં કહેવાતો મઝલ ખરી રીતે તો પીડા બની છે ને નજાત, હજમને કરીને કહ્યું-“જલ્દા માલુમ !” ને એટલી અજર નાથ કે હજમને નામાં ફેરનવાના લોકો પોતાના દુરા અને પાસના પૂછી મળીને છે ? માટે પૂછી વિનાનો ચિહ્ન શાદ એવા બારો ચિહ્ન આજકાલ

જાણવા કહેવાય છે. પૂંછડીની કાંઈ જરૂર નથી." હજારે કહ્યું:—"મહુ
સારું, પૂંછડી નથી કાઢી, પણ હવે તેનાં બીજાં અવયવો કાઢું છું."
એમ કહી પાતળી સેત સરીસપડે લેઈ. છતાં આ પણ સહન ના થઈ
મહુ બેઠો ને વેઠાઈ ઉઠ્યો:—"હવે બીજું શું કરે છે ?" હજારે
કહ્યું કે, "ગાન કાઢું છું." પેતાને કહ્યું કે:—"ભાગ માણસ ! તું તો
મૂંબેઈ છે, બેઠાઈ પણ ખબર નથી કે કુતરાના કાન પણ કાપી નખાય
છે ? કાન ચિનાનો સિંદ બહુ રૂપાળો લાગશે, એવાજ કાઢ." ત્રિચાર
હજારે ગાન કાઢવા બંધ રાખવા અને બીજા ભાગે કાંઢવા શરૂ કર્યા. તો
તે હુખ પણ તેનાથી સહન ના થઈ સકયું, બેઠો નથી તે બોલી
ઉઠ્યો:—"અમા ! હવે પાતું શું કાઢે છે ?" હજારે કહ્યું:—"હવે તો
ગિંદનો કદિનો ભાગ ચિતું છું." પેલા પહેલવાન બોલ્યો:—"તને
કવિતાનું જ્ઞાન નથી. આપણા મહાન કવિએ સિંદની પાતળી
કમરને તો બાંકારનું સ્વરૂપ આપ્યું છે. એનો કદિભાગ બેઠો તો
ખાતળો હોય છે કે એ તો નામમાત્ર ઉપમા જ કહેવાય છે, માટે કે
કાંઢવાની જ જરૂર નથી." હજારે હુંદણું હુંદળું બંધ રાખ્યું, સોય
ઠંકાએ મૂકી દીધીને ઉઘટે કહ્યું:—"ભાગ ! આપ પધારો !"

હવે જે મનુષ્ય પોતે સિંદરાશિમા જન્મ્યાનું કહે છે, પેતાને મોટો કુસ્તી-
બાજ મહુ કહેવાય છે, પોતે સિંદ છે એમ સમજવા પ્રયત્ન કરે છે ને પોતાના
અંગ ઉપર સિંદનું ચિત્ર કઢાવવા હચ્છે છે, પરંતુ તેમ કરતાં જે હુખ
સહન કરવું પડે તે ખમવાને તે તૈયાર નથી એ કેટલું આશ્ચર્ય ! જગ-
તમાં જનસમુદાયનો મોટો ભાગ આવેજ છે. હંધરનો સાદાતકાર કરવાની
તેને હચ્છા છે, વેદાન્તનો પાત પામવા તે ઉત્કટ હચ્છા રાખે છે, સત્યને
એક શબ્દમાં બહુવા દેતુંક છે, પૂર્ણતા પામવા-મહાત્મા થવા તે એકે
પમે થઈ રહે છે, પરંતુ જ્યારે પોતાના આત્મામાં તે પૂર્ણતાને કોતર-
વાનો-સત્યનો સંપૂર્ણ અનુભવ કરવાનો વખત આવે છે ત્યારે તે ઠાંકણું
સહન કરી શકતો નથી. હુખની લાગણી તેનાથી ખમતી નથી. તે સમયે
તે ત્રિચારમાં પડી બચ છે, આનાકાની કરે છે; અર્થાત્ પોતાની હચ્છા
ફૂલીમૂલ થવા અંખે છે ખરો, પરંતુ તેને માટે જે લોગ આપવો પડે તે
આપવાને તે તૈયાર નથી

તે માટે આ વિના બીજી યુક્તિજ તે દેવની પાસે નહોતી; એટલાંટાને એક મહાન દેવતા તરફથી વરદાન મળેલું હતું જેથી તે આખા વિશ્વમાં સર્વથી બળવાન ને ત્વરિત ગતિવાળી ગણાતી. જ્યુષિટાંના ભકતે આખે રસ્તે સોનું વેચું અને એટલાંટાને દોડવાની શરતનું કહેલું મોકલ્યું. બન્નેએ દોડવું શરૂ કર્યું. આ મનુષ્ય એટલાંટાના કરતાં દોડવામાં ઘણો નબળો હતો તેથી એટલાંટા ક્ષણવારમાં તેનાથી આગળ નીકળી ગઈ; પરંતુ રસ્તામાં સુવર્ણની ઇંટો પડેલી દીડી એટલે લાલચને માથે તેણે પેટી ઇંટો ઉપાડી લેવા માંડી. એ આમ સોનું લેવા ઉભી રહેલી હતી એટલામાં પેટો ભટ્ટ આગળ નીકળી ગયો. વળી ક્ષણ માત્રમાં તેણે તેને પકડી પાડ્યો; પરંતુ રસ્તાની ટાળી બાબુ ઉપર સોનાની ઇંટો એક તેથી તે ત્યાં જઈ તે લેવા લાગી. એ દરમ્યાન પાછો પેટો ભકત આગળ નીકળી પડ્યો. એટલાંટાએ તેને ફરીથી પણ પકડી પાડ્યો. વળી ત્યાં પણ સોનાની ઇંટો એવામાં આવી એટલે પાછી તે ઉપાડી લેવાને થાભી; દરમ્યાન પેટો આગળ નીકળી પડ્યો. એમ છેક શરતના અંત સુધી ચાલ્યું. એટલાંટા પાસે સોનાનો મોટો ગાંસડો થઈ ગયો હતો તેથી ભાર ઉંચકી આગળ નીકળી જવું કઠિન થઈ પડ્યું અને અંતે પેટો ભકત જીતી ગયો. આમ એટલાંટા હારી ગઈ એટલે જેટલું સુવર્ણ એણે એકડું કર્યું હતું તે સર્વ પેલા ભકતને મળ્યું અને એટલાંટા પણ મળી. આથી એ ભકતની હઠ્ઠા પૂર્ણ થઈ.

જનસમુદાયમાંથી જે મનુષ્યો સત્યના માર્ગે જવા હઠ્ઠા રાખે છે, તેમાંના ઘણાંજાઓની સ્થિતિ પણ એટલાંટાના જેવીજ છે. સત્યનો માર્ગ પકડતાજ દરેક પ્રકારની અધમ તૃપ્તિ-લાલસા સામી આવી ઉભી રહે છે. તેને લઈ લેવા તમે કહ્યા રહો છો. પરંતુ જે ક્ષણે તેને ઉપાડી લેવા બાંધો છો, જગતની તૃપ્તિ તૃપ્ત કરવા બાંધો છો; તેજ ક્ષણે પાછળ પડી બાંધો છો, ભગતવીમ્બ ગાથાં બાંધો છો, કરવાના કામ મુક્તવી રાખો છો, થાભી બાંધો છો અને તત્કાલ સર્વસ્વ ખોઈ બેસો છો! આ મનુષ્યો જગતની બાળથી-મોહ-લાલસા, તૃપ્તિથી સાવધાન રહો; જરૂરથી સાવધાન રહો! સત્ય વસ્તુ પણ ગ્રાસ કરે અને જગતનાં ઐહિક મુખે પણ ભોગવો, એ બન્ને વાર્તા એક સાથે બંનેજ નહિ. જગતનાં મુખેમાં વપટાયા તેજ

હવે સત્ય હાથમાંથી છૂટી વળે, સત્ય આગળનું આગમ વળું રહેશે. તમે બોલો છો કે 'રામ' અને તમને જે સત્ય છે તે કહે છે. બધા બધા મનુષ્યો 'રામ' પાસે આવીને વારંવાર બેજ કહે છે કે અમને સાક્ષાત્કાર કરાવો, અમારે સાક્ષાત્કાર કરવો છે. હા! આ હવેજ સાક્ષાત્કાર આવ, પણ તમારી મોહબળ તોડી નાખો, તેમજ હર્ષા, દેવ વગેરે શુભિચ્છાથી મુક્ત થાઓ. હર્ષા અને દેવ શું છે? માત્ર અધિમુખી વાસના, તુષ્ટા અને મોહ. જ્યારે આપણને બીજી કોઈ બાજતમાં મોહ દોષ છે, ત્યારે જ આપણે બીજા કોઈનો વિરક્તાર કરીએ છીએ. આથી પ્રથમ પહેલે કે જામે અમારી સંતતિ, બાઈ, સાંકુ, પતિ, પત્ની વગેરેનો ત્યાગ કેવા પ્રકારે કરીએ? પરંતુ એ તમારે પોતાનેજ એવાનું છે કે તે કેમ થઈ શકે? સત્ય વાત તો એજ છે કે એક જ સત્ય છે તેજ ઈશ્વર છે. તેનેજ પિતા ગણે, માતા ગણે, સ્ત્રી, પુત્ર, પિતામહ, વડમાર વગરે, સર્વેશ્વર માત્ર તેનેજ ગણે. દરેક પદાર્થ ઉપરથી મોહ કાઢી નાખો ને માત્ર એ એકજ વસ્તુ ઉપર એકાગ્ર દષ્ટિ રાખો. એકજ સત્ય-દ્રવ્ય જ્યોતિ ઉપર નજર રાખો. એટલે તેજ થયે તમને સાક્ષાત્કાર થશે.

હિંદુસ્તાનની ભાષામાં એક સુંદર ગીત છે, પરંતુ તે અહીં મહં સંભળાવવાની આવશ્યકતા નથી. તેનો સારસ એ છે કે જો સત્યને મ.ગે પગલાં, સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવાં પિતા માટે આવે તો તેને મહિ ગણકારતાં તેની આજ્ઞાનું ઉઠાંચન કરે, જેમ ભક્તમવર પ્રદલાદે કર્યું હતું તેમ. વળી જો માતા સત્યના સાક્ષાત્કારમાં વચ્ચે આવે તો તેનો ત્યાગ કરે. બાઈ બલના નવા દવાર (ન્યૂ ટેસ્ટમેન્ટ) નું આજ સિદ્ધાંત છે. હિંદુઓનાં ધર્મ-પુસ્તકોમાં પણ આવોજ ઉપદેશ છે. માતાપિતાપર સત્યને માટે પ્રેમ રાખો. સત્યના માગે જ્યાં જ્યાં મુખી માતાપિતા માટે ના આવે, ખલેલ ના પહોંચાડે ત્યાં મુખી તેમને માન આપે, તેમના ઉપર પ્રેમ રાખે. જો સત્ય તરફ જ્યાં બાઈ માટે આવે તો એજ તો જેમ વિશ્વિયજે સવ-ણનો ત્યાગ કર્યો તેમ તમે પણ બાઈનો ત્યાગ કરો. પત્ની વચ્ચે આવતી હોય તો ચોનીરાજ બર્જુહરિ માફક સૌને અગતી કરે. જો પતિ માટે આવે તો મીરબાઈ માફક પતિને સંગ ત્યજે. જો સુર-ધર્મસુર સત્યના સાક્ષાત્કારમાં વિશ્વેશ નાખે તો બીખપિતામહની પેઠે તેને પણ દૂર કરે,

કારણ કે તમારો ખરો સંબંધી, ઇશ્વર મિત્ર માત્ર સત્યજ છે. તે સિવાય કોઈ હેતુ નહિ. જોઈએ સર્વ સંબંધીઓ, મિત્રો વગેરે દલિલ છે. નાશવંત છે; પરંતુ સત્ય હરહમ તમારી પાસે છે. સત્યજ તમારો આત્મા છે. માતાપિતા, સ્ત્રી, સંતાતિ, મિત્ર વગેરે સર્વ કરતાં સત્ય તમારું સર્વથી નિકટવર્તી સંબંધી છે; માટે સર્વ કરતાં સત્યને વિશેષ માન આપો.

આર્થ શાસ્ત્રોમાં એક રાજાનું અત્યંત મુંઝવે દર્શાવેલ છે. તે નિરંતર સત્યપરાયણ રહેતો હતો. અંતકાળે હિમાલયમાં શરીર ગાળવા એમને પ્રયાણ કર્યું હતું. એ વાત તો ઘણી લાંબી છે. સંપૂર્ણ વાત રામને કહેવાની જરૂર નથી. તે રાજા પોતાનાં સગાં-સંબંધીઓની સાથે હિમાલયનાં શિખર ઉપર જતો હતો. વાત જોવી છે કે રાજા સત્યને માર્ગે આશયો જતો હતો, સત્યની શોધમાં જતો હતો. મર્વથી આગળ પોતે ચાલતો હતો. તેની પાછળ તેનાથી નાનો ભાઈ ચાલતો હતો ને તેની પાછળ તેનાથી નાનો ભાઈ ચાલતો હતો. એમ ક્રમવાર બધા ચાલતા હતા એ બધા ભાઈઓની પાછળ એ રાજાની ત્રીજા પાસે જતી હતી. રાજાની દૃષ્ટિ પોતાના ઉચ્ચગિરિ ઉપર હતી અને તે આગળ ચાલ્યો જતો હતો. તેમાં પોતાની યોગે પાછળ જઈને જતી ચાલી આવતી તેને તેણે સાંભળી. તે બચકાલી, પીટાલી ચાલી આવતી હતી, કારણ કે તે એની સાથે ત્વરાથી ચાલી ચકલી નંદાલી ને ચાલી જતી ને મરજી ચરણ ચાલ એમ હતું. તેથી હલન કરતા હતી. છતાં રાજા તો પાછું વળી જોતો પણ નથી, પરંતુ એ તો જાન તરફ દૃષ્ટિ રાખી, એને ત્વરાથી સાથે ઘણું જાણું કહે છે. ત્રીજાથી થોડાજ દરમિયાન છે. પરંતુ તે તેને પોતેથી ચકલી નથી. સત્યથી એક દાનું પણ પાછા હાલું એમજ વિરુદ્ધ છે. રાજા બુધિવિર સત્યથી પાછા ફરે એમ નહોતું. ત્રીજાએ કહ્યું છે, પડે છે, પરંતુ એને પાવરજ રાજા સત્યનો માન હોય પાછો વળતો નથી. પૂર્વ જન્મમાં અનેક યોગ્યે તમારે થઈ ગઈ છે, ને હજી પણ એ તમારે જીવે જન્મ કારણ કરવાના બાકી હોય તે બીજી ફેટલી પરમુષો, તે બધી સકાવ તેમ નથી. ફેટલાંને સત્યસંબંધી થઈ ને મરજી દોયે; પરંતુ આ સત્યસંબંધીઓની ખાતર જાણથી પણ પંચનું મરજનું નથી. આગળ ચાલ્યા જાઓ. કાલથી પણ પાછા પડે નહિ, પણ પંચનું

જરૂરો નહિ. સ્ત્રી દરજા સત્યને વધારે શ્રદ્ધા. દિવ્યતાને વધારે પૂજો. આ વાત મનુષ્ય માનને માટે છે. સત્ય, દિવ્યતા, સર્વ કાળને માટે એક જ છે ને શાશ્વત છે; ત્યારે જનતાની જગ્યા ફરિફ છે. એક ત્રિદાન સ્મરણમાં ત્યારે કે જે તમારે માટે કસ્યાવુધારક છે તે તમારી શ્રી અને અન્ય સૂચકાસંબંધી માટે પણ કસ્યાવુધારક હોય છે. જો તમને એમ થોડા લાગે કે તમારી સીધી જુદા રહેવામાં, દૂર રહેવામાં તમને લાભ છે, તો તમારી સીધી પણ તમારાથી દૂર રહેવામાં લાભ સમાવેલો છે. આ એક સર્વમાન્ય નિયમ છે, સત્યનો અટલ સિદ્ધાન્ત છે. જે દિવ્યતા, જે સત્ય તમારી નજર રહેતું છે તેજ સત્ય તમારી સીમા પણ બાંધે છે. યુધિષ્ઠિર મહાત્મા સી પછી ગઈ, પણ રાજા તો આનંદજી સાથે ગયો ને પોતાના બાઈએને પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવવા કહ્યું. બાઈએ પણ કેટલાક સમય તો તેની પાછળ દોડ્યા, પણ પછી કનિષ્ઠ બ્રાહ્મણ થઈ ચર્મ લકડીયા ખાવા લાગ્યો તેવી જૂમ પાડીને બોલ્યો. “હું બધું! હું યુધિષ્ઠિર! હું જ્યેષ્ઠ બ્રાહ્મણ! હું હવે છવી વડું તેમ નથી, મને ઉમાદો, બચાવો.” પણ રાજા સત્યપરાયણતા હોતો નથી. જો તો આગળ ને આગળ ચાલ્યોજ જાય છે. માન કનિષ્ઠ બધુને કહે છે કે: “ધૈર્ય ગણ, હિમ્મત ગણ ને ચોકું છેક છે તે દોડીને આવી પહોંચ,” પરંતુ હાથ ખેંચી તારે લઈ જવા એક કમલું પણ પાછો હાંતો નથી. જો તો ઉતાવળે આગળજ ચાલ્યો જાય છે થોડીવારમાં નાનો બાઈ મૃત્યુ પાને છે. વળી પાછો ખીલો નાનો બધું લઈને છે ને તે પણ સહાયતા નાંદે જૂમ પાડે છે, પરંતુ જ્યેષ્ઠ બ્રાહ્મણ યુધિષ્ઠિર મુખ ફેરવતો નથી આ પ્રનાલે સર્વ બ્રાહ્મણો મરજી પામે છે, પરંતુ રાજા અજ્યે નહિ એક પગલું પણ પાછો હાંતો નહિ. સત્ય માર્ગજ ચાલ્યો ગયો. જો જ્યારે સત્યના શિખરે પહોંચ્યો, પોતાના લક્ષ્યબિંદુએ પહોંચ્યો, ત્યારે પરમાત્માએ ત્યાં પોતે સાક્ષાત્ દર્શન દીધા તત્ત્વ ગ્રાહ્યરૂપે ગમણ નાવી ઉતું રહ્યું. બાઈબલમાં જેમ આપણે પાનીએ ધીએ કે પ્રભુએ કમુતરને રૂપે દર્શન દીધા તેવી રીતે યુધિષ્ઠિર મહાત્મા માટે સત્ય સાક્ષાત્ આવીને ઉભું રહ્યું. પ્રભુએ રાજાને જરેકે સ્વર્ગમાં ચાલ્યા જવાને કહ્યું. બાઈબલમાં પણ જોઈએ ધીએ કે કેટલાક મનુષ્યોને પ્રભુએ ઉત્તર

કેટલાક ક્રિષ્ણ પ્રેરણા આપવા પ્રારંભ કરી અને તે પ્રેરણા ક્રિષ્ણો
દ્વારા તે સ્થાને પ્રમાણ-સત્યના વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં રચી દીધું. સાચી
આ પ્રમાણે પરીક્ષા-કેટલી થઈ અને અને તે સાચા કલ્પદેશમાં પણ ઉત્તરો.

આ પ્રમાણે સત્યને માર્ગે વ્યાખ્યાનું છે. વધારું વધારામાં વધારું,
પાસેના પાસેનું સમુદાય-સંબંધી, સત્યને માર્ગે વ્યાખ્યાન વાંચે ના ઉત્તરો રહે,
તો તેમને સમજીએ કે મિત્રો તરીકે કોઈ દિવસ માનસીક નહિ. એ
માત્ર આત્મ જલ્પ સત્યને માર્ગે સાચે રહે, તો તેજ વધારે પાસેના
પાસેના રહે છે એમ સમજીએ. આ રીતે સત્યની દરિયા મિત્રોની
પર્યાયી દરજ્જા. કદાચ વાતના, મહિન વચનાને ઉત્તરોત્તર રહે એવા મિત્રો
તરફ હજી ના આપડો, તેમને દુસ્મન ગણ્યો. એ તેમને મિત્ર ગણ્યો
તો તેમની સાથે તમે પણ દુઃખ અને દરિદ્રતા વગેરે લોગવડો.

એક સાધુની વાત છે કે તે ભૂખ્યા રસ્તાપર વાંચે જતો હતો
અને હિંદુસ્તાનમાં તો તમે જાણો ઊંચ કે ટેટલાક સમુદાયને જવારે
જુલા લાગે છે ત્યારજ નરવ્યના બેધાનવાસમાંથી આવી રસ્તાઓમાં
ફરે છે. ક્રિષ્ણવજ્ઞ રસ્તામાં તો નીકળે છે. પણ મરું તેઓ મહેરબાન
જંગલોમાં જ રહે છે ને ત્યાં ક્રિષ્ણનું ખાન કરે છે. હવે આ સાધુને જુલા
લાગી હતી. ત્યાં એક નવચોવના ચી આવી પહોંચી ને સ્વાદિષ્ટ લોચન
લાવી. સાધુએ પાસેના કપડામાં ફરડો ફાટવો લીધો ને લઈને જંગલમાં
વાંચે ગયો. એ ફાટવને પાછીમાં ઘોળ્યો ને ખાઈ ગયો. બીજે દિવસે
પાછો સમયસર તે સાધુ શેરીઓ ને મોડોરવામાં નીકળ્યો. પેલી સ્ત્રીએ
આવીને પાછું ટંક વાઈ મિથાળ આપ્યું સાધુ તે દિવસે પણ શેરીની
પેઠે પાછો જંગલમાં ગયો ને ત્રીજે દિવસે પણ એ પ્રમાણે આગ્યો. તે
દિવસે પણ તે બાઈ રાજ દરવા ઉત્તમ અન્ન લાવી અને તે અન્ન
સાધુને આપવા આપવા “મહાત્મા! આપની ખારણે ઉભાં ઉભાં શદ્ધ
એવા મારી તો અથોર પણ રાજ નહ, બરેબર આપના નયનોએ તો મને
મોહવડા દરી દીધી છે.” આવા ચળો તેના મુખમાંથી નીકળી પડ્યા
સાધુ વાંચે ગયો ને બીજે ઘેર બિણા કરીને પછી જંગલમાં ગયો. ત્યાં
જઈ નદીમાં પેલી નવચોવના સ્ત્રીએ આપેલું અન્ન જળમાં ફેરી દીધું
ને બીજે દિવસે મોટા લોહના કોથા વગાડ્યા અને તે વરે પોતાના ચક્ષુ

ફેણી, ડોળા કાઢી લઈ કપડામાં વીંટી લીધા. પછી એક લાકડીના અ
સ્થી ઘણી મુસીબતે તે ચેરીમાં ગયો. પેલી સ્ત્રી ઘણી ઉત્સુક થઈ એ
રાહ બેઠી હતી હતી. સાધુ ત્યાં આવી પહોંચ્યો; પરંતુ
દૃષ્ટિ પૃથ્વી ઉપર રાખી હતી તેથી તે સ્ત્રીને તેની સ્થિતિ શી છે
ખબર ના પડી; પણ જ્યારે તે સ્વાદિષ્ટ અન્ન લઈને આવી, તે
સાધુએ પોતાની આંખના જુદા કડાડી લીધેલા ડોળા તેની તરફ
કહ્યું: “હે માતા! આ આંખો લઈ લે! આ ચક્રુએ તને મોહિત
છે, તો તે ચક્રુએ તારી પાસે રાખવા તારો અધિકાર છે. માતા! અ
તારે જોઈતાં હતાં તો હવે લે, એના ઉપર પ્રેમ કર, તેનો ઉપયોગ
તારી નજરમાં આવે તે આ ચક્રુએને કર, પણ ક્યાની ખાતર, પ્ર
ખાતર મને મારા માર્ગમાંથી ચલાવમાન કરીશ નહિ. સત્યના મ
માંથી મને લયકાપીશ નહિ.” આ ઉપરથી એ સમજવાતું છે કે
ચક્રુએ-આંખો, સત્યને માર્ગે જતાં વિખ કરતી હોય તો તેનો
ત્યાગ કરવો જોઈએ. આત્મા અંધકારમાં દૂળી બાય, તેના કરતાં ર
ને પ્રકાશ ના મળે તો વધારે સાફ; એજ ખરો રસ્તો છે. સાક્ષાત્કાર
કરવામાં જો ચક્રુ નહતાં હોય તો તે ફેણી નાખે. જો કર્ણથી
પામતા હો તો તે કાપી નાખે. સ્ત્રી, ધન, માલમિશ્રિત જે કાંઈ નહતું
તેનો ત્યાગ કરે. જેવી રીતે સ્ત્રી તથા સમાસંગથી ઉપર પ્રેમ રા
છે, તેવીજ રીતે સત્ય ઉપર પ્રેમ રાખે. જેટલા ઉત્સાહથી સ્ત્રીને જ
છે, તેટલાજ ઉત્સાહથી પ્રભુપ્રેમ અથવા આત્માના સાક્ષાત્કાર મ
જાંખતા રહો. અરે! જેટલો પ્રેમ સ્ત્રી ઉપર દેખાડો છો તેથી અકપો
પ્રેમ પ્રભુ ઉપર હોય તો તેજ શબ્દે સત્યનો તમને સાક્ષાત્કાર થશે. ઈ
નો સાક્ષાત્કાર કરી સત્ય માર્ગે પગી, સામે આવી ઉભી રહેતી લાલ
દ્વર કરી શક્યો. સામાન્ય લાલચથી દ્વર સહી એમના ઉપર જ્ય ને
વધો તો શું જણાયે? સત્યનો રસ્તો પડખવડો નહિ લાગે, સુંદર
વિનાનો નહિ જણાય. સત્યનો માર્ગ સોયના છેડા કરતાં પણ સાંક
કહેવાય છે. વેદોમાં કહેલું છે કે સત્યનો માર્ગ અજ્ઞાની ધાર કરતાં પ
સાંકડો ને વીક્ષુ છે; પરંતુ આ પૂર્ણ સત્ય નથી. શરૂઆતમાં તે રસ્
સાંકડો લાગે છે, વીક્ષુ લાગે છે; પરંતુ સામાન્ય લાલચો ઉપર જ્યાં

જયવંત નીવડો ત્યારે સત્યો આશ્ચર્યકારક સુંદર લાગશે. સત્યો અતિ સુગમ થઈ પડશે. પ્રકૃતિ માત્ર તમારી મહદે આવેલી જણાયો. સર્વ વસ્તુઓ તમારી તરફેણમાં આવીને ખડી થયો. આ લાલચો, મુશીબતો, નડતરો, કલોડો અને વિદ્વેષતાજ માત્ર તમને રોકી રાખે છે, જો તમને માત્ર બચાવીત કહે છે; પરંતુ ખરી રીતે તેઓ તમને ધંધા કરતાં નથી. જો તમે તેમના તરફ દ્રષ્ટાથી જોઈ રહો, તેમનેજ જો બચાવીત કહે, તો જણાયો કે કલિતા માત્ર ઉપર ઉપરનીજ હતી. સર્વ પ્રકૃતિ તમારી બાજુમાં આવી ઉભી રહેશે, અખિલ વિશ્વ તમારું નોકર થઈ રહેશે. આ નિશ્ચય જરૂર થશે.

૧૧. એક હિન્દુ (સમાચાર) શાસ્ત્ર, જેમાં જગતના નહિ તો હિંદુસ્તાનના એક મહાન શાસ્ત્રીર ભગવાન શમચંદ્રની જીવનકીર્તિ લખેલી છે; તેમાં કહ્યું છે કે ત્યારે શમચંદ્રજી સત્યની યોધામાં નીકળી પડ્યા, ત્યારે સર્વ પ્રકૃતિએ દાસત્વ સ્વીકાર્યું હતું. એમાં લખ્યું છે કે પાનદેવે ભરતર પૂર્ણ પાડ્યું, ખીરકોલીઓએ સેતુબંધ રામેશ્વરનો પુલ બાંધવામાં મદદ કરી, રાજકુલો શમના દુરમતોતું નિષંકન કરવા મહદે આવી પહોંચ્યા, પાવાણુ પોતાનો સ્વસ્થ બૂલી ગયા. તેમને સમુદ્રના જળમાં નાખ્યા તો વખતે ડૂબી જવાને બદલે તેમણે કહ્યું કે:—“સત્યને માટે, સત્યવારીના દાર્પણ વિશ્વ માટે અમે ડૂબી નહિ જતાં તરીશું.” પવન અને વાયુ, અગ્નિ, મરુત વગેરે સર્વ સામની મહદે ખડું રહ્યું હતું. ઈશ્વરે તેમને કહેવત છે કે, “વાયુના પ્રવાહ અને સમુદ્રના તરંગો હૃદયમાં શાસ્ત્રીની સેવા માટેજ છે.” શરૂઆતની કહેવાતી સુરકેલીઓ ફર કરવા આધકર્ષક મંડિતો હોય ત્યારે સર્વ પ્રકૃતિ આજીવી તરફેણમાં ઉભી રહે છે શરૂઆતમાં જો લાલચના પુલમાં છતાં મેળવશે તો પ્રકૃતિ તમારું દાસત્વ સ્વીકારશે. સત્યને માટેજ આજીવ સમેજ એટલે તમને જણાયો કે તમે આ સામાન્ય સાધારણ જગતના વતન નથી જગત સમક્ષરથી પૂર્ણ લાગ્યો, સર્વજ્ઞ સમકારણ જણાયો અને પછી જો દેવો તમને સંકાપ ના થાય તો તેમના દુર્ભાગ્ય સમજવા. પ્રકૃતિ ઉત્કૃષ્ટતાથી વિશ્વના નિયંતાની સહ જુએ છે. તમેજ વિશ્વના નિયંતા છો. અખિલ વિશ્વના પછી તમેજ છો, પરંતુ માત્ર જો સત્યને પકડી રહો તોજ.

- હવે રામ જગતના એક મહાપુરુષ બનકે અગિય વિધના મહાત્માની વાત કહી આ વિષય સમાપ્ત કર્યો એ મહાત્માનું નામ શમ્સતત્રેજ છે. આ પુરુષનો જન્મ વિચિત્ર સંચે. જોમાં થયો હતો. વાર્તા સત્ય હો અસત્ય હો, આપણે એ સંબંધે કંઈ લેવા દેવા નથી; પરંતુ તેમાં કંઈ સત્ય તો હોવું જોઈએ. તેનો બાપ ઘણો જ નિર્ધન હતો ને તેણે પોતાનું સર્વ જીવન ઈશ્વરભક્તિમાં જ ગાળ્યું હતું. તે પોતાના દેહના જન્મનું જ્ઞાન પણ ભૂલી ગયો. પોતે જગતમાં છે એ જ ભૂલી ગયો. તેને મન 'જગત' એવું કંઈ હતું જ નહિ. પ્રભુ, પરમાત્મા, દિવ્યતા, પોતે જ હતો. જ્યારે મનુષ્યની રંગે રંગમાં, રૂંવાડે રૂંવાટામાં એક જ વિચાર સ્થિર હોય છે, પ્રભુનું નિરંતર ધ્યાન રહે છે, ત્યારે તેના શરીરના પ્રત્યેક ઊંડામાં પ્રભુ ને પ્રભુ જ જણાય છે. એમ કહેવાય છે કે તે જ્યારે બહાર ફરવા નીકળતો ત્યારે લોકો તેના શરીરમાંથી નીકળતા. "હજી, અનલહજી-અર્થાત્ હું જ ઈશ્વર છું" ના સુસ્વર સાંભળતા. તેના મુખનું જ્ઞાન "અનલ હજી, અનલ હજી" એ જ હતું. સામાન્ય જનસમાજ તેની આસપાસ વિંટળાઈ વળતો ને તેને મરણશરણ પહોંચાડવા તૈયાર થતો; કારણ તેને તેઓ નાસ્તિક ગણતા હતા અને કહેતા કે, એ પોતે પ્રભુ છે એમ શા સાક્ષ્ય કહે છે? પરંતુ તેને મન શરીર એ શરીર નહોતું, જગત જગત નહોતું, પોતે જ માત્ર સર્વવ્યાપી હતો. "અનલ હજી" એ શબ્દો મુખેથી ઉચ્ચારતા તેનું પણ તેને જ્ઞાન નહોતું. તે માત્ર પ્રમુખજી હતો અને "અનલ હજી" ના શબ્દો માત્ર નિદ્રામાં જંમ ત્યાસ એવે છે તેમ નીકળતા હતા. છતાં લોકો તો તેનું મનુષ્ય ઇચ્છતા હતા. તેને એ જાત-વમાં કાંઈ પરવા નહાવી. સમાજ કેને માર્યો? દેહનું મરણ આણે; પરંતુ તેને મન તો દેહ જેવું કંઈ હતું જ નહિ. તેના દેહને મરણે તેની તેને કુઝાડું થયું? એમ કહેવાય છે કે આ મહાત્માને શરીર ઉપર ચક્રાવવામાં આણ્યો; પરંતુ શરીર ઉપર ચડતાં મહાત્માનું મુખાર-વિંદ સિમ્ત કરી રહ્યું હતું. પ્રત્યેક રૂંવાટામાંથી "અનલ હજી" સંભળાતું હતું. દેહની બાથે તેને કંઈ લેવા દેવા નહોતી. આ પ્રમાણે જીવને માટે દેહનો ત્યાગ કરવો પડે તે તેની પણ હરકાર કરવી એક એ નહોતું. એમ થયું એટલે આ એક જ બાકી રહેલી જગતમાંની આસાંકિ

તૂટી જાય છે. આમ દરવાને બદલે, જનતાની આસક્તિને માટે સત્યનો ત્યાગ કરવા એ દેવું વિચિત્ર છે ! હવે આ મહાત્મા શુભી ઉપર ચડયો ને તેનો દેહ પડ્યો તે સમયે દેહમયી રક્ત વહેવા માંડ્યું ને તેના બિંદુઓ નીચે જમીન ઉપર પડ્યા. વાતમા દહું છે કે આ બિંદુઓને એક કુમારિકાએ એકઠા કરી ભરી લીધા. આ કુમારિકા પણ તે સાધુના મલની અને સિદ્ધાન્તનીજ હતી તે એ રક્ત પી ગઈ અને તેથી તેને ગર્ભ રહ્યો. આ વાત સત્ય છે. આ વાત હોઃ આપણે તેની સાથે કામ લેવા દેવા નથી. વેદાન્તની દૃષ્ટિએ, કાલ્પરત્નો જન્મ પણ વિચિત્ર પ્રકારે, વિના પિતાએ થયે હોય, એક શબ્દના સંભવતો હોય, તો આ વાત પણ બનવા જોઈ છે, કારણ આ મહાત્મા પણ કાલ્પરત્નની ઉત્પત્તિ નહોતો. ઉલ્ટો મળી જાવનામા તેનથી સ્પષ્ટ થાય છે. આ કુમારિકાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ પુત્રનું જીવન બાલપણમયીજ દિવ્યરૂપ હતું તે પ્રભુનય હતો. પિતાનાથી પણ ઉત્કૃષ્ટ હતો. આ બીજી વાળીશ્રાણ એક મહાન, દર્શન મોટું પુસ્તક રચાયું. કલમ ને મર્યાદાથી આ પુસ્તક એલે લખ્યું નહોતું, પણ એમ કહેવાય છે કે હરદમ એ બોલતો ત્યારે કવિતાજ નીકળી આવતી, પણ તે કવિતા તમારા નમેરિટન વિશે જેવી નહોતી. કવિતાના સત્ય સ્વરૂપમા તે કવિતા હતી. માત્ર પરમાત્મ-રૂપજ હતી તે દિવ્ય વિચારોથી પરિપૂર્ણ હતી. તેના દરેક શબ્દ મુવલું સમાન છે.

આ પુત્ર વિશે એક બીજી પણ વાત ખાસ બાલક જેવી છે. એક સમયે કેટલાક મનુષ્યો સરકવ જેવા કામ તમારુ ને અને રાજા પાત્રે નાખ્યા. રાજા ખેડાથી આવેલા પાત્રો ને તેમને એક હાથર ડાહર આપ્યા; પણ પાત્રોથી રાજાને પદ્માચાર થયો, કારણ કે દરેકજ નાખા નકામા ખેડોના હાથર યોગ્ય રીતે દેવા તે તેને બ્યાજથી લાગ્યું નહિ. જેથી રાજાએ પૈસા પાત્રા દેવા મટે એક મુજિ કરીને કહ્યું કે, તમે ત્રિહનો વેપ લઈને આગે ને એ તે વેપ અગેદુજ બજારી બતાવેલો તે આથી પણ વધારે કલાન આપીય, પણ એ બજારરે જાણવાયે નહિ તો તમારી માલમિલકત, પત્ર દોલત તરે જમ કરવામા આવશે. આ ખેડા-ગ્રીએ તમ કરી ચકયા નહિ ને રાજાને તુષી કરી ચકયા નહિ. ત્રિહ-

સ્તાનમાં જે પ્રાણીનો વેપ લેવામાં આવે છે, તે પ્રાણી જેવી રીતે હલે ચાલે, ખાય પીયે, તે પ્રમાણે કરી જતાવવામાં આવે છે; પરંતુ સિંહરૂપ તેઓથી લઈ ચક્રાતું નથી. આ લોકો આપણા મહાત્મા પાસે આવ્યા ને તેની આગળ રૂદન કરવા લાગ્યા. વાર્તામાં કહ્યું કે આ મહાત્માને અખિલ વિશ્વમાં અલેદ હોવાને લીધે, સર્વમાં પોતે પોતાને જ ભેતો હતો. તેને લીધે તેને આ લોકોની દયા આવી ને તેમને કહ્યું: “ધૈર્ય રાખો, કારણ હું પોતેજ સિંહરૂપ થઈને આવીશ, હું પોતેજ એ પ્રયોગ કરી જતાવીશ.” આ વાત આગળ આવે છે કે બીજે દિવસે રાત્ર. સભામાં આ પ્રયોગ ભેવા ભેટો હતો. તે વખતે એકાએક વિદ્યુતની ત્વરાએ ખરે-ખરે સિંહ કૂદીને મેદાનમાં આવ્યો. સિંહે અર્જુના કરવા માંડી ને રાજના બાળકને ઉંચકી ફાડી નાખ્યું. પછી બીજું એક બાળક ઉંચકી લીધું ને ઉંચે આકાશમાં ફેંક્યું. આ મનુષ્ય ખરેખરી રીતે પરમાત્મા હતો. તેને મન “હું એક નિયંત્રિત યએડો દેહ છું” એ વાત સ્વનવત-ભૂત-મજની થઈ હતી. એવા ચણ્ડોમાં તેને કાંઈ અર્થજ લાગતો નહિ. જે ઈશ્વરે સિંહરૂપે દર્શન દીધું હતું તે ઈશ્વર તે પોતેજ હતો. પ્રયોગ પૂર્ણ થયો. સાધુ તે બાળકને મૃત્યુ પમાડી ચાલ્યો ગયો; કારણ કે સિંહરૂપ થઈને તે દેહનું કે બીજા દેહનું અભિમાન રાખવાનું તેને નહોતું. દેહ-અભિમાન તેમને હોતું જ નથી; પરંતુ અહીં રાજા તો કોધાયમાન થયો હતો. તેના હજુરીઆઓ, રાજ્ય-નવકો પણ કોધથી વ્યાપ્ત થયા હતા ને આ પુરૂષ ઉપર વેર લેવા તત્પર થયા, તેથી તેની પાસે જઈને બોલ્યા: “સાહેબ. આ બાળકને પુનઃ જીવન આપો. બે તમે એને મૃત્યુ પમાડ્યો છે તો હવે પાછો જીવતો પણ કરો.” કાઈસ્ટ પણ મૃત્યુશય્યાપર પડેલામાં ચેતના લાવતો હતો. બીરમીટલાહનો અર્થજ એ છે કે પ્રભુના નામ ખાતર ઉલો મા. પ્રભુની કીર્તિ વધારીને ચેતન્યમય થા. પુનઃ જીવનમય થા. તેઓએ પ્રભુની ખાતર બાળકને સજીવન કરવા કહ્યું. ” સાધુ હાસ્ય કરતો હતો. તેણે કહ્યું: “પ્રભુના નામ ખાતર જીવતો થા.” ઊંડરામાં ચેતન આવ્યું નહિ. વળી એણે કહ્યું: “ઈશ્વરના નામ ખાતર ચેતનમય થા.” પણ ઊંડરો બજૂત ના થયો. વળી પણ એજ ચણ્ડો ઉચ્ચાર્યા પશુ વૃથા. સાધુ હસ્યો ને પછી બોલ્યો: “કુમ બીજીની.” ‘મારી

માનવી માત્ર દુઃખથી ચેતન્ય આવે! 'વસ્તવ છેકરો આગસ મરડી
 હોયે થયો છેકરો જીવતો થયો પણ લોકો આ લોકને ખતી ચક્રા
 ની તેઓ બેસ્યા-આ નાસ્તિક પોતે બંધે આ માટે માન લે, છે
 'દે તેને મારી નાખવો લોકોએ.' સાધુને આ વિષે કાંઈ પરવા નહોતી.
 હોય પરી દુઃખીત સમજ્યા નહિ; કારણ તે પોતાના દેહને કંઈ તરીકે
 જીવે નહોતો, તેથી દેહ તો ક્યારેયોએ મૃતપ્રાય થયો હતો. લોકો
 કેને જીવતો જાણી મૂકવા તરફ થયા. વાર્તામાં કહ્યું છે કે, આ સાંભળી
 કાનુએ તેજ કહ્યું પોતાના નખવતી પ્રાણીઓની ચામડી જેમ ઉતારડી
 કરે છે, તેમ પોતાના શરીર ઉપરની ચામડી ઉતારી નાખીને દૂર દેડી
 રહી. આ સમયની એક અત્યુત્તમ કવિતા તેણે બનાવી છે. કાવ્ય બહુ
 કાવ્ય બનાવેલું છે. સાચાઈ તેનો એવો છે કે, 'હે દેહ! તું કે જે
 જન્મનું કણકણ વિષને અમૃત સમાન ગણે છે, અને હે આત્મા! તું
 કે જે જન્મનું અનુભવે એટલે કે વિષયાદિક લોભને વિષ સમાન
 ગણે છે, તેને માટે આ લોકો અહીં વાટ લેકેને બેસા રહ્યા છે. જન્મ
 દર (મૃત શરીર એટલે વિષયાદિક વિષયો) શરીર જેવું છે. જન્મના
 દેહો મૃત શરીર જેવા છે. જે લોકો તેની પાછળ પાછળ દોડે છે, તે
 દુઃખથી કાંઈ ઘડીમાઝા નથી. જેવા દૂતરઓ અહીં ચાતરફ બેસા છે;
 તેને લેખન માટે આ માસ આપ.' આ વાર્તા સત્ય હોય આ અસત્ય,
 તે, હમને એ કાંઈ કાંઈ લેવા દેવા નથી, પરંતુ વાર્તાનું રહસ્ય
 જાણવાં શકવાનું છે.

આ પ્રમાણે સત્યનો સાદાકાર કરવાને, સત્યને માર્ગ આલવાને ખતી
 જન્મનું છેકરી જન્મની કુલક વાસનાઓની પાર વળેલો સ્વાર્થી કંઈકા-
 જેને લેકી નાખે જન્મની સ્વાર્થી વળેલોથી દૂર થયો તો પછી સત્ય
 તું જે ને જન્મ સમજાયો. આ કહ્યું તમે પોતેજ સત્ય બહુયો. મધ્યમ
 કેલિંગ લોકોએ પ્રાર્થના કરે છે કે, "અમને બુદ્ધિપ્રકાશ વધારે આપો."
 જ્યારે એવી પ્રાર્થના કરવાની જરૂર નથી. એ સર્વ વાસનાઓથી દૂર
 રહે, જન્મની વળેલો તેથી નાખસો, કારણ કે તમે વળેલો હો કે
 તેનો વસ્તુ વસ્તુમાંથી અમુક અથવા કાંઈ લાગે છે. તો પછી તમા

સ્થાનમાં જે પ્રાણીનો વેગ લેવામાં આવે છે, તે પ્રાણી જેવી રીતે કાઢે
 આવે, ખાસ પીચે, તે પ્રમાણે કરી જવાવવામાં આવે છે; પરંતુ સિંહ
 રૂપ તેજોથી લઈ ચક્રાતું નથી. આ લોકો આપણા મહાત્મા પ્રાણે આવ્યા
 ને તેની આગળ રૂઢન કરવા લાગ્યા. વાર્તામાં કહ્યું છે કે આ મહાત્માને
 અખિર વિધિમાં અલેક હોવાને લીધે, સર્વમાં પોતે પોતાનેજ કોતો કોતો
 તેને લીધે તેને આ લોકોની દયા આવી ને તેમને કહ્યું: “ધેરે રાજો
 કારણ હું પોતેજ સિંહરૂપ થઈને આવીશ, હું પોતેજ એ પ્રયોગ કરી
 બતાવીશ.” આ વાત આગળ ચાલે છે કે ખીજે કિવસે રાત્ર સમયમાં
 આ પ્રયોગ જોવા લોકો હતો. તે વખતે એકાએક વિનુતની ત્વરાએ ખરે
 પારે સિંહ રૂપીને મેદાનમાં આવ્યો. સિંહે મર્જના કરવા માંડી ને રાજાના
 ગાગરને ઈચ્છી ફારી નાખ્યું. પછી બીજું એક બાગર ઈચ્છી બીજું
 ને ઉંચે આકાશમાં ફેંક્યું. આ મનુષ્ય ખરેખરી રીતે પરમાત્મા હતો.
 તેને મન “હું એક નિયંત્રિત થયેલો રેદ છું” એ વાત સ્વેનવન-મન
 કાળની થઈ હતી એવા ચાંદામાં તેને કાંઈ અર્થજ લાગતો નહિ. જે
 ઈશ્વરે સિંહરૂપે રચેલ હીમુ હતું તે ઈશ્વર ને પોતેજ હતો. પ્રયોગ “હું”
 થયો નાથ તે આગળને મનુષ્ય પરમાત્મા ચાલ્યો થયો. કારણ કે સિંહરૂપ
 થઈને ને રેદનું કે બીજા રેદન ના. નમાન નાખવાનું તેને નહોતું. રેદા
 કિમત તેમને ટાણેજ નહ. ૧૦૧ નહ. ૧૦૨ ના કાંધાવમાન થયે
 ને. ને. હમુનીએ એ ૧૦૧ ૧૦ ૫, ૧૫૫ નામ રાજા હતા ને
 આ પુરૂષ ઉપર વેગ રેદ ૧૦૧ ૧૦ ૫ નામ નામી જાને મળેને બેઠાવા:
 “કહેવ આ આગળને પુત્ર એવન આપે કો નર્મ એને મનુષ્ય પમાડયે
 છે તે હું રાજા એવન. ૧૦૧ ૧૦ ૫ ને મનુષ્યપર પડેલામાં
 મેદાન. કારણે હું બી-બીજાકાને નાથ ને છે કે મનુષ્ય નામ
 ખાતર હુંજ આ પ્રાણી દાનિ વધારીને રેદ-વમાવ થા પુત્ર એવન નહ
 આ લેખકે પ્રાણી ખાતર આગળને સજીવન રેદા: હું ” વાંચુ હાથ
 કહેવે હુંજ નેવું હું ” મનુષ્ય નામ ખાતર એવો થા ” નામ નહ
 વેદન આમનું નહિ થયો એવું કહ્યું “ઈશ્વરના નામ ખાતર મેદાન નહ
 થા, ” પણ લોકોને બધુંજ ના થયે. થઈ પણ એક રેદા: ઉપમાનો
 રજુ રેદા: કાંડુ હાથે ને રાજા બેઠાવે. - “પૂજા મેદાન” મારી

અમારી માતા દુકમથી ચેતન્ય આવી ! ' તરતજ ઇકરો આજન્મ મરડી
 ઉઠે યથા. ઇકરો જીવો યથા પશુ લોકો આ જોઈને ખની શક્યા
 નહિ તેઓ પ્રોત્સાહ- " આ નાસ્તિક પોતે બતે આ માટે માન લે છે
 મટે તેને મરડી નાખવો બેઈએ. " સાધુને આ વિષે કાંઈ પરવા નહોતી.
 દેહો પરી દુષ્ટિત સમજ્યા નહિ; ઇત્યુ તે પોતાના દેહને ઇશ્વર તરીકે
 જાણે નહોતો, તેથી દેહ તો ઇચ્છાનેએ મૃતપ્રાય થયો હતો. લોકો
 તેને જીવો બાળી મૂકવા તરફ થયા વાર્તામાં કહ્યું છે કે આ સાસળી
 સાધુએ નેજ કાઢે પોતાના નખવની પ્રાણીઓની ચામડી વંચ ઉતરડી
 ગયે છે, તેમ પોતાના શરીર ઉપરની ચામડી ઉતારી નાખીને દર દેહી
 દેહી આ સમયની એક અત્યુત્તમ કવિતા તેણે બતાવી છે કાવ્ય બહુ
 કાંઈ બતાવેલું છે. ભાવાર્થ તેનો એવો છે કે, ' હે દેહ ! તું કે જ
 જન્મના દલાહલ વિષને અમૃત સમાન ગણે છે, અને ' આ મા ' તું
 કે જે જન્મતનુ અમૃતને એટલે કે તિપ્પાઈ. જોનાને વિષ સમાન
 ગણે છે, તેને માટે આ લોકો આ પા જોઈને હજી પણ છે જન્મ
 ' મૃત (મૃત શરીર એટલે વિષ સારી) જન્મ શરીર આ છે જન્મના
 પેદાશ મૃત શરીર વગવા

પુરૂષો જોઈએ છાએ જાની પૂર્ણ પુરૂષ છે. તેને જે જ્ઞાન થએલું છે તેજ સત્ય છે. પ્રત્યેક ઇચ્છા, પ્રત્યેક આસક્તિ તમને પોતાના અંશ બનાવે છે; પરંતુ જે ક્ષણે જ્ઞાનની પણુ ઇચ્છા કાઢી નાખયો અને રાજ દેવથી સ્વતંત્ર થઈ, મન સ્થિર કરી, દેહાભિમાન દૂર કરી, દરેક પદાર્થ ઉપરથી મન ઉઠાવી લઈ, પ્રણવમંત્ર જપયો, તેજ ક્ષણે તમારા શરીરનાં રૂપાંટાં ઉભાં થઈ રક્ત તમારી રંગેરંગમાં વહન કરયો. તમે પોતેજ આ શરીર ઉત્પન્ન નથી કર્યું? આ આદ્યર્થ બરેલું જગત તમારીજ કૃતિ છે, તમેજ ઉત્પન્ન કર્યું છે. યાદ રાખો કે તમારી દ્વારા જે સાંભળે છે તે કોણ છે? તમે પોતેજ તે નથી? કોણ તમારી દ્વારા જુએ છે? તું તમે પોતે તે નથી? તમારા શરીરમાં લોહીનું વહન કોણ કરે છે? તમે પોતે તું તેના કર્તા નથી? જો તમે પોતેજ, તમારો આત્માજ આદ્યર્થ-જનક કામ કરી શકે છે તો પછી આ જગત પણ તમારુંજ ઉત્પન્ન કરેલું છે એમ દૃઢ માનો; અને તમારી પોતાની દિવ્યતામાં આનંદ માનો, આત્માનંદ રૂપ બનો, અધિદાન હ બનો. સર્વ તુમ્હ વાસના-હુસ્તક ઇચ્છા-ઓથી દૂર થ.ઓ. એ.મ. એામૂનો જપ કરો. જો થોડો સમય એ પ્રમાણે કર્યો, તો પનથી તે માથા મુખી તમારું સર્વ શરીર તેજોમય થયો. બધાંદે પ્રકાશ જ્ઞાન તમે ત્વચ પાત્ર છો તો પછી તેને માટે યાચના, પ્રાર્થના શું કરવા કરવી જોઈએ? પૂર્ણ થ.ઓ, વાસના દૂર કરો, આસક્તિ છોડો, આકર્ષણ ને નિરાકર્ષણથી દૂર થાઓ, તેના ત્યાગ કરો. આસક્તિજ સત્યથી દૂર રાખે, તેજ સત્યનો વિયોગ પડાવે છે. ઘેર બાંઓ ત્યારે જોતે કે દેના ઉપર અસક્તિ થાટી છે. જો નામ કે કીર્તિ ઉપર આસક્તિ હોય તો તે ત્યજે લોકપ્રિયતામા ચિત્ત ઘાટયું હોય તો તેથી દૂર થાઓ, જગતને સદાય કરવા આસક્તિ લાગી હોય તો તે ઇચ્છા દૂર કરો. આ જરા વિચિત્ર લાગશે, પણ જગતને તમારી સહાયતાની જરૂર છે, એમ માની જગતને દુર્બળ શા સાફે ગણો છો? જગત એવું દુર્બળ શા માટે હોયું જોઈએ કે જેથી તમારી સહાયતાની તેને જરૂર પડે? રામ કહે છે કે તમારું કર્તવ્ય, તમારો ધર્મ કોઈ પણ ઇચ્છા વિના કરે બાંઓ કર્તવ્યમા નિષકાર રાખો. કર્તવ્યમા આનંદ માનો. કારણ કે કર્તવ્ય પોતેજ આનંદરૂપ છે. કર્તવ્ય એટલેજ સાક્ષાત્કાર છે. કર્ત-

વ્યત્ને પાતરજ કર્તવ્ય કરે. અન્ય કોઈ ઇચ્છાથી કરશે નહિ. એમ કરવાથી સાક્ષાત્કાર થાય છે. એક સમય એમ કુટુંબોલની કે બીજી કોઈ રમત આનંદ માટેજ રમે છે, તેમ સ્વતંત્રપણે આનંદ માટેજ કર્તવ્ય કરે; કારણ કે આનંદ-સુખ કર્તવ્ય રૂપેજ રહેલું છે. કોઈ વસ્તુથી આપણે બંધાએલા નથી, સ્વતંત્ર છીએ.

લોકો ધર્મ, ધર્મ ને ધર્મ કરી રહ્યા છે. એ બાદ ધર્મ. તમારા ઉપર શા માટે સામ્રાજ્ય લેવાયે? તમે પોતેજ તમારા દેવ છો. બધા ન. રાખે. જે કર્તવ્ય કરવાથી તમે ધાર્મિક થાઓ છો, જે કર્તવ્યને તમે ધાર્મિક કહેો છો, પવિત્ર ગણો છો, તેવા કર્તવ્યમાં રોડાએલા હો ત્યારે તો હીક છે; પરંતુ જ્યારે નિવૃત્તિમાં બેઠા હો, નકામા બેઠા હો, તમારા ધરમાં બેઠા હો, તે સમયે તો તમારા આત્માનુંજ જાન કરો, તમારી દિવ્યતામાંજ મથાયું રહે અને સ્વાત્માનંદ લેવાયો, એજ ઉત્તમ કાર્ય છે, જે આસક્તિઓ હોય તે તે સમયે દૂર કરો. જનસમાજ કહે છે કે આસક્તિની આવશ્યકતા છે, જગતમાં કાર્યોને સ્થાયી રાખવા માટે તેની જરૂર છે; પરંતુ આ અસત્ય વિચાર છે. સર્વ આસક્તિ છોડી દો, સર્વ તૃષ્ણાથી સ્વતંત્ર બનો એટલે તેજ ક્ષણે સ્વતંત્ર થયો. અને કોઈ પણ જવાબદારી કે બાર તમારે શિર રહેલો નથી એમ તમને લાગશે. તમે દાથે કરીનેજ જવાબદારી બેઠારી લીધી છે. તૃષ્ણાઓ, ઇચ્છાઓથી સુકવ થાઓ. આને માટે કોઈ બીજી વ્યક્તિની જરૂર નથી. ત્યારે કોઈ પણ જવાબદારી તમારા પર નથી એમ તમને લાગશે, ત્યારે સર્વ પ્રેમ, પ્રેમની વસ્તુઓ તમારી પાસે છે એમ તમને લાગશે; જ્યારે આવા પેદાન્તના સિદ્ધાન્તમાં તમે રમણ કર્યો; ત્યારે તમે સ્વયંપ્રકાશ થયો. સર્વ પ્રકાશના પણ પ્રકાશ, જ્ઞાનના પણ જ્ઞાન તમે થયો તો ખરી જ્ઞાનને માટે પ્રાર્થના કોની પાસે કરવાની રહેશે? આ ગુણ રહસ્ય છે. સ્વતંત્ર બનો. તમને બન્ધનમાં કોણ નાખે છે? તમને દાસ્ય કોણ આપે છે? તમારી પોતાનીજ તૃષ્ણા, બીજી કોઈજ નહિ. જગતની સર્વ વિષ્ટુર્ શક્તિ, સર્વ ત્રિદિવ્યે તમારામાંથી વહન કરશે. જગતમાંના સર્વ ચમત્કારો તમારા દાસ સર્જન રહેશે. તમારી વાતનાઓ દૂર કરો એટલે આ ક્ષણેજ સુખ થયા, અને સુખ થયો પછી એવું શું છે કે જેથી તમે

આનન્દમાં ગરકાવ નહિ થાઓ ? નહિ ભય કે નહિ જપાળદારી. ભય શા માટે ? તમને અમુક વસ્તુ તમારી પાસેથી જતી રહેશે તેનો ભય લાગે છે; તેથીજ તમે અમુક વ્યક્તિથી ભય પામો છો, તેથીજ હાસ્યાસ્પદ થવાનો ભય રહે છે, તેથીજ કીર્તિની જંખના કરો છો ને એવી આસક્તિને લીધેજ ભય રહે છે. સર્વ ચિંતા એ ઇચ્છાઓનુંજ પરિણામ છે. શિરોવેદના, હૃદયવેદના, સર્વ ઇચ્છાઓનાંજ પરિણામ છે. દેશના પ્રમુખ અંધવા રાજા સમક્ષ તમે સકોચ પામો છો, કરો છો, કોકડું વળો છો; કારણ કે તમે તેમની કૃપાની અસિદ્ધાપા રાખો છો. ઇચ્છાઓથી મુક્ત થાઓ તો બાદચાહોના બાદચાહ, સ્વામીના સ્વામી તમે પોતેજ છો. એક પછી એક ઇચ્છાઓ દૂર કરી કે તરત કેવો આનંદ થશે ? તેથી રામ કહે છે કે સત્યનો માર્ગ કાંઈ ચોધી કાઢવાનો નથી, મેળવવાનો નથી; માત્ર ઇચ્છાઓથી જે કારાગૃહ ઉત્પન્ન કર્યું છે તેજ તોડી પાડો. એનેજ માટે તમારે પ્રયત્ન કરવાનો છે.

ઓમ્ ! ઓમ્ !

અર્પણં ભીજ સમાન છે, જગત્પુષ્પ સર્વં;
 બહુ ધ્રુવે કળને જે ધરી, પ્રકાશ તેનો જગકે.
 સરિતા જળપટપર પડ્યો, જેમ બરફ પ્રકાશ.
 હવે ઉચ્છ્વં દેખાઈને, ચરે સદંતર નાશ.
 જીવ જંતુની ભાવનો, બાંધે નહિ ક્યાં વાસ;
 ઉડે, નાસે પ્રથમથી, એવી છે એ વાત.
 મેઘધનુષ સમાન છે, મુંઢર તેના રંગ;
 જંઝાવાત થતાં થશે, બોમ પટેથી ભંગ.

“ભર્તૃ”

૧૮-સારી આધ્યાત્મિકતા અને માનસિક સિદ્ધિઓ.*

પ્રશ્ન—માનસિક સિદ્ધિ મેળવીને મૃત્યુ પામેલાઓની સાથે વાતચીત કરવી, તે યોગ્ય છે કે કેમ ? અને જો યોગ્ય હોય તો તેને માટે કાંઈ અમુક સાધન છે કે કેમ ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નનો પૂર્ણ રીતે ઉત્તર આપવાને માટે વેદાંત કે વિષયમાં થું કહે છે તે સંવિસ્તર કહેવાની જરૂર છે.

વેદાંત પ્રમાણે જો માર્ગ છે; પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ. એક કર્મમાર્ગ ને બીજો જ્ઞાનમાર્ગ અથવા ત્યાગ. કર્મમાર્ગ જોને કિશ્કિયનો કર્મથી મોક્ષ મેળવવાનું કહે છે, તેને મળતો છે; અને જોને કિશ્કિયનોનું ધર્મશાર “ યદાધી સુષ્ટિ ” કહે છે, તેને જ્ઞાનમાર્ગ મળતો આવે છે.

હિંદુઓના મત પ્રમાણે પ્રવૃત્તિમાર્ગનું લક્ષ્ય સ્વાર્થી આત્મશક્તિએ સંપાદન કરવાનું, જડ જનન ઉપર સ્વામિત્વ વધારવાનું અને આર્થિક સંપત્તિનો વિસ્તાર કરી મુખ્ય-સાધન વધારવાનું છે. દરેક બ્યક્તિને આ માર્ગ અમુક સ્થિતિમાં સ્વાભાવિક છે, પણ તેથી કાંઈ સત્ય જીવન સત્ય અમરતા પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી. આ માર્ગમાં બહુ પ્રયોગો કરા પડે છે; પરંતુ એક અવસ્થા એવી પણ આવે છે કે જ્યારે આ માર્ગ તજી દઈ, ત્યાગનો જ્ઞાનમાર્ગ ગ્રહણ કરવો પડે છે. આપણા પર મુખને અર્થે આ માર્ગની પણ આવશ્યકતા છે.

પ્રવૃત્તિમાર્ગ ત્રણ પ્રકારનો છે અને એ કેવલ લૌકિક છે. તે પરલોકના નાના લોક ન ગણીએ તોપણ એના ત્રણ મુખ્ય ભાગ

પ્રથમ—પ્રત્યક્ષ સંસાર એટલે જડ-સ્થૂળ જનન.

* તા. ૧૫-૧૨-૦૨ ને દિવસે આનંદાનિરુદ્ધમાં ડર્નેટિંગ બપોરે ૬ થી ૯ વાગે આપણે.

દ્વિતીય—માનસિક સંસાર એટલે સૂક્ષ્મ જગત

તૃતીય—અવિજ્ઞાત સંસાર એટલે અદૃશ્ય જગત—બાહ્ય ના સંસાર તેવું જગત.

આપણે જ્યારે સ્વપ્નાવસ્થામાં હોઈએ છીએ અથવા તો સૂક્ષ્મ કે માનસિક જગતમાં હોઈએ છીએ, તે સમયે સ્વૈય જગતનું અસ્તિત્વ હોતું નથી; તેથી કરીને તેને આપણે અદૃશ્ય કે અવિજ્ઞાત સંસાર કહીશું. કાંઈક અંશે સુષુપ્તિ અવસ્થા અવિજ્ઞાત સંસારને મળતી આવે છે. આ સ્થિતિમાં “માઈ” તાઈ” એ લેહભાવ રહેતો નથી. હિંદુ, મુસલમાન તથા ખ્રિસ્તીએ જેને સ્વર્ગ નરક કહે છે, તે માનસિક સંસાર છે. આ માનસિક સંસારના ઘણા પેટા વિભાગ છે; એમાંના અમુક પેટા વિભાગમાં ભૂતપ્રેતનું અસ્તિત્વ છે એમ કહીએ છીએ. આ વિષે સવિસ્તર હાલ દહેવાની જરૂર નથી. પ્રવૃત્તિ માર્ગ માત્ર સાંસારિકતા છે. આપણી વ્યક્તિગત શક્તિઓને વધારીને વિસ્તારવાળી કરવાની વાસનાઓ કેવળ લોકવાસના જ છે.

એક મહાન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી વિજ્ઞાની ને વરાગની આશ્ચર્યજનક શોધ કરે છે ને તેથી કરીને સ્વશક્તિમાં ઉમેરો કરે છે, તેમજ મૂળ તરવા ઉપર કાણુ મેળવે છે. તેને આપણે એટલે અંશે જડવસ્તુઓથી ગુપ્ત મળે તેટલે અંશેજ આપણે માન આપીએ છીએ, પરંતુ મોશ, આત્માનાંદ, પૂર્ણાંદ લેવાને આપણે તેની પાને જવા નથી, કારણ કે તે વિષયમાં તેનું જ્ઞાન કાંઈજ નથી. તેજ પ્રમાણે કોઈ માનસશાસ્ત્રપેતા હોય તે આપણને મનની વૃત્તિઓ, ઉર્મિઓ વગેરેનું જ્ઞાન આપી શકે. મન, ભુદ્ધિના વૃત્તિઆપારોની સમજણ માટે આપણે એ પુરૂષ પાસે જઈશું ખસ અને એટલે અંશે તેમની મહત્તા પણ સ્વીકારશું; છતાં મિત્ર કે સ્પેન્સરની પાસે ચિત્તની પરમશાન્તિની શિશ્યાશ્રમી કદિ નહિ જઈએ. પ્રત્યેક પોતા પોતાના વિષયમાં ખરેખર મહાન છે, પણ જે પરમાવસ્થક વસ્તુ આપણે જોઈએ છીએ, તે આપણને આવા શાસ્ત્રીઓ આપી શકે તેમ નથી.

હારતવર્ષમાં એવા ઘણા મનુષ્યો હોય છે, કે જેઓ ભૂતપ્રેત સાથે સંબંધ ધરાવે છે. જેને તમ પરલોક કહે છે તેનું તેઓને જ્ઞાન હોય છે; જ્યાં આ સ્વૈય જગત એટલે દૃશ્ય સંસારનું કે સૂક્ષ્મ જગત એટલે સંસારનું—અમે તે જગતનું જ્ઞાન હોય પણ અતે તો સંસાર તે

સત્ત્વર જ આલોક પરલોક અને દૃશ્ય સંસારના પ્રપચની પાર નં પરમ તત્ત્વ છે, તે તો એ બધાથી જિલ્લ છે અને એ તત્ત્વના જ્ઞાનનીજ માત્ર સૈને આવશ્યકતા છે કેાઈ રસાયનશાસ્ત્રી કે તત્ત્વશાસ્ત્રીને આપણે એમના સાંપ્રતિક જ્ઞાનને માટે સન્માન આપીએ ખરું પરંતુ પરમશાન્તિ અને વાસ્તવિક મુખની જિજ્ઞાસા માટે આપણે એમની પાસે સમિત્પાત્રિ વધને નહિ જઈએ એમની પાસેથી મુખ શાન્તિની આશા બ્યર્થ છે.

વલ્લીવાર એમ પણ બને છે કે કેાઈ રસાયનશાસ્ત્રી કે લોકવિજ્ઞાન-વેત્તાને પણ દેવી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થએલું હોય છે એવો સિદ્ધિવાન પુરૂષ પણ તત્ત્વજ્ઞ હોય છે, પરંતુ એ એમ હોય તો એના એ લોક પરલોકના જ્ઞાનનો એના અધ્યાત્મજ્ઞાન સાથે એટલેજ સંબધ સમજવો, જેટલો સામાન્ય અધ્યાત્મજ્ઞાનનો સંબધ એના ગણિતવિદ્યાના જ્ઞાન સાથે છે. સામ ગણિતશાસ્ત્રનો અધ્યાપક હતો, છતાં એના એ જ્ઞાનનો, જે વેદાં તનો એ ઉપદેશ કરે છે તેની કાંઈ જરાએ સંબધ નથી. આપણે એ બન્ને જ્ઞાનને-એ વિદ્યા અને અવિદ્યાને સેગલેગ ન કરવા ભેધએ.

હિદુસ્તાનમાં એક વર્ગદૃશ્ય 'સામ' નો પરમ મિત્ર છે, ને તે માનસિક શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ છે એક સ્થળે તેની આજે પાટા બાધી ગણિત શાસ્ત્રનું પુસ્તક તેની આગળ ધરવામાં આવ્યું ના પુસ્તક એણે જન્મા સામ ભેગલું નહોતું, છતાં બંધ આજે તે વાચી શકતો હતો. ગણિત શાસ્ત્રના અમુક સિદ્ધાંતો, જેના નામ તે બજાતોજ નહોતો, તેની એક કોરા ઠાગજ ઉપર તે પુસ્તકમાંથી એજ સ્થિતિમાં નકલ કરી નયો ચિહ્નોના અલ નામો તો તે નહોતો કહી શક્યો, પરંતુ નકલ કરી શક્યો. બીજાના વિચારો પણ તે બાધી શકતો અને એવા વિદ્યા તમે જે લખ્યું હોય તે લખી જતો. તે માનસિક શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતો જડ જગતનો અનુયાયી હતો, પવિત્ર કે મુખી મનુષ્ય નહોતો.

માનસિક વિદ્યાને એક લૌકિકશાસ્ત્ર તરીકે આપણે માન આપી શકીએ, પરંતુ જે વિદ્યાથી સન્નિવિદ્યાનદની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમાં ને એમાં બૂલ બાધી ન ભેધએ.

હિદુસ્તાનના એક મનુષ્ય વિશે આપણે બાલીએ છીએ કે તે છ માત્ર પર્વત મૃતપ્રાય જેવો પડી રહ્યો હતો ના વિદ્યાને ખેચરી સુદા.

કહે છે ને તેનું વર્ણન હુકયોગમાં આપેલું છે. છ માસ પર્યંત કાંઈ પણ નિશાની તેનામાં જણાતી નહોતી, એમાં લોહી પણ નહોતું. છ માસ પછી તેનું ઉત્પાન થયું, આ ઉપરથી આ પુરુષને બીજો કાર્કસ્ટ કહી શકીએ, પરંતુ તે સુકત કે સુખી મનુષ્ય નહોતો. તેણે જે જે ગુન્હાઓ, ખાપો કર્યા હતા તે કહેવાની જરૂર નથી; પરંતુ જે રાજાના દરબારમાં તે આ પ્રયોગ કરતો હતો, તેણે એને ધક્કા મારીને પોતાને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો હતો.

પણ એક બીજો હતો તે પાણી ઉપર ચાલી શકતો હતો. એક ખરા સાધુએ હચીને તેને પૂછ્યું કે, આ શક્તિ મેળવતાં કેટલોક વખત લાગ્યો હતો? જવાબમાં તેણે કહ્યું કે, સત્તર વર્ષ લાગ્યાં. સાધુએ કહ્યું કે, સત્તર વર્ષમાં માત્ર બેઝ પૈસા જેટલી કિંમતની શક્તિ તે મેળવી છે! (કારણ કે નદીને સામે તીરે જવાને ઢોડીવાળાને એથી વધારે પૈસા લોકો આપતા નથી.) મતલબ કે આવા પ્રકારની સિદ્ધિઓથી કાંઈ પૂર્ણતા આવતી નથી. જેવા પ્રકારે બીજી સંપત્તિઓ બંધનકારક છે તેજ પ્રમાણે તેનાથી પણ બંધનજ થાય છે. પછી તે બંધન ગમે તો મુવર્ણનું હો કે ઢોહનું હો; પણ તે અંતે તો બંધનજ છે. બન્નેથી શુભામગીરી, અસ્વતંત્રતા તો છેજ. જો આવા પ્રકારની સિદ્ધિઓજ મનુષ્યને પવિત્ર બનાવતી હોય તો તો કૃતરાંઓ પણ પવિત્ર બને. મુંઝવાળી શક્તિ આનમાં જેટલી હોય છે, તેટલી મનુષ્યમાં હોતી નથી; માટે જો એવી શક્તિઓથી મોટાઈ કે પવિત્રતા આવતી હોય તો કૃતરાંઓજ મનુષ્યથી અધિક એક ગણાવાં જોઈએ.

એક દફીર હતો તે રંકને રાય બનાવી શકતો હતો. આ શક્તિ ક્રીયા પ્રકારે તેને મળી હતી એમ પૂછવામાં આવતાં તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, “ઉપવાસ કરી કરીને યોગમૂત્ર વગેરેથી પવિત્ર થવાથી આ શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે. અસુક મત વગેરે કરીને આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી છે.” એક મિત્રે તેને કહ્યું કે, “તું અન્યને રાજા બનાવે છે ને બીજાને મોટી પદ્ધતિ ચડાવી શકે છે, પણ તારે નશીબે તો ગાયનું છાણુ ને મૂતજ રહે છે ને!”

આમ હિંદુઓ આવી શક્તિવાળાઓને માન આપે છે એટલુંજ. બાકી ખરું સુખ તો આત્માને યોગબળમાં રહેલું છે એમ તેઓ હંપણે છે. એક હકયોગી હિંદુસ્તાનમાં એકાદ રાજા પાસે ગયો ને ત્યાં

સમાધિ ગ્રાહીને બેઠા આ ચોખ્ખાં છપ્પાં હોવાની ઠાંડ પલ્લુ નિગ્રાની જણાવી નહોતી. લોકોએ તેના ચરીસની આસપાસ એક જુપડી બાંધી લીધી; કારણ કે વરસાદ ને પવનના તોફાનથી ચોખ્ખીને દુરકત ના થાય. એક સમયે રાત્રિને સમયે સખત તોફાન થયું; ને કટાડી પડી ગઈ તેથી કરીને ઇંટો ખસવા માંડી; ને તે ચોખ્ખીના માથા ઉપર વાગવા લાગી. ચોખ્ખી સમાધિથી મુકત સર્પ ભયંત થયો, ને બગવાં જ બોલ્યો:—“હે શશ્વ! ઈનામમાં મને ઘોરો આપ, મને ઘોરો આપ!”, આ પ્રમાણે આવા પુરૂષો ધ્યાનસ્થ હોય છે એટલો વખતજ ચાન્ત અવસ્થામાં હોય છે. જ્યાં તેમને જગતનું જ્ઞાન થયું કે તરતજ સાધારણ મનુષ્યના જેવીજ કંભાલ સ્થિતિમાં તેઓ આવી પડે છે.

તલવાર, કટારી કે મોટાં ચપ્પુઓ એમાં નાખી મળી જ્યાં, ચામડીની આસપાસ સોયા યોથવા ને જોવા એવા અનેક જેલો હિંદુસ્તાનમાં સામાન્ય છે. વગી ત્રણ વ્યાર કલાક સમાધિમાં પડી રહેલું તે પણ સામાન્ય છે; પરંતુ આ રીતથી કાંઈ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી. અનેક જલ્લુ આ પ્રકારે હિંદુસ્તાનમાં દાર્ય કરે છે, પણ તે માયાને પડહો ફણુભરજ દૂર કરી શકે છે, તેથી કરીને કાંઈ સ્થાયી મુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

તળાવમાંથી લીલને દૂર ખતેડવાથી નીચે થોડાંય ને મીઠું જળ જણાય છે, તેમ મનરૂપી તળાવમાંથી ક્યારેય વોલા સમયને માટે દૂર ક્યાંથી ધ્યાન કે સમાધિ ધરવાનું જાની શકે તેમ નવાઈ નથી, પરંતુ જોવી રીતે હુંખને મૂળમાંથી તો નાશ કરી ચડાવું જ નથી. વારંવાર આ ક્યારે દૂર કરવો એઈએ, તેથી કરીને ખીમે ખીમે કચરાનો થર પાતળો થતો જાય, ને અંતે નિર્મળ અને ત્વચ્છ જળ સ્વાધી જણાયો. વેદાવનો હેતુ આજ છે.

મારો કે એક દરદે જોવા સર્પ લાલને લીધે ગુચળું વગીને પડી રહ્યો છે કાંઈ તેને પકડીને અગ્નિ આગળ ઉચ્છ્વતા લાવવાને મૂકે, તો નરમ થવાથી તે ગુચળું છોડી એકદમ સીધો ચક્રને ફરડયો. ગુચળું વળીને પડયો હતો તે સમયે પણ એર તો તેનામાં રહેલુંજ હતું. આ પ્રમાણે મનરૂપી સર્પ જ્યાં મુખી ગુચળું વળીને પડી રહે છે ત્યાં મુખી કેટલાક ધ્યાન પરી શકે છે, કારણ કે ઇચ્છારૂપી ફેણ અને મનરૂપી સર્પ

એટલો સમય મૃત્યુ પામેલો જણાય છે, બાકી ખરી રીતે ક.ષ્ઠ મૃત્યુ પામેલો નથી. સર્પ બીજે પ્રકારે પણ પકડી શકાય છે. મત્રેન્યાર કરી મોરલી વગાડતાં વગાડતાં સર્પને મોહિત કરી શકાય છે; પછી ચતુર્ભુજી સર્પને પકડવામાં આવે છે ને તેના ઝેરી દાંત કાઢી કેવાય છે; આમ કરવાથી સર્પ બોબો બની રહે છે અને ઝેર તેનામાંથી જરુ રહે છે. મનને સ્થિર કરવાને માટે વેદાંત પણ આજ રસ્તો બનાવે છે.

માનસિકશક્તિના અભ્યાસીઓ પોતાના મનને દાહથી યુગ્મયું બાળી પડી રહેલા સર્પ જેવી સ્થિતિમાં લાવી શકે છે અને તેમી કરીને યોગ સમયને માટે આનંદ લોભવી શકે છે; પરંતુ દાહથી પીડાતા મનરૂપી સર્પને જ્યારે સમાં સંબંધી ઉચ્ચના આવે છે કે તરતજ યુગ્મયું છુટી બાય છે ને ઇચ્છાઓરૂપી વિષ ભગૃત થાય છે; કારણ કે સર્પને મોહિત કરી તેના દાંત કાઢી નાખી ઝેર દૂર કરેલું નથી હોતું અને તેથી વાસ્તવિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી.

આથી શક્તિ ધરાવનારા ઘણાકે પોતાની શક્તિને ઉપયોગ પેસા કમાવામાં કરે છે. મનને ધ્યાનસ્થ કરવું એ ઘણી સારી વાત છે; પરંતુ અંતે તેમાંથી ઇચ્છાઓરૂપી ઝેર દૂર કરવું જોઈએ. જ્યારે મનની દરેક પ્રકારની નિર્બળતા દૂર થાય ત્યારેજ એ સર્પ વિષ વિનાનો બને છે, અને ત્યાર પછીજ તમારા નિત્યકર્મમાં તથા જગતમાં કોઈ પણ બધ વિના તમે નિર્લિપ્ત ફરી શક્યો. મનુષ્ય મહિસાપાન કરી નિશામાં પોતાનાં ધરનાર યોડી કિંમતે વેચી દે છે અને ખતપત્ર પણ ફરી દે છે. પછી જ્યારે તેની સ્ત્રી કોઈ ઉપચારથી નિશો ઉતારી દે કે તેજ વખતે પોતાના મૃત્યુ માટે પચાસાપ કરે છે; અને ન્યાયની અદાવતમાં નિશામાં કરેલાં કૃત્ય માટે પોતે જવાબદાર નથી એમ હદીને ધરનાર વેચાતાં લેનાર ઉપર ફરીઆદ માંડે છે. તેજ પ્રમાણે મનની યોગ સમયની ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં મનુષ્યો ઈશ્વરને સર્વસ્વ અર્પણ કરી દે છે; પરંતુ એ સ્થિતિથી મુક્ત થતાં વારજ ઈશ્વરને સમર્પણ તેની પાસેથી પાછું લઈ લે છે. જગતની વૃષ્ટિએ મનને વિદૂષક બનાવે છે. અમુક વખત સુધી ધ્યાનસ્થ રહી શકાય તે પણ એ કે છે તો સાફજ; પરંતુ મનની સ્થાયી એવી સ્થિતિ રહે ત્યારે પરમાત્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકે. જ્યાં સુધી મનને માર્ફું નથી,

મનનું વલણ યોગ્ય પ્રકારનું બન્યાનું નથી, ત્યાં સુધી જન્મતની જન્મજ વળગીજ રહે છે.

વેદાંતના મત પ્રમાણે એક સ્વભાવ પદ્ય જો પરમાત્માનું ધ્યાન કરે તો અનુક શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે; પરંતુ જો નિયમસર જ્ઞાનના ઉપાધિન પહેંચવા પ્રયત્ન કરે તો અખિલ વિષય તમારે તાબે થઈ રહેશે. જો કોઈ રાજાના નોકરની સાથે સંબંધ બેઠાં જો તો તે બેઠાં જો આપણા મિત્ર થાય છે, રાજા કોઈ આપણા મિત્ર થતો નથી; માટે પહેંચેથીજ રાજાને મળવા પ્રયત્ન કરે કે જોયો કરીને તેના હાથ નીચેના સર્વ આપોઆપજ મિત્રતા બાંધવા દોરી આપશે. હિંદુસ્તાનમાં કેટલાક એવા છે કે તેમને અનુક જન્મની શક્તિઓ મેળવવાની ઇચ્છા હોય છે ને તેઓ તે મેળવે પડ્યું છે; જ્યારે કેટલાક એવી શક્તિથી દૂરજ રહેવા માગે છે ને માત્ર ખરી જરૂરની વસ્તુ-જ્ઞાનમાર્ગ, ત્યાગમાર્ગને રસ્તેજ જવા ઇચ્છે છે. જો કે વાસ્તવિક રીતે તો કોઈ પણ પ્રકારના ત્યાગ વિના કોઈ પણ જન્મની શક્તિ મેળવી શકાતીજ નથી; પરંતુ તે ત્યાગ પૂર્વ નથી દહે-વાતો. જો ત્યાગ પૂર્વ હોય તો ખાખી સર્વ જન્મ તમારુંજ છે. ખરી રીતે તો શક્તિઓ, સિદ્ધિઓ તમને ખોજતી આવે એજ રસ્તો પકડવો જોઈએ; તે શક્તિઓની પાછળ તમારે દોડવું ન જોઈએ.

માનસિક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવી જો યોગ્ય છે. એક સિદ્ધિ તરીકે તો જો જન્મજન્મનીજ વસ્તુ છે. વેદાંત કહે છે મૃત્યુ પામેલાની સાથે તમે સંબંધ બાંધી શકો તેમા શક નથી; પરંતુ તેના કરતાં જીવતા સાથે સંબંધ રાખવો જો વધારે સારું નથી? મૃત્યુ પામેલાં આપણને આવીને મળે છે કે આપણે તેમના રૂપ ખરીજો છીએ, જો પણ એક ચક્ર પડતીજ વાત છે. વેદાંત કહે છે કે જો માનસિક સંસારને રૂઢ સંસારના દષ્ટિ નિંદુષી જીએ તો મૃત્યુ પામેલા તમને આવીને મળે છેજ; પણ ખરી રીતે તો રૂઢ દષ્ટિનિંદુષી પણ “અનુક મનુષ્ય મને મળવા આવ્યો હતો” એમ કહેવું તે ખોટું છે; ખરી રીતે તો તમે પોતેજ તમારા સમક્ષ આવીને ઉભા રહો છો. સર્વ રૂપ રૂપાન્તર તમે પોતેજ છો. વેદાંત પ્રમાણે તમે પોતેજ તમારા ચતુઃ મિત્ર, બાહ્ય વર્ગે સર્વ છે; તેથી

મૃત્યુ પામેલા આવીને મળે છે એમ કહેવું તે સત્ય નથી, ખીન્ન રૂપમાં એ તો આપણે પોતે જ છીએ.

અર્થ:—માનસિક સિદ્ધિ કેળવવાને સાડ કોઈ ખાસ વિધિ છે ખરી કે? જવાબમાં કહેવાનું કે, હા છે. એક વૈદ્ય યવાને કે એન્જિનિયર યવાને અમુક કેળવણી લેવી જ નોંધ્યે; અને તે જ પ્રમાણે માનસિક સંસારની વસ્તુઓ જોવાને સાડ પણ અમુક શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવું નોંધ્યે. એ કેળવણી વિષે અહીં કોઈ કહેવાની જરૂર નથી. ‘રામ’ મૃગજળની પાછળ કાંઈ મારી દોડતા ફરવાની બલામણુ કરી શકે તેમ નથી; કારણ કે જ્યાં પવિત્ર મનુષ્ય વસે ■ ત્યાં ભૂતપિશાચ આવી શકતાં નથી.

એક સમયે દિમાલયની શુદ્ધમાં ‘રામ’ રહેતો હતો, ત્યાં ભૂતનો વાસો છે એમ માન્યતા હતી. આસપાસના લોકો કહેતા હતા કે ઘણાક સાધુઓ એ શુદ્ધમાં એક રાત્રિમાત્ર પણ રહેવાથી મરણ પામ્યા હતા, અને કેટલાક તો શુદ્ધ જોવા જતાં જ મૂર્છા ખાઈ પડ્યા હતા; પરંતુ જ્યારે ‘રામે’ એ શુદ્ધમાં રહેવાની ઇચ્છા દર્શાવી ત્યારે તે લોકો વિસ્મય પામ્યા. ‘રામ’ ઘણાક માસ તે શુદ્ધમાં રહ્યો પણ ભૂતભૂત કોઈ જવાળું નહિ. બધાં ભૂતો નાસી ગયાં હોય એમ લાગ્યું. એ કે શુદ્ધમાં સર્પ, વીંછી વગેરે જીવજંતુ હતાં ને શુદ્ધની બહાર વાધ રહેતા હતા; પરંતુ કોઈએ ‘રામ’ ના શરીરને કોઈ પણ પ્રકારે ધ્વજ કરી નહોતી.

વેદાંતથી સિદ્ધ થાય છે કે જીવન્મુક્તો, મૃત્યુ પછી ભૂતરૂપે અસ્તિત્વ ધરાવતા નથી. પોતાની તૃષ્ણામાં બંધાયે રહેલાઓ જ માત્ર ભૂતપિશાચનાં રૂપ ધારણ કરે છે. ડૉક્ટર વૉન્સન જે વાચાળપણમાં શિરોમણિ જેવો કહેવાય ■ ને જે વાદવિવાદમાં અતિ પોતાનો જ કહ્યો ખરો કર્યા વિના રહેતો નહિ; તેને એક દિવસ એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે, બર્ડે તેને વાદવિવાદમાં નિસ્તેજ કર્યો. વૉન્સન જોવાને તો આ ઘણું અસહ્ય થઈ પડ્યું. મન વિહ્વલ જન્યું, નિદ્રા લેવી તે પણ મુશ્કેલ થયું. તેને કોઈ પણ પ્રકારે મન ઉપર કાળુ રાખવા પ્રયત્ન કરી વિચાર કરવા માંડ્યો એટલે એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો કે, બર્ડે જે દલીલો કરી હતી તે ખરી રીતે તો વૉન્સનની પોતાની જ હતી. બર્ડે તો એ વાતનું સ્વપ્ન પણ નહોતું. એ જ પ્રમાણે મનુષ્ય પોતે જ ખીન્ન ભૂતપિશાચરૂપે પોતાને જણાય છે.

નખા આપણે નહીં, તમારૂં, પર્વત વગેરે જોઈએ છીએ; પણ તે
પણ તે નહીં, તમારૂં ને પર્વત વગેરેથી તે સમયે જુદા હોઈએ, તો
પણી આપણી પથારી નહીંના પાણીથી રૂબીન જાણી જોઈએ અને
પણું દર પણ પર્વતના જાણથી સજદાઈ જવું જોઈએ; પરંતુ એ
અને પર્વતો જુદાં આપણામાં જ રહેલાં છે. ખરી રીતે કર્તા ને કર્મ
ને આપણે પોતે જ છીએ. જૂલ ને પિયાચ, મધિર ને રૂચી, પાણી ને
પુ જરૂં આપણે પોતે જ છીએ. આ વાત સમજો, માનો, તેને
મહત્તર કરો ને તેમ દરીને સુદૃઢ યાજો. જાન્યો આજ સિદ્ધાન્ત છે
તમારી પોતાની બહાર તમારું મધ્યજિન્દુ માનો નહિ, કારણ કે એ
તપાથી અધિગતિ આવશે. તમારા પોતાનાજ આત્મમાં વિશ્વાસ રાખો.
એ મધ્યજિન્દુ ઊંચો નહિ, તો કોઈ પણ અદિત તમને ડોલાવી
દે શકે.

૧૧-મૃદદારણ્યક.

(૧) સુધાણા.

એક ચીતળ ચિલાઈ બોલી શ્રીને મૃદુ દેવીની પસારી કીપડ પમ
કીપડ પમ ચાલીને, આનંદથી નિર્મળ હૃદય ખાલ, દિવ્ય પ્રકાશને સુખન
કરતાં અને અત્યંત આનંદપૂર્વક પ્રવૃત્તિમાં મગ્ન કરતાં, ખજાખજા વહેતા
છાને તાલસાથે તાલ મેળવતો 'રામ' કેવલાર અને તારનાં વૃદ્ધિ પામે
આરામ લેતો હતો, તે પ્રસન્ન નવીન પાશ્વર્ય સુખતાથી અશ્વઙ્ગ મળેલા એક
સામુદ્રાયે વિનાદપૂર્વક 'રામ ને પૂછ્યું કે, " એથીઆના લોકોને આજસુ
સ્વભાવ વળી અભિરિક્ષામાં ક્યાં લાવો છે ? ઊંઝ, કંઈક પડોપડાર કરો. "

'રામ—મારા પ્રિય આત્મસ્વરૂપ મિત્ર ! તમે કંઈક પડોપડાર કરવાનું
કહો છે, પરંતુ એ દિશામાં હવે સ્થાનજ ક્યાં છે ? મને અને મારા 'રામ'
ને તો એકલોજ રહેવા યાં '

શું આને તમે 'આજસ' કહો છો ? પૌર્વાત્ય આજસ ? પશ્ચ આજસ
એટલે શું ?

ચિદાચારના પંચમાં ક્યાં ક્યાં ક્યો, કૃદિના પ્રવાહમાં વચ્ચા જવું, કર્મ-
પ્રપંચના કુવાલ મૂલ પિંડની પેઠે દુબી જવું, સંપત્તિના આજોચીયામાં કુચી
મરવું, હૃદયચિંતનમાં વખત ગાળવો એટલે તે પૈતા મેળવવામાં ગાળવો અને
'ને' કંઈક પડોપડારનું નામ આપવું, એ શું આજસ નથી ? પોતાના
પ્રમાણે લીલાને રહેવાની ફરજ પાડવી અને પોચાક, ખાણ, પીણ,
સૂણ, હસણ અને રહણ, આદિ કંઈ પશ્ચ કરવામાં રતતંત્રતાને
હોયો એ શું આજસ નથી ? આટલાં કામમાં સ્વતંત્રતા નથી તો પછી
મિલવામા તો હોયજ કયથી ? આપણું હૃદયસ્વ ખોવાઈ જાય એ શું આજસ
નથી ? એ ઉતાવળ, એ ગાટાળો, એવને એજમમાં નાજનારી એ નાસા-

નથી, એ બધું શા માટે ? શીલ્લોની પેઠેજ સર્વ સક્રિયવાન ધનના સંન-
દને માટે ! અને પછી શીલ્લોની પેઠે આપણે પણ તેનો ઉપયોગ લેવો ?
હા ! સામાજિક સુખની પાછળ પડવામાં ખરું સુખ નથી. લોકમતના પંદમાં
ફસાઈ પડેલા એ ધનવાન ગરીબ છે ! વાસ્તવિક આનંદ લેવામાં વિતંજ
કેમ કરે છે ? આ રમણીય પર્વતના ગરબોને કાઢે આવેલા ચાંદના ઉગાનમાં
આવીને કેમ બેસતા નથી ? આ તમારા સગાભાઈઓ શુદ્ધ હવા, રેડીય-
માન મકાઈ, નૂતન કંચુક ચાણી, લીલીછમ જમીન, એવા પંચતત્વો વડેજ
તમારા પિંડ બંધાયે છે તેમના સદવાસ-સુખ કેમ મેળવતા નથી ? સુખ-
રેલાં સદ્ગુણોથી આમદાનાં બંધનોથી બદ્ધ થઈ ગયેલા છે ! ત્યાંના લોકો
પોતાને અન્ય બાધોથી વેગળા કરે છે અને સ્વતંત્ર હાથે તમા સહિતમા-
નુકાર ઇવનના અમર્યાદિત પ્રદેશથી બજારકારે જુદા પડીને સાંકડી જોર-
ડીએમા અને ઢુંકા પ્રદેશોમા-અત્યંત શુદ્ધ અને અખારી કોટડીઓમાં
પુરાય છે, સહિના વિલ્લીજ પ્રદેશમાંથી તઓ પોતાની જાતને કાઢી કઢાડે
છે ; આખી સવાર સહિમાંથી પોતાની જાતને બદિધુલ કરે છે, વનસ્પતિ
અને પ્રાણીઓથી જુદા પડે છે, રમવા, દીર્ઘ, ચિદાચાર અને માનને
મોટો ટોળ ધાલીને તઓ બીજાઓથી જુદા પડી ખાવોપીનાના ફેંકાની
પેઠે સદા કરે છે.

જરા દયા ખાઓ, ભાઈઓ ! પોતાની જાતપર જરા દયા લાવો.

વાસ્તવિક મનાદી મુશ્કિલો વાપરીને ગરીબ અને ગરજુ લોકોની
પડાવી લાંબેલી સપ્તર્થ તમને સૂચ આજનાર મિદાન્નોજ મળવાના !
પ્રીદા અને ચિદાચારના રહેવાંજ તમને પ્રાપ્ત થવાના ! કૃત્રિમતાની
વાલથી જનાઈ ગયેલી ' જોરડી ' જથી લાગતી પેટીઓમાજ તમે પુરા
વાના ; અને સર્વ પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક માદક પદાર્થોમાંથી
ઉત્પન્ન થયેલી મનની અવસ્થામાજ તમે સદા પડ્યા રહેવાના ! પોતાની
જાતને છોડી ફક્તવાને આટલો બધો શ્રમ શા માટે કરો છો ? એવા
કાંઈપણ સુખના નામ નીચે તમારા દયમાનુ ખરું સુખ શા માટે છોડી
દો છો ? ઉપેજ માર્ગે બર્થ શ્રમ શા માટે કરો છો ? જો જરાપણ જુદા
રોય તો આ બાબતનો વિચાર કરવામા તમે ઉપયોગ કરો, ભાઈઓ,
ઉપયોગ કરો.

વીને સ્વૈય સંપત્તિની મહિમ મૂળમાં મુકાઈ મરે છે. કેટલાક લોકો પોતાને વિદ્વાન અને તત્ત્વજ્ઞાની કહેવડાવીને અજ્ઞાતાંધકારમાં ડૂબેલા રહી મરે છે. કેટલાક લોકો દુર્બળતા અને બીકભૂપણને જ સક્તિ માની તે કીચકમાં ખુંચી બાથ છે. સૂર્ય જમીન ઉપર વહાણ ચલાવવાનો પ્રયત્ન કરનારા જેવા એ પેલા લોકો પોતાની એવી હાસ્યાસ્પદ સ્થિતિમાં જ એવાનો ડોળ ધાલી માલમિલકત, વાડી વજીર, વગેરેના પ્રમથી તેઓ બાંધે સુકાય છે, પોતાના દેહને કષ્ટ આપનાર એ વિચિત્ર ચતિઓને બચાવ કરીને મુક્ત કરવા ભેઈએ. એ દુઃખી પ્રાણીઓ ! સંપત્તિ, શાન્તિ, પદ્ધતિ, સત્તાના હક્ક અને માન બાબતે મૂકો. સમતા, સમાનતા એ જ મુખ્ય તત્ત્વ છે. જંગલી અભિલાષા, જે મળે તે હાથમાં મળેલૂત પકડી રાખવાની પશુતુલ્ય ઇચ્છા અને એ પશુતુલ્ય ઇચ્છાથી યશ્ન વધારે ખરા સંમદ કરી રાખવાની વધારે પ્રવૃત્તિ, એ સૌ મનુષ્યોને ઉતાવળીમ અસ્વસ્થ અને પ્રાંત બનાવે છે. આડંબર અને બ્વર્ગ મહત્ત્વાકાંક્ષા વિષમ ભવર ઉત્તરી જવા ધો. “જેટલા પ્રમાણમાં તે સંપત્તિ રાખે છે તેટલા પ્રમાણમાં તારા ઉપર તેની સત્તા ચાલે છે અને તું તેનાથી યેરાએલો રહે છે” આ તત્ત્વ કદેકના દુરદશમાં ઉતરવું ભેઈએ-કદેકના કાનમાં રેડાવું ભેઈએ.

હે સત્યયોગી મનુષ્ય ! તારી આસપાસના લોકોની સીતલાતી સંસ્કૃતિના આચારનથી દંડાઈ જઈશ નહિ. ઉન્નત ગણતા-સુપરેસ સપ્ટેન્ડ બલકાથી અબાઈ જઈશ નહિ. તેમની ખરેખરી વસ્તુસ્થિતિ આ અર્થસાસ એ કેવળ જૂઠા ખવાડનારી ટુચ્છ-કચિત બાબતો છે. લેખના “નગરનાતમજ” કેવળ કાગળાનું છે. આ વીસમી સદીનાં ઉન્નત સપ્ટો પોતાની શાસનપદ્ધતિ અને વ્યવહાર બદલીને સ્વતંત્ર અને વેદાનુસાર તત્ત્વ તત્ત્વે ઉપર ચઢાવે એવા સમય હવે કૂર નથી. મમત્વની વૃત્તિને ત્યાગ અને વેદાંતની ત્યાગવૃત્તિનો સ્વીકાર કરવામાં જ પ્રયત્ન વ્યક્તિનું અને રાષ્ટ્રનું કલ્યાણ સમાએલું છે. એ વિચાર બીજા સમય નથી.

સંયત્તિની તુલ્યાના જનથી પીડાતાં સર્વ પાંચાત્ય રાષ્ટ્રોની મનોવૃત્તિમાં આન્તરબુદ આક્રમક રૂપે આવી અને એ મુદ્દબાપાર મમત્વની

પ્રતિમાં પડી ગુંગળાઈ જતા સર્વ મુદ્ધ બેકિને જગાડે છે. હવે તો ત્યાગી રાજ્ય-સ્વાતંત્ર્યનું રાજ્ય પ્રસરીને જગતને સામ્યશાળી બનાવશે.

સવાલ:—કોઈ નવો પંથ સ્થાપવાની આપની ઇચ્છા છે કે ?

જવાબ:—‘રામ’ કોઈ ખાસ સંપ્રદાયના સિદ્ધાન્તોનો પ્રચારક નથી. સત્ય એની મેળેજ સ્થાપિત થાય છે. ‘રામ’ સત્યની આદે આપતો નથી, તે નિર્મળ રહે છે અને સત્યના તેજને પૂર્ણ રીતે પ્રકાશવા દે છે. સત્ય ગમે તે રૂપે પ્રકાશે; તેના અગ્નિમાં ચરીર, મન અને સર્વ કંઈ ભસ્મ થાઓ. સદેશો દ્વારા પછી ભ્રમિએ તો કાસકને મારી નાખે. એનાથી ઉત્તમ બાબ બીજી શું હોય ?

સવાલ:—આપ કોઈ ધર્મના સંસ્થાપક અથવા આચાર્ય છો કે ?

જવાબ:—ના, આચાર્ય થવાથી મારી કિમ્મત ઘટે છે. હું સાક્ષાત્ ઈશ્વર જ છું અને તું પણ તેજ છે. દેહ એ તો મારું માત્ર સાધનજ છે.

સવાલ:—તમારો સદેશો વિજયી નદિ નીવડે, બોહો સ્વીકાર કરી શકે એટલા તૈયાર નથી.

જવાબ:—બડે ન હોય. મારે શું ? હું સત્ય સ્વરૂપ છું. પાઈ પાઈ દરીને પૈસા મેળવવાના મુદ્ધ વિચારોથી હું ચાલતો નથી. સર્વ યુગ મારાજ છે. અનંત કાળ મારોજ છે. ચિત્તને તેના પોતાનાજ બેકિએ તલપે હતાં તેજે સર્વ જગતને હંચડી રાખ્યું. તેના દુકા કાળે તેને તલપે, પરંતુ પાછળના હબરો વર્ષના યુગ તેનાજ થયા.

સવાલ:—ઈતિહાસ ઉપરથી તમારે કહેવું સત્ય કરતું નથી.

જવાબ:—તમારો ઇતિહાસ અધૂરો છે. એ ઇતિહાસમાં જે સત્ય પ્રકરણ લખાવાનું છે તે પ્રકરણ હજી તમે વાચ્યું નથી. પ્રમળ ઈચ્છા-શક્તિ-પછી તે બહે એક જ વ્યક્તિની હોય, તે પાત્ર તેના આગળ સમસ્ત માનવ ઇતિહાસ ફિક્કો પડી જાય છે ! વાસ્તવિક કારણોને છોડી દઈને બાહ્ય ચિહ્નોનો અભ્યાસ કરવાથી સાચા ઇતિહાસનો નારા થાય છે.

સ:—અમેરિકાના વસ્તવિચારક એમર્સનના લખવા પ્રમાણે ગ્રેમનું ખર્ચ ધન સમાન વૃત્તિમાં છે, અને તમારો મત તો કોઈ સાથે મળતો

જણાતો નથી, ત્યારે કેવું પ્રેમસદૃશ સુખ હવેન વને માળતા હશે ?

જઃ—મારાં વિચરણી ચિત્તે જુદી જુદી માનુષ્યોની ભાવના અને પદો આનંદ થાય છે. એક જગ્યાએ એકાદ પુરાણપ્રિય મનુષ્યની પેઠે હું તેમને પાછળથી ભેડું છું, બીજે સ્થળે ઉન્નત ઉદારમતવાદીની પેઠે આગળથી ભેડું છું. 'સમ' (કિંવા પુરાણ) રૂપે હું જમણી માનુષ્યો ભેડું છું, એકાદ ટીકાકાર તરીકે યાની માનુષ્યોની ભેડું છું. સર્વ માનુષ્યો મારી જ છે. છાશ પલોવનાર ગોવાલણુ જમણા હાથમાંનું નેતરું પણ એવું છે અને ડાબા હાથનું નેતરું પણ એવું છે. દરેક માનુષ્ય પોતાની જ છે તો કાઇની સાથે મારા મતભેદ થી રીતે હોઇ શકે ? જુદાં જુદાં મોજાઓથી ઉછળતો હું પ્રેમસાગર છું. સૌથી પૃથક્ રહેવામાં જ મારું તાકાત્મ છે. વાલો, મારી સાથે આવો અને વિરોધમાં રહેલા એકપક્ષે અનુભવ થયો.

સઃ—આ શું ગોટાળો છે ? પોતાનાથી તરૂન જિન્ના મનુષ્યની સાથે કોઈ પણ માણસને એકતા કેમ થઈ શકે ?

જઃ—એ તો ઠીક, મને પણ એજ આશ્ચર્ય થાય છે કે આપણે પૃથક્ રેખાતાં છતાં એકજ કેમ છીએ ? લગ્નનું તત્ત્વજ્ઞાન ભલે એ સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરી શકતું હોય અને ઇશ્વરે તેને દર્શાવવામાં ભલે પાછળ પડી જવી હોય, છતાં વાસ્તવિક સત્ય તો તેવું જ છે. જ્યારે તત્ત્વ અનુભવાય છે ત્યારે જ માયા નષ્ટ થાય છે; અને પ્રેમ એ સિદ્ધ કરી આપે છે કે, 'તત્ત્વમસિ' । હું પોતે ઇશ્વર જ છું.

સઃ—ઈશ્વરને નાન્યતર ભૂતિમાં કેમ સંજોગો હો ?

જઃ—કોઈ ઇશ્વરને આકાશમાંના પિતા તરીકે ભજવે છે અને નરભૂતિમાં સંજોગે છે, કોઈ તેને દેવી-માતા તરીકે માને છે અને નારીભૂતિથી સંજોગે છે, અને ફારસી કવિઓની પેઠે કોઈ ઇશ્વરને પોતાની પ્રિયા ગણીને તેની ભક્તિ કરે છે. આમ હોવાથી ઇશ્વરને માટે કોઈ પણ ભૂતિનું નામ વાપર્યા પહેલાં તે પુરૂષ છે કે સ્ત્રી છે, તે નહીં કરવું જોઈએ.

સઃ—ત્યારે યાદી ઇશ્વર કોણ છે ?

જઃ—ઈશ્વર પુરૂષ પણ નથી અને સ્ત્રી પણ નથી; તે એક શુદ્ધ છે.

(૨) વેદાંત અને મિલ્કત.

રસ્તે જતાં કોઈનાથી જુદા પડવી વખતે પૂછેલાં એક સવાલના

જવાબમાં પીયેનો પલોખરે ભાગ લખાએલો છે.

બાહ્ય સંપત્તિ અને માલ મિલકત ઉપરથી લોકોનો દરજ્જો નક્કી કરવો એ પગલા બુદ્ધ બુદ્ધ લોકોએ ઉપરથી મનુષ્યોના વર્ગ પાડવા લેટુનું અસ્વાભાવિક છે. ઘણાએ દેવાળીયાઓનાં ખાસદાં કોટયાધિપતિ કરતાં પણ વધારે ભાષાદાર હોય છે.

‘રામ’ તો હલો એમ બહાર કરે છે કે; મિલકતના વિચાર, ગાંસડી થેલીઓનો હક્ક—એજ આત્મસાક્ષાત્કારની આડે આવે છે. એકદ વસ્તુ ઉપર ચોતાની સત્તા બેસાડવાની ઇચ્છા થતાંજ આત્મકગાંધિપી પિશાચ આપણને વળગે છે. સંન્યાસ (ભ્રમ્યે તો તેને સર્વ સ્થામિત્વ ઠોક) નું સત્ય સાચે બીક્ય કરવું એજ ખરું વેદાંત છે. પ્રભાતી પૂર્ણ સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને બાહ્ય અધિકારોનો યોગે કહાડી નાખવો—દ્રવ્યસંબંધની વૃત્તિ ત્યજી દેવી, એજ તત્ત્વનિષ્ઠા છે.

સર્વ પ્રકારના વિશેષ અધિકારોને સમુદ્રમાં ફેંટી દેવા, દંવાનો વૈરાગ્યપૂર્વક ત્યાગ કરવો અને ચોતે કુદ્ર હોવાની વાવનાથી ઉત્પન્ન થતો માનસિક ઉદ્વેગ કહાડી નાખવો એજ વેદાંતને વ્યાવહારિક રંગભૂમિપર આણ્યા બરાબર છે. વેદાંત માનસિક અને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં એજ વૃત્તિને ખેંચી લાવે છે. દેહ, બુદ્ધિ લેખો, વચનો, પર, સી, પુત્ર, માત, આખરે, દીર્ઘિ વગેરે ઉપરનું મિથ્યા મમત્વ છોડવું એજ વેદાંત છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સર્વ પ્રકારનાં બંધનો અને મર્યાદાઓ ઓળંગી જવા, બીજાઓથી દૂર રહેવા જતા રેતાની જાતના મમત્વમાં બંધાર્થ જવાની રીત ઓડી દેવી અને ઈશ્વરની પેઠે જગતની દરેક સક્રિય, દરેક પરમાણુ, નક્ષત્ર અને વૃક્ષ, સર્વ ઉપર સાર્વભૌમત્વ મેળવવું એ વેદાંત છે. આજના જગત તરફથી વેદાંતના નાનુભવનો માર્ગ ખુલ્લો દરવાના વ્યાવહારિક પ્રયત્નો ઘણી વાર બનાવવા કરવામાં આવે છે. છેવટે આજાજગત ઉપર સંન્યાસની ઇચ્છા ફરકશેજ.

કેટલાક વેદાંતીઓ પ્રેમના અલેહ સામાન્યનું જીવન ન્યાયે પણ ગાળે છે અને કોઈ કોઈ સ્થળે ગ્રામીનકાળથીજ એ વ્યોતિ પ્રત્યક્ષિત રાખવામાં આવી છે.

ધારો કે એક સાધુ ગંગાતટે બેઠા છે અને તેના પ્રેમાળ જ્વજાવથી

૧૬ સ્વામી રામદાસ
જય જનીને પશુ, પક્ષી, ઘેર અને માછલાં પણ નિઃશંકપણે તેની
સે આવી તેના હાથમાંથી ચોટવાના કંકડાઓ ખાય છે. એજ
કે છેલ્લી પાયરીએ પહોંચ્યાનો એક દાખલો આપું. આ
મારા એક જોગખીતાં સ્વામીને જળરો જળમ ચયો હતો. ઉપર
મમી કીડાઓ ખાતા એ કીડાઓને મારવાને તે મલમ નહોતો
અને ત્યારે ત્યારે જળમના પડથી તુલ્ય થઈને તે કીડાઓ નીચે
ત્યારે ત્યારે તે હસીને તેમને ફરીથી જળમ ઉપર મૂકતો. આ મુઠ
હવે જગતનાં ઘરેક જંતુઓ માલિકી ધરાવે છે અને આ વિશાળ વિષ
માફ છે, આ વિષ માફ ચરીર છે, હવા અને જમીન મારા પેશા
ને પગરખાં છે.

સ્વામીનો અર્થ નિત્યદાતા (સદા દેનાર) એવો છે. સત્યને
જગતી રહો, બાકીનું બધું જવા યો. ખરો સંન્યાસી ભિક્ષુ માગીને
મેળવેલું અન્ન પણ જોને વધારે જરૂર હોય એવા કોઈ માણસને
આપી દે છે. આપવાનું કંઈજ ન રહે ત્યારે આનંદથી પોતાનો ફેર
કીડી મંકોડી, જંતુ, માખીઓ, સર્પ ઇત્યાદિને આપી દે છે અને સર્પ
રમડે તેના ઉપયોગ પણ લે છે. માંસ ખાતી વળતે માખીઓ અને
કીડાઓને રૂપે તે મુખનો ઉપયોગ લે છે, અને પોતાના ચરીરનાં કાંઈ
સૂકાવા લાગતાં હવા અને ઉષ્ણતારૂપે તે મુખ અનુભવે છે.

સાધારણ દાન-સંપત્તિ સંબંધે લોકોના વિચારો એવા ઘઈ ગયા
છે કે સમાજના એક ભાગને છેક નીચેથી નાખી-તેને નિર્ધન
ખનાવી દઢને મેળવેલા પૈસાનો એકાદ સ્વરૂપઅંશ દાન કહીને
પાછો આપવો એને તેઓ મોટી ઉદારતા કહે છે ! કોઈ માણસ
પાછેલું પાછી પધારોજવારની કહેવાતી કળાઓદારા પડાવી લઈને પછી
તુપાથી મરવા પડેલા મનુષ્યના મોંમા એ ટીપાં પાછી નાખીને તેની વેદના
વધારનારની પહે, પોતેજ નીચેથી લીધેલા ગરીબો પ્રત્યે તેમની ઘણી કૃપા
અવસ્થામાં પ્રિતિ કે હાસને ખાતર થોડાકબર કે લાખનો તુલ્ય કાટો
ફેંદી દેવા, એજ બધું કે મોટું ધર્મ-દાન ન ગણાતું હોય એમજ એ
ભિચારો સમજે છે ! ! કંઈ પણ વ્યાજ ન લેવું એ પણ મોટો કપાર
ગણાય છે, કારણ કે વ્યાજ (સંસ્કૃતમાં વ્યાજ-સુઆર્ષ, કમાર્ષ) લેવાની

રીત સર્વત્ર પ્રચલિત છે !

પૂરોષ અને અમેરિકાના દાનધર્મની એવી સ્થિતિ છે. ત્યારે હિંદુ-સ્થાનના લોકોની હાલની ધર્મબુદ્ધિ ખરી ભૂખથી ટળતળતા ગરીબ લોકોની બિલકુલ ચિંતા નહિ કરતાં તે તો માત્ર બરેલાં પેટોવાળા, નિરૂદ્ધોગી અને આજીવિકાનેજ લોભન કરવાને દાતાઓને એકદમ સ્વર્ગે પહોંચાડે છે !

વાદાઈને હું આડંબરવાળી કહીશ નહિ. તમને સૌંદર્ય ચાથી પ્રાપ્ત થાય છે ? તમને ઘણી રાખનાર વસ્ત્રોથી કે ખુશ્કા કરનાર લાવણ્યથી ? કપડા અથવા એવી બાહ્ય વસ્તુઓદ્વારા સૌંદર્ય ઉછીનું લાવવાની જરૂર નથી. સ્વાભાવિક હાલ્ય, આરોગ્ય અને ઉત્લાસ ધારણ કરે.

નમે તેને આવીને ચોરી જવા ધો, તમારૂં શું બમરી ગયું ? તમે તમારી સમતા ન ગુમાવશો, તમે સત્યરૂપ છો, સત્ય છો. તમે જરૂર નૈવર્થને માટે નહિ પણ વત્યને માટે લડો છો. યુનીવર્સિટીની પદ્મીઓની તમને જરૂર છે કે ? હા ! સર્વોત્તમતા-સર્વસ્વામિત્વ-અતિમ પદ્મી તો પોતેજ પોતાને નર્જણ કરવી એમજે.

સ્વપ્નમાં વાઘ માન્યાને સ્વપ્નની તલવાર એમજે એ ખરૂં છે, પરંતુ બગૃતાવસ્થાની દૃષ્ટિએ ભેતા સ્વપ્નમાના વાઘ અને તલવાર, બન્ને અર્થે વખરાના જણાય ■ અનુભવના શાસ્ત્રો અને કળાઓની એવીજ સ્થિતિ છે. લૌકિકજ્ઞાન અથવા સંબંધની દૃષ્ટિએ તેની નમે તેટલી આવશ્યકતા હોય, પણ પ્રજ્ઞજ્ઞાનમાં (તુર્યાવસ્થામાં) તેનું કંઈજ માન નથી આત્મ સાક્ષાત્કાર કરવામાં જે મોટી અડચણ આવે છે તે એ છે કે યુનીવર્સિટીની પદ્મીઓ, સર્ટિફિકેટો, એતાઓ, માન અને બીજી માનસિક સંપત્તિ બૌદ્ધિક બટાજને લોકો વધારે મહત્ત્વ આપે ■ જ મનુષ્યે આત્માનુભવ કર્યો હોય તેને તો આ જગત પોતાનાજ માલિક નિચારોથી ઉત્પન્ન થએલી સૃષ્ટિ તરીકે જણાય છે પોતે કહાડેલી ખાણની ઇસ્પીતાવના રાહીને લેડા એકબીજાની હાથા હા મેળવી પોતાનો પ્રમ કાયમ રાખે છે હીપ્નોટીઝમથી બેશન થએલા મનુષ્યે પોતાના મનવડે કોરી જમીન ઉપર કંઠપનાથી બાંધેલા સરોવર જેવા જગતના સર્વ પદાર્થો છે; અને તે એવા માલિક હોવાથી વત્સબધી જ્ઞાન કે જેને

માટે મોટા વિદ્વાન લોકો સેષી કરે છે તે પણ કેવળ માયાજ છે. સર્વ વિશ્વ ક્ષણભંશર હોવાથી તત્સંબંધી જ્ઞાન પણ તેવું જ છે. આ દરમ પદાર્થના મૂળમાં જઈ પહોંચેલા આત્માનુભવી પુરુષને આકાશમાંના મોટા મોટા ગેળા, નદીઓ, પર્વત, સૂર્ય, તારા વગેરે કંઈ આશ્ચર્ય પમાડતાં નથી અને જ્યોતિષી, ગણિતવેત્તા, વનસ્પતિશાસ્ત્રવેત્તા, ભૂગોળવેત્તા, પ્રાણિશાસ્ત્રવેત્તા વગેરેનાં જ્ઞાન તેમને છોકરાંની રમતો, આનંદ અને ગમમ તરીકે કંઈ વધારે કિંમતી બાસતાં નથી. વ્યાવહારિક વસ્તુ રાખનારા ધનવાનો અને વ્યાવહારિક પદાર્થોના જ્ઞાનવાળા વિદ્વાનો પણ તે પદાર્થોના જોટલાજ માયિક છે. જે પુરુષ આત્મસાક્ષાત્કાર કર્યો હોય તેની આગળ વિદ્વાન, તત્ત્વજ્ઞાની અથવા પ્રોફેસર બતાવેલો ક્રોધ અથવા અનુચક-ટીકા કે સૂચના વ્યર્થ છે.

વિશ્વવિદ્યાલયો, પ્રદર્શનો, મેળાઓ, ચર્ચો, દેવાલયો, સન્મેલનો અને સભાઓ પણ ઘણે ભાગે જગતની એ માયિક ભ્રાન્તિ અને નિદ્રાને કાયમ રાખવાનાં તથા વધારવાનાંજ સાધનો છે ! સૂર્ય ખરફના જોટલો શીતલ યદ્ બલ, ચંદ્ર અગ્નિના જ્યોત્સ્ન થાય, દીવાની જ્યોત ઉપર ન વર્તાં નીચે જવા લાગે અથવા સર્વ દિશાઓ કાગળના જૂંઘળાની પેઠે સંકેતાર્થ બલ, તોપણ જીવન્મુક્તને કંઈજ આશ્ચર્ય થતું નથી.

એક કાળે શ્રાદ્ધલોકે જગતની ઉપર સત્ત્વ કર્યું; તે પછી દ્યુનિય રાજ્યોના પણ મુગ વીલી ગયા; હાલમાં વૈશ્વેશુનાં રાજ્ય ચાલે છે અને હવે પછી સુદ્રોના શ્રમ એટલે સેવાનું મહત્ત્વ વધવાના કિંવસો આવશે; પરંતુ સન્યસ્તવૃત્તિથી પાવન થએલા સુદ્રોજ તે મહત્ત્વ વધારવાનું કાર્ય કરશે.

યુરોપ અને અમેરિકાના મનુષ્યો (શુદ્ધ) ધાર્મિક પ્રતિબંધ અને વંશપરંપરાથી બંધાએલા નથી; તોપણ તેમની સ્થિતિ સારી નથી. હિંદુ-સ્થાનમાં અસંખ્ય ભવિષ્યેકદાના સર્વ લોકોની આત્મકાળાઈને મદદ મળવાથી એ દુસ્પરિણામ અને અન્યાય ભમણાં વધ્યાં છે. એથી હડતાળો પાડતી નથી એ ખરું, પરંતુ આખો દેશ તો દુર્બળ અને મુંઝા મેંઢાથી પણ વધારે બીકળ બને છે.

આજ મુખી વેરાંત માત્ર યોગ્ય લોકોનીજ ચિદ્રૂત યદ્ પડ્યું હતું.

સુખ્યત્વે ધરીને જીવિની ભૂમિકા ઉપરજ તેનો આધાર દેતો. આટલા દિવસ સુધી અર્જુને સ્વેચ્છાએ મૃગ (વેદ્યંત) પૃથ્વીના ઉદરમાં (દિમા-લયનાં) હતું, પરંતુ પવિત્ર ગંગાએ જ્ઞાણજલ અને શક્તી નિહિતવાને તે એકસરખી રીતે ધોઈ દહાડતું, કેવળ અને માનવને સમાન રીતે પવિત્ર કરતું અને સર્વ અલ્પજ્ઞાવિક ભેદને નાશ કરતું હવે તે નીચે જુદા નેદા-નમાં આવ્યું છે. વિશાલસ્વરૂપી માનવસમાન એકરૂપ હોયો ભોળો, એ ઘટના વેદાત્મક અનુભવ વિના કલ્પિતજ સમ્બલ્ય એવી છે.

જેમ અન્નનું સેવન આપણે દરરોજ દંડાદાપૂર્વક કરીએ છીએ, પરંતુ તેને પાચન કરવાની અને શરીરના બુદ્ધ બુદ્ધ ભાગમાં પહોંચાડવાની ક્રિયાઓ તો એની મેળેજ થાય છે; તેવી રીતે ઔકચ અને પૂર્ણતા, શક્તિ અને પ્રભુતામાં ચિત્ત લીન થતાંજ સર્વ લેહ અને આવરણક ગ્રેહરોગની વ્યવસ્થા એની મેળેજ ધરે. ઈશ્વરી નિયમે-કુદરત પોતે તે કરી લેશે.

હિંદુસ્તાનના રાજાજનવાડાઓ, ધર્મગુરુઓ, શુદ્ધો અને રાજ્ય-
કર્તાઓ ! યોદ્ધાંજી વર્ષોમા મુ પરિણામ આવશે તેનો તમને
ખ્યાલ પણ છે ? જામે તો મને વિચિત્ર માણસ જાણીને મૂરી
મશ્કરી કરે; પરંતુ મારી સામે દખાવ છે કે તમારો જીવન સ્થાની
ઓથી (ખરા સંસ્થાનીઓથી) બચાવે કે નહીં, પૃથ્વીના ઉપર દેવો
સંચાર કરવા હોય એનું જાણે છે, મનુષ્યોના ચરણે જાન નહીં ઉપરથી
નહીં કરેલા (જાતિ) ભેદ નહીં થઈ નય હિંદુસ્તાન પીળા જાન
રિકા અને દખાવ સંસ્થાને દેશાવ જાને નહીં કે તેઓ સુધે
થાય છે અને વળી તે પણ અજાણી જાને તમારો જીવન સંસ્થા દેશે

હે ભગવાન પટેલ જાણના ' ના ને. ઉપર પદ દ્વાર
 મેટલે આતુર તમારો, અત્યંત નીચ - હાલે તુ વ મારે મામ કાલો
 મારે પદો ભુલે ' ભુલે ' પદ 19. ૬૪ અટલ રાગ અને
 ડાહ્યો થઈ ન્યા તમારીનું - ૧૪ ભુલુ ન્યુ ૭ મુદ્દા અને તમા
 તમારી ઉપ પદો મારી છે તોમા તમારૂં નાથી : અક્ષિત ના નિત્ય
 કિન્નવ અને ' રામ ' ની પ્રવચન એક થઈ ન્યા છે મારે ની મરી
 વાઈ અને વિદ્યા અવક થઈનું સહક થકુ છે વિરહ વિદિઓગ

એકય મયુ' છે. આત્મતિક વિરોધ નહીં થયો છે. વિદ્ય એક પ્રદૂષ બનું છે. જુઓ, આ સર્વત્ત્વ દીર્ઘકાલિ પ્રાપ્ત કરો અને પછી અવલોકન કરો. આપણને અમિ અથવા સરોની જરૂર પડશે કે? ના. પાલીસની? ના. આ હવાઈ કિલ્લા-મનોરાજ્ય છે? ના. આ કેવળ વિચારજન્ય છે? ના. આ શું સમાજવાદ અને નીતિવાદ છે? હશે, પરંતુ તે હિંદુસ્તાનમાં મૂળભૂત છે, નહીં. વેદતત્ત્વ એ એક સ્વાભાવિક ઉપાસદાંત છે. હિંદુવાસીઓ! જો તમે આત્માને ઓળખશો અને ત્યાગ સ્વીકારશો તો તમારા રોગ યાં રહેશે? આંતરિક ઉપાધિ નારા પામતાં જ બાહ્યપાધિ એની મેળે સમી જશે. યુક્તિ કે આલ્પકીર્તી જરાએ જરૂર નથી, શંકા અથવા બીજી સમ્બંધનું કંઈ કારણ નથી. બીજી ઇન્દ્રિયશક્તિઓ બહુ તેમને કાવે તે માર્ગ સ્વીકારે!

હું 'રામ બાદશાહ' છું અને તમારું હૃદય મારું સિંહાસન છે. વેદોદ્ધાર, તેમજ કુસ્ફોટ, નેરુસલેમ અને મહાના સ્થાનોમાં મેં જ્યારે ઉપદેશ કર્યો ત્યારે લોકોએ તેનો ઉપો અર્થ કર્યો. હવે હું ફરીથી મુખ ઉપાડું છું. હું અને મારો શબ્દ એજ તમે અને તમારો શબ્દ! વસ્તુ-નસિ! જે જે કંઈ તને રૂબાય છે તે તું છે!

તમારામાંના કેટલાક ભવાં ચલાવે છે, કેટલાક ગરુડની આંખની પેઠે મોં મરડે છે, ગમે તેમ કરો; પરંતુ ઇન્દ્રિયશક્તિનો અમલ તો થશેજ, કોઈ તેને અટકાવી શકે તેમ નથી. કોઈ પશુ રાત્ર, દેવ, દાનવ તેના માર્ગમાં વિગ્ર નાખી શકે તેમ નથી. સત્યની ગતિ આનંદવાર્ધ છે. નિરાશ થશો નહિ. મારું મસ્તક તમારું છે. ગમે તો તેને કાપી નાખો, તેની જગ્યાએ બીજાં હાલતો ઉત્પન્ન થશે.

શરણ તથેજ (એક સુશી કવી) એજ સંગીત ગાય છે, ખરેખર! પંજાબના મધુર જુલાશાહ અને પરાક્રમી ગોપાળસિંહે પણ એજ ગાઈ ને! જીસસ કાઈસ્ટે પોતાના બાબ્યાતુટયા શબ્દોમાં એજ કહ્યું ને! મહામદને એજ ચંદ જણાયો ને? મારે એતું શું? જ્યારે મને ચંદ્રનું દર્શન થાય છે ત્યારે મારી ઈંદ આવે છે! સત્યને પ્રાચીન કે અર્વાચીન એવો બેદ નહોતાં એ હરમેશાં નવીનજ છે. તમને સાક્ષાત્કાર થયો એટલે તમારી ઈંદ આવી સમજવી. જ્યારે તમને આત્મજ્ઞાન થાય

એ સત્યરૂપ ઇશ્વરનું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે અજ્ઞાનને લીધે બિન્ન વસ્તુવા
મોટા, સીરા, અથવા મહાન પુરુષો અને સાધુસત્ત્વ વમારામાં મળી જાય
છે. તેઓને વમે અને વમે, તે તેઓ એવું બની રહે છે. કેવું મહો સાચા છે.

(૩) સુધારક.

જ્યેષ્ઠ કવિ રાલી એક ઉચ્ચ વિકાસ પ્રાપ્ત પદ્ધતિને સંબોધીને કહે
છે કે—“અગ્નિની નજીકથી એવું તું પૃથ્વીપરથી ઉચ્ચ; અને ઉચ્ચ, ઉડતું
જાય છે, નીલવર્ણી આકાશને તું વીધતું જાય છે અને આતું, ગાતું જ, ઉડ
છે, તેનજ ઉડતું ઉડતું જાય છે.”

પ્રાચીનકાળમાં એક સાધુ થઈ ગયો, તે એટલો બધો પવિત્ર હતો
કે માનવપ્રાણી એવો શુદ્ધ થી રીતે હાથ ટકે એ જોવાને મારે. સ્વર્ગ-
પ્રાપ્તિ દેવો નીચે ઉતર્યા તે સદા પોતાનું નિત્યકર્મ કર્યા કરતો અને
જેમ તાત્કાલિક પુરુષો સ્વાભાવિક રીતેજ પ્રકાશ અને સુવચ પ્રસારે છે
તેમ તે સજ્જુઓના પ્રચાર કરતો.

જેમ ચંદ્રોમા તેની દિનચર્યા હતી તકાએ તે દાન કરતો અને ક્ષમા
કરતો. પરંતુ એ ચંદ્રો તેના ગોમાથી કદિ નીકળતા નહિ. તે ચંદ્રો
તેના આનંદ, ક્ષમા, ક્ષમા અને દાનપ્રેમ વગાઈ આવતા. દેવોએ ઇશ્વરને
કહ્યું—“પ્રભો! આને કંઈક સિદ્ધિ આપો.” ઇશ્વરે કહ્યું “હીક, એને
શુ જોઈએ છે તે પૂઠો.”

નાથી દેવોએ સાધુને પૂછ્યું “તારા હસ્તસ્પર્શથી રાગીઓના રાગ
મટી જાય એવી સિદ્ધિ તારે જોઈએ છે?”

સાધુ બોલ્યો—“ના, ના, એ કાર્ય તો ઇશ્વરને જ કરવા હો.”

“પાપીઓનો ઉદાર કરવાની અને કુમાર્જે જતા લોકોને સંમાર્જે
ચલાવવાની શક્તિ જોઈએ છે?”

“ના, ના, તે દેવોનું કામ છે મારે તો બંધિત કરવી છે મારે કોઈનો
ઉદાર કરવો નથી.”

“શાંતિની મૂર્તિ બનીને પોતાના સજ્જુઓના પ્રભાવથી સર્વ લોકોને
આકર્ષીને ઇશ્વરનું મહત્ત્વ વધારવાની શક્તિ જોઈએ છે?”

“ના, ના, લોકોને હું આકર્ષી લઉં તો તે ઇશ્વરથી વિમુખ થાય.
પોતાનું મહત્ત્વ વધારવાના ખીલા સાધનો ઇશ્વર પાસે ઘણા છે.”

“ત્યારે તારી શી ઇચ્છા છે ?”

સાધુ મધુરુ સ્મિત કરીને બોલ્યો: “મારી ઇચ્છા શી હોય ? મધુરની મારા ઉપર પૂર્ણ કૃપા રહેવા લો. શું તેમાંજ સર્વ આવી જતું નથી ? પરંતુ દેવોએ વિશેષ આગ્રહ કર્યો છે, “તારે કંઈ પણ વર માગવોજ જોઈએ; નહિ તો પછી કંઈ સિદ્ધિ બળાકારે તમને આપવી પડશે.” સાધુ બોલ્યો: “કીક છે, હું એટલુંજ માગું છું કે મને માત્ર મ પડ્યા વિના મારા હાથથી ઘણાં સત્કૃત્યો થાય.”

દેવો શુંચવણમાં પડ્યા. જોએ વિચાર કરીને એક સુક્તિ ગાઈ. જ્યારે જ્યારે તે સાધુનો પડછાયો તેની પાછળ અથવા તેને ન દેખાય એવી બાજુએ પડે ત્યારે ત્યારે તેમાં રોગ મટાડવાની અને દુઃખનું નિવારણ કરવાની શક્તિ આવે એમ તેમણે ઠરાવ્યું અને તે પ્રમાણે થયું. જ્યારે પેલો સાધુ કોઈ રસ્તે જાય ત્યારે તેની પાછળનો અથવા બાજુનો પડછાયો જેટલી જગ્યામાં પડે તેટલી જગ્યા નવપણ વાય, ત્યાંનાં સૂક્ષ્મ જાડોને પાંદડાં અને લંબળીઓ ફુટે, સૂકાઈ જાયેલા ઝરાઓ પુનઃ વહેતાં થાય, નિસ્તેજ છાકરાંઓ સતેજ થાય અને દુર્લભી માતાઓ આનંદી બને, તારા અને ફૂલો જેમ પોતે ન બચતાં પ્રકાશ અને મુગંધ પ્રસારે છે તેમ તે સાધુ આવી રીતે સહુજોનો પ્રસાર કરતો અને પોતાના નિત્ય કર્મમાં સદા મગ્ન રહેતો.

તેની નમ્રતાને માન આપી લોકો છાના છાના તેની પાછળ જતા અને તેની શક્તિની વાત તેની પાસે કદિ કહાડતા નહિ. પીપ્પી ધીમે લોકો તેનું સાચું નામ પણ જૂઠી ગયા; અને ‘પવિત્ર છાયા’ એજ જોનું ઉપનામ પડ્યું.

તમારામાં સત્ય એટલી હદ સુધી આવી જતું જોઈએ કે તેની આગળ વિસ્ત અને વ્યક્તિનો આકંઠર હવાની આકૃષ્ટ અદરશ થઈ જાય. જ્યારે સત્યની સાથે તમારું પૂર્ણ તાદાત્મ્ય થશે ત્યારે મત્સરનાં બાણ તમને વિંધી શકશે નહિ. જેટા પોતાનાં શીતલ ક્યાં મારવાં તે સમજ્યો નહિ; વાથ પોતાનો તીવ્ર નબળાનો પડો ક્યાં મારવો તે સમજ્યો નહિ; વલવારને પેસવાની ક્યાંય જગ્યા મળ્યો નહિ અને તમારા દેહ ઉપર તોપના ગોળા વરસે તોપજી તમને

તેનો સ્પર્શ સરખો થયો નહિ.

સત્યનીજ પ્રીતિ સંપાદન કરે. એકલા રહેવું પડે તોપણ સત્યનેજ વળગી રહે. સત્યનીજ બાબુએ લડતાં લડતાં મરે. ત્રદાચારના સ્વર્ગમાં કદાચિ તમે એકલા પડો તોપણ સત્ય નિષ્ઠાથી સૂર્ય તમારો સોળવી છેજ. તમારા તેજસ્વી વિચારો અદ્ભુત કરીને વણા સત્યગીઓ તમને આવી મળશે અને એની મેળેજ તમારો યોગ બનશે. તત્ત્વ છોડી દઇને સંઘ કરવાની ખટપટ કર્યો નહિ. મારે લોકોના મત બદલવાની અથવા અનુયાયીઓ મેળવવાની ઈચ્છા નથી; મારે માત્ર સત્યને અનુસરીને ચાલવું છે. સત્યને સંરક્ષણ અથવા સંરક્ષકની જરૂર નથી. સૂર્યના પ્રકાશને પેગંબરો અથવા દૂતોની જરૂર પડે છે? હું સત્યનો પ્રસાર કરતો નથી, સત્ય પોતેજ મારો અને તેનો પોતાનો પ્રસાર કરે છે.

ઉત્ક્રાંતિવાદી લોકો અનુકૂળતા સંબંધે એમ કહે છે કે જો માણસને હરેક સંયોગમાં ઉત્તમ રીતે સમ્બધાન પામતાં આવડે તો તેને આ જગતમાં મુખે જીવન વીતાવવું મુશ્કેલ નથી. અસંખ્ય પ્રાણી, વનસ્પતિ અને મનુષ્યોને જો આવડે છે; તેથીજ જીવનકલહમાં તેમની અને તેમના વંશજોની જીવ ચાય છે. જે જીવતું રહેવાની કળા બહે છે તે પ્રાપ્તિ છે. આખા જગત ઉપર તેને પ્રેમ હોવાથી જગતે તેનાપર પ્રેમ રાખવોજ જોઈએ. વાસનામય કુદ્ર અહંકારનો ત્યાગ કરીને સર્વની સાથે જેવું મેદલ થયું છે એના મનુષ્યની સામે સંકરો કેટલી વાર ટકે! જીવનકલહમ. માત્ર પદોપકારવાદીજ વિજયી નીવડે છે; પરંતુ જે શાસ્ત્રીય નિયમનો લોકોદારા કુરુપયોગ થયેનો પલ્લો તત્ત્વ છે.

પદોપકારવાદ એટલે શું? લોકો આની આશા રાખે છે? તેમને શું ગમે છે? તેમની હિંમત શું છે? તેમને શું પસંદ છે? જે સદા ચોપડા રહેવું એવો શું એનો અર્થ છે? “પ્રેમ રીતે અનુકૂળ થવાની કળા”નો અર્થ લોકો ન્યાયાર એવો કરે છે? નવથા “હર્મ કરવાની તૃપ્તિ” એજ શું સેવાધર્મ છે? ના. ખરા સ્વર્થ એજ ખરો પરમાર્થ છે, જેનું દૃઢ્ય ઉદ્ધાત્ત બને પ્રેમમય થયું છે અને જે પોતાના દુઃખના પ્રગટ થયેલા સત્યનું સમ્બધાન બદાનના પ્રમાણે અને અભિપ્રાયેના નુમ નીચે દૂષિત કરીને નાહ, પણ સ્પષ્ટ રીતે વ્યરેર કરે છે તેજ છેરે વિજય મેળવે છે.

જેમ ખેતરમાં એક તરબુચ પાકવા આવે ત્યારે બીજાં પણ હજી તરબુચ એજ તરબુચના પ્રભાવથી પાકેલાં હોય છે; તેવીજ રીતે એકા પ્રથમ દિગ્દિગ્ધે નવો અને વિચિત્ર જાણતો વિચાર તમારા મનમાં આવે ત્યારે ખાસ સમજવું કે એજ વિચાર બીજા હજારો લોકોના મનમાં કાંઈક એવી સ્પષ્ટતા સહિત આવતો હોવો એકજ એજ વસ્તુના કોઈ ઝાડ ઉપર એકાદ પાંદડું, ઝાંખળી અથવા અંકુર ફુટવા લાગે અને બ્યારે તેની સાથે કાંઈ રોષો પણ ભૂમિમાંથી ઉગી નીકળે ત્યારે તેના જેવાં હજારો પાંદડાં, ઝાંખળીઓ, અંકુરો અને રોષાઓ તે વખતે કોઈ બીજે ઠેકાણે પણ અવશ્ય ઉગતા હોય છે. ધર્મ, ની અથવા શુદ્ધિનો નવો ભુસ્સો હૃદયમાં માતાના ગર્ભના બાળકના જે લોજ પવિત્ર છે. તે છુપાવી રાખવો એ પરમાત્માનો દ્રોહ કહ્યા બરાબર.

તમને આશ્ચર્ય થશે, પરંતુ પોતાની ભત્ર પ્રતિ પ્રમાણિકપણે વામાંજ તમે સોની સાથે પ્રમાણિકપણે વર્તો છો. કેવળ સત્યને મ આપણે જે નમ્રતા, ત્યાગ અને અભિપ્રાયની એકતા દર્શાવીએ છીએ નિશ્ચય છે. પૈસાદાર વ્યક્તિ, ડોળદમામ, લાલકો, પટ્ટીઓ, સર્પિ લૌકિક વિદ્વાતા અને આચારને માટે પૂજ્યભાવ રાખવો તે પણ જડ મૂર્તિનીજ પૂજા છે. બ્યાવહારિક જ્ઞાન એ અજ્ઞાનતા બીજું નામ છે.

નસતો આનંદથી આત્મપ્રકાશ કરે છે અને સમુદ્રમાં હૈમુદીપ્રધા લહરીઓ સ્વયંબૂ વિહાર કર્યે લાય છે; કારણ કે તેઓ આત્મસ્ત ર છે, તેઓ કોઈ પણ ચીજની ઝંખના કરી તેને માટે ઝુરતાં નથી. જે આત્મભૂતિ થઈ નથી તેનેજ કંઈ તકવલાટ થયા કરે છે. તેઓ આત્મ સંજ્ઞાનાજ બંધનમાં છે હૃદયનાં બીજાં કાંઈ કઈ સ્થિતિમાં છે તે બાજુ વાની તેઓ દરકાર કરતાં નથી, તેઓ પોતાનાં કાર્યોમાંજ પોતાની સર્વ શક્તિનો વ્યય કરે છે અને તમે જુઓ છો કે આવી રીતે તેઓ મહા જીવન લોગવે છે; માટે હે મનુષ્ય ! આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાનો નિશ્ચય કર, અને જે પોતાના સત્ય સ્વરૂપને ઝાળખે છે તે પોતાના અંદભાવને બૂલી લાય છે, એ તત્ત્વને બાણ.

હે સત્ય ! તારા ઉપર મારો પ્રેમ છે. હે પ્રેમ ! તારી સાથે હું સદા

માલિકપણે પુત્ર પુત્રી પોતાના હાથથી કંઈપણ દસ્ય કોઈ સંધાય,
 પોતાના સંકેતોની સંજ્ઞા મોટી દેખાય, એવી કર્મવાદીઓની આકાંક્ષા
 ત્યેં ક્રેયની બાટે આવનારી પ્રચંડ વિધોતક-શક્તિનું કાર્ય સારું છે.
 પ્ર-કૃષ્ણ અને સંખ્યાવાચક આંદોલનોની ફળના પુરાવાની ચિંતાથીજ
 ક્રેયો સુચવાયે ઉત્પન્ન થાય છે. એકાદ સભ્યમાં આખા દેશને નુકસાન
 ને એકલું રેર હોય, પરંતુ તેથી શું તે સખતું મહત્ત્વ મળી શકે ?
 જોવાર કેટલાક પંથોને પ્રમાણ આપવા કારણોથી થાય છે. એ
 પોતે વાવેલાં ખડને પોતાની નજર આગળજ ફળ આવે અને તે
 પોતાનેજ ખાવા મળે; આવી પણ લોકોની ઈચ્છા હોય છે. આ ઉપરથી
 પ્રદાનો અભાવ અને સ્વાર્થી વૃત્તિ જણાઈ આવે છે. ઇશુખ્રિસ્ત, નાનક
 રંગેર સાધુસંતોએ જે વૃક્ષને પોષવાને માટે પોતાના દેહો આવરણે
 અર્પણ કર્યા હતા, તે વૃક્ષને ફળ આવતાં ચલકો વીટી ગયાં હતાં એ વાત
 જાણવી એમ છે નહિ. કેટલાક વક્તાઓને પોતાની પાછળ ધૂમકેતુની પેઠે
 એકાદ સભ્યનાર ઉપાધિના પુંછડાનીજ અભિલાષા હોય છે; પરંતુ એ
 અસ્પષ્ટ પુંછડું પ્રચંડ અને વિસ્તીર્ણ હોવા છતાં એક ભાર વિનાનું હોય
 છે. આવશ્યકાદ્ય એવાને લોકોના ટોળેટોળા આવે છે, પરંતુ તે પુરી
 થવા પછી તેની ટશીજ નિશાની રહેતી નથી અધારામા મોથાં ખાતો
 મનુષ્ય હાડખાનાના અન્નવાગાના ક્ષણિક પ્રકાશથી કદિ પોતાનો માર્ગ
 કાપી શક્યો ? નિરતર પ્રકાશ, પડી તે નાની સરખી મીઠુમતીનોજ કેમ
 ન હોય, તો પણ તેજ સદા ઉપયોગી છે

તમારૂં શુભલવન્યાગ્રહ તમારી બહાજ જવા દેશે નહિ. શુદ્ધ પ્રેમ
 અને સ્વાર્થત્યાગ એજ ચારિત્ર્યનાં પ્રધાન અંગ છે. 'પરોપકાર'
 એ તો કેવળ કવચિત્ કવચિત્ બહાર પ્રતીત થતી તેની છાયાજ છે.

અતિરક્તમા પૃથ્વી સૂર્યની ભણી પોતાની દષ્ટિ રાખીને ફરે છે.
 નીલવર્ણી નભમા દિવ્ય પ્રકાશ નાખતી, સૂર્યરહિત કિવા તોફાની
 વાદળથી ઝરત યંત્રેલી અવ-ચમા પૃથ્વી સ્તબ્ધ થતી નથી, જલુ માત્ર
 પોતાની ગતિ બદલતી નથી, પણ એક સરખી નિયમિત ગતિએ પોતાનો
 પ્રવાસ કર્યો જ લય છે સૂર્યપ્રકાશ કિવા તોફાનથી આવૃત્ત થતા છતાં
 તે ચાલીજ જાય છે. તેજ પ્રમાણે છે પૃથ્વીના મનુષ્ય! તારી પાસે

સમય અને શક્તિ બન્ને છે, માટે આગળ અને આગળનાં ચારોયો અપ-
કોઈ કાર્યકર્તામાં અમુક વિષયમાં દોષ હોય છે માટે પીછા બાબતોમાં
પણ તેની સેવા સ્વીકારવી નહિ એવી પ્રવૃત્તિ હિંદુસ્તાનમાં જણાઈ આવે
છે. દાખલા તરીકે, 'એકાદ ઉપદેશક' ખાનપાનના વિધિનિયેધને ન માનતો
હોય તેનો ઉપદેશ સાંભળવોજ નહિ.' આમ, યવાથી દેશમાં સંપીને
કામ કરવું લગભગ અશક્યજ. યાં પડયું છે. આ ન્યાય તો ગાયપર
સ્વારી કરી ચકાવી ન હોવાથી તેના દૂધનો અસ્વીકાર કરવો અને ઘોડી
દૂધ નથી આપતી તેથી તેના ઉપર સ્વારી કરવાનું ઘોડી દેવું, એના જેવોજ છે.

વિજ્ઞાનવેત્તાઓને એવો અનુભવ થયો છે કે સામાજિક જીવન-
ની રસાકસીમાં ધાંધલિયાઓ કાંઈ આગળ વધી જતા નથી, તેમ
બલવાન પણ વિજ્ઞથી નીવડતા નથી, પણ પરસ્પર સંપીને કામ કરી
થકે છે તેઓજ યથા મેળવે છે. પ્રથમ સંપ અને પછી હરિકાંઈ. મનુ-
ષ્યમાં સંપ શી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય. તે પ્રથમ એવું બેઈએ કેવળ
સંપની ખાતરજ કરેલી એકતા ટકશે નહિ. શરીરના જેવા સંદ્રિય પદાર્થો
આપોઆપ બને છે; તેવીજ રીતે પરસ્પર સહાય, સંપીને કામ કરવાની
ઇચ્છા અને સમાન કાર્યમાંથી સર્વ ચારો ઉત્પન્ન થાય છે; પરંતુ કોઈ
પણ જે શાસ્ત્રોને એક બાબુએ રહેવાની જરૂર નથી. એક સત્યની
સાથે પ્રમાણિકપણે વર્તવામાં શાસ્ત્રોની એકતા થાય છે. પ્રેમ, ક્રોડ
શરણતા, એ આજ્ઞ જગતમાં નાના હોકરાઓને સામાન્ય પર્મ છે
ધર્મની આ એકતા બાળક પોતાની બાત રહ્યે પ્રમાણિકપણે કરે છે
તેથી પ્રાપ્ત થાય છે. ઘણીવાર લોકપ્રજાની લાલચાથી આપણું ચારિત્ર
બગડે છે. આપણી કૃત્રિમ અને દ્વાનિક સમાજનો મહેલ એ પાયા ઉપ-
રજ રચાયેલો છે. વિકૃત રૂચિવાળાઓને ખુશ કરવા માટેજ મનુ-
ષ્ય અન્ય સમયે ન કરતો હોય તેવી બાબતો કરે છે. દાખલા
તરીકે દાનું વ્યવહાર ધણું કરી મદદોથી અને દારૂડીના મિત્રો પ્રત્યેના
માનને લીધેજ વળગે છે.

સત્યમતજ ફક્ત ખરું હિત છે. સત્યાચરણ એજ સત્કર્મ છે. સત્યજ તમને
બળ આપે છે, સત્યજ તમને સ્વતંત્ર બનાવે છે. પોતાને માટે પોતે નિયમ
કહાડવાથીજ બાહ્ય વિધિનિયેધથી મુક્ત થવાય છે. ખરું માન પણ

એવું છે. મુદિત્તી પ્રથમાં સંસ્કારે પાત્રાત્મકતાથી રાજાના વસ્ત્રોને કે દોર્ણાદ્ય જેવું બીજું પાપ નથી. તે દોર્ણાદ્ય અન્યથાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

જે સિદ્ધાંત છે તે અને વધે છે, તે કપિરેશ્યાને અનુસરતું છે. એકલે. કાંઈપણ નિયમ એટલે તમવાનુસાર વસ્તુસ્થિતિ ઉપરથી કરાયેલા સામાન્ય સિદ્ધાંત. મુદિત્તી પર્યાયે વ્યાખ્યાને નીચેના નિયમ કહે છે:—"જે વસ્તુ છે તે ન્યાય નહિ તે કાંઈ પણ બળવાન થઈને મોત્ય કરે." સત્ય પ્રકાર મજબૂત હોય છે. સ્પર્શ થતાં પાણીના પરપોટાની પેઠે તે ફૂટી જાય નથી; એટલું જ નહિ પણ ફુટ્યાંડની પેઠે તમે એને આખો દિવસ લાંબો મારો તે પણ સાચું તે મજબૂત, એક અને સાબુના રહેશે. કપિરેશ્યાના વચન ઉપર રાજ્ય કરે છે અને સર્વ અજિમાન સત્યજ સર્વને છોડે છે. સત્યથી વિરમિત થયા નહિ, તેમ તેનાથી બીજો પણ નહિ. અતઃકરણપૂર્વક 'અર પ્રમાણ' (હું પરમાત્મા છું) એમ જાણે.

જે પણ વધારે સત્યનિષ્ઠ બતાવે છે, અને અજિમાન મળી જઈને પ્રાપ્ત કરે છે અને સર્વ અજિમાન પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ વ્યક્ત કરે છે, તેને જ વિજય અને મોટાઈ પ્રાપ્ત થાય છે. સત્યની ભાવના (જ્ઞાન) થી સામર્થ્ય અને વિજય નળે છે. દેહાભિમાનથી-પણી 'હું પ્રાણજી છું કે સન્યાસી છું એવું અભિમાન હો તમે ત્યાં જાઓ છો. આમણા સાચે વ્યવહાર કરનારી એ સાંકળવૃત્તિ ત્યજો. એવી યતિએ તમને વારંવાર મેલવણી આપી છે.

અત્યનિષ્ઠ-સ્વાધ્યાયાગી મનુષ્ય અમારના ધર્મામાં પણ સન્યાસવૃત્તિ લાવી શકે છે. માર તે ધર્માથીજ-કિંજલુના કોઈ પણ જાતના કામ ધર્માથી તમે ત્યાં જાઓ નથી શીઝા, બાગકો અને શુદ્ધ એ પણ સાંકળવૃત્તિના જૂઠું છે, છતાં જો જોને કળવવા અને ખીલવવા તરફ દિલ્લતાનમાં કોઈ પ્લાન આપતું નથી ઉચ્ચ કહેવાતા લોકો ખડુ તો એ વૃક્ષના ફળો જ કહેવાય માત્ર દાનના જ ખાતર એ ફળો વૃક્ષ ઉપર લટકતા રહે એટલા માટે તેનું પાણીવા કરવામાં આપણે આપણે વખત નકામો ગામવો ન જોઈએ. મૂળ તરફ પ્લાન રાખો. તેને યોગ્ય ખાતર અને પાણી પૂરું પાડો એ મૂળનું પાણી પાણવામાં એ ફળની અને આખા સાંકળવૃત્તિ વૃક્ષના દરેક અંગની ખરેખરી યોજના તથા આગાહી રહેલી છે.

પ્રિય સુધારક ! શ્રીમતોની ધનહાનુસાર વર્તવાથી તમને કશું મહત્ત્વ મળશે; પરંતુ ગરીબ લોકો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોના હાથથી સત્યની સ્વારી આગળ વધશે; ખીજના હાથથી નહિ. ઇતિહાસ તો એમજ કહે છે. આધુનિક ઉપદેશકની વૃત્તિ એવી છે કે સારી અમલદાર વગેરે બહા લોકો પોતાના વ્યાખ્યાનમાં આ એટલે તેઓ પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે. એ ખરું છે કે સરકારી નોકરીમાં માણસોના કરતાં અધિક હોશિયાર હોય છે અને તેથી તેઓ યોગ્યતા ઉપયોગી પણ છે, પરંતુ જેમનો જુરસો હુમ્મીશના ધસધાસમાં મંદ પડી ગયો છે અને અતિશય યત્ન કરવાથી જેમની શક્તિ ક્ષીણ થઈ છે, એવા એ લોકોને તેમના માનમર્તબાદ્ધી કેદખાનામાં અને ઉર્તા વિનાના એક આસન ઉપરજ બેસી રહેવા દો. તેમને પોતાના પરસેવાનાં ટીપાંથી મેળવેલી મધુર પ્રશંસાનાં શાંત કરી નાખનારાં હાલ રહ્યાંઓ અને પોતાના અનુચરો તરફથી મળતા માનનો યથેચ્છ ઉલોગ લેવા દો. ખરો સમ્પ્રોદાર તો સમુદાં ગરીબ મૂળોથીજ ચલાવે છે.

હિંદુસ્તાનમાંની અનેક હીલચાલો વિચાર્યો ન નીવડવાનું સુખ્ય કારણ એજ છે કે, કાર્ય કરનાર લોકોએ પોતાની સ્વશક્તિ મૂળ તરફ ન વાપરતાં માત્ર કૃપા અને પાંદડાંઓનેજ (બહા લોકોનેજ) પાણી છાંટવામાં ગુમાવી દીધી છે; ખરું રીતે તો સમ્પ્રદાયના આધારરૂપ બિચારા સૂત્રોનેજ પ્રકાશ અને ચેતન્યની જરૂર છે. જેઓ શૂન્યવત્ ગણાય છે એવાં ગરીબ ગુરખાંઓની તમે ચિંતા કર્યો તો લોકો તમને ઠપકો દેશે ખરા; પરંતુ ધ્યાનમાં રાખજો કે શૂન્યને એકડાની જમણી બાજુએ મૂકવાથી એકડાની કિમતને દશગણી વધારવાની તેનામાં શક્તિ છે, માટે તમારા એકત્વને -અલેહાવાનો આંકડા અથવા શૂન્યોની સાથે મેળાપ થવા દો. 'તત્ત્વમસિ તે સુવ' છે.

કેટલાક કહે છે કે સ્ત્રીઓ, બાળકો અને સૂદ્રો બ્રહ્મવિદ્યાનાં અધિકારી નથી. આવી માન્યતાને લીધેજ વેદાંત એક મોટો પણ ગહન વિષય અર્થાત્ કેવળ એક અનુભવશૂન્ય વિધિસમૂહ થઈ પડ્યો છે.

એ દરેક બાળક સૂક્ષ્મ પ્રકાશ અને હવા લેવાને યોગ્ય હોય, તો

તે આધ્યાત્મિક પ્રકાશ અને હવા લેવાને કેમ લાયક ન હોવું જોઈએ ? એ પ્રશ્નવિદ્યા દેહની પાસે છુપાવે છે શા માટે ? અજ્ઞાન અને દોષ-લ્પતાં લોચસં તથા ઔરોગ્યો જાળીનદોસ્ત કરી નાખે, ઈશ્વરી પ્રકાશ-ઈશ્વરી હવા લેવા હજી કેને લાઘ્યશાળી બનાવે.

વિધિનિયેધના ગાંસડાઓ બળાતકારે લોકો ઉપર લાદવાથીજ તેમને આધ્યાત્મિક દારિદ્ર્ય ઉત્પન્ન થયું છે. ધાંધલિયા નીતિ અને ધર્મના માત્ર ઉપદેશનના ધર્મો લઈ બેઠાઓ પોતાને માટે અને બીજાઓને માટે વતવું (સત્યવું) જ્ઞાન મેળવવું હોયી હજી-સહસ્રબુના બાહ્ય નિયમોનો બોલો લોકો ઉપર લાદીને પોતાનીજ ઈશ્વરપ્રાપ્તિને તુકસાન પહોંચાડે છે. દરેક જણ પોતાના અનુભવ પ્રમાણે ચાલે છે. આંખો આગળ દુરો ભેગા છતાં બાલ્યી ભેદને તેમાં કોઈ બૂસકો મારતું નથી. આપણી સર્વ વિધિનિયેધક આજ્ઞાઓ મનુષ્યમાં રહેલી પશુવૃત્તિઓને લાગુ પડે છે. જ્યારે આપણે એકાદ છોકરાને 'ફલાલું' કામ કરીશ નહિ' એમ કહીએ છીએ, ત્યારે તેની બુદ્ધિ વિરોધ કરે છે; કારણ કે એવી આજ્ઞા કરવી એ બુદ્ધિયું અપમાન ક્યાં બરોજર છે. આપણી આજ્ઞાઓ ધાડા-ઓને (પશુવૃત્તિને) ક્યારના હાથમાથી (બુદ્ધિના તાબામાંથી) બડ-કાળીને નસાડી મૂકવાતું કાર્ય કરે છે. છોકરાંઓ ઉપર હુકમ ચલાવવાથી અથવા તેમને તેમની પોતાની બુદ્ધિ સિવાય બીજી આજ્ઞાઓના બંધનમા નાખવાનો પ્રયત્ન કરવાથી તેઓ બંડખોર બને છે. બળાતકારથી જ્યાં બંડ થઈ શકતું નથી ત્યાં ક્ષય અને મરણ આવે છે. માનવશાસ્ત્રનો એક એવો નિયમ છે કે, સાધારણ મનુષ્યને કોઈ પણ ગુચના જોટહી મોઢમ આપવામાં આવે તેટલી તેની અસર વધારે થાય છે. નીતિનો ઉપદેશ બળાતકારે કરવાથી સાંભળનારની વૃત્તિ તેથી વિરૂદ્ધ વર્તવા તરફજ દોરાય છે. કોઈ પણ બામતનો પ્રતિબંધ કરવાથી અથવા દોષ આપવાથી તેના ત્રાંબી તેની ચિત્તાસા ઉલટી વધે છે.

એક એવો વિચાર પડી ગયો છે કે લોકો ઈશ્વરને પણ નકાનો રહેવા દેતા નથી. ઈશ્વર આપણને દરરોજનું અથવા મહિનાનું અન્ન આપીને આપણી સેવા કરે એમજ તેઓ ઈચ્છે છે. સિદ્ધિની પાછળ પડેલા એક માણસ, સિદ્ધિની લેવડદેવડ કરનારા એક રૂઢીર પાસે ગયો અને હજી

કામના પૂર્ણ કરનાર એક 'દેવી' મંત્ર શીખવવાની તેને વિનંતિ કરી ફરી તેને મંત્ર આપ્યો; પણ તેનું કંઈ મેળવવામાં એક એવી સરત કરી કે, "કરાવેલી મુદત મુખી તે મંત્રનો જપ કરતી વખતે મનમાં વાંદરાનો વિચાર ન આપવા દેવો." ગરીબ બિચારો તે માણસ બીજે દહાડે ગુરૂજી પાસે આવીને બોલ્યો: "મહારાજ! જો તમે ખાસ ચેતવણી આપીને વાંદરાનું નામ ન સંભારી આપ્યું હોત, તો મને તેના ખ્યાલ પણ ન આવત; પરંતુ હવે તો જો વાંદરાનાં વિચારો, ખરેખરા વાંદરાની પેઠે મને મગ્નતા પકડ્યો છે અને ગમે તેમ કર્યા છતાં તે જતોજ નથી!" એવી રીતે ઉપદેશકોએ વારંવાર નિષેધ કરીને પણ અને દુરાચારનાં નામ લોકોના ચિત્તમાં જાગૃત ન રાખ્યાં હોત, તો આ જગતમાંથી તે ક્યારનાંજો નહ થયાં હોત. સ્વાર્ગના આદિ મનુષ્યને બાલ્યવસ્થા થિરે જો અનુક 'નિષિદ્ધ' જાડનું કંઈ ન ખાવાનું કંઈ ન હોત, તો એક બુદ્ધિમાં ઉગેલા એવા જાડનું કંઈ ખાઈ એવાનો વિચાર પણ તેના મગજમાં આવત નહિ.

મુધારણને નામે આપણે આપણા નિયમોને હજારહાર હજાર માણે હાથે હાથે કોઈએ એક હાકરાને તેનું નામ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જરા ન આપ્યો કે; 'મારી મા મને હમેશા ખગરદાર કરીયા મા' એમ કહે છે, માટે માફ નામ 'કરીયા મા' જ લાગુ એકજો. તેથી જ રીતે નિષિદ્ધિના નામ નીચે લોકોને પાતાનો આત્મા ગુમાવ્યો છે અને પાટે માન નામ-રૂપ જ એમ પારે છે.

હિંદુસ્તાનમાં વ્યાવહારિક વેદાંત પુસ્તકોદ્ધારા નહિ પણ આચાર્યશાસ્ત્રના સારૂ થતું એકજો. વેદના એકલે ચારીરિક, માનવિક અને આધ્યાત્મિક તંદુરસ્તી છે. અન્નાચર્યને નિરોગી કરવાથી સુદેખમ, ઉષરલ, તાવ, મધુમેહ ઇત્યાદિ ચારીરિક વ્યાધિઓજ નહિ પણ મલ્લર, અગ્નિ, લીપાપલ્લ, મગ્ગીન વિચારો, દોષાંશ્ય વગેરે જાડની અપવિત્રતા પણ જલી રહે છે.

આર્યવંશજોનું યથાર્થ જ્ઞાન એજ મારું સ્વાસ્થ્ય છે. હુંજ આજ સુધી છું અને તેથીજ હું મુજ છું. મને બહુચાંચીજ મારું જ્ઞાન મારું માન છે. મારે અભાવે તમારી તંદુરસ્તી મંદા રહેવાનું સારૂ અરજી

પણ રહેશે. એક્ય એજ ખડું આરોગ્ય છે. એક્યકૃષ્ણ બનેા જગતની કોઈ પણ વસ્તુના મહાવધી દબાઈ જશે નહિ, તેા જીવનનાં તત્ત્વો સિદ્ધ થયા વિના રહેશે નહિ; કારણ કે આયુષ્ય એ તત્ત્વોની સિદ્ધિપરજ છે. આરોગ્યને માટે પૂરતી જગ્યા રહેવા લી. કોઈ પણ વાતના મનમાં રાખશે નહિ. આપણી વાસનાઓ એ આજેજ એકદમ ત્યાગ કરવા જેવી અયોગ્ય મિલકત છે. ત્રીયા જુઓ: જેમ તમે તરી, વૃષ્ટ વગેરે તરફ નાના બાગકાની પેઠે નિર્ભયપણે જુએ છો, તેમ ગમે તે મનુષ્ય તરફ પણ જુઓ અને તેનામાં પાશકાપણની આવના ન સખતાં તમને પોતાનેજ જુઓ. જીવનના ખરા નિયમે, અનુભવની ઠેસે ખાધને હાલ્ય થનાર આપણા મોઢા માણુએના કરતાં છોકરાંને વધારે સ્વમલતય છે. ત્રિવક્રુક રૂપાં સિવાય કોવચને પણ એ તમે એકદમ હાથમાં પકડો. તેા તે તમને કંઈ પણ ઇનકારો નહિ; પાંડુ બીને બીવે કેવળ સ્પર્શજ કરશે તેા પણ આમડીએ લાલ ખજારો. કેલલાક એવા લોકો છે કે જેમની પાનગી વાનગીતોમાં પાન લાલુઓ અને ઠીંટેકીયોની બીતિ જણાઈ આવે છે. હું એમ કહેવાની દિનમત કહું છું કે એજ સન્માનનીય મુધારકો પોતેજ ખાર છે! મિત્ર લાલુઓ અને ઠીંટેકીયો! આવે, આવે, તમે લલે પધાર્યા, મારે તમારી વડર છે. તમારા અત્પારના પગાર કરતા હું તમને અનતમલ્લ આપીશ. કૃપા કરીને મને થોધી કહાડો, કૃપા કરીને મારા વહત્તવને થોધી કહાડો; એટલે હું આનંદથી મારું સર્વસ્વ આપી છંચ. તમારી મનની કામનાઓ પૂર્ણ કરીશ. તમારી સર્વ જરૂરીઆતો પૂરી પડીશ. હવે પડી તમારે અલ્પભૂ વેલવી નહિ પડે. તમારા ચરિત્ર્યને હાડી કહાલવામા આવશે અને સર્વ સમ્પત્તો તમારા ચરણે સિર જુકવશે. મુમનો ક્રોધ કરનારાઓ! તમારા હૃદયને ધન્ય છે! આવે, આવે

આરોગ્યવિધાના નિયમાનુસાર દરેક નિરોગી મનુષ્યે વ્યાયામ કરવા જોઈએ. બાળકો કંઈ પણ ઉદેશ ન હોવા છતાં અત્યવ ઉગ્રાગી રહે છે. તમે અત્યંત ઝન કરી, ખદાહરીથી તમારી રમતો રમો, પરંતુ એ દોલ ઉપર તમારા આનંદનો આધાર રાખશે નહિ, એમ વેદાંત કહે છે.

સત્યની આજીએ એકલા ઉભા રહેનાર જનો! ખદુમનને

તમારી વિરૂદ્ધ જોઈને કરશે નહિ. સંકુચિત અજ્ઞાનનો એ દેખાતો બહુમત, લીલાં પાંદડાં અને ઘાસની ઉપરનાં ઝાડનાં લીલાં જેવો છે સત્યરૂપ બગવાન સૂર્ય । આ જોખમી જગત-બહુમત તારું સ્વાગત કરવાનેજ ચમકે છે. લાખો લોકો તમારી વિરૂદ્ધ હોય તોપણ મુંઝવણ બહુમત હૃદયે તમારીજ બાજુએ છે. પત્યર, ખાક, નદીઓ, વાતુ સૂર્ય અને તારાઓ તમારીજ બાજુએ છે. કાળ તમારા પક્ષમાં છે. કિવંત તમારાજ છે, શતાબ્દીઓ તમારીજ છે, અનંતકાળ તમારાજ છે, સર્વ વ્યાપી પ્રકૃતિ તમારામાંજ છે, તમારા પ્રતિસ્પર્ધીઓમાં પણ તમેજ વ્યાપી રહ્યા છો; પરંતુ તેઓ તમારામાં નથી. દેવને ઘેરી લઇને તમે તેમને કબજે કરો છો.

ખુદ ઈશ્વરનેજ તમારી દ્વારા કાર્ય કરવા ઘોઁ એટલે તમારે કંઈ કર્તવ્ય બાકી રહેશે નહિ. ઈશ્વરને પ્રકાશવા ઘો. ઈશ્વરને પોતાને પ્રકટ થવા ઘો. ઈશ્વરરૂપે રહે. ઈશ્વરરૂપે ખાઓ-પીઓ. ઈશ્વરરૂપે શ્વાસ રો. સત્ય આત્મતત્ત્વ અનુભવો, એટલે બીજી બાબતો એની ગેરેજ આપી મગસો.

૨૦-વાર્તાઓ.

(૧) લૉર્ડ બાયરન-એક પ્રખ્યાત આંગ્લ કવિ.

આ પુરુષે પોતાના અંતઃકરણમાં સ્વતંત્રતાનો પ્રકાશ બગડવા દીધો હતો. તે વિશ્વવિદ્યાલયમાં વિદ્યાર્થી હતો ત્યારે એક વાર પરીક્ષામાં 'લક્ષના મેગાલધને પ્રસંગે ઇંગ્લિશ્તે પાણીને લાલ રંગની મદિરા બનાવીને ચમત્કાર બતાવ્યો.' એ પ્રસંગ વિષે એક વર્ણનાત્મક નિબંધ તેના વર્ગને લખાવવામાં આવ્યો હતો. નિયત કરેલા સમયમાં કેટલાએક વિદ્યાર્થીઓએ પ્રમુખતામાં લાંબાં વર્ણના લખવા માંડ્યા. પરોવાયેલા પોચાક કેવા હતા, રક્ષાબીઓ કેમ ખીરસવામાં આવી હતી, ઇંગ્લે એ કેવી રીતે દષ્ટિ કરી, વગેરેનાં લાંબાં લાંબાં વર્ણનાથી પોતાના નિબંધો ચીતરી મૂક્યા. એ બધા વખત બાયરન ધડીક છત તરફ તો ધડીક બીજા વિદ્યાર્થીઓના મોં તરફ જોતો અને ધડીમાં મોઢેથી ધીમી ધીમી સીટી વગાડતો પોતાની જગ્યાએ બેઠો હતો. વખત પૂરો થતાજ નિબંધની નોટબુકો એકઠી કરવાને પ્રોફેસર આવ્યો. બાયરનની પાસે આવતાજ તેણે વિનંદથી કહ્યું: " તમે તો આટલો બધો વખત લખી લખીને શાકી ગયા હોયો ? " તે ખારતો હતો કે બાયરન ઠોરીજ નોટબુક આપશે ! પરંતુ બાયરન બોલ્યો: ' જરા થોડો.' એમ કહી તુરંતજ તેણે એક લીટી લખી કહાડી અને નોટ પ્રોફેસરના હાથમાં મૂકી. ત્રણેક અઠવાડિયા પછી પરીક્ષાનું પરિણામ જણાયું અને કેટલાક નિબંધોની પળી પ્રસંગ ચર્ચા પરંતુ આશ્ચર્યકારક તો એ હતું કે બાયરને એમાં પડેલા નબરનું ઈનામ મેળવ્યું હતું. બાયરનના નિબંધની ચોખ્ખતાની ખાતરી કરી આપવા માટે તેના નિબંધ વર્ગમાં વાંચી બતાવવામાં આવ્યો. તેના નિબંધ નીચેની એક લીટીનોજ હતો.

■ પાણીએ તેના ગળુને એવો એટલે સરમાધને લાલ મદિરા બની ગયું. "

આ ભાવાર્થ મારી મચરડીને બળાકારે તે કંઈ ખેંચી લાવ્યો નહોતો. એ લોટી સહજ સ્ફૂર્તિથી લખાઈ ગઈ અને એ સ્વાભાવિક નિર્દોષ, સ્વતંત્ર, રક્ષ ભરેલી તેમજ સાક્ષાત્ સરસ્વતીનીજ વાણી જેવી લખાઈ હતી.

(૨) ગંધર્વરાજ.

એક ખ્રિસ્તી દેવળમાં એક ગુંદર વાળું હતું. તે એટલું તો ઉત્તમ હતું કે તેના ઉપર દેખરેખ રાખનાર મનુષ્ય કોઈ પણ અભણવાને તેને અડકવા દેતો નહિ. એક દહાડો તે દેવળમાં પ્રાર્થના થતી હતી એવામાં તદ્દન સાદાં કપડાંવાળો એક અભણવો મનુષ્ય ત્યાં આવી ચડ્યો અને તેણે વાળું વગાડવાની ઈચ્છા દર્શાવી; પરંતુ તેને વાલની પાસે પહોંચવા દેવામાં આવ્યો નહિ. દેવળનો ઉપદેશક તેને ઓળખતો નહોતો અને વાળું અત્યંત ઉત્તમ હોવાથી ગગડી જવાની ખીકથી તેને ન વગાડવા દેવામાં આવ્યું; પરંતુ પ્રાર્થના પૂરી થઈ અને વાળું વગાડનારાઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા પછી એ મનુષ્ય શુપ્તરૂપે પેલા વાલની પેટી પાસે ગયો. તેણે વાલના પડદા ઉપર હાથ મૂકતાંજ વાલએ પોતાનો ઘણી ઓળખ્યો અને તેમાંથી ઉત્કૃષ્ટ સંગીતના સ્વરો નીકળવા લાગ્યા. સાંભળનારાં માણસો જ્યાં લાગ્યાં હતાં; પરંતુ આ દિવ્ય સ્વર કાને પડતાંજ બાજે મોહની વ્યાપી ગઈ હોય તેમ મંત્રમુગ્ધ થઈને ત્યાં ને ત્યાંજ ઉભાં રહ્યાં. આ અદ્ભુત સ્વરસંયોગ ઉત્પન્ન કરનાર મનુષ્ય ત્યાંના ગંધર્વરાજ-તે વાલિંત્રનો મૂળ યોધકન હતો. આત્માને, ઈશ્વરને, પ્રેમને તો માટે કામ કરવાનો પ્રસંગજ આપણે આપતા નથી. આ ઘરીની સંભાળ આપણેજ રાખીએ છીએ તેથીજ આપણામાંથી મધ્યમ સ્વર જ નીકળે છે. પ્રભુનેજ એ વાદ્ય વગાડવા દો. પ્રેમના હાથ વારને અડકતાંજ તેમાંથી સંગીતાનૂતનો અરો વહેવા લાગશે; તમારા ખ્યાલમાં પણ ન હોય એવું સંગીત, અદ્ભુત પ્રભાવ, સ્વરસંધાન અને દિવ્ય આકાષ તેમાંથી નીકળવા લાગશે.

પાવાણું અને શુભાળના વિશે ! ચકલી અને મધમાખીના આત્મા ! હે પ્રેમદેવી ! પ્રાણનો પ્રચંડ અરો વારામાંથી નીકળે છે અને લિન્ન લિન્ન શાખાઓમાં વહેંચાઈ બય છે. તૃણ, પુષ્પ આદિમાં તે જીવન પૂરે છે. ચેતન્યની પ્રત્યેક રેખામાંથી તે ધસાર થઈ બય છે, વિશ્વની દિવ્ય કૃતિઓ.

નક્ષત્રો અને સૂર્યોમાંથી તે પત્તાર થાય છે. પાપાણુ અને શુભાખના વિશેષ ! ચક્રી અને મધમાખીના આત્મા ! પ્રાણુનો પ્રચંડ ગરો પોતાની સ્થાની સાખાઓદ્ધારા તારા તરફ પુનઃ ધસી આવે છે. આવી રીતે જીવનપ્રવાહ અકાકાર ચાલ્યા કરે છે. એ દિનારાવિનાનો મહાગ્રાગર છે. આખરે મનુષ્ય, દેવ, નક્ષત્રો અને સૂર્યો ચિરકાળને માટે પ્રેમમાં એકાકાર થાય ત્યાં સુધી એ મહાગ્રાગરનો પ્રવાહ ચકાકાર ફર્યાજ કરે છે.

(૩) મૃત્યુ સાથે ટગબાગી.

એક વખત એક મનુષ્યે પોતાના કૌશલ્યથી પોતાની એવી ઉત્તમ પ્રતિષ્ઠા બનાવી કે નકલ કર્મ અને અસલ કર્મ, એ કોણ જોઈતોય શકે નહિ. જ્યારે તેણે બાળ્યું કે મને હાલ જ્યાંને હવે યમદૂત આવે છે, ત્યારે યમરાજને બૂલ ખવડાવવા માટે તેણે એક અગળ યુક્તિ કરી. પોતાના જેવાંજ તેણે પોતાની દારીગરીથી બીજાં દશબાર પૂતળાં તૈયાર કર્યાં. યમના દૂતે આવીને એણે તો એકજ ચટોરાવાળાં દશબાર માણુનો ત્યાં હાજર હતા; તેમાંથી મર્યા કર્યો તે કંઈ જોઈતોય શકાયું નહિ, તેથી કોઈને ન હાલ જતા તે પાછો યમરાજ પાસે ગયો અને શું કરવું તેની સલાહ પૂછી પાછો પેલા માણુસને લેવાને પૃથ્વી ઉપર આવ્યો. તેણે કહ્યું: “ અરે વાહ ! તું તો બંધો હોશિયાર જણાય છે ! દેવ સરસ પૂતળાં બનાવ્યા છે ! પરંતુ એકજ જગ્યાએ તે બૂલ કરી છે, આમાં એકજ દોષ રહી ગયો છે ”

પેલા ખરો માણુસ પૂતળાની વચ્ચે ગોઠવાઈને ઉભો હતો તે બદ્ધાર નીચી એકદમ આગળ ગાળ્યો અને બોલ્યો “ દયા બૂર્યો મૃ ? આમા દોષ રહી ગયો છે ? ”

યમદૂત તોલ્યો: “ તારા ના મારી આગળ આવવાના આપકુનજ ” એમ રહીને તેણે તેને પકડી લીધા અને હાલ ગયો. ત્યારપર કે ‘ દુ ખરોખર મૃ કે ? ’ એમ પૂછ્યું એજ નાપાણી મોટી બૂલ છે “ બાપુ ! તત્ત્વ જિવાય તું બીજું શું હોઈ શકે ? તારાને તો બુધ્ધિ મહાંતરનેજ પકડયો છે. ”

(૪) આ શકું ગાંધર છે.

એક વખત એક ગરીબ સ્ત્રી દુઃખગ્રસ્ત માણુ પત્ની ચિત્રગુપ્તે તેના

પાપ-પુણ્યનું સર્વેયું કહાડયું; પરંતુ એક વખત કોઈ ભૂખે મરતા બીજા-
રીને આપેલા ગાજર સિવાય એ બાઈનાં પુણ્યકર્મોમાં બીજું કંઈજ નીક-
ળ્યું નહિ. ચિત્રગુપ્તની આજ્ઞાથી તે ગાજર ત્યાં મંગાવવામાં આવ્યું. એ
બાઈએ તે ગાજર પકડ્યું અને તે તેને ઉચ્છેદી સ્વર્ગ તરફ ગાડ્યું.

એટલામાં પેલા બિખારી ત્યાં આવ્યો અને તે ઓળખી જાણીને હાથ
લાગે છેડા પકડીને તે પશુ તેની સાથે ઉઘે ઉઘે જવા લાગ્યો. ત્યાર
પછી એક ત્રીજો સ્વર્ગનો ઉમેદવાર તે બિખારીને આજ્ઞા કરીને તેના
પગ પકડીને તેમની સાથે જવા લાગ્યો અને એવી રીતે એક ગાજરના
પ્રતાપથી માણસોની હારનો હાર ઉઘે ચડવા લાગી. સૌથી આશ્ચર્ય-
જનક તો એ હતું કે પોતાની નીચે લટકતા લોકોનો તે બાઈને કંઈ પણ
ભાર લાગ્યો નહિ! આવી બાબતોનો ઘણીએ વાર સ્વપ્નમાં યું મન
ભવ નથી થતો ?

એ પ્રમાણે સંસાર છોડીને તે લોકો ઉઘે જતાં જતાં છેક સ્વર્ગને
બારણે જઈ પહોંચ્યાં; એટલામાં પેલી બાઈએ પાછું વાળીને જોયું તો
તેની નીચે માણસોની હારની હાર લાગેલી હતી ! તેને અભિમાન આવ્યું
અને પોતાની પાછળ આવનારા પેલા લોકો ઉપર ગુસ્સે થઈને કહ્યું :
“ ચાલતા ચાલો, મૂઝાઓ ! આ મારું ગાજર છે ! ” એમ કહી તેમને
વરછેડવાને તેણે પોતાનો હાથ હલાવ્યો. તેજ ક્ષણે તેના હાથમાંથી પેટું
ગાજર છુટી ગયું અને સઘળા લોકોની સાથે તે બિચારી પાછી જમીન
પર નીચે પડી. દયા છે તેવીજ આપી છે, તાર્પણ તમેજ દેહાડી લો.

(૫) સમાનતા.

પરંતુ અને ખીસકોલી વચ્ચે એક વખત તકરાર ઉભી થઈ. પર્વતે
કહ્યું કે “ તું તો હુદ્દ પ્રાણી છે. ” ખીસકોલીએ જવાબ આપ્યો : “ નિઃશંક
તું પ્રચંડાચ છે, પરંતુ વર્ષ અને ગ્રહ બનાવવાને માટે સઘળી જાતની
વસ્તુઓ તથા હવાઓને એકઠી કરવી પડે છે. પ્રકૃતિએ મને જે સ્થિતિમાં
નિયોજિત કરી છે તે સ્થિતિમાં રહેવું, એ હું લગભગપણ સમજતી નથી.
હું તારા જેવી મોટી નથી, તેમ તું મારા જેટલો નાનો નથી; પણ
મારાથી અર્ધો સમજતા પણ તારામાં નથી. મારા જેવો મુંઝર રસ્તો તું
ની ને. જુદામાં ફરક હોય છેજ. પ્રકૃતિએ જે જે બનાવ્યું છે તે

સમગ્ર મુયોએ અને મુખ્યવરિયત છે. હું મારી પીપર જ મલ પારખ
કરી શકતી નથી, તેમ તું નાનીએર કે સોપારી તોડી ચકતો નથી.

(૬) પ્રશ્નોત્તર.

પ્રશ્ન:—સ્વામીજી! આપ કહો છે કે આપણા આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ
પણ છે, તે પછી આવતી કાયદાની પરીક્ષામાં મારું પુસ્તકો વાંચ્યા સિવાય
પહેલાં નંબરનું ઇલામ મળે, એવી એકાદ દિવ્ય દ્રષ્ટિ મેળવવાની શક્તિ
કૃપા કરીને બતાવશે ?

ઉત્તર:—“એક વખત એક સજકુમાર નાનપણમાં સરકારનાં ઓફિસ
એની સાથે ‘સંતાકુકડી’ નો રમત રમતો હતો. કેમ કે તેને ઓફિસમાં
હાથ લાગે નહિ. ત્યાં જો રમત બેઝાર એક માણસ બેઠોયો: “આપના
સોબતીએને ચોધી કહાડવાને આટલી બધી મહેનત ચા માટે લેવી બેઠોયો ?
આપ શબ્દ છે, તેમને બહાર આવવાનો હુકમ કરો એટલે તે તુરતજ
બહાર આવશે.” સજકુમાર બેઠોયો: “તેમ કરવાથી રમતની મજા જતી
રહે, એવી રમતમાં કંઈ આનંદ આવે નહિ.”

તેવીજ રીતે ખરૂં એવાં તમે આ સર્વ જગતના સ્વામી છે, પરંતુ
બ્યારે તમે ગમ્મતને માટે આ જગતના ચક્રવ્યૂહમાં ‘સંતાકુકડી’ નો ખેલ
માંદીને તમારીજ પ્રભાને (સર્વ પ્રકારના વિષય અને અભ્યાસને) ચોધો
છો, ત્યારે તેમાં તમારી વિશેષ સત્તા ચલાવીને આખી રમત બગાડી
નાખવી ન બેઠોયો. ત્યાં લૂત, લાવિધ્ય અને વર્તમાન, હજારો સૂર્ય અને
તારાઓ તમેજ બનો છો; એટલુંજ નહિ પણ તમારા જ્ઞાનસાગરમાં જો
સર્વ વસ્તુઓ નાનાં મોલાં અથવા જલતરંગ એવી છે, ત્યાં કાયદાની
પરીક્ષા અથવા સાંસારિક બહોજલાલીની તમે ક્યાં ચિંતા રાખશો ?
જો તમારે દિવ્યદ્રષ્ટિ બેઠોતી હોય તો જેને માટે જો દ્રષ્ટિ માગો છે,
તે દૈવિયજન્ય જગત તમારે હોડી રેવું બેઠોયો.

એક વખત માછલાં પકડવાને એક બાજ નાખવામાં આવી હતી
તેમા માછલાં આવ્યાં તો ખરું, પણ પોતાના અત્યંત બારથી તે બાજ
નેજ તેઓ પાછીમાં ખેંચી ગયાં. આ નવીન દિવ્યદ્રષ્ટિ વાસનાઓની
આખી લાજની લાજ ખેંચી જનાર ‘વિચિત્ર માછલી’ છે. તેવીજ રીતે
જ્ઞાન મેળવવાને હૃદયેસને માર્ગ પણ સૂક્ષ્મદ્રષ્ટિનેજ એક પ્રકાર છે.

કારણ કે તેનો અભ્યાસ કરે એટલો વખત પણ મનુષ્ય અહંકાર અને દ્વેષથી મુક્ત રહે છે.

ઇમામ ગીઝાલી નામના એક મુસલમાન સાધુ વિશે એમ કહેવાય છે કે, તે બહુતો હતો ત્યારે એક વખત એકી રાત સુધી વાંચીને તે પોતાની અભ્યાસની ઓરડીમાં ઉઠી ગયો. સ્વપ્નમાં તેને જ્ઞાનદેવતા (ખવાલ ખિખર)નાં દર્શન થયાં. તેણે તેના જ્ઞાન અને નાકમાં કુંક મારીને જગતનું સર્વ જ્ઞાન આપવાનું કળ્પ કર્યું; પરંતુ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્તનાર ઇમામ ગીઝાલીએ તેનો અસ્વીકાર કરીને ફક્ત પોતાને એકી રાત સુધી વાંચવાને ચાલે તેટલું તેજજ માગ્યું! છેક પાસેના માર્ગ દ્વેષ લાંબો માર્ગજ તેને ગમ્યો! છુપાઈને સુષુપ્ત પાછડે બારણેથી સ્વર્ગમાં દાખલ થવાની તેની ઇચ્છા નહોતી.

કેવી રીતે વર્તવું એનો તમે ઇશ્વરને ઉપદેશ કર્યો નહિ. તમારી ઇચ્છા તેના ઉપર મૂક્યો નહિ. પણ તેને સંપો, અહંકાર તમને, જ્ઞાતિના વિચારો ત્યાગો, એ રીતેજ તમે તમારું શરીર અને મન પ્રકાશમય કર્યો. ખરું જ્ઞાન અને ખરું શિશુજી અંદરથીજ આવે છે; પુસ્તકોમાંથી અથવા બીજાના મગજમાંથી આવતું નથી. સર્વ મહાન વિભૂતિઓ અને યોધક ભુદિના મનુષ્યો કેવળ ભાવાત્મક સ્થિતિમાંજ સર્વ યોધ કરી શક્યા છે. તેમના મનમાં કાષ્ટપણ પ્રકારની વાસના, વિશેષ અથવા શંકાઓ નહોતાં. તેમણે પોતાનું મન અને પોતાનું બ્યક્તિત્વ સ્વાર્થી નૃત્તિથી દૂર રાખ્યું હતું. તેઓ પોતે સ્ફુટિક જેવા મુદ્દ બન્યા તેથી તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડ્યો અને તેથીજ પુસ્તકો અને પુસ્તકાલયો નિર્માણ થયાં. એનું નામજ કર્મ અથવા ઉલોમ. ઉલોમ એટલે મનુરી એમ 'દામ' કહેતો નથી. વેદાંતમાં કર્મનો અર્થ એવો છે કે આત્મા સાથે નદાકારનૃત્તિ થવી અને સર્વ વિશ્વ સાથે એકતા અનુભવવી. તત્ત્વ સાથે નિઃસ્વાર્થ ભુદિથી અનુભવવું એ એકયજ ખરું કર્મ છે; પરંતુ તેને યત્ની વખત નકર્મ અથવા આગમ કહેવામાં આવે છે. વેદાંતના આવેશપૂર્વક કરેલું અત્યંત મહેનતનું મહત્કૃત્ય પણ બીજાકુટ્ત ભારૂં ન હોવામાં સુખદાયક કીડા જેવુંજ લાગે છે. નેપકર્મ અથવા સર્વદા કર્મ કરતા રહે; એમાંજ વેદાંતનો સર્વ ઉપદેશ

શ્રમાએણે છે. ધન્ય છે એવા ઈર્મયોગીને ! વિચારી પાછાં પડવાને બદલે જ્યારે તને તેને છોડી દેશો ત્યારેજ તે તમારી પાછળ બટકતો આવશે.

(૭) પ્રેમ.

અદ્દ કુત્સ્યસ્ય જગતઃ પ્રભવઃ પ્રલયસ્તથા ॥ ૬ ॥

મત્તઃ પરતરં નામ્યત્ કિંચિદ્દોસ્તિ ચનંજય ।

મયિ સર્વમિદં પ્રોતં સૂત્રે નષિગણા રથ ॥ ૭ ॥

રસોદ્દમવતુ કૌતેય પ્રજાઽસ્મિ શશિસૂર્યયોઃ ।

પ્રણવ. સર્વવેદેષુ રથ. જો પૌરુષં નુપુ ॥ ૮ ॥

પુષ્પો મંથ. વૃષ્ટિપ્ત્યા ચ તેજઃકાસ્મિ વિભાવસી ।

જીવનં સર્વભૂતેષુ તપઃકાસ્મિ તપસ્વિષુ ॥ ૯ ॥

ચીજં ના સર્વભૂતાના વિદિ પાર્યં સમાતનમ્ ।

શુદ્ધિપુંદ્રિમતામસ્મિ તેજસ્તેજસ્વિનામદમ્ ॥ ૧૦ ॥

વલં બલવતામસ્મિ કામરાગવિવર્જિતમ્ ।

ધર્માવિન્દ્યો નૂતનુ કામોઽસ્મિ અરતર્પભ ॥ ૧૧ ॥

ગીતા મ ૭

જાવાર્ધ — આખા જગતની ઉત્પત્તિ તથા લયનું સ્થાન હું હું એમ બાપુ છે ધનજય ! માનથી રજ બીજુ દેહ નથી દોગમા પડેલા એલા મોનીની પેઠે નાનમ. ના બધુ (જગત) પરાવાએષુ છે એ પ્રેતય ! જગમા નહ હું હું, ચદ અને સૂચમા પ્રકાશ હું હું, સવ વેદમા પ્રણવ હું હું, આકાશમા શ્રુ હું હું અને મનુષ્યમા પુરુષત્વ હું હું વી પૃથ્વીના પર્વિત મધ હું હું, અગ્નિમા તેજ હું હું, પ્રાણીમાત્રમા ઈવન હું હું અને તપસ્વીઓનું તપ હું હું એ પાર્થ ! મને પ્રાણીમાત્ર સનાતન બીજ વાપુ શુદ્ધિમાનોની શુદ્ધિ હું હું, તેજ સ્વીઓનુ તેજ હું હું, જગવાનાનુ વૃષ્ટા અને રાગરહિત બન હું હું તથા એ લાન્તકુવમ ચ ! પ્રાણીમાત્રમા ધર્મથી નિર્દુષ્ઠ નહિ એવો તમ ને હું હું

ય તુ સર્વાણિ જમાણિ મયિ સન્યસ્ય મત્પરા ।

જનન્યેનૈવ યોગન મા ધ્યાયત ઉપાસતે ॥ ૬ ॥

તેવામદં સમુદ્ભર્તા મત્યુસસારસાગરાત્ ।

મયામિ ન ચિરાત્પાર્થ મય્યાવેશિતંચેતસામ્ ॥ ૭ ॥

ગીતા છ ૧૨

જેઓ સર્વ કર્મ અને અર્પણ કરીને અને માર્ગ જ ચિંતન કરીને તથા પૂર્ણ રીતે માર્ગ ધ્યાન ધરીને અને ઉપાસે છે, તેવા મારામાં જ ચિત્ત અર્પણ કરેલા ભક્તોને હે માર્યા! મૃત્યુનાગા મંસારસાગરમાંથી ઘેરાયેલ વખતમાં હું તારું ધું.

કેનેપિતં પતતિ પ્રેપિતં મનઃ કેન પ્રાણઃ પ્રથમઃ પ્રેતિ યુક્તઃ ।
કેનેપિતાં પાત્રમિમાં પદન્તિ ચક્ષુઃ ધોત્રં ક ડ દેવો યુનાક્તિ ॥ ૧ ॥
ધોત્રસ્ય ધોત્રં મનસો મનો યદ્વાચો દ વાચં સ ડ પ્રાણસ્ય પ્રાણઃપ્રાણધુપધુપ
મતિમુષ્ય ધીરાઃ પ્રેસ્વાસ્માહોક્તાવમૃતા ભવાન્તિ ॥ ૨ ॥

કેનોપનિયત્

અર્થ:—કાણે ઇચ્છેલું અને મોકલેલું મન પોતાના વિષય ભણી લાય છે ? કાણે પ્રેરેલો મુખ્ય પ્રાણ પોતાના આસોરધ્વાસાદિક કર્મ પ્રતિ લાય છે ? કાણે ઇચ્છેલી આ વાણીને લોકો કહે છે ? ચક્ષુ અને ધોત્રને કયો દેવ પોતપોતાના વિષયમાં પ્રેરે છે ?

એ પ્રેમ જુદી જુદી સ્થિતિઓ જેથી કે રાસાયણિક સંયોગ-મલ, આકર્ષણશક્તિ, લોભ, વાસના, અભિલાષા, મહત્વાકાંક્ષા વગેરે રૂપે કર્મે કર્મે વ્યક્ત થાય છે. જુદી જુદી રીતે અને જુદા જુદા પ્રમાણમાં પ્રેમનાં આંદોલનો થતાં તે સુંબકત્વ વિદ્યુત્શક્તિ, પ્રકાશ, ઉષ્ણતા અને ધ્વનિ ઇત્યાદિ નામથી ઓળખાય છે. જડ પરમાણુઓજ તે શક્તિનું મૂળ બિંદુ છે. એજ તેની યથાર્થ કદપના સમજવી. તેથી જડ વસ્તુઓ પણ મૂળમાંથી જોઇએ તો ઘટ્ટ થએલો પ્રેમજ છે. પ્રકૃતિનો નિયમ એ અનેકત્વમાં રહેલું છેકય હોવાથી વિવિધતામાં રહેલી એકવિધતા અને વૈચિત્ર્યમાં રહેલું સામ્ય એ સૌ પ્રેમનાંજ જુદાં રૂપો છે. વિચક્ષણ છુપી પોલીસ, કપટી બહુસે, શંકા-શીલ મિત્રો, પ્રબળ શત્રુઓ, દગાખોર સોળતીઓ વગેરેમાં પણ પ્રેમનીજ શક્તિ કામ કરે છે. પ્રેમ-સામ્રાજ્ય ચિવાય બીજી કોઈ સરકારનું રાજ્ય હિની-યાપર ચાલતું નથી. કાર્ત્ત્ત્વલના કહેવા પ્રમાણે 'દ્રેષ્યેનો અર્થ' વિકારખામેલો પ્રેમ' અને "લીતિ એટલે સંકુચિત પ્રેમ" એમ ન હોત તો લીતિ ઉપર પ્રેમની સત્તા શી રીતે બમત ? રૂપીઆની થેલી જંગલમાં થઈને લઈ જનાર માણસને એ પ્રિય ધનને લીધેજ ભીક લાગે છે. સુક્ષ્મ મનુષ્ય જે મળે તેનો સત્કાર કરે છે. સુક્ષ્મ મનુષ્ય સમાન પ્રેમ અનુભવી શકે છે. ખરું જોતાં પ્રેમરૂપી એકજ શક્તિ જગતમાં હોવાથી પ્રેમમાં લીત થવું

એજ ઉદાર છે અને એજ સુકિત છે, અને બધરે બધરે એ પ્રેમ-સાક્ષરતાનો અનુભવ લેવા પ્રયત્ન કર્યો એનું તામજ જીવન છે. આ ધ્યેય સાધવાને માટે સૌથી નજીકને માર્ગે જમા તૈયાર રહેવું એજ હકાપણ છે અને તે ઇષ્ટ સાધવાને બુદ્ધી બુદ્ધી પ્રેમશક્તિઓની બરાબર વ્યવસ્થા કરવી એજ સાચું છે.

પ્રેમમાં હોયે દોતો નથી અને કોઈ દમાબાજ મર્દ પણ ચક્રનું નથી. કોઈનો સ્વભાવ કૃતજ્ઞ દોતો નથી. કોઈ મનુષ્ય ચાહુદી, શૂદ્ર અથવા શ્રાક્ષણુ દાખ તેથી તેનાં મનુષ્ય તરીકેના અધિકાર અથવા યોગ્યતા મર્યાદિત કરવાને આપણને કંઈ અધિકાર નથી. દુરાનુદી મતના શુભામેને પણ સુકિત મળવીજ જોઈએ. જેમ શીશુએ ગેપીઓને તેમના કહેવાતા પતિ-ઓના ઘરમાંથી બહાર કઢાવી, તેવી રીતે ઈશ્વરે-સત્યે તમને શિક્ષા આપે તથા રૂઢિબંધનના પંજરમાંથી મુક્ત કરવાજ જોઈએ.

એ અસેક પ્રેમ સિવાય મનુષ્યનો ખરો આત્મા બીજો કોઈજ નથી. તમે પ્રેમ છે. અહાહા! તમે વિદ્યાત્મા છે. લેહીના શુભાળી ગાલની લાલી તમેજ છો; અને મજનૂનું હતાય હૃદય પણ તમેજ છે. જા સત્યને બ્યવહારમાં અનુભવવું એજ પવિત્રતા છે, પરંતુ જે વસ્તુઓની અભિલાષા રાખે છે અને વસ્તુઓને પોતાનાથી બિન્ન માનીને તેની પાછળ પડે છે, તે પોતાના ઈશ્વરી સત્યમાં ભગ દરે છે અને તેથી તેને અપવિત્ર બનાવે છે. નજર ચકાવવી અથવા મો દેરવું એ કંઈ વિશુદ્ધિ નથી. ખરી પવિત્રતા ત્યારેજ કહેવાય કે બ્યારે સર્વ સોદર્ય મારામાજ મળી જાય છે, અને બ્યારે હું સર્વની સાથે એટલું આધ્યાત્મિક નીકળ અનુભવું કે કોઈને મગવાનું કહેવું અથવા એવો વિચાર મુદ્દા કવો એ વિચોનની દુઃખદ સૂચના જેવું જ લાગે.

આગ્રહવિ ટેનીસન એક સ્થલે કહે છે કે, “ત્યારે તો તેમની સાથે વાત કર, કારણ કે તે સાબળે છે આત્મા આત્માની સાથે મળી શકે છે. આનો અર્થાસ કેવા હન્વપાદાદિથી પણ તે નજીક છે તે આત્મા! સૂર્ય, ચંદ્ર, નક્ષત્રો, ગિરિશિખરો, મેદાનો આદિ સર્વ સર્વજનાવાન સૃષ્ટિકર્તાનાંજ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપો નથી શું ?”

“ગર્જવી હવામાં તારો ધ્વનિ રહે છે. વહેતા જલમાં હું તારો નાદ

પણ ૩૬ મું. સર્વોદયમાં હું તને ઉમેલો એક મું અને સર્વોદય
પણ તારી મુંદર મુજી-નિદાનું છે. તું ૩૨ પણ છે અને સર્વ નિ
પણ રહે છે. હું તારો નામ સંજગીને અંતરમાં આગ્રહ પાડું છું. ત
ન્યાયી આગ્રહ મળીને મને વેળા પ્રાપ્ત થાય છે. હું મનુષ્યના મ
તોપણ તારો પત્ર પાડીશ નહિ."

'મં જેમ છે તે સર્વ વધાર્યું છે.' વધાર્યું એટલે હવે જગતમાં
કાંઈ પરિવર્તનો થાય છે, તે સર્વ પરમાત્મામય, જે કાલે જેમ થયું એક
તેમ, અને સર્વ રીતે સર્વના દ્વિતાર્ય અને વાસ્તવિક કથાઓમાં અનુદય
હોય છે. જ્યારે જ્યારે મનુષ્યોના ભૂતકાળના અનુદયધાનનો વર્તમાનકા
સાથે વિરોધ હોય છે, ત્યારે ત્યારે અનિવાર્ય ઘટનાઓ જગતને આંતર ના
એવા આદ્યર્થ અને પ્રકાશરૂપે થયાં કરે છે; અને એનેજ આપણે ઉત્કર્ષ
અર્થાત્ વિશ્વવ કહીએ છીએ.

એક વસ્તુની જગ્યાએ બીજી કોઈ નવો વસ્તુ આવ્યા સિવા
પહેલાંની વસ્તુ અપણે છોડી દેવા ઇચ્છતા નથી; તેવીજ રી
પ્રગતિ પણ ધીમે ધીમે થાય છે. પ્રેમ અથવા આસક્તિ એક રીતે તો
એક જગતના સ્વીકાર અથવા ચોષ અને બીજી દૃષ્ટિએ એવાં ત્યાગ સિવા
બીજું કંઈ નથી. પ્રેમ એક વસ્તુ ઉપરથી બીજી વસ્તુ તરફ દોડે
એટલે કે પ્રેમના વિષયો બદલાયાજ કરે છે. જ્યારે જ્યા
પ્રેમનો વિકાસ થાય છે ત્યારે ત્યારે તે અનેક બુની આસક્તિ
એના ત્યાગ કરે છે અને ધીમે ધીમે આખરે એવા સમય આવ
પહોંચે છે કે, મનુષ્ય પ્રેમથી પરિપૂર્ણ જણાય છે. પ્રેમનો વિષયજ સર્વને
અંતરાત્મા અને છે અને પ્રેમી મનુષ્યનું એ પરમાત્મા સાથે લગન થ
જાય છે. એવા લગન પછી સર્વ વિશ્વ અને વસ્તુઓ એ પ્રેમી મનુષ્ય
દુષ્ટીમાં આવેલું હોય તેમ જણાય છે. એવા મનુષ્યને શાની મલિલા
જાડી રહે? હાથમાં આવેલા પદાર્થની-સ્વામલકષ્મ્ય વસ્તુની ઇચ્છા
કેવી રીતે સંભવે?

જ્યારે કોઈને પોતાનો આત્મા સર્વના આત્મારૂપે જાણે છે ત્યાં
કંઈ પણ ઇચ્છા રહેતી નથી. સર્વ કંઈ પોતાનુંજ છે એમ ધારી
તે તેનો ઉપલોભ લે છે. તે આ પોતાની જ સદૃષ્ટિ તરફ જુએ છે; અ

તેને ઉત્તમજ દેખાય છે. દરેક વસ્તુમાંથી તેને અનિર્વચનીય આનંદ મળે છે, દરેક દુઃખથી વસ્તુ તેને પોતાનો કારણાર સ્ત્રોત છે. માટીનાં કાંઈક પ્રાંતીને છેક સર્વોચ્ચ સ્વર્ગ મુખી, સુદૃઢ અણુથી માંડીને છેક વર્ણ્યશીમાન સૂર્ય મુખી, સુદૃઢ જાંતુથી માંડીને દૂર સમકલા તાલચો પીની સર્વ વસ્તુઓ તેના વૈભવનાં વર્ણન કરે છે અને તેનાં યથોપાનય છે, એવા મનુષ્યથી સિત્ત એવું કંઈજ નથી.

(૮) સંસારની વડુ દરકાર રાખવાના.

મારી સામે જે વસ્તુઓ છે. વડાજાનું કુલ અને એક દુઃખારિદા. કુલ પાપી જોતા તેમા જુદાં જુદાં પરમાણુઓને એકજ રાજનારી સંસકલ્યાક પ્રિયકરિત, ઉદ્ધતા, શુદ્ધતાકર્પણ, સુંબકલ્પ ઇત્યાદિ ચક્રિતઓ જણાઈ નાથી અને કુમારિકામા એ સર્વ જાડુ છુપાઈ રહેલા છે. તેની આખોમાં કે વિશેષ છે. અહીંના મર્વ વિશ્વ આલિંગન દેનાર દિશા અને કાળ અને જગ્યાઈ આવે છે. આખોદ્રૂષી દયામા આખુ વિશ્વ ભર્યું છે, એ વિશ્વ મનજમા ભાવવાચક વાતિ રૂપ છે. આખુ વિશ્વ મનજમાની એક રૂપનાજ છે એટલી બીજી બાજુએ કેકાતા દડાની પેઠે આ જગત સજથી વિચાર એ એક મનજથી બીજા મનજમા જયો ન હોત તો આ જગત ઉત્પન્નજ વસ્તુ ન હોત આ માયિત નિદ્રા નથવા જગત સજથી વિચાર આપતું એક પેટીથી બીજીને આપીએ છીએ, એક દેશમાથી બીજા દેશમા મોકલીએ છીએ, અને એનેજ આખુ વિશ્વ કહીએ છીએ ખાટ જોતા તે તમારજ નિશ્ચ, તમારજ વિચાર, તમારજ કાય હોય છે એ હડાને વધારે પડતુ મદદન આપી છે ના એ મનજ મનજમાનો દરો છે અથવા પનાવી રમવાનાં જુગોલ છે.

‘ત્યાગાદ્યુત્તમચુત’ ત્યાગવાજ નમનત્વ મળે છે આ વિશ્વ વિચારનો દરો છે, અને પાળના આત્મા પ્રધિર છે એદરિ સામે રાજીને સજ ભય, ચિંતા, દ્વેષ, શ્રમ, માનનિક વ્યવા, વગેરેને દર કંઈ દેવા એજ ખરો ત્યાગ છે તમાર કોઈ પાડુ ટર્ન કરવાનુ નથી તમે કાઈના બધા જોલા નથી. તમે કશાના જવાબદાર નથી. તમે કોઈના દેવાદાર નથી. સર્વ સમાજ, સર્વ રાષ્ટ્રો, સર્વ કંઈ બાજુએ મૂકીને પોતાનું (આત્માનું) અદિતલ સ્થાપન કરો એજ પેદાંત છે. સમાજ, રીતરિવાજ, શિષ્ટપ્રદાય,

નિયમ, ડીકા, સમાધાનના વગેરે કાંઈપણ તમારા આત્માને સ્પર્શ
 નથી. પાણીને એક નાનો ઘરજો સંકટો બામ પણ આપના સમુદ્ર
 પાણીના ઘાતને. તોણી સખે છે એવો ઉદકચિતિયાઓનો ચિંતા છે.
 વ્યકિતરૂપ અનંત ! પોતાનાજ પગ ઉપર ઉભા રહેવાની હિંમત
 રહેલો આખા વિશ્વને બાર પણુ તું ખમી શકીશ. આ આત્મા
 જ અને અનુભવ કર, બધા છેડી છંદો ચિંતાને ત્યાગ કર, કુદ પ્રવૃત્તિ
 હંકાર છેડી દે અને પ્રજુવ મંત્રનો એવો અર્થ કરીને પ્રજુવેઆર કરજી.

(૧) વિધાતિ.

જીવનના જુદા જુદા વ્યવસાય અને શારીરિક તથા માનસિક શક્તિના
 જુદી જુદી રીતે યતા વ્યવથી તમારા ઉપર સદા જેવતાણુ ધવાનો સંભવ
 છે. એ બાદ ઉપાધિઓની જેવતાણુમાં તમે સદા જેવ્યાયા કર્યો તે
 મૃત્યુનેજ પાસે બોલાવો છે એમ સમજવું.

ત્યારે એનાથી છૂટવું શી રીતે ? 'શમ' તમને કામ છેડી દેવાનું અથવા
 કર્મેનો ત્યાગ કરવાનું કહેતો નથી; પરંતુ અવિધાંત, કદમ્બ અને કસોટીનું
 કામ કરતી વખતે પણ તમને શાન્તિ રહે એવી દેવ પાઠવાની 'શમ'
 તમને બહામણુ કરે છે અને એ ઉપદેશ વેદાંતના ત્યાગથી ભિન્ન નથી.
 ત્યાગની સ્થિતિ અનુકૂળ બુદ્ધિ ઉપર સ્થિત રહેવાથી તમે તે કામ
 મમાં તમે બધી વખત આજરો તોપણુ થાક લાગરો નહિ, અને
 તે કામ કરવાને તમે શક્તિવાળા થયો.

વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો કામ કરતાં કરતાં વચ્ચે વખત મળે
 ત્યારે 'ઈશ્વર અથવા પોતાનો આત્મા તેજ એકજ સત્ય છે અને
 હલ વગેરે સાથે આપણો કંઈ જ સંબંધ નથી' એવો વિચાર
 કરો. તમે કેવળ સાક્ષીરૂપ છો. પરિણામ અથવા ફળની સાધક
 તમારે કંઈ લેવાદેવા નથી એવો વિચાર કરીને નેત્રો બંધ કરો.
 ગાત્રોને શિથિલ થવા દો, દેહને સ્વસ્થ અને શાંત પડવા દો અને
 મનમાંથી સર્વ વિચારોનો બોલો કહાડી નાખો. જટલે અંશે તમે
 બોલો હલકો કરી શક્યો તેટલે અંશે તમે વધારે શક્તિવાન થયો.

જ્ઞાનવંતુઓ આપણા શરીરની શક્તિ કાયમ રાખે છે; અને વિજ્ઞાન
 જ્ઞાનવંતુઓ ઉપરજ આધાર રાખે છે. પાચનક્રિયા, લોહીનું ફરવું, કંથરો

મતિપદિ ક્રિયાઓને આધાર ખરૂં જોતા જ્ઞાનવંતુઓ ઉપર જ દોષ છે. જ્યારે તમારા વિચારો, ગુણવાર્ધ લાય અને અનેક તર્કવિનર્કોથી તમે ગભરાઈને યાદી લાગો, ત્યારે એમ સમજવું કે તમારા જ્ઞાનવંતુઓ ઉપર ઘણો બોલો આવી પડ્યો છે. જ્ઞાનવંતુઓને ના માનવિક શમરૂપી વ્યવહાર એક રીતે કાયદાકારક હોય, પરંતુ ખરૂં જોતાં તો તુકેતાનકારકજ છે અવિચાર વિચાર અને માનવિક શમથી શરીરની શક્તિને વ્યય થાય છે. જો તમારે તમારી શક્તિ નાચવી રાખવી હોય, તમારી તદ્દરસ્તી કાયમ રાખવી હોય અને જ્ઞાનવંતુરૂપી અર્થ તમાના જીવનને બોલો અનાયાસે ઉચકે એવી તમારી ઈચ્છા હોય તો તેમાથી મહાકારના વિચારોને બોલો તમારે બોલો કરવો જોઈએ ચિંતા અને ધમના વિચારોને તમાના નાચુપ્પત્ત સત્ત્વ ચોરસ રેતા ના મનને તદા ઉત્તરમાં અને નાનદી રાખવું, કદિ કદાગ્રહું કે ગભરાવું નહિ, અને હાય, વિચાર કે ચિંતાથી કદિ દગાઈ ન જવું એ જ ઉત્તમ તદ્દરસ્તી અને તખલ ક્રિયા શક્તિ નાચવી રાખવાનું રહસ્ય છે.

હોઠો ચોગ્ય કાર્યો કરે એટલું જ નહિ પણ તેમને ચોગ્ય વિચારો ગમે; તેઓ ઉદમી બને એટલું જ નહિ પણ ઉદમ તેમને ગમે એવું કંઈ એજ ખરા ગિફ્તાનું બહેન છે.

(૧૦) અત્યંત ઉપયોગી ઉપદેશ.

અર્ધગેગા આકાશ મારો પ્યાલો છે અને ઝગઝગતો ના ૧૨ માં પીણું છે શરીર લોકવાના સાધન મેળવવા, ડોઈને સતોષ પમાડવું અથવા કોઈ પ્રાપચિક ઉદ્દેશ પાર પાડવો એનેજ કર્તવ્ય માની બેસતા ના. સર્વ હેતુઓ અને ઉદ્દેશો ઝેરી પોતાના નાતનાને સા. વળ, શાત, સતુષ, તર્ક ઉપાધિઓથી દૂર અને લાલાલાલથી રહિત ૧૧ ૧૨ એજ તમારું કામ, તમારો ઉદમ, તમારો વેપાર, તમારો ચરનાદ તમારો ઉદ્યોગ, તમારું પ્રાપ્ત્ય અને તમારી ઈતિહાસ વ્યના છે એન માને તમારે તમાના આત્માને સદા મતુષ-આનદી-રાખવો એજ ઈશ્વરે તમને ફરમાવેલું સૌથી મોટું કર્તવ્ય-તમારો ધર્મ છે પ્રાપચિક બધેનાથી ઉત્પન્ન થતું, તમારા ઉપર આવી પડેલું, તમારું અત્યંત મહત્વનું કર્તવ્ય એ છે કે તમારા આત્માને સદા ઉચારો

રાખવો; અને તમારું તમારી બલપ્રત્યેનું કર્તવ્ય પણ તમને એજ દે-
 માયે છે કે, તમારે સર્વ સ્થિતિમાં તમારી બલને સુખી રાખવી. તમારા
 આત્માની સાથે પ્રમાણિકપણે વર્તો. જગત્ની બીજી બાબતોનો પણ
 વિચાર કરતા ના. બીજી સર્વ વસ્તુઓ તમારામાં લીન થતી જ છે.
 અને તે લીન થાય કે ન થાય તેનું તમારે શું ? કારણ તમે
 જાતે સંતુષ્ટ છો. વિમુખ અથવા ઉદાસીન જનનું એ એક ધાર્મિક,
 સામાજિક, રાજકીય અને પ્રાપંચિક ગુન્હો છે; અને એ એક જ ગુન્હો
 તમે કરી શકો તેમ છે અને બીજા સર્વ ગુન્હાઓ, અવનતિ અને
 પાપના મૂળમાં એજ એક ગુન્હો રહેલો હોય છે. પૂર્વ પ્રસન્ન રહો અને
 વૈરાગ્યયુક્ત શાંતિ રાખો એટલે આસપાસની સર્વ વસ્તુઓ
 એની મેળે તમારી પાસે ખેંચાઈ આવતી જાયશે. અમારે કંઈ
 કર્તવ્ય નથી, અમારા ઉપર કંઈ ચલુ નથી, અમારા આત્મા સિવાય
 બીજા કશાના અમે દેવાદાર નથી. આનંદ અને શાંતિનો આ પવિત્ર
 કાયદો તોડ્યો તો તમે તમારા પોતાનાજ ભયંકર ગુન્હેગાર થશો. બીજા
 સામાન્ય લોકો પરાંડીએ ઉઠતાંજ ઘર વાળવું, સાફ કરવું,
 ઑફિસમાં જવું, નહાવું, ધોવું, રાંધવું અથવા લખવું, વાંચવું
 વગેરે બાબતોનેજ પોતાનું કર્તવ્ય બલે માને; પરંતુ તમે તો
 પરાંડીએ ઉઠતાજ મુખપૂર્ણ બનીને આત્માનંદમાંજ લીન થાઓ
 એજ તમારું કર્તવ્ય છે. એનો અર્થ બીજા કામ છોડી દેવાં અથવા
 ઘર સંસારી બાબતો તરફ દુર્લ્ભ કરવું એવો નથી. એ બધી બાબતો
 હુલ્લક અથવા ઘરનાં રમકડાં જેવી છે એમ માને. એ બાબતો તમારે
 કરવી પડે છે એનું કારણ એટલુંજ કે તમારા આધ્યાત્મિક આરોગ્યને
 થોડા વ્યાયામની જરૂર છે; પરંતુ કોઈ પણ કામ કરતાં ધ્યાન
 રાખજો કે, લોકો જેને ખરેખરાં મહત્વનાં કામ સમજે છે તે
 ખાતું જેતાં તદ્દન હુલ્લક હોય છે. તમારી જાતને તમારા સ્વ-
 રૂપમાંજ સંતુષ્ટ રાખવી એજ તમારું ખતું કર્તવ્ય છે. વિદ્યા-
 યોગો ! ધ્યાન આપો. જો તમે પરીક્ષાના કાળી પરિણામ ઉપર તમારા
 આનંદનો આધાર રાખીને, અત્યારે અનિશ્ચિત વૃત્તિથી ત્રિશંકુની રીં
 રહેશો તો કદિ સુખી થશો નહિ. તમારે સદા મુખની આદ્ય રાખી

મેલીજ રહેવું પડ્યો. સમાન, સમાન તરફ જોવાય છે. અત્યાચાર
કંઈકી આનંદમાં લીન થાઓ એટલે વિજયનો આનંદ એની મેજેજ
તમારી તરફ વલો આવશે એવો નિયમ છે.

‘શ્રીલા બ્હીલર વિટ્કોલ્ડસ’ નામની એક અંગ્રેજ કાવ્યલેખિકા કહે છે
કે “હસો એટલે તમારી સાથે આખી દુનિયા હસવા લાગશે; પરંતુ
જો તમે રડો તો તમારે એકલાનેજ રડવું પડ્યો. કાશ્વરે કે આ ગુસ્વીર
સનાતન સંસારને માત્ર આનંદનીજ જરૂર છે, એક તો તેની પોતાની
પાલેજ પણ પુષ્કળ લયો છે. જો તમે મધુર સંગીત લલકાર્યો તોજ
નિશ્ચિપ્તર તેનો અનુસર આવશે, પરંતુ જો તમે શોધાશ્યાન કાઢ્યો તો
તે પવનની લહેરોમા ઢવાંગા વ્યા તણાઈ જશે નાનકડાંનિર્મળાં અને
પ્રાણિ પણ પાછો ફરે કે પ્રકુચિત પદ્મ રંગ એટલે અનુષ્ઠા પોતાની
મેજેજ તમને શોધવા આવશે. શોકનાગરમ પો એટલે તેના પીક
ફેરવીને ચાક્યા જશે તમારા આનંદની પરજાત તેઓ માંડે, પણ
તમારી દીકરીરીનો તો નય પણ તેઓને એકાંત નથી આનંદી થાઓ
એટલે તમારા નિંતાની સખ વધશે દીકરી પાઓ એટલે તમારા
નિત્રાને સમાવડાં તમારા જાણ્યમૃત્તના ઉપયોગ લેવાને ઘણું પણ
નાણુસ ના પાડે નહિ પરંતુ વિષમિતર રીતે તો નરે એ લાભેજ
સીધું પડ્યો જોજનનો સામાન્ય જાણ ના વ ના વ નાણુસાથી
કલરાલ જરૂર, પણ જનના સત્ત રહે એટલે આનંદુનિયા મરુ
પાનેથી જની નહેશે વિચલવન થાએ જન દાન ને રહે
દુનિયા તમારા જીવન નહર ને પરંતુ ન જન ને નારી ને
તો તમને મુકુત પદ્મજીવે ને જન કાકાપા રહે નહર ના
નદિનમ પુત્ર માકુસ ને નની જનરાસ ને ને ને ને ને
નદીની સાકડી નહીજ નાકે ને ને પલ ને ને ને ને
ની ને ને નાનો જદને ને ને

જો બીજો કેપ ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને ને
થવાને માટે વર્તમાન સજાજ દીક છે નુખી થવાને માટે
અત્યાચાર તમે જ્યાં છે તેજ જગ્યા દીક છે. અને નુખી થવાને
માટે જો બીજાઓને નુખી કયાં એજ છે.

(૧૧). નિષ્કર્ષ.

તમારી સામે વિચાર કરવાને 'રામ' એ મહત્વના સુરાઓ મૂકે છે.

(૧) દેહાધ્યાસનો નાશ. (૨) વાસ્તવિક આત્માનો અનુભવ.

(૧) વેદાંતમાં પૂર્ણ વિશ્વાંતિ અને સંન્યાસનેજ ત્યાગ કહ્યો છે. જ્ય

જ્ય તમને સમજક મળે ત્યાં-એકાદ પુરસ્કી ઉપર કે બિછાના ઉપર

એવ તો થાંત થાંતે પડે કે બાજુ એ દેહનો ભાર તમે કદિએ વેડવાન

ન. હોય, જાણે તેનો અને તમારો કંઈ સંબંધજ નથી અને કોઈ પત્થર

તમને જેટલો જુદો બાસે તેટલોજ તમારો દેહ પણ તમને પારો

જણાય એવી રીતે નિર્જીવ પ્રેતની પેઠે યોડીવાર પડી રહે. બાકી એકને

કોઈ વિચાર અથવા ઇચ્છા મનમાં લાવતા નહિ. દેહ અથવા બીજા

કશ્યની કિંતાથી તમારા મનને છેક દૂર રાખો અને સર્વ વાસનાઓ,

અકાંક્ષાઓ અને મહત્વાકાંક્ષાઓના ત્યાગ કરો. આ સ્થિતિનુંજ નામ

ત્યાગ અથવા વિશ્વાંતિ છે. તમારી સર્વ મિત્રકત નિર્મમત્વરૂપી જમીન

ઉપર નીચે મૂકો, અંતઃકરણ ઉપર તેનો બોલો નાખો નહિ.

(૨) પરમાર્થસત્પ-ઇશ્વરની ઈચ્છાનેજ તમારી ઈચ્છા બનાવો. ઈશ્વર

અનેક ઉંચા મુખકાયક હો કે કુઃખકાયક હોને તોપણ તેને પોતાનીજ

કમણને લેતું મંદન કરે. દેહ અને તેની ઉપાધિઓ, મન અને તેની

વુનિઓ, જમત અને લોકમત સર્વથી હું દૂર છું એવું અનુભવો. હું

સર્વવ્યાપી વિષ્ણુ છું, સયોનિ પણ સર્વ છું. કાર્વ, કારણ અને કાર

પ્રકારોથી લિન્ન, અંકમેવાદિવીય, આનંદપૂર્ણ, પુષ્ટ 'રામ' જ હો એમ

અનુભવો. પ્રણવોચ્ચાર કરો અને નૈસર્ગિક સ્ફુર્તિથી જ્યાં નીકળે તેજ

અવાજથી પ્રણવમંત્રનુ ગાન કરો એટલે સર્વ આધિ-વ્યાધિઓ એની

મેળેજ તમને ઇચ્છી જતી રહેશે. આ તમામ જગત અને સર્વ સ્થિતિ

તમે જેવી માની હવો છો તેવીજ થાય છે. આ જગતના વિચારને

દે. એ તમારા અંતઃકરણ ઉપર પડ્યા રહે નહિ. જગતના મતમત્વરે

અને મરણ તમાનીજ કલ્પનાથી ઉભા કરેલાં છે. ખરી યકિત તમે જ

છો અને આ આખું જગત તેની કેવલ ઝાંખા છે. તે સત્વનું અદોષત

ચિંતન કરો. તમારા પરમ સખથી અવરણમાને છેડી દઈને બીજા

થયજ, અનિશ્ચિત અને સદિગ્ધ વચનોનેજ તમે વધારે માન આપો. એ

દેહ તમે પૂર્ણ વંદુરસ્વ ન રહેવાનું કારણ છે. તમારા પોતાના

૨૧-મુખ આત્મામાં છે.

સન્ન્યાસીઓ અને સંન્યાસીઓ સ્વરૂપમાં વિસ્તરિત નિબંધનમાં
 'મુખ' કદિ બીજા પ્રકારમાં ઉપર વિશેષ ધ્યાનથી પૂરેલી
 વિસ્તી પ્રકારમાં ઉપર બાંધેલ મુદ્દો નથી. કોઈ પણ પ્રકારની આ
 રિમ્મ ઉત્પત્તિની તે એક રિધિતિ છે, કે ને રિધિતિ એક વખત સર્વ
 ન્દરની છે. હિંદુસ્તાન એ રિધિતિમાંથી પચાર થઈ ગયું છે, પરંતુ મ
 પ્રાચીન પ્રજા હોવાથી સમસ્ત દુનિયાની સંપત્તિને પોતાની ગુલામી તો
 એમાં તેમાં તેને ન્યૂનતા જણાય છે; હાલની જે પ્રજાઓ સમસ્ત જ
 તના ધનવૈજ્ઞાન લેખા કરવાની તૈયારી કરે છે તેઓને પણ બધા
 બાંધેલ અતુલ્ય થયો. આ બધી પ્રજાઓ પરસ્પર છતાં મેળવવા
 હેતુથી પોતાની યેનાને સંબંધ કરવાનો વલ્લ કરી રહી છે તેનું શું કારણ
 જેને અર્થે તેઓ મથે છે તે વસ્તુ મુખ અને આત્મક છે. અર્થે મુખ ન
 પણ જ્ઞાન મેળવવાને અર્થે મધીએ હીએ એમ ને કેદલાક કહે છે એ
 પણ ખરી છે. બીજા કેદલાક એમ કહે છે કે અને જ્ઞાનની નહિ પર
 કર્મની ચોષમા હીએ, પણ બધું કીક છે; પણ નો સામાન્ય જનસા
 જનાં દુઃખ તમે તપાસો જોયો તો જણાયે કે જે અતિમ પરમાત્મા
 તેઓએ પોતાની સન્મુખ રાખ્યો છે, અને જેને અર્થે તેઓ બધા સી
 કે આકર્ષકરી રીતે ચોધ કરી રહ્યા છે તે પદાર્થ મુખ છે, બીજું
 પણ નથી.

તે મુખ કયા છે? મહેલમાં કે કુપડીમાં? કોઈ માગુકની ખ
 સૂરતીમાં કે સોના રૂપાથી ખરીદી ચકાપ જોવી કોઈ વસ્તુઓમાં?

* સાનકાન્તીકોના થી અકરોષીક નાને રચનામાં તા, ૧૭-૧૨-૧૯૨૨
 અપાએલું ભાષણ.

દયા છે તે અત્યારે આપણે વપાવીએ. મુખનું મૂળ કયાં છે? મુખનો પેલું ઇતિહાસ છે. વસા. અને વિષ્ણુપ્રવાહિ કાળ અને અંતરનો નાશ કરી નાખ્યો છે. આ દિવસો પ્રવાસના છે અને દરેક જણ પોતે પોતાનો પ્રવાસનો દેવાલ હશે છે. મુખ પણ પ્રવાસ કરતું હોવાથી આપણે મુખના પ્રવાસનો પેલું કંઈક ઇતિહાસ વપાવીએ. નાસ્ત્રાવરણમાં બાળકને તે મુખની અંખી યાચ છે તે મુખથી હવે આપણે પ્રથમ શરૂઆત કરીએ. દુનિયાનું બધું મુખ માતાની ગોદમાં અને પદપાનમાં જ રહેલું છે, એમ બાળકને લાગે છે. સંસારભરતું મુખ સ્થાન એક જ રહેલું તેને જણાય છે. જે વજમાર્ગમાં ચલે તે મુખને પ્રવાસ કરવાનો છે તે રાજમાર્ગમાં આ માતાનો ખેડો અને પદપાન એ પ્રથમ સ્થિતિ છે. દુનિયામાં એવી બીજી કોઈ પણ વસ્તુ નથી કે જે બાળકને માતાના ખેડા કરતાં વિશેષ મુખરૂપ લાગે. બાળક માતાની ગોદમાં લપાઈ રહે છે અને કહે છે કે- "જુઓ! જુઓ! હું ક્યાં છું? મને ચોધી કાઢો" આમ કહેતું કહેતું તે ખડખડ હાસ્ય કરે છે. આ હાસ્ય તેના હૃદયના ખરા ઉદ્ભાવનું દોષ છે. આ સ્થિતિમાં તે બાળકને મુસ્તકાનો કથો અર્થ હોતો નથી. અદગક પદનાઓ પણ તેને નકામા છે. જે બાળકે હજી પાવણ હોયું નથી તે બાળકને મેલા, ત્રીકાઈ અને ફળ, કંઈપણ સ્વાદ વગરના છે બાળકને મન નર્વ મુખનો સાગર માતાની ગોદ અને પદપાન છે.

આમ એક વર્ષ પચ્ચાર વર્ષ જાર છે અને બાળકના મુખની સ્થિતિ બદલાય છે; તે કંઈ બીજી વસ્તુ તરફ દોગાય છે. હવે તેના મુખનું સ્થાન, તેના મુદર સમકલ-ગાન ગાન કીચલા કીચલીઓ અને છે. આ બીજી સ્થિતિમાં રહેલું તે તેના સમકલને ચલાય છે તેટલું પોતાની માતાને ચલાતું નથી. કેટલીક વખત પોતાના સમકલને ખાતર-પોતાના કીચલા કીચલીઓને ખાતર પોતાની ચલાલી અને પ્રિય માતાની નાથે પણ હલેય કરે છે.

ચોક્કસ વધારે વર્ષો અને ચંદ્રનાઓ વીતી ગયા અને હવે તેનું મુખ કીચલા કીચલીઓમાં રતું નથી પણ તેણે પોતાનું સ્વર્ગ ગદ્ય છે આ ત્રીજી સ્થિતિમાં વધારે તે બાળક, બાળક ચલીને જાકરી યાય છે,

ત્યારે તેનું સુખ પુસ્તકોમાં અને ખાસ કરીને વાર્તાનાં પુસ્તકોમાં આવી
 વસે છે. આવે બનાવ સામાન્ય બુદ્ધિના બાળકને લાગુ પડે છે. કેટલીક
 વખત તેને બીજી વસ્તુઓમાં પણ સુખ જણાય છે, પરંતુ આપણે તે
 આ એક સામાન્ય લાજલો લાજલો છીએ. હવે વાર્તાનાં પુસ્તકો તે ભા-
 સને પ્રેમમાં નિમગ્ન કરી નાખે છે. દીગલા દીગલીઓ જેવાં રમકડાં
 ઓમાં તેને મોહ રહ્યો નથી. વાર્તાનાં પુસ્તકોએ તેનું સ્થાન લીધું છે.
 પુસ્તકો જ હવે તેને બહુ રમણીય અને મનોહર લાગે છે.
 તે નિયાળીઓ હવે કોલેજને વિદ્યાર્થી થાય છે, અને તેના હોલ-
 બના છવનમાં તેને કોઈ બીજી વસ્તુઓમાં સુખ જણાય છે. અર્થાત્
 વિજ્ઞાનનાં, તત્ત્વજ્ઞાનનાં પુસ્તકોમાં તેને સુખનો આભાસ થાય છે. કેટલાક
 વખત સુધી તે પુસ્તકો વાંચે છે; પરંતુ એટલામાં તેના મુખે તે પુસ્તકોમાંથી
 નીકળી યુનિવર્સિટીની પદ્ધતિઓ મેળવવાના વિચારો તરફ પ્રવાસ કર્યો હોય
 છે. તેના મુખનું સ્થાન યુનિવર્સિટીની પદ્ધતિઓ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા છે.
 એટલું જ નહિ પણ તેના આનંદનું હવે એ એક મુખ્ય મથક થઈ પડ્યું
 છે. તે વિદ્યાર્થી યુનિવર્સિટીમાંથી ફેલોશીપ મહાર આવે છે. પછી તેને એક
 સારા પગારવાળી નોકરી મળે છે; એટલે એનું સુખ દ્રવ્યમાં સમાય છે. હવે
 તેના છવનની મુશાહ ખૂબ દ્રવ્ય સંચય કરવાની છે. તે એક મોટો માણસ
 થયા અને ખૂબ દ્રવ્યસંપત્તિ કરવા અભિલાષા રાખે છે. કેટલાક વખત
 નોકરી કર્યા પછી જ્યારે તેની ખાસે કેટલુંક ધન એકત્રિત થાય છે ત્યારે
 સુખ વળી બીજી કોઈ વસ્તુ તરફ વળે છે; તે વસ્તુ કંઈ એ કંઈ રેખા-
 ડવાની જરૂર છે? તે સી છે. આ મુવકને એક સી સાથે લગ્ન કરવાની
 કામના થાય છે. તેને માટે મહા પ્રયાસે એકઠી કરેલી દોલત ખર્ચી
 નાખવા તે તૈયાર થાય છે. હવે તેને માતાની મોહ સુખ આપતી નથી,
 રમકડાંઓ પણ તેને મોહ પમાડતાં નથી, વાર્તાનાં પુસ્તકો પણ એક
 બાજુ પડ્યાં રહે છે; અને જ્યારે પુસ્તકો પોતાની કામનાને અનુકૂળ
 રીતે સુખ આપનાર જણાય છે ત્યારે જ તે કોઈ કોઈ વખત તેને વાંચવા
 માટે હાથમાં લે છે. હવે સીને માટે તેણે સર્વસ્વ અર્પણ કરી દીધું છે.
 તેના સુખને સુખ્ય વિષય છે તે સુખના શુદ્ધ મનોરથને
 ખાતર તેણે પોતાનું અનેક સંકટો વેડીને પ્રાપ્ત કરેલું દ્રવ્ય રહેરહે કરી

ના પુત્ર છે. આ સુવર, મોડા કાળે મુખી પોતાની કમળી બેઠે વિદાર કરે છે; મધ્ય જુઓ પાણી તે મુખ હવે ત્યાં ડેખાતું નથી. ત્યાંથીએ હવે તેણે કંઈક આશય પ્રવાસ કર્યું છે. પોતાની કીધી જે તેને આનંદ થતો હતો તે હવે મતો નથી. આ એક સામાન્ય સુવરનો દાખલો છે, અને તે પણ એક પૂર્વ દિંદુસ્તાનના સુવરનો. તે સુવરનું મુખ શીમાંથી પ્રસાર, થઈ બલિષ્ઠની સંતતિ વરદ પામ્યું છે. હવે સંતતિ તેના જીવનને મનોરથ છે, તેને સંતાન હોવાની અભિલાષા થાય છે. તેને દેવસમાન પુત્ર પ્રાપ્ત કરવાની હામના છે. 'રામ' ને આ દેશના રીત રિવાજનો પુરતો ખ્યાલ નથી; પરંતુ દિંદુસ્તાનમાં તે સમ ક્યાં પછી લોકો સંતતિને માટે બહુજ વલખાં મારે છે, મંથરની પ્રાર્થના કરે છે, ડોકટરોની સલાહ લે છે, કોઈ સાધુસંતની ડુવા લેવા મથે છે, જંતરમંતર, ટોરા ધાગા વગેરે કરવામાં કંઈ બાકી રાખતા નથી.

તે જીવાન મૃદુસ્થામીનું સર્વ મુખ પુત્રની આશામાં એકત્ર થાય છે. પેલો બાળક હવે મુખના પ્રવાસની અર્થાત્ આનંદની પ્રગતિની છૂટી સ્થિતિમાં છે. પોતાને ઘેર બાળકના જન્મથી તે પોતાને પૂતાર્યું થયો માને છે. એના હર્ષનો પાર નથી. તે સદા ઉગ્રાસ અને ઉત્સાહમાં રહે છે. ઘડીએ ઘડીએ કુલાઈ જાય છે. તે હવે જમીનથી હાથ હાથ ઉઠે ચાલે છે. સંતતિની પ્રાપ્તિ થવાથી તેને મુખની છાંજો ઉછળી રહી છે. આ છૂટી સ્થિતિમાં અર્થાત્ એ સ્વદલવાળા બાળકમાં એ માટી ઉમ્મરના બાળકનું મુખ પૂર્ણ રીતે વિકાસ પામ્યું છે. જ્યારે તે પોતાના બાળકનું પ્રિય વન જુઓ છે ત્યારે તેના જ્ઞાનને પાન નહતો નથી. સામાન્ય મનુષ્યના મુખની હાલ તે કોટલીજ હોય છે તેના મુખની પરાકાષ્ટા થઈ નહીં. અગ્રીથી હવે સુવરની અવસ્થા ઉતરતી જાય છે. બાળક જેમ જેમ મોટું થતું જવાનું તેમ તેમ તેના મોઢાં એકાં થતો જાય, અને આ મનુષ્યનું મુખ તે હવે વિષયમાં પ્રવાસ કરતો જ્ઞાનગત આનંદના સાત્ય જવાનું સુધારણું મનુષ્યને પોતાના બાળકની ત્રીતિના જન્મ નામ વાગે છે, તેનું મુખ તેને બીજા કશામાં લાયતું નથી.

તે આપણુ આ બાળકને જન્મ બારીકીથી જાણી જોઈએ કે નહીં. મનની ગાદ, રમકડાં, પુસ્તકો, દ્રવ્ય, સા, સતતિ વગેરે આવા વિષયમાં રહે છે કે એ તે દુનિયાની કોઈ બાબત જન્મ છે? વધારે

આગળ વિચાર કરતા પહેલાં ગુણની ગતિને સૂર્યના પ્રકાશની ગતિ સાથે સરખાવી લેઈએ. સૂર્યનો પ્રકાશ પણ એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને એમ પ્રવાસ કર્યા કરે છે. એ સૂર્યનો પ્રકાશ એક - વખત ભારતવર્ષ ઉપર પ્રકાશે છે; બીજી વખત તે યુરોપખંડ ઉપર પ્રકાશે છે; એમ આગળને આગળ એ પ્રકાશ પ્રવાસ કર્યા કરે છે. જ્યારે સંસ્થાની ધાવા પડે છે ત્યારે જુઓ! એ ત્યાંથી પૂર્વ અમેરિકા ઉપર પ્રકાશે છે; અને ત્યાંથી તે પશ્ચિમના પ્રદેશમાં આગળ વધે છે. એક દેશમાંથી બીજા દેશમાં કોઈ વાર સરકતો તો કોઈ વાર છલંગો મારતો આગળને આગળ વધે છે, ત્યાર પછી તે પોતાની પ્રભા બંધાન ઉપર પસારી હજી આગળ ચાલ્યો જાય છે. એ પ્રકાશ એક દેશમાંથી બીજા પ્રદેશમાં પ્રવાસ કરે છે, પરંતુ આ બધા જુદા જુદા પ્રદેશો કે જ્યાં પ્રકાશ જોવામાં આવ્યો છે, તે કંઈ તે પ્રકાશનું મૂળ કે ઉત્પત્તિસ્થાન નથી. ઉત્પત્તિસ્થાન તો કોઈ બીજેજ સ્થળે હોવું જોઈએ; અને તે સૂર્ય છે. આવીજ રીતે સૂર્યના પ્રકાશની પેઠે એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે પ્રવાસ કરતું સુખ ક્યાંથી ઉદ્ભવ પામે છે તે આપણે જોઈએ તેનું ઉત્પત્તિસ્થાન ક્યાં છે? હવે આપણે સુખના સૂર્યને જોઈએ.

જે ગૃહસ્થ સંતાનપ્રાપ્તિથી કૃતાર્થ થયો છે તેનોજ દાખલો આપણે લઈએ. તે ગૃહસ્થ પોતાની આદિસમાં કામમાં ગુંથાએલો છે અને અચાનક 'ટન' 'ટન' એમ ઘંટડીનો નાદ તે સાંભળે છે. એ ઘંટડી (વાત કરવાના યંત્રની) ટેલિફોનની છે. એકઠમ છલંગ મારી ઝડપથી ટેલિફોન તરફ તે જાય છે; પણ એ શાના સમાચાર હશે, એવા વિચારથી સાંભળવા જતાં તેનું હૃદય ધડકે છે. લોકો કહે છે કે આવતી આપત્તિમાં પગરણ પહેલેથી જણાય છે. આવો પ્રસંગ તેણે પહેલાં કદિ અનુભવ્યો નથી. તે ટેલિફોનના યંત્ર પાસે જઈ પહોંચે છે અને કાન દબને સાંભળે છે. અરે! આ તે શી આકૃતના સમાચાર! ત ગભરાયેલા હૃદયે નિશાસા મૂક્યા કરતો હતો. એ લગભગ બેભાન બની ગયો હતો. તેના ગાલ ઉપરથી લાઝાચ ઉઠી ગઈ હતી. તે નિસ્તેજ અને ઉદાસ ચહેરે કરતો પાછો પોતાની જગ્યાએ આવ્યો અને કોટ અને ટોપી નાંખે તોપના ગોળાથી ઘવાયો હોય એમ આદિસની બહાર ચાલ્યો.

તે આવાના ઉપરીની રજા લેવી પણ જૂલી ગયો, તેમજ ત્યાંના પદાધિકારી
 બેઠે રહ્યા, તેણે કહ્યું કે હવે હવે નહિ, તેમજ ઉપર પડેલા કામોને જરા
 બર, ચોક્કસ દેખાવાના ખાતામાં પણ મૂક્યા નહિ અને ખાતાને તાજુ
 પણ ચાલ્યું નહિ. તે વખત સુનાર બની ગયો હતો, તેથી આ બધી
 બચસા કામો વગર એમને એમ પચસાચો અહિસની બહાર ચાલ્યો.
 આથી એની બેઠેના અહિસવાળાઓને ઘણા અચચો વાગ્યો, તે ત્યાંથી
 ગભરાટમાંને ગભરાટમાં મહોલમાં પહોંચ્યો. ત્યાં એક ગાડી દોડી જતી
 હતી તેમાં બેસી ગયો. એટલી વારમાં ટપાલના કાગળ વહેંચનારા તેને
 મળે છે, તે તેને એક કાગળ આપે છે. દુનિયાની હાલિએ તે પુરાખબર
 કહેવાતી હોય તો તે કાગળમાં તેણે એક પુરાખબર વાંચી. તે પુરાખબર
 તેને બાગે હાટરીમાંથી દબાવી એક મોટી રકમ મળવાની હતી તેની હતી.
 તેણે એક હાટરીની ટિકિટમાં બાગ સખ્યો હતો, તેમાંથી તેને બાગે
 ૧૦૦ ફાંસર આપ્યા હતા. વાર, આ પુરાખબરથી તેને અત્યંત હર્ષ
 થયો જોઈએ. તેને આનંદ આનંદ થઈ ગયો હોયો જોઈએ! પણ ખરી
 રીતે જોતા તેણે કશુંએ નહોતું આ બધું તેને મન મિથ્યા હતું. ટેલિ
 ફોનથી તેને જે સમાચાર મળ્યા હતા, તે સમાચારથી તેના હૃદયમાં
 જરા પણ શાંતિ નહોતી. આ કાગળના પુરાખબરથી તેને જરા પણ
 હર્ષ થયો નહિ. જો ગાડીમાં તે બેઠેલો હતો તે ગાડીમાં તેના મો
 આગળ તેના જવીજ નિર્મિતમાં એક મોટો અમલદાર બેઠેલો હતો આ
 અમલદારને મગધુ એ તો એના ઉપવનુ એક નુદર સ્વપ્ન હતું, પણ
 જુઓ! તેણે અત્યારે તો એના નર નર સરખી પણ નાખી નહિ
 અને મો ફેરવી ગાડીમાંથી ચાલતો થયો વગી તેને એક સીમિતને
 મળવાની નાનં તેની સાવ ગાતલીત કરવાની અભિલાષા હતી. એ
 સી પણ અવાનક સાને મળી, પણ તેની સાથે પણ વાત નકરી તે સીનું
 નુગદ મદ હાસ્ય જૂલી ગયો. વાર, આપણે એને વધારે વખત ઉચા
 ટમાં રાખેલો એ ઠીક નર્થ, અંન આપણે પણ હવે વધારે વખત અટ
 વાવુ થોડા નવી જે પોગની અદર એનું ઘર આવેલું હતું ત્યાં તે આવી
 પહોંચ્યો. ત્યાં વળેરા પોષાટ અને ચોરબોર થઈ રહ્યાં હતાં આકાશમાં

+ આનંદ મળે રીપીઆની કિમવનુ અમેરિકામાં ચાલતું નહ

હવે જતા અને સૂર્યનારાયણને હાંકી નાખતા ધુમાડાના ઝોટોઝોટ તેણે
 લેવા. ગગનમાં ચારે તરફ અગ્નિની લ્વાળાઓ ફેલાતી જોઈ. આ જાખર
 આગ ને ધરની આસપાસ ફરી વળીને બાજીને ખાખ કરતી હતી; તેથી
 તે ગૃહસ્થની સ્ત્રી, ઘાઠી, માતા અને મિત્રો કળારોજ કરી રહ્યાં હતાં. ત્યાં
 તેણે ટોળે વળીને ઉભેલાં 'પોતાનાં' બધાં સગાં વહાલાં લેયાં; પણ તેમાં
 પોતાની એક પ્રિય વસ્તુ જોઈ નહિ. તે પ્રિય વસ્તુ તેના પરમ મુખર્તુ
 સાધન બાળક હતું. તેને તેણે ક્યાંએ જોયું નહિ. આગમાં પોતાનું પ્રિય
 નાનું બાળક શુભાંચું, તે ત્યાં નહોતું. પોતાની સ્ત્રીને એ બાળકના
 સંબંધમાં પૂછપરછ કરી. સ્ત્રી કંઈ જવાબ આપી શકી નહિ, પણ ડસકાં
 ખાતાં ખાતાં કંઈક બાગ્યું તુટ્યું જોડી કે મારાથી જોડી શકાતું નથી.
 ત્યાર પછી તેણે ખરી હકીકત શું છે તે ચોધી કાઢી. તેને ખબર પડી કે
 બાળક તો ઘરમાં રહી ગયું છે. જ્યારે આગ શરૂ થઈ ત્યારે તે બાળક
 ધાવની પાસે હતું; ધાવે તેને પારણામાં સુવાડ્યું હતું. તે તેમાં ધસ-
 ધસાટ ઉપડતું હતું પણ ધાવ તો એકદમ ધરની બહાર જતી રહી હતી.
 આ આગ ચારે તરફ ફરી વળેલી જોઈને ધરનાં બધાં માણસો બચલીલ-
 પજી એકદમ ધરની બહાર નીકળી ગયાં હતાં. દરેકનો એવો ખ્યાલ હતો
 કે ધરના કોઈ પણ માણસ પાસે તે બાળક હશે. બધાંએ ધરની બહાર
 આખ્યાં, ત્યાર પછી જણાયું કે બાળક તો ઘરમાં રહી ગયું છે; અને
 આગ તો વધીને ધરની ચારે બાજુએ ફરી વળી છે. આથી કેટલાકે કાગ-
 લોગ કરી મૂકી, કેટલાકે ઘાંત કરવા તો કેટલાકે રોડ પીસવા માંડ્યા,
 અને કેટલાકે છાતીઓ કુટવા માંડી; પણ હવે કશોએ ઉપાય રહ્યો નહોતો.
 આ કેસને આ ગૃહસ્થ, તેની સ્ત્રી, માતા, મિત્રો અને તે બાળકની
 ધાવ, એ બધા દયા ઉપજાવે એવી રીતે આકંઠ કરી કરીને પાસે ઉભેલા
 લોકોને અને પોલીસને પોતાના બાળકને બચાવવા માટે આજીજ
 કર્યું હતું. "તમે તે ઉપાયે અમારા પ્રિય બાળકને બચાવો, જો
 અમારું સર્વસ્વ આપી દઈશું, આજથી દસ વર્ષ મુખીમાં ને કંઈ કમાઈ
 તે પણ આપી દઈશું, અમારું ને કંઈ હશે તે સર્વ કુરમાન છે પણ
 કોઈ અન્યતઃ બાળકને બચાવો." (તમારે એક વાત ઘડ સમજાવી છે
 ને જે દેશમાં આ બનાવ બનવા પામ્યો છે, તે દેશમાં આ દેશના એટલી

ચીમાં કંપનીઓ નથી.) બાળકને અર્થે તેઓ સર્વ આપી દેવા, તેવારે છે. પરંતુ આજક એ એક વળી પ્રિય વસ્તુ છે. નાનું બાળક અતિ સુખદ વસ્તુ છે તેથી તે બાળકની ખાતર બધી માલ મિલકત અને આપણા સ્વાર્થનો હોમ આપણે એ ચોખ્ખો છે. પણ 'સમ' એક વાત નોંધવાનો પૂછે છે કે: "બાળકને એ સુખનું મૂળ છે ખરું! શું બાળક દુનિયામાં બાળકને પ્રિયમાં પ્રિય વસ્તુ છે? અથવા સુખનું મૂળ તે કોઈ બીજેના દેહમાં છે?" અહીં જ્યાં બસબર પ્યાન આપીને સાંભળાએ। અંતે દેહમાં તે બાળકને માટે દરેક વસ્તુનો હોમ આપવામાં આવે છે; પણ કોઈ કંતમ વસ્તુ ખાતર, કોઈ બીજી વસ્તુને ખાતર, તે બાળકને જ હોમ આપવામાં નથી આવતો વાડ? બાળકને ખાતર બનદોલત, માલ મિલકત બમેર સર્વસ્વ આપી દેવામાં આવે છે; પરંતુ તે પ્રિય નાના બાળકનો કોઈ બીજી વસ્તુને ખાતર આમાં હોમ આપી દેવામાં આવે છે. કોઈ બીજી વિશેષ વસ્તુને ખાતર તેને કુરબાન કરી દેવામાં આવે છે। હવે તે વિશેષ વસ્તુ તે બાળક કરતાં જરૂર અધિક સુખદ અને મીઠી દાવી એક છે। તે વિશેષ વસ્તુજ સુખનું સત્ત્વ કેન્દ્ર હોવું એક છે. તેજ સુખનું ખરું મૂળ હોવું એક છે. વાડ, ત્યારે તે વસ્તુ શું છે? જુઓ, તે વસ્તુ આત્મા છે। જોઈ શકો છો છતાં આત્મા દૂરી પડવા નથી? એ તેઓ આત્મા દૂરી પડે, તો તેઓને પોતાનો જ હોમ આપવો પડે અને તેમ કરવાને તેઓ તૈયાર નથી। અહીં તે બાળકને ખાતર સર્વસ્વ કુરબાન કરી દેવામાં આવે છે ખરું, પણ આત્માને ખાતર તે બાળકને પણ કુરબાન કરી દેવામાં આવે છે।

હવે આપણે એક એકીએ કે તે બાળક કે જે એકવાર સુખની સર્વથી ઉચ્ચ વસ્તુ હતી તેમા પણ સુખ નથી તે બાળક મુદ્ગ, મનોહર અને સુખરૂપ જાતે છે તેનું એ કારણ છે કે આત્મામાંથી જે સુખને પ્રકાશ આવે છે તે પ્રકાશવદેજ તે સુખરૂપ જાતે છે, પણ તે પ્રકાશ કદ તે બાળકમાં જ નથી. એ બાળકમાં જ હોય, તો તે બાળકમાં જ તદા કાયમ રહેત માટે આ ઉપાધી જત પ્યાનમાં સજો કે જે સુખરૂપે પ્રકાશવદે તે બાળકનું સુખ સુખરૂપ હોવું હતું, તે પ્રકાશ આત્મામાંથી જ સ્ફુરતો હતો, તેનું મૂળ આત્મામાં જ હતું

હવે આપણે જે સુખનું મૂળ છે, જે સુખનું ધામ છે, તેની કંઈ નજીકમાં આવ્યા છીએ. આપણે સમજી શક્યા છીએ કે બાળકને ખાતર બાળક પ્રિય નથી, પણ આપણે પોતાનેજ ખાતર પ્રિય સી એ કંઈ સીને ખાતર અથવા તો પાત પાતને ખાતર પ્રિય નથી, પરંતુ પોતાનેજ ખાતર પ્રિય છે. વસ્તુને ખાતર વસ્તુ ચાહાઈએ છીએ એમ લોકોનું કહેવું છે તે ભૂલમરેણું છે. ધનને અર્થે કંઈ ધન પ્રિય નથી, પણ આત્માને અર્થે પ્રિય છે. સી એક વખત બહુ જ પ્રિય હોય છે, તે જ્યારે પતિને અનુકૂળ રહેતી નથી ત્યારે અપ્રિય થઈ પડી તેનો વસ્ત ત્યાગ કરવામાં આવે છે, તેમજ પતિ કે જે એક વખત અતિ પ્રિય હોય છે, તે જ્યારે તેની સ્ત્રીના લાભ વિધાતકર થાય છે ત્યારે તેણી વસ્તજ તેને ત્યજી દે છે. જ્યારે દ્રવ્ય આપણે હેતુ પાર પડતો નથી ત્યારે તે દ્રવ્યને પણ આપણે ત્યાગ કરી દઈએ છીએ. તમે નીચેની હકીકત તો ભણુતા હોયો. પોતાની રાજ્યધાની મુંદર શામ શહેર તેને જરા પણ ઉપયોગી અને લાભકારક જણાયું નહિ પણ તેને તો એક પ્રચંડ આગ ભેવામાં મુખ જણાયું. તે આગું શહેર સળગાવી મૂકવામાંજ તેને વિશેષ આનંદ લાગ્યો. તે નજીકના એક હુગ રના શિખર ઉપર ચડી ગયો અને પોતાના નોકરોને આજ્ઞા કરી કે જાઓ આખા શહેરને તમે એવું તો સળગાવી મૂકો કે જેથી એક પ્રચંડ આગ લાભુડી ઉઠે કે જે ભેદને મને આનંદ થાય ! એક તરફ શહેર બળ્યા કરતું હતું અને બીજી બાજુ તેને આનંદ થતો હતો. આ પ્રમાણે તમે જોશો કે જ્યારે ધન દોલતથી આપણે અર્થ સંધાતો નથી ત્યારે આપણે વસ્ત તેનો ત્યાગ કરી દઈએ છીએ. 'રામે' એક ચમત્કાર અને અજબ બનાવ નજરોનજર જોયો છે. ગંગા નદીમાં એક વખત જાળ પૂર આવ્યું હતું, તે પૂર વધવાજ કરતું હતું. નદીન. ક.કા ઉપર એક વૃક્ષ હતું, તેની શાખાઓ ઉપર એક વાઢરી અને તેનાં કેટલાંક બચ્ચ હતાં. વધવાં જતાં પૂરથી બચ્ચાંએ બચલીત થઈ પોતાની મા પાસે દોડી આવ્યાં, પણ પાણી જ્યાં તે બેઠા હતા ત્યાં પુખી ચડી ગયું. વાઢરી ત્યાંથી એક ઉંચી ઢાળીએ ફૂટી ગઈ ત્યાં પણ પાણી આવી ગયું. વળી તે વાઢરી ઉંચાઈ ઉંચી ટોચ ઉપર જઈને બેઠી, પણ પૂરનું પાણી

એટલે જ ન અટકતાં ત્યાં પણ ફરી વળ્યું. તે વાંદરીનાં ગચ્ચાં તેના
સરીરે બાંધી રહ્યાં હતાં, પણ પાણી જ્યાં વાંદરીના પગ મુખી આવી ગયું
તે એટલે વાંદરીએ એક જગ્યાને પોતાના પગ નીચે દબાવી તેના ઉપર
ચડી બેઠી. પાણી તો એમીએ ઉચે ચડ્યું; એટલે પાણું તેણે ખીણું
બંધ્યું. ભર પોતાના પગ નીચે નાખી તેના ઉપર ચડી બેઠી. હજી પણ
પાણી ઉચે ચડતું ગયું એટલે વાંદરીએ પોતાના ત્રીજા જગ્યાને પણ
પકડીને નિપટરખે પોતાના જગ્યાને ખાતર પગ નીચે નાખ્યું અને તેના
ઉપર ચડી બેઠી. દુનિયામાં બધું આવું જ છે; આપણે સ્વાર્થ હોય
ત્યાં હગીજ આપણે લોકોને અને વસ્તુઓને ચલાવ્યો છીએ
અને સ્વાર્થ સર્વો એટલે તેમને ત્યાગ કરી દઈએ છીએ.

આ ઉપરથી આપણે એવા નિર્ણય ઉપર આવીએ છીએ કે મુખનું
સ્થાન, મુખનું મૂળ આપણા પોતાનામાં જ છે; પણ તે કયે ઠેકાણે છે ?
શું તે આપણા પગમાં છે ? પગ એ આખા સરીરને ટકાવે છે, તેથી
હાલ પગમાં ધારીએ; પણ નહિ, તેમ નથી. એ પગમાં હોય તો પગ
જ દુનિયામાં પરમ પ્રિય વસ્તુ થઈ પડત. અલગત પગ એકે બહારની
બીજી ઠોઠ વસ્તુ કરતાં વધારે પ્રિય છે; પણ તે હાલ કરતાં કંઈ વધારે
પ્રિય નથી ! ત્યારે શું હાલ એ મુખનું મૂળ છે ? હાલ એ કે પગ કરતાં
વધારે પ્રિય છે, પરંતુ તે પણ કંઈ મુખનું મૂળ નથી. ત્યારે શું મુખ
આપણી આંખમાં કે નાકમાં છે ? એ કે આંખ અને નાક એ હાલ કરતાં
વધારે પ્રિય છે ખરા, પણ મુખ તો તેમણે નથી. ત્યારે આંખ અને નાક
કરતાં પણ વધારે પ્રિય વસ્તુ કયી છે તે ચોખી કહાડે. આપણે આપણું
સરીર એકે એક તોપણ આપણને એમજ સમજાયે કે તે પણ મુખનું મૂળ
નથી. કારણ આપણે એકે એક છીએ કે આ આપણું સરીર આપણે ઊડતા
વસ્ત્રો છીએ, આપણે પ્રત્યેક ક્ષણે વિકાર પામતા જઈએ છીએ; અને
ધોરણ વર્ષોમાં આપણા સરીરના દરેકે દરેક પરમાણુ નવાં બની જાય છે.
ત્યારે તે મુખ કદાચ આપણા નસતકમાં, આપણી જીવિમાં અથવા તો
આપણા મનમાં હશે. તે જીવિ કરતાં પણ કંઈ વસ્તુ વધારે પ્રિય છે ?
તેની આપણે વપાસ કરીએ. એ કંઈ વસ્તુ જીવિ કરતાં વધારે પ્રિય
અને મુખદ હોય તો તેજ જરૂર મુખનું સ્થાન હોવું જોઈએ; અને તે
ચ ૨૭

વસ્તુ તે આપણું જીવન છે અથવા હિંદુઓના શબ્દમાં કહીએ તો તે પ્રાણ છે. કારણ કે લોકો બહુ વખત બુદ્ધિને નાશ થતાંએ જીવનું પસંદ કરે છે. કાંતો તદ્દન મરી જવું અથવા ચિત્તજન્ય, દિવાના માણસ તરીકે જીવન ગાળવું એ જેમાંથી એક સ્થિતિ આપણે પસંદ કરવાની હોય તે તેમાંથી ચિત્તજન્ય-દિવાના તરીકેની સ્થિતિને દરેક જણ પસંદ કરે. આવી રીતે આપણે જોઈએ છીએ કે જીવનના યજ્ઞમાં બુદ્ધિનું બળિદાન આપવામાં આવે છે. ત્યારે હવે તમને એમ લાગશે કે જીવન-વ્યક્તિગત જીવન એજ સુખનું સ્થાન હોવું જોઈએ ! જેમાંથી સર્વ સુખ સ્ફુરે છે એવા સુખને બાળુ એજ હોવો જોઈએ ! વાડ એ પ્રમાણે છે કે નહિ એની પણ તમે ખાતરી કરી જુઓ. વેદાંત તો કહે છે કે ના, જીવન પણ સુખનું સ્થાન નથી. સુખનું ધામ-આશ્રય-સ્વર્ગ તો એથીએ હજી દૂર છે; “એ તો માનુષી અને વ્યક્તિગત જીવનથી પણ પર છે.”

‘રામ’ એક વખત મરણ પથારીએ પડેલા એક જીવાન ગૃહસ્થને જોવા ગયો હતો; તે માણસ ઘણા ખરાબ વ્યાધિથી પીડાતો હતો, જેન શરીરમાં અતિશય વેદના ચતી હતી. શરૂઆતમાં હાઈ પગનાં આંગળાંમાં થતું હતું. પ્રથમ એટલું બધું નહોતું પણ પીરપીરે વધવા માંડ્યું અને અંતે તેનું આખું શરીર તણાઈ જવા માંડ્યું. થોડે થોડે તે હાઈ ચીસો સુધી વધી ગયું અને ત્યાંથીએ આગળ વધતું આખરે જરૂર સુધી પહોંચ્યું; અને જ્યારે તે તેના રક્તાશયમાં ફરી વળ્યું કે તરતજ તે મરણ પામ્યો. આ વખતે તેને એટલી બધી પીડા ચતી હતી કે જેને હીંદીમાં આ મરનાર અંત સમયે આવા શબ્દો બોલ્યા કરતો હતો: “આ શરીર જ્યારે પડી જશે ? આ પ્રાણ ક્યારે મારો છૂટકો કરશે ?” તે સુવચન અંતકાળના આવા શબ્દો હતા. તમે બાણે છો કે આ દેશમાં જ્યાં કોઈ માણસ મરી જાય છે ત્યારે તમે એવું કહો છો કે “તેણે જીવે છે.” અને હિંદુસ્તાનમાં અમે કહીએ છીએ કે “તેણે દેહ છોડ્યો.” અમારામાં અને તમારામાં એ તફાવત છે તે જ્ઞાના ઉપરથી તમને સ્પષ્ટ જણાશે. અહીં તમારે ત્યાં શરીરને આત્મા ગણવામાં આવે છે; અસેતાન બાણે શરીરરૂપી આત્માને વળગ્યો હોય એવું માનવામાં આવે છે. જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં શરીરને પોતાના સ્વરૂપથી કોઈ બાહ્ય વસ્તુ તરીકે

જલ્પવામાં આવે છે, અને આશયને પોતાના ખસેડવર તરીકે, જલ્પવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાનમાં જ્યારે કોઈ માણસ મરી જાય છે ત્યારે તે માણસ મરી જાય છે એમ માનવા નથી, પણ એમ માને છે કે, માત્ર દેહ તર શામે છે, જો બીજું જલ્પવામાં આવે, છે અને આજીવનના ચખ્ડો તે મરનાર પુણ્યના શ્રેયમાં નીકળવા હતા કે “અરે! હું, ક્યારે ના શરીર ઊઠીશ? આ માણ ક્યારે છૂટી જશે?”

આ હાલમાં જીવન કરતાં પણ કોઈ ઉચ્ચ વસ્તુ આપણી પાસે છે, માણસ કરતાં પણ તે યદીબાતી છે. તે વસ્તુ એ છે કે જેને “માણસ જીવન” “માણસ માણસ” એમ કહે છે. તે કોઈ એવી વસ્તુ છે કે જે જીવનને અને માણસને ધારણ કરે છે, જ્યાં તે માણસ અને જીવનથી પણ એક છે, જ્યાં તે કોઈ એવી વસ્તુ છે કે દરેક જણના માણસને જીવન કરતાં પણ વધારે સુખરૂપ છે. જ્યાં આપણે જોઈએ છીએ કે એક માણસ અથવા જીવન તે બહિષ્કાર રહેલા એક ચેતન્યને-કે જે ચેતન્ય માણસ કરતાં પણ ઉચ્ચ છે તેને-વતોપ આપણું નથી ત્યારે તે માણસ અથવા જીવનનો પણ લોભ આપવામાં આવે છે તે માણસ અથવા જીવનને ત્યજી દેવામાં આવે છે. જ્યાં આપણે કોઈ એવી વસ્તુ જોઈએ છીએ કે જે આપણા માણસ અને જીવન કરતાં પણ ઉત્તમ છે, અને જેને અર્થે એ માણસ અને જીવનના લોભ આપવામાં આવે છે, તે વસ્તુજી અવશ્ય સર્વથી વધારે સુખરૂપ હોવી જોઈએ, તેજ આનંદનું સ્થાન હોવું જોઈએ. તેજ આપણું ઉત્ક્રાંતનું ઉત્પત્તિસ્થાન અને મૂળરૂપ હોવું જોઈએ માણસ અથવા જીવન એ આપણને જુદા કરતાં પણ અધિક પ્રિય સાચી લાગે છે, તે હું આપણું જાતબર સમજાયું છે, કારણ કે એ માણસ તમારી અદર-હક્કા આત્માની સત્ય સ્વરૂપની બહુજ સમીપમાં છે આપણા નેત્રો કરતાં પણ આપણા જુદા આપણને વધારે પ્રિય સાચી લાગે છે? કારણ કે જુદા એ નેત્રો કરતાં આત્માની વધારે સમીપમાં છે, અને એ નેત્રો પણ કરતાં વધારે પ્રિય કેમ લાગે છે? કારણ કે પન કરતાં એ અતરાત્માની વધારે યામી કર છે દરેક જણ બીજાના-પડારીના બાળક કરતાં પોતાના બાળકને રૂપાણી સાચી મળે છે વાર? વેદાત કહે છે કે ‘જને તમે મારું કહે જ તેને તમે તમારા આત્મારૂપી સુવર્ણરત્નાયનથી રતો છો’

કોઈ પણ પુસ્તક, જેની અંદર તમારી પોતાની લેખિનીથી હબા એકાદો નિબંધ છે તે બીજા કોઈ પણ પુસ્તક કરતાં પછી બલે તે પેટા જેવાની કલમથી લખાયેલું હોય તો પણ તમને ઘણું જ ઉત્તમ લાગે છે ? સરજ કે જેને તમે 'માર્ક' કહે છે એ પુસ્તકમાં ત આત્માનો પ્રકાશ પડ્યો છે ને તમારી અંદર રહેલી સ્વર્ગીય દિવ્ય પ્રક્રયથી તે દિવ્ય બનેલું છે. આવી રીતે હિંદુઓ કહે છે કે ત આનંદનું નામ અને ધામ એ તમારી અંદરજ છે, અખિલ સ્વર્ગ તમારીજ અંદરજ છે, સર્વ સુખનું મૂળ તે તમારી અંદરજ છે. સ્થિતિ આવી હોવાથી મુખને બહારના વિષયમાં ક્યાંય ચોધ્યા કરવું કેવું અસુકત છે ?

હિંદુસ્તાનમાં એક એવી વાત પ્રચલિત છે કે, એક આસક પોતે માથુકને માટે વિરહથી જુર્મા કરતો હતો. વિરહથી તેનું શરીર તુકાઈ ગયું હતું અને તેના હાડકે હાડકાં જેખાતાં હતાં. તેના શરીર સાથે માંસ કે લોહી રહ્યું નહોતું. જે રાજાના રાજ્યની અંદર સુવાન રહેતો હતો તેણે તેને એક દિવસે પોતાના દરબારમાં બેઠા મંત્રીઓ, તેમજ તેની માથુકને પણ પોતાની હજુરમાં હાજર રખાવાએ જ્યારે એણે કે એ સી તે નરી કુવડ જેવી છે, ત્યારે પોતાના દરબારને ચોલાવે એવી સુંદર નવયોવનાઓ બોલાવી તેમાંથી કોઈ પણ પસંદ કરી લેવાનું તેને ફરમાવવામાં આવ્યું. માથુસ બોલ્યો: "હે રાહ ! હે રાજા ! આપ મૂર્ખા ન બનો. આપ એ કે ઈશક માથુસને કેવો અધે બનાવી દે છે ? હે રાજા ! આપ આપની દૃષ્ટિથી નહિ બેઠાં ચકા. મારી દૃષ્ટિથી તેણીને જુઓ અને આપ કહો કે તે સી સુંદર છે કે કુવડ છે ?" આ દુનિયાના સર્વ મોજાજ રહસ્ય છે. દુનિયાના સર્વ પદાર્થોના આર્કકપણાની જોજ છે. હે મનુષ્યો ! તમે તમારી દૃષ્ટિ વડેજ સર્વે વસ્તુએ મોહક બનાવો છો. વસ્તુઓ ઉપર તમેજ તમારો પ્રકાશ નાખો. આપણે શ્રીજના પુરાણમાં ઇકાના સંબંધમાં કયા વાંચીએ છીએ કે પોતાનીજ પ્રતિમામાં આસક્ત બની હતી. દરેક મોહક પદાર્થોના સંધમાં આવુંજ છે. તે તમારી અંદર વિરાજતા આત્માનુંજ, તમારી

રહેલા સ્વર્ગનું જ કેવળ પ્રતિબિંબ છે. તે માત્ર તમારી જ છાયા છે; વસ્તુ-સ્થિતિ આવી છતાં તમે તમારી પોતાની જ છાયા પકડવા દોડો એ કેવું વિચિત્ર છે ?

એક ઉકેલ નાનું બાળક જે તરતમાં જ હજી માંડમાંડ જોડતીએ ચાલતાં ચિબ્બું હતું; તેની એક વિચિત્ર હકીકત 'શમ' બહે છે. તે નાના બાળકે એક સમયે પોતાનો પડછાયો જોયો, ને તે તેને ઠાંઈ અજાણ જીન જણાઈ. તે બાળકને તે પડછાયાનું માથું પકડવાનું મન થયું. તેથી તેણે પડછાયાના માથા તરફ જોડતીએ ચાલવા માંડ્યું, પડછાયે પણ તેની સાથે સાથે તેની જ રીતે ચાલવા માંડ્યું, બાળક જેમ જેમ આગળ ગયું તેમ તેમ તેનો પડછાયો પણ આગળ ને આગળ ગયો. બાળકે માથું પોતાના હાથમાં નહિ આવવાથી રહવા માંડ્યું એ ચાલતા ચાલતાં ધબ દહને પડી જતું તો તેની જોડે તેનો પડછાયો પણ પડી જતો. તે જરા ઉંચુ થઈ જ્યાં ફરી પોતાનું માથું પકડવા જતું હતું, તેવામાં તેની માતા જે આ બધું જોયા કરતી હતી, તેણીને દયા આવવાથી તેણીએ તેનો હાથ લઈ તેને માથે અકાઠાવ્યો. એટલે તરત જ પડછાયાનું માથું બાળકના હાથમાં આવ્યું, એજ પ્રમાણે તમે તમારું માથું પકડો એટલે તેની સાથેજ તમારા પડછાયાનું માથું પણ પકડાશે. સ્વર્ગ ને નરક તમારા આત્મામાં છે. ચકિત, આનંદ અને શુભનું મૂળ, એ તમારી પોતાની અંદર જ છે—મનુષ્યનો પ્રભુ, કુદરત અને પ્રભુઓ એ સર્વે તમારા પોતામાં જ છે. જનતાના લોકો ! તમે સાંભળો, આ ભાષ દેર વેર, છાપરે છાપરે, ચોટે ચોટે અને મહોત્સવે મહોત્સવે કરવા યોગ્ય છે. આ ભાષ સર્વે જનોએ ઉંચ સ્વરે ગઈ નહીંને પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય છે. કે તમે કોઈ પણ વસ્તુને બધવવા માગતા હો, તમે કોઈ પણ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા માગતા હો, તો તમે તમારા પડછાયા પાછળ દોડ્યો નહિ ? પરંતુ તમે તમારા માથાનેજ પકડજો. તમે નતમું જ ચાઓ. આ તમે એકવાર જરાજર સમજો અને પછી તમે જોશો કે ગગનમંડળના તારાઓ તે તમારી જ ઉપબંધેલી ચાંદિ છે. તમે જોશો કે પ્રેમના સર્વે વિષયો, દુનિયાના સકળ મોહક અને આકર્ષક પદાર્થો—એ તમારાં પોતાનાં જ પ્રતિબિંબ—કેવળ તમારી પોતાની જ છાયા હોવા છતાં

આ કેવું અયોગ્ય છે કે તે તુરંત છાયાઓને ખાતર આપણે આપણી જાતને પણ ગુમાવી દઈએ છીએ; અને જીવતોક મહેનત કરીને આજરે માત્ર ધમાકાના ખાચકાજ મેળવીએ છીએ.

હિંદુસ્તાનમાં એક સીના સંબંધમાં એક રમુજ વાત છે. એ સીએ પોતાના ઘરમાં પોતાની એક સોય જોઈ નાખી અને પછી ઘરની બહાર જઈને તે પોણા માંડી. કોઈએ પૂછ્યું કે: “તમે શું ખોજો છો?” તેણીએ જવાબ આપ્યો કે: “હું મારી ખોવાયેલી સોય ખોજું છું.” પૂછનારે ફરીથી પૂછ્યું કે: “તમે તે કયે ઠેકાણે ખોજ?” તેણીએ કહ્યું કે: “ઘરમાં.” તે ગૃહસ્થે કહ્યું કે: “ઘરમાં ખોવાયેલી સોયને ઘરની બહાર પોણામાં ચોધવી એ તે ઠેવી મૂખાઈ?” તેણીએ આ સાંભળી જવાબ આપ્યો કે “ઘરમાં હીવો કરવા તેણ નથી અને પોણામાં તો ફાનસવું અજવાળું છે તેથી ઘરમાં ન ચોધતાં ઘરની બહાર પોણામાં ચોધું છું.”

જનસમાજના સંબંધમાં પણ આવું જ છે. સ્વર્ગ એ તમારા પોતાની અંદર છે. નંદનવન, સર્વે સુખનો સાગર, એ સર્વે તમારા આત્મામાં જ છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી છતાં તમે બહારના પદાર્થોમાં, ઇંદ્રિયોના અર્થોમાં, મુખ મેળવવા મથો છો એ કેવું આશ્ચર્યકારક છે?

માના જેવીજ એક ચિત્તજનમવાળા માણસની એક બીજી રમુજ વાત છે. એક પોણામાં કેટલાક ઇંકરાઓ રમતા હતા, તેમની આગળ એક ચિત્તજનમવાળા માણસ આવીને કહેવા લાગ્યો કે: આપણા ઇંકરના ઇંકરાઓને ત્યાં આજે એક મોટી જ્યારતની ધામધૂમ યર્ષ રહી છે. ત્યાં જ્યાં ઇંકરાઓને નોતરવામાં આવ્યા છે.” મીઠાઈની વાત આવી એટલે પછી ઇંકરાઓની વાત તો તમે જાણો છો ની? ઇંકરના કેટલાકને ત્યાં ઉઘાડી પી નેની પેલા ચિત્તજનમવાળા માણસે ખાતરી આપવાથી જ્યાં ઇંકરાઓ કેટલાકને ઘેર દોડી ગયા, પરંતુ ત્યાં તો ઉઘાડી કે બુલ્લડી કમુએ નહોતું. આથી બિચારા ઝંખવાડા પડી ગયા અને એમની ફાસી યર્ષ. પેલા ચિત્તજનમવાળા માણસ પણ એમની પછવાડે પછવાડે આવ્યો હતો, તેને ઇંકરાઓએ પૂછ્યું: “માર્ગ! આ વાત ખેલો છે એમ જાણુ છતાં તમે પણ અહીં કેમ આવ્યા છો?” પેલા માણસે જવાબ આપ્યો કે: “એને પરીખાત ઉઘાડી કરે! જ્યાં ખોજો પણ હાથ મરી વાત કરે તો હું રહી જઈ

તી ! તેથી હું પણ તમારી પાછવાડે પાછવાડે આવ્યો છું !”

જનતાના મનુષ્યોના સંબંધમાં પણ એવું જ છે. તેઓ પોતાની કલ્યાણથી કે પોતાની જ વાંચનાથી પુષ્પોને રમ્ય બનાવે છે; વિશ્વની દરેક વસ્તુને ભેદક બનાવે છે; પોતાની જ કલ્યાણથી દરેક વસ્તુ ધમ્મવા લાયક બનાવે છે, અને પછી પેલા ચિત્તજનવાળા માણસની માફક એ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવાને માટે તેમની પાછળ પાછળ જવાનું પસંદ કરે છે કે રહેને બંધે રહી ન જાય !

સુખને માટે બહાર ફાંફાં ન મારો. ખરા સુખનું ધામ તમારી પોતાની જ અંદર છે, તેને તમે પ્રાપ્ત કરો; એટલે તમારી સર્વ કામનાઓ તૃપ્ત થઈ જશે અને સર્વ દુઃખ તથા અપ્રાપ્તિઓનો અંત આવશે.

જુઓ આ રાતનાં વૃક્ષો, જનરનાં એ સમાં માં; જનન સુખમાં ધડકતું જો, ખડકમાં પણ ધડકતું તે. માફ માંસ આ પૃથ્વી, રત્ન રમેલો પશુઓથી; સદા છું ફર જામરીથી, મધુર મધુ નિહિતોઓનું. મળેતું પુષ્પ છું ખીલ્યું ! સ્ફુલ્લ સુખ પ્રેમનું એ છે, અને આ પાણીનાં ઝરણાં, વહે છે મારી ઈન્છાએ. પ્રકાશે બાલુ આ જનને, લટકતા પુષ્પ રો સિરે; વળે મૃત્યુ જીવન-લાલો, સદા હું છું અમર તેઓ. નથી જન્મ્યો હી હું તો, છતાં મુજ શ્વાસ ઉચ્છવાસો, ઉજાતા સાગરે અગણિત, મદા બેગે સદા એ તો.

ૐ

ૐ

ૐ

૨૨-મનોવલ્લનો માનસિક નિયમ.

જેણે પોતાના આત્માને જોજીયો છે, તેને આ જગતના બીજા કયા પદાર્થની ઇચ્છા રહી હોય ! સાત સાત ખાદ્યાદીના ભંડાર કે જમતની બીજી કોઈ પણ વસ્તુ તેનું મન ડાહ્યાવી શકતી નથી, જમતની કોઈ પણ સુંદર વસ્તુ યા મોઢક પદાર્થ તેને ખાધ કરી શકતાં નથી. અહા ! શું સુખ ને પરમાનંદ ! તેનું વર્ણનજ થઈ શકે તેમ નથી. સંદોમાં કહેવાને લાયા પુરતી નથી તે પરમાનંદ તમે પોતેજ છે, તે ઉચ્ચ સુખ તમારા પોતાનામાંજ છે ! અને તે તમારો આત્માજ છે !

પોતાના આત્માને જોજીયો, પછી કોઈ પણ વાતની ઇચ્છા રહેશે નહિ. અખિલ વિશ્વ તમારું પોતાનુંજ થઈને રહેશે.

સાંસારિક મુગજળની ખાતર મનુષ્યો આ પરમાનંદને ઈડી દેવામાં મોટી ભૂલ કરે છે. અનંત સુખ તમારુંજ છે. તમે પોતેજ પરમાનંદ છો, તો પછી એ સુખ નહિ મેળવતાં આમ તેમ વલખાં યા સાડ મારવાં ! આનંદ એ તમારો જન્મનો હક્ક છે. એક દમડી ખાતર લોકો પોતાનો જન્મનો હક્ક વેચી દે છે.

જુગસ ઇસ્કેરીઓટે ત્રીસ રૂપિયા જેટલી કિંમતે મહાત્મા કાઈસ્ટને વેચી દીધો; તેમ તમારા પોતાના આત્મારૂપી કાઈસ્ટને તમે કંદિ વેચ્યો નહિ. આ જગતની નાશવંત વસ્તુઓને માટે તમારું સાન્નિધ્ય સુખ ધૂળખાળી કર્યો નહિ; હઠાપણ વાપરતો ને વધારે ડાહ્યા થતો.

મહાન અમૃતનો સાગર તમારામાંજ ભરેલો છે, સર્વ સુખ તમારા આત્મામાંજ ભરેલું છે. આત્મામાંજ તેને ચોધો ને અનુભવો. એ સુખ તે કાંઈ તમારાં શરીર, મન કે જીવિમાં નથી, એ તમારી ઇચ્છાઓ કે ઇચ્છિત વસ્તુ-

x તા. ૧૭ થી ૧૯મ્મર સને ૧૯૦૨ ને દિવસે સાન્યાસિસ્ટોમાં દર્મોટીકે બંધરદુડ દોઢમાં આપેલું આપણું.

છે. “૩” શબ્દનો ઉચ્ચાર નિરંતર કરવો જોઈએ, ને તેમ કરતે કરતે મનરૂપી જળ નિર્મળ કરવું જોઈએ.

આ બંસરી તે કોણ ? એ બંસરી તમને માત્ર લક્ષણસૂચક છે. બંસરીએ શું કયું કે જેથી તેનાં આટલાં બધાં વખાણ ચર્ચા રહ્યાં છે ? ક્રિયા દ્વિતમ કર્મે કરીને તેની દિવ્યતા મનાઈ છે ! મહાન મહાન સાધનપિરા બાબો, અનેક રૂપશુભી સુકત સુંદરીઓ અને સર્વ સ્થાવર જીવજનુને આટલા બધા પૂજ્ય ગણે છે; તે કુણુ એ બંસરીને સુખન દે છે તેનું કારણ શું ? બંસરીને લોકો તરફથી પ્રશ્ન થતો કે, “હે બંસરી ! કુણુ આટલો બધો પ્રેમ કોઈના પર દેખાડતા નથી ને તને કેમ આટલું બધું માન આપે છે ?” બંસરીએ કહ્યું:—“મારામાં એક શુભ છે તે એ કે મારા ચરીરમાં જડ વસ્તુ રહી નથી. હું અંતરમાંથી પોલી છું, સ્વચ્છ છું. આ પ્રમાણે હૃદયમાંથી જડ જમતની લાલસા દૂર કરી મન ઉપરને સોંપી દેવું, જડ ચરીર ઉપરનું મમત્વ ઊડી દઈ, સર્વ સ્વાર્થ છાંડીને, તુલાએ વણ દઈ મન પવિત્ર કરી ઉપરને સમર્પણ કરી લે. દિવ્ય હૃદયથી ઉપર ઉપર પ્રેમ કરો, ને આ સિધ્ધિમાં રહી પ્રભુવોચ્ચાર કરો. એટલે તમારી પોતાની બંસરી વાગી અનાદ્ય નાદ થશે. તમારા મનમાંથી સ્વાર્થ વગેરે ક્યારે દૂર કરી તેને બંસરી સુજળ પોણું-સાફ બનાવો.

૩ મંત્ર બોલતાં મનરૂપી તળાવનું જળ નિર્મળ કરો. છાંડાએ રૂપી ઊંડી નાગેને પકડી પકડીને ઘૂંટી નાખે, મનને સ્થિર કરો, મનરૂં વલણ સત્યને રસ્તે ધાય તેમ કરો. જેમ કબીરજીએ કહ્યું છે કે, “મનરૂં એસા મારીએ ટુક ટુક હો ભય” તેમ કરો. આ પ્રતિજ્ઞા કરો કે મનરૂપી જળ વિપમય ના બને; અને કોઈના પીધામાં આવતાં તેને વિષ ચહે નહિ. જનમંડળ બંધે તમાસથી વિરૂદ્ધ પડે, તમને અનેક મુશીબે તોમાં લાવી મૂકે; પરંતુ તમારા મનરૂપી જળમાંથી દિવ્ય, પવિત્ર ને નિર્મળ જળ વહેવા દેજો. જમતપરે વહે એવું કરજો કે જેથી કરીને કેમ મિત્ર કે દુરમનનું પણ અમંગલ થાય નહિ. ૩ મંત્રનો ઉચ્ચાર કરજો ને નિર્બળતાને સહાને માટે દૂર દેડી દેજો. આ પ્રયોગન કરી, માનસિક ચક્ષુ વધારી, જગનાક કરી, અધિજા ઉપર વિશ્વ મેજવી, જયવંત ચર્ચા દુઝુલિયાક કરજો આ સિધ્ધિએ પહોંચતાં સર્વ છાંડાએ-

૧૬ સાચો જોમ નાગની સ્ત્રીઓ દૃષ્ટિને ધરણે ગઈ હતી તેમ તમારે તાજે યરો તમારાં દરેકાંજનનાં સામાન્ય માપો અને નિર્જળતાનું એક પત્રક બનાવો, તે જે દિવસે અમુક અધોગતિએ લઈ જનાર હજી ઉત્પન્ન થાય તે દેવસના ખાનામાં તે ઇચ્છાની સામે નિશાની કરી રાખો. આમ કરતાં રતાં તમારી નિર્જળતાઓ કેવી અને કેટલી છે તે જણાઈ આવશે; પછી દૂર દરવા ચલ દરેક જે દિવસે આવી અધમ ઇચ્છાને ધરણે યાઓ, તે જીએ દિવસે પ્રાતઃકાળમાં ઉઠી એકાન્ત સ્થળે બેસી ઉઠા વિચાર રજો, પોતાના આત્માને સુભોધી, કપડો દઈ મન સ્થિર કરજો અને જાન: તે પ્રકારે માથ ન થાય તેવી સાવચેતી રાખજો. જગતમાં અનેક માપણો થાય છે; નાના કે મોટા, પવિત્ર કે અપવિત્ર દરેકે જણ માપણો. આપે છે; પરંતુ વ્યાખ્યાતા જ્યાં સુધી પોતે પોતાનેજ માપણ આપી મનોબળ વધારે નહિ ત્યાં સુધી એતું સર્વવ્યાખ્યાન વૃથા છે. ઉન્નતિ-ત્ત્વનાં પગથીઆં ચડવાને સાફ પોતે પોતાના મનને સિખામણ દે તોજ રેક થાય. મનુષ્યને કેટલીક વખત દિલગીરી પેદા થાય છે, તે વખતે મનથી તેતું કારણ શોધે ને ઉપાય કરે તો તે દૂર થાય છે. દિલગીરી ક્ષમ્યે કોઈ ધર્મતું પુસ્તક-જેવું કે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા લઈ વાંચો અથવા તે મહાન તત્ત્વજ્ઞાનીઓનાં પુસ્તકો વાંચો કે જેથી તમારું મન દિવ્યભૂ મિમાં રમણ કરે અને તમારી દિલગીરીને કમે કમે જડમૂળથી નાશ થઈ જાય. આ પ્રમાણે માયાથી કોઈ પણ સમયે ન લપટાવાનો પ્રયત્ન કરતાં કરતાં મન ઉપર કણુ મળે છે ને અતે વિજયી થઈને સુખ થવાય છે. આ પ્રમાણે એક પછી એક દુર્ગુણને ઓગાળી તેતું કારણ અને મૂળ શોધી કાઢી મનને શીખાવણુ દઈ તેનો ઉપાય કર્યો બેઠાંજો. દરેકે પોતાની જેજેજ પોતાને સુધારવો બેઠાંજો. એકાન્તમાં બેસી જેથી તમને દુઃખ થતું હોય તેનો વિચાર કરો, વિચાર કરતાં કરતા પ્રભુવોચાર કર્યો જાઓ ને દુઃખને દેવવા પ્રયત્ન કરો. આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં મન દૃઢ થશે. મનરૂપી જગમાં આ પ્રકારના અનેક વિષમય નાજો વસે છે, તેનાં માથાં ઓમનો ઉચ્ચાર કરતાં કરતાં છુંદી નાજો. સર્વ દુઃખો, સર્વ નિર્જળતા ને દુર્ગુણોનું મૂળ એકજ છે, અને તે મૂળ માત્ર અજ્ઞાનજ છે. આત્માને ન ઓગાળવાની અજ્ઞાનતા એજ સર્વ દુઃખોનું મૂળ કારણ છે. પોતાના ધરી-

નેજ લોકો પોતાનો આત્મા સમજે છે અને બાહ્ય જગતમાંથી સુખતિ પેદા કરી આનંદ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે તેથીજ તેઓ દુઃખી થાય છે. તમે જડ શરીર નથી, એમ નક્કી સમજો તમે તો સર્વવ્યાપી, અનંત પરમાત્માજ છો, એવી દૃઢ ભાવના કરો, ને તે પ્રમાણે સાક્ષાત્કાર કરો, તો આયાથી લપટાવાનો બચ રહેશે નહિ. સામાન્ય અજ્ઞાનના પેદા વિજ્ઞાનમાં પ્રકૃતિના નિયમોનું અજ્ઞાન પણ મનુષ્યોને બાધ કરે છે ને તેમને નિર્જળ બનાવે છે. પ્રકૃતિનો એક પવિત્ર નિયમ છે કે જે કદિ ઉલ્લંઘન કરાય તેમ નથી; તે નિયમ જો છે કે તમે કોઈ પણ અપવિત્ર વિચાર, અમંગલ ધ્યાન કે તેવું કૃત્ય ગમે તેવા એકાન્ત સ્થળે કરો, તોપણ તમને એ નિયમ પ્રમાણે તેનાં ફલનો બદલો મળશેજ. દુઃખ ને દુઃસ્થિતિ તમારા પોતાના ઉપર આવી પડશેજ.

લોકો બોલે છે કે ગણિતશાસ્ત્રના નિયમો જેવી આ વાત સરલ નથી, જેટલી થોડા ગણિતશાસ્ત્રમાં તેમને છે, તે નિયમો જેટલા અટલ લાગે છે તેટલા આ નિયમ લાગતા નથી, પણ આ પ્રમાણેનું તેમનું ધારણ તદ્દન ભૂલ ભરેલું છે. ગમે તેવી નિર્જન એકાન્ત શુદ્ધમાં પાપ કરો, તોપણ ને ભૂમિ ઉપર ઉભા રહી તે પાપ કરો છો તે ભૂમિ ઉપર ઉગેલું નિર્લવ ધાસ પણ તમારું પાપની સાક્ષી પૂરશે. તે શુદ્ધના પત્યરો અને આસપાસનાં બાડ વગેરેને પણ વાચ્યા ઉત્પન્ન થયે અને તમારું પાપો ખુલ્લાં કરશે. પ્રકૃતિને કોઈ રીતે છેતરી શક્યો નહિ. હૃદયમાં પાપી વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે તેના પરિણામેજ બાહ્ય જગતમાં દુઃખદાયક બનાવો આપણને વિંટળાઈ વળે છે. આવા દુઃખનું ખરૂં કારણ ન બાણવાથીજ મનુષ્યો પોતાની સ્થિતિને ટોપ દે છે, આસપાસના બનાવો ઉપર ટોપ મૂકે છે; મિત્ર, બંધુ, સગાં, સંબંધીનો ટોપ કાઢે છે; પણ આ પરમ સત્ય સિદ્ધાન્ત સર્વત્ર વ્યપ્તિતો થયો જોઈએ કે ઇશ્વરની આંખમાં ધૂળ નાખવાનો પ્રયત્ન કરવાથી આપણે પોતેજ અધ બનીએ છીએ. પ્રકૃતિનો નિયમ કંઈ વગાડીને કહે છે કે, પવિત્ર રહો ! પવિત્ર રહો !” છતાં અપવિત્રતાનો આશય ર્યો તો તેનાં ફળ લોગવવાંજ પડશે. આ નિયમો એક પછી એક લઈને તેનાં પરિણામનો વિચાર ગણિતશાસ્ત્ર પ્રમાણે કરવો જોઈએ. એક વખત આ નિયમ દૃઢપણે સમજાયો તો પછી

તે અધમ પ્રજાઓ તરફ દુર્લભ થયેલા અને એવી રીતે પ્રજાઓ ઉપર
કાબૂ મેળવ્યા પછી જ મન સ્થિર કરી શકાય છે. પરંતુ મનનું વલણ
શુદ્ધ માટે તેનું બેઠકે કારણકે તેની આસપાસ આવશ્યકતા છે.
પ્રશ્ન:—મન સ્થિર કરવા માટે ઉપવાસની જરૂર છે?
જવાબ:—ઉપવાસ સંજયે 'રામ' નું એટલું જ કહેવું છે કે કેવળ
જૂમ્યા ન રહે તેમજ અકસંતિયા સાથે પણ ન ખાઓ અને રીતિઓ
પાળી છે. કેટલોક વખત ઉપવાસ સ્વાભાવિક રીતે જ કરવો પડે છે; કાર-
ણકે જમીને નહિ તો સાડું એમ આપણા મનને લાગે છે. આ સમયે
તે પ્રમાણે કરવામાં આવે છે; પરંતુ બીજે સમયે જ્યારે 'અંતરાત્મા' કહે
કે સાત્વિક ખોરાક લેવો જોઈએ, તો તે સમયે તે પ્રમાણે પણ વર્તવું જ.
ઉપવાસ એક માત્ર સહાયતારૂપે થવો જોઈએ. માનસિક સ્થિરતાને માટે
ઉપવાસ કરવો જ જોઈએ એ રીતિ જૂલભરેલી છે, કારણ એથી તો ઉપ-
વાસનાં શુભામ ચર્ચ પડવા જેવું થાય છે. કેમકે પણ ભતની શુભામગીરી
'રામ' ને પસંદ જ નથી. હિંદુસ્તાનમાં લોકો અત્યુક દિવસે ઉપવાસ કરે
છે, એકાદશી અથવા પૂર્ણિમાને દિવસે કેટલાક ઉપવાસ કરી અત્યુક પ્રકા-
રનો જ ખોરાક લે છે કે જેથી કરીને પેટમાં ભાર ન થાય. તે દિવસે મન
સ્થિર રાખી ભગવાનજન કરે છે. સાચું જોતાં તો સ્વાર્થી પ્રજાઓ
લોક લોકો વગેરેને પોતાનું ન આપવું તે જ ખરો ઉપવાસ કહી શકાય.

૨૩-સ્વર્ગનું રાજ્ય.*

સ્વર્ગનું રાજ્ય આપણા અંતઃકરણમાં જ છે, તે તો તેનો સાક્ષાત્કાર કેમ કરવો ? આ વિષે એક સુંદર વાર્તા છે. કહેવાય છે કે એક સમયે દેત્યો વેદોને ઉચ્છેદીને પાતાળમાં નાસી ગયા. વેદનો અર્થ જે પ્રકારે થાય છે. મૂળ અર્થ 'જ્ઞાન અથવા સ્વર્ગનું રાજ્ય' એમ છે, ને બીજો અર્થ 'હિંદુઓનું પવિત્રમાં પવિત્ર સામ્રાજ્ય' એ છે. જે દેત્ય વેદોને લઈ નાસી ગયો હતો તેનું નામ શંખાસુર હતું. શંખાસુર એટલે શંખનો દેત્ય અથવા શંખમાં રહેલો છવડો.

હવે વેદોને પાછા લઈ આવવા અથવા તેો નષ્ટ થએલા જ્ઞાનને પાછું ઉત્પન્ન કરવા માટે ઈશ્વરે મત્સ્યરૂપ ધારણ કર્યું એવી વાર્તા છે. દેત્ય સાથે યુદ્ધ કરી તેનો નાશ કર્યો અને વેદો જગતમાં પાછા આવ્યા. છોકરાંઓ આવી વાતોનો સ્મૃત્તિ અર્થ કરે છે; સાધારણ મનુષ્યો પણ એને અશ્વરે અશ્વર સાચી માને છે; પરંતુ આ વાર્તામાં ઉઠેો શુદ્ધ અર્થ સમાવેલો છે. સામાન્ય સત્ય સમજાવવા આ કથા લખાએલી છે. વાતનો મુદ્દો એવો છે કે ઈશ્વરે મત્સ્યાવતાર લીધો ને શંખાસુરનો વધ કરી વેદોને પૃથ્વી ઉપર આવ્યા. હવે આમ કરવાનું કારણ શું ? મત્સ્ય સમુદ્રમાં રહેનાર પ્રાણી છે ને શંખ પણ ત્યાં જ પેદા થાય છે. એનું સ્મરણ છે કે ઈશ્વરે શંખમાં રહેલા છવડાને મત્સ્યરૂપે યજ્ઞ મારી નાખ્યો; સમુદ્રના મોઝાંએ શંખને કિનારા ઉપર આણી મૂક્યો. લોકોએ લઈ લીધો ને તે વગાડતાં અંદરથી "ઓમ્" શબ્દ નીકળવા લાગ્યો. "ઓમ્"—પ્રણવ શબ્દ એ વેદ છે. એ અર્થમાં આ કથા લખાએલી છે. કથાકારનો મૂળ આશય ઓમ્ શબ્દની વાસ્તવિકતા ને ઉપયોગિતા

* તા. ૧૬ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૨ને દિવસે સાનકાન્તિસરોમાં દર્મોટીક પ્રધર-કુડમાં આપેલું ભાષણ.

સુાવવાનો છે; કારણ કે પ્રલુપ્તમંત્રજ જગતમાં સર્વ જ્ઞાનનો અન્ત છે. જો પેદા, સ્વર્ગનું રાજ્ય યજ્ઞમાંજ ખાલી પડેલું છે. હિંદુઓ સર્વ યજ્ઞસિદ્ધ પ્રસંગે યજ્ઞધ્વનિ કરે છે ને સર્વ અમંત્રજ પ્રસંગે પણ તેનોજ ધ્વનિ કરે છે. મૃત્યુ, જન્મ, મુક્તિ, પૂર્વ વગેરે સમયે તેનો ધ્વનિ કરે છે. જોગ શબ્દમાં જેઓ જોતજોત થઈ ગયેલા છે તેઓ આથી પરમાનંદ પામે છે. સ્વર્ગનું રાજ્ય મળે તેટલા સાદુ આજ કુચી લગાડવાની છે. રોષ અને અમેરિકાના લોકો જે વાત બુદ્ધિશાલી ન હોય તે માનવા લાગે છે. આ પ્રલુપ્તમંત્રની ઉપયોગિતા કેટલી છે તે જો કે સાબિત ન રી શકીએ; તોપણ આ મંત્રથી મનુષ્યના ઉપર અસર થાય છે, તે લોકપ્રિય છે. મનુષ્યના હૃદયનાં શુભ પદો ઉકેલીને જગતનો સર્વ સંહાર આપણા સમક્ષ આ મંત્રથી આવીને ખડો થાય છે. કયાકારનો દેવાનો આશય એ છે કે હિંદુઓના પવિત્ર ગ્રાંથોનું જ્ઞાન જેમને પ્રાપ્ત થયું છે તે, જે સમયે લોકો પૂર્ણ આનંદપૂર્વક જોગ નો ઉચ્ચાર કરના હતા તે સમયે થયું હતું. સર્વ જ્ઞાનનું મૂળ આ મંત્ર છે. જુદા જુદા દિશિંદુષી આ મંત્રની ઉપયોગિતા વિષે કહીશું. લોકો ખરા અંતઃપ્રલુપ્ત આ મંત્રનો ઉચ્ચાર કરે તેટલા માટે આની કેટલી ઉપયોગિતા છે, તે કહેવાની આવશ્યકતા છે.

યજ્ઞઆવમાં એજ કહેવાનું છે કે, “ઓમ્” શબ્દ કોઈ અનુક્ર લાપાનો નથી. તેને તમે સંસ્કૃત શબ્દ ગાળીને તેના તરફ ઉદાસીન ન રહેશો. “ઓમ્” એ ઈશ્વરના નામનોજ ઉચ્ચાર છે. આ શબ્દ કોઈને શીખવવો પડતો નથી. બાળક જન્મે ત્યારથીજ ઓમનો ઉચ્ચાર કરે જો કે તે એવો સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર કરતું નથી; પરંતુ તેને લગતોજ ઉચ્ચાર એકરે છે. ઓમ લખવો હોય તો ખરી, રીતે તો અકમ્ લખવો જોઈએ; પરંતુ સંસ્કૃત વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે ‘અ’ ને ‘ઉ’ સાથે આવતાં તેની સંધિ થઈ તેનો ‘ઓ’ ઉચ્ચાર થાય છે. સુગો મનુષ્ય પણ ‘અકમ્’ નો ઉચ્ચાર કરી શકે છે ને સ્વાભાવિક રીતે તેનાથી તેનોજ ઉચ્ચાર થઈ જાય છે. રમતની અંદર બ્યારે હોકાંઓને યુજ આનંદ પડે છે ત્યારે ‘અકમ્’ ને મળતોજ ઉચ્ચાર તેમના યુજમાંથી નીકળી પડે છે. દરેક ભાષામાં આ શબ્દ છે. સંસ્કૃત, ફારસી, ઉર્દૂ અને બાબાનીજ દરેક

ભાષામાં એક થા બીજે રૂપે આ શબ્દ છે. બ્યારે મનુષ્યને આનંદ અથવા બીજી કોઈ ઉર્મિ થાય છે, ત્યારે આ શબ્દનો ઉચ્ચાર સ્વાભાવિકજ થઈ જાય છે. બ્યારે મનુષ્ય દુઃખી અવસ્થામાં હોય કે મારો હોય છે, ત્યારે પણ આ શબ્દનો ઉચ્ચાર થઈ જાય છે. હીંબુ, મરેણીક અને ઇંદ્રેણીમાં પ્રભુપ્રાર્થનાની અંતે “અમીન” અથવા “અમેન” એમ બોલાય છે, તે પણ જોમને મળતોજ શબ્દ છે. ગ્રીક મૂળાકારના અંતને અક્ષર “ઓમેગા” છે, તેમાં પણ “ઓમ” નો સમાવેશ ખાસ કરીને થયેલો છે.

આ પ્રમાણે આ ઉચ્ચાર હરેક ભાષામાં, હરેક વ્યક્તિને, હરેક સિત્તિમાં કેમ મોંઝે આવે છે ? હિંદુઓ કહે છે કે આ શબ્દ શીતળ છાયાવાળું, સુંદર, સુરોચિત વૃક્ષ છે; ને તે ત્રિવિધ તાપથી પીડાતા મનુષ્યનું દુઃખ પોતાની શીતળ છાયાથી દૂર કરે છે. સ્વાભાવિક રીતેજ આ શબ્દના ઉચ્ચારથી હૃદય હલકું પડે છે. વ્યાધિગ્રસ્તને જે આ શબ્દના ઉચ્ચારથી આરામ થાય, તો પછી શુદ્ધોચ્ચાર કરી નિરોગી મનુષ્ય તેનું રહન કર્યા કરે તો તેને કેટલો બધો આનંદ આવે ? આ શબ્દને પ્રગુઠ કહે છે; એટલે કે તે જીવનમાં વ્યાપી રહ્યો છે, પ્રાણમાં વહન કરી રહ્યો છે, હરેક પ્રાણી આ ઉચ્ચાર કરે છે, પ્રાણની સાથેજ એ શબ્દ એકાએકો છે. એરથી શાંતોદ્ધૃષ્ટ થાયો જતો હોય તો “સોડક્સ” શબ્દનો ઉચ્ચાર થતો સમજાય છે. આ શબ્દ સર્વ પ્રાણીમાત્રના પ્રાણ સાથે એકાએકો છે. આ શબ્દમાં “સ-ઓ હ મ” એ અક્ષરો આવેલા છે.

સંસાર ભરના વ્યાકરણોમા સંસ્કૃત વ્યાકરણ એથી પરિપૂર્ણ છે. ‘મ’ એ કે બંધન છે; પરંતુ નાસિગામાંથી બોલાય છે, એટલે સ્વતંત્ર મળતો આવે છે. હવે ‘ઓ’ ને ‘અ’ એ બન્ને અક્ષરોને સર્વ વ્યાકરણમાં સ્વતંત્ર મળાએલા છે. બાકી રહેલા ‘સ’ ને ‘હ’ એ જે બંધન છે, અને તે બંધનને દૂર કરીને તો માત્ર ‘એઅમ’ ‘ઓમ’ એજ માત્ર એવ રહે છે.

આ ઉપરથી સ્વર સ્વતંત્ર છે એ સમજાશે. બંધન પરતંત્ર છે, તેથી એકલા આવવી શકતા નથી, ને બોલી શકતા નથી. હાખડા તરફ ઉમળ ‘હ’ રહે, તેને ઉચ્ચાર ‘કે’ થાય છે ને સંસ્કૃતમાં ‘ક’ એકાય છે. આ બંધન સાથે ‘હ’ કે ‘અ’ સ્વર એકીએ તો પછી તે મરોતર.

પાલી શકાય છે. વ્યંજનથી જનવમાં નામ ને આકારનું જ્ઞાન થાય છે. 'વં' નામે ને આદૃતિએ વ્યંજન સમાન છે, ને તેથી અસ્વતંત્ર છે. 'મ' કે આકાર પરમ સત્યના આધાર વિના સ્વતંત્ર રીતે અસ્તિત્વમાં હો શકે તેમ નથી. જનવ આપું જે નામરૂપથી વ્યાપ્ત છે તે નામરૂપ સ્વતંત્ર રીતે પરમ સત્યના આધાર વિના ટકી શકે તેમ હેજ નહિ. આ પરમ સત્ય તે કેવળ જ્ઞાન-કેવળ આનંદ છે, અને તે 'અઘમ' થી મોજખાય છે. એ પ્રમાણે 'સોદમ' માં 'સ' ને 'હ' નામ તથા રૂપને ઠેકાણે છે, ને તેમાં વ્યાપી રહેલો 'ઓમ' એ પરમ સત્ય છે.

આંડનાં રમકડાં જુદા જુદા ઘાટનાં બનાવીએ તો તેમાં માત્ર તેના નામ ને આકારમાત્ર ફેર જણાય છે, બાકી વસ્તુતઃ સર્વે એકજ વસ્તુ ખાંડનાંજ બનેલાં છે. સમુદ્રમાં એક મીણુ અહીં જણાયો તો બીજું બીજે જણાયે, એક મોટું તો બીજું નાનું, પરંતુ સર્વ સમુદ્રમાંથીજ ઉદ્ભવે છે, મૂળ તો એ સર્વ પાણીજ છે ફેર માત્ર રૂપ ને આકારમાં રહેલો છે. તેજ પ્રમાણે નામો બાણ નાખે એવો ચમકતો હીરા ર્યો, કે જે લખત લોહા જેવી વસ્તુને પછુ કાપી નાખે તેવો હોય છે. હવે બીજી બાણુ હોયલો ર્યો. તો તે ધણેજ નરમ ને ધત્તીએ તો લીટા થઈને ધસાય એવો હોય છે બન્નેના રૂપમાં આસમાન લર્મીનનો લક્ષવત છે, પણ રસાયણધારીએ ટકે છે કે વસ્તુન આ બેમાં કઈ તફાવત નથી, કારણ કે બન્નેમાં 'કારબન' નામનું એકજ તત્વ રહેલું છે એકમાં કારબન તત્વનું નજીકે ને આકારની તિથ ન એક પ્રકારની છે ને બીજામાં જુદી છે. જાણી રીતે લોક મંત્ર આકારમાંજ છે વસ્તુન બન્ને એકજ તત્વનું બનેલાં છે. જન ન સ્વ પ-ગુએ બાર ન - ને જ - ન ઉત્તેજ હિન્ન શિષા હાને ન પરગુ મ્વ ન એકજ પ્રકાર ન ન - ન ન રહતું છે તે બનાવનના ને નરમજ છે જ તત્વ સ્વ ન છે ન તત્વનું સ્વ ન હો. એ ને નામ તથા ન કારને વ્યંજન ન એ ન કારબન ન ને હ ન ન તરે આમાને ન કોં મણાય. ને તેજ રી ન - ન ન - ન ને ન ન ન ન ને પરમ સત્ય નામીએ તો ને જ - ન ન - ન ન ન ન ન ન ન ન ન ન રહેલો 'ઓમ' એ સ્વાભાવિક રીતેજ પાન મનુ - ન ન ન ન ન ન ન ને રાહીત નેકસંયુક્ત નરમ બીજી તત્વવસ્તુઓનું ઠેકા છે - બધ ને વિખાન. એ એક નામનું સર્વ ને નવજ ન ન ન ન ન ન ને એકજ

સિવાય બીજાનું અસ્તિત્વ સંભવતું નથી. કોઈ પણ વસ્તુ વિષે વિચાર
 આવ્યા વિના તે વસ્તુ જોઈ શકાય નહિ; તેમજ કોઈ પણ વસ્તુનું જ્ઞાન
 તે વિષે વિચાર આવ્યા વિના થાયજ નહિ. ભાષા ને વિચારએ એકજ
 છે. ભાષા વિના વિચાર ઘઈજ ન શકે. નાનું બાળક ભાષા બોલતું નથી,
 તેથી તેને વિચાર પણ નથી. ભાષા જ્ઞાણના વિના બાળક વિચાર કરીજ
 ન શકે. જ્યારે માતા અનેક નામો બાળકને શિખવે છે ત્યારે બાળક
 વિચાર કરતું થાય છે. જેમ ભાષા ને વિચાર એકજ છે તેમ જગત ને
 વિચાર પણ એકજ છે. આ રીતે શબ્દને જગતનો અલેહ છે. વિચાર
 વિના કોઈ પણ વસ્તુ દ્રશ્ય થતી નથી, માટેજ કહેવામાં આવ્યું છે કે
 જગતની ઉત્પત્તિ સમયે પ્રણવ શબ્દ હતો, ને તે ધ્વનિ પાસે હતો;
 બદલે તે ધ્વનિ પોતેજ પરમાત્મા હતો. હવે આખી સૃષ્ટિને માટે એક શબ્દની
 જરૂર હતી. જે નિયામક સૃષ્ટિ અખિલ પ્રદમાંડને ધારણ કરી રહી છે તેને
 માટે એક શબ્દની જરૂર જણાઈ. દરેક ભાષામાં કેટલાક અક્ષરો કંઠસ્થ, કેટલાક
 બોધસ્થ ને કેટલાક તાલવ્ય છે; પણ કંઠની નીચેના સ્થાનેથી એક પણ
 અક્ષરનો ઉચ્ચાર કોઈ પણ ભાષામાં નથી. એક તરફ કંઠ મર્યાદાપૂર્ણ છે;
 ને બીજી બાજુ હોઠ મર્યાદાપૂર્ણ છે. હોઠની બહારથી એક પણ અક્ષરનો
 ઉચ્ચાર થતો નથી. ‘અઉમ્’ માં ‘અ’ કંઠસ્થ છે, ‘ઉ’ મધ્યસ્થ હોઈ
 તાણુની પાસેનો છે, ને ‘મ્’ બોજની સાથે નાસિકામાંથી બોલાય છે.
 આ પ્રમાણે ‘અ’ ઉચ્ચારની શરૂઆત ડેખાટે છે, ‘ઉ’ મધ્ય દિશા
 જણાવે છે, ને ‘મ્’ તેનો અન્ત જણાવે છે; માટે ‘ઓમ્’ એ સ્વા-
 ભાવિકજ નામ છે. એ શબ્દ સર્વ ભાષાનો પ્રતિનિધિ છે, માટે સર્વ
 જગતનો પણ પ્રતિનિધિ છે. પ્રશ્ન થાય છે કે ‘અ’ માફક બીજા પણ
 અક્ષરો કંઠમાંથી બોલાય છે; તેમજ જ ને મ્ ના સ્થાનના પણ
 બીજા અક્ષરો બોલી શકાય છે, તો શા માટે ‘અ’ અને મ્ નેજ
 મહત્ત્વ આપ્યું ને બીજાને નહિ? કારણ એ છે કે આ અક્ષરો સ્વર
 છે. તે પરતંત્ર નથી પણ સ્વતંત્ર છે, ને દરેક બાળક પણ તેનો ઉચ્ચાર
 કરી શકે છે. ગુગાં, પ્રાણી પણ તેનો ઉચ્ચાર કરી શકે છે. કોઈ આ
 અક્ષરો શીખવા જતું નથી, માટેજ તેમને સર્વોપરિ ગણેલા છે. મ્ બો-
 ધસ્થ તેમજ નાસિકામાંથી બોલાય છે, તેથી કરીને તેને પ્રાણ સાથે ઘાટે
 પ છે. આ ઉપરથી સમજાયે કે કોઈ પણ પરિપૂર્ણ શબ્દ હોય,

૨૪-પવિત્ર પ્રણવ શબ્દ.

ગોરા વળત પહેલાં પવિત્ર પ્રણવમંત્ર વિશે થોડુંક કહું હતું. સા આઠ આપણે આપણં પણ તેના વિશે બહુ સમજાવી શકાય તેમ નથી સંસ્કૃત ભાષામાં પુસ્તકોનાં પુસ્તકો આ વિષય ઉપર બહેલાં છે ને હવે પણ લખાયાં જાય છે. ખરી રીતે સર્વ વેદ વેદાંત અને ધર્મ પ્રમાણે 'ઓમ્' શબ્દમાં સમાવેશ થાય છે.

હિંદુસ્તાનમાં ઘણા ઘણા પંથો છે; પરંતુ સર્વ પંથો 'ઓમ્' શબ્દને અંતઃકરણથી પૂજનીય ગણે છે. હિંદુ, મુસલમાન અને ક્રિષ્ચિય એ સર્વ પક્ષ પ્રાર્થનાની અંતે 'અમેન' શબ્દનો ઉચ્ચાર કરે છે. મુસલમાનો એ કે 'અમેન' બોલતા નથી, પણ 'અમીન' કહે છે. છતાં એમ પણ બોલે છે તે ખરાજ. 'અમેન' ક્યારે બોલાય છે? જ્યાં જ્યાં વિદ્યે છે અને મન આપમાન જાય છે ત્યારેજ બોલાય છે અંતઃકરણમાં જંટલા લાયકો હોય તે જાણાવાનું બ્યક્ત થઈ જાય ત્યાં પ્રભુમાં આપણે મળી જઈએ છીએ અને અંતે આ શબ્દોચ્ચાર કરીએ છીએ અવાચ્ય, અચચ અને અચર્ચને ક્યારે પડેઆપ છે; ત્યારેજ આ ઉચ્ચાર સ્વાભાવિક રીતે થાય છે હવે એ 'અમેન' શું છે? માત્ર 'ઓમ્' જ છે, હિંદુ કદ નથી અમેન કે અમીનનો અર્થ જાણ્યો નહીં કે જાન્યો અંતે એજ છે.

અર્થિકે: 'ઓમ્' શબ્દને ખરી રીતે સમજાવું છે, તેથી જુદી રીતે નમજારે છે, જેમણે જુદી રીતે સમજાવે છે અને હોમ હિંદુ ધર્મે ત્રિવિધ મિન્ન પ્રકારે સમજાવે છે પરંતુ જે અર્થ તેને ખરી રીતે સમજાવે તે જુદાંદેખે ને સર્વજનને છે.

આ શબ્દનો ઉચ્ચાર તે ૧૨૦૦ જે કાળ અપરિવર્તિત રહ્યો છે અને આજનાં સમયમાં પણ.

જોનાં બે, ઉ ને મૂ મોષા રજી અપારા આપેલા છે. 'ન' ઉપાર
 વેદાત પ્રમાણે જરૂર જણાતું એટલે કે અનુપ્રાસરૂપનાં બે જગત જગ્યા
 છે તેનું જ્ઞાન કાપે છે, જેથી તે પ્રવણ તકારને રથે બપડાં છે.

સ્વપ્રાસરૂપના નવ અનુબંધોને 'ઉ' અક્ષરથી દર્શાવાય છે, હા ને
 દશ્ય એ બે એક અક્ષરથી જણાવાય છે. ગાનતિર કે મૂલમ સનાત,
 સ્વર્ગ, નરક ને મૂળ પિયા રજા જ જાને છે. આત્માની તરત આપવામ આપે છે,

ન ' અપિત ૧ સ સાન દશાય જગત ૩ પ્રકૃતિ અવરથાન ૪
 સસર અવિજ્ઞાન ૫ ગત ૬ પી ન ૭ આપલી ૮ મુક્તિ જગત બાપી
 શકતી ન રી તરત સજ્જાન ૯ મી ન ૧૦ આત્મા મ ૧૧ ૧૨ આત્માની
 અનુપ્રાસી રજા અવરથાન ૧૩ જ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦

૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦
 અનુક્રમ આ રજા આત્મા ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦

૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

એમજ કહી ગયા છે માટે વસ્તુસ્થિતિ એમજ કહી એકજે અનુ-
વસ્થામાં સર્વ ઇન્દ્રિયો સ્થૂળ રૂપમાં હોય છે. સ્વભાવસ્થામાં તેમ
હોવા છતાં પણ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન તો થાય છેજ. બાહ્ય દ્રષ્ટિ તે વખ-
ત્રામ કરતી નથી. સ્વભાવસ્થામાં અનેક વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરીએ છીએ
તે વસ્તુઓનું જ્ઞાન થવાને માટે તેમના જેવીજ ઇન્દ્રિયો પણ ઉત્પ-
ન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે સ્વભાવસ્થામાં જે વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરીએ છીએ
અને એ વસ્તુઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જે ઇન્દ્રિયો ઉદભવે છે.
એકજ શક્તિનાં ઉત્તર ને દક્ષિણ મુવની જેવાં ભિન્ન ભિન્ન જે પૃથ-
સ્વરૂપો છે. સ્વભાવસ્થામાં લોકતા ને લોકત્વ જે સાથેજ ઉદભવે છે.
અક્ષરમાં જે બન્નેનો સમાવેશ થાય છે. વેદાંતના નિયમ પ્રમાણે અનુ-
ભવસ્થામાં પણ ઇન્દ્રિયો અને ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય પદાર્થો એ બને - ઉત્તર-
દક્ષિણ મુવ માફક એકજ શક્તિનાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં રૂપો છે. સ્વપ્નમાં વસ્તુઓ
વસ્તુજા ઉત્પન્ન થએલી હોય છે, છતાં તેમનું અસ્તિત્વ બાજે જાંબ
કાળથી હોય તેમ બાસે છે. ભગવાત્વસ્થામાં પણ તેજ પ્રમાણે છે. આપણે
ત્યારે કહીએ છીએ કે જન્મત જડ છે, ત્યારે આપણી ઇન્દ્રિયોના જ-
અનુભવોને આધારેજ એમ કહીએ છીએ. એક ચિત્રમાંનો પુરુષ, ચિત્રા-
મધુનાજ દૂતરાનેજ જેમ ખરો દૂતરો કહે, તેના જેવીજ આ વાત છે.
એટલે વાસ્તવિક રીતે બન્નેની સ્થિતિ અસત્ય છે. ઇન્દ્રિયો અસ્તિત્વમાં
થાયી આવી ? મૂળતત્ત્વોને લીધે મૂળતત્ત્વોનું અસ્તિત્વ સાથી સમભવ
છે ? ઇન્દ્રિયોદારા ત્યા પ્રત્યેનારથી થોડાંજ જણાય છે કે ભગવાત્વસ્થામાં
જન્મ પણ અસત્ય છે. સ્વભાવસ્થાની પેઠેજ ભગવાતમાં પણ જ્યાં મુખી
જે અવસ્થા રહે છે, ત્યાં મુખીજ તે અવસ્થાની વસ્તુઓ થત્ય બાસે છે.
માટે તેમાંથી એક અવસ્થાની વસ્તુઓ ખરી રીતે અસ્તિત્વમાં નથી એમ
ચિદ્ર થાય છે. જે વસ્તુ સર્વ અવસ્થામાં અચળ રહે, જેમાં કોઈ પણ
રેશુર કે વધઘટ ન થાય, તેનેજ હિંદુઓ સદાત્ન સત્ય કહે છે; અને
જે વસ્તુ એક સમયે બાસે અને બીજા સમયે અદ્યતન થાય તે વસ્તુને
હિંદુઓ અસત્ય કહે છે. હર્ષદ રૂપેન્દ્ર પણ તત્ત્વની આજ્ઞા એવીજ આપે છે.

સ્વભાવસ્થા અસત્ય છે, એમ કહેવાનું કારણ એજ છે કે ભગવા-
ત્વસ્થામાં જે અવસ્થાનું લોક થાય છે; અને એજ નિયમ પ્રમાણે ભગ-
વાત્વસ્થામાં જે અવસ્થાનું લોક થાય છે; અને એજ નિયમ પ્રમાણે ભગ-
વાત્વસ્થામાં જે અવસ્થાનું લોક થાય છે; અને એજ નિયમ પ્રમાણે ભગ-

તાવરથી પણ અસત્ય છે, કારણ કે સ્વપ્નાવસ્થામાં જ્યાં જ્યાં જગત હોતું નથી, એ-ઉ-મ એમાંનો 'અ' સર્વવ્યાપી આત્માના આદર્શરૂપે, જોડતા ને જોડત્ય રૂપમાં બહુતાવસ્થામાં રહેલા છે તેની સંજ્ઞા છે. મનુષ્યો કહે છે કે, " મરી પાસે બાદ આટલી લક્ષ્મી છે, બધા આ પેલવોજ સાચા છે, સંતાર માત્ર સત્ય છે. " અહા! આ કેટલી મૂર્ખતા! ખરું સંસ્કૃતો તમારો આત્માજ છે. તે સાચત્વ, અચિંત્ય, અવગૃહ્ય અને અના-વનન્ત છે. ગાફીરું ઈન્દ્રિયોથી ભાગતું સર્વ જગત અસત્ય છે.

આ સિદ્ધાંત કેટલાકને માન્ય નથી. તેનું કારણ એ છે કે સ્વપ્ના-વસ્થા અને સુપુતિ અવસ્થાની પેઠે બહુવ અવસ્થાની સરખામણી કરવામાં આવે છે; પરંતુ આ વિષે કેટલુંક વિશેષ વિવેચન કરવાથી ખુલાસો થશે. દ્રુમેશ્વર અર્ધથી પણ વિશેષ પૃથ્વી ઉપર સ્વમાવસ્થા કે સુપુતિ અવસ્થા પથરાઈ રહેલી છે. બહુતાવસ્થા એટલેજ સમય સુપુતિમાં લોકો માગે છે. બાળકની સ્થિતિ શું સ્વમા-વસ્થા જેવી નથી? અને મૃત્યુ એ શું છે? એ પણ સુપુતિ અવ-સ્થાજ છે. શરૂઆતમાં બાળકપણમાં ચાર પાંચ વર્ષ તો એજ અવ-સ્થામાં જાય છે. પછી અર્ધુ' જીવન બહુતાવસ્થામાંજ પસાર થાય છે ને અર્ધુ' સ્વમાવસ્થામાં તથા ઉપમાં જાય છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી છે તે પછી બહુતાવસ્થાનાજ અનુભવો માત્ર સત્ય છે એમ કહેવાનો શો હક્ક છે? ઉપતા હો છે તે સમયે શું તમે મરી જાઓ છો, કે જેથી તે સમયના અનુભવો અસત્ય માનો છો? એ બહુતાવસ્થાને સ્વમાવસ્થા કરતાં બદલાવ મહત્ત્વા હો, તો વિદ્વાનમા વિદ્વાન, મહાનમાં મહાન તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, યોદ્ધાઓ, શસ્ત્રીરા વગેરે પણ અમુક સમયે લાચાર થઈ બારઉપમાં કેમ પડી જાય છે? એ નિદ્રારૂપી બળવાન શક્તિ તમારી બહુવ રહેવાની ઈચ્છાને મજબૂતારતી નથી જેમ નિદ્રા વખતની સ્થિતિને પાતાનો સંસાર છે તેમજ બહુતાવસ્થાને પણ છે. તો પછી એ બહુ-તાવસ્થાને મહત્ત્વ આપીએ તો સ્વપ્નાવસ્થાને શા શરૂ મહત્ત્વ ન આપવું? અંગેરિકને ને યુરોપીયનો કદેક વાતનો બહુમતના પ્રમાણથી નિર્ણય કરે છે. આમ છે તો પછી સુપુતિ ને સ્વમાવસ્થાનો પણ જગ-તના અનુભવોના નિરાકારણમાં મત આપવાનો હક્ક છે. એ બહુતાવ-

સ્વાના અનુભવો ઉપરથી સ્વમાવસ્થા અસત્ય-અણ્યાય તો તેજ તિષ્ઠત
 પ્રમાણે-સ્વમાવસ્થાના અનુભવો અનુભવાવસ્થાને 'અણુરો' વળી જે સર્વ
 વનરપતિઓ ને પ્રાણીઓ સ્વમાવસ્થામાં છે; તેમના અનુભવ પ્રમાણે અનુભવ
 અનુભવ અવસ્થાનું જન્મત અસત્યજ છે, તો તેમનો અનુભવ પશુ
 યા સાડ પ્યાનમાં ન લેવો? આપણને જન્મતના પદાર્થો અમુક પ્રકારે અને
 આકારે દેખાય છે, તે કીડીને તથા કાઠીને વળી બુદ્ધિજન પ્રકારે અનુભવ
 છે, કદાચ આપણે કહીશું કે માત્ર અનુભવનો અનુભવાવસ્થાનોજ અનુભવ
 પ્યાનમાં લેવો જોઈએ; પરંતુ જે પૂર્વ પુરૂષના અનુભવોને વધાર્યું રીતે
 મદ્ય કહીએ તો અણુરો કે આ સ્વજન્મત અસત્યજ છે. પ્રથમ કદાચ
 કે કારણ શું? આપણા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ જેવા કે કાલકી,
 રવેન્ડર વગેરે તો સ્વજન્મતની સત્યતા બાર દઈને કહે છે; તો પછી
 તેમનેજ અનુભવ અસત્ય કેમ કહેવાય? જરા યાન થઈ વિચાર કરો,
 નિદ્રાવસ્થામાં ઉચ્ચારેલા તેમના મતને તમે વજન નહિ આપો; પશુ
 ખરી પ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં થએલા અનુભવજ તેઓ વર્ણવે છે તેજ મદ્ય
 જનો છે. જે સમયે આ વિદ્વાનોના મુખમાંથી જાનની ધારા વહે કાવ છે
 તે સમયે જે જે મતો તેઓ બધે છે તેજ માત્ર મદ્યતના હોય છે.
 તે સમયે તેમનાં ચેત્તિરોમ ખણ થાય છે, ને જાણે અંગેનપદનું જ્વારનું
 આપણ હોય તેમ અણ્યાય છે. આ સ્થિતિમાં 'આરં', તાર 'રહેતું' નથી;
 આત્મજ્ઞાન, મદ્યભાવ કે જન્મનું અસ્તિત્વ રહેતું નથી. મનુષ્ય જન્મરે
 અનુભવાવસ્થા હોય છે; ત્યારે જન્મના કારણ વચ ત.વ, વચ વેદો, સ્વમાનિત રીતે
 મુર્ચ્છાથી જેમ તેજ નીકળી આવે છે. તેમ નીકળી આવે છે. જે
 સ્થિતિમાં તે બેઠેલા નથી મદ્યન વિચ્છાન ને નહીં હોયો એજ વિચાર
 વધુરી આવે છે. આ પ્રમાણે મદ્યન જાણીનેનાં ખરો અનુભવ, જન્મજાણી
 અસત્યજાણીજ જાણી કરે છે. પ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં આપણે શું કરીએ
 કરીએ? અનુભવ વિષય ઉપર વિચાર કરીએ છીએ, આપણું સર્વ મન અને
 સ્થિતિ ને વિષય ઉપર લાગીએ ડીએ, નાથી મનમાં આ વિષય એક
 તે અનુભવ રહી આવ કે કે અનુભવ યાં આવ છે, અને પશુ
 એ આવે છે કે ને વિષય કી આવ છે ને અનુભવ આપણે અનુભવમાં
 વચ્ચે કરીએ છીએ.

માનસિક નિયમ પ્રમાણે અમુક વિષયનું ચાન થવાને માટે તેની સાથે ધીમે ધીમે વિષય પણ હોવો જોઈએ; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે ત્યારે દેવશાવ મનમાં નથી રહેતો, ત્યારે આત્મજ્ઞાન સ્થિર હોય છે અને ધીમી કરીને ઉચ્ચ સ્ફુરણા ચાલે છે.

ટેનીસન બ્યારે હોર્ડ ટેનીસન રહેતો નથી ત્યારેજ તે કવિ ટેનીસન બને છે; તેજ પ્રમાણે બર્કલી ને લુન પણ ત્યારે અહંભાવ બૂલી ગયેલા હાય છે ત્યારેજ ખરા મહાન જ્ઞાનીઓ તરીકે ઝગડી નીકળેલા છે. કોઈ મહાન વિચાર આપણે પ્રદર્શિત કરીએ તે વખતે તેનું માન આપણે ૧ ખાટી જવું જોઈએ; કારણ કે જે સમયે તે વિચાર સ્ફુર્યો તે સમયે આપણે પોતે નહોતા, એ અહંભાવ રહેતો હોત તો કદિ પણ એ વિચાર સ્ફુર્યો હોતજ નહિ. અહંભાવ નહોતો તેથીજ પરમાત્માએ આપણામાં એ વાત ઉત્પન્ન કરી. આ પ્રમાણે મહાન જ્ઞાનીઓની સમાધિસ્થ અવસ્થા રહી વગાડીને રહે છે કે જગત અસત્ય છે. યુદ્ધમાં પણ શૂરવીરો, જગતની સત્યતા દૂર રાખી અહંભાવ મૂકી દે છે, ત્યારેજ શૂરાં કૃત્ય કરી શકે છે. શરીર ઉપર અનેક શસ્ત્રો આવી પડે છે, લોહી વહે છે; પરંતુ તે વિંધ તેમને જ્ઞાન હોતું નથી, તેએ તો આગળ ને આગળ ચાલુઓ સાને ધસાવજ લાયક છે. આ સ્થિતિમાં દુઃખ એ દુઃખ નથી લાગતું, કારણ શું ? તરણ એજ કે ત્યાં શરીર એ શરીર નથી રહેતું ને જગત એ જગત નથી રહેતું. એ રીતિએજ નેપોલિયન, વૅશિંગ્ટન, વૅલિગ્ટન ને બીજા સમ્રાટો તેઓનાં કૃત્યોથી સાખીત કરી આપે છે કે જ્યારે અહંભાવ હોતો નથી ત્યારે જગત અસત્ય છે, એમ વ્યાવહારિક રીતે અનુભવાય છે.

જગતમાં આટલી બધી સોપાનું અસ્તિત્વ શાથી ચાલે છે ? મન જે સમયે માત્ર સત્યજ્ઞાનમાંજ રહી રહે છે, આત્મા પોતે પ્રશ્નરમય બની લાયક છે; અખિલ વિષયનું ચાન પોતેજ બની લાયક છે, તેજ સમયે આંધા અસત્ય જગતમાં ઉજલવે છે.

‘ ઝ ’ નું ચંભા કરતીવખતે ઈશ્વરમાંજ ધ્યાન પરિવર્તન છે, પોતેજ પ્રશ્નર છે એવું જ્ઞાન ઈશ્વરનું છે. જેમ મૂર્ધ પ્રભાતમાં કે સંધ્યા સમયે રંગો ઉત્પન્ન કરે છે, પાંખો એ બધા રંગોને પેદાશમાં સમેટી લે છે; તેમ

પણે જગતનો પેદા કરનાર ને નાશ કરનાર એક જ છે.

સ્વપ્રાપ્તિમાં તમે વાવ વડુ જુઓ છો, ને વાવ યાગે છે કે આ વાવ વડુ તમને મારી નાખશે; પરંતુ તે વાવ કે વડુ જુઠાં નથી પણ તે પોતે જ તે જા. વેદાત કહે છે કે અમૃતાવસ્થામાં પણ તમેજ દુરભાગી જવાડો છો. તમે પોતેજ સૂર્ય ને તપાવ બન્ને છો. તમારાં જે પ્રિયિષ્ઠ પડે છે તે પણ તમે પોતેજ છો. લીપડ ને પતંગીડાં બન્ને નમિજ છે. જો ના યુદ્ધારથ કરતી વખતે અદેવતાવ એટલે મુખી દુરાગ્રાં તમને જાણ્યે ને તમે કે જેથી નેનો સાક્ષાત્કાર થાય; ને કુદ વિચારે, કામ, મોખ, ભ્રમ, લોભ, મદ, મત્સર વગેરે જડમૂળથી નાશ પામે. જેમ ચર્મ શબ્દના કદેશા દુર્ગા આજે જવાતા નથી, સ્વપ્રવાત થઈ જાય છે; તેજ પ્રમાણે જડમૂળવચ્ચાના અનુભવે પણ સ્વપ્રવાત છે. પરમ સત્ય તો તમારો અદ્વિતીય છે-તમેજ છો તેનાજ સાક્ષાત્કાર કરો.

કેટલાક કોઈક વિચારને જડરૂપ આપવા હચે છે; પરંતુ ખરી રીતે જડ વસ્તુઓનાંજ વિચારરૂપે બચવી એટલે. સૂક્ષ્મ સંસારી સરખામણીમાં તેઓ પ્રલપ્ત સવારને સત્ત માને છે; પણ વેદાંતના મત પ્રમાણે પ્રલપ્ત ને માનવિક સવાર બન્ને અસત્ય છે. આ બન્નેની પણ પેઢી પાર નહીં એટલે, કામજ કે ચાંચિત અને મુખ માત્ર સત્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય ત્યારેજ મર્તિ છે.

એટલે તો છે કે જનારે તો અસ્તિત્વે અનંત એવન એટલે છે. આમ વિચારેજ એકતા નથી, પણ એવન એટલે મું ? એવન એટલે સ્વજ્ઞાનરૂપે ? મુખિત અસ્તિત્વ ? કે અમૃતાવસ્થા ? આ સર્વ માત્ર અત્યાદિપર છે. સત્ય એવન તો તમે પોતેજ છો, તમારો અદ્વિતીય છે, કંઈકેકેકાલ પતં મુખ કદિ લેજવાતજ નથી.

આત્મજ જનાર પણ અને પડું એવન છે તેનો સાક્ષાત્કાર કરી તે આ જડ તેઓ તેઓને તેઓજ તમને લેખવા આવશે. પતંગીડાં જેમ કેવડાં કરે તરીકે પડે છે. તેમ આ જાણે ને મુખે દમતી પાવન પાવન રાજાઓ આ અત્યાદિપર અમૃતાવસ્થા છે.

મર્તિ એ પણ અત્યાદિપર રવાણી કિંકરણ અને જિંદગી રીતે પેદા થાય જલુડાં છે તેઓ લેદ એટલે છે; કાકે જે વખતે આ જાણે

આર દરે તે સમયે તન મનથી તેમાંજ મચી રહે. તમારા આત્મામાં
 તપોવ શકે જાએ. મનસા વાચાને પ્રત્યથી પ્રજ્વલમંત્રનો ઉચ્ચાર કરે.
 મરી રહેતો ને નતેનસમાં આ મંત્રનો જ્વલિ જાગૃત કરે. તમારાં
 યમાં તેના પમદાસ વાગવા દે. તમારા લેહીનાં ધીરે ધીપામાં આ
 ત્રણે મપુર રસ રહે. તમે પોતેજ આદ્યાત્મ સ્વયંજ, તેજના પતુ તેજ,
 મિલ વિધના નિધંતા, પરમ પ્રભુ અને સત્ય સ્વરૂપ થકને રહેશે.
 રિમંદળ, શ્રીહરુવન ને અખિલ પ્રકાંડ તમારાં જ્ઞાન ગાયે ને સુવે
 હિ દાસ થઈ હાથ બેળી તમારી સમક્ષ ઉભી રહેશે. ઓન્ ઓન્ ॥

૨૬-પરિમિતમાં અપરિમિત અથવા સાન્તમાં અનન્ત.*

સત્તારીઓ અને સમજનોના સ્વરૂપે વિરાજતા મારા અનન્ત આત્મા ! આજનો વિષય શરૂ કરતા પહેલાં દુનિયામાં ઘેટાજનો લગભગ કેવા પ્રકારના હોય છે તેમના સંબંધમાં તું બે ચપ્પો જોડવાની જરૂર મળે છે.

દુનિયામાં ઘણાખરા લોકો એવા હોય છે કે તેઓ પોતાના કાનથી સાંભળતા નથી; પણ બીજાનાજ કાનથી સાંભળે છે. પોતાની આંખોથી જોતા નથી પણ, મિત્રોની આંખોથી જુએ છે. પોતાની રૂચિથી રસ-સ્વાદ લેતા નથી, પરંતુ બીજાનીજ રૂચિથી લે છે. આ બધું કેવું વિચિત્ર છે ! હે જગતના માનવીઓ ! દરેક પ્રસંગે તમે તમારીજ આંખોથી જુએ, તમે તમારાજ કાનથી સાંભળો, દરેક પ્રસંગે તમે તમારી પોતાનીજ વિવેકશક્તિનો ઉપયોગ કરો, તમારાં આંખ, કાન કંઈ અમર્યાદા અને ચોક્કસ માટે નથી; પરંતુ ઉપયોગને અર્થેજ છે.

એક દિવસ 'રામ' એક મહોત્સવામાંથી પસાર થતો હતો, તેવામાં ત્યાં તેને એક ગુહસ્થનો મેળાપ થયો તેણે 'રામ'ને કહ્યું: "તમે આવો પહેરવેશ કેમ પહેરો છો ? આવો પહેરવેશ પહેરવામાં તમારા શો હેતુ છે ? તમે અમારું ધ્યાન શા માટે ખેંચો છો ?" 'રામ' આવા લોકો તરફ હસેશ્યાં હસ્યા કરે છે. 'રામ' કહે છે કે જો તમને હિંદુ સાધુઓના પહેરવેશથી આનંદ પડતો હોય તો તમારા આનંદથી મને આનંદ થાય છે.

તમારું મંદહાસ્ય એ મારું મંદહાસ્ય છે.

પણ મહેરબાની કરી યોગ્ય રસ્તે જાઓ. જો વર્તમાનપત્રો કોઈ પણ

* સુવર્ણ-પત્રોમાં " ધી પ્રેટ પ્રાસંગિક ગ્રંથમાં તા. ૧૦-૧-૦૩ ને દિવસે અપ્રમેય આત્મ.

મ. જુલની વાર્ષિકમાં અથવા વિદેશમાં એક પણ સ્થાન હોય તો સમસ્ત વનસંભાર તે મંચુર કરી શકે છે.

આ વર્તમાનપત્રો આમ હોય છે અને બીજા વર્તમાનપત્રો તેમ હોય છે તેમજ લોકો કહ્યા કરે છે. પણ વર્તમાનપત્રોના લખાણોના મૂળ આપણે શું છે ? સામાન્ય રીતે ઉપદેશો અને શ્રીઓ વર્તમાનપત્રોના અભરપત્રો હોય છે. એ બધી બીજા કંઈ વિદ્વાન લેખકને હાથે નહિ પણ હલદી પંક્તિના અભરપત્રોના હાથથી લખાએત્રી હોય છે. તે કોઈ શહેર-ફાજલાર જેવાં નેટો માણસ, બીજા કોઈ માણસનાં વખાણ કરવા લાગે, અથવા લોકમાં ખ્યાતિ પામેલો કોઈ માણસ કોઈને માન આપે તો બીજા બધા લોકો પણ તેમજ કરવા મંડી પડે છે. આ કંઈ સ્વતંત્રતા ન કહેવાય; હરેક પ્રસંગે તમારા પેતાના કાનનો તેમજ તમારી પેતાની આંખોનો ઉપયોગ કરવા એક સ્વતંત્રતાનો અર્થ છે.

તે માણસે 'શમને પૂછવું હતું કે 'તમે આવો પહેરવેશ કેમ પહેરો છો ?' તેને 'શમે' જવાબ આપ્યો કે 'લાઈ; મને કહો કે મારે આ રંગનું નહિ ને કોઈ બીજાનું રંગનું વસ્ત્ર શા માટે પહેરવું ? આનું બદલે 'શમે' શા માટે કાળા કે ધોળા રંગનું વસ્ત્ર પહેરવું જોઈએ ? મોદેરબાની કરીને જોવું કોઈ કારણ મને કહો કે એમા તમને શો દોષ જણાય છે ?' તે કોઈ પણ દોષ જણાવી શક્યો નહિ, અને તેણે કબૂલ કર્યું કે મારા રંગીન વસ્ત્રનાં બંધુજી તમારૂં રંગીન વસ્ત્ર પણ તમને અત્યુત્કૃષ્ટ છે મારા વસ્ત્રની પેઠે આ તમારૂં વસ્ત્ર પણ તાલ વડાથી તમારૂં રહ્યું કરે છે બીજા રંગની માફક આ રંગ પણ સરસ છે. કોઈ પણ વસ્ત્ર જોયો તો તેને કોઈ ને કોઈ રંગ તો હશેજ કાળે રંગ હશે તો તે પણ એક - ન છે ધોળા પણ એક રંગ છે અને ગુલાબી પણ રંગ છે. વસ્ત્રને કોઈ પણ ક્ષતનો રંગ તો હોય છેજ, રંગ વગર તે કોઈ શકેજ નહિ.

'શમે' તેને કહ્યું કે તમે તમારા પ્રતિ, તેમજ તમારી આંખો અને તન પ્રતિ દયાળુ થાઓ તમે તમારી આંખોનો અને કાનનો ઉપયોગ કરો અને ત્યાર પછીજ તમે નિષ્ણય ઉપર આવો. તમે બીજાઓએ કરેલા નિર્ણય પકડી બેસો નહિ. તમે બીજાના અભિપ્રાયથી લેવાઈ જાઓ નહિ. બીજાના અભિપ્રાયથી લેવાઈ જવાની નબળાઈથી બેઠલા તમે

દૂર રહેશે. તેટલાં તમે સ્વતંત્ર બનશો.

તમે તમારા કાનથી, તમારીજ બુદ્ધિથી અને તમારીજ તુલના શક્તિથી આ ભાષણ સાંભળો, એવી 'રામ'ની ઇચ્છા છે. જો તમે આ ભાષણો બરાબર ધ્યાનપૂર્વક સાંભળશો, તો 'રામ' તમને ખાતરી આપે છે કે એથી તમને અત્યંત લાભ થશે. ઉદ્ધેગ, ભય અને દરેક ભતના ઉપદ્રવથી તમે મુક્ત થશો.

લોકો કહે છે કે સર્વેને માત્ર ધનજ નોંધજો છીએ; પણ ભાઈ તે ધન શા માટે નોંધજો છીએ? તમે તે ધન સુખનેજ માટે ઇચ્છો છો, બીજા કશાને માટે નહિ; છતાં તે ધનથી સુખ મળતું નથી. તમને સુખ મળે એવી તો અહીં એકજ વસ્તુ છે. કેટલાક એમ કહે છે કે અમે એવાં ભાષણો સાંભળવા માગીએ છીએ કે જે અમારા હૃદયમાં સારી છાપ પાડે અને ઉઠી બસર કરે—અર્થાત્ અમે એવાં ભાષણો સાંભળવા માગીએ છીએ કે જે અમને તત્કાળ અને પ્રત્યક્ષ ફળ આપે. તમે કંઈ બાળકના જેવા ન થશો. કોઈ પણ બાળક આગળ એકાદી મહોર કે ચક્ર રપારાનો કકડો ધરશે તો તે બાળક બેમાંથી ચક્રરપારાનો કકડો લેશે, કે જેને ખાવાથી તેજ વળતે તેનું મોં ગળ્યું થાય. તે કંઈ સોના રૂપાનો કકડો લેશે નહિ. તમે પણ તે બાળકના જેવા ન થશો.

કેટલીક વખત ભાષણો અને વક્તૃત્વ એ તાત્કાલિક અસર કરે તેવાં હોય છે; પણ તે માત્ર ચક્રરપારા જેવાંજ હોય છે. એમાં કોઈ ભતની બાધુની અસર હોવી નથી. અહીં તો એક એવી વસ્તુ છે કે જે તમારા ઉપર બાધુની ચિરસ્થાયી અસર કરશે. લોકો યુનિવર્સિટીઓમાં અને પ્રોફેસરોમાં ત્યાંના પ્રોફેસરો અને ઉપદેશકોના ભાષણો કલાકે કલાકે સાંભળે છે, પણ ત્યાં પ્રોફેસરો વક્તૃત્વશક્તિ ખતાવતા હોય અથવા તો વક્તૃત્વ કળાના નિયમોને અનુસરતા હોય એમ કંઈ જણાતું નથી. પ્રોફેસરો સામાન્ય રીતે ધીમે ધીમે, શાંતિથી અને વિચારી વિચારીને પોતાના વિદ્યાર્થીઓ આગળ ભાષણો આપે છે; પણ વિદ્યાર્થીઓએ તેઓનો એકે એક શબ્દ શ્રદ્ધા કરવોજ નોંધજો. પછી તે પ્રોફેસરોમાં વિદ્યાર્થી ઉપર તત્કાળ અસર કરે એવી ઈશ્વરી શક્તિ હોય કે ન હોય; પણ વિદ્યાર્થીઓએ તે તેઓના મોંમાંથી નીકળતા દરેકે દરેક શબ્દ ઝીલી લેવા નોંધજો.

આ પ્રમાણે આને 'શમ' પણ દુનિયાને કહે છે કે જેવી રીતે વિદ્યા-એ આદેસરેના શબ્દો સાંભળે છે તેવીજ રીતે દુનિયાએ પણ 'શમ'ના શબ્દો સાંભળવા બેઠીએ. તમે કદાચ એમ કહેશો કે આ શબ્દો આઠ-રના છે; પણ હા, એ વખત હવે આવે છે કે ક્યારે....^૧

સાન્તમાં અનન્ત એ આજ સત્રિની ચર્ચાનો વિષય છે. જ્ઞાનને લોક-માં કરવું એ દુર્ઘટ છે; અને તેમાં પણ વળી તત્ત્વજ્ઞાનને લોકપ્રિય કરવું તો ઘણુંજ દુર્ઘટ કામ છે. સોક્રેટિસના શબ્દો સંપૂર્ણ રીતે ખરા છે "જ્ઞાન એ સદૃશ્ય છે." અંતે આ એક એવો વિચાર છે કે જે આખી ભવમય ઉપર સત્તા લેવાયશે. એજ જ્ઞાન છે કે જે મનુષ્ય બાદ ઉપર ત્યાં લેવાયે છે. એ એજ જ્ઞાન છે કે જે કર્મમાં રૂપાન્તર પામે છે. કોને ખબર? તૈયાર થએલું બેઠીએ છે, પણ તે તૈયાર થએલું લાંબો વખત કાતું નથી. 'શમ' તમને એવું જ્ઞાન આપે છે કે જે તમને કર્મની અનંત પ્રિયતામાં દેશી નાખશે. એને લોકપ્રિય કરવું એ મુશ્કેલ છે, તોપણ આ કિંમત અને અધરા વિષયને જેમ અને તેમ સરળ કરવા અમે બનતો છાસ કરીશું.

દુનિયામાં તમને જે નાનામાં નાની વસ્તુ જણાય તેમાંથી આપણે કદાચ શરૂઆત કરીશું. એક ખસખસતો અથવા રાઈનો દાણો અથવા કમારી મરજીમાં આવે તેવું કોઈ પણ બીજ કયો. આ બીજ ઘણુંજ નાનું છે, એને હથેળીમાં મૂકી મો આગળ ધરો. આ બીજ શું છે તે આપણે જરા તપાસીએ.

જમીનમાં આ બીજને ધાવેલ ત્રણ દોડા વખતમાં તેમાંથી સુંદર પાનવાળો એક છંદ થશે, અને અમુક સમયે એક બીજ આપણને હબરો બીલાં બીજ નાખશે. આ આપણને મળેલા હબરો બિયા પાછાં વાવી દો અને તેમાંથી આપણને તેજ વ્યવસ્થા પાછા લાખે બિયા મળશે. વળી તમે પાછા લાખોએ વાવી દો અને તેમાંથી પાછા કરોટો બિયા મળશે.

૧ રમ આ વખતે તદ્દન રાગ થઈ ગયા હતા, અને એવા વિચારમાં ગત થાય થઈ ગયા હતા કે આખી દુનિયા ભરે એક વખત આધ્યાત્મિક ઇવનિય ક્રમ માંથી તુલિત્વન પાન કરશે અને જે અતિમ સ્થાને 'શમ' દર્શાવી ગયા હતા તેજ માનવ વ્યતિત્વ નિર્માણ-સ્થાન બનશે.

આ શો સમસ્યાર ? તે મૂળ બીજ કે જેનાથી આપણે સરખાત કરી હતી તે હવે ક્યાં છે ? તે તો આ જમીનમાં નાશ થઈ ગયું છે. તે હવે હવું નહોતું થઈ ગયું છે, પણ તે બીજમાંથી તેજ જાતનાં લાખો અને કરોડો બીજ હવે આપણે પ્રાપ્ત કર્યાં છે. આ મૂળ બીજ કે જેનાથી આપણે આરંભ કર્યો છે, તેની અંદર કેવું અનન્ત સામર્થ્ય, કેવી અનન્ત શક્તિ ગુણવૃત્તિ તિરોબાવ પામીને રહેલી હતી !

હવે પાછો એક પ્રશ્ન ઉઠે છે કે, “આ ખસખસતું અથવા રાંધેલું બીજ છે, એમ કહેવામાં તમારો શો આશય છે ? માત્ર બીજનો આકાર કદ, વજન અને ગંધ જ કહેવાનો આપનો ભાવ છે; પરંતુ “તેના જેવી બીજ અનેક આદૃતિઓની ઉત્પત્તિનું સ્થાન” એવો. પણ બીજો અને ખરો અર્થ તેનો ખરો કે નહિ ? “વજનમાં, રંગમાં, વાસમાં અને સ્વાદમાં એ મૂળ બીજના જેવુંજ આપણે એક બીજું કૃત્રિમ બીજ ખનાવીએ, પણ તે કદિ મૂળ બીજ જેવું નહિજ નીવડે. તે તો એક સમકક્ષ જેવુંજ થશે. આવી રીતે આપણે જોઈએ છીએ કે બીજ શબ્દમાં આંતર અને બાહ્ય એમ બે અર્થ રહેલા છે. આદૃતિ, કદ, વજન અને તેના જે જે ગુણો આપણે આપણી જ્ઞાનેન્દ્રિયોથી જાણી શકીએ, એ તો બીજ શબ્દનો બાહ્ય અર્થજ છે; અને અનંત સામર્થ્ય અને અનંત અપ્રકટ શક્તિ એ બીજની આદૃતિમાં ગુપ્ત રહેલ હોવાથી એ બીજનો આંતર અર્થ, અનંત અને અજ્ઞાત વસ્તુ એવો છે. એજ રીતે આપણે હરેક પદાર્થમાં સાન્ત અનન્તતા જોઈ શકીએ છીએ. હરેક હૃદયની આદૃતિમાં અનહદ સામર્થ્ય અને અનહદ અનુદ્યુત શક્તિ, અનહદ ઉત્પાદક શક્તિ રહેલી આપણે જોઈ શકીએ છીએ; અને એ આંતર અનન્તતા, તેજ એ બીજ શબ્દનો ખરો અર્થ છે, તેની બાહ્ય આદૃતિ એ કંઈ તેનો ખરો અર્થ નથી. જો એજ ખરો અર્થ હોય તો પછી તેના બાહ્ય આકારના નાશની સાથેજ આ અનન્ત અનુદ્યુત શક્તિ, આ અનેક ઉત્પાદક શક્તિ પણ નાશ પામવી જોઈએ; પણ તેમ બને છે ખરું ? આ બીજનું બાહ્ય સ્વરૂપ જમીનમાં સડીને નાશ પામે છે, પણ શું તે બીજમાં રહેલી અનંતતા પણ નાશ પામે છે ? ના, ના, એ તો જરાએ નાશ પામતી નથી. એ અનંતતાને વિનાશજ કેવી રીતે થઈ શકે ? એનો

નાશ તો કદિએ થયોજ નથી. પ્રથમ બીજમાંથી ઉત્પન્ન થતી હલારમી વખત ઉત્પન્ન થએલા બીજ આપણે જોઈએ. એ બીજને પાતું નામે.

પણ તેને જોઈએ કે એ પ્રથમ બીજના જેવીજ આ બીજમાં પણ પ્રકાશની અનન્ત શક્તિ રહેલી છે. આ કાચની વખત ઉત્પન્ન થએલા બીજની અંદર પણ મૂળ બીજના જેવીજ અપરિણિત અનુકૂળ ઉત્પાદકશક્તિ રહેલી છે.

આ પ્રમાણે બીજની અંદર રહેલી અનન્તતા જોઈએ એ 'બીજ' ચંદ્રનો ખરો અર્થ છે એ હવે આપણે જાણ્યું છે. આ અનન્તતા જેવી મૂળ બીજમાં પ્રથમ આપણે જોઈ હતી, તેવી ને તેવીજ તે મૂળ બીજમાંથી હલારમી વખત ઉત્પન્ન થએલા બીજમાં પણ કાયમ રહેલી આપણે જોઈએ છીએ. અને હલારમી વખત ઉત્પન્ન થએલા બીજમાં પણ તે તેવી ને તેવીજ કાયમ રહેશે. એ ઉપરથી હવે આપણે સમજી શકીએ છીએ કે બીજની અંદર રહેલું અનન્ત સામર્થ્ય અને અનન્ત ઉત્પાદન શક્તિ એ અવિકારી અને અવિનાશી છે, તે કદિએ નાશ પામતું નથી. બીજનું બાહ્ય સ્વરૂપ નાશ પામશે, પણ તેનું આંતર સ્વરૂપ કદિએ નાશ પામતું નથી.

આ પ્રમાણે બીજનો આત્મા કે જેને હું બીજની અંદર રહેલી ખરી અનન્તતા કહું છું, તે કદિએ નાશ પામતો નથી; તે કદિએ વિખર પામતો નથી; તે ત્રિકાલમાં નિરન્તર એકજ સ્વરૂપ રહે છે.

આ પ્રમાણે આપણે જોઈએ છીએ કે 'બીજ' એ વસ્તુનો ખરો અર્થ કે જેને હું ચિત્ત-અથવા બ્રહ્મા કહું છું, તે કદિએ ફીણ થતો કે વૃદ્ધિ પામતો નથી. સારંચમાં બીજનું ખરું સ્વરૂપ કાઢે, આજે અને સર્વદા તેનું તેજ છે. તે અપરિણિત છે; તે અનન્ત છે; નાશની સાથે તેની અનન્તતાનો નાશ થતો નથી. તે અવિનાશી છે; તે અવિકારી છે; તેની અંદર વૃદ્ધિ કે છય કાંઈ પણ થતું નથી.

(કંઈ પણ પુનરુદ્ધિ થતી હોય તો 'સમ'ને તેને માટે લખા કર્યો. કારણ કે 'સમ' બોલે છે કે પુનરુદ્ધિ એ કેટલીક વખતો જરૂરની છે.)

જેને પ્રોટોઝા અથવા પ્રોટોપ્લાઝમના નામથી અંગ્રેજીમાં જોળખવામાં આવે છે એવા આદ્યમૂળ જંતુઓ કેવી રીતે વિકાસ પામે છે તે તેને

હો છે ? ભૌતિકશાસ્ત્રીઓના કહેવા પ્રમાણે તે સૂક્ષ્મ જંતુઓ દિધા-
રણથી-તેના બળે કદાચ યનાથી વિકાસ પામે છે. આ દિધાકરણ સ્વા-
ભવિક રીતેજ થાય છે. એવા એક સૂક્ષ્મજંતુના તીવ્ર સ્પર્શને બરાબર
સરખા ભાગ કરે; પછી તેનું શું થયે ? કહેશે કે આવું કરવું એ
સરખા છે. કેાંઈ પણ માણસનું દિધાકરણ કરીએ-તેના શરીરમાં કદારી
ગરીને બે તેના બે ભાગ કરીએ તો તે માણસ મરી જાયને. આવીજ
રિતે તે સૂક્ષ્મ જંતુના બે ભાગ કરીએ તો તે પણ જરૂર નાશ પામે,
પણ અહીં બેતાં તે તેમ નથી. તે સૂક્ષ્મ જંતુના બે ભાગ કરતાંજ
તે તો ઉલટો એકનો બે બને છે. આ એક પરમ આશ્ચર્ય છે !
તેના બે ભાગ કરે એટલે તે એકાંથી બે થવાના; અને તે પણ પ્રથ-
મના જેટલાજ મોટા ! વળી આ બન્નેને લઈને તેના બે બે વિભાગ કરે.
વળી તે પ્રત્યેકના બે બે વિભાગ કરે. આવી રીતે કરતાં તમે જોશો કે
તેનો નાશ થવાને બદલે બળમાં અને વેગમાં મૂળ જંતુના જેવાજ
તમારી પાસે અસંખ્ય જંતુઓ થયે ! તમે તેની જેટલી સંખ્યા વધારવા
પાશો તેટલી વધારી શકો. આ કેવું આશ્ચર્ય ! કેવું આશ્ચર્ય !

તમારી આજળ જે જંતુ છે તેનો આકાર અને શરીર તમે જુઓ
છો. સૂક્ષ્મજીવ એ શબ્દનો હું બાહ્ય અર્થમાં ઉપયોગ કરું છું તે
જંતુનો આકાર, તેનું શરીર, તેનું કંક, તેનું વસ્ત્ર, તેનો રંગ વગેરે
તેના શરીરનું બંધારણ એજ તેનો બાહ્ય અર્થ છે. એનું સત્ય સ્વરૂપ
તે તેની આંતર શક્તિ છે. આંતર તેજ, આંતર ચેતના એજ સૂક્ષ્મ જીવનો
ખરો અર્થ છે. બાહ્ય સૂક્ષ્મજીવને મારી નાખો, તેના શરીરનો નાશ
કરી નાખો; પણ તેથી કંઈ સત્ય જીવન-આત્મા અથવા તમે બે તેને
ચતન્ય કહેવા હો તો તે ચેતન્યનો નાશ થનાર નથી તે તો જેમનું તેમ
સહાધન એક રૂપેજ રહે છે. શરીરને બદલ્યા કરો, શરીરનો નાશ કર્યા
કરો, પણ શરીરના નાશથી તે સત્ય ચેતન્યનો કદિ પણ નાશ થતો નથી.
શરીરનો નાશ થવાથી તો માત્ર આકારનોજ નાશ થાય છે.

જંતુઓ ! એ અમરતા એજ તમારું સત્ય-દિવ્ય સ્વરૂપ છે. એ બાહ્ય
જીવને લાખો અને કરોડો બધા કરી શક્યા, પણ તેના શરીરની અંદર
શુદ્ધ રહેલું એ સત્ય ચેતન્ય તો તમનું તેમ અને ત્યનું ત્યાંજ છે !

શાન્તમાં અનન્ત તે એવું છે ! વિનાશીમાં અવિનાશી તત્ત્વ તે એવું !

દુવે પ્રકાર એ ઉદાહરણ છે કે જ્યારે ચરીર અનેક ચત્તં બાધ છે, ત્યારે શું તેની એટ તેની અંદર રહેલી અનંતશક્તિ પણ અનેક ચત્તી બાધ છે ! શું તેની સંખ્યા પણ વધતી બાધ છે ? ના, એ શક્તિ કે તેની સંખ્યા વધતીએ નથી અને ઘટતીએ નથી. આ દૃશ્ય ચરીરની અંદર રહેલી તે સત્ય અનંત વસ્તુ તો કોઈ રીતે વિકાસ પામતી નથી ! તે કોઈ રીતે વધતી પણ નથી અને શોષ પણ ચતી નથી. તે તો સદા તેવી જ રહેલી એકસ-એક તરફેણ રહે છે.

એક દ્રાવ આપી પેટાંતની દૃષ્ટિએ આનો ખુલાસો કરીએ.

એક નાનું બાળક હતું, જેને પહેલાં કદિ દર્પણ કે ખાડવામાં આવ્યું નહોતું. તમે જાણો છો કે હિંદુસ્તાનમાં નાના બાળકને કદિ દર્પણ નથી દેખાડતા. એક દિવસે તે બાળક પુંટળીએ ચાલી પોતાના પિતાના દિવાનખાનામાં ગયું. ત્યાં બીતે ટેકવીને દેવંય ઉપર મૂકેલું એક દર્પણ હતું બાળક તે દર્પણ પાને વાળ પડેલું, એટલે જુએ મમક ! તે દર્પણમાં એક નાના સૂરખા બાળકનો દેખાવ તેની નજરે પડે છે. બાળકે દુનિયા બાળકે તરફ વધારે જોયા છે. નમારામાંથી કાઢીને બાળક દોષ તો તેને તેડીને કોઈ વ્યવસ્થા તમે તમારા નિયમે ત્યાં જશે તો તમે ત્યાં તમારા મિત્ર સાથે વાતચીત કરવા લાગશે, એટલામાં તો બાળક દગ્ગા બાગે સાથે બાઈબી કરી લેશે પેલા બાળકે પોતાના જેવડું એક બાળક તે દર્પણમાં જોયું એટલે તરતજ તે દર્પણ તરફ ધતી ગયું. એમ થવાથી તરતજ દર્પણ મોઢેડું બાળક પણ તે બહાનના બાળક તરફ ધતી જાયું. બાળક તો બહુ નાનું થવા લાગ્યું કે દર્પણનું બાળક મારું બાઈબી છે, અને મારી પેટ તે પણ અને ચાડાય છે તેઓના તાક એકબીજાના તાક સાથે અડધાં બાળકે પોતાનું તાક દર્પણને અડધાનું, બાઈબી દર્પણ મોઢેડા બાળકે પણ પોતાનું તાક તાનું ધરું નાવી રીતે એક બીજાનાં તાક એક બીજા સાથે અડધાનું અડધું, ત્યાર પછી તેઓને એક બીજાને દોષ એક બીજાના દોષ સાથે અડધાનું વધી બાળકે પોતાના દાઘ ચાટલા ઉપર મૂક્યા, એટલે દર્પણના બાળકે પણ બાઈબી દાઘથી દાઘ મિલવવા જતું દોષ તેવી રીતે પોતાને દાઘ બહાનના

બાળક તરફ લંબાવ્યો; પણ તે બાળકે જેવો પોતાનો હાથ તે દર્પણ ઉપર મૂક્યો, કે તરતજ તે દર્પણ જમીન ઉપર પડ્યું અને બાળકને બે કડકા થઈ ગયા. હવે પેલા બાળકને તેમાં એકના બદલામાં બે બાળકો જણાયાં. તેની માતા જોઈતા ખંડમાં કામ કરતી હતી, ત્યાંથી ચાટકું ભાગ્યાને અવાજ સાંભળીને પોતાના પતિના ખંડમાં દોડી આવી, અને જોયું તો માત્રમ પડ્યું કે પોતાનો પતિ ત્યાં નથી; પણ બાળકે દિવાનખાનામાં પડેલી વસ્તુઓની ભાંગફોડ કરવા માંડી છે. ચાટકું ભાગી નાખેલું જોઈને જાણે હાથમાં ટીપી નાખશે એવી રીતે ધમકાવતી તેણી તેની પાસે આવી, પણ તમે જાણો છો કે માતાનો ગુસ્સો તો ધમકાવવા પૂરતોજ હોય છે એમ બાળક પોતાના અનુભવથી જાણે છે. જેથી તે આ શું કર્યું? તું આ શું કરે છે? વગેરે માતાના ધમકીના ચાટકી બાળક જરાએ ન રહ્યું બાળકને આ ચાટકો ધમકીના નહિ પણ ઉલટા સવળા લાગ્યા. તેણે જવાબ આપ્યો:—“મા ! જો, જો, આ મેં બે બનાવ્યાં, આ મેં બે કર્યાં.” આ પ્રમાણે આ બાળકે એક બાળકમાંથી બે બાળક કર્યાં. મોટી ઉમ્મરનું થતાં પહેલાંજ આ બાળક તો બે બાળકોના પિતા થયું! તેનું કહેવું સાંભળી માતા હસી પડી અને બાળકને ઉચકીને પોતાના ખંડમાં લઈ ગઈ.

તમે પેલા દર્પણના બે કડકા ઉપાડી ર્યો; અને તેને એમને એમ ન રહેવા દેતાં બેના ચાર કડકા કરો એટલે તમને તેમાં ચાર બાળકો જણાશે. એ નાનું બાળક દર્પણના ચાર કડકાના અડકડા કરીને આડ બાળક ઉત્પન્ન કરી શકશે. આવી રીતે મરજીમાં આવે એટલાં બાળકો ઉત્પન્ન કરી શકાય; પણ એક પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે, દર્પણના કડકા કરવાથી તે ખરી વસ્તુમાં, તે ખરા બાળકમાં કંઈ વધારા થાય છે ખરી? તેમાં તો કંઈ પણ વધારો કે ઘટાટો થતોજ નથી. વધારો અને ઘટાટો તો માત્ર પેલા દર્પણના ટુકડાઓમાંજ થાય છે. દર્પણના ટુકડાઓમાં જે તમે વધારો જુઓ છો તે વધારો કાંઈ બાળકમાં નથી, બાળક તો તેમનું તેમજ છે, અપરિમિતમાં કેવી રીતે વધારો થઈ શકે? અને જો થઈ શકે તો તે અપરિમિતતાનું નામ અનંતતાજ નહિ. જોય પ્રમાણે ઘટાડો પણ કેવી રીતે થઈ શકે? જો થઈ શકે તો તેનું

નામ પણ અપરિમિતતા અને અનંતતાજ રહિ.

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ જંતુનાં દિધાકરણના સંબંધમાં પણ વેદાંતને શુદ્ધસા એજ છે કે જ્યારે તમે એક મૂક્ષ જંતુ હઈ તેના બે વિભાગ કરો છો, ત્યારે તેનું શરીર કે જે બરાબર પેંદા હર્પણના બેબુંજ છે તેના બે વિભાગ થાય છે ખરા; પરંતુ તે સૂક્ષ્મ જંતુના શરીરના વિભાગ કરવાથી કંઈ તેની આંતર શક્તિ-તેની આંતર વાસ્તવિક અનંતતા-તેનું, આંતર ચેતન્ય-તેનો અંતરાત્મા અથવા તમને યોગ્ય લાગે તે તેને નામ આપો તેના કોઈ પણ રીતે વિભાગ થતો નથી. જ્યારે સૂક્ષ્મ જીવનાં શરીરોના વધારે કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે સૂક્ષ્મ જીવમાં રહેલી જે સત્ય શક્તિ, જે સત્ય દિવ્યતા તેમાં કોઈ પણ જાતની વૃદ્ધિ થતી નથી; તે તો તેમની તેમજ રહે છે. શક્તિ પેંદા ખરા બાળકના સમાન છે અને તે સૂક્ષ્મ જીવનાં શરીરો પેંદા હર્પણના કદમ જેવા છે. જ્યારે તે સૂક્ષ્મ જીવનાં શરીરોના ભાગ, તેના પણ ભાગ અને વળી તે ભાગના પણ ભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેની અંદર રહેલી જે અવિકાર્ય અનંત શક્તિ છે, તે આ હબરો અને લાખો શરીરોમાં એકરૂપી રીતે આવિર્ભાવ પામતી આવે છે. તે પોતાનું પ્રતિબિંબ અને આસાદ પાડવા કરે છે, છતાં પોતે તો તેને તેજ રહે છે. તે એકજ છે, તે દ્વેત નથી, તે બહુ નથી, તે સ્વમેવાદિત્વ છે. અહા! કેવું પરમ આશ્ચર્ય! અહો! કેવો આનંદ! આ શરીરના ભાગ કરો, આ શરીરને છેદી નાખો અને છતાં હું છેદાતો નથી! હું મરતો નથી! માટે સત્ય આત્મા, મારે ન્ય રૂપ તો મળે પામતુંજ નથી. આ શરીરને જાણે આમને આમ જીવતા બાગી નાખો તમારી મરજી. આવે તેમ તેનું કરો, પણ તે આત્માને કોઈ જાતની આંચ નાવવાની નથી. તમારૂં વાસ્તવ સ્વરૂપ-તમે પોતે અપરિમિત અને અનંત છો તેનો તમે સ્વાનુભવ કરો, તે તને લાણી જે હણે મનુષ્ય પોતે પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ લાણે છે, તેજ હણે તે નિર્ભય થાય છે. હરેક ભય-વિષ્ણ હરેક વ્યાપિ એ સૌથી તે પર થાય છે, મારે તેને જાણે અને તે રૂપ થાણે.

અહા! આ કેવું આશ્ચર્ય છે કે તે એકજ અનંત શક્તિ આ

ચરીરમાં, આ જાંબી દ્રવ્ય વ્યક્તિઓમાં, આ જાંબી દ્રવ્ય આકૃતિઓમાં પ્રકાશે છે ! અહા ! તે હું છું. તે હું છું. તે અનંત જોવો હું જ મહાન વક્તાઓનાં ચરીરમાં, મહાત્માઓનાં તનુમાં, તેમજ અધમ જંતુઓનાં શરીરમાં આવિર્ભાવ પામું છું ! અહા કેવો આનંદ ! હું અપરિમિત ચરીર નહિ પણ અપરિમિત અનંત આત્મા છું. આ સત્યનો અનુભવ કરે અને સ્વતંત્ર બને. આ કેવળ સામ્યોજ્ય નથી. આ કેવળ કાલ્પનિક વાતોજ્ય નથી, પણ સત્યનું પણ સત્ય છે. તે પરમ સત્ય, તે સત્ય શક્તિ કે જે તમે છો તેનો અનુભવ કરો. તમે અનંત છો એનો તમે અનુભવ કર્યો કે તદ્દન તમે હરેક આપત્તિ અને વિખતી મુક્ત થઈ જશો.

ધારા કે જગતમાં હજારો દર્પણો છે; એમાંનું એક કાચું છે, એક સફેદ છે, એક સાતું છે, એક પીત્તું છે, એક લીલું છે, એક બાદામીય છે, એક અંતર્ગત છે, એક પાસાવાનું છે, એક દરદર્શી છે, તે એક સમીપ છે. આવી રીતે ઘણી ઘણી વ્યતનાં દર્પણો ચારે તરફ છે. એક માત્ર તે જમાંના મધ્યભાગમાં હશે છે, તેનું દર્પણોમાં પ્રતિબિંબ પડે છે. એક દેહાણે એક સત્તા દર્પણમાં ને પાતાને સત્તા દેખે છે, એક દેહાણે પીએ દેખે છે, એક દેહાણે કાળો દેખે છે, અંતર્ગત દર્પણમાં તો તે પાતાને લોકાન આકાર જુએ છે. બાહ્યગત દર્પણમાં વળી પેટ પડીને દેખવું પડે એવો પાતાને વિરૂપ થએલો તે જુએ છે, આવી રીતે અનેક પ્રકારના આકાર અને રૂપમાં તે પોતાનેજ સંદેશ જુએ છે; તેમ આ જ્યાં જિજ્ઞાસિ જિજ્ઞાસુ સ્વરૂપોમાં માત્ર એક અતેદ-અવિદ્યાર્થી-અચળ અને અદ્વિતીય સત્ય સંદેહુ છે તેને તમે જાણો અને સ્વાનંદ બને. તેને તમે જાણો અને તમારા ચોક્ક અને મેઘને નિર્મૂળ કરો. તમારું સત્ય-દિવ્ય અને અનંત સ્વરૂપ, કે જે આ જિજ્ઞાસુ જિજ્ઞાસુ કાચમાં આવિર્ભાવ અને રૂદ્ધિ પામે છે; તેનો આ વિરૂપ અને બેદાનપણ સાથે કાંઈ પણ જાણના સંગ્રામ નથી જિજ્ઞાસુ તો માત્ર તમારા ચરીરમાંજ છે. આ જ્યાં ચરીર અને મન બુદ્ધી બુદ્ધી વ્યતના કાચ સમાન છે. એક ચરીર દરદર્શી કાચના જેવું, તે એક ચરીર પાશ્વર્યા કાચના જેવું; એક ચરીર સફેદ કાચના જેવું, તે એક ચરીર અતર્કક કાચના જેવું અને એક જ્યાં જ્યાં કાચના જેવું. આવી રીતે જુદા જુદા ચરીરો જુદા જુદા કાચના

ઉત્પન્ન થાય છે; છતાં પણ મૂલ વાસ્તવિક ઇવતો તેનો તેજ રહે છે, અથવા જેવી રીતે દર્પણ કુટ્ટી બાજુ છે તોપણ 'તે સત્ય જાળકના કકડા થતા નથી; તેજ રીતે ત્યારે માલુસ મરી જાય છે ત્યારે તે પોતાની પાછળ બે સંતાન અને કેટલીક વખત તો ઠગન ઠગન સંતાન મૂકી જાય છે; કેટલાક અંગ્રેજોને દિંદુસ્તાનમાં રહેનાર અંગ્રેજો હિન્દુઓને દોડી દોડી સંતાન હોય છે. એ પાછા મરી જાય છે ત્યારે પોતાની જગ્યાએ મરી જાય છે અને તેમાંથી બે, ચાર, આઠ અને તેમાંથી કાળે કરીને હજારો બીજો થાય છે, તેવીજ રીતે સૌ અને પુરુષનાં જોડાંઓમાંથી તેજ જાતનાં કુટુંબ; એટલુંજ નહિ પણ હજારો અને લાખો જોડાં વૃદ્ધિ પામે છે. અહીં આના સંબંધમાં વિસ્તારથી કહેવાનો અવકાશ નથી. આ એક બાબતમાં તો માત્ર તેની રૂપરેખાજ આપી શકાય.

વેદાંતે કહે છે કે જેવી રીતે પીજ, સૂર્યમ ઇવ અને કાચના સંબંધમાં છે; તેવીજ રીતે તમારા સંબંધમાં પણ છે. આપ પુરુષ અને આદ્ય સૌનું જોડું થાઓ પાંચું; અને તેમાંથી-ધારો કે બાઈબલનો આદમ અને ઈવ નામનાં જોડાંમાંથી-આ જગતની સહજ માનવસૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ.

અહીં ફરીથી તમને વેદાંત કહે છે કે આ દૃશ્ય પ્રપંચનું નાના-પણું એ તમારા ખરા આત્મસ્વરૂપમાં કંઈ પણ વૃદ્ધિ કે ન્યૂનતા ફરી થકતું નથી. તમારી બહાર રહેલું તમારું સત્ય સ્વરૂપ તો અપરિમિત અને અનંત છે. બધી માનવજાત એક વખત નાશ પામે અને એકજ જોડું રહેવા પામે તોપણ તેમાંથી કદોટાની વસ્તી થઈ જવાની. અપરિમિત અનંત અને અનુભૂત શક્તિ મનુષ્યનાં પહેલાં જોડાંમાં સૂઢપણે રહેલી હતી, તેજ દાઢ દરેકે દરેક જોડામાં જરા પણ વધવટ થયા વગર જેવી ને તેવીજ રહેલી છે. અને આ અપરિમિતતા, આ અનંતતા તેજ તમે છો. આ અપરિમિત શક્તિ, આ અપરિમિત ઉત્પાદક સામર્થ્ય તે તમેજ છો. વળી આ અનંત શક્તિ તમામ શરીરોમાં એક સરખી જ રહેલી છે. એ સર્વ શરીરોને કાચની માફક જ્વેલે ફરી શકાય, પણ તેમાં રહેલું સત્ય-મનુષ્ય, સત્ય-અનંતતા તો તદા એકજ રહેવાના. આ શરીર ઉપર બંધે તમને અનુકૂળ હોય, તમારી મદદમાં આવે તેવું બંધે તમે એને મલો; પરંતુ આ શરીર તે તને પોતે તો નથીજ. તમે

અનંત શક્તિ છે કે જે અનંત શક્તિ એક અને અલોચ છે. તમે તે આજે, કાલે અને સર્વદા એકજ સ્વરૂપે છો. એક લોકપ્રસિદ્ધ દાખાઓ આને વધારે સ્પષ્ટ કરી શકાયો :

“ બાઈ તમે કોણ છો ? ” “ હું ફલાણી ફલાણી છું ! ” “ બાઈ તમે મનુષ્ય નથી ? ” “ વાહ ! અવગત, હું મનુષ્યજી છું. ” “ બાઈ તમે કોણ છો ? ” “ હું ફલાણી છું. ” “ તમે મનુષ્ય નથી ? ” “ વાહ ! કેમ નહિ ! હું મનુષ્ય પણ છું ” બાવી રીતે કોઈ પણ માણસને પૂછે તો તે કહે છે કે હું મનુષ્ય છું; પણ કોઈ મંદ ભુદિવાળાને આ પ્રશ્ન પૂછો તો એ કહી નહિ કહે હું મનુષ્ય છું. તે તો એમજ કહેશે કે હું તો ફલાણી અથવા ફલાણી છું; પણ કદાચ તેને સમજાવવામાં આવે કે વાહ ! તમે તો મનુષ્ય જાત છો. તો તે કબૂલ કરશે કે હા, હા, બરાબર હું મનુષ્ય છું.

આપણને તો ફલાણા બાઈ અને ફલાણી બાઈ, એવુંજ બધાં ત્યાં સુધી નજરે જણાય છે. સત્ય મનુષ્યત્વને કાંઈ સૂચક આંખે આપણે એક શકતા નથી. છતાં એટલું તો આપણે બાણીએ બીજાને કે બધી વસ્તુ-એમાં મનુષ્યત્વ એ બ્રેક વસ્તુ છે. બધાંજ શરીરોમાં આ મનુષ્ય વિભાજન છે; તમારી આંતરજ અમુક બાઈને લાગે, તેમથી મનુષ્યત્વને જામ બાદ કરે. એટલે અવશેષ શું રહે ? કંઈ પણ નહિ. બધુંજ જનું રજું બધું રજું નહોતું કંઈ મનુ. બાઈ બાઈપણ અને એવી બીજી ઉપ-ધિન્ન દર કરશે તો તેથી મનુષ્યત્વ જનું સંભાર નથી; એજ પ્રમાણે તમારી અદર અવ્યક્તપણું રહેલી યજ્ઞિત બધવા તમારી મંદર રહેલી અપરિમિતતા, અનંતતાના અવેશજ ‘સમ’ મનુષ્ય એ પદને ઉપયોગ કરે છે. બાંહેલીના સંદેશો બૂટાવો ખાણે નહિ. એકવાર એવી તુટના કરો, એનું બહુબર પરિણામ રહે, જેને તમને જણાઈ કે પ્રેરણા આપણા અનરમા કોઈ અપરિમિતતા અનંત વસ્તુ રહેલી છે, કે જેને એક કે સમાધી સકાર એમ નથી; તેમજ મને સ્પષ્ટ હજી સ્પષ્ટ એમ નથી અને તોપણ તને જે આ બાંહે નુબે છે તે વર્ણનું મૂલ તેજ છે. જે કંઈ આપણે એકબે બીજે તેનું મૂલ કદરવું એ છે. જે કંઈ આપણે કદરવું કરીએ છીએ તે સંસ્કૃત ‘મુક્ત’

ત સત્ય કારણ છે, તે સત્ય છે, તે દિવ્ય છે. ભ્રેષ્ઠ, સાંભળવું, સ્પર્શ
 વે વગેરે ઉદ્દિગ્ધજન્ય જ્ઞાન દેવતાનાર જેમ એક ચક્રિત છે. તે સર્વજન
 , તેમ છતાં તે અક્રમ્ય છે. આવી રીતે આપણે ભ્રેષ્ઠને ધીમે કે પરિ-
 ત વસ્તુમાં રહેલી અપરિમિતતા અને અનંતતા જે ભ્રેષ્ઠ શકાય એમ
 થી; સાંભળી શકાય એમ નથી; તેના વિચાર કરી શકાય એમ નથી;
 તં જે કંઈ તમે જુઓ છો, જે કંઈ સાંભળો છો, જે કંઈ તમે
 થો છો તે સર્વે તેના વચ્ચે છે. તે અક્રમ્યનીય છે; તોપણ જે કંઈ કથન
 વામાં આવે છે તે સર્વેનું તેજ મૂળ છે, તે સર્વેનું તેજ સત્ય સ્વરૂપ છે.

છેવટમાં 'રામ' તમારી દૃષ્ટાન્તી યાચના કરે છે. તે દૃષ્ટા તે વાગારા
 તાની ઉપરજ કદવાની છે કે તમે મનુષ્ય બનો! આ બધાં મરીશ
 કળના બિંદુ સમાન છે, અને વાસ્તવિક મનુષ્ય તો તે સૂર્યના દિર-
 ખાની પેઠે તે બાકીનાં જલદેવોથી મલિનતાની અંદર રહેલા રાત્ર
 માન છે. જો તમે કોઈ વખત હજીવાર ગ્રાંત બેસી પ્રતીતિ કર્યો કે હું
 પિતાટ પુરુષ છું, અનંત ચક્રિત છું, તો તમે તે સર્વ છો એમ તમને
 મનુભવ થશે. પિતાટ પુરુષ થઈ એટલે હું પિતાટ છું, હું સર્વ છું, હું
 મવર્ચ્ય છું, હું અનર્ચ્યવત્ છું એમ અનુભવવું. તમે બધા એક છો
 એમ મોને એટલે તરફાજ તમે બધા એક-સાથ પામ્યો. બાહ્યબાધી
 અને બાહ્યબાધી તમે પર થાઓ. એ ઉપાધિથી પર થયા કે તરતજ
 એ આ સર્વેનો સાથ એકતા પામ્યો. આ કેવો મહાન વિચાર કે તમે
 બધા એક થાઓ છો! તને સમજન બનત, વિશ્વ સાથે એકરૂપ બનો છો!

હું જે આત્મા અજોચર તે, સંભું છું વિશ્વ નોચર આ;

તણું છું અગ્નિમાં તે જે, પ્રકાશું જાણું ને ચચિમા. ૧

બ્રહ્મા ને તારતાઓ આ, કરું ચળકાટ રહી તેમાં,

પરું છું વાયુની સાથે, અને ઉઠવું તરંગોમાં. ૨

ધરીને જન્મ બાળકનો, રહું છું માતને ખોળે;

અને હું વૃદ્ધ થઈ ચાલું, જરી તરી દંડને ટેકે. ૩

અહીં હું જૂન થઈ ચુલ્લ, અને તહીં સિંહ થઈ જલું,

તરું છું મન્ત થઈ જળમાં, વળી આ વૃદ્ધ થઈ પુલું. ૪

લીલી દરિયાળી થઈ ઉરું, ઉડું શુક લોહિતાણી થઈ;

જાણકે વીજળી ગર્ભે, ચંદ્ર એવાં હું વાદળ-મધ.

અને આ હું કતુ-સર્વે, સમુદ્રો હું ઉછળતા;

રકુરે, લય થાય, દેખાએ, ચરાચર વિશ્વ માતામાં.

(ઉપનિષદ, સર એશ્વિન આનોદડના અગ્નિ ભાષાંતર ઉપરથી.)

તમે અપરિમિત છો, તમે તે અનંત શક્તિ છો, અને તે અનંત શક્તિએજ આ સર્વે કલ્પિત અને મિથ્યા શરીરો રચ્યાં છે. તમેજ કાચના ગૂદની પેઠે આ સમસ્ત વિશ્વને રાખ્યું છે. આ અનંત પ્રકાશમાં સર્વત્ર વ્યાપી રહેલ અનંત શક્તિરૂપ પરમાત્મા તે તમે પોતેજ છો.

ૐ !

ૐ !!

ૐ !!!

૨૬-પ્રશ્નોત્તર.*

“જી”-પ્રજ્ઞવશંત્રનું રહસ્ય જાણ્યા વિનાજ એનો જપ કરવાથી કાલ થાય ખરો કે ?

ઉત્તર:—દિમાલયનાં જંગલોમાં વસતા સાધુઓ પ્રજ્ઞવશંત્રનો જપ કરે છે અથવા તો દોષ પ્રકારનાં વાણિયા વગાડી પીત્ત ઉચ્ચારે કરે છે, જેથી ધર્મી વખત સર્પો, હરિણો ને બીજાં જંગલી પ્રાણીઓ પોતાનાં કુલોહાણુમાંથી તે સાધુઓ પાસે આવે છે. હવે આ પ્રાણીઓ ગાયન સંબંધી દોષ પણ સમજતાં હોતાં નથી, “એમ”નું પણ તેમને જ્ઞાન હોતું નથી; છતાં પણ તેની અસર એમના ઉપર થાય છે. માત્ર ઉચ્ચાર-નાદથીજ આટલી જાણી અસર થાય, તો નિયમિત સમયે “એમ” નો જપ કરવાથી આપણા જીવન ઉપર તે અસર કેમ ન કરે ?

હરેક ગાયનમાં ત્રણ વસ્તુઓ રહેલી છે. પહેલી ગાયનનો અર્થ, બીજી ગાયનના નિયમો, ને ત્રીજી ગાયનનો નાદ-તેની લાગણી. આ ત્રણેથી તમે વાંકે હશે તો ગાયન પૂર્ણ રીતે અનુભવશે અને એ જોડાદ વસ્તુથીજ માહિત હશે તોપણ થોડેક દરમિયાને તો તમને તેમાં રહ્યા પડ્યાનોજ સર્પ ને હરિણો આવ ત્યજી જનશે છે, ગાયનનો અર્થ કે નિયમો જાણ્યા નથી; છતાં તેમને પણ તેમાં આનંદ થાય છે. કેટલાક ગાયનમાં નિયમ જાણ્યાથી અર્થને જાણી ઉપર મૂકી તેમજ આનંદ લે છે, ને કેટલાંક માત્ર અર્થમયજ નુન્ય થઈ જાય છે; આજ પ્રમાણે પ્રજ્ઞવશંત્રમાં પણ ત્રણ વાતો રહેલી છે. પહેલું તેનો નાદ, બીજું તેના અર્થનું જ્ઞાન, ને ત્રીજું નાપણી વર્ણવેલું-કૃત્યોમાં તેના ઉપયોગ ને અનુષ્ઠાન આમ ત્રણે પ્રકારે “એમ” નું જીવન કરે છે, તે પોતાના

૨ તારીખ ૨૬ મી ડિસેમ્બર વો ૧૯૧૨ લાહોર-પ્રેસમાં દર્શીશ
૧૯૧૨૬ નંબર ૨૬-૨૭

જીવનને સતત એ જાનરૂપ બનાવે છે. પરંતુ ભક્તિ તેને પરમાત્મા રૂપ બાંધે છે. પરંતુ અનુભવ કરીને એ સમજીને કે વર્તનમાં મૂકીને ના બાંધી શકે તો પણ તેના ઉચ્ચાર કરવાને બદલે ને દેશે. કારણ કે તેની પસંદગી અસર તો જરૂર ચાલે છે.

કેટલીક જીએ એવી છે કે તેનું માત્ર નામ દેવાથી પણ પ્રાપ્તિ પાવી શકે છે અને ખાવાથી તેની સંપૂર્ણ અસર ચાલે છે; તેમ પ્રમાણે માત્ર જોમનો ઉચ્ચાર પણ અસર કરે છે. એ તમે ત્રણ પ્રકારે તેના ઉચ્ચાર કરશો, તો તે સંપૂર્ણ અસર કરશે. શરૂઆતમાં કદાચ તેની અસર નહિ જણાય, પરંતુ અતિ ખાત્રી રાખો કે તેનું ફળ મળે છે.

ઉદક સ્થિતિ ધારણ એવો નિયમ છે કે તળીએ ઘાટાવાળી ટાંકીમાં પાણી વધારે ને વધારે ઉમેરતા જઈએ તેમ ઉપરથી ઇનાણ વધતું જાય છે, એ નિયમ પ્રમાણે આપણે ભણી શકીએ છીએ કે તળીનાનો ઘાટો બહાર કાઢી નાખવાને કેટલું ઇનાણ કરવું જોઈએ. એ તે પ્રમાણે આપણે 'જોમ' ને શરીરરૂપી ટાંકીમાં રહે જઈએ તો ક્યારે કેટલું ઇનાણ થશે તે પણ ભણી શકાય; પરંતુ તે ઇનાણનો આવિર્ભાવ લોકોની ભણમાં આવે તે એક જુદી વાત છે, ને તે ઇનાણનો ઉદભવ થવો તે એક જુદી વાત છે, છતાં એક વખત એવો આવશે જ કે ઇનાણ એટલું બધું વધી જશે કે તળીએથી ઘાટો નીકળી જઈ ટાંકીમાંથી પાણી બહાર વહેવા માંડશે. અત્યુક્ત સમય સુધી બહાર અસર નહિ જણાય, પણ અંદર તો અસર ચલી જાય છે.

'શમ' જ્યારે બાળક હોય ત્યારે બીજાં બાળકો સાથે અનાજનો ઘાણ લઈ વાડીમાં વાવેતો, તેને પાણી પાતો ને ઉપર માટી ઢાંકી દેતો. આમ રમતમાં જોઈએ તો ઉત્સુક થતા કે જમવાનું પણ ખૂલી જતા. ઘણામાંથી શુ નીકળશે ને તે ક્યારે ઉગી નીકળશે, તે જોવા જમે ઘણા અધીરા બની જતા, હમણા ફળો કુટી નીકળશે, પાચ મિનિટ પછી કુટશે, જોમ ઉત્સુક બની તે જગ્યાએથી લેઈ માત્ર પણ ખસતા નહિ. કારણ અમારી ગેરહાજરીમાં ફળો કુટે તો ? પછી નીચા પડીને જોતા કે બહાર જણાય છે ? પણ કાંઈ જણાતું નહિ ! ઉલ્ટું નિરાશ થઈ કાઢી નાખીને જોતા કે કાંઈ ફેર પડ્યો છે ? છતાં પણ કાંઈ જણાતું

વળી વધારે માટી કાઢી નાખતા, પણ કમું ઉગવા માંડેલું જણાતું હાલુ એમના એમજ રહેતા; માટે તમે પણ આમ બાળક માફક તેમાં બીને તરતજ દબી નીકળતાં જોવાને અધીર થયો નહિ. વખત થયે; પરંતુ અમર આખાદ થયે.

પ્રશ્ન:—અગે સાંભળ્યું છે કે મનોબળથી દર્દી મટાડનારાઓને અતેજ અવતારમાં બયાનકે રોગો થાય છે, તે સત્ય છે ?

ઉત્તર:—ના. મનોબળથી દર્દી મટાડનારાઓ બીજા અવતારમાં રોગોના અર્થ પટે છે એ માન્યતા ખોટી છે; તેમાં એવું કંઈ છે નહિ. મ જ્ઞાનનાં બીજાં વ્યાવહારિક કાર્યો કરવાથી એવા રોગો થવાની નથી, તેમ તેઓ પણ વેદપ્રીય કામ કરે છે. એ કાકતરી કામોથી બીજા અવતારમાં રોગો થયા સંભવ હોય તોજ મનોબળથી રોગ મટાડનારાઓને તેમ થાય. એ કાકતરીને પોતાનાં કર્મનાં ફળ માફાં ન મળતાં ત્ય તો આમને પણ નજ મળવાં જોઈએ. 'રામ' ને કેટલીક વખત પૂજા ત્યાં આંચ છે કે, 'તમે કેમ મનોબળથી દર્દી મટાડતા નથી ?' એના ઉત્તર એ છે કે, 'રામની દિગ્દેશ આ જડ જીવન લક્ષ દેવા જેવું જણાતું નથી. કારણકે પણ રંધ પોતાની દર્દી મટાડવાની શક્તિનો ધંપો લઈને પ્રેરેલા નહોતો. જ્યારે જ્યારે કાંઈનું દર્દી તે મટાડતો ત્યારે તે એમજ કહેતો કે " તારી યજ્ઞાથી તું સાચે યજ્ઞ ગયો છે. " 'રામ' તો એ પ્રમાણે કરે તો પરિણામ શું આવે ? દરેક વ્યક્તિ 'રામ' ની પાસે હેરાન કરવા આવે. આ બધાં કાર્યો વેપાર કરવા જેવાં છે. મનોબળથી કુખ દા. કરવાનો પધા માનુષને સત્ય મુક્તિથી કરી રાખે છે.

પ્રશ્ન:—સ્થૂલ શરીરમાં રહેવા છતાં આત્મા મોક્ષ અનુભવી શકે ખરો ?

ઉ.ર.—આત્મા આત્માનો અર્થ સમજવો જોઈએ. જગથી ભરેલું પાત્ર છે, ને તેમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડે છે. હવે એક એક પાત્રમાંથી બીજા પાત્રમાં પાણી રેડો તો સૂર્યનું પ્રતિબિંબ બીજા પાત્રમાં પણ જણાશે. બીજા પાત્રમાંથી ત્રીજામાં પાણી રેડો એટલે પ્રતિબિંબ એ પાત્રમાં પણ દેખાશે. તે પ્રમાણે આ સ્થૂલ શરીરને પાણીના પાત્ર સાથે સરખાવાય - પાણીને સૂર્ય શરીર સાથે સરખાવાય. મૃત્યુ પછી સૂક્ષ્મ શરીર (દરજાઓ, મન વગેરે) એક સ્થૂલ શરીર ઊગીને બીજા સ્થૂલ શરીરમાં

પ્રવેશ કરે છે. કેટલાક સૂક્ષ્મ શરીરનેજ આત્મા કહે છે, પરંતુ વેદાંત તેમ કહેતું નથી. વેદાંતના મત પ્રમાણે તો જેમ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ જલમાં છે, તેમ જડ શરીરમાં આત્મા રહેલો છે. એ આત્મા સર્વાવસ્થામાં એક સરખી રીતે આવિર્ભાવ પામે છે. એ આત્મા કદિએ વિકાર પામતો નથી, તે હુમ્મેશાં પૂર્ણજ છે. આત્માને સૂક્ષ્મ શરીર સમજતા હો તો તે અનેક જન્મો ધરે છે, ને અતે અનુક સ્થિતિમાં આવ્યા પછી તેનો મોક્ષ થાય છે; પરંતુ જો તમે આજ જન્મમાં મોક્ષ પામવા વિષે ઘણાજ આતુર હો તો આ જન્મમાં પણ સુકત થઈ શકો તેમ હો, ને ફરી જન્મવાની કરી આવશ્યકતા રહેલી નથી.

મૃત્યુ શું છે ? માત્ર શરીરનું પડી જવું; એક પાત્રમાંથી બીજા પાત્રમાં પાણી રેડવું તેનુંજ નામ મૃત્યુ. સૂક્ષ્મ શરીરજ પુનર્જન્મ પામે છે, સૂક્ષ્મ શરીરજ બીજું સૂક્ષ્મ શરીર ધારણ કરે છે, ને આત્મા સૂર્યના પ્રતિબિંબની પેઠે તેમાં પણ દેખાય છે. આત્મા કાંઈ તેથી પુનર્જન્મ પામતો નથી. સૂર્ય હુમ્મેશાં બરાબર રીતે પ્રકાશે છે; પરંતુ તેનું પાણીમાં પડેલું પ્રતિબિંબ કાંઈ સદા પ્રકાશવાળું હોતું નથી. પાણી ભ્યારે જડરૂપે એટલે કે બરફરૂપે હોય છે, ત્યારે સૂર્યનું પ્રતિબિંબ તેમાં બરોબર પડતું નથી; તેજ પ્રમાણે વરાળરૂપે હોય છે તે સમયે પણ પ્રતિબિંબ બરોબર પડતું નથી. ભ્યારે પ્રવાહી રૂપમાં પાણી હોય છે ત્યારેજ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ બરાબર પડે છે. માટીનાં પાત્રો એટલે કે આપણાં જડ શરીરો વનસ્પતિના રૂપમાં અને પ્રાણીઓના તથા મનુષ્યોના રૂપમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. સૂક્ષ્મ શરીર પણ એક સમયે જડરૂપમાં હોય છે અને તે સમયે આત્માનું પ્રતિબિંબ તેમાં પડતું નથી. વૃક્ષો ને વેદાઓ તથા બીજાં પ્રાણીઓ જન્મે છે, વધે છે, ઉત્કર્ષ પામે છે; પણ તેમને “ પોતે શું કરે છે ” તે વિષે વિચાર કે લાભ હોતું નથી, માત્ર સ્વાભાવિક રીતેજ તેમની પ્રગતિ થયે જાય છે. આત્માના પ્રભાવથી જ માત્ર તેઓ આગળ વધે છે. “ હું આમ કરું છું ને મેં આમ કયું ” એ વિચાર તેમનામાં હોતો નથી.

સૂક્ષ્મ શરીર પણ આ પ્રમાણે અધમ પાત્રોમાંથી ધીમે ધીમે ઉચ્ચ-પાત્ર-મનુષ્યરૂપમાં-પ્રવાહી રૂપમાં-આવે છે, એટલે એમાં આત્માનું પ્રતિ-

દશ્યાણુ અર્થેજ જીવન બ્યતીત કરતો હતો. મૃત્યુ સમયે તેણે કહ્યું હતું કે:—“ મને કબરમાં હાટયો નહિ, પણ તેના ટુકડે ટુકડા કરી આ પર્થો-આના રાજ્યમાં ખાતર નાખવા માટે વહેંચી દેજો. ” જીવ-મુક્તના સૂક્ષ્મ શરીરનું આમજ યાય છે. જીવ-મુક્ત જ્યારે સહેજ હોય ત્યારે ગમે તો જગતમાં પુસ્તકો રચી, ઉપદેશો આપી જનસેવા નહિ કરતો હોય, છતાં મૃત્યુ પછી તો તે જગતની સેવા અવશ્ય કરે છે; કારણ કે તનું સૂક્ષ્મ શરીર લોકોના ભલા માટે સર્વવ્યાપી થઈ જાય છે. બાકશાહોના ભંડારની તેને ફરકાર હોતી નથી. પુસ્તકો કે શાસ્ત્રો તેને વધારે કંઈ શીખવતાં નથી. જ્યાં સુધી જીવતો હોય છે ત્યાં સુધી તે પોતાના પવિત્ર દર્શનથી પવિત્રતા ને મુખ પાથરે છે, ને મૃત્યુ પછી સમસ્ત જગતનું કલ્યાણ કરે છે.

સૂર્યના તાપથી હવા પાતળી યાય છે ને ઉંચે ચઢે છે; ને જો જગ્યા-એથી હવા ઉંચે ચઢે છે તે સ્થાન ખાલી પડે છે. એ ખાલી સ્થાનમાં આત્મબાજની હવા આવીને ભરાય છે. પૂર્ણ પુરુષ જેને કોઈ પણ જાતની સ્વાધીન ઇચ્છાઓ નથી તે પુનર્જન્મ પામતો નથી. મૃત્યુ સમયે આત્મા જ્ઞાનરૂપી અમૃત પીધાથી વિશ્વમાં પોતાની જગ્યા છોડી દે છે, ને પાતળી હવાની પેઠે આ જગતથી ઉપરના જગતમાં ચાડ્યો જાય છે. તેની જગ્યા ખાલી પડવાથી એની પાસેના બીજાઓ એટલે તેનાથી સહેજ ઉતરતી પંક્તિના લોકો ધસી આવી એની જગ્યા ભરી દે છે; તેમ તેથી પણ ઉતરતી પંક્તિના તેમની ઉપરની પંક્તિવાળાઓની જગ્યામાં જાય છે. આ પ્રમાણે આપું જગત ઊર્ધ્વ-ગામી થતું જાય છે. આના જેવો બીજો કયો ખરો સુધારક હોઈ શકે ? જોડ્યા ચાડ્યા વિના તે જગતનો ઉદ્ધાર કયો જાય છે. આર્કોમેડીઝ કેહતો કે જો મને જગતનું મધ્યબિંદુ મળે તો હું આખા વિશ્વને હલાવી મૂકું, પણ તેમ તે ન કરી શક્યો; પરંતુ વેદાન્ત કહે છે કે તમે પોતેજ તમારું મધ્યબિંદુ છો. તેને બરાબર સમજો ને જોળજો એટલે આપું વિશ્વ હલમલી ઉઠશે.

હવે જો જોલ મિથ્યાભાસ વિષે કહીશું. પાણીવાળા પાત્રમાંજ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડે છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર વગેરે શાસ્ત્રો સાબિત કરે છે કે આ મિથ્યાભાસ છે. પ્રકાશ માત્ર જાણનો છે ને પ્રતિબિંબ પ્રકાશના પરિવર્તનથીજ પડે છે. પ્રતિબિંબ એ આપણું પોતાનુંજ અનુમાન છે, ઇન્દ્રિયોના જોટા ખેલ છે. પાણીમાં એવું કંઈ છેજ નહિ. આ પ્રતિબિંબ પાણીના હલનચલનથી હાલતું ચાલતું જણાય છે.

૨૭-આત્મસાક્ષાત્કાર કરવાની વિધિ.

વેદાન્તના દષ્ટિબિન્દુથી ચિંતને ધ્યાનપરાયણ કરવા માટે “આત્મા એ સૂર્યનો પણ સૂર્ય ને પ્રકાશનો પણ પ્રકાશ છે” એમ અનુભવ કરવો જોઈએ. અંતાકરણ અને દેહની પાર જઈ આ સ્થિતિમાં આવશે એટલે અખિલ પ્રધાંક મેધમંડળ માફક વિખરાઈ જશે. સર્વત્ર પ્રભુવત્ત્વ અસ્તિત્વ અનુભવાશે. સર્વ પ્રકૃતિ દાસ થઈ ઢાળર થશે.

હીક પટે તો જે ઘડી રાત્રિરહે એટલે ઉઠી; પવિત્ર થાઓ અને બાક-સૂર્ય તરફ દષ્ટિ રાખી બેસો; સૂર્યની આસપાસ ફરી વળતાં પ્રકાશ તરફ નજર રાખો. સુંદર ને મનોહર પ્રકાશ મનને ઉત્તેજિત કરી, હિર્વગામી કરશે; ને આકૃષ્ટ થતાં પારજ તમારી મરજી પ્રમાણે ઉચ્ચ વિદ્યારોમાં, ઉચ્ચ ભૂમિમાં રમણ કરશે.

ગીતલીલા રમતી વખતે ગીતલીને જમીનથી જે છેડા ઉઠ્યા રાખીને મૂકીએ છીએ ને જ્યો ટોલ્લો મારીએ છીએ કે તે હવામાં ઉચે ઉડીને ખુબ દૂર જઈ પડે છે. આમાં જે પાનાં ધાય છે. એક તો તેને પહેલી ઉંચે ચઢાવીએ છીએ ને પછી જોરથી દડો મારીએ છીએ; તેજ પ્રમાણે મનને હિર્વગામી કરવા-ધ્મિર તરફ વાળવા પહેલાં તેને સદૃશ ઉચ્ચ કરવું પડે છે, ને પછી જોરથી દિવ્ય વાતાવરણમાં ફેરવવું પડે છે.

આનન્દજનક વાતાવરણ અને અદિતેન્દ્રિય દરવો પણ કેટલીક વખત મનને હિર્વગામી લઈ લાય છે, ને પછી તેને ઉંચે ને ઉંચે લઈ જવાનું મુશ્કેલ થઈ પડે છે; માટે શાન્ત સમય, એકાન્ત સુંદર દેખાય વગેરેના ઉપયોગ જરાખર સ્વાભાવિક રીતે કરવો. યાત્રાસમયે પછીએના કિલકિલાટ, મંડ મધુર વહેલી મુલાબી હવા, ને મનોહર પ્રકાશથી મન આનન્દ પામે છે. મનને દિવ્ય ભૂમિમાં લઈ જવા સાડ, ધ્મિરશક્તિમુખ વૃત્તિ

૧ માટે સૂર્યોદય કે સૂર્યાસ્ત સમયનું મધ્ય દેવ અર્થે મીઠા-મીઠો ખેડ ઉપર પડે તે સમયે પ્રજ્વલમંત્રને ઉચ્ચાર કરવો, ને તેમ કરતાં ત્યાં તેના અનુભવ દરી તથા અર્થ સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો.

જુદા જુદા હોકા 'ઓમ' નો જુદો જુદો અર્થ કરે છે. આંવાનિમિત્ત-વૃત્તિમાં જે મનુષ્ય જે સ્થિતિમાં આવ્યો હોય ને સ્થિતિમાં પાડાને તુલ્ય જે અર્થ થઈ પડે તે તેજી કરવો. કેટલાક 'એવ' ને સૂર્યનો જ સૂર્ય ગણે છે ને શીઝો જેમ પોતાનું મુખ આદર્શમાં જુએ છે તે માણે જ્યાં પોતાના સ્વરૂપને જુએ છે. આદર્શમાં જોતી વખતે આપણી પ્રતી હોય છે કે, જે પ્રતિબિંબ પડે છે તે આપણું જ હોય કેણે જણાવી વસ્તુ જેમાં જણાવી નથી; તે પ્રમાણે વેદાન્તી પણ સૂર્ય તરફ તેની જ યાત્રાથી જુએ છે કે, મારો પોતાનો જ આત્મા જેમાં દેખાય છે. જો માન પ્રતી પોતાની જ છબી છે, મારી જ છાયા છે.

જેમ ચંદ્રમાં પણ સૂર્યનું જ તેજ છે, તેમ વેદાન્તી સૂર્યના તેજને પોતાનું જ તેજ જાણે છે, ને તે પ્રમાણે અનુભવમાં મૂકે છે. પૃથ્વી ફરે છે હતા આપણે સમજીએ હીએ કે સૂર્ય ફરે છે, પણ વ્યેઠિનિયમસરને દલ્લખાવાને તો ખાતરી છે કે પૃથ્વી જ સૂર્યની નાસપાસ ફરે છે, તે પ્રમાણે વેદાન્તી પણ સૂર્યોદય તરફ હાથ દરત સમજે છે કે આ પ્રકાશ, આ સમ્યક્તા મારી પોતાની જ છે. જડ જગતમા સૂર્યપ્રકાશની, જ્ઞાનની શક્તિની સજ્જા છે ત્યાં પ્રહો તેવાજ તેજથી પરિક્રમણ કરે છે. સૂર્યને લીધે જ જગતમા ત્યાં દલ્લખતી શક્તિ આવે છે. વળી તેજ સૂર્ય સુંદરતાની સજ્જા અને આકરણશક્તિ ને આ પ્રમાણે સૂર્ય, જ્ઞાન, પ્રકાશ, હવન, ગર્હન, અગ્નિત્ય. ૩૬ ॥ અને આકરણશક્તિની સજ્જા છે. વેદાન્તી આ ત્યાં શક્તિઓ પોતાની જ એમ અનુભવે છે, બહાર પાતેજ તે છે એમ દરકારે માને છે આટલામાં જેમ આપણી છબી બહારથી પ્રતિબિંબિત થતી હોય તેમ જણાય ને તેમ આ શક્તિઓ પણ સૂર્યમાં બહારથી પડતી જણાય છે; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે ને આપણું પોતેજ આપણો પોતાનો આત્મા જ છે.

આ વિચારના સાક્ષાત્કાર કરવાની મહેત્તાન કરનારોએ 'ઓમ' શબ્દનો આશ્રય લેવો જોઈએ. 'ઓમ' નો ઉચ્ચાર કરતાં કરતાં " પોતેજ

અખિત વિશ્વ છે; સર્વ શક્તિ પોતેજ છે; પોતેજ અચળ અનાદ્યનન્ત છે;” એમ પૂર્ણ દૃઢતાથી તે માને છે અને અનુસરે છે. સર્વ આવિર્ભાવો પોતાનીજ આત્માથી, પોતાનાજ અસ્તિત્વથી થાય છે; બહાર પોતેજ તે સર્વ છે એમ તે સમજે છે. જગતમાં વનસ્પતિ ઉગે છે અને પ્રાણીઓ શ્વાસોન્ધાસ લે છે તે બધાનું કારણ હું પોતેજ છું. સર્વ દેવો, મહામંદા, સૂર્ય વગેરે અખિત બ્રહ્માંડ માફેજ રૂપ છે-મારામાંજ જીવે છે; એમ તેની માન્યતા હોય છે.

આપણે માનીએ છીએ કે તેજ વિના-પ્રકાશ વિના આપણે કંઈજ જોઈ શકીએ નહિ; ત્યારે આપણે સ્વપ્નમાં કયા પ્રકારના પ્રકાશથી વસ્તુઓ જોઈ શકીએ છીએ? આપણા પોતાનાજ તેજથી-આત્માનાજ પ્રકાશથી આપણે તે જોઈ શકીએ છીએ. સ્વપ્નમાં હીરાનો ચળકાટ જોઈએ છીએ તે આપણુંજ તેજ છે; આપણા તેજનો માત્ર તે એક તરંગજ છે. સ્વપ્નમાં સૂર્ય કે ચંદ્રનું તેજ જોઈએ છીએ તે પણ માત્ર આપણા આત્મપ્રકાશનું એક મોલુંજ છે; તેજ પ્રમાણે ભગૃતાવસ્થામાં પણ ભણવું. આપણા આત્મપ્રકાશરૂપી સિંધુમાં સૂર્ય ને ચંદ્ર વગેરેના પ્રકાશો માત્ર મોઢાં સમાનજ છે. વાસ્તવિક પ્રકાશ આપણો પોતાનોજ છે.

આપણે બાદશાહના પણ બાદશાહ છીએ. જગતના બાદશાહો, રાજાઓ, રાણાઓ, મારાંજ રૂપો છે. અનેક કૃતવાહીઓમાં રંગ ભેરંગી સુવાસિત કુસુમો મારાંજ રૂપ છે. બ્રહ્માંડની સર્વ સુંદરતા, આનંદ અને શિખર કરતાં સુખડાં હુંજ છું, સર્વત્ર મારીજ ધમ્મજા પ્રવર્તે છે. સર્વ પ્રાણીઓનું પોપણ મારીજ શક્તિથી થાય છે. સૂર્ય ને પૃથ્વી વગેરે મારી સત્તાથીજ પરિક્રમણ કરે જાય છે. વિશ્વની ઉત્પત્તિ પહેલા પણ મારું અસ્તિત્વ હતું. હાલ વાસનાએને અને મારે લેવા દેવા નથી. અસત્ય શરીર ને અસત્ય જગતનું એ કામ છે. મારી સન્મુખ આવવાનો તેમનો લેશ માત્ર અધિકાર નથી. દરેક કણમાં મારોજ પ્રકાશ પડે છે. મોટામાં મોટો ને નાનામાં નાનો સર્વ હુંજ છું. કોઈ નાનું કે કોઈ મોટું મારે મન નથી. જ્યાં જ્યાં મનુષ્ય ની દૃષ્ટિ પડે છે ત્યાં ત્યાં હુંજ છું. લોકતા ને લોકત્ય, દૃષ્ટા ને દૃશ્ય સર્વ હુંજ છું. રામ, કૃષ્ણ, કાઈસ્ટ, મહામહા સર્વમાં હુંજ રમી રહેલો છું. વિદુત્માં મારું તેજ પ્રકાશે છે; ગર્જનામાં મારીજ વિભૂતિ જણાય છે; વાયુમાં મારીજ શક્તિ રહેલી છે; મિત્ર પણ હું છું અને દુશ્મન પણ હુંજ છું;

મારે મિત્ર નથી તેમ દુરમન પણ નથી. કશુંક ને હુલસક પાછાવે. ૧
 નામ વાનનાથે. ૧ જનના બહારો. ૧ દૂર રહે; આરે તમારું કામ નથી.
 આ શરીરની ગમે તે સ્થિતિ થાને, આરે તેની પરવા નથી; આરે તેની
 સામે કાંઈ કેવા કેવા નથી. તર્ક શરીર આત છે. સામ, કુલ, કેશીન,
 કેન્દ્રીન, આદ્ય સર્વ હુંજ છું. કેન્દ્રના મનામા આરીજ શક્તિ કામ
 કરી નહીં હવી. છુદ ને શંકરમાં હુંજ સમજ કરી રહો હવે. એક ને
 શેકલપીનરની છુદિ એ આરીજ શક્તિ હવી. જનતાની તુષ્ટાપીજ
 મનુષ્ય બન્ધન પામે છે. તર્ક પ્રજ્ઞાદ મારામાં છે. પ્રજ્ઞાંક મને પારજ
 કરી શકતું નથી. આરે હદ નથી. જગત મારામાં છે, છતાં હું તર્કમાં
 નહીં છું. સર્વનાં મન ને વિચારમાં હુંજ આપી રહ્યો છું. હુંજ તમા
 સાથે છું; બાકે હું ને તું એવું છેજ નહિ, એવો લેહજ નથી. સર્વજ
 નભે છે હુંજ તે હું, તે હું છું.

પદ્ય મેં વાંચે કપાળિ રતરંગોડય સહસ્રણઃ ।

વિશ્વં વશામિ લે ચમ્પુ પદ્ય મેં યોગમેશ્વરમ્ ॥ મગવડીતા.

“હુંજ અદ્વૈત કિંચ શક્તિ છું ને તર્ક સૂક્ષ્મ તપોમા આપી
 રહ્યો છું હુંજ અગ્નિમા જ્વાળા રૂપ છું તર્ક, ચક્ર, તારા ને બ્રહ્મા
 માગજ તેજથી પ્રકાશી રહ્યા છે. મરુત આરીજ આગથી વહન કરે
 છે ને સંસુદ્રના મોઝ ઉત્પન્ન કરે છે પુરુષ ને સ્ત્રી, કિશોર ને કિશોરી,
 બાળક, જર્જરિત દેહવાળો અર્ધજ, એ સર્વ હું પોતેજ છું. હામર, આદ્ય
 ને મત્સ્ય પણ મારાજ સ્વરૂપ છે. રક્ષાણિ, નીલપણિ, વૃક્ષો ને વન-
 સ્પતિ, નેપથ્યક ને વિધુત સર્વ મારામાજ રહેલા છે અર્જુન તથા
 મનુષ્યો મારામાથી શરૂ થાય છે ને માતામાજ થતી જાય છે.” (ઉપનિષદ)

“તર્કના તેજમાં હું જ રહેલો છું, મધુર ગાનમાં સુન્ધ કરવાની
 શક્તિ હું છું વહેલા વળ ઉપર નારું રંડાણુ છે ને નિદ્રામાં પણ હું જ
 છું પહાડ ને અગ્નિના અન્તરથી જૂલકાગની સ્થિતિ હું જ દર્શાવું છું
 ને સંસુદ્રમાં જનતા પરવામાં તથા પૃથ્વી નીચે જનતા દોલસા જૂલકાગને
 જણાય છે.”

“તારા ને વિચાર માન માપકરનાં છે જ્યવત્યાપૂર્વક સંસુદ્ર
 ઉત્પન્ન કરી પૃથ્વીના પદ મેં બનાવ્યા છે ને સાથે સાથે પથ્થર, શખ
 પગેરે વસ્તુઓ પણ બનાવી છે.”

(ઇમર્સન)

“ સૂર્યનાં કિરણોમાં હું જ વસેલો છું. ને સૂર્ય પણ હું જ છું. મારી આત્માથીજ એકેએક કણ સ્થિતિમાં આવે છે ને સમુદ્ર ઉછળે છે. પ્રભાતનું મધુર તેજ ને સંધ્યાનો મધુર ગુલાબી પવન મારાજ સ્વરૂપો છે. પાંદડાઓનો ઝીણો રવ ને સમુદ્રની ગર્જના મારીજ બુદ્ધિ બુદ્ધિ સક્રિતઓ છે. પક્ષી ને પક્ષીની ભયાનક ચીસો, આદર્શ ને તેમાં પરિવર્તન પામતી વસ્તુની છબી, નાદ ને તેનો પડઘો, એ સર્વ હું છું. પ્રેમ ને પ્રેમી, યોદ્ધા ને તેનાં યજ્ઞસ્થાન હું જ છું. નિરોધ, દ્રાક્ષ, કસ્તૂરી ને મધ; પરોણા ને પરોણાગત કરનાર; બંસી ને મનુષ્યનું મન; મારાજ આવિભાવો છે. કનકની કાન્તિ, રત્નોતું તંજ, મોતીનું પાણી હું છું. ગુલાબ ને કેકિલડી તથા કેકિલડરવ હું પોતેજ છું. ચક્રમંત્ર ને તેના તલુખા, દીપક ને પત્તીઓ, સુખ ને દુઃખ, સાફ ને નરતું, કૃત્ય ને કૃત્યની ઇચ્છા, એ સર્વ મારાજ સ્વરૂપ છે. લાલચો ને તેમના ભોગો, પાણી અને પાપની ક્ષમા તથા શિશ્યા હું જ છું. ત્રણે કાળમાં માફજ અસ્તિત્વ છે. જગતની ઉત્પત્તિ ને લય હું જ છું. આદિ ને અંત, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય મારીજ સક્રિતઓ છે. ”

“ જંગલનાં વૃક્ષો મારાં સંબંધીઓ છે, ને મારી રંગોમાં એ તત્ત્વો ધમકી રહેલું છે તેજ તત્ત્વ પર્વતો ને ખડકોમાં પણ વ્યાપી રહ્યું છે. માટી માફ માંસ છે. જમરનો મધુર ગુલાબરવ ને મધમાખનો રંગ હું છું. કુસુમ મારી કાન્તિ છે. સૂર્ય એ ઉચ્ચ લટકાવેલું માફ ફૂલડું છે. વિદ્યુતમાં હું ચમકું છું. મૃત્યુ અનેક આંટા મારે પણ હું અમર છું. હું અજન્મ છું છતાં સમુદ્રનાં મોઝાં માફક જગતમાં જન્મે ધરું છું. મારા પાસે સ્વાસ્થ્યથી કુસુમનો મધુર પરિભવ બામી રહે છે. સૂર્યનો પ્રકાશ મારી કમળ સરીખી આખોતું નેજ છે. મારા ગુલાબી માલોના પ્રકાશથીજ સંધ્યા ખીલે છે ને મારા પ્રેમને લીધેજ તારાઓ આકાશમાં ટકી રહ્યા છે. ત્રીંડા જગની સરિતાઓ એ મારી રંગો છે, તથા વૃક્ષો એ મારા સુંદર વાગ છે. અહા! મું પ્રચંડ સક્રિત! પર્વતો એ મારાં હાડકા છે ને સ્વર્ગ મારી અર્ધાંગના છે. હું જ પતિ ને પત્ની બન્ને છું. માત્ર એક અલેક્ષ્ય પ્રવર્તે છે. ”

“ ચગક ચગક ચા સુંદર વારા! જગદીને બોલાવ તું બહાવા !

રે ઉત્તર તું મધુરા વારા! ધામ દીપે જઈ વસતું આરા ?

તું જ આંખોમાં હું જગતું છું, તુજમાં બેસું છવન હું છું. ”

૨૮-આત્મસાક્ષાત્કારની કેટલીક વાતચીત.

આ શાપાનીઆમાં જે આત્મસાક્ષાત્કાર કરવાની વિધિ દર્શાવે છે તે વિશેષી દેહલીએક સંકલ્પને નિર્ણય કરીયું.

સંકલ્પ એવી:—જે વિધિ તમે દેખાડો છો તે કાલ્પનિક છે—કલ્પના તથા વિચારને કેમ કેળવવા એટલુંજ માત્ર તેમાં દેખાડેલું છે.

પ્રિય વાંચકવર્તન ! આ સંકલ્પને વેદાંત ઉત્તર આપે કે જગત્તમ સર્વ વસ્તુઓ, આપણાં શરીર સુદ્ધાં બધાં કલ્પનાશ્રિતાંજ કાર્યો છે. તમારી કલ્પના ને વિચારો એટલે રસ્તે દોરાઓવા છે, તેને લીધેજ હાથ મુશીબતો, ચિંતા વગેરે ઉત્પન્ન થયા છે. આવા એટલે રસ્તે દોરાઓજ વિચારો ને કલ્પનાઓ તમને બધન કરે છે, ને માત્ર સત્યને રસ્તે દોરેલા વિચાર ને કલ્પનાથીજ મુક્ત થવાય છે. સીધે રસ્તેજ સીધે પરિણામ આવે છે.

જે નિસાણી ઉપગ્રથી ગબડી પડ્યા છો, તેજ નિસાણી ઉધે પડ્યાજો જે રસ્તેથી પડ્યા છો તેજ રસ્તે પાડે પગલે જવાથી સત્ય માર્ગે જવાશે. જે અજણે રસ્તે નીચે ઉતરી જાવ્યા છો તે ઉધે રસ્તેજ વેદાન તમને લઈ જવા માગે છે. આઠે લાઠડે આટો બેઠો કામ કરશે.

વેદાંત જાણિત કરે છે કે આ વિશ્વ માત્ર તમારીજ કલ્પના, તમારા વિચાર વિના બીજી કાંઈ નથી. વિચારોને પરિત્ર કરો, ઉચ્ચમાત્રી કરો તેને સત્યને માર્ગે દોરો, એટલે પ્રમથના થયું પ્રકાશ તને પોતેજ બની રહેશે.

અતિસાર અને બુદ્ધાબ એ બંને એકજ વાતની બાજુ કર છે.

x આત્મસાક્ષાત્કાર કરવાના વિધિ ને તમને આશાનાયુ વાચી કેટલાક વાધાઓ પાચનાનાઓ તરફથી ઉપાદાના તેઓ મુલાસા આમ આપવું છે (તા. ૧૮, ૧૯-૧૦-૧૯૦૩ નાજાનિવરતો એ ન નંબર દોરેલ.)

પરંતુ જીવાળ એ એક ઉપાય છે ને અતિસાર એ દર્દ છે. જડ જન-
તાના વિચારો દાસત્વમાં આવે છે, દુઃખ સમાન છે; તમને ખંધનમાં
રાખી મૂકે છે; માટે વેદાંત જે ભતનો જીવાળ આપે છે તે ખુશીથી જ્યો-
જગતના-દુનિયાદારીના વિચારો અતિસાર સમાન છે ને વેદાંતના વિચારો
જીવાળ સમાન છે. એ જીવાળ લઈ અતિસાર રૂપી દુઃખને ફેટા.

કેટલેક સ્વજે લોકો ધોવાને માટે સાબુનો ઉપયોગ કરતા નથી, પણ
રખ્યા વાપરે છે. એ રખ્યા પણ એક ભતનો કચરોજ હોવાથી તમારા હાથ
પણ કચરાવાળા થાય છે, પરંતુ આમ કરીને પછી પાણીથી હાથ ધોતાં
હાથનો મેઢ તરતજ જતો રહે છે; એટલુંજ નહિ પણ રખ્યા પણ તેની સાથે
જતી રહે છે. તેજ પ્રમાણે વેદાંતના વિચારો એક ભતની રખ્યાના જેવા છે.
તેનાથી સર્વ અપવિત્રતા, મેઢ, નિર્જળતા જતી રહેશે; ને જે આજ
સુધીના વિચારો મનમાં રમી રહ્યા છે તે પણ ચાટ્યા જશે. તમે ઉત્તત થશો.

સ્વપ્નમાં અનેક ભતની વસ્તુઓ આપણે જોઈએ છીએ. એ વસ્તુઓ
માત્ર આપણી કલ્પનાઓજ છે. ધારો કે કોઈ મનુષ્ય સ્વપ્નમાં સિંહ,
વાઘ કે સર્પ જુએ ત્યારે તે સમયે શું થાય છે? એકદમ ઉઘમાંથી તે
ભગી ઉઠે છે. માત્ર એના મનનો વિચારજ આ વાઘનું રૂપ ધારણ કરે
છે. બીજાં સર્વ સ્વપ્ન ઉઠી બાધ છે ને ફક્ત વાઘજ તમે જોઈ રહો છો;
ને તે પણ કદાચ ઘાસ ખાતો હોય કે પર્યટ ખાતો હોય તેમ જુઓ
છો; તેજ પ્રમાણે આ નાનકડા પુસ્તકમાં જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તે
સ્વપ્નના વાઘ સમાન છે. જગત આખું સ્વપ્નવત્ છે. આ વાઘ સર્વ
અસત્ય વિચારોથી તમને મુક્ત કરશે; ને તની સાથે ભગૃત થતાં જેમ સ્વ-
પ્નમાંનો વાઘ પણ નાશ પામે છે, તેમ આ વિચારરૂપી વ્યાઘ પણ નાશ પામશે.
ત્યાં વાઘા પણ જઈ શકતી નથી એવા સત્ય ધામમાં તમે પહોંચી
જશો, સર્વ જગત ને તમે પોતે એક સત્યસ્વરૂપમાં લીન થશો.

શંકા બીજી:—ત્યારે આવી સ્થિતિમાં આવીએ તો તે સ્થિતિ વિચાર
વિનાની—ભાન વિનાની ન કહેવાય? આવી ભાન વિનાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત
કરવાની રીત આવશ્યકતા?

વેદાંત ઉત્તર આપે ॥ કે, ભાઈઓ! અરે, મારાં આત્મસ્વરૂપો!
ઉતાવળા ન થાઓ, જરા વિચાર કરો. સમાધિસ્થ અવસ્થા તથા મૂર્ચ્છાની

સ્થિતિમાં થયેલા વાસ્તવ છે, આ જાને સ્થિતિમાં વિચારના અભાવ એટલી જ સામાન્યતા છે, પણ જાનેમાં ફેર 'આસમાન' જમીનનો છે, મૂર્ખામાં મન વિચાર કરતું બધું પડે છે, એવનચકિતના અભાવે મૂર્ખામાં વિચાર બધું પડે છે, મૂર્ખા મૃત્યુને ગણતી આવે છે, પરંતુ સાક્ષાત્કારની સ્થિતિમાં ચકિત પૂર્ણ જોરમાં દોષ છે, જ્ઞાનમય આનન્દમય સ્થિતિ દોષ છે.

એકાદ ખંડમાં પ્રકાશ ન હોય તો આપણાથી અંદરની વસ્તુ એક શકાતી નથી, તેમજ અતિશય પ્રકાશ હોય તોપણ કંઈ જેમી શકાતું નથી. વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર કહે છે કે તેજના જે આલ્પ્યો સામ સામી બાજુ હોય તો આપણે એક શક્તિને નહિ, પરંતુ તેજના અભાવે થતો અંધકાર અને અતિશય પ્રકાશને લીધે હિંદ બધું થયું, જે એ તદ્દન જુદીજ વાત છે.

ફેર જોના પરિણામમાં જણાય છે. એક મનુષ્ય વાયુના રોગથી પીડાતી વખતે યેજ્ઞાન બની જાય છે ને બાકી પછી નિર્જા બની જાય છે, બીજે મનુષ્ય સાક્ષાત્કારની ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં હોય છે તે વખતે તેની પક્ષ હવનચકિતના બધું પડેલી લાગે છે, પણ એ સ્થિતિમાંથી બાજુત થતાં તે પૂર્ણ આહ્વાદમય ને પરમજ્ઞાનમય બની જાય છે. તે બીજાને આનન્દ આપી શકે છે, અને બીજાના દુઃખે દેહી શકે છે. આમા વિચારવાનું બધું પડતું તો ઉપલી જાને સ્થિતિમાં છે, પરંતુ ફેર આસમાન જમીનનો છે.

ચકા ત્રીજી — અમારે તો એવનચમય જીવન એકજો છીએ, આવી મૃત્યુના જેવી અવસ્થા નથી એકલી.

વેદાત કહે છે કે મૃત્યુની અવસ્થા કોઈ માગતું નથી જેઓ એમ સમજે કે વેદાત ઉદાસીન બનાવે છે, તેઓ જૂલ કરે છે વેદાત તમને સત્યને માર્ગેજ દોરે છે. સર્વ જગત તમારે તાલે રહે તેમ શીખવે છે.

વાસના, ઇચ્છા, વગેરેનો પ્રશ્ન આપણે લઈશું. વેદાત ઉદાસીન જીવન ગાળવાને કહેતુંજ નથી. હરદમ ચેતન્યમય જીવન ગાળવાનીજ સલામત કરે છે, પરંતુ વેદાત પ્રમાણે જે ઇચ્છાઓ કરવી તેજ સત્ય છે. ઇચ્છા એટલે શું? ઇચ્છા એટલે પ્રેમ. પ્રેમ એટલે બીજા કાર્યજ નહિ, પણ અનુકરણ પરંતુ મોટેની લીધે ઇચ્છા એ આમ ઇચ્છા એટલે પ્રેમ થા.

છે, તો પછી સર્વ ઇચ્છાઓ માત્ર પ્રેમજ છે; ઈશ્વર પણ પ્રેમરૂપજ છે અને તેથી સર્વ ઇચ્છાઓ પણ પરમેશ્વરરૂપજ છે. આ વાત સત્ય છે, તો પછી જે મનુષ્ય સર્વ જીવન પ્રેમમય ગાળે છે, તે અખિલ પ્રજ્ઞાંશના ઉપર અધિકાર લોગવે છે. જે મનુષ્ય પોતે સર્વમય બની જાય છે-સર્વ પોતાનાંજ રૂપ છે એમ માને છે, તે કેટલો આનન્દમાં રહે છે ? તે ઇચ્છાઓવડે, પ્રેમવડે જગત ઉપર સામ્રાજ્ય લોગવે છે. આ સ્થિતિએ પહોંચતાં દેવ, ધિક્કાર વગેરેની લાગણીઓ નહિ થાય છે. મિત્ર કે દુરમન, સર્વેની ઇચ્છાઓ એ મારીજ ઇચ્છા છે એમજ માને છે; તેને કંઈ પણ દુઃખ નથી. અનન્ત શક્તિ હું જ છું. હરેક વ્યક્તિની જે જે ઇચ્છાઓ છે તે બધી મારે લઇનેજ છે, આમ માનનાર આત્માને યોગબી થકે છે અને સર્વનો અધિષ્ઠાતા પરમાત્મા બની રહે છે.

જગતમાં લોકો ઇચ્છા ને વાસનાઓનો ખોટો ઉપયોગ કરીને વસ્તુ-સ્થિતિને ઉચ્ચપાથક કરી નાખે છે. ઇચ્છા પ્રેમ છે ને પ્રેમ પ્રભુ છે; તે પેદાન્ત રહે છે કે સર્વની ઇચ્છાઓ તમેજ છો એવો સાદાસદાર કહે, પણ તેનો ખોટો ઉપયોગ ન કર્યો. તમારી પોતાની ઇચ્છાઓ ને બીજાની ઇચ્છાઓમાં ફેર ગણ્યો નહિ. હરેક ઇચ્છા, પ્રેમસિંધુના તરંગ જેવી છે. અખિલ પ્રજ્ઞાંશ અનન્ત પ્રેમસિંધુનું જનનું છે. નહોતો સુરવાકર્ષણની શક્તિથી આકાશમાં રહેલા છે. સુરવાકર્ષણ એ આકર્ષણશક્તિ છે, એટલે તે પ્રેમજ છે. રસાયણશાસ્ત્રના તર્ક મિશ્રણો રાસાયણિક આકર્ષણથી થાય છે. આ એક આતુનો બીજા આતુઓ સાથેનો પ્રેમ બતાવે છે. માણું જગત પ્રેમસિંધુનાં નોખાના તરંગ સનાન છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર તેમજ ટોર્ડ ફેન્ડીને પણ સાબિત કર્યું છે કે કંઈ પદાર્થ માત્ર શક્તિ છે. એ શક્તિ વિદ્યુત લિનન રીને દેખાય છે-ગુરુવાકર્ષણથી એકત્રી નહેવાથી, આકર્ષણથી, વિરુદ્ધથી, સુંબકથી, તેજ-ઉષ્ણ વગેરેથી.

સુંબક તથા વિરુદ્ધશક્તિમા શું છે ? આકર્ષણશક્તિ રહેલી છે. ઉષ્ણતાને લીધે આતુઓ માલ્ય રીતે પુટા પડતા જળાય છે; પરંતુ વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર સાબિત કરે છે કે એક પ્રકારે જે એ વિયોગ જળાય છે તે બીજા પ્રકારે પ્રેમ ને આકર્ષણજ દેવાડે છે.

હવે પેદાન્ત પ્રમાણે “ આ ત્રણ શક્તિ માત્ર તમેજ છો ” એવા

વિચારનો સાધ્યકાર કરો તો પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમમયજ બની રહેશે. હાર્દિન અને બીજાઓ જે " વિગ્રહને લીધેજ અવન " નો મત ધરાવનારા છે, તેમને દુઃખનંદ જેવા પૂર્ણ બનાવે છે. દુઃખનંદ જેવા કહે છે કે વિગ્રહનો નિયમ માત્ર ઉન્નતિકર્મે ચલાવવો નથી; પરંતુ પ્રેમ, સ્વર્વર્તન ને આકર્ષણ જેવી શક્તિઓ પણ ઉન્નતિને રસ્તે બધામાં સદાયક થાય છે.

ઈન્દ્રિયાઓ એ પ્રેમ છે, પ્રેમ એ પ્રભુ છે ને તે પ્રભુ તરંગે છે. પ્રભુથી તમારો બહેદ છે, તેનો સાધ્યકાર કરો. લોકો આ ઈન્દ્રિયાઓ અને પ્રેમને પ્રેમસિંધુ પ્રભુથી વિગ્રહ સમજે છે; પણ તેમ નથી. જગમાં જેમ તરંગો ઉઠે છે પણ અંતે બધું જગજ છે, તેજ પ્રમાણે ઈન્દ્રિયાઓ વગેરે વૃત્તિઓ સત્યસ્વરૂપના તરંગોજ છે, અને વાસ્તવિક રીતે એક સત્ય સ્વરૂપજ સર્વત્ર વ્યાપી રહેલું છે. એ સત્ય સ્વરૂપ બીજી વૃત્તિઓરૂપી તરંગોથી ઉવાઈ ભાય છે. વેદાન્ત આ તરંગોનું દુર્લક્ષ કરવાની બલ્યામણ કરતું નથી; પરંતુ તે કહે છે કે એ તરંગોનું નિરીક્ષણ અને દુર્લક્ષ કરતી વખતે જે જગમાં-જે સત્યસ્વરૂપમાં એ તરંગો ઉઠે ॥ તે મૂળ આત્મસ્વરૂપને મૂલી ન બાંધે.

જ્યારે કોઈ બીજાનું વેર લે છે ત્યારે તે અપમાનિત થાય છે. એનું કારણ એ છે કે, પ્રકૃતિને પ્રતિકૂળ તમારા મનની સ્થિતિ બનેલી છે. પ્રકૃતિને અનુકૂળ મન બનાવો તો કોઈ પણ વ્યક્તિ તમારું અપમાન નહિ કરી શકે. ધર્મના જુદા ઉગ્રવનારાઓએ આ નિયમ બાજુએ ભેંસ્યો. જે કાલે નિરાશા ઉત્પન્ન થાય છે, જે કાલે પ્રકૃતિથી વિકૃત મનની સ્થિતિ બને છે, તે સમયે આપું વિષ તમારી વિકૃત ચક્રને લેસરો; માટે મનની શાન્તિ કેમ રાખવી તે સીખો. પવિત્ર વિચારો રાખો તો કોઈની તાહાત નથી કે તે તમારી વિકૃત ભય. વેદાન્ત કહે છે કે, તમારી કે પારકાની ઈન્દ્રિયાઓનો દુરૂપયોગ ન કર્યો. જો મન સ્થિર રાખ્યો તો સર્વ ઈન્દ્રિયાઓને અલી ચકરો.

હવે એ સદુપયોગ કેવા પ્રકારે કરવો તેનો આપણે વિચાર કરીએ. રાખવા વરીકે એક પ્રત્યુપયોગ ઉપર સ્થિર ચક્રને લય છે; એ તે ઘોટા ઘાડેવો લય તો ઘોડાને ખોરાક આપવા છતાં પણ સ્થિર પેદાના મન વડે એટલું તો સમજો છેજ કે, " ઘોડાના યાક કે બૂપ સાથે પેદાને

કાંઈજ લેવા દેવા નથી. ” યોગીની જે જરૂરીઆતોને તે પોતાની જરૂરી
આતો કહિ માનતો નથી. વેદાન્તને બાલુનારો ભૂખ્યો હુયે તો પેટને બાલુ
પૂરું પાડયે, પરંતુ અન્ન ન મળવાથી દુઃખી થયે નહિ. કેમકે ભૂખ
તૃપ્તા તો શરીર સાથે સંબંધ ધરાવે છે, એનો આભાસ કેવલ મનને
થાય છે; પરંતુ તેની સાથે આત્માને કાંઈ લેવા દેવા નથી એમ એવું
છે. જે પોતાની દિવ્યતા દૃઢપણે સમજે છે, તેને મન તો ભૂખ, તૃપ્તા
યાક કાંઈ બાધ કરતાં નથી. જેમ યોગીની ભૂખ વગેરે તેના સ્વારને હેર
કરતાં નથી, તેજ પ્રમાણે મન કે શરીરનો યાક ને ભૂખ આત્માને હેર
કર્તા થતાં નથી. શરીર ને મન માટે અસુક બાદ્ય વસ્તુઓની આવશ્યક
કતા છે, વ્યાવહારિક કાર્ય કરવા માટે તેની જરૂર પડતી હોવાથી-વેદાન્તીનું
મન આ વસ્તુઓ માટે ઈચ્છા કરે છે; પણ આત્મસાક્ષાત્કાર
માટે તે એ વિષે બહુ દરકાર કરતો નથી. કોઈ પણ વસ્તુની ઈચ્છા તે
દુઃખ ઉત્પન્ન કરતી નથી. કોઈ પક્ષી ઝાડની ડાળી ઉપર બેસી કલે
કરે ને તેથી વૃક્ષની ડાળી આમ તેમ હાલે, તેની એ પક્ષીને જેમ દરકાર
હોતી નથી; કારણ કે ડાળી કદાચ તૂટી બાચ તોપણ પોતાની પાંચ
વડે એકદમ ઉડી જવાયે, એમ તેના મનને ખાતરી હોય છે. અહીં
બાદ્યદ્રવ્યો તો ડાળીના આધારેજ તે પક્ષી બેઠેલું છે; પરંતુ વાસના
વિક રીતે જોતાં ડાળીથી તે સ્વતંત્રજ છે. આ પ્રમાણે વેદાન્તી પોતાના
પ્રામાન્ય મનુષ્યોની માફક ઈચ્છાઓથી લપેટાએલો હોય, છતાં પણ સ્વતંત્રજ
છે. ઈચ્છા તૃપ્ત ના થતાં અજ્ઞાનીના જેવું તેને દુઃખ થતું નથી.

એક પેન્સીલ યોવાયાથી આપણા મનને બહુ બધા થતી નથી
પરંતુ જો પાંચ હબાર રૂપીઆ ગેરવફા પડે તો કાગળનું છટકી બન
હવે યોધ તો એ બન્ને વસ્તુઓની મનુષ્ય કરે છે; પણ બન્ને
ફક્તિવત છે. પેન્સીલ સાડ તે વ્યગ્ર ચિત્તે કામ નથી કરતો, પણ રૂપીઆ
સાડ અવ્યવસ્થિત મનથી યોધ કરે છે. જ્યારે વેદાન્તીને મન રૂપીઆ
બાંધ કે પેન્સીલ બાંધ તે બન્ને સરખાંજ છે. એક દાખલો લઈ આ વાત
સુદ્ધ કરીએ:—

એકવાર એક સાધુ મોટા શહેરમાં થઈને જતો હતો. એક સ્ત્રી
એને પોતાને ઘેર આવવા કહ્યું. ઘેર જઈને તે સ્ત્રીએ સાધુને દ્રવ્ય પી

આપ્યું. રૂપ આલામાં કદતાં તેના ઉપર બાહેલી તર પહોં પ્યાલામાં પડી જવાથી પેલી સીધો “ઝરેરે” એવો ઉચ્ચાર થઈ ગયો. પડી પ્યાલામાં સાકર નાખી સાધુને આપ્યો. રૂપ ઉતું હાતું તેને કંડુ થવા માટે બાજુએ મૂકીને સાધુ વાતોએ ચડ્યો. રૂપ ઉતું છે, માટે મહાત્મા પીતા નથી એમ પેલી સીએ માર્યું; પણ યોગીવારે વાત પૂરી થતાં સાધુ ઉડીને ચાલતો થતો હતો, ત્યારે પેલીએ પૂછ્યું:—“મહારાજ! રૂપ કેમ ન પીધું?” સાધુએ કહ્યું:—“માતા! રૂપ આપતી વખતે સાકર ને તર બને તમે તેમાં નાખ્યાં તેની સાથે ‘ઝરે’ પણ માંદી ઉમેર્યું છે, માટે તે મારે કામનું નથી.” પેલી સી ચરમીંદી પડી ગઈને સાધુ ચાલતો થયો.

વેદાન્ત કહે છે કે કાર્ય કરો, ઇચ્છાઓ કરો; પરંતુ તેમ કરતાં હૃદયને દુઃખીત શા માટે કરો છે? કાર્યમાં—હૃદયમાં દુઃખ ઉમેરો નહિ, પણ સ્થિર ચિત્તે કાર્ય કરો, એટલે તમારાં કાર્યો વિજયવંત થશે.

મનને સ્વસ્થ રાખવા શું કરવું જોઈએ? સામાન્ય રીતે મનુષ્ય અપવિત્ર વાતાવરણમાં રહે છે. વેદાન્ત કહે છે કે, તમારું વાતાવરણ તમને સહાયકારક હોવું જોઈએ. દરેક ખમલે મુશીબતો દૂર થવી જોઈએ. જેમ અંધારી કોટડીમાં જતાં ને વાર કશું દેખાતું નથી, પરંતુ યોગીવાર ત્યાં રહ્યા પછી બધું નજરે પડે છે; તેમ વેદાન્ત કહે છે કે તમારી આત્મપાસના વાતાવરણ તરફ અવિઠળ અને લેલી નાજે એવી સ્થિતિ દ્રષ્ટિથી જુઓ તો બધુંજ પારદર્શક બધાયો, તેની આરપાર જોઈ શક્યો, સર્વમાં દિવ્યતા જોશે. તમારી સ્થિતિ આત્મપાસના વાતાવરણને અનુકૂળ કરો. વેદાન્ત પ્રમાણે જો આ વાત તમે બરાબર સમજ્યા હો; તો તમારી આત્મપાસના પર્યટને પણ તમે પારદર્શક બનાવી શક્યો, તે પર્યટના તમારી દૃષ્ટિને રોકનારા ન થતાં ઉઠતા તેમને મદદગાર થશે.

એક મોટો પાસનો ભારો જો કોઈ પણ ઉપર લાખ્યો હોય તો ઉચ્છી લઈ લઈ તેને મુશીબત પડે છે; પરંતુ તેજ ભાર જો તે પ્રાણી ખાઈ જાય તો પોતાનું ચરીર ઉચ્છીને ચાલતાં તેને ભાર નહિ લાગે, પણ ઉઠતી તેનામાં શક્તિ, વધશે. માટે વેદાન્ત કહે છે કે, જગતનો ભાર ભલે વહન કરો; પણ તમારા ખાના ઉપર એટલે સીધો નિશ્ચિંતપણે તમારા વ્યવહારમાં રાખો, પણ માથા ઉપર મૂક્યો તો યેડી વળી જશે. અર્થાત

એ બારને તમારા શરીરનોજ બાર સમજીને વહન કર્યો તો એ વ
ખેડકારક નહિ થતાં તમને ઉન્નતિજ પ્રાર થયે અને માથા ઉપર મે
મગજ ઉપર ચિંતાના રૂપમાં રાખ્યો તો તમારો નાશ થયો.

વેદાન્તને બરાબર સમજવાથી આશ્ચર્યપૂર્વક સર્વત્ર પ્રભુનેજ એ
અન્નમાં પ્રભુ, પાણીમાં પ્રભુ, વૃક્ષમાં પ્રભુ, સર્વત્ર પ્રભુ, પ્રભુ ને પ્ર
દેખ્યો. અખિત પ્રજ્ઞાંડ સ્વર્ગ સમાન બાહ્યે. આમ વેદાન્ત તમ
ઈચ્છાઓ છીનવી લઈને તમને દુઃખી બનાવતું નથી; પરંતુ તમને સ્થિતિ
અનુકૂળ થતાં સીખવે છે. ઈચ્છાઓના બુલ્બમયો તેવો મનુષ્ય પીડા
નથી, પણ ઉલટું ઈચ્છા તેની ઘાસી થઈને ઉભી રહે છે. એ કોઈ ઘોડ
પૂંછડી બરાબર પકડી રાખે, તો ઘોડો ફૂંચે ને તોફાન કર્યે ને
પણ માર્યે; લોકો એવુંજ કરે છે. ઈચ્છાઓ એ ઘોડા જેવી છે.
તેમની પૂંછડી પકડે છે તે તેની સાથે વસડાય છે ને ખાડામાં પડે
માટે ઈચ્છારૂપી ઘોડાની પૂંછડી પકડ્યો નહિ, પણ સ્વારી કરજો; તે
તે ઉઠી સહાયક થઈ પડ્યો. તમારી ઈચ્છાઓ ઉપર સત્તા લેવા
આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરે. તમારી દિવ્યતા સમજ્યો તોજ
આનન્દ ભોગવ્યો.

એક બીજી ચંકો છે કે આમ મન ધ્યાનસ્થ રાખવાથી પ્રત્યાષાત
શાય ? મગજને તે નિર્બળ નથી બનાવતું ?

‘રામ’ તમને પોતાના અનુભવ ઉપરથી કહે છે કે, માત્ર તમારા
આમ કરવાથી બાળનીજ વૃદ્ધિ થયે. હવે કઈ વિધિ પ્રમાણે આ ‘રામ’
કરવું તે વિષે એ બોલ કહીશું:—

પ્રાતઃ સમયે કે બીજી કોઈ વેળાએ આ ચોપાનીઆમાં જે વિ
સમજાઈ છે, તે પ્રમાણે કર્યો તો તે વખતે તમારું મન દિવ્યતા અ
ભવ્યે, આદલાદ પામ્યે. જ્યારે આ સ્થિતિની પૂર્ણ ટોચે પહોંચ્યા ત્ય
‘ઓમ્’ નો ઉચ્ચાર કરવો બંધ કરજો. જ્યાં મુખી એ સ્થિતિ ર
ત્યાં મુખી તોમાં રહેજો. ધીમે ધીમે એની મેળેજ પાછું જમતું લા
યવા માંડ્યો. કોઈ વખત કદાચ અર્ધા કલાક આમ રહેયો, કોઈ વખ
કલાક રહેયો, કોઈ વાર એ કે ત્રણ ને તેથી વધારે કલાક રહેયો. દિવ
દિવસે આમ વધારે સમય રહેયો ને તમારી દૈવીશક્તિ ઉત્તરોત્તર વધતી જ

જેઓ પ્રારંભના અવધાનીઓ છે, તેમણે અર્ધા કલાકથી વધારે વખત આ સ્થિતિમાં રહેવું નહિ. એક બીજું પણ કહેવાનું છે કે જ્યારે ધ્યાનસ્થ થવા બેસીએ, વિચાર દૃઢ કરવા બેસીએ, તે વખતે અનેક બીજા વિચારો મન સાથે ખડા થશે; તે સમયે પ્રજ્વલમંત્રનો ઉચ્ચાર કરે જાણે ને ને વિચાર આવે તેનો છેદ આણીએ. એમનો ઉચ્ચાર કરતી વખતે, જે સમયે સર્વત્ર અનાદ્યનવને અનુભવતા હો તે વખતે, જમતનો કોઈ વિચાર આવે તો તે વિચારનો એવી રીતે અંત લાવવો કે ભવિષ્યમાં તે તમારા આચારમાં ઉતરી ગયો હોય. આ ખાસ ધ્યાનમાં રાખીને કે આવા વિચારો તે સમયે ખડા થશે અને તમારી વૃત્તિ બદલવા પ્રયત્ન કરશે; તે વખતે 'શમના' શબ્દો લાલકારક માત્રુમ પડશે.

ધારો કે પ્રવલ્લમંત્રાચ્ચાર કર્યો ચરૂ કર્યો કે વરત ગ્રેમ કે તિરસ્કાર-રૂંડી વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ, તો તે વખતે શું કરવું? એ વિચારને પકડી એવે પ્રકારે નિરાકરણ કરો કે તે તમારા મનમાંથી જન્મી ગઈ છે ઉખેડી જાય. કેવી રીતે આમ કર્યો? આત્ર જ્ઞાનથીજ તેને ઉખેડી શકાયો. તિરસ્કારની વૃત્તિ ઉદ્ભવે કે વરત તેનું કારણ શોધો; તો હૃમ્મેશા જણાશે કે અજ્ઞાન, નિર્બળતા, અહંભાવને લીધેજ એ વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ હતી. ધ્યાનસ્થ થતી વખતે અજ્ઞાનતાને લઈનેજ આવી વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે 'શમ' કહે છે કે એવે સમયે એ વૃત્તિઓનું પૃથક્કરણ કરો ને તેને જ્ઞાનથી ઉખેડી નાખી 'ઓમ્' નો ઉચ્ચાર કરે જાણે. પ્રજ્વલમંત્રાચ્ચાર કરતે કરતે, દૃઢ શ્રદ્ધા ગંધી, ન્યત્ય મનથી, ભવિષ્યમાં એવી વૃત્તિઓ ન ઉદ્ભવે એવો નિશ્ચય કરી આમ કર્યાંથી મનનું વલણુ નોખસ થઈ જશે, તમારી નીતિનું ધોરણુ ઉચ્ચ થશે ને જનતાના કાર્યોમાં જમને સદાય મળશે.

ધારો કે આવી વૃત્તિ દ. કરના અર્ધા કલાક લાગ્યો ને ધ્યાનસ્થ થવાનું નહિ. તો કાંઈ ચિંતા નહિ એક દિવસ એમ થશે; પરંતુ વીગે દિવસે જય મળશેજ. એક દિવસે એકેકી દુષ્ટ વૃત્તિને દબાવી દેતા જશે તો, તમારા મનનું વલણુ હૃમ્મેશને માટે દૃઢ થશે ને જીવનમાં પ્રવેશીને પર વિનય પ્રાપ્ત કરવાં શીખાશે દુષ્ટ વૃત્તિઓ છૂટી તો ભવિષ્ય ધણું ઉચ્ચવલ જનશે દિવસે દિવસે દિવ્યતા પ્રાપ્ત થશે. ધ્યાનસ્થ થવાય થા ના થવાય તેની ચિંતા નહિ, પણ નીતિ તો અવશ્ય ઉચ્ચ થશે.

કેટલાંક કહે છે કે કોઈ એવી રીતે દેખાડો કે જેથી સ્થેને ધ્યાનમાં
ચર્ચ જવાય, સાપણે અમારે સાંભળવાં નથી કે પુસ્તકો પણ વાંચવાં નથી
જેઓ આમ કહે છે તે મોટી ભૂલ કરે છે. તમારા માર્ગમાં કેટકેટલાં
છે ? માત્ર અજ્ઞાન; અને આ અજ્ઞાન એટલે શું ? શંકા, વ્યાવહારિક વિચારો
દુષ્ટ વૃત્તિઓ વગેરે. જેને પોતાની દિવ્યતામાં, હંધર સાથેની અલેક્ષતામાં
શંકા નથી, તે તો હરહમ ધ્યાનસ્થજ છે. માત્ર શંકાઓજ મનને અસ્થિર
રાખે છે. જે મનુષ્ય પુસ્તકો વાંચી આ પ્રકારની નિર્બળતાનું શોધન કરે
છે તે પીમે પીમે શંકાઓ ફર કરી શકે છે. સાધારણ મનુષ્ય પણ ખાસ
ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં આવવા પ્રયત્ન કરે ત્યારે આવી શકે છે. પરંતુ મને
હતામાં પૂર્ણ વિશ્વાસવાળો મનુષ્ય તો હાલતાં ચાલતાં કે ગમે તે સ્થિતિમાં
ધ્યાનસ્થજ હોય છે. આવી સ્થિતિ જેની છે તેજ વધારે બળવાન છે.

પ્રશ્ન:—મનુષ્યનો આત્મા કર્તા અને તેનાં ફળોનો કર્તા તે લોકો
નથી ? મનુષ્યના કૃત્યને અને આત્માને શું લેવા દેવાજ નથી ?

ઉત્તર:—ના, સત્ય સ્વરૂપ આત્મા વેદાન્ત પ્રમાણે કર્તાજી નથી, તે
લોકતાજી નથી. જો આત્મા કર્તા કે લોકતા હોય તો તે નિર્લિપ્ત રહી
ન શકે. જેને તમે કર્તા માને છે તે તો અસત્ય અહંભાવ છે, આત્મ
નહિ. આ અહંભાવને પણ આત્મામાંથીજ સત્તા-સ્ફુર્તિ મળે છે.

પ્રશ્ન કહીને છે, ને પૂર્ણ રીતે તથા સ્વચ્છેદર તેમાં ઉદા ઉતરીએ તે
કલાકોના કલાકો જોઈએ, માટે માત્ર એકજ ઉદાહરણ આપીશું.

ધારો કે જમણાથી એક ખુણામાં તમે સર્પ રીઠો, પણ જ્યારે જેની
પાસે જઈને અડકીને જોશો તો સર્પ નહિ જણાતાં માત્ર દોરડાનો કડકો
જ જણાયો. દોરડાના કડકાને જમણાથી તમે સર્પ તરીકે ગણ્યો, પણ
વાસ્તવિક રીતે તો તે દોરડુંજ હતું. જુદિવડે વિચાર કરવા છતાં પણ
તમે આત્માનેજ કર્તા માને છે, તેનું કારણ તમારું વિચાર કરવાનું
રાધન જુદિ પણ અસ્થિર અને પ્રમિત હોય છે માટેજ તમેજ આવે
અધ્યારોપ કરો છો, પણ જે સ્થિતપ્રજ છે, જે નિદ્યજુદિવાળો છે, તે
તો આત્માને કદિ પણ કર્તા કે લોકતા માનતો નથી.

આપણે આગળ સાધારણ કરવાની વિધિ વિશે કહ્યું છે. હવે કે
સાધનામાં જે બહુજ વિચિત્ર મુરોલીઓ આવે છે તે વિશે કહીશું. અંત

રની ને બાધની યીકા એ પલુ મોટી નુકસીલીઓ છે

બાધીકા એટલે શું ? કેટલાક લોકોને યીકા કરવી ઘણી જ નિય
હાય છે જ્યાં તુમી મનુષ્ય દોષદટિ રાખે છે ત્યાં તુમી તે ઉપરનો
સાક્ષાત્કાર વરી શકતો નથી એક બાગક શ્વાભાવિક રીતે જન્મથી મોની
નું છે એ સમજતું પણ નથી તેની સમક્ષ ગેઈ મોર આવી કોઈ વસ્તુ
ઉપાવી જાય તો તે નુખેથી તેમ કરી શકશે; વરણ કે બાગકને મોરીનું
જાન-જ નથી આવી રીતે બાધાજગતમા ચાલી આવતા તોફાને છીને
કે તરતજ આપણા જતનમા પલુ એજ જાનના જાગૃત ધાય છે વાત
વિક રીતે બીજામા દોષો જોવાનો પ્રયત્ન કરતા આપણેજ દોષવાળા થઈએ
છીએ. બહુક છાડીએ છીએ કે બીજો ધાપલ થાય છે ખરો પલુ તેને
થકકો પાછો આપણને પલ થશે જ સત્યાચાત ધાય છે ને આપણે પલુ
મોરા પાછા હાડીએ / અર; તેમ બીજામા દોષ મહત્તા તમા દોષો આપ
બોરી લઈએ છીએ, મરે ના તાપ દિની પાર જવુ એટલે

દુષ્ટ જાણીએ કરતની માથે જ પછા પાતે / તેના જા. થઈ પડીને
છીએ જા. ખોલ છે તેજ પડે જ જન્મ મા. પાતાના ઉપ એ દવ
ધાય તા આવી દાપક થા. જન્મ ૧૦ ૧ જાની દખ્ય જન્મ ૧૬૭
તમરન ૧ પાલ જાય છે ૦ ૪ હે ૧થા તમ ૦ ૮
અર. ૧ બોજાક ૦ ૮ ૧૦ થા એ જી ૧
૦ ૬૧ જોય ૧ ૫ શુ ૧૨ ૧

નિમ ૦ ની લક

તમ ૫૧૦ ૬૫૦ જ ૧૧ ૬
૪ ૫ ૧૪ ૦ ૦ ૦ ૧ ૫ ૫
૫ ૧ ૧ ૧ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
૧ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
૫ ૫ ૫ ૫ ૫ ૫ ૫ ૫ ૫ ૫
૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
પિડ વાન ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
ઉપર જા ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧

પાપને ધિક્કારવાની સાથે પાપી ઉપર પ્રેમ કરવો એ વાત મુશ્કેલ નથી. તમે - કહેવો કે પાપ તે પાપજ છે, પણ જરા વિચાર કરેલ કાંઈ પણ કૃત્ય પોતાની મેળે પાપમય છે નહિ. જેમ શૂન્ય એકડું હોય તે તેની કિંમત નથી; તેમજ કૃત્ય એકડું પાપ કે અપાપ છે નહિ. શૂન્યને ક્યાંયના ચિન્હની જામણી બાબતે મૂકો તો તેની કિંમત બોલી શકો ને કાળી બાબતે મૂકો તો કિંમત વધી પડશે.

પાપના સ્વરૂપને ન સમજવાથીજ પાપને ધિક્કારવા સાથે પાપી ઉપર પ્રેમ કરવાનું મુશ્કેલ લાગે છે. મનુષ્ય અજ્ઞાનતાથી કૃત્યને માફ ને નાવું સ્વરૂપ આપે છે. ખૂબ યાદ રાખો કે ધર્મ ને સંતુલ્ય એ જોમ અંતરજ્ઞ માટે છે, તેમ પાપ પણ હૃદયને માટેજ છે. પાપ ને પુરુષને મનની સ્થિતિ સાથે સંબંધ છે, માટે મનનેજ ઉન્નત કરવાનું છે.

ભાસ્વાવસ્થામાં બાળક માતાના સ્તનનું પાવન કરે છે, પરંતુ પુખ્ત વયે એ પ્રમાણે કરવું મનુષ્યને માટે યોગ્ય કહેવાયે? કદાપિ નહિ. બાળકને માટે એ યોગ્ય છે, પરંતુ મોટી વયે તે અયોગ્ય છે અને તેથી પાપ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે અમુક દરિયિન્દુથી અમુક કૃત્ય પાપ છે, પણ તેજ કૃત્ય બીજાને માટે બીજા દરિયિન્દુથી પાપ નથી. કુનિયામાં કહેવું પાપને માટે આમજ છે એ બધા યાદ રાખવું; માટે કૃત્યોને ભલે ધિક્કાર પણ કૃત્યના કરનારઓને ધિક્કારવાનો આપણને અધિકાર નથી. જેમ સાદી ફરીને ઇસાનને એક વિદ્વાન ને નામાંકિત પુરુષ હતો. તેની કુલિ-એ-પુલાકો હામરૂંને ઇકેઇ બાપામા ઉતારી છે તે લખે છે કે, “અપારે નુ નાના હોય ત્યારે મને મુશ્કેલીઓના પવિત્ર પામમાં જતો હતો. જ તો વિવાહ હતો કે મને સત્તેજ બધાએ ઉડીને પ્રમુદ્ધાર્થના કરી. એ સત્તેજ સાદી ને નેત્ર પિના ઉડવા ને તેમણે પ્રાર્થના કરી. પણ બીજા કાલ ઉડવા નહિ. આથી સાદીએ પાપના પિત્તને કહું કે: “ભુઓ આ કેવો આજનુ કોકો છે કે કોણ ઉડવા નથી ને પ્રાર્થના કરવા નથી!” જિત્તે જીવન જીવેલા કમુ - નરે સાદી! જાણ પુત્ર! હું તને ન કહેવું હોય તો સાફ કહું, કહ્યું કે જોકે ઉડીને જામ બીજાની નહ. કાળી એ અપાપ છે.” ભલે પ્રાર્થના ન કરે. પણ બીજાની જિંદગી કે કોઈ કે મરેજ નહ.

કોઈ પુણ્ય નાઈ સાફ કૃત્ય કરે અને કુલાર્થ જઈને પોતાના બચુમા
કુટે તથા બીજાઓની નિંદા કરે તો તેથી શું તે બીજાના કરતા ગુણમાં
નીતિમાં ચીનીઆતો કહેવાયે ? કદિ નહિ. એવો માલુસ માત્ર એક
દુર્લભને બદલે બીજો દુર્લભ થઈ જાય છે, આથી કરીને ખરો માણસ
કાર કરવાનો છે તે ગ્રામ કરી ચકાવો નવી જગત બે પ્રકાર કી રાત્રી
કદિને પાપ ન ગણતુ હોય તો તેમાં જગતનોજ વાક છે અનુભવ છે
કે જેના કૃત્યો જનનને પ્રાપ્ત થાય છે, પણ જેનો આત્મા ક્યાથી
બીજાઈ જાય છે, જે ઈશ્વરજનુષ્ઠ રહે છે, જે નમ્ર છે અને જેનું હૃદય
પ્રેમનય છે, તે બીજાઓ કરતા સ્વર્ગનું મુખ વધારે ભોગ્યે છે

બાઈબલમાં દારીનીઓને ધણા પરિત્ર જણેલા છે. તેમના કૃત્યો ગાંધી
નબુવ્યા છે, પરંતુ તે રીલીસ્ટાઈનો નમ્ર ને દયાળુ નહોતા તેઓ મીકા-
યોર-હોનદ્રિથી બેનગરનો હતા અને તેથી તેઓ કાર્પેન્ટરી મેરી મેગ
ટેલન કરતા વધારે દુઃખ હતા. મેરી મેનટેલન દોહદ્રિવાળી નહોતી, પણ
તેનું દુઃખ પ્રેમયુક્ત હતું, અને તેથી સન્યને તે બાચુની કુતી અને
ઈશ્વરજનુષ્ઠ વધારે હતી. લીહન્ટ નામના એક અમેરિકનને એક કાં
લખ્યું છે તેનો બાનાર્થ નીચે પ્રમાણે છે -

એક રોષ હતો, તેણે સ્વપ્નમાં એક દેવને પુસ્તકમાં લેખિતના નાન
લખતા બોલ્યા. એણે તેને પૂછ્યું. - " તને શું ઠરે છે ? " દેવનાં
કહ્યું. - " જે લોકો ઈશ્વરનું બાલન કરે છે, ઈશ્વરને ત્રિય છે, ને તેની
નમ્રુષ્ઠ ગહે છે, તેમના નાનો લખ્યું છે " એણે નિરાશ થઈને કહ્યું. -
" બીજા લોકોની પેઠે દુઃખ પણ ઈશ્વરજનુષ્ઠ બનુ એવી મંદા છે, પરંતુ
મે કદિ બહિત કરી નથી ને કોઈ કિવત ઉપાસક પણ ક્વો નથી, તો
માફ નામ તો કાળજ નહિજ થાય ' હું' સ્વર્ગમાં નહિ જઈ શકું ! "
દેવતાએ કહ્યું. - " તેનો ઉપાય નથી. " આ ઉપરથી એણે બીજી પ્રશ્ન
પૂછ્યો કે - " જે પુરુષો ઈશ્વરને નહિ - હાતા પોતાના માનવબધુઓને
પ્રદાય છે, તેમની એક ચાલી બનાવશે ? તે એમ કરતા તો માફ નામ
તેના દા હા કરશે " દેવતા એટલામાં અદરશ ચર્ચ મથો ને રેશને
બીજી સ્વપ્ન આપ્યું, તે વખતે તે દેવતાના હાથમાં એક પુસ્તક હતું.
દેવતા એ પુસ્તકના પાના ફેરવતા હતા, તે વખતે એણે તેને પૂછ્યું કે -

“ યુ કહે છે ? ” દેવતાએ કહ્યું :— “ ફરીથી પુસ્તક તપાસી નહિ છું ને. ઇશ્વરબાકતોના નામ તેમની પકિત, પ્રભાણે ગોઠવું છે. ” રોજે કહ્યું :— “ મને એ પુસ્તક જરા ભેવા દેશો ? ” દેવતાએ પુસ્તક ભેવા આપ્યું તો રોજ વિસ્મય પામ્યો; કારણ કે એમાં પોતાનું નામ સર્વની પહેલાં લખેલું હતું. એ તમે મનુષ્ય ભાતિને બજાવ્યો, એટલે કે મનુષ્ય તરીકે નહિ ગણતા ઇશ્વરતુલ્ય ગણ્યો—ફરેક વસ્તુમાં ઇશ્વરને ભેર્યો—તો તમે વાસ્તવિક રીતે ઇશ્વરનેજ બાળે છે. ટીકા કરવી—નિંદા કરવી એ ઇશ્વરથી વિમુખ રહેવા જેવું છે. મનુષ્ય પોતાના દુર્ગુણો બહુવા છતાં પોતાને ધિક્કારતો નથી; પણ બીજામાં એજ દુર્ગુણો ભેદને તિરસ્કાર કરે છે ? તિરસ્કારથી ફર રહો, દુર્ગુણથી ફર રહો એટલે ઇશ્વરને તરત ઓળખશો.

એક રાજ્યનો નોકર પોતાનું કામકાજ છોડી રાંઝાની પાસેજ પોતાનાં સ્વધર્મો સમય વ્યતીત કરે, તો તેને નોકરી બેઠલી છોડવી પડે. તેણે રાજાને બજામાં પણ પોતાની ફરજો તો અઢા કરવીજ ભેધએ. તે સુખને દેવદર્શનને જવું, ત્યાં માળા ફેરવવી ને પ્રભુની ચરણપૂજા માત્ર કરવી એટલાથી નહો નહિ. મનુષ્યે પોતાના ભાતિબધુઓ તરફ પણ પોતાની ફરજો અઢા કરવાની છે. પ્રભુને ઉત્તમ પ્રકારે બજવાનો રસ્તો તો પોતામાં મિત્ર વગેરેમાં પ્રભુને ભેવો, તેના દોષો પ્રતિ લક્ષ ન કરતાં, તેની નિંદા ન કરતાં, તેમાં ઇશ્વરદર્શન કરવું એજ છે; અને તેમ કરતાં કરતાંજ આપણે આત્મસાક્ષાત્કાર કરી શકીશું.

આપણે આપણા શત્રુમાં શા માટે ઇશ્વરદર્શન કરી શકતા નથી ? કારણ એ ■ કે આપણે તેનામાં દોષ ભેધએ છીએ. આ દોષદ્રષ્ટિ ફર કરવી ભેધએ અને સર્વત્ર પ્રભુનેજ ભેતાં શીખવું ભેધએ. ઘણી વખત નીરો જેવા લોકો પણ આપણે ભેધએ છીએ તેઓ નાની વયમાં ધર્મિષ્ઠ ને નીતિવાન હોય છે, પરંતુ અતે દુષ્ટ નીવડે છે. ઇચ્છાંડનો પાંચમો હેત્ર રાજા નાનપણમાં અને જુવાનીમાં દુષ્ટ હતો, પરંતુ મોટી વયે ઘણો સારો નીવડ્યો હતો; માટે અચુક સાલુસ હમ્મેશાં આવેજ રહેશે, એમ નિશ્ચય કરી બેસવું નહિ. સર ચૌદર સ્કૉટ નાનપણમાં જડ જેવો હતો, પરંતુ મોટી વયે તે એક મહાન પુરુષ થયો. સર આઈઝિક ન્યૂટને નિયાળમ

સાબ ને આવડાથી ઘણી વાર સબ ખાંધેલી; પરંતુ પાછળથી કેવો
ખાંધો તે બંધાઓ બાંધે છે. મેરી મેંડેલન બુવાનીમાં ઘણી દુષ્ટ હતી,
જે બંધારે કોઈકના સમાજમાં આવી ત્યારે પવિત્ર થઈ ગઈ. આજ
? એક સામાન્ય પાપી ને દુષ્ટ બુવાનો હોય તે મનુષ્ય, આવતી કાલે
એક પવિત્રાત્મા પણ બની બસ; માટે ચોંટસણો કે મનુષ્ય કોઈ જોડું
તે દરતો હોય તો તેનો વિસ્માર કરવાનો પત્રને અધિકાર નથી. તેનામાં
દેવતા જુઓ, તેના દોષ તરફ અલક્ષ કરો. કોઈ તમારા વિષે દુષ્ટ
વેચાર કરે, તમારા દોષો કાઢે તો શું તે માટે વેર લેવું ? ના, કદાચ
ખેંદરો નહિ.

સોક્રેટીસે કેટલાં હતા તે સમયે તેના અનુયાયીઓ તેને જોવાને
કાંઈ આપી નાસી છૂટવાનું કહેતા હતા. સોક્રેટીસે તેમને કહ્યું કે:—“લાંચ
ખાખી એ કાયદાસર છે ? સભ્યનો કાયદો તોડવો બાજબી ?” ત્યાં
તે અનુયાયીઓએ ના કહી ત્યારે સોક્રેટીસે કહ્યું કે:—“જે જે બાજબી
નથી તો પછી મને શા માટે નાસી છૂટવાનું કહો છો ?” અનુયાયીઓએ
કહ્યું.—“સભ્યે જોડી સિદ્ધા કરી છે, કાયદો જોડી રીતે અમલમાં
મૂક્યો છે, માટે નાસવામાં કાંઈ પાપ કે ગુન્હો નથી.” સોક્રેટીસે કહ્યું.—
“અહા ! તમે કાયદો તોડવાનું કહે છે ? વેર લેવાનું કહે છે ? હું જે
કાયદો તોડુ તો તેથી જે ખૂબ સભ્યે કરી છે તે સુધારી શકાયો નહિ.
જે કાળી વસ્તુઓ એકઠી કર્યાંથી એક ધોળી વસ્તુ ઉત્પન્ન થતી નથી.”
જેમ બીજાઓ નિહા કરતા હોય તેમ આપણે પણ કરીએ, તો મૂળ જે અસત્ય
છે તેમા આપણે પણ ઉમેરવું કરીએ છીએ, તેથી વસ્તુસ્થિતિ સુધરતી નથી.

બીજાના નિહા, ટીકા ને દુષ્ટ વિચારો આપણને ક્યારે હાનિકારક નીવડે
છે ? માત્ર ક્યારે આપણે આવાતનો પ્રત્યાઘાત કરીએ ત્યારે જ એ તેના
ઉપર લક્ષ ન આપીએ, સાત્વિક વૃત્તિથી એ તરફ જોઈએ; તો તે બીજા-
કુલ હાનિકર્તા નથી જોમ કોઈએ આપણને પત્ર લખ્યો હોય છે તે
વાચીએ તો તેમા લખેલા સારામાઠા સમાચાર પ્રમાણે તે આપણને
અસર દરશે, પરંતુ કાગળ ઉપાડીએ જ નહિ, વાચીએ જ નહિ, કાગળ
અહુલન ન કરીએ, મોકલનારને પાછો જ મોકલી દઈએ તો શી અસર
થવાની હતી ? તે પ્રમાણે દુષ્ટ વિચાર તરફ અલક્ષ સખીએ તો તેવા

વિચારો તેના પેદા કરનાર તરફ જ પાછા વળો છે. હવે અલસ શી રીતે રહેવાય ? આપણે આપણી દિવ્યતાનું બાળ રાખીએ, આત્મકેન્દ્રથી ચલિત થઈએ નહિ, સાત્ત્વિક વૃત્તિ રાખીએ, સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરીએ, તો કાંઈજ હુનિ થાય એમ નથી.

એક કાવ્ય લખાએલું છે, તેનો ભાવાર્થ નીચે મુજબ છે. આ કાવ્ય જે સમયે મન, મન રૂપે નહોતું તે વખતે લખાએલું છે. તેનો ભાવાર્થ ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે, માયાને દૂર કરી નિંદા વગેરેથી દૂર રહેવાનો છે:-

“અહા ! બહાલા ! તું એટલો તો પાસે રહે કે જરાએ છેદું રહે નહિ ” અહીં ‘બહાલા’ પ્રભુને સંજોધીને ઠહે છે કે એ જે પ્રભુ માયામાં વાળને ઉગવાની શક્તિ આપે છે, નસોમાં રકત બ્લેવડાવે છે ને વાચામાં શક્તિ રેડે છે. વાચામાં, દ્રષ્ટિમાં, શ્રવણમાં, મિત્રમાં, શત્રુમાં, ભાઈમાં, સર્વમાં એજ પ્રભુ રમણ કરી રહ્યો છે. બાણીને આનંદ પામે કે બપુયે અબાપુયે પણ તમે જે ને ઇચ્છાઓ કરો છો તે સર્વનું અંતિમ કારણ પ્રભુજ છે. સર્વ ઇચ્છાઓનો હેતુ પ્રભુપ્રેમ મેળવવાનોજ છે, મુખ એજ ઇશ્વર છે.”

દિવ્યતાનો-ઇશ્વરનો-સાક્ષાત્કાર એટલે મુખી થવો એણે કે “મારૂં-તારૂં” નષ્ટ થાય, સર્વ માયિક બન્ધનો તૂટી જાય. જીસસ ક્રીસ્ટનું વચન સત્ય છે કે:-“ તમારૂં સર્વ વહેંચી દો, ગરીબોને આપી દો, ને મારી પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવો. ” પરંતુ લોકો આમ કરતાં હરે છે.

ઓ આધુનિક મુધારાવાળાઓ ! જીસસ ક્રીસ્ટનાં એ વચનામૃતોને કૃત્યોમાં જે સત્ય રહેલું છે, તેનો વિચાર કરો. વેદાન્ત ડોક્ટ્રિન વગાડીને કહે છે કે રામ અને રાવણ બેને કદિ પણ સાચે બજી શકાય નહિ. ત્યારે જગતના વિચારો, જગતનાં બન્ધનો, ધન-દોહલ, ઇચ્છાઓ સર્વ પ્રભુમાં લીન થઈ જાય છે; ત્યારેજ ખરો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

“ પ્રભુ ! મારે કોઈ સચુંસંજોધી નથી માત્ર તુંજ મારો સર્વ છે.”

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ । ત્વમેવ વંશુષ્ઠ સસા ત્વમેવ ।

ત્વમેવ વિદ્યા ત્રિવિધં ત્વમેવ । ત્વમેવ સર્વ મમ દેવદેવ

હતાપૂર્વક અનુભવો કે પ્રભુમાંજ તમે રમણ કરી રહ્યા છો. તમારૂં

નિવાસ સ્થાન પણ પ્રભુજ છે, અને પ્રભુ પણ તમે પોતેજ છો.

આસ લેતી વખતે, આટલો વિચાર કરજો કે, સર્વ પ્રાણીની હવા તે આસમાં હોય છે. જમે તે સ્થળેથી સત્ય મહુણ કરો. ધર્મર્સન, બીટમેન અને બીજાં જમે તેની પાસેથી સત્ય બાણી હોય. ઉપનિષદ, ગીતા, બાઈબલ, કુરાન કે બીજાં જમે તે પુસ્તકોમાંથી સત્ય મહુણ કરો; ને તે બધાં ધર્મગ્રંથો તમારાજ છે એમ માનો.

પુસ્તક વાંચવા હોય ત્યારે તેનો કર્તા દાણ છે તેનો વિચાર ન કરવો. ઉપનિષદોના કર્તાનીજ ખબર નથી; પુસ્તકો તેજ પ્રમાણે લખવાં જોઈએ. ઉપનિષદના કર્તાઓએ જગતને જે સત્ય જણાવ્યું છે તેને માટે માન લેતા નથી. હિંદુસ્તાનનાં પદ્ધર્શનનાં મહાન પુસ્તકોમાં કોઈ પણ સ્થળે તેમના કર્તાનાં નામ નથી. પુસ્તક રચનાર નિષ્પક્ષપાતથી પુસ્તક રચે છે. “સર્વ હજી સ્વાધીન” નો જ્યુસ્તો તેમનામાં નથી, ને તેથી કરીને “હુંજ સત્ય છું” એમ તેઓ બાણી ચડ્યા છે. જેવી મળાડ “હું પોતે સત્ય છું” એ માનવામાં છે, તેવી મળાડ “મે” સો પુસ્તકો લખ્યાં, હું લાખો રૂપિયાનો માલિક છું” એમ ધારવામાં ક્યાં છે? સત્ય સુખ “હું સર્વ છું, પરમસત્ય છું, અવિનાશી છું” એમ ધારવામાંજ રહેલું છે.

માટે પ્રત્યેક આસોન્દીસ લેતાં હલતાથી માને કે જગતની સર્વ વસ્તુઓ તમારી છે. જગતની સઘળી હવા તમારી પોતાની છે, સર્વ સુકરતા તમારી છે. જગતના સર્વ ધર્મો, સિદ્ધાન્તો, કૃષ્ણ, મહામંદ, રામ, શ્રીસમ, સર્વે તમારાજ છે એમ માનો.

હવે નિરાશા કેમ ફર કરવી તે માટે એ બોલ કહીશું. ઉપાય બહુ સહેલો છે અને તેટલા માટેજ લોકો તેની દરકાર કરતા નથી. અનુભવથી જણાયું છે કે મહાન પુરુષો પણ જે રીતિ ‘રામ’ હમણાં જણાવશે તેમાં ગોથાં ખાય છે. તમે જ્યારે તે અજાણી જોશો ત્યારે તેની અસરથી વિસ્મય પામશો. ઘરમાં બેઠા હો તે સમયે નિરાશા ઉત્પન્ન થાય, ચાક જણાય, દુષ્ટ વિચાર આવે, ઈર્ષ્યા થાય કે એવો કોઈ બીજો હલકો વિચાર આવે; ત્યારે નાજી માનજો કે વન્દુરસ્ત શરીર હોય તો આવા વિચાર આવવા ન જોઈએ, માટે સમજવું કે તમારા પેટમાં કંઈક વિકાર છે.

કોઈ મનુષ્ય ‘રામ’ની પાસે આવીને અચરિત શબ્દો ઉચ્ચારે છે અથવા

૧ કોષાયમાન યક્ષ્મિ બોલે છે, તો તે તેમનો દોષ નથી કાઢતો. તેમજ
 ૨ કોષાયમાન ચર્મ પ્રત્યુત્તર નથી આપતો. કોઈ દરદાદ્રીમા બોલે કે હર્ષ્યા
 ૩ ત્યાર તમારે તેની સાથે તેજ પ્રકારે વર્તવું નહિ, પરંતુ તેના ઉપર
 ૪ લાવી તેની પાચનક્રિયાની અવ્યવસ્થા દૂર કરવા માટે કાઠવ ઔષધ
 ૫ માપવું, ને તમે પોતે જ જ્યારે એવી અવ્યવસ્થાથી હેરાન થતા હો તો
 ૬ કરવું ? બાહ્ય ઔષધોપચાર બીજક્રુર કરવા નહિ, બાહ્યોપચારની અતર
 ૭ દમ નહિ રહે. એવે સમયે તમારે એકદમ આગલ તણ દેવું, પુસ્તક
 ૮ અથવા હોય તો મૂડી દેવું, બેડા હો તો ઉભા થઈ જવું, ખુલી હવામાં
 ૯ મહાન નીકળી પડવું ને ઝડપથી ચાલવું, એથી સ્વાભાવિક રીતે જ દીર્ઘ
 ૧૦ ધારોચ્છ્વાસ હેવાશે ને તેવી દાર્ઢિક સ્વચ્ચ થશે. શીતળ વાયુ મુખ ઉપર
 ૧૧ અવગાતાજ અમત્સરિક બસર થશે ઘણા મનુષ્યોને આ અનુભવ નયો
 ૧૨ થયો તે જ આદર્શ છે

પ્રાણાયામ ઉપર લોકો અનેક ભાવણો આપે છે, પરંતુ ‘રામ’ની પ્રાણા
 યામ કરવાની રીતિ સ્વાભાવિક જ છે. જિન્યાકિનારે કે બીજે કોઈ પણ
 વ્યક્તિ ચાલતા આ રીતિ પ્રમાણે અમલ કરવાથી પ્રાણ સમતોલ રહેશે
 બીજી રીતિ એ છે કે, ધારો કે તમે બહાર નીકળી પડ્યા પછી ઝડપથી
 નથી ચાલતા પણ ધીમે ધીમે ચાલો છો, કાગલ કે ઝડપથી ચાલવું તમને
 કે અડબી ભરેલું લાગતું હશે અને તમારા પોતાના બહાર જતા કોઈ
 તમારે માટે શું કહેશે તે વિચારને તમે વધુ વજન આપતા હશો, પણ
 એથી સ્વાસ્થ ઉડો નહિ ઘણું સમય, માટે ‘રામ’ કહે છે કે એમ ન કરો.
 તો એક ખુણામાં લોકે જ્યાં તનને રહે નહિ ત્યાં જઈ ઉભા રહો, પછી
 તો પહોંચી કંઈ ધૂળ હવા ચેદ એથી મુઠ્ઠી ચોટળી દવા લઈ નાક
 વાટે વીંધે ધીમે ધીમે આ પ્રવાણે બરાબર કરો ને પછી છુટો કે શું
 અલગ થાય છે ?

તમને સ્વાભાવિક પ્રાણાયામ દંખાડવામાં આવ્યો છે ઉડો. અલ
 લીધાથી પેટનો નીચેનો ભાગ દવાથી ભરાઈ જશે, ને બધી રંગોમાં ફરી
 વળશે. આન ધ્યાની નિરાશા દૂર થઈ ઉલ્લાસ આવશે. સ્વાસ્થ્યેતી વખતે
 એવો વિચાર ગળે કે અખિલ ક્ષણકની દવા તમે અદ્ય ર્યો છો. જગ
 તમાની સર્વ સુંદરતા ને પ્રેમ ભરે છે, એન ધારો આવા વિચાર નાથે

આસ લેવો બરી રાખો. આ રીતિ એવી તો સદેહી ને સ્વાભાવિક છે તેની અસર અમત્કારિક થાય છે.

લોકો એકલા ફરવા જવા કરતાં કોઈની સાથે ફરવા જવાનું વધુ પસંદ કરે છે. ને કોઈ કવિએ પણ કહ્યું છે કે:—

“રાખો મિત્ર ફરવાને વાત, ચાલતાં રાખો કોઈ સંઘાત.”

પરંતુ ‘સમ’ કહે છે કે તમારું મનનું વલણ વિચારમસ્ત ન હોય મન ઉન્નત વિચારો તરફ વળી ન શકતું હોય, ધાર્મિક વલણવાળું હોય તો કદાચિત્ કોઈ સાથે હોય તો ઠીક છે. અથવા ધારો કે તમનના નમળા છે તો કોઈ તમારા કરતાં ઉચ્ચ જ્ઞાનવાગ્દાની સાથે ફરજો. તેથી તમને ફાયદો થયો; પરંતુ જે લોકો તમને ઉન્નત ન કરી શકે તેના સાથે કદિ પણ ફરવું નહિ. બે તમે વિચારક હો, ને એકલા ફરજતા હો તો તે સમયે કોઈ આસપાસ ન હોય ત્યારે જ નો ઉચ્ચ કરતા કરતા ચાલજો. તરતજ જળાણે કે આસપાસનું વાતાવરણ તમારા અમત્કારી વિચારો મૂકશે. લોકો આ રીતિનો લાભ લેતા નથી. આ વાત બહુજ સાધારણ લાગે છે પણ અનુભવ કર્યો તો જળાણે કે તેની કે સરસ અસર થાય છે.

સમુદ્રમાંના દરેક બિન્દુની સત્તા મહાન્ મોહનના જેટલીજ છે. તેના ઉદ્ભવતા દરેક પરપોટાનું મૂળ તત્ત્વ તો મહાન્ સમુદ્રજ છે. તે સુખ દુઃખ રીતે માનો ને અનુભવો કે આ સરીર, આ વિષયપી સમુદ્રમાં એ બિન્દુરૂપજ છે; અને જે સત્તા સૂર્ય, ચંદ્ર ને મહેને ધારણ કરી રહી છે, તેના સત્તા તેને પણ ધારણ કરે છે. તમારા સરીરનો દરેક ભાગ, દરેક રક્ત, દરેક બિન્દુ તમે પોતેજ છો. તમેજ અનંત, અવિનાશી છો. કાળ અને આકાશને ધારણ કરનાર તમેજ છો; તો પછી આ જડ સરીર મૃત્યુ પામે તે સાથે તમારે કંઈ લેવા દેવા નથી. એકાન્ત સ્થાને આ વિચાર ઉપમનન કરો. ચાલતાં ચાલતાં, ખુલ્લી હવામાં ફરતાં, ઉભા દો, બેઠા દો કે અને તે સ્થિતિમાં હો, તે સમયે હક વિચાર કરો. કદાપિ પ્રવૃત્તિ જ્યાં ન કરો તોપણ આ વિચાર ઉપર મનન કરતા દરો તો તે અમંત્રણ ઉચ્ચાર કર્યા બરોબરજ છે.

એટલે જો બેઠાજ ઉપરજ કંઈ બધા આધાર નથી, પરંતુ મનની

સુંદર દૃષ્ટિ માનવું એટલે કે હું પોતેજ અનન્ત, અવિનાશી છું. સર્વ જગત મારામાંજ સમાયેલું છે. સત્ત્વ કે મિત્ર બધાની ઇચ્છાઓ એ મારીજ ઇચ્છાઓ છે. સર્વ એક છે. એટલે કે તેને જેને સ્વાતંત્ર્ય હો તેને શીએ સ્વાય છે એમ બાજુમાં ઇર્ષ્યા થાય, તો એ પ્રકારની ઇર્ષ્યાને ઉત્તેજન ન આપે. તમે જાને જેને સ્વાતંત્ર્ય હો તે પણ તમેજ છો. તેનો આનંદ તમારોજ છે. સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરો, ને તેમ કરવા માટે તમે પોતેજ સત્ય છો એમ માનો. જન્મ ને મરણ તો શાસોન્ધ્યાસની ક્રિયા જેવાં છે. બધ ને ચિંતાની પેઠે પાર ત્યારેજ જશે કે વ્યથે અલેક્ષણ અનુભવશે. મનુષ્ય બહારથી સુંદર હોય તો તે અવશ્ય ધીબાને આકર્ષે છે. ક્રાંદેયીસ ઘણાજ બેટાગ હશે; પરંતુ સુંદર વિચારોને લીધે તેનું અંતઃકરણ શુદ્ધ હશે.

આકાશ ને પાતાળ એક થઈ બધ, સૂર્ય પૃથ્વી ઉપર ઉતરે, ચંદ્ર પાતાળમાં ચાલે. બધ, તો તેમાં આપણને શું? આપણે જે અનન્ત અવિનાશી આત્મા છીએ તેને શી લેવાડેવા છે ?

તમે પોતે સર્વવ્યાપી છો, તેને કોઈ પણ કાંઈ ઈલા કરી શકનાર નથી એમ દૃષ્ટિએ માનો. સૂર્ય, ચંદ્ર ને ગ્રહો નાશ પામશે, પણ તમે તો અવિનાશીજ છો. પર્વતની પેઠે તમે તો ચલાયમાન થયા વિના સ્થાયી રહેવાના છો. આ પ્રમાણે શાસ લેવી વેળા વિચાર કરવો જોઈએ. એમ ધારો કે સર્વ જગત તમારામાંજ છે આમ કરવાથીજ પ્રકૃતિના નિયમને તમે અનુસરશો. ને તમારૂં જીવન અખિલ બ્રહ્માંડની પ્રકૃતિ ત્રાયે એક-તાર થઈ જશે.

તમારો ઉત્સાહ, આનંદ કોણ નાશ કરે છે ? માત્ર માનસિક જડ-વાજ તેનું કારણ છે, માટે તમે પારદર્શક બનો એ જડતા એટલે શું ? અહંભાવ ! આ મારું, આ તારું, એ એક ભુદ્ધિ તેજ જડતા છે. તે દૂર કરવી જોઈએ, માટે ખુલી હવામાં બહાર ફરવા જાઓ તે સમયે શાસોન્ધ્યાન લેતાં દૃઢતાથી માનો કે સર્વ જગત તમારું છે, સર્વ જગતની ચાકણી હવા તમે દ્યો છો. આમ કરવાથી તમે પારદર્શી થશો, ને આખું જગત તમારું થઈ જશે.

એક રાત્રી પોતે એ જણ ગયા ને ભીંત ઉપર ચીતરામણ વગેરે

કાંઠવાના કામ ઉપર નોકરી રહેવા વિનંતિ કરી રાજાને.
ચિતરવા પોતાનેજ સોંપવાને તેમણે વિનંતિ કરી. તેમને
પહેલાં રાજાને પરીક્ષા કરવાની ધમ્મકા થઈ, તેથી એક
ઉપર કામ કરવા કહ્યું. સામસામી જે ભીતો ઉપર એ બને જણને
જુદા કામ કરવા રોક્યા ને તેમના ઉપર દેખરેખ રખાવી કે બન્ને
એકલા ન થઈ જાય. એક માત્ર સુધી બન્ને જણાએ એ કામ કયું
એક કારીગર રાજા પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે માટે કામ આપ આ
જુઓ. રાજાએ બીજા કારીગરને પૂછ્યું કે તમારે કામ પૂરું કરવા
કેટલીવાર છે? તેણે કહ્યું:—“રાજાજી, જે પણ કામ પૂરું કયું છે.”

તેમનું કામ ભોવાનો રાજાએ અમુક દિવસ કરાવ્યો. ને પોતા
નોકર-ચાકર તથા રસાલા સાથે લાં ગયો. પહેલા કારીગરની ભીંત ઉપર
પડદો નાખેલો હતો તે ઉપડાવી લીધો. રાજા અને તેના હુજુરીઆઓ
જોઈ દીંગ થઈ ગયા. કામ પણ ઉમદા ને સુંદર છે એમ લોકો
આશ્ચર્ય, હવે આથી વધારે સુંદર કામ હોઈ ન શકે એમ બધા કહે
લાગ્યા. બીજા કારીગરનું કામ ભોવાની જરૂર નથી, માટે મહેલનું
કામ આની પાસેજ કરાવ્યું એમ હુજુરીઆઓએ ધાર્યું; પરંતુ રાજા હા
રીઆ કરતાં ડાહ્યો હતો, તેથી પેલા બીજા કારીગરને તેની ભીંત ઉપર
પડદો દૂર કરવા કહ્યું. અહા! લોકો આનું કામ જોઈને વધુ અચ્ચ
પામ્યા. તેમનાં મોં પહોળાં થઈ ગયાં ને વિસ્મય પામ્યા. તેમના
જેઠાઈ જવાયું કે વાહ! આ તો જળી પણ જ ઉત્તમ ને સુંદર કામ છે.
લોકોએ એમાં એવું શું જોયું? આ કારીગરે ભીંત ઉપર હાલ કાંઈ
ચીતર્યું નહોતું. એક મહિના સુધી માત્ર ભીંતને ઘસી ઘસી
પારદર્શક બની હતી, તેથી સાચી ભીંત ઉપર જે જે ચીતર
હતું તે જમું આ ભીંતમાં દેખાતું હતું. જે ભીંત ઉપર ચિત્રો મોટે
હતાં તેના કરતા આ ભીંત વધારે લીસી ને એક સરખી હતી. જે
આ કારીગરે મહેનત લઈને ભીંતને ઘસી ઘસીને પારદર્શક બનાવ
તેજ પ્રમાણે ‘રામ’ તમને કહે છે કે જે લોકો માત્ર પુસ્તકો વાંચવામાં
નિમગ્ન રહે છે તે ઉપર ચોટીક જ્ઞાનજ સંપાદન કરે છે. બહારથી ચિત્ર
રવા કરતાં અંદરથી જમું પારદર્શક બને તો સર્વ જ્ઞાન આપેઆપ

અંતરમાં ઉતરે; માટે મનરૂપી કે મગજરૂપી બીજો પારદર્શક બને એમ વર્તે. અંતઃકરણને નિર્મળ કરે, હૃદય ચોક્કસ કરે એટલે જગતનું સર્વ જ્ઞાન તમારામાં આવશે.

સ્વાનુભવથી 'રામ' કહે છે કે હિમાલયનાં ઘાટો જંગલોમાં 'રામ' રહેતો હતો; ત્યાં મનની સ્થિતિ પારદર્શક બનતી ત્યારે જ્ઞાન આપો આપોજ હૃદયમાં સ્ફુરતું હતું. અદ્ભુત વિચારો, તત્ત્વજ્ઞાન ને શક્તિ મનમાં આવતાં હતાં. 'રામ' કહે છે કે બાઈબલ, ઉપનિષદો, વેદો તેમજ મીટલનનાં, ઇમર્સનનાં, ઇઝરાયેલનાં અને સ્પેન્સર વગેરે હરકોઈનાં પુસ્તકો માત્ર આન્તર્યેરણનાંજ પરિણામ છે. જ્યારે મનુષ્ય પોતાની કૃતિઓમાં અહંતા દાખલ કરે છે ત્યારેજ એમાં અપૂર્ણતા આવે છે. જગતનું કાર્ય એજ આપણું કાર્ય અને જગતનું હૃદય એજ આપણું હૃદય છે, એમ માનીએ છીએ ત્યારેજ જ્ઞાન પ્રદીપ્ત થાય છે. શુદ્ધમાં શુદ્ધ વસ્તુને માટે તમારા હૃદયમાંજ ચોધ કરો. મનમાં કોઈ પણ બાતની ઇર્ષ્યા કે કીર્તિ ઇત્યાદિ સ્વાર્થની ઇચ્છા નહિ હોય, ત્યારેજ મુંઝવે ક્ષય થઈ શકશે. દુસ્મનની ઇચ્છાને તમારી ઇચ્છા કર્યો ત્યારેજ પારદર્શક બની પ્રભુતા સંપાદન કર્યો. જય મેળવવાની આજ શુદ્ધ કુંચી છે. આનો ઉપયોગ કરવાથીજ જગતના સર્વ ભંડાર તમારી સમક્ષ આવીને ખડા થશે.

ૐ !

ૐ !!

ૐ !!!

૩૦-મનુષ્યનો ધાતુભાવ.*

આજનાં વિવિધ ઉપર વાતો કરીનેજ એ બેઠી રહેવાનું હાથ લો તો વખત નડામોજ બલીત કરી કહેવાયે. આ વાતોને અનુભવસિદ્ધ કર્યા-
 મીજ આયુષ્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે આપણે બાળ્યે જીએ ને
 અનુભવીએ જીએ કે જગતનાં સર્વ મનુષ્યો આપણાં બાંકુ છે. ધનઘન
 તેમજ ગરીબ, સબ તેમજ રંક બધાંએ આપણાં પોતાનાંજ સ્વરૂપો છે.
 ત્યારે પ્રભુજી આનંદ થાય છે. કુદરતી રીતેજ તેનાં પરિણામો વમને
 જણાશે. આમ અનુભવશે ત્યારે જેમ તમારું પોતાનું ચરીર તમારી
 ઇચ્છાએ પ્રમાણે વર્તે છે, તેજ પ્રમાણે બીલા બધા પણ તમારી ઇચ્છાને
 તાબે થઈ તમારા આદેશો માન્ય કરશે. આ યથાર્થ સત્યની ખાતરી કરવા
 ચાડુ તેનો તમે તમારી બલે અનુભવ કરી જુઓ. લોકો ધન ન હોવાથી
 દુઃખી થાય છે, તેમને બાગ-બગીચા, ધન, માલ, દોલત, ગાડી, વાડીને
 લાડીનાં સુખ જોડે જીએ, પરંતુ બાગબગીચાઓ ધણાંએ મનેવા છે.
 સુખેથી તેમાં લાગે, ફરો, ફરો તે તમારા પોતાનાંજ છે એમ માને
 તો તેથી ધનવાનોને જેટલો સંતોષ પોતાની સંપત્તિથી થાય છે, તેટલોજ
 તમને પણ થશે. જે લોકો આ પોતાની માલમતા જ એમ માને છે તે
 શું ચાર જાંએ જુએ છે ? જે પ્રકારે તમે તેનો અનુભવ કરો છો ને તેમ
 તમને જેટલો આનંદ થાય છે, તેથી શું અધિક આનંદ તેમને થાય છે ?
 બીલકુલ નહિ; તો પછી એવા એવા દુઃખદ વિચારો કરી આત્માને
 ચા માટે દુભવો છો ? 'શમ' કહે છે કે એવા મૂખાંડ ભરેલા વિચારો
 છોડી દો. જગતની સર્વ દોલત, બાગબગીચા તમારા પોતાનાંજ છે એમ

માનેલા સર્વ જનતા તમે પોતેજ છો એન નિશ્ચયની માનેલા આ કંઈ અમ્બાભાવિક નથી. અભેદભાવથી સર્વત્ર દ્રષ્ટિ નાણે ને તે પામ સત્યનો સાદા દાર કરો. જ્યારે જ્યારે કે પ્ર મહાન ક્ષિતિવાન પુરુષને સ્થિરથી ગરકાવ થએલો દેખે ત્યારે ધર્મા કે અદેખાઈ દરી દુખી ન થયે, પરંતુ તેનો વૈભવ તે તમારોજ છે, એ પોતે તે નને / છે એમ જરૂર માને. નામ ક્યાંથી તમને અનુભવ થયે કે તમારી ઇચ્છા એ સર્વની ઇચ્છા છે તર્કવાચક, વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાન યજ્ઞ હદાર ના વાત સાબિત ન હો, પરંતુ અનુભવ સિદ્ધ કરે છે કે એ વાત સત્યજ છે

હીક ! 'નામ' ના સત્યને નનનવવ. માટે કેટલાક પ્રમાણ આપવો, તે ઉપર ખૂબ મનન કરવો. પ્રાતુભાવ કબ જરોખર નથી. પ્રાતુ અથવા ભાઈ એમ કહેતા તો સહેજ યજ્ઞ સિત્તવા આવી બાવ છે ભાઈએ ભાઈએમા તો વેર વિખવાદ યજ્ઞ હોય છે, માટે એટલ ને અભેદ શબ્દની ગચનાજ વધારે નારી છે. તમે કહેયો કે હર વખત આત્માને વચ્ચે લાવી એની એજ વાત યાં કરો કે તે નનને હીક નથી લાગવી કાલે આત્મા વિષે તમારે નહિ સામગ્ય હોય તો કાઈ હરકત નથી દારલા કે આત્મા વિષે બોલના જઈએ તો યજ્ઞ કાઈ બોલાયજ નહિ, તરણ કે આત્મા એકજ છે તો યજ્ઞ કાલુ દાને વી વો તેન છે ? વાલીના આત્માની વાત યજ્ઞ કાલે તેમજ નથી, માટે આપણે જહના જહ પરતુથીજ શરૂ દરીશું આપણે જહ શરીરની એકતા અભેદનાવી ચરૂ કરીશું તોપણ સાબિત હી શરીર કે જગતનું શરીર એજ છે હો. બાલિનું મન યજ્ઞ એકજ છે એ વાત મન ઉપરથી / સાબિત થાય છે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર સાબિત હો છે ॥ હરકને લાણી એક / બાલની છે એ ના અભેદનાના ભાવ પ્રમાણે કોઈ ન ચાલતું હાય તો તે પરન સત્યનો અનાદરજ કરે છે, અને આપણે બાલીએ છીએ કે જે કોઈ મનુષ્ય સાત્યના કાય / વિરુદ્ધ કાઈ કૃત્ય હો છે તેને ત્રિષ્ટા / થાય છે એ / પ્રમાણે પોતાના જનનમા જે મનુષ્ય પ્રાતુભાવ સખી વર્તન નથી કરતો તે યજ્ઞ શિક્ષાજ ખમે છે જગતના સર્વે દુખો, આ યવિન નિરમના ઉત્તમનનાજ પરિણામો છે હવે આપણા જહ શરીર એક છે તો તે કેવી રીતે ? એક શરીર હર છે બીજુ પાસે છે, એક બેકુ છે, બીજુ ઉમુ છે, આ પ્રમાણે છે તો યજ્ઞ

તેને એકજ થી રીતે કહી શકાય ? જેમ સમુદ્રમાં એક મોલું એક ઠેકણે ને બીજું બીજે જણાય છે, કોઈ મોલું ને કોઈ નાનું હોય છે; પરંતુ અંતે બધાંએ એકજ પાણીનાં રૂપ હોય ને વાસ્તવિક રીતે એકજ સમુદ્ર અનેકરૂપે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે, તેજ પ્રમાણે આપણા આ જડ શરીરનું પણ છે. જે વસ્તુનું આ શરીર બનેલું છે, તેજ વસ્તુ અમુક સમય પછી બીજાનું શરીર બનાવે છે. એ તો શું પણ એકજ જીવનમાં એક શરીરનાં તત્ત્વો બીજા શરીરમાં દાખલ થાય છે. શ્વાસ લેવાની ક્રિયા આ વાત સાબિત કરે છે. શ્વાસ લેતાં પ્રાણવાયુ અથવા તો ઑક્સીજન આપણે બહારથી અંદર લઈએ છીએ ને ઝેરી હવા અથવા કાર્બોનિક ઑક્સીડ ગેસ બહાર કાઢીએ છીએ; આ ઝેરી હવા ઝાડપાન પોતે સુસી લે છે ને તે પાછાં પ્રાણવાયુ બહાર કાઢે છે. આ ઉપરથીજ સાબિત થાય છે કે આપણે વનસ્પતિ સાથે જાતજાતથી જોડાએલા છીએ. તેમનો શ્વાસ આપણે લઈએ છીએ ને આપણો શ્વાસ એ લે છે, આથી બાગબગીચા, ઝાડપાન સાથેની આપણી એકતા સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ થાય છે.

હવે બીજી રીતે જોઈએ. વનસ્પતિમાંથી જે પ્રાણવાયુ આપણે લઈએ છીએ તેજ બીજાં મનુષ્યો પણ લે છે. આ પ્રમાણે આપણે બધા એકજ હવા શ્વાસમાં લઈએ છીએ તો પછી શ્વાસની ક્રિયામાં ફરકનાં શરીર એકજ છે. વળી એકજ પૃથ્વી ઉપર, એકજ સૂર્ય ને એકજ ચંદ્ર નીચે ને એકજ આબોહવામાં આપણે બધા રહીએ છીએ; જોરાક પણ એકજ ભાતનો લઈએ છીએ ને એકજ વસ્તુનાં આપણાં સર્વનાં શરીર બનેલાં છે, વળી જે મળ ઈત્યાદિ ફર કરીએ છીએ તે વનસ્પતિ બહુજ કરી લે છે. આ પ્રમાણે જે આપણે આપણા શરીરમાંથી ફર કરીએ છીએ તે આપણા જાઈએના પોતાના શરીરમાં અન્નરૂપે દાખલ કરે છે. જે જડ વસ્તુ એક વખત આપણી હતી તે બીજી વખતે આપણા જાઈએનાની થાય છે, તેમનાં શરીરમાં બન છે; ને જે વસ્તુ તેમની હતી તે આપણા શરીરમાં બન છે. જે સૂક્ષ્મદર્શકયાંત્રથી આપણે જોઈએ તો જણાયે કે અનેક સૂક્ષ્મ જીવજંતુઓ શરીરમાંથી બહાર આવે છે ને બહારથી અંદર પ્રવેશ કરે છે. આમ દરદમ આવ જાય થાય કરે છે. જે જંતુઓ આપણે બહાર કાઢતા જઈએ છીએ તે બીજાઓના શરીરમાં દાખલ થાય છે ને બીજાઓના

યરીરમાથી નીકળેલા જંતુઓ આપણા યરીરમા દાખલ થાય છે વિજ્ઞાન દાસ્ય સંબંધિત કરે છે કે તમારું સર્વના સ્પર્ગ યરીરો એકજ છે લોકો કદાચ આ નહિ માને, એકના યરીરમાથી નીકળેલા સૂક્ષ્મ જંતુઓ બીજાના યરીરમા કેમ પેસે તેની વાતને ચકાવતી હશે? ક્રીડા 'આપણે એ વિષે વિચાર કરીએ તુરંથી સાચા આવે છે' ને મુગપિત દુન્યો અને વસ્તુઓમાથી જે ઝીઝ રચકલો ઉડે છે તેથી આપણને તુવાસ આવે છે, તે તો આપણે બધા વાલીએ છીએ. કૂલોમાથી આવા રચકલો નીકળે છે તેથીજ મુગધ આવે છે હવે મું આપણા યરીરમાથી વાત નથી આવતી? કેટલાકની ડ્રાક્વેન્ડિયનો ચક્રિત તીવ્ર નથી હોતી તેથી તેમને ખબર પડતી નથી, પરંતુ કૃતરાઓ યરીરની નધ ઉપરથીજ માલુ મોને થોપી દાદ છે એ યરીરનાથી નધ વહેતો ન હોય તો આમ કેમ બને? આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે યરીરમાથી ત્રધ આવવા રે છે.

એ યરીરમાથી જોણા રચકલો બહાર ન જતા હોય તો જેને આપણે વધી રાગો કહીએ છીએ તે રાગો દેવાયજ નહિ એમનો રાગ બીજાને ખરે છે તેનું એજ કારણ છે આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે સ્પર્ગ યરીર બધાના એકજ છે વળી આ ઉપરથી એક વિચિત્ર અનુમાન 'રામ'ને થાય છે મનુષ્ય માટે પડે તેનું તુખ્ય કાન્ધ મું હોવું જોઈએ? તે નાહો છે ને તેને દુખ થાય છે એ વચ્ચે છે, તો તેનું કારણ મું? કાન્ધ માન અજ્ઞાનતા એ ગાદો છે તેથી દુખી થાય છે, પણ તેની માદની માટે તે સમસ્ત જાતનો જવાબદાર છે મદવાડથી અબલમ્મ પછુ તે પોતાના રાગના રચકલો બીજાઓ તરફ મોકલે છે કોઈ મનુષ્યને નાદા પડવાનો હક્ક નથી. પોતાને દુખ વાય છે તેટલા માટેજ નહિ, પણ પોતાના રાગથી બીજા મનુષ્યને પણ તે હાનિ રે છે, તેથી દરેક વ્યક્તિ ઘણી સાવવેલી રાખવી જોઈએ મદવાડ ચારીરિક શુન્દો નથી, પણ નાન સિક શુન્દો છે મનુષ્ય અતેડ-વીએ ખાય છે, પણ તે ખાતા તેણે સખામ તાજવાની છે પોતાના પાતેજ નહિ, પણ જનવનાં લલા માટે ખાન પાનના વિવેક નને વિચાર રાખવા જોઈએ.

હવે જે વહસ્ત છે તેમનું માદાઓ પ્રત્યે મું કર્તવ્ય છે? તેમણે નાદાની માત્રજ વજવાની છે પોતે ગાદા ઉપર ઉપકાર કરે છે મટે

નહિ, પણ જગતના લાલ માટે એક બીજાની માવજત કરવાની છે. સૂત્રની ખાતર, શ્રાતુલાવની ખાતર, પોતાનાજ લગ્ન માટે માંદાની માવજત કરવાની છે. દરેક મનુષ્યનું સાત સાત વર્ષે આયુ' શરીર નવું જને છે, એ વાત ડૉક્ટરો સાબિત કરી આપે છે. આથી જણાય કે શરીરના તમામ અણુઓની એક બીજા શરીર સાથે અદલાબદલી થયા કરે છે, તે અણુઓને આપણા પોતાનાજ કહેવાનો કેઈને હક્ક નથી. આ શરીર માફે છે એમ કહેવાનો આપણને હક્ક નથી. આમ દર પળે શરીર બદલાતું લાય છે તો પછી તે માફે છે ને તાફે છે એમ કહેવામાં યોગ્ય રહેલો છે ? માટે જેને આ માફે શરીર કહીએ છીએ તે માફે નહિ, પણ સર્વનું છે એવોજ વિચાર દૃઢ કરો.

આ તો જરૂરી વાત થઈ, હવે માનસિક એકતા વિષે કહીએ. માથા ઉપર વાળ ઉમે છે, શરીરમાં લોહી વહે છે, તેના વિચાર કરો કે આમ શાથી થાય છે ? જે શક્તિથી તમારામાં લોહી વહે છે ને જેનાથી તમારા વાળ ઉમે છે તેજ શક્તિ બીજાનામાં નથી ? અન્નપાચન શાથી થાય છે ? જે શક્તિથી એક મનુષ્ય અન્નપાચન કરે છે તેજ શક્તિથી બીજો મનુષ્ય પણ પાચન કરે છે, આ વાત ધ્યાનમાં રાખજો. જો એકજ શક્તિ દરેકમાં આ પ્રમાણે કામ કરે છે તો પરી દરેક જણ એકજ છે એમ શા માટે ન માનવું ? એકજ અવિલામ્બ, અવિનાશી શક્તિ દરેકમાં છે તો બધા વાસ્તવિક રીતે એકજ છે; આ વાત ખૂબ ધ્યાન દઈ સમજો ને અનુભવ કરો. એકને માન્ય મળે છે ને બીજાને નથી મળતું, એક તંદુરસ્ત ૧ ને બીજો વ્યાધિગ્રસ્ત છે, તે સર્વ શરીરો આપણાંજ છે એમ માનવું અને જેની રીતે આપણા શરીરને દુઃખ થાય ને માવજત કરીએ, તેવીજ રીતે બીજા શરીર તરફ વર્તવું એજ આપણો ધર્મ છે. જે નીચે છે તેમને ઉન્નત કરવામાંજ આપણો ધર્મ રહેલો છે; માટે દુઃખ, દારિદ્ર્ય વગેરેનો બીજકુલ વિચાર ન કરો. હરદય આનંદ ને મુખમાં રહો, કારણ કે જગતનો આનંદ એ તમારોજ છે. જ્યો તે સ્થિતિમાં મગ્ન રહો. માધાકુટ ને મહાબલુ દૂર કરો.

હવે લાગણી પણ એકજ છે તે વિષે કહીયું. એક ચાંચ વાજાંજ એક બાજી પડ્યું છે, અને બીજું તેની સાથે ગોડવેયું છે. બન્ને વાજાંજ બરા-

૧. આવી આવી તેવું છે. હવે, જ્યારે મોઢાં આવીને તાર કાઢે છે તરતજ સાથેના આલમમાંથી પશુ એકાએક ધૂર નીકળે છે. આટલું મરજી ! કામુ એક કે એ પચનના હવનચક્રમાંથી એક સાલખાંથી ધૂર કાઢે છે તેજ પચનની કદરીમાં બીજા આલમની આલખાં પશુ ઉપર આપણને કાંઈ લાગણી થાય છે એટલે આપણી પાસે પેટેલાને પશુ પચન લાગણી થાય છે. નાટોમાં મારો અનેક વેપ જાય છે અને લાગણી દર્શાવે છે, ત્યારે એનામાંથી પશુ એક લાગણીને રસ થાય છે તેનું કારણ શું ? એક મનથી જાંસરીમાંથી નાદ નીકળતાં બીજા મનમાંથી પશુ સાચી લાગણી લાગે છે ? એ મન વિષય વિન્ય દોષ તો આ પ્રમાણે થતું અસંભવ છે. વિજ્ઞાનદાસ કહે છે કે એક વસ્તુને બીજા વસ્તુ ઉપર અસર કરતી દોષ તો બન્ને વચ્ચે જાંસરી દોષો એકબીજા, તે વિના મનના બીજાનું મન થઈ જ નહિ. એક દેવતાને એક સામ જરા ખેલ્યો તો આપણે દેવતા ખેલ્યો. તે પ્રમાણે એક મનુષ્યની લાગણી બીજાને અસર કરે છે આવી રીતે હવે જો એકબીજા ન હોય તો આમ થતું અસંભવ છે એક માણસ હાથે છે તો બીજાને પશુ હાથે આવે છે, એક દુલે છે તો બીજાના મન પશુ દુલીનું થઈ જાય છે, એક મનુષ્ય આવન કરે છે તો બીજાના મન પશુ આવન કરવા ઉત્તુ થઈ જાય છે, હવે જો મન ને લાગણી કદીને એક સરખા ન હોય તો આમ બનતું અસંભવિત છે. શુદ્ધ ને શિષ્ય બન્નેના મન એક સરખા ન હોય તો એક શીખવે ને બીજાને જાણે એમ કેવી રીતે બને ? એ વખતે વમારો કોઈ મિત્ર જ હોય તો આપણે દુર દોષ તેના પ્રત્યે સાચા વિચારો કરીએ, તો તે પશુ સ્વાસ્થ્ય વિષય રીતેજ વમારી વરદ તેવીજ વૃત્તિ કરતો રહેશે 'તમિ' ના રીતિનો અનુભવ કર્યો છે ને હરદમ કરતો રહે છે

શુદ્ધેશ્વરો ને હરદમમાંથી જન્મતા કેમ પેલા થાય છે ? એક માણસ આવીને વમારી લાગણી કુખાવે છે, પશુ તે મનુષ્ય બલવાન દોષથી વમ તેને કાંઈ ન કરી શકતા માત્ર તેના વરદ વિરક્તવૃત્તિના રાખે છે. એ મનુષ્ય વળી બીજા નરમ સ્વભાવવાને પશુ કુખી કરે છે ને તે બિન્નારો માત્ર શુદ્ધેશ્વરે કહ્યા વિચાર પેલા વરદ ચોકલે છે વળી બીજાને પશુ તેજ પ્રમાણે જો કુખી કરે છે, એમ અનેક જગ્યાને જો હેરાન

કરે છે. અંતે એક વખત એવો આવે છે કે જ્યારે તે પોતાના જીવન બચવાનું હોય છે, ત્યારે પેલાને અતિથય કોઈ બાપી બાપ છે ને દુઃખ વનારને તે એકદમ જીવીનદોસ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે અત્યાર સુધી જે બધાને દુઃખવતો હતો તે મરી બાપ છે અને પોલીસ પેલાને પકડીને કસે રીમાં પાસડી બાપ છે. કેસ ચાલતાં એક સહેજ બાળત માટે આવડો મેલે ગુન્દો ક્યાંયે કોર્ટને આશર્ય ઉપજે છે. ન્યુસપેપરોવાળા આ વાત ઉપાડી લે છે ને કામને વાપ કરી નાખ્યા માટે પેલા ગુન્દોગાર ઉપર તૂટી પડે છે. હવે આટલી સહેજ ઉશ્કેરણીમાંજ આવડો મોટો ગંભીર ગુન્દો કરવાનું શું કારણ ? પેલાંત ખુલાસો કરે છે ને કહે છે કે માનસિક સદિમાં ભટકાજ એકદમ કરીને એક કંપની (નોન્ટ સ્ટોક કંપની) ઉભી થઈ હતી. એ મંડળીમાં મીમે મીમે પણ ભાગીદારો થયા હતા. તમારા યેરના ભાગની ઈર્ષાની લાગણી પેલા મનુષ્ય તરફ તમે મોકલી હતી. હવે ત્યારે પૂરા યેર ભરાઈ ગયા એટલે કામ ચડે થયું. બધાનો ગુસ્સો એકત્ર થઈ આ એક મનુષ્યમાં ભરાયો. સહેજ ચીંજમારી થતાંજ તે એકદમ ભમકી ઉઠયો. કોર્ટ માત્ર આ છેલ્લા ગુન્દોગારનેજ ચિણ્ણ કર્યો; પરંતુ ઈશ્વરની નજરે તો બધા એક સરખી રીતે ગુન્દામાં ભાગીદાર છે. જે જે મનુષ્યોએ ઈર્ષ્યા કે તિરસ્કારની લાગણી મોકલી હતી તે બધાએ પેલાનું એકત્ર થઈનેજ ખુન કર્યું હતું; માટેજ કાર્પસ્ટે કહ્યું છે કે ખુન તો નજર કરવું, પણ તિરસ્કારની વૃત્તિ પણ દહિ ન કરયો. જે પોતાના પાડોશી બાપી તિરસ્કાર કરે છે તે પણ ખુનીજ છે. ઇતિહાસ પણ એજ કહે છે કે જુલમી રાજ્યને અંતે એક જણ એવો પેલા થાય છે કે જે લોકોને કાણુમાં રાખી જુલમને ફર કરે છે. જુલમ સમયે દરેક એવી ઈચ્છા કરે છે કે તોફાની લોકોને કાણુમાં રાખે. એ રીતે દરેકની ઈચ્છા એકઠી થઈ ને ફાતેલ દેશમાં નેપોલીયન બોનાપાર્ટની અંદર ઠલવાઈ ગઈ; આથી ખરી અણીની વખતેજ નેપોલીયન મેદાનમાં જણાયો છે. તેનામાં હલ-રેલું બળ હતું. પીર પુરુષોમાં, યુરવીરોમાં, લાખોનું બળ ક્યાંથી આવે છે ? એક સમયે નેપોલીયનને પકડવાને એક નાનું સરખું લશ્કર આવ્યું હતું, પણ તે એકલોજ તેમની તરફ ગયો ને “ખખરદાર” કહેતાંજ આખું લશ્કર થંભી ગયું. આવી વાતો સાંભળીને અચ્ચો થાય છે; પણ પેલાંત ખુલાસો કરે છે કે આમ વાસ્તવિક રીતે હલરેલું બળ એક જણમાં

માણીને એકદુરં યાચ છે, માટે નેપોલીઝને કે કોઈ બીજાને ના પ્રમાણે માન માટવાનું કાંઈ કારણ નથી. જેનામા સર્વનું બધું એકદુરં થયું છે તે પોતે એકલો નથી, પણ વાળેના બગાડીજ થાવે કામ કરે છે. તેજ પ્રમાણે ચેકલપીઅર પણ સમય અનુકૂળ હતો ત્યારેજ મદાન નાટકકાર તરીકે જાણાયો હતો. હાલના વખતમા ચેકલપીઅર જેવાની જરૂર નાહી તેથી તેણે કોઈ ઉત્પન્ન થતો નથી. લોકોની ઇચ્છાની પ્રાપ્તિ નિર્વિરૂપેજ ચેકલપીઅર હતો. એવા મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે પોતે એકલો નથી આવતા. સાથે સાથે પોતાના જેવા બીજાઓને પણ તેઓ લેના નાવે છે. માર્કેટ, બ્રામન્ટ, ફેલેચર એવા પ્રતિભાવશિષ્ટવાળા પણ ત્રાપેજ ઉત્પન્ન થયા હતા. આ ઉપરાંત જણાશે કે નેપોલીઝન, ચેકલપીઅર અને, લોકોના પોતાનાજ ઉત્પન્ન કરેલા હતા. તમારા વિચારો ને તમની યાચનીઓ તેમની યાચ છે. આ રીતે લાગણી, મન ને સ્વૂચ રેહમાં સર્વ પ્રકારે મનુષ્યની એકતા ને નબોદતાજ સાબિત થાય છે.

ફ્રેડ-અર્થાત્ ધર્મયુદ્ધ યૂરોપમા આથી યયું હતું ? એક મનુષ્યને જોડસલમ માટે અતિથય લાગણી થઈ, તે યૂરોપમા નાબો ને લોકોને જોડસલમની સ્થિતિનો બ્યાલ નાબો. તે એકજ મનુષ્યની લાગણી લોકોએ ઉપાધી લીધી ને બધાજ તુર્કોની સાને ઉભા થયા. સ્વતંત્રતા નાંદેની લડાઈ (વિરુદ્ધ એન્ડ્રીયેન્ડન્) કેમ થઈ હતી ? એજ પ્રમાણે એક મનુષ્ય-અમેરિકાની કૉન્ફેડરેટ પ્રેસીડેન્ટ-અમેજ લોકો તેની સાથ મળતા ન થયા ત્યારે લડવા તૈયાર થયો, ને સર્વને તેના વિચારમા ઇચ્છા સાથ લડાઈ કરવા ભગી જવું પડ્યું, માટે દરેક પ્રકારે મનુષ્યની એક બીજા વચ્ચે નબોદતાજ સાબિત થાય છે. આ નબોદતાનો મનુલપ રો.

હવે સુપુતિ સમયના મનુષ્યની એકતા વિચારીએ ? નિદ્રા સર્વને સમાન સપાટી ઉપર લાવના છે તાબ ક રડ સર્વ નિદ્રામા તો સમા નજ છે. જાગૃતાવસ્થાના પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તમારા શરીર, મન તથા લાગણીઓ એકજ છે. હવે આત્મા એકજ છે તે વિરે દલીલ આ પરમ તત્વ વિરે જોલવા જતા તો જાણા પણ વિરની વાચ છે. આત્માને સમુદ્રના મોજાઓની ઉપમા પણ નાપી યકાય તેમ નથી, માટે અસુક વ્યક્તિ મારી છે ને અસુક નથી, એમ ઘડીબર પણ માનશે નહિ. જેને તમે તમારા પોતાના માનો છો ને તેઓ બીજાથી ભિન્ન છે એમ કહો.

છે, તે મોટી ભૂલ છે. પૂર્વ જન્મમાં તમે જેને હાથ તમારાથી જુગા કહો છો, તેમની સાથે કેવા કેવા સંબંધથી તમે જોડાએલા હતા? જે વ્યક્તિ આજ તમારી દુશ્મન એમ માનો છો, તે પૂર્વ જન્મમાં તમારો કોણ બાણે ચોએ સમે થતો હશે? આજ જે પિતા કે પુત્ર છે તે પૂર્વ જન્મમાં કોણ બાણે તમારો દુશ્મન પણ હોય ને આવતા જન્મમાં તમેજ કદાપિ એના પિતા કે કોઈ બીલા સંબંધથી જન્મે. એક દેશમાં જન્મેલો મનુષ્ય ઘણી વખત બીલાજ દેશમાં જીવન માંજે છે; માટે અલેદ-ભાવ માત્ર જે જગતનાં સંબંધી છે તેઓમાંજ આવી જતો નથી. દરેક વ્યક્તિ તમે પોતેજ છો એમ દૃઢપણે માને અને અનુભવેલ વિજ્ઞાન-શાસ્ત્ર એજ સાબિત કરે છે.

હવે આ વાતનો અંત લાવીશું વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર કહે છે કે શરીરનો દરેક અવયવ જેમ એક બીલા સાથે સંબંધ ધરાવે છે, હાથ આંગળાં સાથે જોડાએલો છે, પગ પાની સાથે જોડાએલો છે; એમ આખા શરીરમાં એકજ આત્મા પ્રસરી રહેલો છે અને એજ પ્રમાણે અખિત પ્રકારે એકજ શક્તિની સાંકળથી જોડાએલું છે માટે આપું જગત એક શરીર-રૂપ છે ને તેમાં અંદર ને બહાર એકજ આત્મા વિચરી રહ્યો છે. એક નાનામાં નાના કીડાથી તે મહાન દેવતા સુધી એકજ આત્મા છે; ને આ પ્રમાણે અલેદ સર્વત્ર જગ્યાય છે. હવે સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવા અનુભવ કેમ કરવો તે વિષે 'રામ' દેશે. જુદાદારા આ ન મનાય તો ભલે, પરંતુ નીતિના કાયદાથી તો માનવુંજ પડ્યો. હાથ કહે કે કામ હું કરું છું માટે ખેરાક મારેજ ખાવો ને પેટને ચા સાર આપું? નો આ પ્રમાણે દલીલ કરીએ તો પરિણામ શું આવે તે વિચારી લેવાનું છે; છતાં પણ જો એ પ્રમાણે વર્તન કરીએ તો અત્યંત સહન કરવું પડે. જો સર્વ જગતની એકયતા, અલેદતા ન માનીને સ્વાર્થમાં રચાપચા રહીશું તો પ્રકૃતિના નિયમ પ્રમાણે તેમાં પણ આપણે ખમવુંજ પડ્યો. ભ્યાદે એકતાનું પૂર્ણ જ્ઞાન થયે ત્યારેજ ભિન્નગતિ થયો. દુઃખ, ચિંતાથી દૂર રહેવું હોય તો અલેદનો સાક્ષાત્કાર કરો, તે પ્રમાણે જગતમાં વર્તો. આ પ્રમાણે આ વિષય ઉપર ખૂબ ધ્યાન દઈ વિચાર કરી અલેદમાર્ગના પ્રવાસી થયો, તો સર્વ જગત તમારી મદદે આવવા બંધાએલું છે. તમે જગતથી ભિન્ન નથી પણ એકજ છો.

૩૧-જ્ઞાનવિષયક પ્રશ્નોત્તર.*

પ્રશ્ન:—“હું શરીર નથી, હું આત્મા છું, હું બધું છું” એમ કહેનાર એ કોણ છે ?

ઉત્તર:—સત્ય રીતે જોતાં આમ જોતલુંજ અશક્ય છે; કારણ કે સત્ય સ્વરૂપ આત્માને વાણી પહોંચીજ શકતી નથી; તે તો વાચાથી પણ પર છે, અને તે માટે એવો ઉચ્ચાર વાચાથી થઈજ ન શકે; એ જોતનાર તો સૂક્ષ્મ શરીર છે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે એ મન એમ કહે કે:—“હું બ્રહ્મ છું” તો એમ જોતલું એ અવાસ્તવિક નથી? વેદાંત કહે છે કે એક દ્રષ્ટિથી જોતાં મન કે જુદી બ્રહ્મ નથી; પરંતુ બીજી રીતે એ મનને જુદી બધું બ્રહ્મ લિવાય બીજું કંઈજ નથી. શરીર પણ બ્રહ્મ છે અને અભિલ વિધિ પણ બ્રહ્મ છે. જેમ કાળા સર્પને દોરડું છે એમ ધારીએ છીએ, તેમજ આ પણ છે. અહીં કાળો એ સર્પનું વિશેષણ છે, પણ જ્યારે એમ કહીએ કે સર્પ દોરડું છે, ત્યારે દોરડું એ કંઈ સર્પનું વિશેષણ કહેવાય નહિ. તે પ્રમાણે જ્યારે મન, શરીર, એ બધું બ્રહ્મ છે એમ કહીએ, ત્યારે બ્રહ્મ કે આત્મા એ મન, જુદી કે શરીરનું વિશેષણ નથી.

એક બીજી એવો પણ અર્થ છે કે, મન, જુદી કે શરીર પોતે બ્રહ્મ બને છે એમ કહેતાં નથી, પણ પોતે બ્રહ્મરૂપ છે એમ કહે છે. તેજ પ્રમાણે આપણે પણ જ્યારે કહીએ છીએ કે, “હું બ્રહ્મ છું” ત્યારે તેનો અર્થ એમ નથી થતો કે બ્રહ્મ માટે વિશેષણ કે શુભ છે. ‘હું ઈશ્વર છું’ ‘સર્પ કાળો છે’ એમાં એમ ‘સર્પ’ અને ‘કાળો’ ‘હું’ અને ‘ઈશ્વર’ એમ બન્ને શબ્દોરહે છે તેમ જાણ્યું નથી. જાણ્યું કે આપણે જે સ્વરૂપે

બાદ જગતમાં દેખાઈએ છીએ, તે માત્ર જમણા-માયા-એ, વાસ્તવિક રીતે તો આપણે સત્યસ્વરૂપજ છીએ.

શ્રોતાજનો ! એ તમે મને સ્વામી કે 'સમ' એમ સંજોગો તો મેળવો છે, હું કોઈજ નહિ પણ આત્મા-પ્રજ્ઞ પોતેજ છું. આ શરીર તે હું નથી એક જોઈ ઉપમાં પોતાને નોર તરીકે પકડાએલો-ભિખારી થએલો જોયો. દેવ દેવતાઓને સહાય થવા તેણે પ્રાર્થના કરી, એક કચેરીમાં બીજી કચેરીમાં ગયો, અનેક કાયદાચાચીઓ પાસે ગયો, મિત્રો પાસે મદદ માટે ગયો; પરંતુ કંઈ વળ્યું નહિ. છેવટે તે પોતે કેદખાનામાં પુરાયો ને રૂદન કરવા લાગ્યો; એટલામાં એક સર્પ આવીને જોને હંફા રીપા અને હંશની પીડા એટલી બધી થઈ કે તે બગી ઉઠ્યો. હવે આ સ્વપ્નના સર્પને તો ઉઘટો આશીર્વાદજ આપવો જોઈએ, જેણે તેને કેદખાનાના બંધનમાંથી મુક્ત કર્યો. બગૃત થતાં પોતે પથારીમાંજ પડેલો છે અને કુટુંબ કબોલા સાથે આનંદમાં છે એમ તેણે બણ્યું. એ સ્વપ્નમાં પોતાને બંધાએલો જોયો, મદદ કરવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. સર્પ હંફ્યો ને અતે બગૃત થતાં સર્પ નદ્ર થયો. અહીંયાં સ્વપ્નમાં રહેલા અહંભાવે સર્પનો નાશ કર્યો. બીજી વસ્તુઓ માફક અહંભાવ પણ સ્વપ્નમાંની વસ્તુ હતો અને તેને સર્પ મૃત્યુ પમાડ્યો. આ સર્પ પણ વિચિત્રજ હતો. તેણે કરડીને પોતાનો પણ નાશ કર્યો; કારણ કે જ્યારે તે મનુષ્ય બગી ઉઠ્યો તે સમયે તે ઉંઘનો કરડનાર સર્પ પગ રહ્યો હતો નહિ.

વેદાંતના સિદ્ધાંત પ્રમાણે આ સર્વ જગત સ્વપ્ન માત્ર છે, માયા છે. ને આ સ્વપ્નનો જોનારો પણ કોણ છે? સ્વપ્ન લોગવતો અહંભાવજ છે. સ્વપ્નમાં દેખાતા સર્વ મિત્રો, દેવો ને લોકો કેદખાનાના સોબતીઓ છે. મિત્ર પાસે મદદ માગવા જાયો છો પણ શાન્તિ કે મદદ મળતી નથી, જીવને સત્ય આનંદ કે કંઈ કળ પડતી નથી; પણ અતે જ્યારે સર્પ હંફ્યો છે ત્યારેજ શાન્તિ મળે છે. હવે આ સર્પ એટલે મું તેનો આપણે વિચાર કરીએ. એ સર્પ એટલે વૈરાગ્ય-ત્યાગરૂપી સર્પ કરડવો જોઈએ. ત્યાગ ચળદ સાંભળી તમે ચમકો છો-ગભરાઓ છો, પણ ત્યાગનો જ્ઞાન એવો અર્થ છે.

જ્યારે એવો ત્યાગ થાય છે ત્યારે જ જ્ઞાન આવે છે. ત્યારે જ “અહં
બ્રહ્માસ્મિ” નો અનુભવ થાય છે. અમેરિકનો અને યૂરોપિયનોને “અહં
બ્રહ્માસ્મિ” કહેવું નાસ્તિકતા લાગે છે; પણ તે ત્યાગનો સુસવાટા મારતો
સર્પ તમને ડંઘસે ત્યારે જ તમને ખરું સત્ય સમજાયે.

અરે ભલા મનુષ્યો ! એ સર્પ ભલે ટસે, એનો ડંખ મધુર લાગશે,
મંદનમાથી મુક્ત થશે, સર્વ ચિંતાથી દૂર થશે. આ સત્યરૂપી સર્પ
વિગ દેડશે નહિ, પણ અમૃતધારા વહેવડાવશે તમે ભગ્નૃત થશો, સ્વપ્નનો
અહંસાવ નાશ થશે અને અસત્ય જગત પણ નાશ થશે.

આને જાપ ન માનશો, ‘સામ’ નો બુદ્ધિપ્રભ ન માનશો. આ પરમ
સત્ય છે ને તે તમારા પોતાના અનુભવથી પણ જાણી શકશો. ‘હું શરીર
નથી’ એમ સ્વપ્નમાં બનેલો ચાર કહે છે; કારણ કે તમે ઈશ્વરની ચારી
કરી છે, સત્યને ચારી લીધું છે, સત્યસ્વરૂપ આત્માને ધ્રુપાળ્યો છે, ને
તેથી આ સ્વપ્નનો ચાર સ્વપ્નનાજ સર્પથી ડંઘાય છે. ડંઘનું પરિણામ
એ આવે છે કે, તમે ભગ્નૃત થાઓ છો અને તે પરમ સત્ય, આત્મા,
સ્વસ્વત્વ થાય છે, કે જે આત્મા અગમ્ય છે, અવર્ણનીય છે, વાચ્ય તેને
પહોંચી શકતો નથી.

પ્રશ્ન:—એ મૃત્યુ આ ભગ્નૃત સત્તાત્ની નિદ્રા સમાન છે, તો તે
મૃત્યુસમયે સંજ્ઞાના શું થાય છે તે આપણે કેમ જાણી શકતા નથી ?

ઉત્તર:—જ્યારે તમારો શુષ્કાત્મા નૃદરૂપી નિદ્રામાં હોય છે, ત્યારે
તમારી પોતાની જ પેદા કરેલી સૃષ્ટિમાં તમે વસે છો, અને ભગ્નૃતાવસ્થામાં
પણ તમારા પોતાની જ પેદા કરેલી સૃષ્ટિમાં હો છો. આ રીતે મૃત્યુરૂપી
નિદ્રાને ભગ્નૃતાવસ્થાની સૃષ્ટિ નાશી જાય છે, તેમજ સ્વપ્નગતિ પણ
ભગ્નૃતાવસ્થાની સૃષ્ટિને નાશી જાય છે.

પ્રશ્ન:—આત્માને જ સંજ્ઞાનની આત્મ્ય નથી ને પરી જ નિદ્રા
હો છે તે કેવળ ?

ઉત્તર:—આત્મા ને જ નિદ્રા હોવા નથી નિદ્રા તેને નાશની પાત્ર નકલી
નથી. પેદાના પ્રસાદે નિદ્રા ને “મગ્ન” નૃતાવસ્થા બનાવે માનવ છે.
નિદ્રા મનને તથા અહંભાવને આવે છે નિદ્રા અસત્યને જ વગડે છે,
સૂક્ષ્મ શરીરને જ લાગે છે. નિદ્રા અહંભાવને જ એ ન વિજ્ઞાપિ છે
માયા છે, અજ્ઞ છે.

प्रश्नः—भयस्थो मृत्यु पापेताप्येनो आये वातयित करी यके ठे ।

ઉત્તર:—‘સમ’ કહે છે કે બાગ્યાવસ્થામાં પણ જે કાંઈ તમે બોલો છો, સમજો છો, તે સર્વ અંતર્યામીમાંથીજ આવે છે. જે વસ્તુઓ બહાર જવાય છે તે સર્વ તમારી અંદરજ રહેલી છે. મૂર્છાવસ્થામાં, મધ્યસ્થ સ્થિતિમાં પણ જે કાંઈ બાજુવામાં આવે છે તે સર્વ અંતઃકરણમાંથીજ આવે છે. નિદ્રામાં જે કાંઈ છે તે બધું આત્મામાંથીજ છે એમ વેદાંત કહે છે. સર્વજ્ઞ પરમાત્માજ વ્યાપી રહેલો છે એમ તે કહે છે. ચાંદ્ર, સૂર્ય, પિથાચ, સૂર્ય, ચંદ્ર, મંદો તમારા પોતાનાજ પેદા કરેલા છે. તમારી બહાર કાંઈ પણ નથી.

પર્યાંબન બાલામ. એક નુદર કાવ્ય ૩, ને તે હાશીર નામે એક મહાન કવિ ઘર્ષ ગયો તેનું લગનુ છે. ને કહે છે કે:-“હે મન! શંકા તર્ક સર્વ મૂઢી છે, ને સ્વપ્નના દ્વાર પોતે તેના અમૃતથી-મધથી, મારી પ્યાલો ભરી દે” આના અર્થ એમ નથી કે મન પીયો; પણ એમ કહે છે કે મન દિવ્ય અને અંતર. ૧૪૫૪ નવ્યો. એની મનની સ્થિતિ. મનની કે લંઘી સ્વપ્નમાંથી માનવને જે કોઈ સપ્નદંત થાય, ને સ્વપ્નનાં દ્વાર ખુલી જાય. ‘રામ’ કાવ્ય કે કાવ્ય-પ્રાણી, ૧૪૫૫, ૧૪૫૬, ૧૪૫૭, ૧૪૫૮, ૧૪૫૯, ૧૪૬૦, ૧૪૬૧, ૧૪૬૨, ૧૪૬૩, ૧૪૬૪, ૧૪૬૫, ૧૪૬૬, ૧૪૬૭, ૧૪૬૮, ૧૪૬૯, ૧૪૭૦, ૧૪૭૧, ૧૪૭૨, ૧૪૭૩, ૧૪૭૪, ૧૪૭૫, ૧૪૭૬, ૧૪૭૭, ૧૪૭૮, ૧૪૭૯, ૧૪૮૦, ૧૪૮૧, ૧૪૮૨, ૧૪૮૩, ૧૪૮૪, ૧૪૮૫, ૧૪૮૬, ૧૪૮૭, ૧૪૮૮, ૧૪૮૯, ૧૪૯૦, ૧૪૯૧, ૧૪૯૨, ૧૪૯૩, ૧૪૯૪, ૧૪૯૫, ૧૪૯૬, ૧૪૯૭, ૧૪૯૮, ૧૪૯૯, ૧૫૦૦, ૧૫૦૧, ૧૫૦૨, ૧૫૦૩, ૧૫૦૪, ૧૫૦૫, ૧૫૦૬, ૧૫૦૭, ૧૫૦૮, ૧૫૦૯, ૧૫૧૦, ૧૫૧૧, ૧૫૧૨, ૧૫૧૩, ૧૫૧૪, ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૧૭, ૧૫૧૮, ૧૫૧૯, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૨, ૧૫૨૩, ૧૫૨૪, ૧૫૨૫, ૧૫૨૬, ૧૫૨૭, ૧૫૨૮, ૧૫૨૯, ૧૫૩૦, ૧૫૩૧, ૧૫૩૨, ૧૫૩૩, ૧૫૩૪, ૧૫૩૫, ૧૫૩૬, ૧૫૩૭, ૧૫૩૮, ૧૫૩૯, ૧૫૪૦, ૧૫૪૧, ૧૫૪૨, ૧૫૪૩, ૧૫૪૪, ૧૫૪૫, ૧૫૪૬, ૧૫૪૭, ૧૫૪૮, ૧૫૪૯, ૧૫૫૦, ૧૫૫૧, ૧૫૫૨, ૧૫૫૩, ૧૫૫૪, ૧૫૫૫, ૧૫૫૬, ૧૫૫૭, ૧૫૫૮, ૧૫૫૯, ૧૫૬૦, ૧૫૬૧, ૧૫૬૨, ૧૫૬૩, ૧૫૬૪, ૧૫૬૫, ૧૫૬૬, ૧૫૬૭, ૧૫૬૮, ૧૫૬૯, ૧૫૭૦, ૧૫૭૧, ૧૫૭૨, ૧૫૭૩, ૧૫૭૪, ૧૫૭૫, ૧૫૭૬, ૧૫૭૭, ૧૫૭૮, ૧૫૭૯, ૧૫૮૦, ૧૫૮૧, ૧૫૮૨, ૧૫૮૩, ૧૫૮૪, ૧૫૮૫, ૧૫૮૬, ૧૫૮૭, ૧૫૮૮, ૧૫૮૯, ૧૫૯૦, ૧૫૯૧, ૧૫૯૨, ૧૫૯૩, ૧૫૯૪, ૧૫૯૫, ૧૫૯૬, ૧૫૯૭, ૧૫૯૮, ૧૫૯૯, ૧૬૦૦, ૧૬૦૧, ૧૬૦૨, ૧૬૦૩, ૧૬૦૪, ૧૬૦૫, ૧૬૦૬, ૧૬૦૭, ૧૬૦૮, ૧૬૦૯, ૧૬૧૦, ૧૬૧૧, ૧૬૧૨, ૧૬૧૩, ૧૬૧૪, ૧૬૧૫, ૧૬૧૬, ૧૬૧૭, ૧૬૧૮, ૧૬૧૯, ૧૬૨૦, ૧૬૨૧, ૧૬૨૨, ૧૬૨૩, ૧૬૨૪, ૧૬૨૫, ૧૬૨૬, ૧૬૨૭, ૧૬૨૮, ૧૬૨૯, ૧૬૩૦, ૧૬૩૧, ૧૬૩૨, ૧૬૩૩, ૧૬૩૪, ૧૬૩૫, ૧૬૩૬, ૧૬૩૭, ૧૬૩૮, ૧૬૩૯, ૧૬૪૦, ૧૬૪૧, ૧૬૪૨, ૧૬૪૩, ૧૬૪૪, ૧૬૪૫, ૧૬૪૬, ૧૬૪૭, ૧૬૪૮, ૧૬૪૯, ૧૬૫૦, ૧૬૫૧, ૧૬૫૨, ૧૬૫૩, ૧૬૫૪, ૧૬૫૫, ૧૬૫૬, ૧૬૫૭, ૧૬૫૮, ૧૬૫૯, ૧૬૬૦, ૧૬૬૧, ૧૬૬૨, ૧૬૬૩, ૧૬૬૪, ૧૬૬૫, ૧૬૬૬, ૧૬૬૭, ૧૬૬૮, ૧૬૬૯, ૧૬૭૦, ૧૬૭૧, ૧૬૭૨, ૧૬૭૩, ૧૬૭૪, ૧૬૭૫, ૧૬૭૬, ૧૬૭૭, ૧૬૭૮, ૧૬૭૯, ૧૬૮૦, ૧૬૮૧, ૧૬૮૨, ૧૬૮૩, ૧૬૮૪, ૧૬૮૫, ૧૬૮૬, ૧૬૮૭, ૧૬૮૮, ૧૬૮૯, ૧૬૯૦, ૧૬૯૧, ૧૬૯૨, ૧૬૯૩, ૧૬૯૪, ૧૬૯૫, ૧૬૯૬, ૧૬૯૭, ૧૬૯૮, ૧૬૯૯, ૧૭૦૦, ૧૭૦૧, ૧૭૦૨, ૧૭૦૩, ૧૭૦૪, ૧૭૦૫, ૧૭૦૬, ૧૭૦૭, ૧૭૦૮, ૧૭૦૯, ૧૭૧૦, ૧૭૧૧, ૧૭૧૨, ૧૭૧૩, ૧૭૧૪, ૧૭૧૫, ૧૭૧૬, ૧૭૧૭, ૧૭૧૮, ૧૭૧૯, ૧૭૨૦, ૧૭૨૧, ૧૭૨૨, ૧૭૨૩, ૧૭૨૪, ૧૭૨૫, ૧૭૨૬, ૧૭૨૭, ૧૭૨૮, ૧૭૨૯, ૧૭૩૦, ૧૭૩૧, ૧૭૩૨, ૧૭૩૩, ૧૭૩૪, ૧૭૩૫, ૧૭૩૬, ૧૭૩૭, ૧૭૩૮, ૧૭૩૯, ૧૭૪૦, ૧૭૪૧, ૧૭૪૨, ૧૭૪૩, ૧૭૪૪, ૧૭૪૫, ૧૭૪૬, ૧૭૪૭, ૧૭૪૮, ૧૭૪૯, ૧૭૫૦, ૧૭૫૧, ૧૭૫૨, ૧૭૫૩, ૧૭૫૪, ૧૭૫૫, ૧૭૫૬, ૧૭૫૭, ૧૭૫૮, ૧૭૫૯, ૧૭૬૦, ૧૭૬૧, ૧૭૬૨, ૧૭૬૩, ૧૭૬૪, ૧૭૬૫, ૧૭૬૬, ૧૭૬૭, ૧૭૬૮, ૧૭૬૯, ૧૭૭૦, ૧૭૭૧, ૧૭૭૨, ૧૭૭૩, ૧૭૭૪, ૧૭૭૫, ૧૭૭૬, ૧૭૭૭, ૧૭૭૮, ૧૭૭૯, ૧૭૮૦, ૧૭૮૧, ૧૭૮૨, ૧૭૮૩, ૧૭૮૪, ૧૭૮૫, ૧૭૮૬, ૧૭૮૭, ૧૭૮૮, ૧૭૮૯, ૧૭૯૦, ૧૭૯૧, ૧૭૯૨, ૧૭૯૩, ૧૭૯૪, ૧૭૯૫, ૧૭૯૬, ૧૭૯૭, ૧૭૯૮, ૧૭૯૯, ૧૮૦૦, ૧૮૦૧, ૧૮૦૨, ૧૮૦૩, ૧૮૦૪, ૧૮૦૫, ૧૮૦૬, ૧૮૦૭, ૧૮૦૮, ૧૮૦૯, ૧૮૧૦, ૧૮૧૧, ૧૮૧૨, ૧૮૧૩, ૧૮૧૪, ૧૮૧૫, ૧૮૧૬, ૧૮૧૭, ૧૮૧૮, ૧૮૧૯, ૧૮૨૦, ૧૮૨૧, ૧૮૨૨, ૧૮૨૩, ૧૮૨૪, ૧૮૨૫, ૧૮૨૬, ૧૮૨૭, ૧૮૨૮, ૧૮૨૯, ૧૮૩૦, ૧૮૩૧, ૧૮૩૨, ૧૮૩૩, ૧૮૩૪, ૧૮૩૫, ૧૮૩૬, ૧૮

ઉ. તે, મસ્તાન હવે રસ્તે ચાલ્યાં તે ઉપર સ્વરે બોલતો કે:—“ દે આહુકો !
 દે દિવ્યતાના આહુકો ! ચાલો ! ચાલો ! દે જનતાના ભારથી દબાઈ ગયે-
 લાઓ ! માંદી ! સાથે ચાલો, દિવ્યતા મળે. ” પેતાની ભાષામાં તે
 બોલતો હતો, ને કહેતો કે દે લોકો ! “ નોમ લે લે ” એટલે કે જો, પર-
 મેશ્વર બોલતો હોય તે ચાલો. હવે ‘ નોમ ’ ના બે અર્થ થાય છે; એક
 ક્રિયર ને બીજો જવાબીરથી સુચોબિત સુંદર દ્વાર. એક ગૃહસ્થ રસ્તે
 જતો હતો. તેણે આ સાંભળ્યું. તેને એક દીકાનો દ્વાર પેચાતો લેવો
 હતો તેથી એક દિવસ પૂછતો પૂછતો પેલા ભૂમ પાટી વેચનારના મકાને
 ગયો. ત્યાં ગયો તો ધણી ગરીબાવસ્થા એક તેથી વિશ્વવિખ્યાત્યો કે
 દીકરા માલી વેચનાર તે શું બાવી સ્થિતિમાં રહેતો હતો ! ધરમાં ગયો
 તો પેલા મનુષ્યને ઊઠો નહિ, પણ એક નાના બાળકને ટીકું; તેને પૂછ્યું
 કે દીકાનો દ્વાર વેચનાર ક્યાં છે ? બાળકે કહ્યું: “ આશ પિતા બહાર
 ગયા છે, તે ક્યાં સમયે આવશે; પણ આપને શું કામ છે તે કહેશો ? ”
 બાળકના બોલવાથી આ માણસ ધણી મુશ્કેલી થયો તેથી તેણે કહ્યું:—“ આરે
 નોમ ખરીદવો છે. ” બાળકે સ્મિત કરી કહ્યું:—“ એહો ! એમાં શું ! નોમ
 તો હું આપું. એ તો બહુજ સહેલું છે. ” પેલા માણસ બહાર વાટ
 ભેટો બેઠો ને બાળક ધરમાં ગયું. ધણી વાટ એક પણ બાળક બહાર
 નીકળ્યું નહિ, તેથી તે આહુક નીકળી જતી પાતે પણ અહર ગયો ને
 એયું તો બાળક એક બેઠો હશે હાથ ધાર ચલાવતું હતું. આ એક તેણે
 કુતૂહલથી પૂછ્યું:—“ આ શું કરે છે ? મને નામ બહાર બેઠી હતી તું
 રમતે ચડ્યો છે ! મારી બહારી કરે છે કે શું ? ” બાળકે કહ્યું:—“ માફ
 કરો, પીરમ રાખો, એક ધણુ ખરીદ્યો, તું આણુ છ ” પેલા
 માણસે શરૂ કર્યું:—“ બહારી કર, હશે મૂકી દે ”

બાળક.—ત્યારે તમારે નોમ નથી બોલતો !

પેલા માણસ:—નોમજ એકજ છે, પણ તે રૂપાડ ક્યાં છે ? હું કપે-
 રીને ત્યાં લઈ જાઉં તેની કિંમત મહાણુ.

બાળક:—અમારું ‘ નોમ ’ એવું નથી કે જેની કિંમત જવેરીઓ
 આંધ્રી મોં, તેની તો કિંમત ક્યાંથી નાંખજેલીજ છે, તેને ચારે આમ
 તેમ દોઢધામ કરવી પડે તેમ નથી.

પેલો માણસ:—એમ ? ત્યારે લાવ જઈ દેખાડ. છરો મૂડી કે બાળુપા
બાળક:—અરે પણ પહેલી કિંમત તો આપો પછી નોમ હશે.
પેલો માણસ:—વાહ ! કિંમત લીધા પછી છરો મારી મને, મા
નાખવો છે કે શું ?

બાળક:—જો 'નોમ'ની કિંમત બહુતા નહોતા તો શા સાડું અર્થ
આપ્યા ? ખગર નથી કે 'નોમ' મેળવવા સાડું જીવન આપવું પડે છે
જીવનનો ભોગ આપો તોજ 'નોમ' મળે છે, ને જે જીવનની બચાવ
માગતું હશે તેને 'નોમ' નહિ મળે.

અરેબીક ભાષામાં કહેવત છે કે, “ જગતમાં જતાં પહેલાંજ મરે ”
એમ કરીને જગતને સ્વર્ગ બનાવે. ” સંસ્કૃતમાં પણ કાવ્યનાં પુસ્તકો
ઉપર પુસ્તકો આ વિષય ઉપર રચાયેલાં છે. જગત તરફથી મોં ફેરવ્યો,
સર્વ પ્રકારે જગતથી વિમુખ થયો, લોભો આપ્યો તો જગતને મન
બ્યાવહારિક રીતે મૃત્યુ પામ્યો; ત્યારેજ ખડું જીવન શરૂ થયે. ઉપદેશો
ને શિક્ષકોના ખુશામતીઆ ચળોથી ઉતરાયો નહિ. ‘રામ’ સત્ય કહે છે,
ખુશામત કરતો નથી. વેદોમાં કહ્યું છે કે:—

મનુષ્યનું શરીર એક કિલ્લા જેવું છે ને મંદિરો તે કિલ્લામાં છિદ્ર
સમાન છે. એ કિલ્લાના કાણા આગળ તોપો ને બંદૂકો મૂકીએ છીએ.
જેવી રીતે એ તોપો બંદરની બાજુથી ઊડવામાં આવે છે, ને ભાડા
બહાર થાય છે, એ પ્રમાણે શરીરમાંથી બીજાએ તરફ દ્રષ્ટિપાતરૂપી
તોપો ને બંદૂકો છોડી તેમના દુહય અને ખુદ્ધપ્રતિ બહિર્મુખ દ્રષ્ટિ
લાય છે. આ શરીરરૂપી કિલ્લાના અધિષ્ઠાતા ન્યાત્રાએ મનુષ્યની ખૂબ
મરફતી કરી છે. તોપના ગોળાએ બંદરથીજ બહાર ફુટે છે; છતાં
મનુષ્ય એનાથી ગભરાઈને બહાવદોબને છે ! તે સમજે છે કે આમ વર્તણૂક
કરી હું જગતને છોડું છું, માત્રમત્તા વધાઈ છું, પરંતુ સત્ય તો એ છે
કે એમ કરી પોતે મહા ભોખમ ખેડે છે, પોતાનું સર્વસ્વ ખોઈ દે છે.
મનુષ્ય ધારે છે કે પોતે જીવ મેળવે છે; પરંતુ બાહ્યદ્રષ્ટિથી આત્માને
બૂઝે મારે છે. વેદાંત કહે છે કે જે મનુષ્ય તોપો ને બંદૂકોને પોતાના
તરફ તેમના મોં રાખી છોડે છે, તેજ જગતને છોડે છે. જેવી દ્રષ્ટિ બહાર
અવલોકવાને બદલે અંદર અવલોકે છે, એના કાન અંતઃકરણની વાત

કામને છે, ધણુ કરવા મા મૂળ કારણરૂપ આત્માને એ યોગને છે તેજ પ્રત્ય રીતે જાણ્યો છે ને તેજેજ જગતને જાણ્યું છે.

અતર્કુખ દૃષ્ટિથી વિચાર કરે આખા સાચી જોઈ રહી છે, કાન સાચી જાણતી રહી છે, વાગ સાચી કહે છે ? તે સર્વજ્ઞ કારણ આ-માજ છે, પ્રભુજ તેજ કારણ છે વિચાર કરે તો વસ્તુ સમજાયે કે તને પોતે હંધરથી જરાએ પૂછૂ નથી આખા આત્માનુભવ કરે, વિધવા નિયતા બને, જાહી યોગી ઘડી વ્યય છે ને સરીર મૃત્યુ પામે છે જાનરૂપી અત્યાગ્રી મળે મટેજ જીવન પી ડીકને બાગવો જોઈએ હંધરજ પ્રાપ્ત કરવા માટે અઢાળ વ બધ સવાજ જોઈએ હવ પાછા આપણે પેલી વાત ઉપર આવીએ

પદા બાળકે રહ્યું — મહરજાન ! તમે નહોતા બાલુત્ર કે નોમની કિનાત નહીં ચલતી હ ? ન મ (ન જાન મન નામ જોડે પરમા મા હતો ન પહાન મન હાર હા), મગવવા માં આ હરાથી તમ રૂ મરતક ઉડાવી હુ મ રા ત્યારજ ન મની મ મ થર પદા અઢક તા મિવારા આસોજ જન પ ન મ થ મ પ તથા અ જ પ લના હ કો અઢક થઈ મ ન તજુ ન ન હુ અ મુ પ ન મ લ તકી મનુ રા નત ન આ

માથાને સાટેજ પ્રભુને વેચવા કહાડ્યો ! અરે મધુર અનાદ્યનન્ત દેવ ! એકજ જીવન સાડ માત્ર તું વેચાય ! તારી કિંમત માત્ર એકજ જીવનની ! અરે કરોડો, અસંખ્ય જીવનો ઉદ્ધવ પામે, ને તારી એક પગ પલ્લુ ઝાંખી થાય તેટલા માટે તેમનો નાશ યાચો. અસંખ્ય મસ્તકો તારો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે તો કપાવાં બોધ્યો.”

સાધુનાં વચનો સાંભળી પેલો આહુક ને એકઠા થયેલા લોકો વિસ્મય પામ્યા ને ત્યારેજ તેમને ખબર પડી કે, નોમ ચળદનો અર્થ હીરાનો હાલ નથી પણ કાંઈ એમજ છે.

અવિનાશી સુખરૂપી અમૃત ચાખવા માટે સી કિંમત આપવી પડે છે તે આ વાત ઉપરથી સમજાયે. જગતમાં રહી, જગતના ક્ષણિક સુખો ભોગવવા લાલસા રાખીને પ્રભુને મેળવી ન શકાય; માટે ભોગ આપો, કિંમત આપો, તોજ પરમ સુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકયે.

એક મનુષ્ય રસ્તે ચાલતા પડી ગયો ને પગને વાગ્યું, તેથી ગુસ્સા-કર્ષણની શક્તિને નિહવા લાગ્યો. લાખો મનુષ્ય ભલે પડે ને પગ ભાગે માટે શું ગુસ્સાકર્ષણનાં દોષ કદાચે ? નહિજ દરેક પ્રકારનાં દુઃખો, અધઃપાત વગેરે માત્ર આપણી નિર્મળતાનાજ કારણથી છે. એ નિર્મળતા દૂર કરો. કોઈ બાંધનાં દોષ ન કાઢો.

એ નિર્મળતા શું છે ? માત્ર અજ્ઞાનજ છે. તે અજ્ઞાનને લીધેજ શરીર તથા ઇન્દ્રિયો વગેરેને “ આપણે આપણુ સ્વરૂપ ” માનીએ છીએ. આ અજ્ઞાન દૂર કર્યાવીજ આપણે કોણ છીએ ને જણાશે આપણી પાંચળી કે જઠરાગ્નિનું અસ્તિત્વ કયારે માત્રમ પડે છે ? ત્યારે તે નિરોગી સ્થિતિમાં નથી હોત્ય ત્યારેજ એનું આપણને જ્ઞાન થાય છે. ત્યારે તેમાં રોગ હોત્ય છે ત્યારે તન્દુરસ્તીમાં શરીરનું કાંઈ જ્ઞાન થતું નથી. સર્વ જગત આપણુ ગરીબ છે ને આપણે તન્દુરસ્તીમાં જીએ એમ માનો ને અનુભવો તમારજ પરમ ગુપ્ત પામશો એક સાધુને કોઈએ પૂછ્યું કે:- “ જીવન કાઠસ્ત્રને સૂળી ઉપર ચડાવ્યો તે વખતે તેને શૂળીનું જ્ઞાન ન થયું ? ” સાધુએ કહ્યું કે - “ તે વખતે તેની પાંચે શરીરની આસપાસ તાગીએજ હતા.” હિંદુસ્તાનમાં કોઈને મળવા જતા, લેટ મૂકવા સારે નાજી-એર-શીફ્ટ લઈ આવે છે તેજ પ્રમાણે પેલા પ્રશ્ન પૂછનારે એ શીફ્ટ

સાધુને આખ્યાં હતાં. તેમણે એક કાચું હતું ને બીજું સફાઈ ગયું હતું. સાધુએ કહ્યું:-“આ શ્રીકૃષ્ણ કાચું છે. તેની કાચલી બાજુ તો અંદરના ગલનું શું થયે ?” પેલા હોટ મૂકનારે કહ્યું:-“એ પણ ભાગી જયે.” સાધુ:-“વારુ ત્યારે આ સૂકા શ્રીકૃષ્ણને બાજુ તો અંદરની વસ્તુનું શું થયે ?” ત્યારે પેલાએ કહ્યું:-“તો તો અંદરનો ગલ નહિ ભાગે તેને કાઈ ઇલા નહિ થાય” સાધુ:-“કેમ ?” પેલા હોટ મૂકનારે કહ્યું કે:-“સૂકા શ્રીકૃષ્ણમાંથી તો અંદરની વસ્તુ તેની એજેજ છુટી પડી જાય છે ને કાચામાં તો એ વસ્તુ કાચલી સાથે ચોટી રહે છે.” સાધુ:-“હીક, એજ પ્રમાણે ત્યારે કાંઈરતને શુભી ઉપર ચડાવ્યો ત્યારે ખરી રીતે દોને ચડાવ્યો હતો ?” પેલાએ કહ્યું -“એના ગરીરને” સાધુ -“હીક જેમ સૂકા શ્રીકૃષ્ણને ભાનતા અંદરના સત્ત્વને ઇલા નહોતી થઈ, તેજ પ્રમાણે જીવંત કાંઈરતને શુભી ઉપર ચડાવ્યો તે વખતે તેને આત્મા શરીરથી છુટો પડવાથી તેને ઇલા થઈ નહોતી, માટે રીલગીઝ થા માટે ચાએ છા ? તેને માટે શોક કેમ કરો છા ?”

શરીર ઉપર આનંદિત એજ નિર્બંધના છ ને આ આનંદિત રાખી દહના નાથ સાથે આત્માનું મૃતુ માનવું તેનેજ જગતના લોકો મરણ કાં છ પણ વ્ય મુખી આ નિર્બંધના ડોડેશો નહિ ત્યાં સુધી મૃત્યુને છતી શકે. નહિ હ જ દિવનના વ્યાધિ, ઘડા વગરની પાર જી શકે. નહિ પ્રાણનું અસ્તિત્વ નથી એનજ નાનો જીવંતુના એજ છ કે જ નબળા છ

નાન રાત્રી વખત સાંજે છ કે હુ અંદરજીવ ત કે જન્મેથીજ ન હતા તા સાડે પીનસ્વીકૃત બાવબડના ન મ નામના પ્રકરણમાંથી વચતે જતા = જ દિવન માન જન્મ વડે ત દિવન ન ગોલ પાના નાન કહી કે જાણ્યા ? જન્મજીવનની રમૂજ ન રૂ મરના એ ઉપાવડ નથી, પણ અનંત કે હાથ વગરના ન મ ન ન મૃત્યુના અલી હાથ મુખી મન પાના કે જાણે જન પાત જી નહિ, જાણે કદિ પણ જન્મેવાજ નથી જન ૥૬ નિદાના વાટ જન્મના અનુ ભવો ખૂલી જવાર છે, તમ સંસારમાંના અંદર તા નાન ખન્ય કે જાતના તનારા બધા સબપાની વિસ્મૃતિ વડે જાવ શ્રીકૃષ્ણની મચ

હીને છેડાથી દૂર કરવાનો આજ સાચો રસ્તો છે, ને ત્યારેજ મનુ
જીવી શકાયો.”

બુનાં ગીતો નવા વાજીંત ઉપર નવા રાજે ગાવાં એજ સાક્ષાત્કારમે
રસ્તો છે. ગીતો તો બુનાંજ સ્તેયે પણ તેના સર, રાગ બુદ્ધા નીકળ્યો.
જગતને બુદ્ધીજ દ્વિધી બુદ્ધો દરેક વસ્તુમાં પ્રભુ બુદ્ધો. પ્રભુની આંખે
જગતને બુદ્ધો કેટલાંક દષ્ટાન્તથી આ વાત બરોબર સમજાવીએ.

એક સ્થળે અમે ઈશ્વરપરાયણ થઈ બેઠા હતા ત્યાં એક જનુ આવી
સડયો. ત્યાં આવીને એ તો રોવા ને રૂદવા લાગ્યો, પણ કોઈએ ખ્યાન
ન આપ્યું. ‘સમ’ ના પુત્રના મૃત્યુથી તે ચોક્રસ્ત થયો હતો, કારણ
તે છેકરો તેના સબો હતો. કોઈએ તેના વરદ વણ આપ્યું નહિ, એટલે
તે નીચે બેઠો; અને પછી તેની ચિંતા દૂર કરવા સાડ તેને ચાન્ત ચિતથી
પૂજવામાં આપ્યું કે:—“એક કરવાનું કારણ શું છે?” તેણે કહ્યું:—“એક
રાત્રું મૃત્યુ તેનાથી સહન થઈ શકતું નથી.” બીજા બધા તો જાનમાંજ
મસ્ત હતા, તેથી તેમને કંઈ ચોક્કની નીચાની જણાઈ નહિ; કારણ કે એ
લોક બુના ગીતોને નવા રાગમાં ગાનારા હતા. પેલા મનુષ્યને કહેવામાં
આતું કે:—“હે ભાઈ! તમો એ છેકરના સંબંધી છો એમ કંઈ છો
તે તો માત્ર ‘પવન વાય છે’” એમ કહેવા બરોબર છે. તો પછી એ
બાળવમાં અવાસ્તવિક શું છે કે આટલા બધા બ્વમ થઈ ગયા છે?
“નહી વહે છે” તેમ આપણને બ્વમ થવાનું શું કારણ છે? કેમકે તે
સ્વાભાવિકજ છે, પ્રકૃતિને અનુસરીને જ છે. અમુકનું મૃત્યુ થયું કે પુત્રનું
મૃત્યુ થયું, તેમાં પ્રકૃતિવિરુદ્ધ શું થયું છે? જન્મ તેનું મૃત્યુ તો અવશ્ય
છેજ. પાડસાળામાં દાખલ થાએ છો ત્યારે કામ ત્યા પર કરી હામેય
આટો રહેવા નથી જતા માત્ર એક વર્તમાની બીજા વર્તમાં જવા ખાત-
જ પાડસાળામાં જઈએ છીએ. દારે ચાલીએ છીએ તે પથઈએ પથ-
ઈએ ઉપર જવા માટેજ, નહિ કે એકજ પથઈઆ ઉપર ઉભા રહેવાને
માટે; તેમ જન્મીએ છીએ તે પછી મૃત્યુ પામીને બીજે જન્મ માટેજ
દરજને માટેજ. માટે પુત્રનું મૃત્યુ થયું તે સ્વાભાવિકજ છે. એક સરીર
છોડી બીજું સરીર પામણ કરવા માટેજ તેમ જન્મું છે, તેમાં નાશ
જેનું કારણ નથી.”

જગતમાં આ પ્રમાણે જ્ઞાનનિષ્ઠાથી રહેવાથી, આત્માને પરમાત્મારૂપે ઓળખવાથી, દિવ્ય જ્ઞાનરૂપી દુર્બોધથી જગતરૂપી વેપશાળામાં ઉભા રહી સર્વત્ર દૃષ્ટિ નાંખવાથીજ મુખ્ય ને આનંદ અનુભવાય છે. તમે મન નથી, બુદ્ધિ નથી, શરીર નથી, પરંતુ પ્રકાશના યજ્ઞ પ્રકાશ છે, પરમસત્ય છે. આને સાક્ષાત્કાર કરો, મૂર્ખ અનુભવ કરો, એજ આવશ્યક છે. 'આ શરીર જમે તે રથને હોય, જમે તે સ્થિતિમાં હોય, તેની દરકાર શા માટે કરવી જોઈએ ? સાક્ષાત્કાર કરો, જ્ઞાનરૂપી અમૃત પીઓ. તો સર્વ જગત સ્વર્ગરૂપ બની રહેશે. આત્માનો અનુભવ કરો એટલે અખિત પ્રશ્નક તમારું દાસ બનશે.

એક સમયે એક જણ આપીને રામને કહેવા લાગ્યો કે:-“એક મહાન રાજા તમને મળવા આવે છે.” અહીં જરા એક વિચાર કરવા જેવી વાત છે. ‘રામ’-હરેક વસ્તુમાં પ્રભુ ભેટો હતો તેથી બોલી જવાયું “તેમાં ‘રામ’ ને શું છે ?” પેલો મનુષ્ય બોલ્યો:-“અરે એ તમારે માટે કિંમતી હોટ વાવે છે.” ‘તમે’ કહ્યું:-“તેમાં મારે શું ? રાજા હોય તેમાં મારે શું ? મારે તો પરમ સત્ય જોઈએ છે. જગતની ક્ષણભંજર, અસત્ય વસ્તુઓમાં ‘રામ’ ને સ્વાર્થ નથી.” સત્ય આનંદરૂપ પરમાત્મા મને નિર્દોષ પ્રવૃત્તિમાં રાખે છે. નિર્ઘર્ષક વાર્તાલાપ મારે ઉપયોગનાં નથી. પરમ જ્ઞાનની દૃષ્ટિથી સર્વ જોરામાં આવે તો ધનવાન, રાજા કે પાદશાહ, કે જમે તે પુરુષ, શું આશ્ચર્ય ઉપજતી થકે ? માત્ર દૃષ્ટિબિન્દુ ફરવું જોઈએ. વર્તમાનપત્રી લ્યારે આપણને રસ કિંતુ ન કરે-તીરસ લાગે-ત્યારે જગતમાં એક પગથીયું આપણે આગળ વધ્યા અને પ્રભુની પાસે આલ્યા, એમ બાળવું બોલ્યો. આ વાતનો અનુભવ કરજો. આ પ્રમાણેનો ભોગ આપી શકશે ત્યારેજ સત્ય જીવન ઉત્તું જણાયે. દૃષ્ટાન્તો આપ્યા છે તે કાંઈ અનુકરણ કરવા નથી આપ્યા, પણ તમે પોતે આ વાતોનો બતે અનુભવ કરો, આત્માને ઓળખો, સાક્ષાત્કાર કરો, ને સર્વ ઇચ્છાઓ, લાલ્લો, કુ.ખ, ચિંતા વગેરેની પેટી પાર લાગે એ માટેજ આપ્યાં છે.

ૐ !

ૐ !!

ૐ !!!

૩૨-અરણ્યની વાતો.

(૧) ગૃહસ્થાશ્રમ.

ચરમાથી બધું જોઈ ચકાય છે; પરંતુ ચરમા આંખોને ભારરૂપ ન થઈ પડતાં ઉલટાં મદદગાર થઈ પડે છે. પતિપત્ની વચ્ચેના સંબંધ પણ એવોજ હોવો જોઈએ. એક બીજાના કાર્યમાં વિચ્છેદ ન કરતાં પરસ્પર સહાયક થાય તેમ તેમણે વર્તવું જોઈએ. એટલા માટે લગ્ન કેવલ સ્થૂલ શરીરનાંજ નહિ પરંતુ આત્માનાં પણ સાથે લગ્ન થવાં જોઈએ. બન્ને જણ એક બીજાને સ્થૂલ દેહરૂપ ન ગણતાં આત્મરૂપજ દેખે, પરમ સત્યરૂપ દેખે ને સ્વાર્થરૂપી આકાંક્ષાથીએ વચ્ચે ન આવે, તોજ ખરે જૂઠ્ઠા-શ્રમ ચોલી નીકળે.

જેમ શ્વાસ આપણી નજીકમાં નજીક છે, છતાં આપણને તેની ખબર પડતી નથી, આપણે તેને જોઈ કે સ્પર્શો શકતા નથી; તેમજ પતિપત્ની એક બીજાને ભારરૂપ નથી; પરંતુ હાલ તો પતિની ઉત્તતિમાં પત્ની અને પત્નીના માર્ગમાં પતિ વિનકર જણાય છે.

હિંદુસ્તાનમાં સ્ત્રી અને પુરુષ આંખમાં આંજણ આંજે છે, તેથી આંખને જરા પણ હરકત ન આવતાં ઉલટી આંખની એવાની શક્તિ વધે છે; અને જો અડચણ જણાય તો અવશ્ય કાંઈ પણ વિકૃતિ થએલી હોય છે. પેટમાં દુઃખે ત્યારેજ ખબર પડે છે કે લીવર બગડ્યું છે; આ એક નિયમ છે. 'રામ' ની સ્ત્રીએ એક સમય 'રામ' ને પૂછ્યું કે:—“હું તમને યાદ આવું છું?” ‘રામે’ કહ્યું:—“કદિ નહિ.” કારણ અત્યુક વ્યક્તિ આપણને ત્યારેજ સાંભરે છે કે જ્યારે આપણે તેનાથી ભિન્ન હોઈએ, બેઠવાના હોઈએ તમારી આંખ તમને સાંભરે છે? તમારા હાથ પગ કદિ તમને સાંભર્યા છે? કદિ નહિ. માત્ર જ્યારે કાંઈ મંદવાક

ને પ્રાંત સમુદાય ડાહ્યું પણ જણાયું નહિ. તે દિવસે બધાં જુઓ. સ્વ
 રાજ્ય. બીજે દિવસે પેલા સાધુ ધનાઢય પુરુષને લઈને પેલા નિર્ધનને પે
 ત્રયે અને પૂછ્યું કે—“આજ કેમ પ્રાર્થનું તમે સત્તમાળ્યો નથી ?” સાધુને
 જોડને પેલાએ સાચા વાવ ડહી દીધી કે પહેલાં તો અમે દરોજ ઘેરી
 જમણા દુકાન; પણ આજે નબ્બાતું રૂપીઆની ઘેલી મળી. ત્યારે ત્રિયાર
 ઘણે કે સો પૂરા થવાને માત્ર એકજ રૂપીઆ પૂટે છે; માટે એકાંતરે એ
 અન્ન આપ્યું તો એક રૂપીઆ બચાવાયે.

ધનાઢય પેલાની પૂપણતાનું આજ સુધી તત્ત્વ છે. જેમ રેતો જમરે
 મળતો આવે છે તમ તમ ઘેલ જમતો આવે છે, ને ઉલટા તેઓ જમરે
 ને જમરે નરીજ બનતા આવે છે. હજાર મળે તો હજાર હજાર કરતા ધન્ય
 થાય છે ને હજાર હજાર થાય ને જમરે લાગતી ધન્ય તેમના અંતરે
 જમરે પેલાજી ડહી દેવા છે.

(૧) તેને કદ દુકાનીની પાસે કુતરાવડી હશે ?

—મારોજ કુતરાવડી નાનાવડી કુતરાવડી નાના કુતરાવડીવડી

તો યોગીવારમા તો તેણે કેટલીએ છરીએને પાર ચડાવી દીધી, એટલામાં બેન્ડમીનને યાક લાગ્યો ને નિશાળ પહોંચાઈ, તેથી દુકાનમાંથી જવાનો વિચાર કર્યો પણ પેલા લુહાર પાછો ખુશામત કરવા કહ્યો કે:- "વાહ ! ધણેજ આરો ઉઠાવે છે ! કદિ નિશાળમા વને સિક્કા નો ચલીજ નથી ! બીજા છોડાએને એક પાઠ કરતા બે ત્રણ દલાક લાગે છે ને તું તો યોગીજ વારમા એક પાઠ તૈયાર કરી રહે છે !" યોગીવાર પાઠ કામ કર્યું પણ હવે તો નિશાળે જવાને તેનું મન લલ પાપક થઈ ગયું નિશાળનો વખત દય વાગ્યાનો હતો પણ બેન્ડમીન માર પાંચે મંડા નિશાળમા મોડા જવા માટે તેને સિક્કા ખમવી પડી, ત્રીજી કામના યાકથી હાથ સૂકી ગયા હતા તેથી એક બહવાડીના મુખી તે મદદો રંગા પણ ત્રણ પડી જ્યારે જ્યારે દોષ તેની ખુશામત કે વખાણ કરતું ત્યારે તે કહેતા કે, 'તન કલ કુદાડીની ધાગબાર ઉતરાવવી હશે' ત્યાર પડી તે દોષ દિવસ ખુશામતના કસાયો નહિ.

(४) गरीब काण ?

આ સધુ પાન તબક્કા હુ ત - આ છે પ્રતે અપી દેનો
 હાત વજુ ઈમ ભમગીઆ ત તાન આ આ પજુ તમને ન આપુ
 હવે હ થી ઠી તરીત આ અ આ ત અ બી આ ત પત્ર સાધુએ
 મો ભાત તમને હુ ર આ ત ? કુ નધુના આ વિચિત્ર વત
 અથી ત અ ત મ પાન્ય નતુબ દિયુ ઈ તીમમ ઈમ મધુન
 મે અ આ અ અ હુ તીમમ તા તી તી
 હા સાધુ અ ત રીત ત ત હા હા ત ત ત ત
 તીમ હ તુ અ ત થા પજુ ત ત અ ત અ ત અ અ
 રીત ત ત ત ત ત અ ત તુ તા ત રાત હ
 તધુ હ ત ત અ ત ત પાન તા ત
 હા ત ત અ ત અ તુ ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત
 તુ ઈ ત તા તી અ ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત
 તા તુ ત ત ત ત ત પત્ર વાતોય હુ તા ત ત ત ત
 ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત
 ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત ત

તેવાને તો આમ એકદુઃ કરી રાખવાની ખાત્ર જરૂર છે, કારણ કે જો
જાણે ક્યારે કેવો સમય આવે.” સાધુ કાંઈ જોડ્યો નહિ. બીજે દિવસે
પેલો ધનાઢય, જે જીંપડીમાં સાધુ રહેતો હતો ત્યાં ગયો; ને એયું તો
સાધુએ પોતાની પાસે એક મોટો ખાડો ખોદ્યો હતો ને તેમાં સારા સારા
ગોળ પથરા એકઠા કરી કરીને ઢાંકતો હતો.

ધનાઢય:—અરે સંતજી ! આ શું કરો છો ?

સાધુ:—કેવા મુંઠર ને ગોળ પથરા છે ! એતો નથી ? એ બધાને
એકઠા કરું છું.

પેલો ધનાઢય પુરૂષ હસ્યો ને કહ્યું:—“ શા સારુ આ પથરા એકઠા
કરો છો ? આ આખો પર્વતનો પર્વત તો અહીં પડેલો છે.”

સાધુ:—જરૂરની વખતે કામ લાગે માટે એકઠા કરું છું. કદાચ આ
પર્વત અહીંથી ઉભડી જાય તો કોઈક સમયને માટે આ પથરા કામ
આવી જાય.

ધનાઢય પુરૂષ:—અરે સાહેબ ! એમ તે બને ?

સાધુ:—ભાઈ ! તેજ મને આમ કરવાનું શીખવ્યું છે. મૂર્ખ ! તને
પ્રભુ તરફથી અન્ન નહિ મળે એવો સમય કદિ આવવાનોજ નથી, છતાં
તું પૈસા સંગ્રહી રાખે છે અને અમૂલ્ય વખત તેમાં નકામો ગાળે છે.
પ્રભુએ કાંઈ આમ પૈસા એકઠા કરી રાખીને જીવન એજે કાઢવાને નથી
આપ્યું. ચિંતા અને ઉપાધિમાજ પડી રહેવાને માટે કાંઈ માનવજીવન નથી.

(૫) કાબેલ કાઝી.

એક સમયે એક કાજી બાદશાહ પાસે ગયો. બાદશાહ કાજીને ઘણું
માન આપતો હતો, છતાં પણ તેની પરીક્ષા કરવાનું તેને તે દિવસે મન
થયું. બાદશાહ પોતે ઘણો વિદ્વાન નહતો પણ તેની પાસે એક હજીર-
રીઝો હતો, તેને કાજીની જગ્યા લેવી હતી તેથી તેણે કાજીને અનુક
પ્રશ્નો પૂછવાનું સજ્જન કર્યું. કાજી જ્યારે દરબારમાં આવ્યા ત્યારે બાદ-
શાહે પૂછ્યું:—

“ ઈશ્વર ક્યાં બેસે છે ? કઈ દિશામાં મેં રાખે છે ? ને તે શું કરે
છે ?” વગી વધારામાં કહ્યું કે, જે આ પ્રશ્નના ઉત્તર આપશે તેને ઉચી

પક્ષી આપવામા આવશે. કાલજે બાવળું કે બાદશાહ સવાલ પૂછે છે માટે તેમાં કાંઈ ઉંડું રહસ્ય હશે. સવાલ સાંભળી ઉત્તર કેવાને આઠ દિવસની મહેલલ માગી.

આઠ દિવસ સુધી કાલ સવાલ ઉપર વિચાર કર્યે ગયા; પરંતુ કાંઈ સંતોષકારક જવાબ સોંપી શક્યા નહિ. છેલ્લે દિવસ આવી પહોંચ્યો. પણ જવાબ તૈયાર થઈ શક્યા નહોતા.

વધારે વખત લેવા સારૂ કાલજે મંઠવાડતું જ્ઞાનું કાઢ્યું. કાલની પાસે એક દુશિયાર નોકર હતો તેણે આવી પૂછ્યું:—“કાલજી ! શું થયું છે ?”

કાલ:—તું તારે કામે વળગ, મારો જીવ ન ખાઈશ.

નોકર:—મહેરબાની કરીને કહે તો ખરા કે છે શું ? તમને હુઃખ થતું મારાથી ભેઈ શકાતું નથી.

કાલજે પોતાની મુશ્કેલીની વાત કહી નોકર ધણે સાધારણ સ્થિતિનો હતો, પણ વિદ્વાન હતો. એ આ સવાલોના જવાબ બહુતો હતો, તેથી કહ્યું:—“મને લિખિત હુકમ આપે એટલે હું જઈને બાદશાહને સંતોષકારક ઉત્તર આપું; ને એ બાદશાહને સંતોષ નહિ થાય તો તમારે બહલે હું મરવાને તૈયાર છું.”

કાલ એમ કરવાને આનાકાની કરતા હતા પણ વાત ચાલવી હતી તેટલામા બાદશાહનું તેડું આવ્યું, તેથી લાચારીથી નોકરને જવાની રજા આપી નોકરે ફાટયાં તરફ કપડા પહેર્યાં ને ચાલવા માડ્યું. આ નોકર વેદાંતમા પ્રવીણ હતો. આ મંદિત નોકર બાદશાહ પાસે નિર્ભયપણે ગયો ને પૂછ્યું:—“આપ શા પ્રશ્ન પૂછવા માંગે છે ?”

બાદશાહ:—તારા શેઠને પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબ તું આપી શકીશ ?
નોકર:—હું પ્રશ્નોના ઉત્તર આપીશ, પણ આપ બહો છે કે જે માણસ માલેથી આપણે કાંઈ શીખીએ છીએ તે આપણે સુર કહેવાય છે, ને આપણે તેના શિષ્ય કહેવાઈએ છીએ, માટે કાંઈક મુજબ માન મર્તબાવાળી જગ્યાએ મને બેસાડવો બેઠાએ ને પ્રશ્ન પૂછનારે એના ચરણમાં બેસવું બેઠાએ.

બાદશાહે તેને મુંદર વસ પહેરવાને આમ્યા ને પોતાને અગ્રસને બેસાડીને પોતે સામે જઈને બેઠો, પરંતુ કહ્યું કે એ તારા ઉત્તર સંતોષ-

કારક નહિ હોય તો હું તને ગર્હન મારીશ.

નોકરે કહ્યું:—“ અલબત્ત, એ તો કારણ છે. ”

ત્યારે પહેલો પ્રશ્ન એ મૂક્યો કે:—“ ઈશ્વર ક્યાં બેસે છે ? ” બેઠાં વિના જવાબ દીધા હોત તો રાજા સમજી ન શકત; તેથી નોકરે કહ્યું:—
“ એક ગાય મંગાવો. ” ગાય આવી એટલે પેલા નોકરે પૂછ્યું કે:—
“ ગાયમાં દૂધ છે ? ”

રાજા:—અલબત્ત.

નોકર:—દૂધ કઈ જગ્યાએ ભરાઈ રહ્યું છે ?

બાદશાહ:—માંચજમાં.

નોકર:—ખોટી વાત. માંચજમાં એટલું બધું દૂધ માય નહિ. દૂધ તો ગાયના બધા શરીરમાં રહેલું જ છે. બાંચો, ગાયને લઈ બાંચો.

પછી દૂધ મંગાવ્યું ને પૂછ્યું:—“ આમાં માંખણ કઈ જગ્યાએ છે ? ”

બાદશાહ જવાબ ન આપી શક્યો એટલે પેલાએ કહ્યું:—“ જો કે માંખણ આ દૂધમાં કઈ જગ્યાએ છે તે ખબર પડતી નથી, છતાં બધાજ દૂધમાં માંખણ પ્રસરી રહેલું છે, તેજ પ્રમાણે પ્રભુ બ્રહ્માંડમાં સર્વજનિરાલ રહેલો છે. દૂધ મેળવવા સારૂ જેમ ગાયને દોહવી પડે છે, તે પ્રમાણે ઈશ્વરને મેળવવા સારૂ મનુષ્યે પોતાનું હૃદય દોહવાનું છે. ”

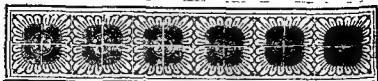
અતે નોકરે પૂછ્યું:—“ કહો હવે તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર મળ્યો ? ”

બાદશાહે કહ્યું:—“ હા ખરાબજ મળ્યો. ” ને જે લોકોએ કહ્યું હતું કે પ્રભુ તો હવે આકાશમાં સાગમાં કે આડમાં સ્વર્ગ કે પાતાળમાં વસે છે, તે લોકો તેની નજરમાં નુસંધ લાગ્યા.

પછી “ ઈશ્વર કઈ દિશા જણી શક્યો છે ” એ પ્રશ્ન આવ્યો. પ્રશ્ન વિચિત્ર હતો, કારણ કે સામાન્ય લોકો ઈશ્વરને સાકાર માનતા હતા. પેલા નોકરે આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે કહ્યું કે:—“ એક દીવો કરો. ” દીવો થયો એટલે કહ્યું કે:—“ કહો આ દીવો કઈ દિશા જણી મુખ કરી રહ્યો છે ? ” દીવો સર્વ દિશામાં પ્રકાશ આપતો હતો, એ જાણીને તે નોકરે કહ્યું કે:—“ હે બાદશાહ ! ઈશ્વર સર્વ દિશામાં જણ્યો છે. ”

હવે છેવટે ઈશ્વર હું કરે છે ? એ પ્રશ્નના પુલકો નહોતો નોકરે
 હું કે નહોતો કાળને બોલાવે ? કાળ આવ્યાને નોકરને બાદચાહની
 ગાદી ઉપર બેઠો નહોતો આશ્ચર્ય થયું પામી કાળને બાદચાહની
 જગ્યાએ બેસવા હું ને બાદચાહને કાળની જગ્યાએ બેસવા હું ને પોતે
 તે ગાદી ઉપર બેઠો નહોતો હવે પામી તે બાદચાહ કે પ્રભુ આ પ્રમાણે હર-
 કમ ઉભય કરતા રહે છે; એટલે કે રાજાનો રોક અને રાજાના સંજ્ઞા બતાવ્યા
 કરે છે. હાલ બાદચાહની ગાદી ઉપર હું બેઠો છું. બાદચાહની જગ્યા
 ઉપર કાળ છે ને કાળની જગ્યા ઉપર બાદચાહ છે. આ પ્રમાણે જન-
 તની પરમાત્મા સકલથી એ ઈશ્વરનું કર્તવ્ય છે. બાદચાહ સતીય પામ્યો
 ને નોકરને તે દિવસથી કાળ બતાવ્યો.

૩૩-પ્રારબ્ધ નહિ પણ પુરુષાર્થ.

વિશ્વનિયંતાના રૂપમાં વિરાજતા સન્નજનો અને સન્નારીઓ ! આજનો વિષય “મનુષ્ય પોતેજ પોતાનું બાવી ખાંધે છે” એ છે. મનુષ્યને આપણે તેના ખરા રૂપમાં આલેખતા આવ્યા છીએ. સત્ય રીતે મનુષ્ય ઈવી પ્રાણી છે, પોતાના શરીરનો માલીક છે; એટલુંજ નહિ પણ આખા વિશ્વનો પણ તે માલીક છે. આજે મનુષ્યને જેમ વેદાન્તીઓ સૂક્ષ્મ શરીરના અર્થમાં ગણે છે, તેમ આપણે એને ધ્વજાધી ભરેલો લાલસાયુક્ત એ અર્થમાં લઈશું. આવી રીતે બન્ધનયુક્ત સ્થિતિમાં પણ મનુષ્ય પોતાના ભવિષ્યનો કર્તા પોતેજ છે. આ વિષય ઘણી રીતે વર્ણવી શકાય એમ છે. દરેક રીતે આજેજ વર્ણવી શકાય તેમ નથી. આજ તો આપણે માત્ર ઘણાજ ઝીણામાં ઝીણા દશિબિન્દુ ઉપર વિવેચન કરીશું.

મનુષ્ય જનમ્યા પછી પોતાની આસપાસના સંયોગો ધણે અંશે ફેરવી શકે છે, એ માનવાભેગ છે. અમુક સ્થિતિમાં જન્મેલો મનુષ્ય આસપાસના સંયોગો ઉપર ઘણે કે થોડે દરજ્જે પણ સ્વામિત્વ લોગવી શકે છે; એવા સંયોગોની પેલી પાર પોતે જઈ શકે છે. અધમાધમ સ્થિતિમાંથી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થિતિએ કેળવણીને લીધે મનુષ્ય ચડી શકે છે. આ જગતમાં ગરીબમાં ગરીબ ભિક્ષુકો પણ કીર્તિ ને માનની પદ્મી મેળવી શક્યા છે. ઘણીજ હલકી ને સાધારણ સ્થિતિમાં જન્મેલાઓ પણ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થિતિએ જઈ પહોંચેલા છે. નેપોલીઅન બોનાપાર્ટે કે ચેકસપીઅર, લંડનના લૉર્ડ મેયર વીટીંગ્ટન કે ચીનનો એક ગરીબ ખેડુત કે જે ચીનનો મુખ્ય પ્રધાન થઈ ગયો, તેમના દાખલા હોય. જગતમાં જન્મ્યા પછીથી

* સને ૧૯૦૩ ના જાન્યુઆરી માસની ૨૪ મી તારીખે ગોરખનગર દાલમાં આપેલું બાત્ક.

આપણી સ્થિતિ આપણે સુધારી સરીએ છીએ, એ સાબિત કરવું તે એવા કાબલા હવીયો ઉપરથી સહેલું છે; પરંતુ વેદાન્ત તો એટલે સુધી કહે છે કે, કેવી સ્થિતિમાં જન્મવું, કેવા માળાપને પેટે જન્મવું, એ સર્વ પદ્મ આપણીજ સ્વતંત્ર ઇચ્છા ઉપર છે. વેદાન્ત કહે છે કે જમીને તે દુષ્ટિથી આ પ્રથમ વિચારો તો જણાયે કે મનુષ્ય પોતાના બવિખતો કર્તા પોતેજ છે એ જન્મતાજ નવ જન્મ્યા કાર્મકો તો આપણે આપણી ઇચ્છાથીજ એ સ્થિતિમાં જન્મ્યા છીએ. ગરીબ માતા પિતાને પેટ જન્મ લીધો હોય તો ત્યાં પદ્મ નાપણા બવિખતો કર્તા આપણેજ છીએ, આપણી સ્વેચ્છાથી જ એ સ્થિતિમાં આવ્યા છીએ.

હવે આ પ્રથમ વિચારીએ કે, “મનુષ્ય પોતાના માતા પિતાની પસંદગી કવી રીતે કરે છે? બીજી રીતે કહીએ તો પુનર્જન્મનો નિયમ કયો છે તે વિષય કાર્મક વિચાર કરીશું. દેહલાક એમ માને છે કે મનુષ્ય મરી જતાં છે અને તે જ દુઃખચક્રમાં આવી જાય છે. કુલિયા છાત્રીન બાર છે કેલાક ના નવા જન્મત્વન લીધે પાતા લગ્નગણથીજ ને નૃપુ પડી પદ્મ મગવાનું છે. તે લીધે પદ્મ કયા દેહી નગીશું અને માને છે

આ માનના કારણે જન્મચક્રમાં નિરત ન થઈ શકાય.

નાસવંત છેજ નહિ. ત્યારે હવે શંકા રી રહે છે ? સૂક્ષ્મ સરીર-જન્ય સિક ઇન્દ્રિયો, લાગણીઓ, વાસનાઓ, એનું શું થાય છે ? જડ કક્ષી રેના નય પામવા સાથે આ વૃત્તિઓ પણ નય પામે છે ? બીજુક નહિ. એનો નાશ કરી સકાયજ નહિ. ત્યારે તે મધાતું શું થાય છે ? ઇન્દ્રિયો, વાસનાઓ વગેરેનું શું થાય છે, એજ પ્રશ્ન માત્ર રહે છે. કોઇ કહેશે કે તે તો અન્ય ભૂમિ ઉપર ચાલ્યાં જાય છે, તો તમ સાબિત કરવાને કોઈ સાધન નથી. એમ માનનારના દ્વિવિનિદ્યુથી કહાય તે વાત સંભવિત હોય; પરંતુ વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર તે બાબતની સાબીલી જડ જગતમાંજ માને છે.

આપણે એ નિયમ તો બાળીએજ છીએ કે જગતમાં કોઈ નય પામતુંજ નથી. પ્રત્યેક વસ્તુનું માત્ર રૂપાન્તરજ થાય છે, પદાર્થના નિત્ય પશુનાં અવિનાશી નિયમ સિદ્ધ કરે છે કે ‘નાશ’ એનું કોઈ છેજ નહિ. કીકે, જડ સરીર નાશ નથી પામતું, આત્મા નાશ નથી પામતો, તો પછી આ ઇન્દ્રિયો-વાસનાઓ નાશ પામે એમ માનવાનું શું કારણ છે ?

જગતમાં શક્તિને સંપ્રદાય થઈ રહે છે, નાશ નથી થતો, એ તો હવે સર્વ કોઈ બાણ છે. ત્યારે પછી વાસનાઓ વગેરે નાશ પામે છે એમ કહેવું બ્યાજબીજ નથી. તે શક્તિઓ સ્થાન્તર કરે, ન મરૂપ બદલાવે. પણ અસ્તિત્વમા તો રહેજ. જેમ મીઠાણની સગમળીએ છીએ ને થોડી વારમાં બધી મળી જાય છે, પણ રસાયનશાસ્ત્ર દેખાડે છે કે કોઈ પણ નાશ પામતું જ નય, માત્ર રૂપાન્તરજ થયું છે-તેજ પ્રમણે જ્યારે મનુષ્ય મૃત્યુ પામે છે, ત્યારે બાહ્ય દ્રષ્ટિએ તેની શતનાઓ પણ ગુમ થએલી જણાય છે; પરંતુ વેદાન્ત આત્મનું ચાત્રવડે સિદ્ધ કરી મત્તવે છે ને જગતને પ્રયોજ ને પ્રનાલુપ્તક જણાવે છે કે વાસનાઓ નષ્ટ થતીજ નથી. હવે જ્યારે એ નષ્ટ નથી થતી તો તેનું શું થાય છે ? અખિતના દાખલા પ્રમાણેજ આપણે આ દાખલો મળીશું એક દાખલો લઈને પંડિતો તો તે એના ઉપર રહેલો છે તે એઈએ છીએ, ને તે ઉપરથી શું માન્યું છે, શું થોડી પ્રકાશનું છે, તે વિશે વિચાર કરીએ છીએ કેટલીક વખત માત્ર આ ઉપર દાખલો રચાએલો છે તેજ વિશે વિચાર કરતાં આપણે દાખલો મળી શકીએ છીએ; અને કેટલીક વેળા પરિણામ જે આપ્યું હોય તે ઉપર વિચાર કરીને બળેજે લાગે મેજીએ છીએ. લાગે મયે છે ત્યારે દાખલો

પરંતુ છે એમ સાબીત થાય છે. કીક, દ્વેષ આપણા પ્રપ્રમાં મૂળ થાય
 શી છે; ને ચોખી શું કદાચ છે? જીવન ને મૃત્યુ. જીવન મૂળ પાયો
 છે ને મૃત્યુ પરિણામ છે, અથવા તો મૃત્યુને મૂળ પાયો ગણી ને જીવનને
 પરિણામ ગણી, જે કહે તે રસ્તો જોયો, જન્મે એકજ છે. અસંખ્ય મનુષ્યો
 જન્મે છે ને અસંખ્ય મૃત્યુ પામે છે. જે કોઈ મૃત્યુ પામે છે તેમની
 જાતનાઓ પણ મૃત્યુ પામે છે એમ ધારીએ તો તે વિજ્ઞાનપ્રાચીના નિયમ-
 વિરુદ્ધ બાપ છે. ત્યારે એટલું તો ચરમાતમાં કમલ કરવુંજ પડ્યો કે
 કોઈપણ પદાર્થ શૂન્યમાં પરિવૃત્તતા નથી, તેનું રૂપાંતરણ થાય છે. પ્રથમ
 તો જન્મ શું છે તેનો વિચાર કરીએ. અસંખ્ય મનુષ્યો અસંખ્ય જુદી
 જુદી સક્રિયતાઓ લઈને જન્મે છે. દરેકની નૃત્તિઓ, દરેકના બાપ, મુખ્ય-
 પ્રતિ પગેરે જુદું જુદુંજ હોય છે. કોઈનું મસ્તક મોટું, કોઈનું નાનું
 એમ વિધિવિધ પ્રકારે મનુષ્ય જન્મે છે. આનું કારણ શું? એકજ માતા-
 પિતાનાં બાળકો વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિનાં હોય છે. એકજ ઘરમાં કેટલાંએ માબાપ
 સંવત્સરે ને વિધિવલ્લે જુદી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિના બાળકોને જન્મ આપે છે.
 એકજ પાઠશાળામાં ભણતા, એકજ કાર્ય કરતા, એકજ વર્ગમાં, એકજ
 ભાગની વિદ્યા લેતા કેટલાંએ વિદ્યાર્થીઓ સિન્ન સિન્ન પ્રવૃત્તિના હોય
 છે. ગાંધીને ઇતિહાસ ઉપર તો કોઈને ગણિત ઉપર, તો કોઈને હાથ, એમ
 અનેક પ્રકારનો જુદો જુદો શોખ હોય છે. કોઈક ધમો તેજ ને અકલ-
 મદ હોય છે, તો કોઈ સુન્દર, ચદ જેવો હોય છે. આ બધાનું કારણ
 શું? તમે કહ્યો કે 'ઈશ્વરેચ્છા' એ કાર્ય ઈશ્વરનું છે! પરંતુ એ
 કાંઈ પુલાસો નથી માન પ્રજાના નીચે જવાળ ન આપી ઉદાપવાનું જ કામ
 એ તો છે. સંતોષકારક જવાબ તો કંઈ નહિ. એવી રીતે પ્રજાનો જવાબ
 ઉદાત્તો તે તો અજ્ઞાનજ કહેવાય. શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ત્યારે એનો
 પુલાસો કરી શકાય, ત્યારેજ ખરી વાત ઈશ્વરની ઇચ્છા, એમ કહે તો
 પણ શાસ્ત્રના નિયમને બાધ આવે છે, એટલે કે ગુન્યમાથી અમુક વસ્તુ
 ઉદ્ભવે છે એમ અર્થ થાય છે, માટે તે થવું વ્યાજબી નથી. દ્વેષ ત્યારે
 ન્યા મુસ્કેલી દૂર કર્યા એમજ કહેવું પડ્યો કે અન્ય જગતમાંથી આ
 સિન્ન સિન્ન પ્રવૃત્તિઓને મનુષ્ય જન્મતી વખતે સાથે લઈનેજ આવે છે.
 આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કાંઈ શૂન્યમાથી પેદા થતી નથી, પરંતુ અમુક પદા-

ર્ષમાંથીજ આવે છે કે ત્યાં તેમનું અસ્તિત્વ પહેલાં હતુંજ. બીજી રીતે કહીએ તો પૂર્વજન્મની વાતનાઓને આ જન્મમાં લઈનેજ મનુષ્ય જન્મે છે. વેદાંત કહે છે કે મનુષ્ય મૃત્યુ પામે છે ત્યારે જે જે વાતનાઓ ને ઇચ્છાઓ તૃપ્ત થવી જાણી રહી ગઈ હોય છે, તે નષ્ટ થતી નથી પણ બીજા જન્મમાં સાથેજ લય છે. હવે હિન્દુઓનો કર્મનો સિદ્ધાન્ત જો માન્ય કરીએ તો બધી સુરકેલી દૂર થઈ લય છે અને જન્મ, મરણ, અપુન જરાગર સમન્વય છે.

વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે જનને તો આ કર્મની માન્યતા માનવા નથી. જામે તો વંશપરંપરાથી ઉતરી આવતી ખાસીઅતોનેજ વધારે માનીએ છીએ; પરંતુ વેદાંત કહે છે કે, કર્મવાદ વંશપરંપરાની ખાસી-અતોની અવગણના કરતો નથી. એ એનાથી વિરુદ્ધ નથી પણ એ મતનો પોતાનામાં સમાવેશ કરે છે. તે ઉપરાંત મૃત્યુ સમયે વાતનાનો જે લય થતો જણાય છે તે વિષે પણ વધારામાં સતોષપ્રસન્ન ખુલાસો કરે છે. "વંશપરંપરાની ખાસીઅત" એટલું કહેવાથી આ બધી ગાળતોનો ખુલાસો થતો નથી; માટે કર્મવાદ, તત્ત્વવેત્તા તથા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓને ખાસ મનન કરવા જેવો છે. કર્મવાદ વંશપરંપરાની ખાસીઅતને કેવા પ્રકારે સમજાવે છે? મનુષ્ય મૃત્યુ પામે છે ત્યારે એની વાતનાઓ બાહ્ય રીતે બેતાં લય થઈ અદેશી જણાય છે; પણ આ વાતનાઓ-માનસિક શક્તિઓ, જેમ દીવો જળી રહેતાં કાર્જન નામનો પદાર્થ ઝાંટસીજન નામના વાયુમાં આકર્ષાઈને મગી લય છે, તેમ બધી એકત્ર સ્થિતિમાં પણ તમે હતા; બીજાં પ્રાણીઓફે પણ તમે હતા તેથીજ તમને તેમાં આનંદ આવે છે. હવે બીજી દલીલોવીં આપણે આ ગાળત સાબીત કરીશું.

જે દલીલ અહીં આપીશું તે સાંકેતીય, અથવા વિશેષમાં કહીએ તો, પેટાની દલીલનું અનુકરણ છે. સ્મૃતિ એટલે શું? જે વાત હાલ આપણને યાદ આવે છે તે પહેલેથી આપણે જાણતા હોવા જોઈએ. ધારો કે આ જાપણો સાંસગવા કેટલાક જણ હુમ્મેશ સાથે આવે છે. હવે થોડાંક જાપણોમાં બધા સાથે આવ્યા ને એકાદમાં એક જણ ન આવ્યો, તો બીજાઓ યાદ કરે છે કે ફલાણો કેમ નથી આવ્યો? આ પ્રશ્ન મૂળ સ્મૃતિ હોવાથીજ ઉદ્ભવે છે. બધાને હુમ્મેશ સાથે દેખીએ છીએ; બધા

કરતા નથી, પણ ઈચ્છાઓના શુભામ ઘટ્ટને કરે છે. આમ હોવાથી પોતાની ઈચ્છાઓને લીધેજ તેઓ ચિંતા ને દુઃખમાં આવી પડે છે. ધારે કે એક મનુષ્ય પોતાની વિષયેન્દ્રિયને તૃપ્ત કરવા માગે છે અને તેને જ્ઞાન, ધર્મ, નીતિ વગેરેની કંઈજ દરકાર નથી. હવે આ મનુષ્ય મૃત્યુ પામે ત્યારે (માત્ર એક દૃષ્ટાંતના રૂપમાં આ વાત કરવામાં આવે છે) કેવા પ્રકારનાં માતાપિતા પસંદ કરશે ? તેની ઈચ્છાઓએવી છે કે જેથી વિદ્વાન માતાપિતાને પેટે જન્મ ધરવાની તેને જરૂર નથી, તેમજ ધનાઢય માળા પની પણ તેને જરૂર નથી. વેદાંત કહે છે કે તેની ઈચ્છાઓ તૃપ્ત કરવાને માટે એ જ્ઞાન કે ડુક્કરના જેવો નીચ યોગિનો જન્મ ધારણ કરશે; ધારણ કે તેણે શરીર ધારણ કરવાથી તેની વિષયેન્દ્રિયને યથેચ્છ રીતે તે તૃપ્ત કરી શકશે. માટે આ પ્રમાણે પોતાનાજ લવિષ્યનો એ પોતેજ કર્તા છે. પછી તે ગમે તો જ્ઞાન હો, કે ડુક્કર હો કે ગમે તે હો.

જગતમાં લોકો ઈચ્છા કરતી વખતે એ ઈચ્છાઓનું શું પરિણામ આવશે તે વિષે વિચાર જ કરતા નથી, ને અતે જ્યારે પરિણામ આવે છે ત્યારે નશીબને ગાયો દે છે, બ્રહ્મદયાને નિંદે છે, રૂએ છે, કકળે છે, હાથ પછાડે છે અને માથું કુટે છે; માટે ઈચ્છા બંદે કરો. પણ કરતી વેળા પરિણામનો જૂઠા વિચાર કરજો. મનુષ્ય માત્ર પોતેજ પોતાનાં દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે.

હવે હિંદુસ્તાનના એક કવિનું દૃષ્ટાંત ‘રામ’ આપશે. આ કવિ સુસંગ્રહ માન હતો. ધંધા સારો, દુશિયાર ને ગમતી સ્વભાવનો હતો. રાત્રિયદર-બારમાં કવિનો પગ હતો ને રાત્રની મહેરબાની સારી હતી. એક દિવસ રાત્રએ આ કવિને વાતો, કવિતાઓ વગેરેથી ગમ્મત કરવા આખી રાત્રિ પોતાની પાસે રાખ્યો. રાત્ર વાતોમાં એટલો તો મથમુલ યજ ગયો હતો કે છેક મોટી રાત્રે સૂવાનું યાદ આવ્યું. રાત્રીએ મોટી રાત્રે સૂવા આવતાં પૂછ્યું કે, આજ આટલી બધી વાર કેમ બગરણુ કર્યું ? રાત્રએ ઉત્તરમાં કવિની હકીકત નિવેદન કરી. રાત્રીને પણ આથી કુતૂહલ થયું ને કવિને પોતાની પાસે બોલાવવા રાત્રને વિનંતિ કરી. બીજે દિવસે કવિને રાત્રી પાસે લઈ જવામાં આવ્યો. હિંદુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓ ને પુરુષો બુદ્ધા-બુદ્ધા ખરોમાં રહે છે; ને ખાસ કરીને સુસંગ્રહ માન સ્ત્રીઓ તો બોઝવ

પહેલામાં રહે છે. તેઓ મેં ઉપર જુરખા નાખે છે ને પોતાના પતિ સિવાય બીજા કોઈને સુખ દેખાડવી નથી હવે આ કવિએ જ્ઞાનજ્ઞાનામાં આવીને પોતાની વાર્તાઓ ને કવિતાઓનો સ્વાદ સણીને ચખાડ્યો. સણી આ સમયે જોઈતી પદ્ધતિમાં બેઠેલી હતી. કવિ એ કે દેખી શકતો હતો, છતાં તેણે જણાવ્યું કે મને આંખોનું દરદ છે, હું તો આંધળો છું. કવિની દુષ્ટ ઇચ્છા જ્ઞાનજ્ઞાનામાં સ્ત્રીને સણીનું સૌંદર્ય જોવાની હતી, તેથી આ પ્રમાણે બહાનું દાઢ્યું. આ ઉપરથી તેને ત્યાં રહેવા દેવામાં આવ્યો. સ્ત્રીઓ તેને અંધ બાણીને પોતાની વાતોચીતો, હસ્યું હસ્યું સંકેત વિના કરતી હતી, પરંતુ સત્ય કદિ છુપુ રહેતું નથી.

“કચ્છી દળી પાતાળ દેકે, તોપણ સત્ય તરંતુ પેળે;

અનાદ્યનન્ત એ એકજ સાચું, બીલું સઘળું માનો ઠાચું.”

સત્ય કદિ છુપુ રહેતું નથી. એક દિવસ તે બહાર આવે છેજ. તેજ પ્રમાણે એક દિવસે આ કહેવાતા અંધ કવિએ એક દાસીને કાંઈ ચીજ લાવવાને કહ્યું. ઉમશવ લોકે અવાજ હોય છે કે વંચો પોતાને હાથે કાંઈ પણ કામ ન કરતા હોય જાડીમા બેસવું હાય, કપડા પહેવ્યા હોય વગેરે કાંઈ પણ જુજ કામ કરવું હોય તો તે બીજાની મજદ લઈને કરે તેજ ધનાઢ્ય કહેવાય છે, આ સમાજ પરંતુ ત્યાં એ માનની અને ધનાઢ્યપણાની નિશાની ગણાતી થઈ, ને પોતાના કામમાં કોઈની મજદ ન લેવી તેને પળત્રતા ને હલકુ ગણવામાં આવે છે આ કવિને સમજના માર્ગમાં આમ કુપ ને જગત મળ્યા બદલે તે પણ પોતાનું કામ પોતાની મેજેજ પ્રી લેવામાં લગત નાજી ના-સા, તેને એ સા-સા, ખુ-સી બેસવાને જોઈતી હતી તેને નાજે દાસીને ન મંડા દાસીએ ઉદતાઈથી જવાબ આપ્યો કે, “તો મારા નામને, ને ને નથી એ દાસીના ગત પદા બીજા દાસી આવી, ને જોવાની ખુશી પાત્યા. હું તો નાનીજી છું, હી ખુશી હી નથી, એક પેના ની અંધ વિદ્યા પાણીનું સાન લાવવા તુ ને લાગીએ, ને, ને હી વાનજી પે આ જોડામાં નથી બીજા આજના પે રી આપુ ને અંધ વિદ્યા થો જોડે આજના પે પે ની નથી રીડ ને લાવે ને. પ્રમાણે વાનજી લેવાની ઉત્તરજામ. બીજા ને ને ને ને ને ને

જાણી આપ્યું. સત્ય હૃદયમાં આવી રીતે અંસલવાદીઓની મરકરી છે. પ્રકૃતિનો નિયમ છે કે જે આપણે પુષાવવા જઈએ તેનું આપણા બહાર નીકળી આવે છે. ડામીને આ વાતની ખબર પડતાંજ તે ડામ પાસે દોરી મર્ધને સંબંધી હુકીકત નિવેદન કરી. કવિની વૃત્તિ હુક વચ્ચે એટલે એને મહેલમાંથી તેમજ નોકરીમાંથી રાજાએ દૂર કર્યો. ડામી મુકમ પછી માત્ર ત્રીજેજ દિવસે આ કવિ ખરેખરે અંધ બન્યો. આનું કારણ શું? કર્મવાદ કહે છે કે જે પાતે સ્વેચ્છાથીજ અંધ બન્યો હતો. એ પોતાની ઇચ્છાએજ એને અંધ બનાવ્યો હતો. આમ છતાં પણ અમારે આવે છે ત્યારે મનુષ્યો કંપાન્ત કરે છે.

એક મનુષ્ય માથે ભાર ઉંચકીને ચાલ્યો હતો. તે ઘરડો ન દુર્જન હતો તેમજ લાવળી પીરાતો હતો. તેથી માથેથી ભાર ઉતારી એક વૃક્ષ તળે આસાએશ લેવા બેઠો ને પછી ગોઠેથી બોલ્યો:-“ મને જો મૃત્યુ! તું આવ ને મને લઈ જા. ” વાતમાં કહ્યું છે કે ‘ મૃત્યુ આ માંડળી દ્વારજ થયું. મૃત્યુને ભોતાંજ પેટો બદલીને અને સ્થિત થયો, ને પછી પૂછ્યું કે:-“ ભાઈ! તું કેણુ છું? ”

મૃત્યુ:-“ મને તેં ચંલાયો ને બેઠાવ્યો તેજ હું છું. ”

ઘરડો પુરુષ:-“ મરે ભાઈ! મને તદ્દ જવા મેં તને નથી બેઠાવ્યો, પણ માત્ર આ મારો ભાગ મારે ચલાવવા બેઠાવ્યો છે. ”

લોકો પણ આનુંજ કહે છે. મનુષ્ય પોતાનાં દુઃખો અને આપણી પોતાની મેળેજ ઉત્પન્ન કરે છે, ને જ્યારે તે આવી પડે છે ત્યારે આકંઠ કરે છે. નાત્રીને જેટલો ચાલવા મારે કે તરત મારી ખાઈજ પાછળ ચાલેજ છે, તેમ એક વખતે ઇચ્છા કરી કે પરિણામ નોમવવા મારે ત્યાર ચલુંજ બેઠેજે પુરાન અવસ્થામાં ઘણા મૃત્યુ પામે છે, તેનું કારણ શું? ‘ રાગે ’ આ બાળક તપાસ કરી છે તે જણાયું કે ઘણાજ પોતાના હૃદયનાં એમજ ઈચ્છતા હતા કે, જેવા ઉપરી કર્મને તે ચાહે.

એક બુદ્ધિશાળી વિદ્વાન ક્રિંદુસ્ત્રાવના કોઈ પાઠશાળામાં નોકરી કરતો હતો. તે અમુક પંથને મારેજ કામ કરે છે ને પોતાનું જીવન તે મારેજ અર્પણ કર્યું છે એમ કહેતો. થોડા નમય પછી પોતાનો મત એને ફેરવે પડ્યો એના વિચારે બહાનુ વધવા માંડ્યા અને

મન દિદાર થયું, તેથી જા પચાસ રહી કાઠ જરેજર ન કરી ચક્રયો,
તેજર એ સપ્રદાયના લોકોની પણ તેના પ્રતિ સહાનુભૂતિ ન રહી, પરંતુ
જમ તેમ એને નનાવતુ પડ્યું દુઃખ એક કાન નરતુ ને ચરીર બીજી
જામ ટરતું આ પ્રમાણે લાગ્યા વખત ત્યે તેમ નરોત્ત્વ, જે ઠી આ
વિદાન નરતુ પાન્યો, માણ કે સચોત્ત કાઈ બીજા સાધનથી દેવવાય
તેમ નહોતું, માત્ર મરણ એનો ઉપાર હતો. માટે નરતુ એ માર્ગ લય
નથી નૃસ્યુમા પણ મુખ રહેતું કે

નૃસ્ય પોતાની સ્થિતિનો-પોતાના લવિષ્યનો નાલી, કે ઉત્તર પણ
મનુષ્ય દરિદ્ર ને કુખી કમ વાર હ? માત્ર ઇ હાગોના વિદુદ્ધપણથી
જા કન્થ નમુક માત્ર કમ વાર હોય જ ન હીતુ પાન્ય બીજી
નય ત્યા પ્રેરે છે એક હાત્ર. અમર ઉત્તરિકમે પાન્ય નાત્ર
પાન્ય હ-મ લાવજાત્રા રી ત્યાર ત્રી ત્યાર બીજી હાત્ર
દનિઆના ગુલામ થવા ત્રા હ ન ત્રાત્રા જિ હ ત્રાત્રાઓ જુદો
ત્રા માત્ર પકાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા? જન્મે ત્રાત્રા મુક એ
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા

ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા
ત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા ત્રાત્રા

માણસોએ અચળા પામી પૂછ્યું:—“કહ સબ ન કર્યો એ તું કહે છે ?”

ચાર:—“એ સીનો ધણી મને ન કર્યો, મને એ સી ન પરણાયો.”
કારણ પૂછતાં તેણે પોતે ચોરી કરતાં કેમ પકડાયો તે કહ્યું. તે બોલ્યો કે:—“આખી રાત્રિ આ ઘરના ધણીને દાદર ઉપર ઉભા રહેતું પડ્યું હતું; કારણ કે એક સી તેને પગ પકડી નીચે ખેંચતી હતી ને બીજી તેના વાળ પકડી ઉપર ખેંચતી હતી. આખી રાત્રિ આમ ધમ-ચકડીમાં એ કોઇ ઉપાય નહિ, તેથી હું પકડાઇ ગયો. ને ચોરવાનો હાથ ન મળ્યો.”

આ મુજબ સર્વ દુઃખ પરસ્પરવિરોધી ઇચ્છાઓને લીધેજ થાય છે. કાર્ય કરવાની દૃઢ ઇચ્છા, અને અમુક લગ્નમિત્રુએ પહોંચવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા, એટલાં વાનાં હોય તો દુઃખ આવી પડતું નથી; પરંતુ જો ઇચ્છાઓમાં વિરુદ્ધતા આવી તો શાંતિ તૂટે છે ને દુઃખ ખમવું પડે છે. આ પ્રમાણે આપણા દુઃખના ઉત્પાદક આપણે પોતેજ છીએ. મનુષ્ય માત્રને ઉચ્ચ તેમજ નીચ ઇચ્છાઓ થાય છે, અને વચ્ચે મુદ્દ થાય છે; પરંતુ વિકાસક્રમના નિયમ મુજબ જે બળવત્તર હોય છે તેજ જીતે છે. પરંતુ આ બળ આવે છે ક્યાંથી? માત્ર સત્યને લીધેજ આ બળ આવે છે. જે ઇચ્છાઓમાં વધારે ચોખ્ખતા, સત્યતા, પવિત્રતા હોય છે તેજ જીતે વિજયી નીવટે છે. તરવારની પાર ઉપર રહીને મનુષ્યને આગળ વધવાનું છે. લોભ, મોહ અને નીચ-અધમ ઇચ્છાઓમાં સરવાનું નથી. વિકાસક્રમનાં પગથીયાં ધીમે ધીમે પરંતુ અવશ્ય ચરવાંજ પડશે. અહીંજ મુખ્ય રહેતું છે, કર્મવાદમાં આ પ્રમાણે દર્શકને મુખનું સાધન રહેતું છે.

ઇચ્છાઓ તમ શા માટે કરવી? વેદાંત કહે છે કે મનુષ્યનો આત્મા અમર છે, ને ઇચ્છાઓ વગેરે માત્ર સત્યતા-અમાપ સાગરમાંનાં મોખાં છે; તેથી કરીને જ્યાંથી તે ઉદભવે છે તેનો શુભ તેનામાં સ્વભાવથીજ રહેલો હોય છે. જનત એ આત્માનો, પ્રધરનો આત્માન્દોષ છે. આ ઇચ્છાઓમાં અદ્ભુતવત્તે શુભ રહેલો છે. જે ઇચ્છાઓ માયાએ કરીને ઉદભવે છે, તે પૂર્ણ થતાં ક્ષીણ થાય છે; ને ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થવાની જે

આશાઓ રહે છે, તે આત્માની અમરતાને ક્ષીણ રહે છે હવે પ્રાપ્ત થાય છે કે ઇચ્છાઓમાં દિવ્યતા ફરી? ઇચ્છાઓ અર્થ બીજા કાંઈ નહિ પણ 'પ્રેમ' એવાનું થાય છે, ને પ્રેમ તે દિવ્ય છે, ઇચ્છાઓ એમાં અંશ છે. વળી ઇચ્છાઓ શુદ્ધતાદર્શણ સંબંધી છે. શુદ્ધતાદર્શન એ શું છે? પૃથ્વી ચંદ્રને આકર્ષે છે. સૂર્ય પૃથ્વીને આકર્ષે છે. ચંદ્ર એક બીજાને આકર્ષે છે. એક આલુ બીજા આલુને આકર્ષે છે. આ બધું કયા બળને લઈને થાય છે? આકર્ષણ દ્રવ્યને ઇચ્છા કરતી એ બેન્ડ વાસ્તવિક છે જ નહીં. આમ છે તેથી ઇચ્છાઓમાં જે પ્રભુતા સ્ત્રી છે તે માટે તે પૂર્ણ થવા પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ એ સ્વાર્થી ઇચ્છાઓ કરે તો તે માધ્યમી પીંટાણ બાધ છે, ને તેથી કરીને તે તૃપ્ત થત ના લાગે છે. ઇચ્છાઓ સ્વસ્થી ને નિર્વિખે ફક્તીજીવ થવા વાડ તેમણી નાના આત્મા કન્વાની લઈર છે, અને તેમ કરીને ઇચ્છાઓને દિવ્ય બનાવવી જોઈએ. પ્રાર્થનામાં શુ નરવ નહેવું છે, પ્રાર્થના ઇચ્છા કેમ નાજાશે છે, આ પ્રશ્ન કાઈ બીજા સમયે વિચારીશું.

એક વખત થામ તમે દહપણે ગાંતા કે તમેજ તમારા નિવિધના કરતા છો, તો તમને પોતાને મુખ ઉત્પન્ન થયે પ્રભુવશ ને ઉચ્ચાર કરતા દહતાપૂર્વ અનુભવના કે તમે પોતેજ તમારા નિવિધના નાં છો, તો થઈ દુખ, નહયું, જગયું વગેરે દુઃ થયે જાનપાતની રિથિતિના સુલામ ન બને. તમે તે નિધિમા પા, શર્તા અનેક દુઃ મોગનતુ હોય તોપ એમજ ધારા નુ પોતેજ કરતા છું, ઇચ્છર કે, જારીર નવી, દુઃજ મારા બનિધ્યના કરતા નુ નિધિતિ આસપાસ વગુઓ છે, તેમા તમે તમારી સંસ્કારથી આવેલા છે મિત્ર પણ તમે નુ છે ને દુરગત પણ તમેજ નુ નુ વાતની ખાતરી થયે તમને ચમત્કાર નાપ વગેરે.

માત્ર ત્રિલોકી ધર્મગ્રંથ નહિ, પણ જ્યાં ધર્મોમા જાવી માન્યતા
 નહોતી છે સુસદમાનો દહે છે કે નૃસિંહ પછી હજાર મહામહા બધાને
 જિજ્ઞાસુ પુત્ર છે, જ્યાં તે ધર્મોમા જુએ છે, જ્યાં કદા કે નેત્રો
 તે જ નાસ્તર એ છે, અને જેની પાસે મહામહા નિશાનદારી ધર્મોમા
 નહિ હોય તે નર ॥ જો, જીવ ધર્મો પણ જ્યાં પ્રાપ્તિ પાતો કદે
 છે, તે જેઓ મરી જાય તેને પછી તે બનેરિકામા મરી જાય, યુદ્ધપ્રમા
 ની જાય, બાહિકામા, જાલદીની કોઈએ પ્રાપ્તિ મરી જાય, પણ તે નિશા
 નવાય જેઓ વ્યક્તિ જાય, ને તે વ્યક્તિ કાઈને, મહામહા, જુદા, કોઈ
 ન, કૃષ્ણ કે કોઈ જાય છે જ્યાં જાને કોઈ હોય તે જ કદે છે. જ્યાં
 ધર્મો વચ્ચે જાય એક મો. ॥ જ્યાં નું દાસ છે જ્યાં જ વિરહ ન્યા
 ૨૫૦૦૦૦ હા જુ આ ૧ ૭

આમે જા રણપદ વદ ૧ શુ પદુ છ ૧ હોમમ નાથો
વ ના આ જાધા ધનનિ તા ના ૧ છ ૧ કવ છ બીજા ધનની
- કલા રાણિત કવ વિના દર પદ ડી ના ૧ રવ લઈ શકે
નો તા ર દો જા ૧ જલુ વવ ન પીકા દાસ તાવ ના - ન હોદની
જ ર નથી વિ. ધ ૧ ને ૮ ૧ ધ પમાર ૩ દરનો ૬
૧૬ માં નદાની ૪ કી

[illegible][illegible]

૨૪ કલાકમાં ત્રણ કે ચાર કલાક નિદ્રા લઈને પાછા બાગીએ છીએ; તેજ પ્રમાણે મૃત્યુપી વિદ્યામ લઈ, જ્યેષ્ઠમાં પાછા જન્મ લઈએ છીએ. પુનર્જન્મ એટલે વેદાન્તની દૃષ્ટિએ ફરીથી ભગવંત ચતુ. વેદાન્તના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે મૃત્યુ પછી મનુષ્ય તસ્તવ બીજે જન્મ નથી લેતો. વૃદ્ધ ઉપરથી બી પડે છે કે તસ્તવ તેમાંથી ફક્ત એટલી બહાર નથી ઉગી નીકળતો, પંજ, કંઈક વખત લે છે. તેજ પ્રમાણે એક ઘર હોયી મનુષ્યબીજા ઘરમાં જવાને પછુ સમય લાગે છે. માટે મૃત્યુ પછી તસ્તવ મનુષ્ય જન્મ ધારણ કરેતો નથી. મૃત્યુ પછી માત્ર નિદ્રા જેવી એક વ્યવસ્થા સ્થિતિમાં મનુષ્ય ઘાટો કાળ રહે છે. ત્યારે જો મૃત્યુ અને પુનર્જન્મની વચ્ચેની સ્થિતિ કેવી હશે? આ સ્થિતિ બધી રીતે નિદ્રાને મળતી આવે છે. બાગીવાન વૃક્ષમાં જે જે કાર્યો ને વિચારો આપણે ચિત્ત દઈને કરીએ છીએ તેજ વિચારો ને કાર્યોનું સ્વપ્ન આપણને નિદ્રામાં આવે છે, આ એક નિયમ જ છે. અપવાદ કેટલાક હોય છે: પરંતુ સામાન્ય રીતે નિદ્રામાં બાગીવાન વૃક્ષમાં જે જોઈએ છીએ તેજ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જેણે દૃષ્ટિગોચર અભ્યાસ કરે છે તેણે ‘રામ’ નું આ કહેવું વગ્વ સમજી શકશે; કારણ કે પરીક્ષા ત્યારે થાશે આંખે જ ત્યારે વિદ્યાર્થીએ ધૂમ મહેનત કરે છે; ને પછી તેમને નિદ્રામાં પરીક્ષાનોજ વિચાર આવે છે. પરીક્ષા થઈ વધા પછી પરિણામની આનુરાધી તેણે રાહ લેવા હોય છે, ત્યારે સ્વપ્નમાં પણ પરિણામજ આંખે છે. અનુક વસ્તુ કે અનુક વિષય જંને ધક્કોત પસંદ હોય છે તે માણસને નિદ્રામાં પણ તેનાજ સ્વપ્ન આવે છે.

‘શમ’ જ્યારે પાઠશાળામાં ભણતો હતો ત્યારે તેની બેઠે એક બીજે વિદ્યાર્થી રહેતો હતો. એ સહાધ્યાયી બહુજ સમતીઆજ હતો. પાતાનો બધો વખત ગાનવાનમ, ગાયવા દૂધવામાં ને આમતેમ દુગ્ધા કરવામાં ગાળતો હતો. એક વખત એક ગૃહસ્થે તેને પૂછ્યું કે — “નું દિવસનો કેટલો વખત અભ્યાસમાં ગાળે છે?” હન્તે હસતે પેલાએ :શુ” કે — “૧૮ કલાક.” પેલા ગૃહસ્થે જણુ કે — “શું બકે છે? પચ્ચ કલાક તો હું તને દસતાં બેઠે છું ને આઠ નવ કલાક તો ઉધમ કરાડે છે, ત્વ રે માર હજુ કે બાર કલાક બાકી રહ્યા, છતાં તું રહે છે કે હું? ૧૮ કલાક વાચુ છું.”

વિદ્યાર્થી:—આપે ગણિતશાસ્ત્રનો અભ્યાસ નથી કર્યો. હું તાબીત

પરી આપુ કે હું ૧૮ કાગળ વાંચું છું. ”

૫૪૧૫. — હો જો, કેવી રીતે ?

વિદ્યાર્થી — હું ને ‘રામ’ એકજ કેટલીમાં રહીએ છીએ. ખરી રીતે

૧૬ ૧૧ કાગળ વાંચું છું ને ‘રામ’ ૨૪ કાગળ વાંચે છું. એટલે

૧૬ ૧૧ કાગળ થતાં બન્ને એકજ કેટલીમાં રહીએ છીએ માટે

જાણતી પ્રાણેને તે ૧૮ કાગળ મારે બાંધે બાંધે.

૫૪૧૬. — મારો કે હું ગાર કાગળ વાંચે છું, મનુ ‘રામ’ કેટલી

માની શકતો નથી, એ બનેજ કેમ ? હું મનુ

૧૬ ૧૧ માટે નેવાર મારું છે, મનુ સખા રામ કરે

૧૬ ૧૧ મનુ મારાનું કાગળ કરે છે છતાં પ્રયત્નિ વિદ્યાર્થી

ન મરે.

૫૪૧૭. — ‘રામ’ જમણ મેં કે ત્યારે તો જાણ નકાં

આવી પણ કાગળ કાંઈક વાંચવાનું વાંચે

૧૬ ૧૧ એકજ કાગળ છે. કેમ કે ત્યારે પણ કાંઈ

૧૬ ૧૧ ને રામના મન કાગળ કીડા વિ-

૧૬ ૧૧ કાગળે જાણવામાં જાય છે.

૫૪૧૮. — તારું કહ્યું જે માન્ય છે.

૫૪૧૯. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

૫૪૨૦. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

૫૪૨૧. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

૫૪૨૨. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

૫૪૨૩. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

૫૪૨૪. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

૫૪૨૫. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

૫૪૨૬. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

૫૪૨૭. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

૫૪૨૮. — તારું કહ્યું તારામાં કરાઈ છે.

ને આ પાણીથી જગતાં નરકો કંઈ પાડતાં બહુ છે. જે મનુષ્ય, સર્વ ને નરક પોતાની મનની કલ્પનામાં જ છે એમ જાણે છે, તેને એવા સર્વ ને નરકનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી. તે તો એ બન્નેની પેલી પાર છે. આ બગૃતાવસ્થા શું છે? વેદાંત સાબિત કરે છે કે આ જગત, હસ્ય જગત પણ અસત્ય છે, એ પણ માત્ર સ્વપ્ન જ છે. બગૃતાવસ્થાના આ સ્વપ્ન ને નિદ્રાના સ્વપ્નમાં માત્ર કંઈક થોડા ઘણા અંશનો તફાવત છે. જગત ને જગતને જોનાર, એ બન્ને આત્માની પોતાની કૃતિઓ છે. આદ્યાત્મ, મોહાં યડેરો, પર્વતો, વનો, નદીઓ વગેરે બને છે, ને તેમને જોનાર, તેમાં બહુનાર પણ તે પોતે જ છે. તો હવે વાસ્તવિક મૃત્યુનો અર્થ માત્ર કર્તા લોકાન્તનું અંતર્યામિ થવું એ જ છે. સૂતા હોઈએ છીએ એક જગ્યાએ, ને સ્વપ્નમાં આપણે આપણને બીજે જગ્યાએ જોઈએ છીએ. કેટલીક વખત બેચી ઉઘ હોય છે, બેચાં સ્વપ્ન આવે છે. સ્વપ્નમાં પણ આપણે સ્વપ્ન દેખીએ છીએ એક જગ્યાએ સૂઈએ છીએ ને સ્વપ્નમાં આપણે બીજી જગ્યાએ આપણને જોઈએ છીએ, ને તે બીજી જગ્યાએ સૂઈ જઈને પાછા સ્વપ્ન દેખતા દોઈએ તેમ થાગે છે. આ પ્રમાણે બેચાં સ્વપ્ન ચાલે છે; તેમાં કર્તા, પોતે અંતર્યામિ થાય છે ને માત્ર વસ્તુ જ રહે છે. બાહ્ય થતાં બધું ઉડી જાય છે, કર્તા ને કર્મ, લોકાન્તને લોકાન્ત બધું જ જતું રહે છે, પણ સ્વપ્નમાં માત્ર લોકાન્ત એકજગ્યા જગ્યા છે.

હવે વેદાંત પ્રમાણે બાહ્ય નરકમાં જે આ જગત દેખાય છે તે પણ એક સ્વપ્ન જ છે; ને કાળ, આકાશ, ધર્મ, દુષ્ટાઈ વગેરે જે વસ્તુઓ દેખાય છે, એ કાર્ય છે, લોકાન્ત છે. એક સામાન્ય મનુષ્ય મૃત્યુ પાને ત્યારે શું થાય છે? મૃત્યુ-અવિદ્યા એથી કાંઈ નહ યત્રી નથી, એ તો એવી ને એવી જ રહે છે. માત્ર કર્તા જ અંતર્યામિ થાય છે ને કર્મ તો એમનું એમ જ રહે છે. આમ અહીંથી મૃત્યુ પામતાં પરલોકમાં એ જ જગત થાય છે. મૃત્યુ સમયે જે જગત એતો હતો તેવું જ પુનઃ બાહ્ય થઈ જાય છે. હવે અહીં પાછે ૮૦ કે ૬૦ વર્ષ જીવે છે ને પાછે મૃત્યુ પામે છે. પરિણામ ને આવે છે કે પાછે તે પુનર્જન્મ તે છે. આ પ્રમાણે મૃત્યુ ને જન્મ, જન્મ ને મૃત્યુની યદ્યત્ન ચાલી જાય છે. કર્મ ને કર્મ, લોકાન્ત ને લોકાન્ત બન્ને અંતર્યામિ થઈ જાય ત્યાં મુખી આમ

૧. સત્યનો ધર્મ આપણને મુક્ત કરવા માટે છે; નહિ કે બંધન કર-
 ને કે અંધ બનાવવાને. ધર્મનો ઉદ્દેશ આપણને એના મુક્તિ
 બનાવવાનો હોતો નથી, પણ સ્વનાંતરીતે જગતમાં 'આત્મ-
 પ્રાપ્તિ' પ્રાપ્ત કરાવવાનો છે.

જુદા જુદા ધર્મોમાં નામલેદે કરીને જગતમાં વહુ દુઃખ ઉત્પન્ન
 હું છે. જુદા ને ખ્રિસ્તી ધર્મોના મતોમાં ઘણા તફાવત છે. જુદાના
 તપશ્ચાત્ર પછી એજ ધર્મમાં હિંદુસ્તાનમાં ચાર પચાસ ઉદ્ધમના ને,
 મીતમાં સાત ઉત્પન્ન થયા.

અમુક વ્યક્તિ હું હિંદુ છું એમ સ્વીકારે તે ખ્રિસ્તી કે મુસલમાન
 કાંઈ કલહ કર્યો. આ માટે ? માત્ર 'હિંદુ' એ સંજ્ઞા-એવું નામ સર્વો-
 પરી કરવા સારૂ. જે કોઈ પણ સામાન્ય હિંદુના વિચારોનું પૃથક્કરણ
 કરવામાં આવે તો જણાયે કે, હજારો હિંદુઓ એવા છે કે જે નામધારી
 ખ્રિસ્તીઓ કરતાં પોતાના વિચારોમાં ખ્રિસ્તી છે. જ્યારે ભવિષ્યમાં
 વેદાંત ને વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર ગામે ગામે ને ઘેરઘેર પ્રવર્તશે, દરેક વ્યક્તિ
 તેને જરાજરા સમજશે, ત્યારે તે એકજ ધર્મ સર્વને માન્ય થશે. વેદાંત
 અર્થાત્ અખિલ વિશ્વનો ધર્મ-શાસ્ત્રીય ધર્મ, પ્રવર્તવાને હવે બહુ કાળ
 જવાનો નથી, પરંતુ એમાં પણ 'વેદાંત' એ શબ્દનેજ મનુષ્યે વજગી
 રહેવું ન જોઈએ. 'જુદા ધર્મ' એ નામને પણ મનુષ્યે વજગી રહેવું
 ન જોઈએ; કોઈ પણ નામધારી ધર્મને વજગી ન રહેતા તેની પાસે
 જવું જોઈએ.

એક જાતુ અમુક મતનો હોય ને બીજો બીજા મતનો હોય તે
 ઉપરથી તેઓ એમજ સમજે છે કે, સ્વર્ગપ્રાપ્તિને માટે અમુકજ મંદિર,
 દેવગ કે મંદિરદવાગા સમઘાય વિના બીજો માર્ગજ નથી; પરંતુ આ
 પ્રમાણે એક બીજાની વચ્ચે પડવાની શી જરૂર છે ? જેનો જોયો મત,
 એની ને એના ઈશ્વર વચ્ચેની વાતમા ત્રીજાને વચ્ચે પડવાની શી જરૂર
 છે ? કોઈને પણ એવો હક્ક નથી. વેદાંત એમજ કહે છે કે દરેક જણે
 પોતાના ધર્મ ને ઈશ્વર, એ જેની વચ્ચે કોઈને આવવા દેવો નહિ.
 દરેક જણે જેને જે અનુકૂળ હોય તે ધર્મ માનવા દેવો, એમાં
 વચ્ચે પડવું નહિ.

પ્રશ્ન:—જે આપણા દરે છે તેના આત્માનું શું થાય છે ?

ઉત્તર:— ‘સામ’ કહે છે કે દરેક જણ આપઘાત કરે છે. જે કોઈ મૃત્યુ પામે છે તે બધાજ આપઘાત કરે છે, તો તેમનું શું થાય છે? ખાસ કાંઈ થતું નથી. તેમજ જેઓએ આપઘાત કર્યો એમ કહેવાય છે તેમનું પણ કાંઈ ખાસ થતું નથી.

મનુષ્ય પોતાનું કર્તવ્ય આ પૃથ્વીપર બ્યાંસુધી પૂરું કરી રહેતો નથી, ત્યાં સુધી મૃત્યુ પામતો નથી. મૃત્યુ કેમ કરીને લવાય છે? લોકો પોતાની ઇચ્છાઓ ને અજ્ઞાનમાં એટલા બધા લેપાયમાન થઈ જાય છે કે, સ્વભાવિક રીતેજ એમાંથી પોતાનો છુટકો થાય એમ તેઓ ઇચ્છે છે. પોતાના અંતઃકરણમાં તેઓ મૃત્યુને ઇચ્છે છે ને મૃત્યુ પામે છે, આ એક સામાન્ય નિયમ છે.

પોતાની ઇચ્છાથી મનુષ્ય દુઃખો ઉત્પન્ન કરે છે, અને પોતાની પહેલાંની ઇચ્છા ક્ષીભૂત થાય છે, તેથી મંદવાકની પથારીમાં પડી અન્તે મરણશયણ થાય છે. આ પ્રમાણે મનુષ્યો પોતાનાજ કર્મો અને ઇચ્છાઓથીજ મરતા હોવાથી વાસ્તવિક રીતે બધા આપઘાત કરે છે.

પ્રશ્ન:—પાછલા જન્મો યાદ લાવી શકાય ખરા?

ઉત્તર:—જે મનુષ્ય પાછલા જન્મો યાદ લાવવા પ્રયત્ન કરે છે તે અમુક મહોદ્દાઓ વટાવ્યા છે ને હજી આગળ જેને ખીલા વટાવવાના છે, એવા પ્રવાસીના જેવો છે. જે મહોદ્દાથી ચાલવા માંડ્યું તથા જે મહોદ્દામાંથી તે આવ્યો તેનું નામ તે પૂછવા માંડે, તો શું આ બધી માયાકુટ નકામી નથી? મનુષ્યે બલિષ્ઠનોજ વિચાર કરનારો નોંધ્યો, આગળજ વધે જયું નોંધ્યો. પાછળ જ્યાંમાં શો લાભ છે? આટલા બધા જન્મો વ્યતીત કર્યા, તો હવે તો આગળજ જવાનું છે. જો આગળ જાયો તો ઠીક છે, ને જો ઉભા રહ્યા, પાછું વળીને જોવા તો જાણ બગાડ્યો; માટે હરદમ આગળજ વધો.

પ્રશ્ન:—સ્વલ શરીરમાં રહીને સૂક્ષ્મ શરીર (માનસિક રૂપિનું) શરીર મા વ્યવહાર થઈ શકે ખરા? થીઓસોફીના શુદ્ધો તો ના જો છે; એમ થયું સંભવિત નથી.

ઉત્તર:—આ પ્રશ્નમાં અનેક

■ વિવે બોલવાનો વખત

ઠીક,

પણ હાલ

સૂત્ર ને સૂત્ર (માનસિક) સ્થિતિ બને સારે ને સાચેજ રહે છે.

માનસિક ચોધા મનથી થાય છે, પણ મન તેમજ સરીર તન્ને વચેજ સૂત્ર જનવમાં કામ વગેરે એકે છે વદાલોક, સ્ત્રીનરો, વારના દેવતા અનેરે સૂત્ર જગત્ની વસ્તુઓ માનસિક વિચારોનાજ નાવિભાવો છે; પણ સૂત્ર સરીર વચેજ ના જપ્તુ સૂત્ર કેમ પેલા કરી શકાય કે જદા દો બનાવવાને દુધીયારો વાપરવાં પડે છે. નામાં મન કારીગર છે કે દુધીયાર છે ? મન પણ એક સાપત નયણ કરતુ છે, મન પોતે કર્તા નથી મદાન કાર્યો, શિલા વદાલોક, મદાનો વગેરે પ્રથમ મનમાં નાવિભાવ પાળ્યા પછીજ સરીરવડે સૂત્રરૂપે બનાવવા છે; માટે એકવલા, અસાધ્ય સમજવાને માટે પણ બન્નેને (મન તથા સરીરને) ઉપ-યોગમાં લેવાં જોઈએ.

નસા.—એ ઈશ્વર સર્વશક્તિમાન છે અને આપણે પોતે ઈશ્વર છીએ, તો પછી આપણે આપણી સાબગતા કેમ નથી, ને જ્ઞાનથી કેમ એક વાત નથી ?

ઉત્તર.—તમે એમ કહે છો કે, હાન, પણ, ત્યાર વગેરે મારુંજ કામ, તો પછી હું જ્ઞાનથી કેમ એતો નથી ને આપણી કેમ સાબગતો નથી ? ઉત્તર એજ કે બધારે ઈશ્વર એક જ છે, ને સર્વશક્તિમાન છે તે પછી તેને કાંયે તેન કંઈ

ઈશ્વર કેટલીક જગ્યાએ મનમજ્જ નાવિભાવ પામે છે ને કેટલીક જગ્યાએ સરીરદ્વારા પણ પ્રકાશે છે; તે તે આપના ક્રિયાક્રમજ વ્યાપી રહ્યો છે એ પ્રતુ પરવન હોય તોજ તે મનુષ્યની ઇચ્છાઓ ને મનના ક્રિયાઓ પૂર્ણ કરે, પરતુ તે મનુષ્યના નિવસો, સત્તાઓ અને માનસિક તરણ પ્રમાણે વર્તવાને બધાએલો નથી એ તો તેની ઇચ્છામા આવે તેજ પ્રમાણે કર્યો થાય છે

‘તમ’ કહે છે કે મનની પણ પેલી પાર જાણે. મનમા તો ઇચ્છાઓ, વાચનાઓ રહેલી છે. ને તેની મનુષ્ય પોતે કાંઈ મન નથી. જે શક્તિ વૃદ્ધોને ઉનાડીને ખીલવે છે, જે શક્તિથી પશુઓ આકાશમા ઉડી રમણ કરી રહે છે, તે શક્તિ પણ તમેજ છો. પ્રજાએ કમ તમારો હજી નથી પણ તમે પોતેજ સ્વપણ છો.

ચેતન્ય જુદાં જુદાં છે, તો તે જુદાં છે. જડ ને ચેતન્યનો આત્મા એકજ છે. આત્માનો વાસ્તવિક અર્થ લોકોમાં બરોબર સમજાયો નથી. દેહભાષ વસ્તુઓનો મનને આત્મા કહે છે, પણ મન જડ પદાર્થથી જિન્ન નથી. તર્ક એકજ છે. ફેર માત્ર અંશમાંજ રહેલો છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રે સાબીત કર્યું છે કે મનને જડ પદાર્થ એકજ છે. વસ્તુઓનો બતાવ્યું છે. જડ ને તેમાં રહેલું ચેતન્ય એકજ છે.

યુરોપમાં લીખીએ પહેલું જણાવ્યું કે, અણુઓ શક્તિનાં મધ્ય-બિંદુઓ છે. આ વાત હિંદુસ્તાનમાં તો ઇશ્વરનાં વર્ષ પહેલાં જણાવેલી હતી. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રે આ મત તાબિત કર્યો છે. લોર્ડ કાન્વીને ગણિત-શાસ્ત્રથી શિદ્ધ કર્યું છે કે જડ પદાર્થ ને તેમાં રહેલી શક્તિ એકજ છે. જામ છે તોપણ ચેતન્યને જડ જિન્ન કયાથી હોય ? પરંતો ઉપર બંધો દિમાલ્લય ઉપર અપૂર્વ સુદર દર્યો નજરે પડે છે. પુષ્પોને સુવાસ, પક્ષિઓના ગાન, નદીનાં ગાનો ઠલરવ, પવનનો મધુર અવાજ, એ બધું શું છે ? એ જડ પદાર્થ નથી ? પરંતુ એ જડ વસ્તુઓ, શક્તિ, વિચાર, આદિ વગેરેમાં ફેરવાઈ બંધ છે. ઝરણાઓનું તળીત પ્રભુમય બની ઉચ્ચ વિચારોના આન્દોલન કરાવે છે બાદ જડ વસ્તુઓ એન મનો-વૃત્તિઓમાં ફેરવાઈ બંધ છે નોટા વદાણો, મહેલો વગેરે શું છે ? આ બધું એક સમયે વિચાર રૂપેજ હતું ચરનાતમા મનમાં વિચાર રૂપે પ્રથમ બધાયુ ને પત્રીથી બહાર જડપે દિમાલ્લય ઉપર જડવસ્તુઓ વિચારના સૂત્ર સ્વરૂપમાં પરિવર્તન પાને છે એમ પાણીની વળા ધાય છે ને પરાજનુ પાણી ધાય છે તેમ આવી શું તાબિત ધાય છે ? એજ કે એ બંને એકજ છે, જિલ નથી. એ પ્રમાણે એ મન ને પદાર્થ જુદા હોય, તો મન પદાર્થને નજર ન કરે ને પદાર્થ મનને નસ ન કરે પરસ્પરના જાપામાં એક સુદર કવિતા છે એનો અર્થ એવો છે કે “વાદ જામાંથી આત્મ રૂપે પાણી પડ્યું” તે આત્મ ખરવાનું કારણ શું ? જવાબમાં કહ્યું છે કે — “હું તો એક સુદરક પ્રાણી છું ને ના તમુક તો મહાન છે. મારી લગુતા માટે હું ફેલન કડ છું” પત્રી વદમને સમજાવ્યા કે — “યો નહિ, જામ ને ઉપમાં જમ્યા ન કર, પણ અલગ એ કે તું કોણ છે ? તું પણ જામ છે ને તમુક પણ જામ છે તું”

ઉત્તર:—વેદાંત, સાધુ, સંન્યાસીઓ દરતાં મુદ્ધસ્થાપનીને માટે દેહિયું છે, દરેક કુટુંબમાં પતિ પત્નીનું મુખવધારવાને, ને પત્ની પતિનું મુખ વધારવાને કૈત્યુક હોય છે; પરંતુ ઉદેશ આલે હોવા છતાં પરિણામ તું આપે છે? બન્ને એક બીજાનો અધઃપાત્ર કરે છે. વંક કેનો ત્યારે? જાના દેહનો? નહિ; માત્ર તેમના અજ્ઞાનનોજ. કહ દિશામાં બન્નેના મુખનો સ્પર્શ રહ્યો છે તે તેઓ બાજુમાં નથી, ને તેથી કરીને કુઃખ નામી પડે છે.

લોકો સમજે છે કે વિષયવાસના તૃપ્ત કરવાથી મુખ પ્રાપ્ત થયે, પણ ના અજ્ઞાનજ છે; ને આ પ્રકારનું અજ્ઞાન દૂર કરવાથીજ દરેક કુટુંબ સુખી થયે.

એટલુંજ યાદ રાખવું જોઈએ કે ઈશ્વરમાં આપણે દેશ્વાર-કરી શક-નાર નથી. મનુષ્ય કાંઈ પ્રકૃતિને દેશ્વી શકે તેમ નથી. પ્રકૃતિના રતુ-તા એ છે કે મનુષ્યને આત્માનું જ્ઞાન થાય. જગતની મૂર્ખતા કે બાવ-હારિક જ્ઞાન હવેકને ખરે રસ્તે દોરવા મળે છે; પ્રકૃતિ મનુષ્યને તેનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે તલવારની ધાર ઉપર ચઢીને પણ મનુ-ષ્યને વેદાત બાજુવુંજ પડ્યે.

વેદાત કાંઈ જોરબુલમથી પોતાની રાજા બહેર કરવું નથી. પ્રકૃ-તિના નિયમો એ ઈશ્વરનું મહાન લશ્કર છે, ને તે મનુષ્યને પોતાનો આત્મા જોળખવા માટે આગળને આગળજ ધક્કેલે છે; માટે મનુષ્યને આમળ વધ્યા વિના છુટકોજ નથી. મનુષ્ય પોતાના પાટોથીનું દિવ સામા રહેલું છે એટલુંજ જો બાજુ, તો તેથી પણ પ્રકૃ-તિના નિયમનેજ અનુસરે છે—જેથી પણ દરેક કુટુંબ સ્વર્ગ સમાનજ થઈ જશે. પ્રકૃતિના નિયમાનુસાર સાચુ લેકહિત તો પોતાની ઈશ્વર સાથેની નેકયતા અલેદ બાજુવામા ગેરેલું છે મનુષ્યે સુદ્ર થવું તેજ નાચુ મુખ છે, ને સુકવ થવાને માટે પોતાનો નેઈશ્વરનો અલેદયવોજ જોઈએ-સાધારકાર થવોજ જોઈએ. જેમ મનુષ્ય પોતે ક્વાણીના પુત્ર, જોમ સમજે છે, તેજ પ્રમાણે તે ઈશ્વર સાથેની નેકયતા સમજશે અને પોતેજ પ્રભુ છે, જોમ મન, કર્મ ને વાણીથી નાચરણમા મુક્યે, ત્યારેજ તેને ખરૂં મુખ પ્રાપ્ત થયે. હું ખ માત્ર ના પ્રકારનો અલેદ

સમજવામાંજ રહેલું છે. આ વિચાર મનમાં દૃઢ કરો તો પછી પાપ તે પુરુષ તમને કંઈજ વળગવાનાં નથી. એ સ્વર્ગની પાર તમે જશો. તમે પૂર્ણ પરમાત્મા બની જશો.

સાક્ષારકાર એકદમ થઈ જતો નથી. એમાં વખતની જરૂર છે; જ્યાં તમારો અત્યારના માનવ શરીરમાં આવવામાં કરોડો વર્ષ લીધાં છે. એક સમયે અત્યારનો મનુષ્યજીવ, છોડ કે વૃક્ષની સ્થિતિમાં હોતો. અમુક સમયે આક્રિષ્ટમાં વસના ગુલામની સ્થિતિમાં હોતો; અને એમ કરતે કરતે તે હાલની સ્થિતિમાં આવ્યો છે. ઘર તોડી પાડવાને વખત લાગે છે; પરંતુ ઘર બાંધવા જેટલી તો નોડવામાં વાર લાગતીજ નથી. દારૂગોળો પુરતા જગ્યામાં જો હોત તો ઘન એકદમ તૂટી જાય છે, પરંતુ ઘણાની પાસે પુરતો જથ્થો દારૂગોળાનાં હોતા નથી. આગળગયાં સાથે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવા છતાં જો મનુષ્ય આ પ્રકારનું તત્ત્વજ્ઞાન સમજે તો તેને પુનર્જન્મ રહેતો નથી. તે સુકત થાય છે, તેને મોક્ષ મળે છે. પુનર્જન્મ છે કે, “જન્મજન્મ માનો જન્મ ને મન મારી પાસ.” આ વાણીને જો મનમાં રહે તો પુનર્જન્મ નહીં તો મુક્તજ છે. વેદાંતનું તત્ત્વજ્ઞાન સમજે તે માનવ મુક્ત થઈ શકે છે.

કેવળ જ્ઞાન મેળવવા માટે જોઈએ તે મુક્તિ કહી છે. તે મુક્તિ મેળવવા માટે જોઈએ તે મુક્તિ કહી છે; પરંતુ ખરી મુક્તિ તે જ્ઞાનજ્ઞાન.

પુને પોતાનું અજ્ઞાનજ નીચે પાડે છે. પતિપત્નીના સંબંધને દુરુપયોગ કરવાર્થજ દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે. સ્ત્રી યોગાં ધરેલુંગાંમાં સારૂ પુરૂષને દુઃખમાં દોરે છે, તેમજ પુરૂષ પણ પોતાના સ્વાર્થને માટે સ્ત્રીને દુઃખમાં તાણે છે; પરંતુ સ્ત્રીએ પુરૂષને પોતાનાથી સ્વતંત્ર બનાવવો જોઈએ; ને એમ કર્યાથી પુરૂષ પણ સ્ત્રીને સ્વતંત્ર કરશે. પતિ પત્નીને એમ મનાવવા ઈચ્છે છે કે તે તેનીજ છે, ને પત્ની એમ મનાવવા ઈચ્છે છે કે પતિ તેનો છે. આ રીતે મોટી શુંચવણ ઉભી થાય છે. એક બીજાને એકબીજાના શુદ્ધામ બનાવવામાંજ દુઃખ ઉભું થાય છે. બગદને દોરડાથી બાંધી એ દોરડાને તમે પકડી રાખો તો બગદ તમારાથી પકડાય રહેશે ને તમે બગદથી પકડાઈ રહેવાના; કારણ દોરડું તમારાથી છોડવાનું નહિ ને છોડે તો બગદ સ્વતંત્ર થાય. આ પ્રમાણે બન્ને બન્ને એક બીજાના શુદ્ધામી બંધનમાં રહે છે.

પૂર્વ સંપત્તિ બંધનકારક છે. વેદાંત પ્રમાણે દરેક કુટુંબ સ્વર્ગ બની શકે. હરમેયાં સંપત્તિ વધારવાની લોલુપતામાં ન રહેતાં, દાન દેવા કરતાં દાન આપવાની નીતિ રાખે, તો સુખ અવસ્થા આવી મળે. પુરૂષ ને સ્ત્રી બન્નેએ એક બીજાનું ખર્ચું સુખ બને દિવ હરમેયાં વિચારતું જોઈએ. એકબીજા પાસેથી કાંઈ માગતું કે આશા રાખવી નહિ, ને આમ દંત્વામાંજ જોઈતું મળી રહેશે. ના પ્રકારે જીવન ગ્રામ્યમાજ સ્વર્ગીય સુખ સમજાવેલું છે.

લોકો કહે છે કે, “ અમને ફલાણું આપો. ” એ વખતે મળતું તમને ને પછી તમારી પાસેથી તે લઈ લેવામા આવે તો દુઃખ થાય છે હવેલા દરેક પ્રકારે અનિષ્ટ છે. તેજ બંધનકર્તા છે.

કાંઈ પણ બદલાની આશા સિવાય દાન કરાય તોજ સુખ મળે છે, દાન લેવામા સુખ સમજાયો નહિ. કુટુંબમા સુખ પ્રાપ્ત દરતું રોય તો દરેક વ્યક્તિએ દાન આપવામાજ કુશળ રહેવું. બીજા પાસેથી કાંઈ લેવાની આશા ન રાખતાં પ્રત્યેકે આપવાની ઇચ્છાજ રાખવી. દરે દાન કદા પ્રકારનું હોતું જોઈએ, દાનમા શું આપવું, તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે પોતાની પાસે જે પ્રકારનું જ્ઞાન હોય તે આપવું. પતિપત્ની વચ્ચે આ પ્રમાણે એક બીજાનાં જીવન ઉચ્ચ બનાવે ત્યારે કર્તવ્ય ઇતિ દેવદત્ત.

પૂર્વે હિંદુસ્થાનમાં એક પ્રવાસી રાજા રૂઝ મળે. તેને પ્રભુનો લાગ્ય.

રાવલ:—મારી યાજ.

રાણી:—ત્યાં ઘરીર બાળ્યા છતાં પણ તમે બેઠવું તો ત્યાં નહીં કરો, તો ત્યાં પૂર્વ નથી વધારો.

રાવલ:—મારે શું કરું ?

રાણી:—આ ઘરીર કોનું છે ?

રાવલ:—મારું.

રાણી:—મન કોનું છે ?

રાવલ:—મારું.

રાણી:—હા. ત્યારે એ બધું ત્યાં પડ્યું, પરંતુ “ઘરીર હું નથી, મન પડ્યું હું નથી” એ જ્ઞાન મારું હોય તો ‘મારું’ એમ કહે નાર કોનું છે ?

રાવલ વિચાર્યસ્ત થઈ ગયો ને મતે સમજ્યો કે “હું પોતે પરમાત્મા છું, સર્વબ્રાહ્મી, સર્વેશ્વર હું છું. સત્ય છે કે નહીં મન નહીં જ્ઞાન સંબંધીને પડેલું જ્ઞાન આપી પીમે પીમે જ્ઞાનનું વધવું જોઈએ તેજ પ્રમાણે ત્યાં પણ આપવું પોતાનું નહીં જ્ઞાનને માનવા હોય તેનોજ પડેલો કર્યો જોઈએ, મટે પડેલાં તો મહાજ્ઞાનોજ ત્યાં કરું. હું કહાણું કરું છું, મેં કહાણું કર્યું, એ વિચારનોજ ત્યાં કર્યો જોઈએ.”

જનમમાં જાયો કે પરમાત્મા, પણ ત્યાં મુખી ‘મારું’ એ વિચાર નહીં થયો નથી ત્યાં મુખી કોણ ત્યાંથી થઈ ઘરતું નથી. બધા જ્ઞાન-શ્રીઓ પણ જ્ઞાન ત્યાંથી હોતા નથી, ને કોઈક મોટા મહેલોમાં રહેનાર રાવલ પણ વખતે આ પ્રકારના જ્ઞાનથી દોષ થઈ છે.

ઉપલી વાતમાં જ્ઞાનનું એમ આવે છે કે આ પ્રમાણે બનાવ બન્યા પછી થોડો સમય રાણી ત્યાં રહી, ને છેવટે વેધ દ્વારા કરી રાવલ પાસે આવી માગીને આમ ઉતરવા માટે દીલગીરી લાડેર કરી. રાવલને હવે જ્ઞાન થયું હતું તેથી તે બોલ્યો:—“હે સ્ત્રી ! જ્ઞાન દામા ચાલવાનું શું કામ છે ? હું હવે આ ઘરીરમાં મમતા રાખતો નથી, આ ઘરીર મારું છે એમ માનતો નથી, હું રાવલ નથી તેમ તારો પતિને નથી. હું તો સ્વયંભૂ છું. હે સ્ત્રી ! વિચાર કર, સર્વ જગત મારું છે, તો પછી હું કોના ઉપર દોષ કરું ને કોનાથી હું ખુશી થાઉં ?”

પછી રાણી રાજ્યમાં લખા એકવાર જઈ આવીને છેવટે તેને સંજ્ઞા
પાને આપી કહ્યું.—“હે નગ્ન ! તમે ખરે ધૃત્વર છો તો હવે તને રાજ્ય
મોહમાં આવીને રહો તોપણ શું ? કાંઈ હિમાલય પર્વત તમારે મન
વિષય છે ?” આ પ્રમાણે કહી ગયાને પાછો રાજમહેલમાં લઈ ગઈ
આનંદપૂર્વક વેળાજ આનંદ રજવિહારના આનંદમાં હતા પણ રાજા હો
જેને દિવસ હોવાથી હોય પાનના પાનના નરોત્તમો. આ પ્રમાણે તેણે રા
જાની પુત્રી રાજ્યમાં જાવ રાજાને નગ્ન નરોત્તમો પાન પુટ ધૃત્વરજ હોયો.
આ પ્રમાણે જીવન ગાળાને મેળેજ લગાડે, જે નગ્નમાં જઈ, ધૃત્વરજ
જાવે તે રાજાની પુત્રી રાજાને નામ રવાન નથી.

મનુષ્યે કહ્યું માટેજ તેને સત્ય ગણ્યું એજ મોટી ભૂલ છે, ને તેથી ઠરીને અનેક પ્રકારના વાદવિવાદ અને ખંડનમંડનની ઉત્પત્તિ થાય છે. ઑલીવર ગોલ્ડસ્મીથ વિષે ડૉક્ટર બેન્સન કહે છે કે, બ્યારે તે લખવા બેસતો ત્યારે એક દેવના જેવું લખતો. પણ એ ઑલીવર ગોલ્ડસ્મીથને એવી ધૂન હતી, ને તે એટલે સુધી એનો દુરાગ્રહ રાખતો કે કાર્પવાતજ નહિ. તેણે કહેવું એવું હતું કે બ્યારે હું ખાઉં છું ત્યારે મારું ઉપરનું જડણુંજ માત્ર હાલે છે; નીચેનું જડણું હાલતું જ નથી. આ તો બંધાયે સમજી શકે એવું છે કે આપણે બોલીએ કે જનીએ બીએ ત્યારે હુમ્મયાં નીચણુંજ જડણું હાલે છે, ઉપરનું નથી હાલતું. અમ છે છતાં એવા મનુષ્યો જે જે કહે, બોલે, લખે તે હુમ્મયાંજ સત્ય નથી હોતું.

કાર્ય અને કાર્યપદ્ધતિનું ચાલ એ બન્ને બલુચાં બેઈએ. એ બેમાં ઘણો ફેર છે. ઘણા અગ્રેજી ભાષા બોલી બલે છે; પરંતુ તે શાખાનું બ્યાકરણ બલુવા નથી. ઘણા જમ્મુ દલીલો ને વાદવિવાદ કરે છે; પરંતુ તેમના યોગાકર્જ તકશાસનું જ્ઞાન ધરાવે છે. તેજ પ્રમાણે અમુક ઉચ્ચ પ્રકારનું જીવન બાળવું તે જુદી વાત છે; અને તેજ જીવનમાં જે તત્ત્વજ્ઞાન રહેલું છે, તે વિષે કાર્પ કહેવું એ જુદી વાત છે. જનનમાં મોટી ભૂલજ એ થાય છે કે લોકો મહાપુરુષોના ઉપદેશ નને ચારિત્ર્યની પરસ્પર સરખામણી કરે છે ને પછી તે બે ધના શુભામ યઇ રહે છે. ‘રામ’ તું કહેવું એ છે કે, બંધુઓ ! સાવધાન ! સાવધાન ! સ્વપુત્રિ પણ અવસ્થ ચલવો.

જીસસ કાર્પિસના પુત્રકો થોડા છે, છતાં મહાન તત્ત્વજ્ઞાનીઓ ને વિદ્વાનો તે બોધવચનો ઉપર માથા પટકી મરે છે. મહુમ્મદ પેગમ્બરે ઘણુંજ થોડું કહ્યું છે, છતાં એ પ્રજા-એ જ્ઞાન-એ સ્મૃતિ ક્યાંથી ઉદ્ભવી તે કોઇ વાળી શક્યું નથી, પરંતુ બંધુઓ ! એજ જ્ઞાન, એજ પ્રેરણા તમારા પોતાના આત્મામાં પણ રહેલી છે મનુ મહાત્મા પાસે કોઈ પુસ્તક નહોતાં છતાં એણે હિંદુઓને મારે અફ્જુન સ્મૃતિના પ્રયો નિર્માણ કર્યા છે. હામરે ઈસીઅડ અને ઓલીસીસ જેવા મહાન કાવ્યો રચ્યા તે સમયે ક્યાં સાધનો એની પાસે હતા ? એરીસ્ટોટલ એમ. એ. કે ડી. ડી. નહોતો છતાં કેટલાએ એમ. એ. કે ડી. ડી. થએલા તેના શિષ્યો છે જામ્સ કાર્પિસ અને શ્રીકૃષ્ણ જેવા મહાન યોગીઓને ક્યારે પ્રેરણા યઇ હતી.

કહ્યું:—“અરે બાઈ ! આ શું કરે છે ? કાંઈ ખામ મળતું થવાય ? મળતું થવાને માટે લપટીની જરૂર નથી, પરંતુ મનનુભા જેટલો તીવ્ર પ્રેમ જોઈએ, પ્રેમપાત્ર લપટી ન હોય તો ચાલે, પણ મનનુભા હૃદયમાં જેટલો પ્રેમ હતો તેટલો પ્રેમ તો તારા હૃદયમાં આવડ્યો હોય જ હશે.”

તેજ પ્રમાણે ‘રામ’ નું કંઈયું છે કે જે કામદ, કુપ, છુદ કે પદમાદ થતું હોય તો તેમણે જે જે કર્યું તે કરવાની જરૂર નથી, તેમજ એવનતું અતુકાતુ કરવાની જરૂર નથી, તેમના પૂરે તો તમારે હૃદય ન કરવાની જરૂર નથી, એમનાં કાર્યો કરીને તારા હૃદયમાં એ ની નર; પરંતુ તમારાં પોતાનાં કાર્યો કર્યો સંગો અને તેમના હૃદયમાં જે જળા હતું, તેમના એવનમ્ જે મદનતા હતી, તો જો જે પ્રકારે સફારિ કર્યાં હતાં, તે જ માત્ર તમારે પ્રાપ્ત કરવાની નાવાવડતા છે, જે જે પ્રેમ કરી શકો એમ હો, તો તમે હાથ જ રિશ્તિ આપે તો બધી વસ્તુરિશ્તિ બદલાઈ જાય. જાણ તમે કામદ જાણે તો તે શું કરે ? કામદ તો કામદમાં પેઠે રહી ઉપર ચડી આત્મલેખ આપે પિતા કામદ થતું એવન જાતી યાદય તેમજ પાતાને દે માન્યતા ને મદન ને માટે કામદે આત્મલેખ આપ્યા હતા, ને આપનહોર પેતાની દે માન્યતા ને મદન માટે શરીર ન પાટવા એવુ પછદ કર્યું હતું પોતાની દે માન્યતા ને મદન માટે શરીરને આન આપવા કરતાં પણ તેને ખાતર એવતું એજ કેટલાક વખત વધારે કહિત હોય છે.

માટે દરેક વાતની નેતા પોતાનાજ ગુણદોષ પ્રમાણે કિમ્બ કરે. ઉપદેશ કોનાવાળા નામે છે, કાનુ આપે છે, આજ ઉપર આપે છે નામવાળા કાનુ પણ મહાન પુરુષના બાપ ના બુદ્ધિ થાતે છે ને તેમજ એવનમ્ કુપે ના બુદ્ધિ થાતે છે

હવે પછલા પ્રશ્ન ના પૂછાયા છે કે, “જે પુનર્જન્મ છે તો તેમાં પણ શું કુટુંબના બંધનો તુર જાત નથી ? અને કન્યા ના જનનમાં કાલે રહે છે, તેમજ પછલાકાલ ને પ્રમાણે કાલે જન્મ રહે ?” પ્રશ્ન ઉપર છે ને તેને આખો કારે કરે હવે ૧૮૩૭ એ “પુનર્જન્મ છે ને સત્ત્ર થાતે છે તો તેમાં કરીને કુટુંબનાં બંધનો રહે નહીં ?” તે પ્રશ્ન ઉપર

પોતાનું લાવી બતાવે છે. મુરુપાર્થજી પ્રારબ્ધ કરતાં પ્રાધાન્ય લેવાનું છે. મનુષ્ય પોતાનાં સંબંધ ને બંધનો પોતાની મેજેજ ઉત્પન્ન કરે છે. મરણ સમયે તમે કોઈને સંબંધ રાખવાની તીવ્ર ઇચ્છા રાખશો તો જરૂર તમે તેમ કરી શકશો; ને જો અમુક મનુષ્ય સાથે તમે કંઈ પણ સંબંધ નહિ રાખવા માગો તો બીજા જન્મમાં તમારે એની સાથે કંઈ પણ લેવા દેવા નહિ રહે. એજ પ્રમાણે મરણ પછી જેનાથી તમે છુટા થવા માગો છો તેમની સાથે પણ તમારો કંઈ પણ સંબંધ રહેવાનો નથી એ નિશ્ચય છે. વેદાંત ઠંકે વગાડીને આ બાબત કહે છે.

આ બાબતમાં ઘણી ગેરસમજુત છે. જણ એક પછી એક કહેવામાં આવશે. યૂરોપ ને અમેરિકામાં સ્વર્ગ રિયે જે માન્યતા છે, તે વિષે આપણે હમણાં કરીશું. સ્વર્ગને તેઓ એક એવું સ્થાન સમજે છે કે જ્યાં બધાં લેખાં મળી આનંદ કરે. ‘રામ’ કહે છે કે જરા વિચાર કરો. સત્યની પાતર જરા પીરજથી વિચાર કરો. જે સ્થાન મર્યાદાથી બંધાયેલ હોય, ત્યાં કદિ પૂર્ણ સુખ હોઈ શકે એ અશક્ય છે. કારણ કે સ્વર્ગમાં જઈને સુખ મળવાની ઇચ્છાથી તમે એમ ઇચ્છો છો કે મારાથી કોઈ ચડીઆંતો યા બરોબરીઓ ન હોય, પરંતુ સ્વર્ગમાં તો કોઈક ચડી. આતા પણ મળવાનાજ. બુદ્ધ ને કાઈરદ પણ ત્યાં મળવાના ને તેમનું આત્મા પણ મળવાનાજ. બુદ્ધ ને કાઈરદ પણ ત્યાં મળવાના ને તેમનું સુખ જોઈ તમને અલ્પતાપ થવાનો. જ્યાં લેદ છે ત્યાં સુખ કદિ રહેતુંજ નથી. તમારા સુખનો લંગ શાથી થાય છે? જોદથી, બીજાના ચડીઆંતો સુખના દર્દનથી બાઈબલમા કહ્યું છે કે સ્વર્ગ કાંઈ બહાર નથી, તમારા પોતાના હૃદયમાજ રહેલું છે, અને બહાર છે એમ કલ્પવું એજ હુઝમ-મય છે. આકાશમાં કે તારાઓમા સ્વર્ગ નથી સ્વર્ગ તમારા પોતાના હૃદયમાજ છે. સુખમા લંગ શાથી પડે છે? બીજાના વધારે સુખ જોઈને, સાથેના જોડીઆંતોને, બરોબરીઆંતોને આપણાથી વધારે આનંદી, સુખી જોવાથી આપણા સુખનો નાશ થાય છે. દરેક જણ પોતાને અદ્વિતીય જોવાને ઇચ્છે છે. બાઈબલમા કહ્યું છે કે, “સ્વર્ગમા આપણે મળીએ છીએ” એનો અર્થ શો? ન્યુ ટેસ્ટેમેન્ટમા પણ કહ્યું છે કે, “સ્વર્ગનું રાજ્ય હૃદયમાં છે” “પ્રભુનું રાજ્ય હૃદયમાં છે.” માટે બહાર કાંઈ સ્વર્ગ રહેલું છે, કોઈ બીજા દુનિયામાંજ સ્વર્ગ ટકી રહ્યું છે, એ

યંચંજ વસ્તુની લીજ માણો તે કદિજ નહિ મળે જુલુ પ્રચરને ઘેર,
ને ત્યાં બિખારીના વેપમા જવા માગો છો, પરતુ મેઢા મનથી, લીજ
માગવાના ઉદ્દેશથી કદિ પણ તમ રે ન દે ત્યાંના દ્વાર ઉઘાડ નહિ યાય.
રાત્ર પાને જલી વળતે જેમ ઉત્તમ સજુગાર સજવો પડે છે, જેમ મેઢા
મેઢા કપડા ત્યાં કામ ન વાગે, ત ત્રનાણે હજાર પાતે જતા પશુ પ્રમ્છા
કેપી મેઢા કપડા ઉતરી નાખવ પ છે એ પ્રમ્છા જોને દૂર કરીને
ત્યાં જઈ શકાય એ પ્રમ્છા ન લેના દોષને જો હૃદયમા વ્યત કરવુ
હોય-તો લાલચ હરે નાજ ન વ ર ન જાતે જેવો

કર્મનો નિધરે છે નુચ પાન ન નના જ્વામી છે, જલપાદક
છે આપણે નાચ રે નાની વિવિધ કરીએ પ્રીતે જાનો
નિનન જોના છે ત્યાં જુની ના જા થાય છે તે માટે
વલખા નારા છો ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
વખત ૧૧૫૧ ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
છો, તે દષ્ટા ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
આ ગાય ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
પડે છે તાજ ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
પણ પડી ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
આવે છે ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
છે, માટે જો ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
નામ જો ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
તેના દા મડવન ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
તે દેવતા ત્યાંજે તાજ ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
લોકોની અરી હરે ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
બાગવી ના પ નુ કા ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
દો-કે ના
માયાથી લિમ જાતના પ્રમ્છા પશુ ગાય ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
આવા નિરાશામા દેવતાજે જવ પી કદિ ના અલી હ હા ના ના ના ના
હૃદયમાથી તેને દૂર કરજો સામ જાતે હો હ ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના ના
છે કે, જાણ્યો ના જો આશા મૂગ જાળવ ના ગાજન નો માન નમારી

પૃષ્ઠ	શીર્ષક
૧૨૧	ઉદ્ધવી
૧૩૬	૨
૧૪૬	૫
૧૪૮	૧૭
૧૪૮	૧૮
૧૫૩	૯
૧૫૪	૨૬
૧૭૦	૬
૧૭૦	૮
૧૭૦	૨૬
૧૬૭	૧૩
૨૦૦	૨૩
૨૧૮	૮
૨૨૪	૫
૨૨૫	૩
૨૫૦	૧૪
૨૫૩	૨૮
૨૫૩	૩૧
૨૫૫	૭
૨૫૪	૩૦
૨૬૨	૨
૨૬૨	૭
૨૬૬	૧૭
૨૭૬	૨૦
૨૮૪	૮
૨૮૫	૧૬
૨૮૫	૧૬
૩૦૮	૧૦
૩૧૦	૨
૩૧૦	૩
૩૧૦	૨૩
૩૧૧	૧૬

અશુદ્ધ.
સામતીયે
ખખ
તા
જા
જા
તલે
મીઠાન

મોંસ ન લોખને

સ્વસ્ત
મયાદ
કાક
અન
તારે
સમાપમા
દેત
હરી
કરે
અહત
દુચવતે
કયા
તની
આથીચાક
તરીક
મારે
મત (
ચરીર જેડું
પરોપકાર
શે.
કરી આત
વના ચના
ની

શુદ્ધ
સામતીયે
ખખ
તો
ને
ને
તલે
મલિન

સર્વસ્વ
મયાદ
કાક
અને
તારે
સમાપમા
દેત
હરી
કરે
અહત
દુચવતે
કયા
તેની
આથીચાક
તરીક
મારે
મત ચરીર (
જેડું
પરોપકાર
કરી લે.
આત !
વિનાચના
કુબી

बीजां तैयार पुस्तको

ઉત્સાહ અને ચેતનાયેરડ પુસ્તકો.

આનંદ ધર્મા-નર નવનો દિ નાઠ આનંદ.	૫૪ ૪૮૪ મુ.૫૧)
ધર્મના મુદ્રાઓ-પોતુ બ. ને પોતે મદ્યના આજુનો.	૭૨૦ ૧૧
સુમ્ય નાનંદ અને સમૃદ્ધિ તથા વિચારના અમર.	૪૫૨ ૧)૭
પ્રભુમય જન-વિચારના - દી રીતે સમલુદ.	૨૧૧ ૮૧
આનોય રૂપે સામાન્ય જ્ઞાન-મદ્યના નોષીજૂ ફૂત	૧૨૮ ૦૧
સ્વર્ગનાં રતો-પરીવાર ફૂત જાણી અર્ચના દાખલ.	૩૮૬ ૧)

ઉત્તમ ધાર્મિક પુસ્તકો

સ્વામી નામસીર્ષના સદુપદેશ-કુટા બાગ ૫, ૬, ૭, કુલ ૫૮	૮૦૦	૧૧૮
સ્વામી વિવેકાનંદનુ નિવિરત ઉચ્ચ છત્રનવરિત્ત	..	૭૮૪ ૨)
મી રામકૃષ્ણ કથામૃત-મથ ૨ ભે	૪૧૬	૦૧૧
સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશ-બાગ ૧ ભે	૨૬૦	૦૧૭
સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશ-બાગ ૨ ભે	૪૭૦	૦૧૧
સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશ-બાગ ૬-૭ ભે	૬૨૦	૧)
સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશ-બાગ ૮ ભે .	૫૮૪	૧૧

ભગવદ્ગીતાઓ અને પંચરાત્ન ગીતાઓ

બનવદ્-નીતા-મૂલમાત્ર-નાના અક્ષરમા ગુરોઁ માફ પુરુ ૦)જ	પાંચમાક
" " મધ્યમ અક્ષરમા મળજુલ પુરુ ૦) પાંચ પુરુ ૦)જ	"
" " મોટા અક્ષરમા ૦)જ " ૦)જ	"
બનવદ્-નીતા-ગુરુરાત્રી સરલ ટીકા સહિત- ૦)જ	પાંચમાક
" મરાઠી સુબોધ ટીકા સહિત- ૦)જ , ૦)જ	પેઠ માફ.
" દિ-દી સરલ ટીકા સહિત- ૦)જ " ૦)જ	"
પંચરત્ન-નીતા-મૂલમાત્ર-નાના અક્ષરમા ૦)જ " ૦)જ	"
" " મધ્યમ અક્ષરમા ૦)જ ૦)જ	"
" " મોટા અક્ષરમા ૦)જ , ૧)જ	"
નીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય-વજ્રમાની દરોઁક ટીકા સાથે ૦)જા, ૧૦ પ્રતના ૦)જ	

બોધદાયક અસરકારક વાર્તાઓ

કુટી વાતાવેશ-અમ ૩ એ-૨૪ સાંસારિક વાતા.	પૃષ્ઠ	૨૨૪	મુદ્રા ૦૧
કુટી વાતાવેશ-અમ ૪ એ-૨૮ સાંસારિક વાતા.	"	૩૦૪	" ૦૧
કુટી વાતાવેશ-અમ ૬ એ-૩૬ ૨૭ વાતા.	"	૩૬૦	" ૦૧
કુટી વાતાવેશ-અમ ૭ એ-૩૯ ૨૮ વાતા.	"	૩૯૦	" ૧૧

બાળકો માટે ખાસ ઉપયોગી

સરકારી આર.કો-૧૬ ઉપર સ આ નાણાંનો નામક પુર	૧૨૬	૫૫	૦૦
આ ના સરકારી નાણાંના રૂં વામિંક મિલકત	૧૧૨	૦	૫૦
નાણાકર્તા પાત્ર-નામક નામક નામક નામક	૬૬	૦	૦
સુનાયક નામક નામક નામક નામક	૨૧૬	૦	૦
કુલ નામક નામક નામક નામક નામક	૬૦	૦	૦

[illegible][illegible]

मंग्यावनारुने भास सयना

१. मन्त्रालय के-२१६१९४
 २. मन्त्रालय के-२१६१९४
 ३. मन्त्रालय के-२१६१९४
 ४. मन्त्रालय के-२१६१९४
 ५. मन्त्रालय के-२१६१९४
 ६. मन्त्रालय के-२१६१९४
 ७. मन्त्रालय के-२१६१९४
 ८. मन्त्रालय के-२१६१९४
 ९. मन्त्रालय के-२१६१९४
 १०. मन्त्रालय के-२१६१९४

સત્યં માહિત્ય વધેડ ડાર્યાલય

[illegible]

જાહેર કરવામાં આવેલ છે કે આ પાનામાં આપેલ માહિતી અસરકારક હોવાથી તે અપાડવામાં આવેલ છે.

ઉત્તમ મોટા ગ્રંથો

નીચલા પ્રથા ત્રિપાર ૩.

શ્રી વાલ્મીકિ રામાયણ-મોટા બે ભાગમાં.	પૃષ્ઠ	૧૪૦૦	૧)
મહાભારતનાં-આદિ અને સમાપર્વ.	"	૧૦૦	૨) ૧)
સ્વામી રામદીપ-ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧ થી ૫		૫૦૦	૨)
" " " ૨ લો-ભાગ ૬ થી ૮		૫૦૦	૨)
શ્રી ભગવતી ભાગવત યોદીજ પ્રત છે.	"	૬૫૦	૨) ૧)
આર્યભિપદ અથવા દિંદનો વૈધરાજ.	"	૧૦૦૦	૪)
શ્રી દાસબોધ-નવી આદ્યતિ.	"	૧૨૪	૨) ૧)
શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા.	"	૮૦૦	૩)

નીચલા પ્રથા ૧૯૭૬ ની આખર મુદ્રીમાં નીકળે.

કાલિન્દ દાસટોયનું ચરિત્ર-અષ્ટાદશાં નીકળશે.	૨) ૧)
શ્રીમદ્ ભાગવત ભાષાંતર-ધ્રાવણમાં નીકળશે.	૫)
સ્વામી વિવેકાનંદ-ભાગ ૧ થી ૫ બે મોટા ગ્રંથોમાં.	૫)
શાંતિપર્વ-મહાભારતનું.	૫)

નીચલા પ્રથા સં. ૧૯૮૦ અને તે પછી નીકળે.

ભારતનાં સીરતો-બેડે ભાગ.	૫)
નેપોલિયન બોનાપાર્ટ-મોટું ચરિત્ર.	૪)
હંદી વાર્તાઓ-નકિ મળતા ભાગોનો સંગ્રહ.	૩)
શ્રી યોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ-બે ભાગમાં.	૧૨)
ભારતનાં પુરુષરત્ન { બાલનર પાર પુષ્પે, રત પુષ્પે, શ્રીમ યામે		૫)
{ શુદ્ધ, આખર, દુર્ગાસત, હયાદિ.		
પદ્મિપાર કૃત સ્વર્ગનાં પુસ્તકો-ત્રણથી ચાર મોટા ગ્રંથોમાં.		

સંસ્કૃત સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય-અમદાવાદ અને મુંબઈ.

